

KUTLU DOĞUM 2009

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA AİLE

TÜRKİYE
DİYANET VAKFI
YAYINLARI

Küreselleşen Dünyada Aile

2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri

Yayın No: 486

Sempozyum ve Paneller Serisi : 46

ISBN 978-975-389-650-1

10.06.Y.0005.486

Yayıncı Sertifika No : 15402

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

1. Baskı, Ağustos 2010, Ankara, 1.000 Adet.

Kapak ve İç Tasarım: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.

Türkiye Diyanet Vakfı İLK SAY Kurulu'nun

29.12.2009 tarih ve 48/8 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve

Mütevelli Heyetinin 05.01.2010 tarih ve 1327/14

sayılı kararıyla basılmıştır.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret

İşletmesi'nin dizgi, fotomekanik, ofset ve cilt tesislerinde

hazırlanıp basılmıştır.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alinteri Bulvarı 1256. Sokak No: 11

06370 Yenimahalle / ANKARA

Tel : 0312. 354 91 31 (pbx) Faks : 354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr.

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA AİLE

Eserde yer alan tebliğ ve müzakere metinlerinde ileri sürülen görüşlerin dinî, ilmî ve hukukî sorumluluğu sahiplerine aittir.

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI	7
NECDET ÇETİN.....	12
(Balıkesir İl Müftüsü).....	12
SELAHATTİN HATİBOĞLU	14
(Balıkesir Valisi).....	14
YETER DEMİR EKİNCİ	16
2009 Yılı Kutlu Doğum Haftası Na't Yarışması Birincisi.....	16
Prof. Dr. ALİ BARDAKOĞLU	19
(Diyaret İşleri Başkanı)	19
PANEL	27
HZ. PEYGAMBER VE AİLE	27
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ.....	27
HZ. PEYGAMBER'İN ÖĞRETİSİNDE AİLE	31
Prof. Dr. Bünyamin ERUL	31
İDEAL BİR EŞ OLARAK HAZRETİ PEYGAMBER	38
Dr. Huriye MARTI.....	38
SEMPOZYUM	47
KÜRESELLEŞEN DÜNYADA AİLE	47
BİRİNCİ OTURUM	47
FARKLI DİN VE GELENEKLERDE AİLE	47
Oturum Başkanı:Prof. Dr. Hamza AKTAN.....	47
YERLEŞİKLİK (YUVA) VE SÜRGÜN DİYALEKTİĞİ	51
(MODERN TOPLUMLARDA AİLENİN YAPISINA İLİŞKİN BİR TAHLİL).....	51
Prof. Dr. Burhanettin TATAR	51
İSLAM ÖNCESİ DİNLERDE VE MEDENİYETLERDE AİLE	56
Şinasi Gündüz	56
HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE ÂİLE	65
Prof. Dr. Ali Osman Ateş.....	65
TÜRK İSLÂM GELENEĞİNDE AİLE	86
Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL.....	86
İKİNCİ OTURUM	101
İSLAM DÜŞÜNCESİNDE AİLE	101
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Burhanettin TATAR.....	101
İSLAM DÜŞÜNCESİNDE AİLENİN FELSEFİ VE ETİK TEMELLERİ	104
Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran.....	104

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE AİLENİN DİNİ TEMELLERİ.....	116
Prof. Dr. İ. Hakkı ÜNAL	116
AİLEDE MEŞRUIYET TEMELİ OLARAK NİKÂH	124
Prof. Dr. Saffet KÖSE.....	124
ÜÇÜNCÜ OTURUM	175
MODERN TÜRKİYE'DE AİLE PROBLEMLERİ	175
Oturum Başkanı:Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL	175
MODERN DÜNYADA AİLENİN DÖNÜŞÜMÜ VE MUHTEMEL GELECEĞİ ÜZERİNE MÜLAHAZALAR VE GELENEĞE DAYALI PROBLEMLER.....	177
Yasin AKTAY	177
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE GÜNDEME KADIN SORUNLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	189
Ayşe SUCU	189
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE “AİLE DESTEK HİZMETLERİ”NİN GELİŞMESİNE PARALEL OLARAK DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN YENİ AÇILIMLARI	199
Hicret TOPRAK.....	199
DÖRDÜNCÜ OTURUM.....	225
AİLENİN DAĞILMASI VE BOŞANMA	225
Oturum Başkanı:Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN.....	225
FETVA SORULARINDA AİLENİN DAĞILMASI VE AİLE BÜROLARI.....	229
Nevin MERİÇ.....	229
AİLEYİ TEHDİT EDEN UNSURLAR.....	246
Dr. Ayşenur KURTOĞLU.....	246
TÜRKİYE'DE BOŞANMA NEDENLERİ.....	257
Rahime Beder ŞEN – Semra DEMİRKAN –	257
Dr. Aysel Günindi ERSÖZ	257
BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	264
BOŞANMA İLE İLGİLİ DİNİ HÜKÜMLERE YENİ YAKLAŞIM VE YORUMLAR.....	289
Prof. Dr. Nihat DALGIN	289
PARÇALANMIŞ AİLELER VE AİLENİN PARÇALANMASININ ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	306
Prof. Dr. Fatma ALİSİNANOĞLU.....	306
BEŞİNCİ OTURUM.....	335
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE AİLE.....	335
Oturum Başkanı:Prof. Dr. Nihat DALGIN	335
KÜRESELLEŞEN DÜNYADA DEĞİŞEN AİLE VE NİKÂH ALGISI.....	347
Prof. Dr. Yavuz ÜNAL.....	347
MÜSLÜMAN BİR HANIMIN GAYRİMÜSLİM BİR ERKEK İLE EVLİLİĞİ	361
Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN.....	361
YABANCI KADINLARLA EVLİLİK	386
Şerife Hanım ALTUNER.....	386
DEĞERLENDİRME OTURUMU	401
Oturum Başkanı:Prof. Dr. Hamza AKTAN	401

Açılış Konuşmaları

TAKDİM – Efendim, Peygamber Efendimiz için yazılan çok güzel şiirler var. Biz bunlara na't diyoruz biliyorsunuz. O naatlardan bir tanesini sizlerle paylaşmak istiyoruz. Nurullah Genç'in naatı. O naatı okuyacak bir arkadaşımız var, Ömer Faruk Güney. Ben onu davet etmek istiyorum alkışlarınızla ve Yağmur isimli na'tını bizlerle paylaşacak.

Var eden' in, adıyla insanlığa inen Nur,
Bir gece yansıyınca kente Sibir Dağı'ndan
Toprağı kirlerinden arındırır bir yağmur,
Kutlu bir zaferdir bu, eabil dudağından,
Rahmet vadilerinden boşanır, ab-ı hayat
En müstesna doğuşa hamiledir, kainât...

Yıllardır, boz bulanık suları, yudumladım
Bir pelikan hüznüyle yürüdüm,
yürüdüm kumsalları yağmur,
Yağmur, seni bekleyen bir taş da ben olsaydım.

Hasretin, alev alev içime bir an düştü,
Değişti hayal köşküm, gözümde viran düştü.
Sonsuzluk çiçeklerle donandı yüreğimde.
Yağmalanmış ruhuma yeni bir devran düştü.

Yağmur, gülşenimize sensiz baldıran düştü,
Düşmanlık içimizde; dostluklar yaban düştü.
Yenilgi,ilmek ilmek, düğümlendi tarihe,
Her sayfada, talihsiz binlerce kurban, düştü,

Sensiz kaldırımlara nice güzel can düştü.

Yarılan göğsümüzden umutlar bican düştü.

Yağmur, kaybettik bütün hazinesini ceddin,
En son, avucumuzdan inci ve mercan düştü.

Keşke bir gölge kadar yakınında dursaydım,
O mücella çehreni izleseydim ebedi,
Sana sırlıklam bir bakış da ben olsaydım,
Sarardı yeşil yaprak, dal korktu fidan düştü,
Baykuşa çifte yalı, bülbüle zindan düştü.

Katil sinekler deldi hicabın perdesini,
İstiklal boşluğunda arılar nadan düştü.
Dolaşan, ben olsaydım, Save'nin damarında,
Tablosunu yapardım, yıkılan her kulenin
Ebedi aşka giden, esrarlı yollarında.

Bazen, kendine âşık, deli bir, fırtınaydım.
Fırtınalar önünde bazen bir kuru, yaprak,
Uğrunda, koparılan bir baş da ben olsaydım.

Sensizlik depremiyle hancı düştü, han düştü.
Mazluma sürgün evi, zalime cihan düştü.
Sana meftun ve hayran, sana ram olanlara,
Bir bela tüneline ağır imtihan düştü.

Haritanın, en beyaz noktasına, kan düştü.
Kırıldı, kırıldı adaletin kılıcı; kalkan düştü.
Mahkumlar yargılıyor, hâkimler mahkum şimdi,
hakların temeline sanki bir volkan düştü.

Ayrılığın bağrında büyüyen bir yaradır,
Seni hissetmeyen kalp kapısız zindan olur,
Sensiz doğrular eğri, beyaz bile karadır.
Sesini duymayanlar girdabında boğulur,
Ana rahminde ölür sensizlikten bir cenin.
Şaşkınlığa açılır gözleri görmeyenin.

Yağmur, bir gün elimi ellerinde bulsaydım,

Güzellik şahikası gülümserdi yüzüme.
Senin visalinle bir gülmüş de ben olsaydım.

Tavanı çöktü aşkın, duvarlar üryan düştü.
Toplumun gündemine, koyu bir isyan düştü.
İniltiler geliyor doğudan ve batıdan,
Sensizlikten bozulan dengeye, ziyan düştü.

Nefsine yeniden çizilecek desenler,
Çehreler yepyeni bir değişim geçirecek,
Aydınlığa nurunla kavuşacak mahzenler.
Anneler çocuklara hep seni içirecek,
Yağmur, seninle biter susuzluğu evrenin.
Sana mü'mindir sema, sana muhtaçtır zemin.

Kardeşler arasına, heyhat, su-i zan düştü.
Zedelendi sağduyu, körleşen iz'an düştü.
Şarkısıyla yaşadık yıllar yılı baharın,
İnsanlık bahçemize sensizlik hazan düştü.

Yağmur, seni bekleyen bir taş da ben, ben olsaydım.
Çölde, seni özleyen, bir kuş da ben olsaydım.
Dokunduğun küçük bir nakış da ben olsaydım.
Sana, sana sırılsıklam bir bakış da ben olsaydım.
Uğruna, koparılan bir baş da ben olsaydım.
Bahira'dan süzülen, süzülen bir yaş da, ben olsaydım.
Senin için görülen bir düş de, ben olsaydım.
Yeryüzünde, seni bir görmüş de ben olsaydım.
Damar damar seninle, hep seninle, dolsaydım.
Batılı yıkmak için kuşandığın kılıcın kabzasında,
Bir, dirhem gümüş de ben olsaydım...

TAKDİM – Çok teşekkür ediyoruz.

Efendim, Ahzâb Suresi'nde Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: “Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler, siz de ona salât edin, selâm edin.” (Ahzâb 56)

Bu millet, bu emri öylesine nazik bir şekilde hayata geçirmiştir ki Allah Resulü dendiğinde, kalbi titremeyen, gönlünde, kalbinde ona bir iştihak duymayan bir mümin yok gibidir.

2007 Yılında TRT adına kutsal topraklarda bir hac programı yapmak üzere gitmiştim. Mekke’de çekimlerimizi tamamladık, Medine’ye doğru yola çıktık. Yolda giderken, bir iki saat sonra bir yerde durduk ve bir anons yapmam gerekiyor. İndim, hayatımda ilk kez bir kum fırtınasıyla karşılaştım yani göz gözü görmüyor ve benim bir anons yapmam lazım. O kadar zor bir anons oldu ki, gözlerimin içi kumla doldu, kulaklarımin içi, başım ve bütün elbiselerim kumla doldu. Kendimi zor attım ve Türkiye’ye döndüğümde, o giydiğim paltonun üzeri tamamen kumla doluydu. Dedim ki, ben bunu temizlikçiye vermek istiyorum. Niye, dedi bir teyzemiz. Böyle böyle, üzeri kumla doldu, Medine’de. Ağlamaya başladı. Sana yalvarıyorum, o kumla dolu paltoyu, Medine’nin kumlarını ne olur temizlikçiye verme, bana bunu hediye et dedi. O kadar duygulandım ki. Ben onu temizlikçiye vermenin gerekliliğine inanırken, bizim Anadolu insanı, oradan gelen kuma dahi, Allah Resulünün memleketinin kumu diye sahip çıkıyor. Oradan getirilen hurmaları çok iyi biliyorum. Hurmaları atmamam, bir kabın içine dolduran teyzelerimiz var. Diyor ki, ben Allah nasip ederse gideceğim ve Allah Resulünün memleketine, oradan alınan yere bunları tekrar çimlenmek üzere gömeceğim. Defaatle şahit oldum.

İşte biz, bu emri ilahiden aldığımız o nezih ve nazenin hassasiyetle Allah Resulüne salât ve selam getiriyoruz. Öyle ki, onun zülüflerinin dağılmasına razı olmayan sahabesi var, bugün sadece onun sakalı şerifini görmek için ötelere gelip gözyaşlarıyla o sakala karşı duyulan hürmet neyse, sahabenin de o zülüflerin dağılmasındaki hassasiyeti de o diyebiliriz.

Evet, biz bu emri alarak, camilerimizde Perşembe akşamları ve Cuma sabahları Allah Resulüne salâtü selam getiririz. Vefat ettiğinde bir insan, salât ve selamla, ya Resulullah bir mümin daha ebedi yolculuğuna uğurlandı, inşallah onu karşılayan sen olursun hissiyatıyla salât ve selam getiririz. O salâlar gönlümüzde ayrı bir yer tutuyor.

Şimdi, o salâları dinleyeceksiniz, gönlümüze kim bilir davudi âlemden neler ilham edecek ol salâları dinlemek üzere çok değerli iki arkadaşımızı davet etmek istiyorum.

Hasan Çakmak ve Yaşar Çuhadar, buyurun efendim.

(Salâlar okundu)

TAKDİM – Bu salâlardan sonra, hepimiz de gönlümüzden binlerce salât ve selam senin üzerine olsun Ya Resulullah dedik.

Yine hadiste diyor ki: “Her kim bir salât getirirse ben de ona mukabele ederim.” Burada binlerce insan o salâta iştirak etti. Ümit ediyoruz ki Peygamber (s.a.v.) Efendimiz de o salâta mukabele etmiştir.

Efendim, Balıkesir'deyiz bu sene. Balıkesir'de Kutlu Doğum Haftasının resmî açılışı yapılıyor ve Balıkesir'de olmakla birlikte, şu anda Türkiye'mizin bütün illerinde bu program, Diyanet İşleri Başkanlığının yayın ekibi sayesinde bütün müftülüklerde canlı olarak izlenebiliyor. Bu sene Balıkesir'den bu açılış yapılıyor ve biz de Balıkesir'de olduğumuz için, saygıdeğer müftümüzü davet etmek istiyorum.

Açılış konuşmasını yapmak üzere, Balıkesir Müftümüz Necdet Çetin, buyurun efendim.

NECDET ÇETİN

(Balıkesir İl Müftüsü)

Sayın Diyanet İşleri Başkanım, Sayın Valim, Balıkesir Üniversitemizin Değerli Rektörü, memleketimizin güzide fakültelerinin değerli dekanları, uzaktan ve yakından davetimize icabet eden değerli ilim adamları, davetimize icabet etmek lütfunda bulunan bay ve bayan tüm misafirlerimiz ve kendilerine hizmet etmekten daima şeref duyduğum sevgili Balıkesirliler; Peygamber Sofrasına hoş geldiniz.

Sizlerin gönüllerinden bizlerin gönüllerine, dünya üzerinde inanan tüm insanların gönüllerine ilham etmeye çalıştığımız Yüce Peygamberimiz Hazret-i Muhammed Mustafa (s.a.v.) sevgi ve saygısını yaşamak, yaşatmak, insanlarımıza bir defa daha duyurmak üzere icra etmiş olduğumuz bu güzel fonksiyonu sizlerle beraber paylaşmanın gurur ve şuurunu içerisindeyiz. Rabbimiz bu güzel sofradan bizi bereketlendirsün inşallah.

Sevgili kardeşlerim, bugün televizyonları başında bizlere izlemekte olan ama kendileri bizden uzakta da olsa gönülleri bizimle beraber olan birçok kardeşimize ve şurada hazırda bulunan siz saygıdeğer kardeşlerimize, değerli bilim adamlarımıza, değerli meslektaşlarımıza ve saygıdeğer hanımefendi ve beyefendilere benim çok özel bir istekle ifade etmek istediğim bir şey var ki, beni başlıyorsanız efendim, ben bu haftanın, bu güzel fonksiyonel hareketin neticesinden hepimizin bila istisna, mutlak surette ahir zaman peygamberi Hazret-i Muhammed Mustafa'dan nasipdar olmamızı diliyorum, Rabbime yalvarıyorum, inşallah duamızı kabul eyler diyorum.

Bütün mesele de zaten o değil mi? Kurtuluşun reçetesi bu değil mi? İnsanlığın buhranının sona ermesinin yolu bu değil mi? Evet, bu inancımızla, bu itikadımızla sizlerle burada bulunmaktan büyük şeref duyduğumuzu, sizleri burada ağırlamaktan şerefyab olduğumuzu bir defa daha tekrar ediyor, hepimize hoş geldiniz diyor, sevgiler ve saygılar sunuyorum efendim.

TAKDİM – Balıkesir İl Müftüsü Necdet Çetin'e çok teşekkür ediyoruz.

Efendim, bu sene yoğunluklu olarak Peygamberimizin aile hayatı işleniyor dedik. Özellikle aile hayatı içerisinde bir kavram var ki, annelik kavramı. Belki de ahir zamanda en çok unutulmuş, hakkı en çok ihmal edilen insanlardan birisi Necip Fazıl Kısakürek'in annesine yazdığı bir şiiri, genç bir kardeşimizden dinleyelim.

“Ak saçlı başını alıp eline,
Kara hülyalara dal anneciğim !
O titrek kalbini bahtın yeline,
Bir ince tüy gibi sal anneciğim !

Sanma bir gün geçer bu karanlıklar,
Gecenin ardında yine gece var;
Çocuklar hıçkırır, anneler ağlar,
Yaşlı gözlerinle kal anneciğim!

Gözlerinde aksi bir derin hiçin,
Kanadın yayılmış, çırpınmak için,
Bu kış yolculuk var, diyorsa için,
Beni de beraber al anneciğim!”

TAKDİM – Teşekkür ediyoruz bu güzel kızımıza.
Efendim, konuşmalarımıza devam edeceğiz.
Saygıdeğer Balıkesir Valimizi davet etmek istiyorum.
Selahattin Hatiboğlu, buyurun efendim.

SELAHATTİN HATİBOĞLU

(Balıkesir Valisi)

Sayın Diyanet İşleri Başkanım, saygıdeğer misafirler, basınımızın değerli temsilcileri. Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'in doğum yıldönümü münasebetiyle Diyanet İşleri Başkanlığımız tarafından düzenlenen ve bu yıl ilimizin ev sahipliğini yaptığı Kutlu Doğum Haftası açılış töreninde, hepimizi sevgi ve saygıyla selamlıyor, törenimizi onurlandıran Sayın Diyanet İşleri Başkanımıza ve tüm konuklarımıza hoş geldiniz diyorum.

Bilindiği üzere, 1989 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığınca ülke genelinde Kutlu Doğum Haftası düzenlenerek Hazret-i Muhammed'in doğumu değişiklik etkinliklerle, coşkulu bir şekilde kutlanmaktadır. İlimizde de Kutlu Doğum Haftası kutlamaları, açılış töreniyle birlikte, çok sayıda bilim adamı ve akademik personelin katıldığı panel ve sempozyumlarla gerçekleştirilecektir.

Değerli misafirler, bu hafta ile yüce dinimiz ve onun peygamberi Hazret-i Muhammed'i iyi anlamalı ve iyi idrak etmeliyiz. Çünkü Yüce Allah'ın bize örnek gösterdiği Peygamberimizi tanımak, ahlakını ve hayat tarzını iyi öğrenmek, birlik ve beraberliğin, kardeşlik duygularının güçlenmesi için önem arz etmektedir. Bu gerçekten hareketle, Peygamberimizin dünya ve insanlık âlemine vermiş olduğu barış, sevgi, kardeşlik ve güzel ahlak mesajlarının, bugün dünyanın içinde bulunduğu sıkıntılarının aşılmasında sadece Müslümanlar için değil bütün insanlık tarafından iyi anlaşılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu nedenle, bütün insanlık için örnek şahsiyet olan Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'in sevgi, saygı, hoşgörü, merhamet, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma, birlik ve beraberlik gibi insanlığa verdiği evrensel mesajların anlamı büyük önem taşımaktadır. Bencillik ve nefret duygularının arttığı, şiddet ve terör olaylarının yaygınlaştığı, barış ve huzur içinde kardeşçe bir arada yaşama duygusunun özleminin duyulduğu günümüz dünyasında Hazret-i Peygamber'in insanlığa verdiği evrensel mesajların anlamına uygun olarak, birbirimizi sevip saymalı, birlik ve beraberliğimizi korumalıyız.

Milletimiz, asırlar boyunca dinî inançlarını daima barış ve huzur kaynağı olarak görmüş, Peygamberimize olan sevgisine gönlünde ayrı ve özel bir yer vermiştir. İnançlarımızdaki ortak paydalar, insanlarımızın aynı ruh ve aynı değerler etrafında kaynaşmasına vesile olmuştur. Kutlu Doğum Haftası münasebetiyle sevgili Peygamberimiz gençlerimize ve çocuklarımıza güzel bir şekilde anlatılmalı, Kutlu Doğum bilinci de milletimizin benliğinde daima canlı tutulmalıdır.

Değerli konuklar, devletimizin ve cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önderimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk ilimizi ziyarette bulunduğu 7 Şubat 1923 Çarşamba günü Zağnos Paşa Camii mimberinde halka hitabında şöyle ifade buyurmuşlardır: Peygamber Efendimiz hazretleri, Cenab-ı Hak tarafından insanlara dinî hakikatleri tebliğe memur edilmiş ve resul olmuştur. Temel nizamı, hepimizin bildiği Kur'an'ı Azimüşşan'daki açık ve kesin hükümlerdir. İnsanlara manevi mutluluk vermiş olan dinimiz, son dindir, mükemmel dindir. Çünkü dinimiz, ahlaka, mantığa ve gerçeklere tamamen uymakta ve uygun gelmektedir.” Böyle diyerek, yüce dinimizi ve Hazret-i Peygamber'i övücü konuşma yapmıştır.

Değerli konuklar, bu duygu ve düşüncelerle, Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'in doğumunu kutluyor, Kutlu Doğum Haftası açılış töreninin ilimizde gerçekleştirilmesini sağlayan Sayın Diyanet İşleri Başkanımıza, Türkiye Diyanet Vakfına, İl Müftümüze ve emeği geçenlere teşekkür ediyor, tüm katılımcılara sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

TAKDİM – Saygıdeğer Valimize çok teşekkür ediyoruz.

Bir hadiste Aleyhisselatü Vesselam Efendimiz diyor ki: “Âllah'a ve ahirete iman eden misafirine ikramda bulunsun.” Biz de Balıkesir'de gerçekten Balıkesir halkının, Balıkesirli vatandaşlarımızın çok güzel ikramlarıyla karşılaştık. Gönülleri kadar geniş olan bu güzel salonda bu kadar insana hitap etmenin mutluluğunu yaşadık. Gülen yüzler, pırlıl pırlıl insanlar, sadece oturanlar değil ayakta kalanlar dahi bu programın adabına uygun bir şekilde, gerçekten dinliyorlar. Kendilerine şükranlarımızı arz ediyoruz. Teşekkür ediyoruz efendim.

Efendim, na't bir gelenek oldu biliyorsunuz bizim toplumumuzda. Bu sene de Süleyman Çelebi'nin yazdığı mevlidin 600'üncü senesi kutlanıyor ve bu gelenek, amatörden daha farklı insanlara kadar herkeste Allah Resulüne, kendi kovasinca, kendi gönlünce bir şeyler yazma isteği ve aşkı uyandırıyor. Diyanet İşleri Başkanlığımızın açmış olduğu naat yazma yarışmasında birinci olan arkadaşımızı davet etmek istiyorum öncelikle.

Yeter Demir Ekinci, 2009 yılı Kutlu Doğum Haftası Na't Yarışması Birincisi.

Buyurun efendim.

Hoş geldiniz Yeter Hanım. Türkiye'de yaşamıyorsunuz herhalde?

YETER DEMİR EKİNCİ

2009 Yılı Kutlu Doğum Haftası Na't Yarışması Birincisi

Viyana'da yaşıyorum. Yarışmaya Viyana'dan katıldım.

Aslında yarışmadan son anda haberimiz oldu. Hatta acaba süre verilebilir mi diye bakmıştık biz. Sitesinde “postadaki gecikmeler dikkate alınamaz” ibaresini okuduktan sonra katılmaktan vazgeçmiştim. Çünkü bu, benim aslında önceden yazdığım bir na'ttı. Belki yarışma için yazılmış olsaydı bu nasip olmazdı diyorum. Eşimin vesilesiyle katıldım, onun desteğiyle.

TAKDİM – Biz de teşekkür ediyoruz. Çok güzel bir yarışmada ödül kazanmışsınız. Ama asıl ödül sanıyorum duygular olsa gerek.

Şimdi, yazmış olduğunuz na'tı hep birlikte dinleyelim.

Buyurun efendim.

“Gönderilen gönderenin kadrince olur,
Üsve-i hasenede neredeydi kelamın mekânı?
Kelama dair ne varsa gömüyor kalemim kefensiz.
Bilmiyorum bütün kuşların, bütün çiçeklerin,
Bütün taşların, bütün yıldızların, bütün kokuların adlarını
Pihtılaşıyor kelimelerim bir bir.
Levh ve kalemin sırrında, sühândanların akdiyle gömülüyor kefensiz.
Kaf, Vav ve Nun'un sahibine andolsun ki,
Aşk'a bandığım kalemim aşk'la sınıyor
Zamandan ve mekândan münezzeh olanın varlığında
Mektupsuz, habersiz lal bir ulak gönderdim ateşten sana.
Cam kum oldu, kum cam; damla derya oldu, derya damla.
Bulut yağmur oldu, yağmur bulut. firâk oldu vuslat oldu, sustu bütün canlar,
Toprak âdem, âdem toprak oldu.
Yere degecek kadar yakındı semanın yıldızları,
Dualarında biriktirmişti arz en muamma baharı,
En kutlu doğuma şahit oluyordu kâinat.
Kül rengi kuşlar, gül rengi olmuşlar.
Mekke'de gül yağmuru, badiye gülistan.
Gül kesilmiştir kâinat, taşlar gül kokuyordu,
Gül kokuyordu çiğdemler, yaseminler, karanfiller, ıtırılar.
Parmaklarımda bir rahmet deryası, nasıl saklanır öyle, kim gelse kanar.

Hangi yanına yolculuk etsem hayatımın, içi yağmur dolu sırlar.
 Yarım bir hurma bile olsa atsam ardına,
 Sana olan bütün hayalleri bassam bağrıma,
 Masivaya boyanmış tüm renklerin solar mı?
 Ey hüznün, hayatımın en ön safhası hep sana mı aitti?
 Ve aşk hey, hep sana mı aittir hayatımın her safhası?
 Kokundan daha hoş bir rayiha koklanmadı,
 Elllerinden daha yumuşak ipekler hissedilmedi.
 Nilüferler yer mi değiştirdi kirpiğinle,
 En bereketli yağmur bulutları reyya mı oldu sende?
 Bütün hamdü senalar ona, sevgini kalbimize koyana,
 Alim kamil, zaman kamil, insan kamil ey nur-u dilara,
 Dualarda dileysem bütün müsemmalarımı da
 Bütün harflerimin
 isminin mahrecinde revân olsa.”

TAKDİM – Efendim, çok teşekkür ediyoruz.
 Ben merak ediyorum, hangi duygularla yazdınız, nasıl bir neticeye ulaştı?

YETER DEMİR EKİNCİ – Aslında şöyle: Bir yazısında Üstad Sezai Karakoç şöyle diyordu: “İnsanın ufku mümindir, müminin ufku Peygamber. Peygamber’in ufku da, mutlak gerçeklerin habercisi, her peygamberi şahsının katlarında bir yaprak gibi bulunduran son Peygamber (s.a.v.)’dir. Peygamber nasıl insanın ufkuysa, na’t da şehrin ufkudur.” Bu yazıyı okuyunca çok hoşuma gitmişti. Şiirle ilgilenen biri olarak, Efendimiz (s.a.v.)’e karşı duygularımı belirtmek istemiştim. Böylesine bir şiirin ufkunda, Efendimiz’in böyle bir şiirime konuk olması, kalemimi şereflendirmesi diyeyim, gerçekten benim için büyük bir onurdur.

Kısa bir şey daha söylemek istiyorum. Aslında bu bütün söyleyeceklerimi toparlayacak bir şekilde olacaktır. Hasan Bin Sabit şöyle demişti: “Vemâ medahtü Muhammeden bi meqâletî velâkin medahtü bi meqâletî Muhammeden.” Ben sözlerimle Muhammet (s.a.v.)’i methetmedim fakat onunla sözlerimi methettim, yüceleştirdim diyor. Sanırım bu benim duygularıma tercüman oluyor.

Son olarak, sevgili annem ve babam da burada. Bana küçük yaştan itibaren Peygamber sevgisini aşıladıkları için kendilerine çok teşekkür ediyorum. Ayrıca, yarışmaya katılmama vesile olan kıymetli eşim Halil Bey’e de teşekkürlerimi sunuyorum ve bu güzel faaliyetlerle Peygamber sevgisini insanlara aşlamayı amaçlayan Türkiye Diyanet Vakfı yöneticilerine ve çalışma ekibine de şükranlarımı sunuyorum.

TAKDİM – Biz de teşekkür ediyoruz, sağ olun, var olun efendim.

Tabii, yoğun mesailerinden dolayı, burada olmak istemelerine rağmen katılmayan çok değerli zevat var. Bunların başında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Köksal Toptan, göndermiş olduğu telgrafla katılımcılara başarılar diliyor ve Kutlu Doğum Haftasını kutladığını ifade ediyor. Yine, Başbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve Diyanet'ten sorumlu Devlet Bakanımız Prof.Dr. Mustafa Sait Yazıcıoğlu da yine katılımcılara başarılar dileyerek Kutlu Doğum Haftasını kutluyor.

1989 yılından beri yapılan Kutlu Doğum Haftası bu sene Balıkesir'de gerçekleştiriliyor demiştik. Pek çok yerden Balıkesir'e kadar gelip, Efendimizin anıldığı, Efendimizin hatırlandığı, belki de anlamaya çalışıldığı bu yerde sabırla dinliyorlar.

Şimdi de huzurlarınıza, Diyanet İşleri Başkanımız Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nu davet etmek istiyorum.

Buyurun efendim.

Prof. Dr. ALİ BARDAKOĞLU

(Diyanet İşleri Başkanı)

Bizlere bu dünyada sayısız güzellikler yaşatan, sonsuz nimetler bahşeden Rabbimize hamdolsun. Bu hafta Kutlu Doğumunu idrak ederek, anarak şereflendiğimiz Efendimiz Muhammed Mustafa'ya, âline, ashabına, ehli beytine ve bütün peygamberanı izama sayısız salât ve selam olsun.

Saygıdeğer Valim, Üniversite Rektörüm, Balıkesir İlimizin çok değerli yöneticileri, Diyanet İşleri Başkanlığımızın ve Türkiye Diyanet Vakfının çok değerli yöneticileri, hanımefendiler, beyefendiler, değerli Balıkesirliler, basınımızın güzide mensupları; ben de haftamızın hayırlara vesile olması dileğimi ifade ederek, hepinize ayrı ayrı saygılarımı, sevgilerimi sunuyorum efendim.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı ile birlikte -zaten ikisi bir bütünü- iki ayrı parçasıdır- yirmi yıldan bu tarafa, Peygamber Efendimiz'i tanımayı, tanıtmayı, anlamayı, sevmeyi ve şahıs olarak şahsımızda ve hayatımızda onu temsil etmeyi önemli bir hedef olarak seçti ve Kutlu Doğum Haftalarının da amacı budur.

Biliyorsunuz, geçtiğimiz ay Mevlit programları oldu. Mevlit programları, Hicrî olarak Peygamber Efendimiz'in Mevlidinin idrakidir. Kutlu Doğum Haftaları ise, Miladî olarak 20 Nisan olan Peygamber Efendimiz'in dünyayı şereflendirmesinin idraki haftasıdır.

Önce, insanlığın niçin peygamberlere ihtiyacı vardır, bunun üzerinde birkaç cümleyle durmak istiyorum. Değerli kardeşlerim, dinlerin üç ana mesajı, temel unsuru vardır: Ulûhiyet, nübüvvet ve ahiret. Ulûhiyet, bizi yaratan Yüce Rabbimizi tanıma, bilme ve O'na bağlılık içinde yaşama bilincidir. Ahiret, büyük küçük, genç ihtiyar herkesin eninde sonunda akıp gideceği o sonsuzluk ummanıdır. Nübüvvet, bize ulûhiyet ile ahiret arasındaki köprüyü kuran ve bizi ulûhiyet bilinciyle diri tutup, ahirete hazırlayan ebedi saadet mesajının adıdır. O sayede biz bu dünya hayatının geçici, ahiretin, uhrevî hayatın kalıcı olduğunu fark ederiz. O sayede biz sıradan bir canlı olmaktan çıkar, Rabbin kulu ve mükerrem varlığı oluruz. Peygamberler sayesinde biz, elest bezm'inde verdiğimiz sözü hatırlar, aslımıza döneriz. Çünkü biz, ruhlar yaratıldığı vakit hepsi Yüce Rabbi tanıdı, bildi ve Rabbimiz de bizleri sevdi ve sevdiği için, bize güvendiği için bizleri dünyaya gönderdi. Ama dünya hayatı bizi çok meşgul etti. Dünya hayatının hevesleri, emelleri, sonu gelmez kaygıları bizi âdeta kendimizden uzaklaştırdı, aslımızdan uzaklaştırdı. İçimizde getirdiğimiz o elest nurunu, dünya hayatında biz kaybetmeye, söndürmeye başladık.

İşte, resuller geldi, Hazret-i Âdem'den Hazret-i Muhammed Aleyhisselam'a kadar peygamberler geldi, bizi aslımıza döndürdü, bizim içimizdeki cevheri ortaya çıkardı, ateşe verdi, onu tutuşturdu. Bize, bizi hatırlattı; bize, bizi tanıttı.

Onun için insanlık, o peygamberlere çok şey borçludur. Şeyh Galip der ya: “Efendimsin, cihanda itibarım varsa sendendir.” Evet, biz bu dünyada insan olmanın, Rabbe kul olmanın şuuruna ermiş isek bunu o ebedi saadet önderlerine borçluyuz, o kutlu nebilere borçluyuz.

Hazret-i Âdem'den Muhammed Aleyhisselam'a kadar Yüce Rabbimiz hep insanlığa bu rehberleri gönderdi, bizi uyardı. Biz Müslümanlar, biz müminler hiçbir peygamber arasında ayırım yapmayız, hepsine salât ve selam getiririz; Hazret-i Âdem'den Hazret-i İbrahim'e, Hazret-i Musa'ya, Hazret-i İsa'ya ve Hazret-i Muhammed Aleyhisselam'a. Bizim gönlümüzde böyle bir kuşatıcı peygamber aşkı, peygamber sevgisi vardır. Bu da Müslümanlığa mahsus bir kuşatıcı rahmetin ifadesidir.

Peygamber Efendimiz hakkında birkaç cümleyle hatırlatmada bulunarak, onun bereketiyle bereket bulalım istiyorum. Değerli dostlarım Yüce Rabbimiz, peygamberleri beşer olarak, beşerler arasından seçerek gönderdi. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde, insanların peygamberlere inanmasının önündeki en büyük engel olarak, peygamberlerin beşerler arasından seçilmiş birer beşer olması, gerçeği anlatılır. Hep demişlerdir, niçin bizim gibi bir beşer resul gönderildi? Yiyor, içiyor, evleniyor, sokaklarda dolaşiyor. Yüce Rabbimiz madem peygamber gönderecekti, kanatlı melekler gönderemez miydi, dediler. Peygamberlerin beşer olarak seçilmesi, inanmanın önünde önemli bir engel oldu. Hâlbuki bunda önemli bir hikmet vardı. Yüce Rabbimizin ebedi mutluluk mesajının, vahyinin anlaşılabilmesi, yaşanabilir olduğunun görülmesi gerekiyordu. Bu da ancak bizim gibi bir beşerin üzerinde görülebilirdi. Onlar hep bize örnek oldular.

Değerli dostlarım, peygamberler, Allah'ın vahyini, Allah'ın kelamını getirip bırakıp gitmediler, onu yaşadılar, bize gösterdiler, bize anlattılar ve onlar hayatımızın bir parçası oldu. Böyle olduğu için de, peygamberler bir bakıma Allah'ın vahyinin, Allah'ın dünyevi hayatla ilgili muradının yaşanabilir, uygulanabilir, yapılabilir olduğunu gösteren numunelerdir, örneklerdir, önderlerdir. Öyle olduğu içindir ki, Efendimiz Muhammed Mustafa'ya Kur'an-ı Kerim 'üsve-i hasene', 'en güzel ahlak misali' dedi. Peygamber'de sizin için örneklik vardır, dedi. Çünkü o da bizim gibi bir beşer idi.

Fakat yanılmayalım, onun beşer vasfı, sadece bu dediğimiz hikmete mebni bir durumdur. Ama bir başka ayette Yüce Rabbimiz diyor ki: “Vemâ Muhamedün illâ Resûl. Mâ kâne Muhammedün ebâ ehadin min ricâliküm ve lâkin Resulullahi ve hâtemen-Nebiyîn.” Ey Müminler, ey insanlar, dikkat ediniz; O Muhammed sizden herhangi birinizin babası, oğlu, herhangi birinin çocuğu şeklinde tanımlayabileceğiniz sıradan bir insan değildir. O, Allah'ın Resulü ve son peygamberdir.

Böyle olduğu içindir ki Batılılar, Hazret-i Peygamber'i ve peygamberlik müessesesini pek kolay kavrayamadılar. Hıristiyan dünyada da akliselim sahibi birçok insanın

Peygamber Efendimiz'le ilgili çok övücü sözleri vardır. Dahi dediler, büyük mütefekkir, büyük insan dediler ama onların hiç biri Hazret-i Peygamber'i tanıtmaya, anlatmaya yetmez. O Allah'ın Resülü idi ve son peygamber idi. Kur'an'ın tabiriyle Yüce Rabbimiz Peygamber Efendimiz'i şahit, müjdeleyen, korkutan, uyaran, Allah'ın yoluna çağırان ve kıyamete kadar ışık saçan bir kandil olarak gönderdi. Bu beş vasıf da, üzerinde düşünmemiz gereken önemli uyarılardır. Şahit olarak gönderdi, o Resul geldi –sinevizyonda da kısmen izledik- bulunduğu toplumu izledi, müşahade etti, gördü, vaziyet tespiti yaptı; sonra iyiye iyi, doğruya doğru, yanlışla yanlış dedi. İyi yapanları, iyi davrananları teşvik etti. Kötü yapanları, kötülük işleyenleri, yanlış iş yapanları uyardı. Yine Kur'an'ın tabiriyle, o ümmetine düşkün, insanların uhrevî hayatını, kalıcı mutluluğunu düşünen bir kimseydi ve son derece merhametliydi.

Peygamber Efendimiz, kendisinin bu merhametini, rahmetini, ümmetine, bize olan düşkünlüğünü şöyle anlatır: Sizin aranızda benim durumum... Değerli Balıkesirli dostlarım, Peygamberimizi anlamak için, onun bu uyarısını lütfen dikkatlice izleyelim. Şöyle buyuruyor: “Sizin aranızda benim konumum, kırdı ateş yakmış bir kimseye benzer. Bu kimse ateş yakmıştır ve o ateşin ışığını gören bütün böcek, bütün mahlukât âdeta kendini ateşe atmaya çalışır, o ışığa kendini kaptırır. O şahıs ise, onların ateşe düşmemesi için, onların yanmaması için çırpınır durur. İşte benim sizin aranızdaki konumum bu şahsa benzer. Ben sizin sadece bugününüzü, sadece yarınınızı değil, ben sizin ebedi mutluluğunuzu, ebedi hayatınızı, Allah'ın katında, Allah'ın yarattığına geçecek bir kul olmanızı sağlamak için çırpınıp duruyorum. ‘Harîsun Aleyküm’ demesi bunu anlatıyor, size olan düşkünlüğü odur.

Onun için de Peygamber Efendimiz, hem o gün, hem ondan sonra bugün, hep bizi uyardı, hep bize rehber oldu.

Bir başka örnek hatırlayalım: İki isim, hepimiz bilirsiniz, Ebûbekir ve Ebû Cehil. İki de Peygamber'in yanındaydı bunlar, ikisi de Peygamber'in yakın çevresindeydi. Ama o sirâc-i münîr, o ışık saçan, o nur kaynağı o kadar kuvvetli bir nur kaynağı idi ki, onu kalp gözüyle, kalp penceresinden, gönül penceresinden o nura bakanlar nura döndüler, Hazret-i Ebûbekir gibi insanlığın efendisi oldular. O nuru anladılar, o nuru kendi iç dünyalarına yansıttılar ve yeni bir ışık, yeni bir mesaj kaynağı oldular, müminlerin efendilerinden oldular. Ebû Cehil ise o nuru fark edemedi, nurun çok yakınında olduğu halde nura pencerelerini kapattı ve kömüre döndü.

Biz, 14 asır sonra, burada, Balıkesir'de, sadece burada değil Anadolu'nun her yerinde, Avrupa'nın her yerinde, İslâm dünyasının her yerinde, o nebiyi anmanın, o nebiyi sevmenin, ona bağlı olmanın, onun sünnetini anmanın onurunu, mutluluğunu yaşıyoruz. O gün bu gündür sahabeler ve ondan sonra gelenler Peygamber'i anladılar, Peygamber'i sevdiler. Onun sevgisi hepimizi birleştirdi.

İki gün önce Belçika'da Avrupa Kutlu Doğum Haftasını açtık. O güzel haberi de sizinle paylaşmak istiyorum. Belçika'da 20 bin kişilik bir salon. Arkadaşlarımız önce bu

salonun dolup dolmayacağını düşünmüşler ve endişe etmişler. Fakat, salona gittiğimizde, o 20 bin kişinin belki de yarısı kadar insan da dışarıda bekliyordu içeri girmek için. Avrupa'nın her yerinden Peygamber aşkına, Peygamber sevgisine koşup gelmişler. Tabii bunu başkalarının anlaması, başkalarının kavraması mümkün değil.

Yine sevindirici bir husus, Peygamber sevgisi deyince, hiçbir ayrım yapmaksızın, kültür, kuruluş, organizasyon, örgüt, bölge ayrımı yapmaksızın her insanımız oraya koşup gelmişti ve biz de hepsini tebrik ettik. Peygamber sevgisinin bizleri nasıl birleştirdiğini görmenin mutluluğunu yaşadık. Gerçekten de değerli dostlarım, bugüne kadar bizi Peygamber sevgisi, Allah'a ubudiyet, Peygamber'e olan bağlılığımız birleştirdi, bütünleştirdi, aramızdaki çatlakları onardı. Hani bir ayet vardır ya "Allah'ın gönderdiği vahye, Nebi'nin mesajına sımsıkı sarılın, Kur'an'a sımsıkı sarılın". "Hani siz bir zamanlar ta uçurumun kenarına gelmişsiniz de âdeta yok olma tehlikesiyle karşı karşıyaydınız, birbirinize düşmüştünüz. Ama Yüce Rabbim size acıdı, Resulünü gönderdi, kalplerinizi birleştirdi ve sizi kardeşler yaptı." Tıpkı nasıl Resulün hicretiyle Evs ve Hazrec kardeş olmuş ve bugüne kadar o kardeşlik sürmüştü, Peygamber sevgisiyle bütün Müslümanlar kardeş oldular, birbirlerinin dertlerini paylaştılar; sevgiyi, bilgiyi, duayı, imkânları paylaştılar ve biz bugün Balıkesir'de bu sevginin en açık örneğini görüyoruz.

Haftamızın açılışına şeref veren siz değerli kardeşlerimi tebrik ediyorum. Haftanın hayırlara vesile olmasını diliyorum. İnşallah bu hafta ve hafta içinde yapacağımız faaliyetler, bu haftada alacağımız o bilinç, Peygamber Efendimiz'i tanıma, sevme, anlama, anlatma ve temsil etme açısından bize yeni ufuklar açar. Hepsi de önemli, tanıma, sevme, anlama, anlatma ve kendi hayatımızda onun güzel ahlakını yaşama, temsil etme.

Aile bunun bir parçasıdır. Bu yılki konumuz, Hazret-i Peygamber'in, Peygamber Efendimiz'in aile hayatımıza getirdiği ışık, yaptığı davet, gerçekten aile birliğini, aile kurumunu, aile değerlerini yeniden düşünmeye ihtiyacımız var. Türk Milletinin en önemli hasletlerinden birisi de, aileye değer vermesidir. Bugün Avrupa'daki insanımızın kimliğini ve kişiliğini korumadaki en önemli faktörlerden birisi, aile yapısının sağlam olmasıdır. Aile, sahip olduğumuz bütün değerleri, milli değerleri, manevi değerleri, kültürel kazanımları sonraki nesillere aktaran bir eğitim ocağıdır. Bu bakımdan, hanımefendiler, sizlere önemli görev düşüyor ve salonumuzun önemli bir kısmının hanımefendilerden oluşması da bir başka mutluluk vesilesi. Çocuklarımızı vatan sevgisiyle, millet sevgisiyle, bayrak sevgisiyle, Allah ve Peygamber sevgisiyle yetiştiriniz. Çocukların ve nesillerin gerçek öğretmenleri annelerdir. Annelerini ihmal eden, kadınlarını eğitemeyen toplumlar, her geçen gün daha ciddi sıkıntılarla karşı karşıya gelir.

Onun için, biz Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, kadın haklarını, kız çocuklarının haklarını, kız çocuklarının eğitimini çok önemsiyoruz. Kadın hakları konusunda almamız gereken mesafeler olduğunun farkındayız. Her şeyi mükemmel yapıyor değiliz, eksiklerimiz çok. Ama özellikle kadın hakları, kız çocuklarının hakları, kız çocuklarının

okutulması ve aile değerlerinin korunması açısından almamız gereken önemli mesafeler var.

Diyanet İşleri Başkanlığı, hem ülkemizin ortak değerlerini, cumhuriyetimizin değerlerini, cumhuriyetimizin kazanımlarını, laiklik prensibini, Atatürk ilke ve inkılaplarını, hem çağdaş dünyanın geldiği değerleri, mesajları kavrayan hem de dinimizin ana kaynaklarının doğru bilgisini, doğru şekilde insanlara aktarma gayreti içinde olan bir kurumdur.

Değerli dostlarım, biz bu hafta vesilesiyle çeşitli etkinlikler yapıyoruz, çeşitli faaliyetler yapıyoruz. Öğrencilerimize yönelik olarak, şiir – kompozisyon yarışmaları yapıyoruz. Ama imam – Hatip lisesi, imam – Hatip okulundaki öğrenciler ve Kur'an kursumuzdaki öğrenciler için de hadis ezberleme yarışmaları düzenliyoruz. İmam – Hatip liseleri ve Kur'an kursu öğrencileri için daha dinî içerikli yarışmalar, genel olarak öğrencilerimiz için ise şiir, kompozisyon türü edebi yarışmalar düzenliyoruz. Bu aslında hepimizin iftihar edeceği, hepimizin mutlu olacağı bir gelişmedir. Ben Peygamber Efendimizi tanımadan, tanıtmadan rahatsız olan hiçbir insanı bu topraklarda tasavvur edemiyorum. Çünkü hepimizin onu tanımaya ihtiyacı var; onun sevgisini tanımaya ihtiyacı var, onun insan sevgisini, tabiat sevgisini, kurda kuşa, cemağata yönelik o şefkatini bilmeye ihtiyacımız var. Çünkü toplumumuzda en büyük fakirlik, sevgi fakirliğidir. Artık, birbirimizi tanımayı, birbirimizi sevmeyi unuttuk. Birbirimizi hep kategorilere ayırarak, şablonlar içerisinde düşünmeye ve yargılamaya başladık. Hâlbuki biraz gönlümüzü açalım, gönlümüzü genişletelim, o gönlümüzün içerisine herkes girsin, herkesi kucaklayalım.

Bu itibarla, Peygamber'i tanımak, peygamberleri tanımak, Yüce Allah'ın davetini, mesajını, vahyini tanımak daha barışçı olmak demektir, daha kucaklayıcı olmak demektir, sevgi yolunda daha çok kanat açmak demektir.

Ben, Kutlu Doğum Haftasını düzenleyen, yirmi yıldır düzenleyen Diyanet İşleri Başkanlığımıza, Türkiye Diyanet Vakfına bu konudaki gayretli bütün arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Haftamızın hayırlı olmasını, bizim öz hayatımızda, aile hayatımızda, toplum hayatımızda yeni ufuklar açmasını niyaz ediyorum.

Hepinize ayrı ayrı saygılarımı, sevgilerimi sunuyorum efendim.

TAKDİM – Saygıdeğer Başkanımıza çok teşekkür ediyorum.

Ben acizane bir teşekkürü daha yapmak istiyorum. Bulduğumuz mekân, Gala Yaşam Aktivite Merkezi ve gerçekten çok nezih bir mekân. Sayın Mehmet Terzi Bey'in teşrifleriyle ve izniyle bu mekân bu hale getirildi. Hiç ücret almadan, bu kadar güzel insana ev sahipliği yaptığı için bir alkışı hak ediyor. Çok teşekkür ediyoruz, sağ olsunlar, var olsunlar efendim.

Saygıdeğer konuklarımız, biraz önce Na't yarışmamızın neticelendiğini söylemiştik ve bu yarışmada birinci olan arkadaşımız Yeter Demir Ekinci'yi tekrar buraya almak istiyorum alkışlarınızla.

Ödülü vermek üzere Diyanet İşleri Başkanımız sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu, arz ediyorum efendim. Ödül 10 bin YTL, Diyanet İşleri Başkanımız tarafından veriliyor.

Bu, Türkiye Diyanet Vakfının açmış olduğu bir yarışmaydı, zaten hanımefendi kendisi söylemişti. Nice güzel yarışmalara diyoruz.

Prof. Dr. ALİ BARDAKOĞLU (Diyanet İşleri Başkanı) – Tebrik ederim, Peygamber sevgisiyle, Peygamber aşkıyla, Peygamber duygusuyla dolu bu genç kardeşlerimizin Allah sayılarını artırsın.

Teşekkür ederim, tebrik ederim.

TAKDİM – Saygıdeğer Başkanımıza da çok teşekkür ediyoruz.

Na't yarışmasında ikinci olan Mahmut Nacar Bey'i davet etmek istiyorum.

Ödülü vermek üzere Balıkesir Valimiz Sayın Selahattin Hatiboğlu'nu davet etmek istiyorum.

Ödülümüz 7.500 YTL Saygıdeğer Valim.

Na't yarışmasında üçüncü olan Tarık Tosun Beyefendi'yi davet etmek istiyorum.

Ödülünü vermek üzere Balıkesir Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Şerif Saydam Hocamızı davet etmek istiyorum.

Üçüncülük ödülümüzün miktarı da 5 bin YTL.

Efendim, eser yazma konusunda da Diyanet İşleri Başkanlığı bir yarışma düzenledi. Bu yarışmada birinci ve ikinciliğe ulaşan arkadaşımız olmadı, ancak üçüncülük ödülünü iki arkadaşımız paylaştı. Bunlardan birisi, Dr. Doğan Kaplan, diğer arkadaşımız da Dr. Murat Şimşek.

Dr. Doğan Kaplan'ın ödülünü vermek üzere Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanımız Prof. Dr. Hamza Aktan'ı davet etmek istiyorum.

Ödülümüz 5 bin YTL.

Yine üçüncülük ödülünü paylaşan Dr. Murat Şimşek.

Ödülü vermek üzere Diyanet İşleri Başkan Yardımcımız Prof. Dr. İzzet Er Hocamı davet etmek istiyorum.

Yine üçüncülük ödülünün miktarı 5 bin YTL. Aslında para miktarından çok manevi kazancı çok daha yüksek olsa gerek.

Çok teşekkür ediyoruz.

Efendim, nice yarışmalar, nice güzellikler diliyoruz.

Biliyorsunuz Kutlu Doğum Haftası aslında insanlığın bir anlamda sevgisizliğinin, şefkatsizliğinin daha da ziyadeleştiği dünyamızda, demin Saygıdeğer Diyanet İşleri Başkanı ne güzel ifade etti, bir emniyet sübabı gibi tam da zamanında yetişen bir hafta olarak karşımıza çıkıyor. Bu haftaya münhasır değil ama bu haftada bir gül günü tertip

ediliyor. Ben aşağı inip Saygıdeğer Diyanet İşleri Başkanımızı gül gününü başlatmak üzere buraya davet etmek istiyorum.

Zat-ı âlinize sormak istiyorum, gül tabii bizim literatürümüzde de ayrı bir kıymeti var. Biraz bahsedebilir miyiz, niçin gül dağıtılıyor?

Prof. Dr. ALİ BARDAKOĞLU (Diyanet İşleri Başkanı) – Herhalde, çiçekler arasında gülün ayrı bir yeri var; rengiyle, kokusuyla. İşte Müslümanlar ilk günden itibaren Efendimiz Muhammed Mustafa’yı gül ile remzetmişler. Gülün kokusu, gülün güzelliği hep onu bize hatırlatmış. Onun için de biz her gül gördüğümüzde Efendimizi, Efendimizi andığımızda da gülün güzelliğini hatırlarız. Hatta mesela Ali Ulvi Kurucu: “Bûy-i vaslındır, muattar eyleyen sümbülleri.” der. Hemen Balıkesirli dostlarımla paylaşayım, şair şöyle düşünür: Sümbüllerin güzel kokmasının sebebi Ya Resulullah, senin sümbül bahçesinden geçmiş olmandır. Yani, şairin duygu dünyasında sümbüllerin güzel kokması da, yine Efendimiz’in onlara dokunmuş olması sebebiyledir. Ona tekrar binlerce salât ve selâm olsun.

TAKDİM – Saygıdeğer Başkanım, siz gülü dağıtmadan evvel, burada Balıkesir Din Görevlileri Derneğimiz, programı burada yapıyor olmanızdan dolayı size karşı müteşekkirlere ve bir ödül takdim etmek istiyorlar.

BALIKESİR DİN GÖREVLİLERİ DERNEĞİ ADINA – Sayın Başkanım, Kutlu Doğum Haftasını sizler Türkiye’nin her tarafına, dünyanın da birçok yerlerine ulaştırdınız. 2009 yılı organizasyonunda da bu sene Balıkesir’i seçtiğiniz için size bu mütevazı ödülü vermek istedik. Lütfen kabul buyurun.

Sayın Başkanım tekrar haftanız kutlu olsun, hoş geldiniz, şeref verdiniz.

TAKDİM – Çok teşekkür ediyoruz.

Efendim, Saygıdeğer Başkanımız, Balıkesir Valimiz Sayın Selahattin Hatiboğlu’na gül ikram ederek, gül gününü başlatacaklar.

Buyurun efendim.

Bu dağıtılan güllerle, gönlümüzün, ruhumuzun güzellikleri bir gül misali bütün dünyayı sarsın diyoruz; sevginin, muhabbetin, şefkatin bütün dünyaya hâkim olmasını diliyoruz ve Kutlu Doğum Haftasının bütün insanlığa hayırlar getirmesini Yüce Mevla’dan niyaz ediyoruz efendim.

Efendim, na’tlar okundu, güzellikleri paylaştık; sinevizyon gösterimiz oldu, güller dağıtılıyor ve şu anda kulaklarımızın, Peygamber Efendimiz’in aşkıyla yanan gönüllerimizin kulak ve gönül boyutunu dinlemeye ne dersiniz.

Şimdi huzurlarınıza, Diyanet İşleri Başkanlığının kurmuş olduğu Türk Tasavvuf Musikisi Erkek Korosunun saz sanatçıları davet etmek istiyorum.

PANEL

Hz. Peygamber ve Aile

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ

TAKDİM – Sayın Diyanet İşleri Başkanım, Sayın Valim, Sayın Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanım, değerli hocalarım ve kıymetli misafirler.

Hazret-i Peygamber ve Aile Konulu Panele hoş geldiniz.

Şimdi, paneli yönetmek üzere Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ali Osman Ateş'i buraya davet ediyorum.

Buyurun Hocam.

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. ALİ OSMAN ATEŞ – Sayın Diyanet İşleri Başkanım, Sayın Valim, Sayın Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi sevgili hocam, kıymetli dekanlarım, sevgili öğretim üyesi arkadaşlarım, sevgili Balıkesir Müftümüz, Balıkesir Müftülüğümüzün, Türkiye Diyanet Vakfımızın kıymetli temsilcileri, çok değerli misafirler; hepinizi hürmetle, saygılarımla selamlıyorum. Buraya teşrifleriniz için, zahmetleriniz için hepinize çok teşekkür ediyorum ve Kutlu Doğum Haftamızın bereketlerle, güzelliklerle, yüceliklerle dolu dolu geçmesini, çok verimli geçmesini, tesirinin büyük olmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum.

Huzurlarınıza panelist arkadaşlarımı davet etmek istiyorum izninizle.

Kıymetli Hocamız Prof. Dr. Bünyamin Erul, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Buyurun Hocam.

Çok kıymetli, genç bir hocamız, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı araştırma görevlisi Dr. Huriye Martı Hanımefendi'yi de huzurlarınıza davet ediyorum.

Kıymetli büyüklerim, genç arkadaşlarım, sevgili misafirler; programımıza başlamadan önce Sevgili Peygamberimize salâtü selamlarımızı arz ediyoruz. Allahümme-salli ala seyyidina muhammedin ve alâ âli seyyidina Muhammed.

Bu programın, Balıkesir gibi devletimizin kuruluşunda, tarihinde çok önemli bir yeri olan anlamlı bir ilde yapılmasından dolayı da, yine Diyanet İşleri Başkanımıza ve emeği geçen Türkiye Diyanet Vakfı temsilcilerimize, Balıkesir Müftülüğümüze, Valiliğimize, katılımınızdan dolayı da sizlere teşekkür ediyorum. Burası gerçekten kuvâyı milliye hareketinin, Kurtuluş Savaşının fitillerinin ateşlendiği bir yer. Burada ilahiyat fakültelerimizin, müftülüklerimizin, imam – hatiplerimizin en güzel köşelerini süsleyen konuşmayı Büyük Atatürk yapmıştır, Valimizin sabahki programda bizlere arz ettiği. Buradan, kuvâyı-i milliye kahramanlarından Hasan Basri Çantay Hocamız yetişmiştir. Burada, Mehmet Akif gelmiştir, Zağnos Paşa Camii'nde kuvâyı-i milliye'nin fitilini ateşlemek için konuşmalar yapmıştır. Gerçekten, bu programın burada oluşu beni çok mutlu etti. Aranızda Balıkesir'de bulunmaktan ben de çok mutluyum, onur duydum, sevinç duydum. Bu sevincimi sizlerle paylaşmak istiyorum.

Bunun dışında, sabahleyin burada çok duygusal bir atmosfer oldu, hepiniz ağladınız, sessizce gözlerinizden yaşlar süzüldü, duygusal bir ortam oluştu, manevi bir ortam oluştu. İnşallah bu hafta boyunca bu güzel ortam devam edecek diye ümit ediyoruz.

Sevgili Peygamberimizi siz buraya yüreklerinizde, orada serdiğiniz en güzel sergilerde, koltuklarda, tahtlarda oturarak sabahleyin getirdiniz. Onun manevi şahsiyeti, yüreğimden hissediyorum ki, sabahleyin buraya geldi ve inşallah şimdi de programımız süresince bizlerle beraber olacak.

Ben bir nükte yapmak için de size onun telefon numarasını arz edeyim. Özlediğiniz zaman, görüşmek istediğiniz zaman çevirirsiniz. Hazırsanız söyleyeyim, Allahümme-salli ala seyyidina muhammedin ve ala âli seyyidina Muhammed. Sabahleyin hocam arz etti. Andığımız zaman, salâtü selam getirdiğimiz zaman hadisi şerifte söylüyor “ben size cevap veririm, selamınızı alırım, haberdar olurum” buyuruyor. Ben de böyle bir nükte yaptım. Beni Balıkesirliler, bu telefon numarası nüktesiyle hatırlasınlar istedim.

Sevgili Peygamberimizin salâtü selâm üzerine olsun, sevgisi yüreklerimizden inşallah eksik olmasın. O sevgiyi evlatlarımıza, torunlarımıza da inşallah devredelim.

Tabii, programda süre kısıtlaması var, konuşmacılar için 20’şer dakika. Ben buraya çıkmadan onlarla konuştum, siz 20’şer dakika konuşacaksınız, ben Başkanım, ben ne yapacağım? Sen de konuş dediler, izin aldım onun için konuşuyorum.

Çok teşekkür ediyorum sabırlarınızdan dolayı.

Ayrıca, bir duygumu da paylaşmak istiyorum. Kültürümüzde, vakıf evladı diye bir deyim var. Vakıf kuranlar, hizmet edenler, onların torunlarına, evlatlarına vakıf evladı deniliyor. Ben de Diyanet evladıyım, bu kadar bir nazlanmam da olsun diyorum. Babam Diyanetten emekli bir kimse olduğu için, Diyanet evladı diye bir deyimi de kültürümüze ben burada ilave etmiş, armağan etmiş olayım.

Teşekkür ediyorum ve izninizle ilk sözü, Prof. Dr. Bünyamin Erul Hocamıza arz etmek istiyorum.

Konumuz, Hazret-i Peygamber’in Öğretisinde Aile.

İnşallah Hocamızdan çok faydalanacağız.

Buyurun Hocam.

Prof. Dr. BÜNYAMİN ERUL – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

HZ. PEYGAMBER'İN ÖĞRETİSİNDE AİLE

Prof. Dr. Bünyamin ERUL

Muhterem Diyanet İşleri Başkanım, Sayın Valim, Saygıdeğer Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanım, muhterem hocalarım, saygıdeğer hanımefendiler, anneler, bacılar, kızkardeşler, sevgili beyefendiler; hepimizi en kalbi sevgi ve saygılarımla selamlıyorum. Allah'a hamdü senalar ediyorum. Peygamber Efendimiz'e salâtü selam ediyorum. Kutlu Doğumun hepimiz için, Aleyhisselatü Vesselam Efendimizi daha yakından anlamaya, O'nu daha yakından tanımaya vesile olmasını niyaz ediyorum.

Efendim, Başkanımızın arz ettiği gibi, benim konum Hazret-i Peygamber'in Öğretisinde Aile. Elbette, Peygamber Efendimiz'in öğretisinden söz ediyorsak, O'nun öğretisinin en köklü dayanağı olan Kur'an-ı Kerim'i kastediyoruz öncelikle. Çünkü ahlaki Kur'an olan Peygamber Efendimizin aile hayatı da, aileye bakışı da Kur'an'a dayanmaktaydı. Elbette, vahyin yanı sıra, feraset sahibi, fetanet ve basiret sahibi olan Resulü Ekrem'in engin tecrübeleri, onun vahyin ışığında, aklın aydınlığında ortaya koyduğu uygulamaları da şüphesiz bizim için yol gösterici idi.

İşte, bu başlık altında ben sizlere, Kur'an ayetlerinden hareketle Efendimizin nasıl bir aile öngördüğünü, nasıl bir aile modeli çizdiğini satırbaşlarıyla anlatmaya çalışacağım.

Önce, Kur'an-ı Kerim'in İnsan Suresi'nin başında ifade ettiği gibi, öyle bir zaman dilimi gelip geçti ki henüz insan diye bir varlık yoktu. Adına insan denilen bir canlı yoktu ve ilahi irade, Hazret-i Âdem'i yarattı. Hazret-i Âdem'i, sadece Âdemlerden oluşan bir dünyada yaşatmak yerine, ona bir eş var etti. Aynı özden, aynı nefisten Havva'yı yarattı. Zaten bütün canlıları, hayvanları, hatta bitkileri bile hep çift çift yaratmıştı Cenabı Allah. O, Âdem'e Havva'yı verirken aslında, mutlu olacak bir insanın ancak erkek ile dişinin birlikteliğiyle, bir arada, bir aile yuvası kurmasıyla mutlu olacağını biliyordu. Sevgili Peygamber'imizin ifadesiyle, aslında karı ile koca, erkek ile kadın, bir bütünü tamamlayan iki eşit parçaydı. "İnnemâ'n-nisâu şakâiku'r-ricâl."

Yüce Allah insanları yarattıktan sonra, onların tabiatlarını, ihtiyaçlarını, karakterlerini çok iyi bildiği için, onlara aile yuvası kurmasını, aile yuvasını kurmak suretiyle çoğalmalarını istedi. Dolayısıyla insanların evlenmesi, aile yuvası kurması, aynı zamanda Allah'ın bir sünnetiydi, sünnetullah idi, Allah'ın kanunuydu.

O'nun bütün elçileri, bütün peygamberler de bu sünneti kendi toplumlarına, kendi müntesiplerine çok güzel bir şekilde anlattılar, uygulamalı olarak gösterdiler.

Peygamber Efendimiz de kendisi evlilik müessesesini, aile hayatını çok önemsendi. Hz. Hatice validemizle başlayan örnek evlilik hayatı, diğer eşleriyle devam etti. Efendimiz (as) "*Nikâh benim sünnetimdir, yolumdur, hayat tarzımdır; nikâhlanmayan, evlenmeyen, benim sünnetime uymayan yahut yüz çeviren benden değildir*" buyurarak bir taraftan evliliğe teşvik ederken, diğer taraftan da bekar kalmayı yahut dul olarak yaşamayı asla tasvip etmedi. Hatta ibadet kastıyla da olsa, din adına da olsa, evlenmeyiip uzlete çekilmeyi, bekar bir hayat yaşamayı, ruhbahlık yapmayı açıkça yasakladı.

Onun içindir ki, sahabe-i kirama baktığımız zaman, gerek Mekke'de olsun gerekse Medine'de olsun, neredeyse bekar kimseyi göremeyiz. Kocası şehit düşmüştür, hastalıktan ölmüştür ama iddet müddeti biter bitmez evlenmiştir. Rabbine evli olarak göçmeyi tercih etmiştir o güzide insanlar. Bunun tek istisnası, Peygamber Efendimiz'in eşleridir. Çünkü Peygamberimizin ahirete irtihalinden sonra eşlerinin evlenmesini vahiy yasaklamıştır.

Evet, İslâm'a göre evlilik veya aile yuvası kurmak, aslında İslâm'ın toplumlardan beklediği dönüşümü, toplumsal değişimi ve dönüşümü yaşamanın en kestirme, en pratik yoludur. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Allah "*İnnallâhe lâ yuğayyiru mâ bi kavmin hattâ yuğayyirû mâ bi enfüsihim: İnsanlar kendi özlerini değiştirmedikleri sürece Allah herhangi bir müdahaleyle toplumu değiştirmez*" buyurur. İnsanların özü, önce kendisinden başlar. İnsanların özü, toplumun en küçük birimi olan aileden başlar. Eğer bu öz değişirse, dönüşürse toplum değişecektir, dönüşecektir. Hatta İslâm'ın kitabına, Peygamber'ine bağlı olan kimselere aynı öze bağlı oldukları için ümmet diyoruz. Ümm, aslında öz demek, ümm aynı zamanda anne demektir. Dolayısıyla Hazret-i Peygamber bir Medine toplumu oluştururken, bir İslâm ümmeti oluştururken, bu ümmetin ümm'lerden oluşacağını, yani annelerden oluşacağını çok iyi bilmekteydi. Onun içindir ki, her vesileyle gençlere evlenmeyi tavsiye etti. Evlenmeye gücü yetenlerin derhal evlenmelerini tavsiye etti. Evliliği, olabildiğince kolaylaştırdı. Özellikle düğün masraflarının yahut erkeğin eşine takdim ettiği mihir dediğimiz hususun oldukça masrafsız, külfetsiz olmasını, kolaylaştırılmasını tavsiye etti. Onun için hadis-i şeriflerde "*Hayru'n-nikâhi eyseruh. Nikâhın en hayırlısı en kolay olanıdır*" şeklinde buyurulmuştur. Sabahleyin sinevizyonda da geçti, Kur'an'dan bildiği birkaç sureyi eşine öğretme karşılığında bile evliliklere Allah Resulü onay vermişti.

İşte, sabahki konuşmasında Muhterem Başkanımızın da ifade ettikleri gibi, aslında toplumu değiştirecek, dönüştürecek, ahlaklı temiz bir toplumu oluşturacak olanlar annelerdir. Asıl eğitimin ilk verildiği yer aile yuvasıdır, evdir ve bunu verenler annelerdir. Çünkü babalar, bugün, şu anda salonumuzda olduğu gibi işyerindedir, çalışmaktadır ve anneler çocuklarıyla, torunlarıyla baş başadır ve onlara Allah'ını, kitabını, peygamberini, vatanını, milletini sevdirecek olan, öğretecek olanlar annelerdir.

Değerli kardeşlerim, aile aslında Arapça bir kelimedir ve kelimenin kökeninde ihtiyaç duyma, muhtaç olma esprisi yatar. Kadın ve erkek birbirlerine hem maddi, hem de manevi olarak ihtiyaç duydukları için bir araya gelir. Bu aslında fitratın gereğidir. İnsanlar, hemen yanı başında hayatını geçirecek birilerine ihtiyaç duyar. Bu illa maddi bir ihtiyaç değildir. Sevgiye, saygıya, sığınmaya, korunmaya, seilmeye ihtiyaç vardır ve bunu İslâm aile yuvasıyla ortaya koymuştur. İslâm edebiyatında, rivayetlerimizde aile bireylerine “iyâl” denilmiştir. “Âl, ehil, ehl-i beyt” şeklindeki ifadeler yine aileyi dillendirir. “el-Üsve” kelimesi, modern Arapça’da karşımıza çıkar. Nikâh kelimesinde de yine aşağı yukarı aynı espri vardır. Nikâhın kelime manasında da, dayanışma, itimat etme vardır.

Dolayısıyla, İslâm ailesinde eşler birbirine dayanacaktır, birbirlerine itimat edecekler, iki yarımardan bir bütün oluşacaktır ve bu bütün toplumun potansiyel çekirdeğini oluşturacaktır. Toplum artık bu çekirdekten yetişecektir, gelişecektir.

Modern hayatımızda, tabii belki son yirmi-otuz yıl içerisinde çekirdek aile biraz daha hayatımıza egemen oldu. Şehre göçle birlikte, artık, karı-koca ve çocuklardan oluşan daha küçük aileleri yaşamaya başladık ve yoğun şehir hayatı, iş hayatı temposu bazen bizi büyüklerimizden kopardı; nineleri, dedeleri, büyük babaları, büyük anneleri bayramdan bayrama yahut düğünden düğüne görür hale geldik. Aslında Kur’an-ı Kerim’e baktığımız zaman bir ayet-i kerimede, anne babayla ilgili haklardan bahseden ayet-i kerimede, Cenab-ı Allah “*İmmâ yeblüğanne ‘indeke’l-kibara ehadühümâ ev kilâhümâ felâ tequl lehumâ üffin velâ tenherhumâ*” buyururken, eğer anne babadan, yaşlılardan birisi yahut ikisi yanında büyüklüğüne erişecek olursa onlara “of!” bile deme, onlara azarlama...

Elbette, sağlam kurulan bir yuva, neslin devamı, malın, ırzın, namusun, onurun ve canın korunması için şüphesiz âdeta bir hayat sigortasıdır.

Yüce kitabımız baktığımız zaman, evlenecek çiftlerle ilgili olarak, Cenab-ı Allah bazı satırların altını çizer, bazı hususlara işaret eder:

Bunlardan birincisi: Evlenen çiftlerin inançlı olması, mümin olmaları şarttır. Ayet-i kerimeler hayli uzun, ben sadece atf yapmakla geçeyim. Yüce Allah buyuruyor ki: “*İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah’a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de mümin bir cariye Allah’a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır.*” Ayetin devamında bunun tersi de söyleniyor. Yani, verilecek mesaj şu: Eğri inançlı bir kimse değilse –damat olsun, gelin olsun- şanı, şöhreti, mevkii, makamı, un-

vani, mesleği ne olursa olsun, eğer inançlı değilse o noktada Kur'an onay vermemekte. Demek ki, birinci şart inançlı bir insan olması.

İkinci şart, yine ayetlere dayanarak söylüyorum, iffetli olması. Kur'an'ın tabiriyle muhsan olması.

Üçüncü bir husus, eşe mihir verilmesi. Toplumumuz aslında bunu gelin adayına takmış olduğu takılarla, ziynet eşyalarıyla da karşılaşmaktadır. Maddi bir meblağın, herhangi bir kıymetin, değerın takdim edilmesi hususunun da altı çizilmektedir ayeti kerimelerde. İslâm hukukunda bu verilen meblağın adı “sadâk” şeklinde geçmektedir. Sadak, sadaka kökünden gelmektedir. Doğrulukla ilişkisi vardır. Sadakât şeklinde dilimize de geçmiştir. Yani kocanın hanımına vermiş olduğu mihir ya da sadak, aslında sadakatin bir göstergesidir. Eşler arasındaki sadakatin, dürüstlüğün, bağlılığın, onu aldatmamanın, onun haklarının, hukukunun korunmasının âdeta sembolik bir ifadesidir sadaka, sadak veya sadakât.

Yine Peygamber Efendimiz, aynı kökten kelimeleri kullanmak suretiyle eşler arasındaki ilişkileri sadaka kelimesiyle ifade etmiştir. Mesela bir kocanın eşinin ağzına bir lokmayı tutmasını bir sadaka olarak belirtirken, eşyle cinsel ilişkiyi bile aynı şekilde bir sadaka, bir sadakat gösterisi olarak ifade etmiştir. Bir kimse sevabını Allah'tan umarak ailesi için harcamada bulunursa, onun bu harcaması kendisi için bir sadaka olur, demıştır. Burada sadaka ile sadakat arasındaki ilişkiye dikkat çekmek istiyorum.

Yine ayetlerde üzerinde durulan, evlenecek çiftlerde aranan hususlardan biri de zina etmemesi, gizli dost edinmemesidir.

İslâm hukukunda eşlerin küfuvvet ya da kefaet dediğimiz denklik hususu fıkıhçıların önemseddiği bir husustur. Burada Peygamber Efendimiz'in hadislerinde özellikle yaptığı vurgu dindarlık üzerinedir: “Bir hanımla dört şey için evlenilir: Güzelliği için, nesebi için, dindarlığı için yahut malı için. Sen dindar olanını tercih et ki iki tarafta da mutlu olasın, elin bereket görsün.” Aynı şekilde, “Dininden, (ahlaki değerlerinden) emin olduğunuz, razı olduğunuz kimseler sizin kızınıza talip olduğunda, onları geri çevirmeyin!” uyarısını yapmıştır. Buradan da Peygamber Efendimiz'in gerek erekte, gerekse kadında, evlenecek çiftlerde dindarlık ölçüsünü, ahlakilik ölçüsünü yüksek değerlere sahip çıkıyor olmasını ifade ettiğini görmekteyiz.

Yine, Kur'an-ı Kerim'de evlilik müessesesi Yüce Yaratıcı'nın varlığının delilleri olarak ifade edilmiştir. Rum Suresi 21'inci ayet-i kerimede, “*Ve min âyâtihî en halaqa lekum min enfûsikum ezvâcen liteskunû ileyhâ ve ceale beynekum meveddeten ve rahmeten inne fî zâlîke le âyâtin li kavmin yetefekkerûn*” “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun varlığının, kudretinin delillerindedir, şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır” buyrulmuştur.

Evet, evlilik aslında rahmet kaynağıdır, sevgi kaynağıdır. Rahman olan Allah, rahmetini, ananın rahminden bütün insanlığa dağıtmaktadır. Rahman, rahmetini rahimlerden dağıtmaktadır ve bu rahmetten dolayıdır ki akrabalar arası ilişkilere “sıla-i rahim” denilir. Rahmet bağlarıdır, merhamet bağlarıdır ve rahmetin kaynağıdır aile yuvası. Sükûnet kaynağıdır; delikanlı evlendiği zaman, aile yuvasını kurduğu zaman delikanlılıktan kurtulur, huzur bulur. Sevgi kaynağıdır, hiç tanımadığı birisiyle aynı yuvada bir araya geldiğinde, artık kız annesini, babasını, kendi akrabalarını biraz daha ikinci plana bırakır, artık eşinden yana tavır koyar.

Evlilik, Kur'an'a göre sağlam bir misaktır, ayeti kerimede “*mîsâkan galizâ*” diyor. Kopmaz, sağlam bir misaktır, antlaşmadır. Onun için, özellikle sanıyorum yarınki konuşmalarda üzerinde durulacak. Boşanma sebeplerinin, boşanmanın arttığı günümüzde, aslında evliliğin bir pamuk ipliğine bağlı olmadığını, “*mîsâkan galizâ*”, çok sağlam bir antlaşma olduğunun altını çizer Kur'an-ı Kerim.

Yine, Kur'an-ı Kerim, hanımlarla güzel geçinmeyi emreder. “*Ve âşirûhunne bilma'rûf.*” “*Onlarla güzellikle geçinin!*” diye emreder. Şayet bazı ufak tefek problemler olursa, tabiri caizse bardağın dolu tarafını görmeyi tavsiye eder. “*Belki hoşnut olmadığımız şeyler varsa da, Allah daha hayırlı şeyler yaratır*” der.

Evlilik, aslında bir emanettir. Aile yuvasında eşler birbirlerine emanettir. Allah Resulü, “*Kadınlar hakkında Allah'tan korkun!*” buyurur Veda Hutbesi'nde. “*Çünkü siz onları Allah'ın emaniyle aldınız ve onları Allah'ın kelimesiyle kendinize helal kıldınız*” buyurur. Evlilik, rızık vesilesidir. Cenab-ı Allah, evlenen çiftlere, lutfuyla yardımda bulunacaktır. (*Yuğnihumullâhü min fadlih*)

Evlilik, neslin devamıdır. Ayet-i kerimelerde ifade edildiği gibi, bazılarında kız, bazılarında erkek, bazılarında hem kız hem erkek çocuklar verirken, bazılarında da denemek amacıyla hiç vermez. Ama nesiller, aile yuvasıyla devam eder ve aile yuvası bir dayanışma yuvasıdır. Güçleri nispetinde eşler birbirlerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır.

Yine aile, aynı zamanda bir korunma vesilesidir. “*Hunne libâsün lekum ve entüm libâsün lehunne*” “*Onlar sizin için fenalığa karşı koruyucu bir elbise, siz de onlar için koruyucu bir elbise gibisiniz*” buyrulmak suretiyle, erkek ile kadın birbirlerini örten, birbirlerini tamamlayan, koruyan birer elbise benzetmesiyle ifade edilmiştir. Allah Resulü'nün dilinde de “*Malı uğruna, ailesini koruma uğruna canını veren koca şehit hükmünde*” kabul edilmiştir.

Aynı zamanda aile yuvası bir sınanma vesilesidir. Cenab-ı Allah insanları ailesiyle de imtihan etmektedir.

Elbette, İslâm'da esas olan aile binasıdır. Aile yuvasının sapsağlam bir şekilde korunması ve dilimizde ifade edildiği gibi “bir yastıkta kocanması”dır. Ancak, insanın bütün ihtiyaçlarını dikkate alan Kur'an-ı Kerim, boşanmanın da hayatın bir gerçeği

olduğu üzerinde durur. “Allah’ın hiç razı olmadığı, hiç sevmediği bir helal” olarak ifade eder Peygamber Efendimiz. Yalnız, Kur’an-ı Kerim bu boşanmanın prosedürü üzerinde, hukuku üzerinde özellikle durur. Boşanmanın ahlâkı üzerinde çok fazla duruyor ayet-i kerimeler. Diyor ki: “*Velâ tensevûl-fadla beyneküm.*” “*Aranızdaki saygınlığı unutmayın!*” diyor boşanırken. Onları marûfla –eğer boşanmak durumunda kalıyorsanız- iyilikle, güzellikle, adaletle, takva ile tevekkül ölçüsü içerisinde, ihsân ölçüsü içerisinde boşayın, diyor. Maalesef bizde, boşanmalarda, hep ya kavga, ya mahkeme, ya dövüş, çok olumsuz şeylerle boşanılmaktadır. Evet, boşanan çiftler artık eş değildir ama İslâm’a göre kardeştir. Boşanan çiftler eş değildir ama İslâm’a göre kardeştir, hem geçmişe dönük hakları vardır, hem geleceğe dönük hakları devam etmektedir. Çünkü çocukların anneleridir, babalarıdır. Biz, maalesef bu aile yuvasında, özellikle boşanmalar sonrasında bu Kur’an’ın önemle altını çizdiği, defaatle söylediği “*Ve serrihûhunne bi ihsân*” ifadeleriyle, “*Onları güzellikle, uygun bir şekilde boşayın!*”*Aranızdaki üstünlüğü, fazileti unutmayın!*” uyarılarına maalesef kulak vermiyoruz.

Evet, aile olmak sadece bir çatı altında kalmak değildir. Aile olmak, aynı zamanda Allah’ın rızasına uygun bir yol arkadaşlığı demektir. Allah’a giden yolda karşılıklı yardımlaşma demektir; sevgi, saygı, şefkat, merhamet ve terbiyenin, eğitimin, ahlakın, maneviyatın verildiği yuvadır. Efendimizin ifade ettiği gibi, “*Hiçbir anne baba çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunamamıştır.*”

Fitratın korunması ebeveynlere verilmiştir. Allah’ın tertemiz yarattığı her bir çocuğun Müslüman fitratını korumak, Müslümanca yetiştirmek ailenin, anne babanın boyununun borcudur. “*Eğer anne baba Yahudi ise Yahudi, Hristiyan ise Hristiyan, Mecusi ise Mecusileştirir*” diyor Allah Resulü. Çocuklar, aslında anne babalarını gösteren aynalardır. Çocukların fitratını koruyacaklar anne ve babalardır. Bu konuda ailelerin biraz daha titiz olması gerekiyor.

Ben, son bir ayet-i kerimeyi dua cümlesi yaparak bitiriyorum. Furkân Suresi’nin 74. Ayet-i kerimesi: “*Rabbenâ heb lenâ min ezvâcinâ ve zürriyyâtinâ kurrete a’yunin vec’alnâ li’l-muttakîne imâmâ*” “*Ey Rabbimiz, eşlerimizi ve çocuklarımızı gözümüzün nuru, gönlümüzün sürûru kıl, bizi Allah’a karşı gelmekten sakınanlara, muttakî insanlara önder kıl, rehber kıl, lider kıl*”. Cenabı Allah, bize böyle dua etmemizi, bu bilinçle yuva kurmamızı, eşlerimize ve çocuklarımıza bu bilinçle sahip çıkmamızı telkin ediyor, öğretiyor.

Değişen ve dış dünyadan etkileşimin çok fazla olduğu günümüzde, aile kurumuna sahip çıkmak, onu korumak, desteklemek, eldeki son kaleyi düşürmemek gerekmektedir. Bu hem bireylerin hem de toplumun geleceği açısından çok önemlidir.

Beni, dikkatle dinlediğiniz için hepinize çok teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

BAŞKAN – Prof. Bünyamin Erul Hocamıza biz de çok teşekkür ediyoruz. Gerçekten çok güzel hazırlanmış ama vakit çok kısıtlı. Beni de affedin Başkan olarak. Onu az konuşurmak zorundaydım, ama söyleyeceği şey muhakkak vardı, özetledi sağ olsunlar.

Sayın Başkanım, salonumuzda yüzde 90 oranında hanımefendi var siz de gördünüz. Bizim Prof. Rıza Savas Hocamız kitabında yazmış, Hazret-i Peygamber'e iman edenlerin büyük çoğunluğu hanımlardı diye. Bu kadar benzer şey tezahür ediyor galiba. Böyle bir nükte yapmak istedim.

Şimdi, bir hanımefendi konuşmacımıza söz vereceğim.

Dr. Huriye Martı. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi. Şöyle tanıtayım: Benim kız evladım yok, olmadı ama böyle bir kız evladım olsun diye imrendiğim bir öğrencimiz, evladımız. Hakikaten çalışkanlığı, zekası, akli, her yönüyle ve ilmi, bilgisi... Gerçekten, siz de bana hak vereceksiniz. Kendisini birkaç sefer dinledim.

Kendisinin konusu: İdeal bir eş olarak Hazret-i Peygamber. Peygamber Efendimiz'i size Hazret-i Aişe'nin gözünden, Hazret-i Hatice Validemizin gözünden, belki Hazret-i Fatıma Annemizin gözünden, bakış açısından bir hanımefendi olarak, hanımefendi bakışıyla aktaracak, anlatacak. İnşallah çok yararlı olacak.

Buyurun Sayın Hocam.

Dr. HURİYE MARTI – Çok teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Saygıdeğer Başkanım, Saygıdeğer Valim, huzurunuzda hazırını öncelikle hürmetle selamlıyorum.

Salondaki hanımefendileri özellikle merhaba diyerek selamlamak istiyorum. Aranızda Konya'dan gelmiş bir misafir olarak, böyle rengârenk bahar bahçesi gibi bir salonda sizinle birlikte bulunmak gerçekten benim için büyük bir şeref, hoş geldiniz.

Ben Hazret-i Peygamber'in nasıl bir eş olduğuna dair kısa bir konuşma yapacağım.

İDEAL BİR EŞ OLARAK HAZRETİ PEYGAMBER

Dr. Huriye MARTI

Kur'an'ın ifadesiyle, “iki eşi; erkeği ve dişiyi yaratan”¹ Allah, sadece insanı değil “her çeşit varlığı eşiyle birlikte yarattığını” belirttiği ayetin sonunda, “belki düşünüp ibret alırsınız!”² buyurmaktadır. O halde “eş” kavramı, üzerinde düşünölmeye, değeriendirilmeye ve hakkında bilinç düzeyi oluşturulmaya lâyık bir nitelik taşımaktadır. Cinsiyet gözetilmeksizin dişi ya da eril varlıklar için kullanılabilen ve asıl itibarıyla iki varlığın birbirine yakınlığını ifade eden “zevc/eş” kelimesi,³ Kur'an'da birçok ayette geçmektedir.⁴ Kur'an, bu kelimeyi kullanarak bazen insanların,⁵ bazen de bitki⁶ ve rın⁷ “eş sahibi olduğunu” vurgular. Her ne kadar yeryüzü hayatını paylaşan canlıların ortak bir niteliği gibi görünse de, aslında kelimenin anlamları irdelendiğinde, eşin, her bir varlık için farklı anlam dünyasına işaret ettiği görülecektir.

Söz gelimi bitkiler için eş sadece sınıf, çeşit ve elvan demek iken,⁸ hayvanlar için birbirine benzer özelliklere sahip iki varlıktan biri olarak⁹ üreme odaklı fiziksel bir beraberliğin adıdır. Dolayısıyla onlar için eş, “birlikte var olma” kategorisi içinde sınırlıdır. Oysa insan için eşin ifade ettiği mana, bu kategorinin dışında ve bu düzeyin üstündedir. Eş kavramı, insanın, kendisini, tarihi, kültürü ve dünya hayatını anlamlandırırken çıkış noktası olarak seçtiği bir temel bakış açısını temsil eder. Bu yönüyle eş, “her şeyi birlikte görme” kategorisini oluşturur. Zira insan gerçekliği, erkek ve kadın olarak iki farklı ama birbirini tamamlayan boyutta yaratılmış olup, din ve dünya hayatı bu iki

¹ Necm, 53/45.

² Zâriyât, 51/49.

³ İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, III/35.

⁴ Meselâ, Âl-i İmrân, 3/15; Nisâ, 4/20; Ra'd, 13/23; Fâtır, 35/11; Mü'min, 40/8.

⁵ Nahl, 16/72; Kıyâme, 75/39; Nebe', 78/8.

⁶ Ra'd, 13/3.

⁷ En'am, 6/143; Şûrâ, 42/11.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXI/1886.

⁹ Râğıb İsfahâni, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 215.

boyutu birlikte düşünmeksizin anlaşılabilir. Dolayısıyla eş, insan için bir var olma ve düşünme tarzıdır. Kadın veya erkeğin kendine eş seçimi ise, ruhunun derinliklerinde var olan bu düşünme tarzının pratiğe dökülerek görünür kılınmasıdır.

“*Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin*”¹⁰ hitabından da anlaşıldığı üzere, “eş olmak”, insanın daha dünya hayatına adım atmadan önce edindiği bir roldür.¹¹ O günden kıyamete kadar uzanan bir süreçte, “*kendisiyle huzur bulması için*”¹² yaratılan eşiyile yeryüzü sınavını paylaşacak, dahası öte âlemde de eşiyile birlikte ya “*gölgeliklerdeki tahtlarda*” mükâfatlandırılacak¹³ ya da “*cehennemde*” ceza görecektir.¹⁴ Dolayısıyla “eş sahip olmak” ya da bir başkasına “eşlik etmek”, insanın vazgeçilmezlerinden olup, böyle bir sıfatla edindiği konum, sağladığı kazanım ve üstlendiği sorumluluk onu tüm varlıklardan ayrıcalıklı kılacak kadar değerlidir.

İnsanlık ortak paydasında böyle bir ayrıcalık müşterek görülse de, Hz. Âdem’le başlayan beşeriyet tarihinde, eş kelimesinin döneme, inanca ve kültüre dayalı olarak değişkenlik gösterdiği yadsınamaz bir gerçektir. İnsanın eş olarak üstlendikleri, eşinden bekledikleri ve eşiyile algıladıkları, içinde yaşadığı toplumun kabulleriyle doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla eş kelimesi, kimi zaman anlam kaybına uğrayan, kimi zaman da yeni anlamlar kazanan, hatta anlam kayması yaşayan tarihsel bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda eşe dair düşünürken ve eş olmaya dair örnek seçerken, değişmez fitrî benzerliklerin yanı sıra, zaman ve mekân olgusuna dayalı değişkenlikleri göz ardı etmemek gereklidir.

Bu noktada, “Hz. Peygamber’in eşlerine karşı tutumlarının bugün bizler için ne anlam ifade edebileceği ve bu anlamın günümüzdeki ‘eş’ kavramına ne tür bir boyut kazandırabileceği” sorusu zihne takılmaktadır. Bu soruyu cevaplandırırken, Hz. Peygamber’in eşleri ile yaşadığı birlikteliğin her anını örnek olarak sunmak mı, yoksa bu birlikteliği mümkün kılan temel mantığı keşfetmek mi önceliklidir? Bir başka deyişle, Hz. Peygamber’in eşliğini örnek edinmek isteyen bir kimsenin, onun sergilediği davranış modellerini taklit etmekle yetinmesi yeterli midir? Yoksa bu davranışları şekillendiren zihniyet kalıplarını mı benimsemelidir?

Elbette sürekli değişebilen şartlar içinde Hz. Peygamber’in yaşam felsefesine uygun hareket edebilmeyi başarmak, ancak onun zihin dünyasını tanımakla mümkün olacaktır. Zira bizler onun tutum ve davranışlarının anlamını, ancak bu tutum ve davranışlara yön veren, onları farklı zaman ve mekânlar içinde yeniden tatbik edilebilir kılan zihniyeti kavradığımızda fark edebilmekteyiz. Şu halde, böyle bir başlıkta konuşurken, Hz. Peygamber’in eşlerine karşı merhamet, sevgi ve nezaket gösterdiğine dair sonucu tasvir

¹⁰ Bakara, 2/35.

¹¹ Tâhâ, 20/117.

¹² A’râf, 7/189; Rûm 30/21.

¹³ Yâsîn, 36/56; Zuhruf, 43/70.

¹⁴ Sâffât, 37/22-24.

eden örnekleri tekrarlamaktan ziyade, bunun altında gizlenen mantaliteyi irdelemek anlamlı olacaktır.

Hız. Peygamber, bir eş ile hayatı paylaşmanın gereğine inanmış, bunu uygulamış ve kendisini örnek göstermek suretiyle insanları evliliğe teşvik etmiştir.¹⁵ İyi huylu bir eşin, dünyada elde edilebilecek en değerli hazine olduğunu söylerken,¹⁶ tek yaşamaya ve ömür boyu yalnız kalmaya kararlı olmak anlamına gelen ruhbanlığı onaylamamıştır.¹⁷ Ancak eşine iyi davrananların iyi birer Müslüman olabileceğini belirtmiş,¹⁸ eşine karşı şiddet uygulayan kimseler için “*Onlar sizin hayırlılarınız değildir!*”¹⁹ buyurmuştur.

Kur’an’ın, eşleritanımlarken “*Onlar size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz*”²⁰ dediği gibi, Hız. Peygamber de eş olmanın tamamlayıcı, bütünleyici ve destekleyici yönünü ön plana çıkarır. Aslında bu, Hız. Peygamber’in eş konusunda en güçlü vurgusudur. İki eşin birbirine indirgenemeyen, birbirinde erimeyen ama birbirinden ayrı da düşmeyen birer varlık dünyasına sahip olduğunu kabul eden bir yaklaşımla, “*Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarıdır.*”²¹ buyurur. İnsan olma ortak paydasında eşleri bütünlüğe taşıyan böyle bir yaklaşım, “zevc” kelimesinin “birbirini tamamlayan ve birisinin varlığı diğerinin anlaşılmasına yardımcı olan iki varlıktan her biri”²² şeklindeki anlamıyla da birebir örtüşmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında, eşin, “birinin kontrol ettiği bir başkası” anlamına dönüştüğü görülmektedir. Buradaki en büyük tehlike, çoğunlukla erkeğin bazen de kadının kontrolünde süren, tek elden yürütülen yani “doğrusal” bir ilişkinin varlığıdır. Oysa “eş” kelimesinin bizzat kendisi, taraflardan birini başkalaştırmaya, ötelemeye ve etkisizleştirmeye izin vermeyecek şekilde “iki uçlu”dur. Dolayısıyla eşler arasındaki ilişki “döngüsel” ve bütünleyici olmalıdır. Bu da ancak her iki eşin de “insan” olarak muhatabının varlığına saygı duyması ve onun gerçekliğini kabul etmesi ile mümkündür. İşte Hız. Peygamber, eşlerinin bizatihi fitratlarında taşıdıkları bu değeri benimsemiş ve onların gerçekliği ile çelişmemiştir. Eşlerini kendilerine özgü halleri ile kabullenmiş ve ilişkisini buna göre şekillendirmiştir.

Bu noktadan bakıldığında, söz gelimi, Hız. Peygamber’in hanımlarına karşı anlayışlı ve sabırlı halini anlamlandırmak çok daha kolay olacaktır. O, bir başka eşinin yemek göndermesini kıskanarak tabağa elinin tersiyle vurup kırılmasına sebep olan Hız. Âişe’nin bu davranışı karşısında, insan olmanın gereği olan bu hissi yadırgamamakta;

¹⁵ Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5.

¹⁶ Ebû Dâvûd, Zekât, 32; Müslim, Radâ, 64.

¹⁷ Tirmizî, Nikâh, 2; Dârimî, Nikâh, 3.

¹⁸ Tirmizî, Radâ, 11; İbn Mâce, Nikâh, 50.

¹⁹ Ebû Dâvûd, Nikâh, 41, 42.

²⁰ Bakara, 2/187.

²¹ Ebû Dâvûd, Tahâret, 94.

²² el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münir*, I/259.

eğilip kırılan parçaları toplama nezaketi gösterirken etrafındakilere de “*Anneniz kıskandı!*” şeklinde açıklama yapmaktadır.²³ Bir defasında, gece kalkarak Bakî kabristanına gittiğinde, bir başka eşine gittiğini sanarak kendisini takip eden ve koşturmaktan soluk soluğa kalan Hz. Âişe’ye “*Allah ve Rasûlünün sana haksızlık edeceğini mi sandın?*” diyerek güvence vermektedir.²⁴ Eşlerinin olumsuz da olsa duygularını açığa vurabilecekleri bir iletişim tarzı geliştiren Hz. Peygamber, hoşnut olduğunda ‘Muhammed’in Rabbine yemin ederim ki’ diye söze başlayan ama dargın olduğunda ‘İbrahim’in Rabbine yemin ederim ki’ demeyi tercih eden Hz. Âişe’nin bu halini rahatsız olmadan dile getirebilmektedir.²⁵

Hz. Peygamber, farklı nitelikler taşıyan birden çok hanıma eş olmuştur. Her birini kendine has varlığı ile kabullenmiş, eşlerinin alışkanlıkları ve karakterleri ile barışık bir hayat sürmüştür. Söz gelimi, Hz. Âişe’nin deyimiyile “babasının kızı” olan²⁶ Hz. Hafsa’nın celâlli hali karşısında, kimi zaman sadece gücenmeyi seçmiş ama onu susturmamıştır.²⁷ Deri yüzmek ve tabaklamak gibi ağır bir işi severek yapan Hz. Sevde’nin bu isteğine olumlu cevap vermiştir.²⁸ Peygamber’in diğer hanımları tarafından kendisine “Yahudi kızı” şeklinde hitap edilmesinden incinen Hz. Safiye’ye, “*Sen bir peygamberin kızısın. Amcan da peygamberdi ve şu anda da bir peygamberin nikâhı altındasın. Hangi konuda sana karşı övünüyorlar?*” buyurarak bu gerçekliği kabullenmeyi öğretmesi ise, son derece etkileyicidir.

Eşlerin sosyal alanda birbirlerini en uygun biçimlerde temsil etmeleri, karşılıklı hata ve eksiklerini bir giysi gibi bürüyüp kollamaları, doğrudan eş kelimesinin işaret ettiği “denge”yi gerçekleştirmeleri anlamına gelir. Tarih boyunca bir tarafın lehine bozulduğunu gördüğümüz bu denge, Peygamber ailesi içinde yeniden kurulmaya çalışılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber’in “*Dikkat edin! Sizin hanımlarınız üzerinde hakkınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakkı vardır.*” buyurması, her iki eşe birbirini hatırlatması bakımından dikkat çekicidir. Öyle ki, Hz. Peygamber, kendisine gelerek eşlerine nasıl davranmaları gerektiğini soranlara; “*Yediklerinizden onlara da yediriniz, giydiklerinizden onlara da giydiriniz, onları dövmeyiniz ve kötülemeyiniz.*”²⁹ şeklinde cevap vererek, yeme-içme gibi basit günlük ihtiyaçların karşılanmasında bile bu dengeye riayeti öngörmüştür.

²³ Buhâri, Nikâh, 108.

²⁴ Müslim, Cenâiz, 103.

²⁵ Buhâri, Nikâh, 109; Müslim, Fedâilü’s-sahâbe, 80.

²⁶ Tirmizî, Savm, 36.

²⁷ Buhâri, Libâs, 31; Müslim, Talâk, 34.

²⁸ İbn Hanbel, I/327.

²⁹ Ebû Dâvûd, Nikâh, 40, 41.

Hız. Peygamber'in eşi tanımlarken "emanet" kavramını kullanması ise,³⁰ birbirini tüketmeyen ve örselemeyen bir ilişkiyi çağrıştırmaktadır. Kanaatimizce bu ifade, kadın olsun erkek olsun, eşini "sahiplenme" duygusunu, ona "sahip olma" ve dolayısıyla da üzerinde her türlü tasarruf yetkisine haiz olma ile karıştıran bir zihniyeti yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in eşlerine karşı davranış tarzı, onlara ancak bir emanete gösterilecek kadar itinalı ve zarif yaklaştığını açıkça ortaya koymaktadır. Eşlerine karşı kesinlikle kaba kuvvete başvurmayan Hz. Peygamber,³¹ namaz kılarırken önünde uzanmış yatan Hz. Âişe'yi uyandırmayıp, sadece secdeye varacağına hafifçe dokunarak ayaklarını toplamasını sağlayacak kadar³² müşfikdir. Âdetli iken eşini yalnız bırakmayacak kadar³³ sağduyulu, üzüldüğünde teselli edecek kadar³⁴ dosttur. Vefatından sonra bile Hz. Hatice'yi sık sık anarak, onun arkadaşlarına ikramda bulunacak hatta sesine benzer bir ses duyduğunda heyecanlanıp duygulanacak kadar³⁵ vefakârdır. Eşlerinin meziyetlerini dile getirmekten, onları takdir ve methetmekten geri durmayacak kadar³⁶ nezaket sahibi, aralarında ayırım yapmayarak yolculuğa çıkarken bile yol arkadaşını kura ile belirleyecek kadar³⁷ âdildir.

Eş kelimesinin, "birbiri ile uyum içinde olan ve beraber davranış geliştiren" anlamlarını da barındırmasının³⁸ en güzel örneklerini yine Hz. Peygamber'in hayatında görmek mümkündür. Bayram eğlencelerini izlerken de,³⁹ savaşın sıkıntısına katlanırken de⁴⁰ eşini yanından ayırmayan Hz. Peygamber, Hudeybiye gibi zor bir günde ne yapacağını bilemezken, Ümmü Seleme'ye danışmış ve onun fikrini uygulayarak gerginliği sona erdirmiştir.⁴¹ Zira eş olmak, hayatı birlikte görmek ve iyisiyle kötüsüyle resmi birlikte tamamlamak demektir.

Sonuç

İnsanın eşi ile yaratılmasıyla, dahası sadece insanın değil bütün yeryüzü canlılarının eşli var edilmesiyle belki de öncelikle Ferd, Ahad ve Samed olan Yüce Yaratıcı'nın "eşsizliğine" dikkat çekilmek istenmektedir. Biriyle bütünleşmeye, tamamlanmaya ve

³⁰ Müslim, Hac, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik, 56.

³¹ Müslim, Fedâil, 79.

³² İbn Hanbel, VI, 148

³³ Buhâri, Hayız, 3, 4; Müslim, Hayız, 15.

³⁴ Buhâri, Hayız, 1; Müslim, Hac, 119.

³⁵ Buhâri, Menâkıbü'l-Ensâr, 20; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 74, 76.

³⁶ Buhâri, Ehâdisü'l-Enbiyâ, 45, Zekât, 11; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 71, 89.

³⁷ Buhâri, Hibe, 15, Şehâdât, 30.

³⁸ Râgıb İsfahâni, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, s. 216.

³⁹ Buhâri, Salât, 69; Müslim, Salâtü'l-İdeyn, 18.

⁴⁰ Buhâri, Cihâd, 65.

⁴¹ Buhâri, Şurût, 15.

birlikte hareket etmeye ihtiyacı olmayan Allah, insanoğluna eşini göstererek, benzersiz olmadığını ve desteksiz ayakta kalamayacağını hatırlatır gibidir.

İnsan, salt fiziksel olarak hayatı paylaşmanın çok ötesinde, “hayatı anlamlandırma” yani kendine özgü duygusal ve kültürel bir dünya oluşturma çabası içinde eşi tanımlar, eşe ihtiyaç duyar ve eşini seçer. Bu yönüyle eş, insan dünyasını oluşturan en temel yapı taşlarından biridir. Zira insanın dünyası, ancak kadın ve erkek tarafından birlikte oluşturulabilir. Dolayısıyla iki insan birbirine gerçek anlamda “eş” olacaksa, birbirine indirgenemeyen iki farklı ama birbirini tamamlayan hakikati temsil ettiklerini unutmamalıdır.

Eş kelimesinin anlamlarını, “bütünlük” imgesi yönetir. Eş, bir bütünün ortaya çıkmasına hizmet eden ve bu hizmetine göre anlam kazanan bir kavramdır. Hz. Peygamber’in eşleri ile ilişkisini belirleyen temel argüman, onların varlığına saygı duyan, kimliklerini tanıyan ve kişilikleri ile barışık hareket eden zihniyettir. O, birbirini üreten ve besleyen döngüsel bir birlikteliğin mükemmel örneği olarak, tek tarafın “eş sahibi” olduğu değil, iki tarafın da “eş” olduğu bir ilişki tarzını öğretmiştir.

Hz. Peygamber, ilk gününde eşi Hz. Hatice’nin desteği ile başladığı⁴² nübüvvet görevi sona erdiğinde, bir diğer eşi Hz. Âişe’nin dizlerinde hayata gözlerini kapatmıştır.⁴³ Onun eşlerini tanımlarken kullandığı tek bir kelime bile, zihninde onlar için ayırdığı yeri göstermeye yetecek değerdedir. Veda haccı için yol alırlarken, güzel sesiyle şiirler okuyan ve Hz. Peygamber’in eşlerini taşıyan develerin hızlanmasına, dolayısıyla da hanımların tedirgin olmasına sebep olan Enceşe isimli köleye şöyle seslenmişti Allah’ın Rasûlü: “Enceşe, aman kristalleri kırma! Dikkatli taşı!”⁴⁴

Kaynaklar

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’s-Sahih*, (*Mevsûatü’l-Hadîs eş-Şerîf* içinde),

Haz. Sâlih b. Abdülazîz, Dâru’s-Selâm, Arabistan, 2000.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdurrahmân, *es-Sünen*, I-II, thk. ve thr. Fevvâz Ahmed Zümerli-Hâlid es-Seb’ el-Alîmî, Dâru’l-Kütübî’l-Arabî, Beyrut, 1987

Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, I-IV, Haz. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, el-Mektebetü’l-İslâmî, İstanbul trs.

el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu’l-Münîr fî Garîbi’s-Şerhi’l-Kebîr*, I-II, el-Mektebeü’l-İlmiyye, Beyrut, trs.

⁴² Buhârî, Bed’ü’l-Vahy, 1.

⁴³ Müslim, Vasıyye, 19.

⁴⁴ Buhârî, Edeb, 111; Müslim, Fedâil, 73.

İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga*, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1979. İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, I-II, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1994.

İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I-LV, 1886, (thk. Abdullah Ali el-Kebîr ve diğerleri) Dâru'l-Meârif, trs.

Müslim, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahih*, (*Mevsûatü'l-Hadis eş-Şerif* içinde), Haz. Sâlih b. Abdülazîz, Dâru's-Selâm, Arabistan, 2000.

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Seyyid el-Keylânî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.

et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-Sahih*, I-V, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.

BAŞKAN – Burada kaydetmeliyiz ki, elde mevcut verilere göre, dünyada kadın-erkek nüfusu neredeyse eşit konumdadır. Buna göre, hemen her ülkede erkek ve kadın sayısı birbirine yakındır. Nitekim dünyada, toplam nüfusun yüzde 49.7'sini kadınlar oluşturmaktadır. Ülkemizde de, aşağı yukarı durum aynıdır. 31 Aralık 2007 tarihi itibarıyla ülkemizin nüfusunun 35,376,533'ünü erkek, 35,209,723'ünü ise kadınlar oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2008 Nüfus Sayımı Sonuçları'na göre ise, ülkemizde 35 milyon 901 bin 154 erkek ve 35 milyon 615 bin 946 kadın yaşamaktadır. Açıktır ki, bu sonuçların bize işaret ettiği önemli bir husus vardır. Dünyada ve ülkemizde kadın-erkek oranlarını eşit düzeyde yaratan Yüce Rabbimiz, bu yaratışıyla bizlere önemli bir mesaj vermektedir. Yüce Rabbimiz kainat kitabının diliyle bizlere: “Sizin için ideal olan, mutlu olacağınız yuvalarınız, tek eşli yuvalardır, zaten Ben de öyle yaratıyorum.” diyor. Sevgili Kardeşlerim, gördüğünüz gibi Yüce Rabbimiz, bir erkeğe karşılık dört kadın yaratmıyor. Dünyada ve ülkemizde nüfus oranlarımız da öyle değil zaten. Sayın hocam da, tebliğinde çok güzel anlattı. Burada yanlış anlaşılmalara da meydan verilmesin diye, ben de bu yöne dikkat çekmek istiyorum. Bu alanda araştırma yapan hocamız da aramızda, zaten sahabe döneminde de çok eşli olanlar azınlıkta bildiğim kadarıyla.

Sevgili Misafirler !

Panelimiz burada sona eriyor. Diyanet İşleri Başkanlığımız, bildiğiniz gibi ülkemizin en güçlü, en köklü kurumlarından bir tanesidir. Kendisi, Cumhuriyetimizle yaşattır. Son yıllarda da büyük atılımlar içerisindedir.. Milletimizin gönlünde de, gözünde de, en güvenilir, en sevilen, en sayılan bir kurumdur. Başkanlığımız, mânevi yeri çok büyük olan, mânevi otoritesi tartışılmaz olan bir kurumdur. Son yıllarda da, akademik bir bakış açısı ve akademik bir düşünüşle gerçekten çok büyük atılımlar yapmıştır. Burada Sayın Başkanımızla, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanımızla, Üyelerimizle, Diyanet İşleri Başkanlığımızın diğer yetkilileriyle bir arada bulunmaktan büyük onur ve kıvanç

duyduğumuzu belirtmek isterim. İnşallah kendilerinden, daha büyük başarılar ve milletimize hizmetler beklemekteyiz.

Panelimize katıldığınız için, hepinize çok teşekkür ediyorum, saygılar sunuyoruz.

Hepinizi yarın sabahki programımıza, sempozyumumuza da bekliyoruz, inşallah.

SEMPOZYUM

Küreselleşen Dünyada Aile

BİRİNCİ OTURUM

Farklı Din ve Geleneklerde Aile

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hamza AKTAN

TAKDİM – 2009 yılı Kutlu Doğum Haftası kutlama etkinlikleri çerçevesinde düzenlenen “Küreselleşen Dünyada Aile” Sempozyumuna hoş geldiniz.

Ülkemizin yetiştirdiği saygın, iyi insanların katkı ve katılımlarıyla gerçekleştirilecek olan sempozyum, beş oturum ve bir değerlendirme oturumundan oluşmaktadır. Buna göre,

15 Nisan 2009 Çarşamba günü, yani bugün Birinci Oturum: Farklı Din ve Geleneklerde Aile

İkinci Oturum: İslâm Düşüncesinde Aile

Üçüncü Oturum: Modern Türkiye’de Aile Problemleri

Dördüncü Oturum: Ailenin Dağılması ve Boşanma

16 Nisan 2009 Perşembe günü, yani yarın Beşinci Oturum: Küreselleşme Sürecinde Aile,

Oturumlarıyla icra edilecektir.

Oturumlarda ana başlıklarla doğrudan örtüşen, konuyla bağlantılı farklı alanlarda çok nitelikli tebliğler sunulacak ve söz konusu tebliğler, kıymetli ilim insanlarının katkılarıyla daha nitelikli hale getirilecektir.

Oturumlarda sunulan tebliğlere genel bir bakışın ve konunun önemli noktalarına ilişkin tespitlerin yapılacağı genel bir değerlendirme ile sempozyum sona erecektir.

Burada, sempozyumun akışına dair bir hatırlatma ve bir de bilgilendirme yapılmasının gerekli olduğunu düşünüyorum.

Bilgilendirmemiz, geneli ilgilendirmekle birlikte, özellikle sempozyuma katılımcı statüsünde katılan hocalarımızla ilgili olacaktır. Şöyle ki: Katılımcı statüsünde katkı sağlayacak hocalarımız, belli bir tebliği müzakere etmeyip, oturumlarda sunulan tebliğlerden uzmanlık alanlarına uygun olan tebliğlere, oturum sonlarında kendileri için ayrılan yaklaşık 6-7 dakikalık zaman aralığında söz alıp katkıda bulunabileceklerdir. Katılımcı hocalarımızın, özellikle salonun ön kısmında yer almalarını istihdam ediyoruz.

Bu vesileyle sempozyuma her seviyeden katılanlara, davetimize icap ettiklerinden ve zahmet buyurup Hazret-i Peygamber’in Kutlu Doğumunu kutlama gibi böylesine anlamlı bir günde bizlerle bir arada buldukları için en kalbi teşekkürlerimizi sunuyor, Kutlu Doğumun tüm insanlık için hayırlar getirmesini Allah Teâlâ’dan niyaz ediyoruz.

Şimdi, Sempozyumun “Farklı Din ve Geleneklerde Aile” Başlıklı oturumuna Başkanlık yapmak üzere, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Prof. Dr. Hamza Aktan Hocamızı platforma davet ediyorum.

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. HAMZA AKTAN (Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı) – Muhterem meslektaşlarım, kıymetli katılımcılar ve değerli misafirlerimiz; dünkü gibi yine tablo, daha çok hanım kardeşlerimiz bu konuya sahip çıkıyorlar. Kendi konuları bir anlamda, öyle görüyorlar. Bu memnuniyet verici bir durum.

Aleyhisselatü Vesselam Efendimizin hayatında hanım akrabalarının ve hanım Müslümanların müzâhereti unutulmaz bir noktadadır.

Ebû Talib'in hanımı Ümmü Ruman vefat ettiği zaman, Peygamber'imiz gözleri yaşlı olarak, o benim annemden sonra annemdi, dedi. O kendi çocuklarını doyumadan önce beni doyururdu, kendi çocuklarının saçlarını taramadan önce benim saçlarımı tarardı, dedi, hayır dualarda bulundu. Amcalarından menfi tavırlar gördüğü halde, asla halalarının hiçbirinden menfi tavır görmedi ve Müslüman hanımların, akraba olsun olmasın, Peygamberimiz asv'a erkeklerden daha fazla müzâheret ettikleri olurdu.

Zamanımız çok kısa olduğu için, ben zamanı israf etmeden "Küreselleşen Dünyada Aile" sempozyumunun Birinci Oturumu "Farklı Din ve Geleneklerde Aile."

Tebliğci arkadaşlarımız:

"Ailenin Niteliği, Aile Konsepti, Aileyi Oluşturan Unsurlar" başlığıyla Prof. Dr. Burhanettin Tatar. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi, aynı zamanda 19 Mayıs Üniversitesi Öğretim üyesi.

"İslâm Öncesi Dinlerde ve Medeniyetlerde Aile" konusuyla, Prof. Dr. Şinasi Gündüz. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı.

"Hazret-i Peygamber Döneminde Aile" konusunu işleyecek olan, Prof. Dr. Ali Osman Ateş. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı.

"Türk-İslâm Geleneğinde Aile" konusuyla da, Prof. Dr. Ahmet Gökbel. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı.

Katılıyorlar bu oturumumuza.

Konuşmacı arkadaşlarımıza, zaman darlığından dolayı, burada da görülüyor program, 15'er dakikalık bir sunum hakkı veriliyor. Bu 15 dakika içinde ne anlatılır, diyecekler, durumlarından şikâyetçi olacaklar ama artık bu onların mahareti olacak, 15 dakika içerisinde söyleyecekleri şeyin özünü söyleyip bitirecekler.

Sonra da, 9.30 – 10.00 arasında da katılımcı arkadaşlarımızın katkıları olabilir, onlara zaman ayıracağız.

Şimdi, ben sözü fazla uzatmadan, "Ailenin Niteliği, Aile Konsepti, Aileyi Oluşturan Unsurlar" konusunda sunumunu yapmak üzere Burhanettin Tatar Bey'e sözü bırakıyorum.

Buyurun Burhanettin Bey.

Yerleşiklik (Yuva) ve Sürgün Diyalektiği

(Modern Toplumlarda Ailenin Yapısına İlişkin Bir Tahlil)

Prof. Dr. Burhanettin TATAR⁴⁵

Günümüz toplumlarında aile kavramı adı altında geleneksel geniş aile yapılanmasından, çekirdek, tek anne veya babalı, çocuksuz, yeniden evlenmiş, evlenmemiş, eşcinsel ebeveynli aile şekillerine değin gittikçe genişleyen bir skalanın yer almakta oluşu, her şeyden önce aile kavramını tanımlamayı hayli güçleştirmektedir. Özellikle Kanada gibi gelişmiş ülkelerde kimi çocukların sorunlu ailelerinden alınarak devlet gözetiminde *ailenin yerini tutabilecek* yeni organizasyonlara verilmesi ucu açık bir aile kavramına yol açmaktadır. Ucu açık aile kavramı içine belki hemen her evde ‘söz sahibi’ olan tv ve interneti de dahil etmek mümkün görünüyor.

Gerçi ilkel ve klasik toplumlarda aile kavramının, günümüzdekinden hayli farklı olsa da, yine ucu açık bir yapılanma gösterdiğine tanık olmaktadır. Sözelimi, Anadolu’nun en eski topluluklarından bazılarının ölen aile fertlerini evin oturma odasına gömdüklerini dikkate aldığımızda, bu durumun birkaç nesil sonrası için nasıl bir aile kavramına kapı aralayabileceğini hayal edebiliriz. Benzer şekilde Roma imparatorluğunda ve geleneksel İslam toplumlarında sütannenin, manevi ebeveynlerin, köle ve cariyelerin, ev bakıcılarının ailenin birer ferdi sayıldıkları dönemlerde aile açıkça tanımlanması pek kolay olmayan bir dinamik yapılanma göstermektedir.

Ancak, görebildiğimiz kadarıyla, modern aile kavramının öncelilerden en temel farklılığı artık klasik toplumlardaki anlamıyla *genişlemeye pek imkân vermeyen ve merkezden yoksun (de-centered)* aile yapılanmalarını içinde barındırabilmesidir.

İlkel ve klasik toplumlarda aile, ataerkil veya anaerkil şeklinde merkezi olan hiyerarşik (dikey) bir yapıya sahip görünmektedir. Modern ifadesiyle, aile daha çok *soykütüğü* ekseninde atalardan çocuklara aktarılmakta olan bir *üst anlatımın* sınırları

⁴⁵ OMÜ İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Öğretim Üyesi; Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi.

içinde şekil almaktaydı. Bir başka deyişle, aile “kök”, “çatı” ve kendine özgü anlatısına göre oluşan bir “ilişkiler ağı” şeklinde üç temel boyuta sahipti. Kök sayesinde aile belli bir kimlik ve kültüre sahip olurken, çatı sayesinde koruma, korunma, huzur ve mahremiyet ihtiyacını gidermekte, ilişkiler ağı sayesinde sosyal, şahsi ve duygusal kazanımlar elde edebilmekteydi.

Aile üyelerinin ekonomi, kültür, temel eğitim, sağlık, üretim, eğlence, din gibi alanlarda belli bir dayanışma içinde olmaları, klasik aileyi belli bir bütünlüğe sahip organizasyona dönüştürebilmekteydi. Modern devletlerin ve toplumların ortaya çıkışıyla hukuk, sağlık, eğitim, ekonomi, din özgürlüğü, iletişim gibi alanlarda yeni gelişmeler kaydedildikçe, aileler ataerkil ve anaerkil şeklindeki merkezi yapılarından uzaklaşarak, tabir caizse, bir tür demokrat yani yatay görünüm almaya başladılar. Bir başka ifadeyle, aile içinde özgürlük alanı genişledikçe aileyi *geçmiş şimdide getirme çabası*ndan çok, *daha iyi bir geleceğe sahip olma* arzusu yönlendirmeye başladı.

Böylece geleneksel ailelerdeki *geçmiş zaman algısı*, modern ailelerde yerini *açık uçlu bir gelecek zaman anlayışına* bırakmaya başladı. Buna bağlı olarak, özellikle küreselleşme sürecinin açıkça tanıklık ettiği üzere, aileler kendilerini yerel ve geleneksel algı ve kimliklere göre tanımlamak yerine, iş, öğrenim, savaş, daha fazla huzur ve refah, değişen toplumsal statü gibi nedenlerle küresel dolaşım ve göç dinamikleri içinde tanımlamaya başladı.

Sonuçta, yukarıda belirttiğimiz üzere, aile kavramı artık pek genişleme imkânı bulamayan ve “çekirdek aile” (*nuclear family*) yapılanması içinde her an göç ve dolaşıma hazır hale gelen bir küçülmeye maruz kaldı. Ancak bundan daha da önemlisi, aile bireyleri arasında özgürlük alanları genişleyip geleneksel bağlılık ve dayanışma azaldıkça aile kavramı, eskisinden farklı olarak içselleştirilmeye, zihinsel olarak kurgulanmaya başlandı.

Bize öyle geliyor ki, modern toplumlarda aile kavramı zihinsel olarak kurgulanıp içselleştirildikçe klasik aile kavramının temsil ettiği *yerleşiklik(homojenlik)* boyutu yerini yeni aile kavramına hâkim olmaya başlayan *sürgün veya yolculuk(ibnu's-sebil)*⁴⁷ boyutuna bırakmaktadır. Daha açık deyişle, klasik dünyada aile *'kendisinden dışarıya gidilecek ve tekrar kendisine geri dönülecek bir yuva'* iken, modern aile yapılanmalarında doğrudan ailenin kendisi üyelerini varoluşsal ve fiziksel anlamda sürgüne ve yolculuğa çıkaran bir karakter kazanmaya başlamıştır.

Bu nedenle modern toplumlarda aile kavramı, artık klasik aile yapılanmasının içerdiği yuva kavramından ayrılmaya başlamıştır. Yeni dünyada “aile” ve “yuva” keli-

⁴⁷ “İbnü's-Sebil” tabirini, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi olan Prof. Dr. Mehmet Erdoğan'dan ödünç almaktayım. Balıkesir'deki Aile Sempozyumunda sohbetimiz sırasında yukarıdaki “sürgün” metaforu için İslam geleneğinde karşılık olabilecek en uygun tabirin “İbnü's-Sebil” olabileceğini söylemişti. Kendisine teşekkür ediyorum.

meleri artık aynı şeyi ifade etmemektedir. Eve dönüş, artık yuvaya dönüş anlamına gelmemektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz şekilde, aile kavramının zihinsel olarak kurgulanmaya, içselleştirilmeye başlanmasının nedeni aile ve yuva kavramları arasındaki mesafenin gittikçe açılması ve bunun sonucunda her ikisinin ancak zihinsel bir düşünme ve hayal gücüyle kurgulama sonucu özdeşleştirilebilir olmasıdır.

Modern toplumlarda 'aile'nin iş, aş, boşanma, psikolojik ve sosyolojik gerilimler, eğitim gibi nedenlerle mekânsal olarak kolayca parçalanabilir ve dağılılabılır olması karşısında 'yuva' kavramı varoluşsal, entelektüel, estetik, sosyal ve psikolojik bir soru olarak ağırlığını hissettirmektedir. Zira aile, bir şekilde soykütüğü, demografi gibi perspektifler açısından bir şekilde mekânı tespit edilebilir bir şeyken, yuva kavramı çok büyük oranda, McIntyre'in deyimiyile "duygusal coğrafya" (*emotional geography*) sorununa dönüşmektedir.

Kur'an'da gerek Hz. Âdem ve Havva arasındaki birlikteliğin tanımlanmasında gerekse genel olarak aile kavramının tasvirinde kullanılan "eş" (zevc) kavramının özellikle maddi ve manevi huzur kaynağı olarak nitelenmesi, dikkatlerimizi hemen "duygusal coğrafya"ya yani ailenin merkezi olarak "yuva" kavramına çekmektedir. Buna karşın yine Kur'an'ın Habil ve Kabil kıssasına (Kabil'in Habil'i öldürme olayına) ve kimi Peygamberlerin kendi eş, çocukları, ebeveynleri gibi yakınlarıyla olan inanç ayrılıklarına, ailenin parçalanmasına, aile içi çatışmalara değinmesi onun aileye özü itibarıyla bir kutsallık atfetmediğini göstermektedir.

Kur'an'ın aile ile ilgili bu iki farklı yaklaşımı, aile ve yuva kavramlarının her zaman aynı şey olamayacağını ve ailenin potansiyel olarak *yerleşiklik* (*yuva*) ve *sürgün* boyutuna aynı anda sahip olabileceğini ima etmektedir. Kanaatimizce klasik toplumlar daha çok ailenin *yerleşiklik* potansiyelini açığa çıkarmışken, modern toplumlar daha çok onun *sürgün ve yolculuk* potansiyelini faal hale getirmektedirler.

Acaba hem klasik hem de modern aile yapılanmalarının temel sorunu, aile kavramının doğrudan içerdiği birbirine zıt bu iki potansiyeli (yerleşiklik ve sürgün) bir diğeri lehinde bozması ve yalnızca birine ağırlık vermesi midir?

Kuşkusuz, aile kavramının anlamını araştırırken insanların daha çok kendi değer sistemleri veya formatları içinde aileyi *yerleşiklik*" (*yuva*) veya *sürgün* açısından yüceltebileceklerini kolayca düşünebiliriz. Bir başka deyişle, muhafazakâr aile değerleri içindeki insanların *yerleşikliği* veya *yuvayı* aile için en üst değer haline getirirken, yeni aile yapılanmalarını savunan insanların *sürgün* veya *yolculuk* kavramlarına bir üst yönlendirici (orienting, regülatif) değer olarak başvuracaklarını tahmin edebiliriz.

Aile kavramı, bir taraftan insanları bir yuva ekseninde bir arada tutarken, diğer taraftan onların sürekli olarak sürgünde, yolculuk halinde, kendi potansiyel ve kimliklerini gerçekleştirme sürecinde kalmasına izin verebilir mi? Felsefi ifadesiyle, aile kavramı

hem birliğin (homojenlik) hem farklılığın (heterojenlik); hem bağımlılığın hem bağımsızlığın, hem karşılıklı dayanışmanın hem bireysel özgürlüğün, hem eve dönüşün hem evden dışarıya sürgünün diyalektik ilişkisine uygun olarak yapı kazanabilir mi?

Kanaatimizce bu soru, modern dünyada yalnızca Müslümanların değil, belki tüm insanların bir şekilde yüzleşmek zorunda kaldıkları temel bir sorudur. Bu soruya yönelik geliştirilecek düşüncelerin veya cevapların yalnızca klasik veya yalnızca modern değerlere dayanması, muhtemelen soruyu daha fazla derinleştirecektir. İslam düşüncesinin, artık küresel dolaşıma ve etkileşime açık aile yapılanması üzerinde düşünürken kendisini yalnızca klasik ve geleneksel aile yapısına uygun düşen değerlerle sınırlaması gerekmektedir.

Zira bir taraftan İslam'ın evrenselliğini yani sürekli sürgüne ve aynı zamanda yerleşikliğe açık karakterini açık yüreklilikle benimserken, diğer taraftan klasik toplumların yerel değerleri içinde yalnızca ailenin “yerleşiklik” yani “yuva” (homojenlik) boyutunu incelemek bir çelişki arz etmektedir. Her modern toplum gibi, İslam toplumlarının da elbette ailenin birliği ve dayanışması gibi değerleri koruması ve buna dini inanç açısından destek vermeleri anlaşılabilir bir şeydir. Ancak anlaşılması güç olan şey, artık ailenin birliği ve dayanışması denen şeyin modern toplumların temel özelliği haline gelmiş olan bireysellik, otonomluk, özgürlük, varoluşsal sürgün ve küresel çapta göç gibi değer ve süreçlere karşı klasik yerel değerlerle savunulabileceğini uman yaklaşımlardır.

Şayet aile kavramını yukarıda değindiğimiz diyalektik karakterde yeniden yapılandıramazsak, korkarım ki, modern toplumsal gelişmeler aileyi daha çok insanı sürekli sürgüne gönderen bir yapıya indirgeyecektir. Nasıl ki, sözgelimi, ölüm kavramı ve ölen insanlar modern şehirlerde daha çok toplumsal hayatı derinden etkilemeyen bir marjinal hadiseye dönmüşse, yani modern toplumların geçmişe dair hafızalarının alan ve ömrü aynen ölenler gibi kısa zamanda gözden kayboluyorsa, benzer şekilde aile kavramı da hafıza alanı ve ömrü gittikçe kısalan, dolayısıyla sürgünden geri dönüş için açık alanı pek kalmamış bir yapıya dönüşmektedir.

Şayet yerleşiklik ve sürgün diyalektiği aile içinde kurulabilirse, ailelerin hem ortak hafızası yani üst anlatısı yeniden oluşabilir hem de bu üst anlatı ve hafıza aile üyelerinin bireysel gelişim ve sürgünleri önünde bir engel ve baskı aracı olmaktan çıkar. Belki bu sayede, modern toplumlar da yerleşiklik ve sürgün diyalektiğini kendi içlerinde yansıtan toplumlara dönüşebilirler. Bu bağlamda modern toplumlardaki en büyük sorunlardan biri, zaten hala direnmeye ve ayakta kalmaya çalışan geleneksel aile yapılanmasıyla modern toplumsal yapılanmalar arasındaki farklılıklar ve zıtlıklar değil midir?

Bu bağlamda İslam düşüncesi artık modern toplumsal yapılaşma ile aile yapılaşması arasında bir uyum ve paralelliğin nasıl kurulabileceğini sorgulamadan, aile kavramını yalnızca kendi içinde kapalı bir bütün gibi tasarlamaktan vazgeçmelidir. Zira aile, mahremiyetini koruduğu kadar sürekli dışa açıklığı, değişim ve yeniliği kendisinde

barındırdıkça ayakta kalabilir. Aileyi ayakta tutabilen şey, onun bu paradoksal karakteridir.

BAŞKAN – Burhanettin Bey'e, bu veciz, kısa ama oldukça anlam yüklü, değerli tebliğinden dolayı teşekkür ediyorum.

Tabii klasik aile bir anlamda bugüne kadar bizim getirdiğimiz bir aile yapısıdır aynı zamanda. Çünkü topluma bağlı, tarım ekonomisine dayalı ailelerde, aileler yere bağlı. Köy, kasaba, çiftlik vesaire, bütün aile fertleri orada toplanmış; dayılar, teyzeler, amcalar, dedeler, nineler, gelinler, torunlar hepsi oradadır. Dolayısıyla oralar farklı bir dayanışma, farklı bir sevgi, farklı gelenekler, görenekler, törelerin hâkim olduğu bir yer. Ama bugün, Muhterem Hocamızın ifade ettiği gibi, sürgün diye ifade etti, insanlar artık bugün bu şehirde, yarın başka bir şehirde, nerede karnı doyuyorsa, nereye tayin edilirse, nerede iş bulduysa oraya gidiyor ve dolayısıyla kapı komşusunu tanımadığı çekerdek aile durumuna geliyor. Bu, sanayileşmenin gündeme getirdiği kaçınılmaz bir olay. Öyleyse, toprağa bağlı büyük ailenin kaybolan değerleri yerine bugün neyi ikame edebiliriz? Bunun arayışı, herhalde sanıyorum toplum mühendislerine, herkese düşen bir görev. Bu konu üzerinde kafa yormak lazım geliyor.

İnsanlar artık, kapı komşusunu tanımıyorsa ama komşu alakası, hısım akraba alakası, meslektaş alakası, bir fikirdaş, bir ortak değerlerde birleşme nasıl olur? Sivil toplum örgütleri mi kurulur? İnsan kapı komşusunu tanımıyor da, yedi mahalle ötedeki, kendi fikrinde, kendi zikrinde bir arkadaşını tanıyor. Neyi ikame edebiliriz? İşte bunun araştırılması lazım gelir. Kaybolan değerlerin yerine, artık onları yeniden koyamayacağımıza göre, yeniden çiftliğe dönemeyeceğimize göre, yeniden büyük, geniş aileleri oluşturamayacağımıza göre, bu aileyi yalnızlıktan kurtaracak, onun bir yere aidiyetini bir anlamda sağlayacak neyi ikame edebiliriz? Bunun arayışında olmak lazım geliyor.

Şimdi, "İslâm Öncesi Dinler ve Medeniyetlerde Aile" konusunu Prof. Dr. Şinasi Gündüz Bey, bize işleyecekler.

Buyurun Şinasi Bey.

İslam Öncesi Dinlerde ve Medeniyetlerde Aile

Şinasi Gündüz⁴⁸

Aile kurumunun metafizik dayanakları

İnsanı muhatap alan ve sahip olduğu hakikat ve kurtuluş mesajıyla insanı yönlendirmeyi amaçlayan din, insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası olan aileye yönelik öğretilere de önemli yer vermiştir. Genel olarak baktığımızda bütün dinlerde ailenin insanın hakikatle olan irtibatı, kurtuluşu ve geleceği açısından rolü üzerinde durulmuştur. Her din aile ile ilgili yaklaşımlarını kendi teolojisi ve kurtuluş öğretisi bağlamında ele almıştır. İslam dışı inanç sistemlerinin birçoğu ailenin varlığına metafizik bir meşruiyet kazandırır. Buna göre aile yalnızca insanlık âleminde değil metafizik âlemde de karşılığı olan bir kurumdur. Politeist ve pagan gelenekler aileyi yalnızca insanlıkla sınırlı bir kurum olarak görmemekte, başta tanrısal varlıklar olmak üzere çeşitli metafizik varlıklar için de bu kurumun varlığından söz etmektedirler. Çoktanrıci geleneklerde tanrılar panteonu adeta bir büyük aile görünümündedir. En tepede yer alan bir yüce varlığın altında sıralanmış olan tanrılar ve tanrıçalar bu büyük ailenin bireylerini oluştururlar. Örneğin Eski Harran'da ay tanrısı Sin, eşi Ningal, oğlu güneş (= Şamaş) ve kızı Venüs gezegeni (Zühre = İhtar/Atargatis) ile birlikte, tanrılar panteonunun zirvesinde ilahi bir aile oluşturmaktadır. Birçok politeist dinde tanrısal varlıkların insanın aile tecrübesi doğrultusunda baba, anne ve çocuklar şeklinde tasvir edilmeleri ve hemen her ailede yaşanması muhtemel hadiselerin tanrısal varlıklardan oluşan ilahi ailede de yaşandığının var sayılması dikkat çekicidir. Genellikle tanrısal varlıkların ezeli bir baba ve ezeli bir anneden doğmuş olduklarına inanılır. Her ailede görülebileceği gibi tanrısal ailede de zaman zaman bazı çekişmeler, kavgalar, çatışmalar, kıskançlıklar ve benzeri olumsuzluklar yaşanmaktadır. Eski Babil ve Asur mitolojilerinde görüleceği gibi, tanrısal ailede yaşanan olaylar ve kavgalar evrenin ve insanın yaratılışıyla sonuçlanacak birtakım gelişmelerin temel nedeni olarak da görülür. Örneğin Asur-Babil yaratılış mitolojisinde çocuk tanrısal varlıkların güdültülerinden rahatsız olan ilahi baba Apsu ve ilahi

⁴⁸ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

anne Tiamat'ın ve onlara yardımcı olan tanrısal varlık Kingu'nun öldürülmesiyle evren ve insan yaratılmıştır. Bazı çoktanrıci geleneklerde ise çeşitli tabiat olayları çocuklar yüzünden kavga edip ayrılan ilahi baba ile ilahi anne arasında yaşanan ilişkilerle açıklanır. Çok yaygın bir Afrika mitolojisinde yağmur çocuklar konusunda yaptıkları bir kavga nedeniyle ilahi anneden ayrılmak durumunda kalan ilahi babanın ailesine duyduğu hasretle gözyaşı dökmesi şeklinde izah edilir. Tanrısal gözyaşları olması nedeniyle de yağmur verimlilik ve bereket kaynağıdır. Görüldüğü gibi çoktanrıci gelenekler aileye metafizik bir köken atfetmekte ve tanrısal alemde de ailenin bir karşılığının bulunduğunu kabul etmektedir.

Çok tanrıci geleneklerin kozmolojik öğretilerinde ailenin temel kurucu figürleri olan baba ve anne önemli rol oynar. Bu geleneklerde insanın içinde yaşadığı evrende yeryüzü anne gökyüzü ise baba olarak görülür ve bunların her ikisinin de ilahi birer varlık olduklarına inanılır. Birçok eski çoktanrıci inanç sisteminde bolluk, bereket, verimlilik ve doğurganlıkla özdeşleştirilen bir ana tanrıça ile güç, kudret ve egemenlikle özdeşleştirilen bir baba tanrı tanrısal panteonun zirvesinde yer alır. Burada ana tanrıça yeryüzünü temsil ederken baba tanrı ise göğü temsil etmektedir. Dolayısıyla bu inanç sistemlerinde yeryüzü ile göğü anne baba veya karı ve koca şeklinde düşünmektedirler; insanlar ise yer ile göğün ilişkisinden meydana gelen, ya onların çocukları olarak ya da onlar tarafından yaratılarak var olan varlıklar şeklinde tasavvur edilir.

Eski Asur ve Babil geleneğinden Şintoizme kadar birçok çoktanrıci gelenekte insanların ve insanların içinde yaşadıkları yeryüzü de dâhil bütünüyle evrenin tanrılar soyundan geldiklerine ve dolayısıyla aslında tanrılarla insanların ve yeryüzünün aynı aileye sahip olduklarına inanılır. Tanrılar da dâhil bütün var olanların aynı kökenden geldiklerine dayalı bu anlayışta bütün varlıklar büyük bir aile oluşturmaktadırlar. Bu büyük ailede aslanan ailenin her ferdinin yapması gereken görevi ifa ederek aile içinde kendi varlığının ve var oluş nedeninin bilincinde olmasıdır.

Çok tanrıci geleneklerin dışında diğer birçok İslam dışı dini gelenekte de aile metafizik âlemlerle irtibatlandırılır. Örneğin Hıristiyan geleneği de dahil birçok inanç sisteminde inananlar birlikteliğinden oluşan cemaat metaforik anlamda bir bütün olarak "tanrı ailesi" şeklinde değerlendirilir. Aynı tanrıya iman eden inananlar birlikteliğini ifade eden cemaatin başında tanrının yer almakta olduğuna inanılır. Münferit olarak ailenin kurucusunun da tanrı olduğu düşünülür.

Ailenin ve aile yaşantısının metafizik kökeni konusunda bazı dinsel geleneklerde gerçek ailenin ancak inananlar topluluğundan ibaret olduğu/olması gerektiği, münferit aile yaşantısının ise cinsellik ve dünyaya bağlılık içeren günahkârlığın bir ürünü olarak değerlendirildiği dikkati çeker. Özellikle kurtuluş için dünyadan el-etek çekmeye dayalı asketik/münzevi yaşantıya büyük önem veren dinlerde aile yaşamı kişiyi dünyaya bağlayacağı ve nefsanî duygulara dayalı bir yaşam öngöreceği nedeniyle eleştirilir. Bu dinlerde evlilik ve çocuk sahibi olma gibi aile yaşamının temel karakteristikleri, örneğin

Maniheizmde, metafizik âlemdaki kötü varlıkların bir âdeti olarak nitelenir. Dolayısıyla cinselliğe ve aile yaşantısına kişiyi dünyaya bağlayacağı ve kurtuluştan alıkoyacağı gerekçesiyle mesafeli durulur. Cinselliğe ve çocuk sahibi olmaya dayalı aile yaşantısına eleştirel yaklaşıma Maniheizmin dışında keşiş veya ruhbanlık yaşantısına yer veren birçok dinsel geleneğe de rastlanmaktadır.

Çok tanrıci geleneklerde atalar kültü ve aile

Başta çoktanrıci gelenekler olmak üzere birçok İslam dışı inanç sisteminde aile kurumunun devamında ve ailenin korunmasında atalar kültü olarak adlandırılan atalara tazimde bulunmanın önemli bir yeri olduğuna inanılır. Böylesi geleneklerde atalara duyulan derin saygının ve tazimin toplumsal bilincin oluşmasında da önemli bir rolü olduğu kabul edilir. Başta krallar, imparatorlar ve kabile reisleri gibi siyasi liderler olmak üzere, toplumsal önderler, kahramanlar, dini liderler, sanatçılar ve aile veya klan büyükleri atalar kültürünün doğrudan konusudur. Bu geleneklerde yapıp ettikleri, mirasları ve anılarıyla toplumsal hafızada önemli izler bırakmış olan ataların ölümleri sonrası dönemde de toplum üzerindeki etkilerini bir şekilde devam ettirmekte olduklarına inanılır. Babanın ailenin başı olması gibi atalar da toplumsal yapının başı olarak görülürler ve gelenek ve göreneğin devamında önemli roller oynarlar. Ataların manevi liderliğindeki toplum adeta büyük bir aile gibi düşünülür ve gelenek-görenek şeklinde süregelen ataların mirasını sahiplenmek toplumun en önemli görevi olarak kabul edilir. Çoğu çoktanrıci gelenekte atalar aynı zamanda tapınmanın da konusu olarak karşımıza çıkar. Ata tapıcılığı yalnızca Çin ve Japonya'nın geleneksel dinlerinde değil, eski İran, Mısır, Roma ve Yunan gibi kültürlerde de karşımıza çıkar. Birçok gelenekte ata tapıcılığı, kral veya imparator kültürle birlikte düşünülür. Zira imparatorlar veya krallar bütün bir toplumun başı olarak saygı duyulması ve tazimde bulunulması gereken öncelikli kişiler olarak görülürler.

İslam dışı birçok inanç sisteminde atalar kültürüne bağlılık ve bu kültürün canlı tutulması ailenin birlik ve beraberliğinin sürdürülmesinde, ailenin devamında ve aile değerlerinin korunmasında temel bir husus olarak kabul edilir. Uzakdoğudaki çeşitli Budist akımlarında örnekleri görüldüğü gibi vefat eden aile büyüklerinin cesetleri yakılarak elde edilen külleri şişe benzeri kaplara konularak evlerde oluşturulan tapınma köşelerine özenle yerleştirdikten sonra tazim amacıyla kullanılır. Bununla her ne kadar ölmüş olsa da aile büyüğünün aile halkı üzerindeki tasarrufunu devam ettirdiğine inanılır. Böylesi geleneklerde atalar kültü bağlamında tazimde bulunulan şahsiyetlerin yalnızca ailenin korunması ve gözetilmesinde değil, bir bakıma toplumdaki bütün ailelerin birbirine bağlanarak bir bütün olarak toplumsal yapının devamında da önemli bir rol üstlenmiş olarak görüldüğü anlaşılır.

Cahiliye dönemi Arap geleneğinde aile

Toplumun ahlak sistemindeki bozulmuşluğa rağmen cahiliye dönemi Arap toplumunun aile kurumuna kabile geleneği bağlamında önem verdiği görülmektedir. Bu dönem Arap toplumunda kabileler bireylerin aidiyetini belirleyen yapılar, aileler ise kabileyi oluşturan unsurlardır. Kişinin toplumsal yapıdaki hiyerarşik durumu ve asalete sahip olup olmaması gibi durumlar ait olduğu aile ile yakından irtibatlıdır. Cahiliye dönemi Arap geleneğinde kabile sistemi meşruiyetini geçmiş atalarından almaktadır. Atalar yalnızca soy açısından değil, din, inanç, hukuki sistem, gelenek ve görenekler için de temel bir referans noktasıdır. Kur'an-ı Kerim müşrik Arapların Tevhid inancından yüz çevirirken sıklıkla geçmiş babalarına/atalarına atıfta bulduklarına işaret ederek o toplumdaki ata tapıcılığının ne kadar belirleyici olduğuna dikkat çeker.⁵⁰

Cahiliye dönemi Arap geleneğinde aile erkek egemen bir yapıya haizdir. Soyun ataerkil bir geleneğe göre devam ettiği görülür. Bazı zamanlarda anaerkil bir geleneğin de varlığı tartışılmakla birlikte akrabalığın ailede erkek aracılığıyla tesis edilmesi yaygındır.⁵¹ Ailede kız çocukları erkek çocuklara göre her zaman ikincil konumdadır. Kur'an, o dönem Arap aile yapısında erkek çocuğu sahibi olmanın ne kadar önemsenmesine çeşitli vesilelerle işaret eder.⁵² Hatta bazı ailelerde kız çocuğu sahibi olmanın utanılacak bir durum olarak görüldüğüne ve zaman zaman kız çocuklarının ölüme terk edildiğine de dikkat çekerek bu yaklaşımı şiddetle eleştirir.⁵³ Erkek egemen aile yapısı içinde velayet ve miras gibi konularda da erkeğin egemenliği söz konusudur. Yetim kalan kız çocuklarının hem kendilerinin hem de sahip oldukları mirasın velayeti ailedeki erkekler tarafından üstlenilirdi. Toplumda mal-mülk sahibi olma ve ticaret yapma gibi konularda da genelde erkeklerin ön plana çıktığı ve Hz. Hatice örneğinde olduğu gibi ancak bazı istisnai durumlarda kadınların ticaret yaptıkları ya da erkeklerden bağımsız mal-mülk edindikleri görülmektedir.

Bu dönem Arap toplumunda eşlerin bir arada yaşaması nikâhlanmak suretiyle olabildiği gibi nikâhsız olarak birliktelikler de görülmektedir. Nikâh konusunda ise birçok farklı yöntemin uygulanmış olduğu anlatılmaktadır. Normal nikâh yanında belirli bir zaman dilimi için nikâhlanma, eşlerin karşılıklı değiştirilmesi gibi durumlara da rastlanmaktadır. Toplumda çok eşlilik oldukça yaygındır ve babanın ölümü üzerine üvey anneyle evlenme gibi gelenekler de görülmektedir.

⁵⁰ "Onlara, "Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin" denildiğinde onlar, "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz din bize yeter" derler. Peki ya babaları bir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamamış olsalar da mı?" Maide 104

⁵¹ Bkn. M.A. Aydın, "Aile", DİA, c.2, İstanbul 1989, s.198.

⁵² "Ey Muhammed! Onlara sor: Kız çocukları Rabbinin de, erkek çocukları onların mı?" Saffat 149. Ayrıca bkn. İsra 40.

⁵³ "Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman" Tekvir 8-9.

Yahudilik

Yahudi kutsal kitabı Tanah'da insanın yaratılışının yaratılışın altıncı gününde gerçekleştiği ve Tanrının kendi suretinde Âdem'i yarattığı belirtilir. Yeryüzünden yaratılan Âdem, Tanrının burnundan üflemesi suretiyle canlanmıştır. Tanrı suretinde yaratılan Âdem, diğer varlıkların /hayvanların aksine yalnızdır ve sıklıkmaktadır. Bunu gören Tanrı ona bir eş olmak üzere Havva'yı yaratır. Bunun için Âdem derin bir uykuya dalmışken onun kaburga kemiklerinden birisini alır ve bunu şekillendirerek Havva'yı oluşturur. Bu anlatıya göre kadın erkeği tamamlamak üzere yaratılmıştır ve kadın olmaksızın erkek eksiktir.

Tanah'ın ilk bölümünü oluşturan Torah'da Âdem ve Havva ikilisinden başlayarak insanlığın atalarının aile kurumuna verdikleri önem sürekli hatırlanmaktadır. Nuh ve oğulları arasındaki ilişkiler bir ailede ebeveyn ve çocuklar arasında olması gereken davranışları hatırlatır. Patriark olarak adlandırılan Hz. İbrahim ve onun soyundan gelen ata-peygamberlerin eşleriyle ve oğullarıyla olan ilişkileri ise hürriyet ve özgürlük kavramlarından seçilmişliğe ve ahit geleneğine kadar birçok temel öğreti hakkında önemli mesajlar içerir. Örneğin babası ve ailesiyle birlikte Kaldelilerin Ur şehrinden göç eden İbrahim'in (Abram)⁵⁴ eşleri Sarah ve Hacer ile oğulları İsmail ve İshak arasındaki ilişkiler Yahudi geleneğinin özünü oluşturan ırk merkezli seçilmişlik öğretisini ele alması açısından oldukça önemlidir. Hz. İbrahim ailesinin öyküsünde İsrailoğulları merkezli bir köken mitosunu üretmesi de söz konusudur.

Yahudilikte anaerkil bir soy anlayışı vardır. Buna göre Ortodoks Yahudilikte bir kişinin Yahudi olabilmesinin tek yolu Yahudi bir anneden doğmasıdır. Bu yönüyle Yahudilik soy ile dini aidiyeti annenin şahsında birleştirmiş görünmektedir. Bununla birlikte Yahudi geleneğinde aile yapısı içerisinde babanın dominant bir yapısı vardır. Ailede baba egemendir; ailenin reisidir. Ailede en önemli olan hususların başında çocukların yetiştirilmesi ve eğitimi gelmektedir. Bu sağlıklı bir gelecek için de şart olarak görülür. Aile içinde anne-babaya saygı oldukça önemlidir ve bu Musa'ya verilen emirler arasında zikredilir.

Yahudilikte evlilik dini bir hadise olarak görülür. Evlilik töreni sinagoglarda yapılır. Nikâh esnasında kadının hazırladığı drahoma (mal-mülk veya para) nikâh belgesi olan Ketubat'a yazılır. Bu, bir bakıma evliliğin sigortası olarak da görülebilir. Yahudilikte boşanmak mümkündür. Ortodoks Yahudilikte boşanma erkeğin yetkisindedir; kadın erkeği boşayamaz. Boşanmak için ciddi bir takım nedenlerin olması aranır ve boşanma durumunda bir belge (Get) ile boşanma durumu kayıt altına alınır. Yahudilikte çok eşlilik yakın çağlara kadar görülen bir uygulama olsa da günümüzde tek eşlilik vardır.

⁵⁴ Tekvin 11: 31.

Hıristiyanlık

Hıristiyan geleneğinde aile ebedi yaşamın bir inkarnasyonu olarak kabul edilir.⁵⁵ Aile, Tanrı ailesi olarak görülür ve ailenin kurucusunun Tanrı olduğu var sayılır:

“Evi rab yapmazsa yapıcılar boşuna didinir.

Kenti Rab korumazsa, bekçi boşuna bekler.”⁵⁶

Yahudilikte olduğu gibi Hıristiyan geleneğinde de Âdem’in Tanrı suretinde yaratıldığına ve erkeği tamamlamak üzere eşi Havva’nın ondan yaratıldığına inanılır. Bu durumda aile ortamı içerisinde kadınlı erkek birbirini tamamlayan iki unsurdur; aralarındaki birleştirici unsur ise sevgidir. Yeni Ahit’te sevgi, “agape” kavramıyla ifade edilir. Sevgi ortak ilgiler ve ortak kurbanlar yoluyla karşılıklı paylaşım vasıtasıyla gelişen bir şeydir. Sevgiyle kişiliklerin birliği hedeflenir.⁵⁷

Hıristiyan geleneğinde aile reisi erkektir. Ailede sevgi önemlidir. Sevginin gerçekleşmesi gereken en öncelikli mekân ev ve aile ortamıdır. Hıristiyanlar kendilerini bir bütün olarak da bir aile şeklinde nitelerler ve bir aile olarak kendilerini cennet vatandaşları olarak tanımlarlar.

Çeşitli Hıristiyan mezheplerinde ruhban sınıfının evlenmemesi kuralı vardır. Katoliklerde bu sınıfa ait bütün kesimlerin evlenmesi yasaktır; Ortodokslarda ise yalnızca üst düzey din adamlarının evlenmemesi ilkesi vardır. Ruhban sınıfının evlenmemesinin temel dayanağı olarak Pavlus’un evli olmaması gösterilir.

Sabiilik ve Maniheizm

Komün toplum yapısını esas alan Sabiî geleneğinde aileye büyük önem verilir. Sabiî inancı soya çekim yoluyla devam eden bir din anlayışına sahiptir; buna göre Sabiî bir anne ve babadan doğmamış olanlar Sabiî olamazlar. Bu nedenle Sabiî bireylerin doğup yetişeceği aile yaşantısı oldukça önemlidir.

Sabiilikte bütün olarak cemaat bir aile kabul edilir. “Hayat ailesi” adı verilen cemaat üyelerinin aile sorumluluğuyla birbirlerine bağlanmaları beklenir. Sabiî cemaatin “Hayat ailesi” şeklinde tanımlanması Sabiî kutsal metninde de yer alır:

“Taraftarlarımın kanının akıtıldığı yer olan Kudüs şehrini yok ettim. Hayat ailesini cezalandıran Yahudileri katlettim.”⁵⁸

Sabiilik gibi ana yapısı itibarıyla Gnostik bir din olan Maniheizmin aksine Sabiî geleneğine göre evlilik ve aile yaşantısı yüce tanrı, Işık Kralı tarafından tanzim edilen, başlatılan bir gelenektir. Ginza’ya göre ilk insan Âdem’e bir eş veren ve onlar için bir evlilik düzenleyen yüce Tanrı’dır.⁵⁹ Dolayısıyla evlenme ve aile yaşamı sürme Tanrı’nın

⁵⁵ F.R. Barry, *The Relevance of Christianity: An Approach to Christian Ethics*, London 1931, s.206.

⁵⁶ Mezmurlar 127:1.

⁵⁷ Bkn. Barry, *The Relevance of Christianity*, s.213.

⁵⁸ *Ginza*, s.343.

⁵⁹ “Biz Âdem için bir evlilik düzenleyeceğiz,

ilahi kurtuluş planına uygun kutsal bir yapıdır. Bu nedenle Sabîî cemaati arasında evlenmeye ve özellikle de çocuk sahibi olmaya büyük önem verilir. Örneğin din adamı olacak kişinin mutlaka evli olması şartı olmamakla birlikte evli olmak rahiplik için ideal bir durum olarak görülür.⁶⁰

Sâbiî geleneğinde kadına büyük saygı gösterilir ve kadının yaratılmamış olması durumunda hayatın da olmayacağına inanılır.⁶¹ Neslin devamında annenin, yani kadının asıl olduğu kabul edildiği için bireyler annesinin ismiyle birlikte anılır. Sâbiî literatüründe birkaç yerde yer alan kadına karşı olumsuz yaklaşım ve benzeri ifadeler de bulunmaktadır. Nitekim bundan yola çıkan bazı araştırmacılar Sâbiîlikte bir zamanlar dünyadan el etek çekmeye dayalı bir asketizmin hâkim olduğunu iddia etmişlerdir.⁶² Ancak baştan sona Sâbiî literatürü bir bütün olarak ele alındığında, bu görüşün doğru olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Zira bu literatürde yukarıda da vurguladığımız gibi aileye ve çocuk sahibi olmaya büyük önem verilmesi Sâbiîliğin dünyadan el etek çekmeye dayalı bir asketizme yer vermediğini ortaya koymaktadır. Sabîî geleneği çocuklar konusunda son derecede muhafazakârdır. Bekâr kalmak günah sayılır ve çocuk sahibi olmanın dinsel bir görev olduğuna inanılır. Evlilikte asolan şeyin toplum hayatını devam ettirmek, dolayısıyla çocuk üretmek ve yetiştirmek olduğunu kabul edilir. Çocukların, kişinin ismini öbür dünyada yücelttiklerine ve kişinin ölümünde onun için yapılması gereken dini ayin ve törenleri yaptıklarına inanılır. Çocuk sahibi olmak duygusu Sâbiîler arasında o kadar güçlüdür ki sıradan cemaat üyeleri, evlenip çocuk sahibi olmadan ölen bir kişinin tekrar yaratılacağına ve evlenip çocuk sahibi olana kadar dünyada yaşatılacağına inanırlar. Ancak rahipler halkın bu inancının batıl bir inanç olduğunu vurgularlar.⁶³

Sâbiîlikte çok evlilik yasaklanmamış olmakla birlikte Sâbiî toplumunda genellikle tek evlilik yaygındır. Bununla birlikte varlıklı kişiler ve rahipler arasında bazen çok evliliğe de rastlamak mümkündür. Sâbiîlikte boşanmaya hoş bakılmaz ve elden geldigince kişilerin evliliği devam ettirmelerine çalışılır. Buna rağmen, özellikle kadında manevî temizliğe riayetsizlik veya evliliğe karşı sadakatsizlik gibi durumlar görüldüğünde kişi karısını boşamak için Ganzibra olarak adlandırılan başrahibe başvurabilir.

Onu eğiteceğiz ve ona bir kadın aldıracağız.

Âdem'e bir kadın bahşedeceğiz

ve onun için bir arkadaşı yaratacağız.

Bir arkadaş yaratacağız biz onun için

ve onun ailesini çoğaltacağız.

İlâhiler ve ibadetlerle ilgili kitaplar okuyacağız

ve yüce Hayat dualar edecek (veya evlilik binasını kuracak).” *Ginza*, s. 115.

⁶⁰ Buckley, “The Making of a Mandaean Priest: The Tarmida Initiation”, s.194.

⁶¹ *MII*, s.59.

⁶² Bkn. Yamauchi, *Gnostic Ethics and Mandaean Origins*, ss.35-36; *MII*, s.53.

⁶³ *MII*, s.41.

Kural olarak kocasından boşanan kadınların tekrar evlenmeleri hoş karşılanmaz. Ancak günümüz Sâbii toplumunda, boşanan kadınların tekrar evlendiklerine rastlanmaktadır. Böylesi evliliklerden, yani dul bir kadının tekrar evlenmesinden doğan çocukların üç nesil boyunca rahip olamayacakları kabul edilir.⁶⁴

Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Güney Mezopotamya'da yaygın olan inanç sistemleri arasında yer alan Maniheizmde ise evlilik ve cinselliğe karşı bir tutum dikkati çeker. Maniheizm kendi cemaatini seçkinler ve dinleyiciler şeklinde ikiye ayırır. Seçkinler üç mühür kuralına sıkı sıkıya bağlı olan bu nedenle de kurtuluşa en yakın olanlardır. Cemaatin geri kalanından ayrı olarak münzevi bir yaşam süren seçkinlerin bağlı oldukları üç mühür elin, ağzın ve beden mühründen oluşmaktadır. Bunlardan sonuncusu evlenmeme ve çocuk sahibi olmama ilkesini kapsamaktadır.

İyi ile kötü veya ışık ile karanlık arasında ezelden ebede bir karşıtlığa yer veren Maniheizm evlilik ve çocuk sahibi olmanın köken itibarıyla şeytani varlıklar olan Saklas ile Aşkalun'un âdeti olduğunu kabul eder. Bu şeytani varlıklar kozmosun yaratılışını konu alan ve ışık ve karanlık güçlerinin ilk aktif mücadelesine konu olan zamanın ilk döneminde tutsak ettikleri ışık ruhlarını elden kaçırmamak için diğer bütün kötü varlıklardaki ışık unsurlarını kendilerinde toplamışlar ve sonra cinsel birliktelik yaşamışlardır. Eril kötü güç Saklas ile dişil kötü güç Aşkalun'un bu birlikteliğinden ilk insan çifti olan Âdem ile Havva doğmuştur. Kötü güçlerin cinsel birlikteliğinin bir ürünü olan, ancak kendisinde ışık ruhunu da barındıran bu insan çiftini yüce Işık tanrısı, anne ve babalarının kötü âdetinden uzak durmaları konusunda uyarmıştır. Onlara, aksi halde bu âdetin yani evlenme ve çocuk sahibi olmanın kendilerini bu kötü âleme bağlayacağını ve kurtuluştan, yani ruhsal varlıkların asıl vatanları olan ilahi Işık âlemine gitmekten alıkoyacağını vurgulamıştır. Maniheizmin bu antropogoni mitosuna göre şeytanî güçlerin ayartmasıyla önce Havva eşini kandırarak cinsel birliktelik yaşamış ve bundan Habil doğmuştur. Sonra da Âdem'in yaptıklarından pişmanlık duyup oğlu Habil'i de yanına alarak Havva'yı terk etmesi üzerine, şeytani varlık Saklas kızı olarak düşünülen Havva ile birleşmiş, bunu bir dizi diğer enest ilişki izlemiş ve böylelikle bütün insanlık ırkı meydana gelmiştir.

Görüldüğü gibi cinselliğe ve çocuk sahibi olmaya, kişiyi dünyaya bağladığı ve dolayısıyla kurtuluşu engellediği gerekçesiyle karşı çıkan Maniheizm, ailenin kökenini metafizik âlemden iyi ile kötü arasında yaşanan çatışmada kötü güçlere dayandırmaktadır. Bununla birlikte Maniheist cemaatin dinleyiciler olarak sınıflandırılan kesimi ise aile yaşantısı sürmektedir. Dinleyicilerin iyi bir aile yaşantısı sürmeleri, aile içinde başta anne-babaya saygı olmak üzere temel değerleri gözetmeleri onların bir sonraki yaşamlarında kurtuluşa daha yakın bir şekilde bedenleşmelerine katkıda bulunacaktır. Maniheizm ruhların kurtuluşuna kadar devam eden ve bir çeşit arınma süreci olarak

⁶⁴ *MII*, s.59.

değerlendirilen bir reenkarnasyon sürecini kabul eder. Bu süreçte kurtuluşa en yakın olanlar evlenme ve çocuk sahibi olmaya yaşamlarında yer vermeyen seçkinlerdir.

Anne baba ve çocuklardan oluşan münferit aile yapısına bu şekilde eleştirel yaklaşan Maniheizm, inananlar birlikteliğinden oluşan topluluğu gerçek aile olarak görmekte ve kötülüğün egemenliği altındaki kişileri kötülüğün egemenliğinden sıyrılarak bu ailenin bir parçası olmaya davet etmektedir.

BAŞKAN – Şinasi Bey’e teşekkür ediyoruz.

Buyurun Ali Osman Bey.

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE ÂİLE

Prof. Dr. Ali Osman Ateş⁶⁵

1. ÂİLENİN TANIMI VE ÖNEMİ

Âile, sosyologlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Anthony Giddens gibi bazı sosyologlara göre, “Aile, birbirlerine kan bağı ile bağlı, çocukların yetiştirilmesi konusunda belirli sorumlulukları olan bir gruptur.”⁶⁷ Ailenin, R. F. Winch tarafından yapılan diğer bir tanımı da şöyledir: “Aile, kuşak ilişkilerine göre ana baba ve çocuklardan meydana gelen bir gruptur.”⁶⁸ Ailenin daha kapsamlı bir tanımı da şöyledir: “Âile kavramı, genel geçerliği olan ve sosyal grup ile aile arasındaki ilişkileri içeren, âdetleri, örfleri, görenekleri ve gelenekleri bulunan, aynı zamanda sosyal bir kurum (social institution) olan, kültür unsurlarını içinde taşıyan bir birimdir.”⁶⁹

İnsanın, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarının karşılanması açısından çok önemli bir müessese olan âilenin oluşması için, evlilik kurumuna ihtiyaç vardır. Âilenin meşru ilişkiler içerisinde kalabilmesi, doğan çocukların meşru sayılabilmesi, bu birliğin evlilik kurumunca onaylanmasına bağlıdır. Evlilik, iki olgun bireyin cinsel ilişkilerinin toplum tarafından onaylanması veya kabullenilmesi sürecidir. Başka bir deyimle çiftlerin, çocuk yapmak ve yetiştirmek için yaptıkları toplumca onaylanan anlaşmadır.⁷⁰

Yukarıda da işaret edildiği üzere, âile kurarak varılmak istenilen hedef, kadın ve erkeğin cinsel ihtiyaçlarının meşru bir şekilde karşılanıp, sevgi açlığının giderilmesi, insan neslinin devamının sağlanarak sahip olunan çocukların yetiştirilmesidir. İlâhî

⁶⁵ Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı.

⁶⁷ Anthony Giddens, *Sociology*, Politiy Pres, s. 384; Özkalp, Enver, *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayını, 10. baskı, Eskişehir 2000, s. 134.

⁶⁸ R. F. Winch, *The Modern Family*, Holt Rinehard and Winston, 1965, s. 84; Özkalp, age, s. 134.

⁶⁹ Nirun, Nihat, *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 17.

⁷⁰ Özkalp, age, s. 134.

dinlerin özünü oluşturan beş husustan birisi, insan neslinin korunmasıdır. Bu nedenle bütün semâvî dinler, nikâhı teşvik etmiş, zina ve fuhşu yasaklamışlardır. Son din İslâm da, aynı yolu izleyerek evlenmeyi teşvik etmiş, zinâ ve fuhşu yasaklamıştır.⁷¹ Kaydetmeliyiz ki insanlık, yukarıda saydığımız ihtiyaçların giderilmesi için âile kurumundan daha güzel ve gelişmiş bir müesseseyi şimdiye kadar keşfedememiştir.

2. İSLAM ÖNCESİ ARAP YARIMADASINDA ÂİLE

İslâm öncesi Arabistan'ında âileyi, daha çok otorite figürüne göre sınıflandırabiliriz. Mut'a nikâhı gibi uygulamalarda anaerkil özellikler gözüke de, o dönemdeki Arap âilesi ataerkil (baba ailesi) niteliği taşımaktaydı. Pederşâhî aile, patriarkal aile veya Roma ailesi de denilen ataerkil ailede, babanın sonsuz ve mutlak otoritesi söz konusudur. Baba, otoriteyi dinden almaktadır ve atalarının kurmuş olduğu ocağı devam ettirmekle görevlendirilmiştir. Evlilikten amaç, ailenin devamını sağlamak ve bu amaçla bir erkek evlat sahibi olmaktır. Baba, ailenin bütün mallarına sahiptir, istediği gibi hareket eder, çocukları ve karısı üzerinde her yetkiye sahiptir. Baba, kendi babasından kalmış dinî ve ekonomik görevleri yerine getirir. İsterse çok kadınla evlenebilir ve istediği an, "boşadım" demekle eşini boşayabilir. Kadın, evlendiği zaman kocasının evine gider. Bu tip aile yapısında kadın, erkeğin mutlak otoritesi karşısında çok güçsüzdür.⁷²

Eş Seçimi:

İslâm öncesi Arap toplumunda, ataerkil sisteme dayanan bir evlenme usûlü vardı. Bu usul, erkeğe büyük bir serbestlik bırakıyor, fakat eski anaerkil nizamın izlerini de taşıyordu. İslâm'dan önce, evlilik münasebeti hakkında oldukça yüksek bir telakki belirmiş ise de, kadının vaziyeti düzelmemişti. Bu dönemde evlilik akdi, evlenmek isteyen kimse ile kızın velileri arasında yapılırdı.

Sevgi, saygı, şefkat ve güçsüz aile bireylerinin himaye edilmesi ve benzeri hususlar, aileyi sığınacak bir yuva, sağlam bir müessese haline getiren en önemli niteliklerdir. Ancak, Hz. Peygamber'in gönderildiği çağda Arapların anlayışında, ailede bulunması gereken bu hususlardan eser yoktu. Nitekim evlendirilecek kadın, dul olsun, kız olsun iznine ihtiyaç duyulmazdı. Kadın, eş seçimi konusunda söz sahibi değildi.⁷³ Örneğin Câhiliye döneminin getirdiği bir alışkanlık sonucu, dul bir kadın olan Hansâ bint Hızâm el-Ensârî'yi babası onun rızasını almadan evlendirmeye kalkmıştı.⁷⁴ Yine Hz. Peygamber dönemi Medine'sinde bâkire bir kız, Hz. Peygamber'e babasının kendisini

⁷¹ Bkz. 17. İsrâ, 32.

⁷² Özkalp, age, s. 136.

⁷³ Çağatay, Neşet, İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı, 4. baskı, Ankara 1982, s. 136; Ateş, Ali Osman, İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 281.

⁷⁴ Buhârî, Sahih, VI, 135; Ebû Dâvud, Sünen, II, 579.

istemediği bir kimseyle zorla evlendirdiğinden şikâyet etmişti.⁷⁵ İslâm öncesi Arap toplumunda kadınlar, maddi çıkarılardan dolayı velileri tarafından kendilerine denk olmayan yaşlı ve çirkin erkeklerle arzuları dışında evlendirilmekteydi.

Çok Eşlilik:

İslâm öncesi Arap toplumunda çok eşlilik yaygındı ve evlenilecek kadınların sayısında herhangi bir sınırlama yoktu. Kişi dilediği kadar kadınla evlenebilir, cariye alabilir, mut'a nikâhı yapabilir veya İslâm tarafından ilga edilmiş şekillerde kadınlarla ilgi kurabilirdi. Nitekim Câhiliye döneminde Ğaylân b. Seleme es-Sekaffî'nin on, Mes'ûd b. Mürteb, Mes'ûd b. Amr, Urve b. Mes'ûd, Süfyan b. Abdillâh ve Mes'ûd b. Âmir'in dörtten fazla, Nevfel b. Mu'âviye'nin beş, Kays b. el-Hâris'in ise, sekiz karısı vardı.⁷⁶

Nikâhı Yasak Kimselerle Evlenmek:

Câhiliye döneminde bir kadın, kızı ile beraber aynı şahıs tarafından nikâhlanabiliyordu. Nitekim o dönemde Medine'li şair Kays b. el-Hatîm, İkrab bint Mu'âz adlı kadınla onun kızı Havva bint Yezîd'i nikâhında toplamıştı.⁷⁷ Yine o dönemde, bir kadınla halası veya teyzesi aynı kimsenin nikâhında toplanabiliyordu.⁷⁸ Yine İslâm öncesi dönemde, iki kız kardeş birbirine kuma olarak nikâhlanmaktaydı. Nitekim Feyrûz ed-Deylemî, nikâhında iki kız kardeş olduğu halde Müslüman olmuştu. Bu devirde iki kız kardeşi kuma olarak nikâhlayan bazı kimseler şunlardır: Ebû Uheyha Saîd b. el-Âs (Abdüşşems), Hind bintü'l-Muğîre ve kız kardeşi Safiye ile, Kays b. Mahreme (el-Muttalib), Vedde ve kız kardeşi Ümmü Sad ile, Amr b. el-Cemûh b. Haram, er-Ribâb bintü Kays ve kız kardeşi Hind ile, Mu'âz b. Âmir, Leylâ bintü Ebî Süfyan ve kız kardeşi Âişe ile evlenmişlerdir.⁷⁹ Ümmü Habîbe (ra) da, Hz. Peygamber'e kız kardeşini kendisine kuma olarak nikâhlanmasını teklif etmişti.⁸⁰ Hz. Peygamber, bir kadınla halasının veya teyzesinin, aynı kimsenin nikâhı altında beraberce bulundurulmasını yasaklamıştır.⁸¹ Bu yasak, böyle bir uygulamanın Câhiliye döneminde mevcut olabildiğini göstermektedir.

Câhiliye döneminde, babalarının karıları ile nikâhlanma âdeti olduğunu görmekteyiz. O devirde bu nikâha "Makt", üvey anasıyla evlenen kimselere de "Dayzen" deni-

⁷⁵ Ebû Dâvud, Sünen, II, 576; Nesâî, Sünen, VI, 86-87; İbn Mâce, Sünen, I, 602-603.

⁷⁶ Tirmizî, Sünen, III, 435; Ebû Dâvud, Sünen, II, 677-678; İbn Mâce, Sünen, I, 628; İbn Habîb, Muhabber, s. 357.

⁷⁷ İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, VII, 72-74, 197, No: 6854, 6857, 7106.

⁷⁸ Buhârî, Sahih, VI, 128; Müslim, Sahih, II, 1028-1030; Ebû Dâvud, Sünen, II, 553-554; Tirmizî, Sünen, III, 432-433; Nesâî, Sünen, VI, 96-98; İbn Mâce, Sünen, I, 621.

⁷⁹ İbn Sa'd, Muhammed, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Beyrut 1388, IV, 100, VIII, 318, 347, 394; İbn Habîb, Muhabber, s. 327; Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerîm, el-Milel ve'n-Nihal, Mısır 1381, II, 245.

⁸⁰ Buhârî, Sahih, VI, 127-128.

⁸¹ Buhârî, Sahih, VI, 128; Müslim, Sahih, II, 1028-1030.

lirdi.⁸² O dönemde, babasının karısı ile evlenen bazı kimseler şunlardır: Kinâne, babası Huzeyme'nin karısı Berre bint Mürr ile evlenmiş, Berre, Kinâne'den Nadr b. Kinâne'yi dünyaya getirmişti. Hâşim, babasının karısı Vâfide ile evlenmiş, Vâfide, Hâşim'den Daife bint Hâşim'i dünyaya getirmişti. Nüfeyl ise, dedesinin karısı el-Haydâ binti Hâlid el-Fehmiye ile evlenmiş, el-Haydâ kendisinden Hattâb'ı doğurmuştu. Amr b. Nüfeyl de, babasının karısını alanlardandı.⁸³ Bu durum Araplar arasında Hz. Peygamber gönderilinceye kadar devam etmiştir.

Mehir:

Mehir uygulaması Câhiliye döneminde de mevcuttu. Evliliğin meşru ve muteber olması için mehir şarttı. Mehirsiz evlenme ayıp sayılmakta, mehirsiz evlenen kadın bir odalık telakki edilmekteydi. Nitekim Hz. Peygamber Hz. Hatice ile on iki ûkiye ve yarım neşş⁸⁴ mehir karşılığı evlenmişti.⁸⁵ Ancak Yahudilik'te olduğu gibi Câhiliye dönemi Arap toplumunda da, mehir genç kızın kendisine değil, velisine verilirdi. Bu devirde, nişanlanan kıza "Sadak" denilen bir hediye verilir, ancak mehir olarak hiçbir şey verilmezdi.⁸⁶

Câhiliye döneminde, Şığâr denilen mehirsiz evlenmeler de mevcuttu. Şığâr, iki kadının nefsinin birbirine mehir sayarak değiş tokuş yapmaktı.⁸⁷ İslâm öncesi Arap toplumunda galipler, mağlup ettikleri kimselerin kızlarıyla mehir vermeksizin evlenmekteydiler.⁸⁸ Cahiliye döneminde, fuhşa teşvik edilen cariyelerin kazançları da mehir olarak nitelendirilmekteydi.⁸⁹

Câhiliye çağında, kadınlara verilen mehrin zorla geri alındığını, bunun için kadınlara baskı yapıldığını görmekteyiz.⁹⁰ Bu dönemde, kocası vefat eden bir kadın ölenin velisi veya oğlu tarafından mehri zorla elinden alınıncaya kadar hapsolünürdü. Kadın mehrini vermezse ölünceye kadar serbest bırakılmazdı. Ölenin velisi veya oğlu, ölenin karısını dilerse kendisi nikâhlar, isterse bir başkası ile evlendirerek mehrini alırdı. Nitekim Ebû Kays b. el-Eslet vefat edince, karısı Kebşe'nin başına böyle bir durum gelmişti. Bu dönemde Medine'de yaygın bir âdete göre, bir kimse öldüğü zaman orada bulu-

⁸² İbn Habîb, Muhabber, s. 325.

⁸³ Taberî, Târîhu'l-Ümem, II, 266; Süheyli, Ravdu'l-Unuf, II, 356-357; Bu konuda fazla bilgi için bkz. Ateş, Ali Osman, İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, s. 314-315.

⁸⁴ Bir ukıye, 40 dirhem, neşş ise yarım ukıyedir. 12 ukıye, yarım neşş ise, beş yüz dirheme eşittir. Bkz. Müslim, Sahih, II, 1042; İbnu'l-Esir, Mecdüddin Ebu's-Sa'âdet, en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadis, Beyrut tarihsiz, I, 80.

⁸⁵ İbnu'l-Esir, İzzüddin, Usdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe, 1970, I, 23; el-Halebî, Ali b. Burhâneddin, İnsânü'l-Uyün fi Sireti'l-Emîni'l-Me'mûn, Mısır 1384, I, 226-227.

⁸⁶ Ateş, Ali Osman, İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, s. 291.

⁸⁷ Buhârî, Sahih, VI, 128; Müslim, Sahih, II, 1035.

⁸⁸ Ateş, Ali Osman, İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri, s. 290.

⁸⁹ İbnu'l-İshâk, Muhammed, Siret, Tahkik: M. Hamidullah, Konya 1981/1401, s. 84; et-Taberî, Muhammed b. Cerir, Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk, 2. baskı, Beyrut 1387, II, 287-288.

⁹⁰ 4. Nisâ, 19-21.

nan vârisi, elbisesini hemen ölenin karısının üzerine atar, böylece kadına yeni bir mehir vermeksizin ölen kocasının verdiği mehir ile nikâhlanmakta veya başkalarıyla evlendirip mehrini almakta hak sahibi olurdu. Kadın ölen kocasından aldığı mehiri, o kimseye verirse ailesinin yanına dönebilirdi. Ölenin oğlu küçük ise, kadın o çocuk büyüyünceye kadar bekletilirdi. Bu uygulama, ölen kimsenin arkada bıraktığı cariyelerine de yapılmaktaydı.⁹¹ Kureyş kabilesi'nde ölenin velisinin böyle bir hakka sahip olması mübah, Evs ve Hazreç kabilelerinde ise mecburî sayılırdı.⁹²

Câhiliye döneminde yetim kızların mehirleri tam olarak verilmezdi. Bunların mehirleri, nikâhlanan diğer kadınlara nispetle ya az veriliyor ya da hiç verilmiyordu. Nitekim bu devirde, evlenmek külfetsiz olduğu için yetim kızlardan on tane nikâhlayan kimseler vardı.⁹³

Hayızlı Kadının Murdar Sayılışı:

O dönemde Arap Yarımadası'nın Hayber ve Medine gibi bölgelerinde bazı Yahudi kabileleri Araplarla iç içe yaşamaktaydı. Tevrât'ın buyruğu gereği Yahudiler, hayız, nifâs ve özürlü hallerinde kadınları murdar saymakta, onların dokundukları her şeyin murdar olduğuna ve yıkanması gerektiğine inanmaktaydılar.⁹⁴ Bu emirler sebebiyle Yahudiler, bu meselenin çözümünü, hayız halindeyken hanımları evden çıkarmakta, onlarla yatmamakta, kullandıkları eşyalara dokunmamakta bulmuşlardı. Edindiğimiz bilgilere göre Medine ve civarındaki Yahudilerde durum böyleydi.⁹⁵ Câhiliye döneminde, Ehl-Kitâb oldukları için ilimde Yahudileri üstün saydıkları için taklid eden bazı Arap erkekleri de, hayızlı kadınlarıyla bir arada kalmayarak onları evden çıkartmakta ve onlarla bir kaptan yemek yememekteydiler.⁹⁶ Nitekim hayızlı kadınlar hakkındaki âyetler nâzil olunca⁹⁷, çöl halkından bazı kimseler Hz. Peygamber'e başvurarak, havanın soğuk ve elbiselerinin yetersiz oluşundan yakınarak, âdet zamanlarında kadınların evden dışarı çıkarılmamasını rica etmişlerdi.⁹⁸

Câhiliye döneminde kadın, ailede söz sahibi değildi, kendisine danışılmaz, görüşüne önem verilmezdi. Kısaca belirtmemiz gerekirse İslâm öncesi dönemde kadın hukûkî bir şahsiyet kabul edilmezdi. Yine bu dönemde ataerkil sistemin tesiriyle, koca-

⁹¹ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vil-i Âyi'l-Kur'ân, 2. baskı, Mısır 1373, IV, 304-307.

⁹² İbn Habîb, Muhabber, s. 325.

⁹³ Buhârî, Sahîh, VI, 135-136; Ebû Dâvud, Sünen, II, 555; en-Nesâî, Sünen, VI, 115-116; et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, IV, 231-234.

⁹⁴ Levililer, 12/2, 15/19-33.

⁹⁵ Müslim, Sahîh, I, 46; Ebû Dâvud, Sünen, II, 620-621; Tirmizî, Sünen, V, 214-215.

⁹⁶ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, II, 380-381.

⁹⁷ 2. Bakara, 222.

⁹⁸ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, II, 380-381; Ateş, age, s. 297.

ları veya velileri tarafından kadınlara sözlü veya fiilî her türlü şiddetin uygulandığını, kadınların dövülüp azarlandığını görmekteyiz.⁹⁹

Boşanma:

İslâm öncesi Arap toplumunda evliliği sona erdirme hakkı, istisnalar olmakla birlikte yalnız kocaya aitti. O dönemde erkek karısını sınırsız sayıda boşayabiliyor, zulmetmek amacıyla iddeti bitmeden ona dönüyor, sonra tekrar boşuyordu.¹⁰⁰ Bu dönemde boşama hakkı bazen kadınlara da verilebiliyordu. Ancak bu durum kocanın boşama hürriyetine bir hâle getirmiyordu. Nitekim Peygamberimizin büyük dedesi Hâşim, Medine’li dul bir hanım olan Selmâ bintü Âmir’le evlenmek istemişti. Selmâ, boşama hakkının kendisine ait olmasını şart koşarak Hâşim’le evlenmişti.¹⁰¹ İslâm öncesi devirde kavmi arasında mevki sahibi olan kadınlar, nikâhlanırken boşama hakkının kendilerinde olmasını şart koşmakta, kocalarıyla geçinememe durumunda da bu hakkı kullanmaktaydılar. Fâtıma bintü’l-Harşeb el-Enmâriye, Ümmü Hârice Amra bintü Sa’d b. Abdillâh, Mâriye bintü Ca’id b. Darba, Âtike bintü Mürre b. Hilâl, es-Sivâ bintü’l-A’yes bu dönemde boşama hakkı ellerinde olmak üzere nikâhlanan kadınlardandı.¹⁰²

Câhiliye döneminde talâkın üç olduğunu kabul eden kimseler de mevcuttu. Bu hususun Hz. İbrâhîm’den kaldığı, üç talakla hanımını boşayan ilk kimsenin Hz. İsmâil olduğu kaydedilmektedir.¹⁰³ Bu dönemde bir kimse karısını birinci defa boşar da tekrar ona dönmek isterse, bu hususta insanların en hak sahibi olanı kabul edilirdi. Bir kimsenin üçüncü talaktan sonra artık hanımına dönemeyeceği hususu Araplar tarafından benimsenmişti. Bu uygulamayı benimseyenlerin Hanîfler olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁰⁴

Câhiliye döneminde talâk sayısına riayet etmeyenler de vardı. Bu dönemde bir adam karısını sınırsız sayıda boşayıp, iddeti içinde tekrar ona müracaat edebilirdi. Talâkı sınırlayan âyet¹⁰⁵ gelinceye kadar bu durum bazı Müslümanlarda da görülmekteydi.¹⁰⁶ Böylece bir kimse karısını sayısız kere boşuyor, ihtiyacı olmadığı halde zulmetmek gayesiyle iddeti bitmeden tekrar karısına dönüyor, sonra onu tekrar boşuyordu.¹⁰⁷

⁹⁹ İbnü’l-Esîr, Usdü’l-Ğâbe, VII, 309; İbn Hacer, el-İsâbe, VIII, 218.

¹⁰⁰ İmâm Mâlik, el-Muvatta’, Talâk, 29/80-82; Ebü Dâvud, Talâk, 9-10/2195 vd.; Tirmizî, Talâk, 16/1192; en-Nesâi, Talâk, 75/3552.

¹⁰¹ İbn Hişâm, Ebü Muhammed Abdülmelik, es-Siretu’n-Nebeviyye, 2. baskı, Beyrut 1391, I, 144-145; İbn Habîb, Muhabber, s. 398; Hamidullah, Muhammed, Makaleler, Tercüme: İhsan Süreyya Sırma, İstanbul 1986, s. 22.

¹⁰² İbn Hişâm, es-Siretu’n-Nebeviyye, I, 145; İbn Habîb, Muhabber, s.398-399.

¹⁰³ İbn Habîb, Muhabber, s.310; Şehristânî, el-Milel, II, 246; Cerrahoğlu, İsmail, Kur’ân-ı Ker’im ve Hanîfler, AÜİF. Dergisi, XI, 91.

¹⁰⁴ İbn Habîb, Muhabber, s.309; Şehristânî, el-Milel, II, 246.

¹⁰⁵ 2. Bakara, 229.

¹⁰⁶ Ebü Dâvud, Sünen, II, 644-645; en-Nesâi, Sünen, VI, 212; Taberî, Câmiu’l-Beyân, II, 456.

¹⁰⁷ İmâm Mâlik, Muvatta’, II, 588; Tirmizî, Sünen, III, 497.

Câhiliye döneminde, kadınların iddetlerine riayet edilmeden boşandıklarını görmekteyiz. Bu alışkanlık İslâm geldikten sonra da devam etmişti. Nitekim ashabdan Abdullâh b. Ömer, Ukbe b. Amr el-Mâzinî, Tufeyl b. Hâris b. el-Muttalib, Amr b. Saîd b. el-Âs gibi Muhâcirlere mensup kimseler iddetlerine riayet etmeden hanımlarını boşamış, şahitsiz olarak tekrar onlara dönmüşlerdi.¹⁰⁸

Câhiliye döneminde kadının, boşanabilmek için mehirin bir kısmını kocasına geri vermek suretiyle talâkını satın almak mecburiyetinde kaldığını görmekteyiz. Buna Hul' denilirdi. Bu devirde kocalar, boşadıkları karılarını verdikleri mehiri geri almak için sıkıştırıyorlardı. Bu âdetin Kureyşliler arasında yaygın olduğu nakledilmektedir. Buna göre bir erkek, bir kadını nikâhlar, geçinemedikleri zaman, izni olmaksızın bir başkasıyla evlenmemesi şartıyla bırakırdı. Bu husus şahitler huzurunda yazılırdı. Kadına bir dünürçü çıkarsa, kadın aldığı malı eski kocasına geri verir, razı edebilirse evlenirdi. Aksi takdirde eski kocası kadına baskı yapıp sıkıştırırdı.¹⁰⁹

Yine Câhiliye döneminde bir adam karısına, "Sen bana anamın sırtı gibisin" deyince hanımını boşamış sayılır, artık karısı ona haram olur, ebediyen karısına dönmezdi.¹¹⁰ İslam geldikten sonra zihâr yapan ilk kimsenin ashabdan Evs b. Sâmî olduğu,¹¹¹ hanımı Havle b. Mâlik b. Sa'lebe'yi bu şekilde boşadığı, Havle'nin çaresizlik içinde Hz. Peygamber'e başvurduğu, bunun üzerine zihârın kefâretini bildiren âyetlerin¹¹² nâzil olduğu nakledilmektedir.¹¹³

Miras:

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, bir aileyi sığınılacak bir yuva, sağlam bir müessese haline getiren, sevgi, saygı, şefkat, güçsüz aile bireylerinin himaye edilmesi gibi hususlar, Hz. Peygamber'in gönderildiği dönem Arap anlayışında yer almamaktaydı. Bu nedenle de o dönemde kadınlara, çocuklara, yaşlılara ve eli silah tutmayan güçsüz kimselere mirastan pay verilmezdi. Câhiliye dönemi Araplarında hâkim bulunan göçebelik ve çapulculuğun verasete tesir ettiğini görmekteyiz. Bu devirde, silah taşımayan kadın ve çocuklar vârisler arasında yer almamıştır. Bu nedenle İslâm öncesi dönemde kadın, mirasçı olamaz ve mirastan pay alamazdı.¹¹⁴ Özellikle Medine ve civarında kocası ölen dul bir kadın, terikeden sayılıp bir mal gibi mirasçılara intikal ederdi. Bu durum, Araplarda sık görülen ölen kardeşin dul karısıyla evlenme âdetinde de devam eden bir uygu-

¹⁰⁸ Aynî, Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed, Umdetu'l-Kârî li Şerhi Sahihî'l-Buhârî, Beyrut tarihsiz, (el-Müniriyye baskısından ofset), XX, 226.

¹⁰⁹ Taberî, Câmîu'l-Beyân, IV, 309.

¹¹⁰ Taberî, age, XXVIII, 3, 6-7; Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, Kitâbu'l-Mesbûr, 2. baskı Beyrut tarihsiz, VI, 223-224.

¹¹¹ Taberî, age, XXVIII, 3.

¹¹² 58. Mücâdele, 1-4.

¹¹³ Ebû Dâvud, Sünen, II, 662-666; Nesâî, Sünen, VI, 168; İbn Mâce, Sünen, I, 166.

¹¹⁴ Ebû Dâvud, Ferâiz, 4/2891-2892; İbn Habîb, el-Muhabber, s. 324; er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, IX, 203.

lama idi.¹¹⁵ Câhiliye döneminde Mekke’de kadınlara belirli bir miras hakkı tanınmaktaysa da, Medine’de böyle bir uygulamanın olmadığı anlaşılmaktadır. İslâm öncesi dönemde Medine’de, bir adam öldüğü zaman, ölenin asabesinden veya başka bir kadından olan oğlu, elbisesini ölenin karısı üzerine atar ve kadına daha fazla sahip olmaya hak kazanırdı. Eğer kadınla evlenmek isterse, mehirsiz olarak evlenir, başkasıyla evlendirmek isterse, mehirini kendisi alır, kadına bir şey vermezdi. Bu kimse, ölenin kendisine mirasçı olduğu gibi, karısına da mirasçı olduğunu iddia ederdi. Bu kimseler bazan da, ölenden kalan şeyleri kendisine bıraksın diye, kadına zulmeder, kadının dilediğini yapmasına müsaade etmezdi. Kadın güzelse onunla evlenir, çirkinse malını zimmetine geçirmek için kadını ölünceye kadar hapseder, kadın ölünce ona mirasçı olurdu. Nitekim Ebû Kays b. el-Eslet vefat edince, Ebû Kays’ın başka bir kadından olan oğlu, elbisesini üvey anası Kebşe’nin üzerine atmış ve nikâhına mirasçı olmuştu. Daha sonra Kebşe’ye cinsi bir yakınlıkta bulunmamış, kocası Ebû Kays’ın bıraktığı maldan hiçbir şey vermemiş, Kebşe’nin mallarını elinden almak için baskı yapmaya başlamıştı. Kebşe, durumu Hz. Peygamber’e şikâyet edince, bunu işiten Medine’li kadınlar da Hz. Peygamber’e gelerek, durumlarının Kebşe’ninki gibi olduğunu söylemişler, bunun üzerine, “Ey imân edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal olmaz...” âyeti nâzil olmuştur.¹¹⁶

Bu dönemde mirasçı olabilmek için, ergenlik çağına ulaşmış, erkek ve kuvvetli olmak gerekirdi. Savaşmaya gücü yetmeyen erkeklerle çocuklar, kadınlar gibi mirastan pay alamazdı.¹¹⁷ Câhiliye Arapları arasında, nesep varis olmaya sebep teşkil etmesine rağmen, kız çocukları mirasçı olamazdı.¹¹⁸ Bununla ilgili olarak, “Mızraklarıyla çarpışmayan, yurdunu müdafaa etmeyen, ganimet toplamayan kimseler mirasçı olamaz” diyorlardı.¹¹⁹ Nitekim Gatafan kabilesinden yetim bir çocuğa, amcası malını vermemiş ve durum Hz. Peygamber’e şikâyet edilmişti.¹²⁰

Câhiliye döneminin kadın ve kızlara mirastan pay vermeme uygulaması, İslâm’ın ilk devirlerinde Müslümanlar arasında da devam etmiştir. Nitekim Ensâr’dan Evs b. Sâbit, geride karısı ve üç kızını bırakıp vefat edince, amcaoğulları Süveyd ve Arfece terikenin hepsini kendileri alarak, Evs’in karısı ve kızlarına hiçbir şey vermemişlerdi.

¹¹⁵ ed-Dârimî, Nikâh, 43/2245; İbn Habîb, el-Muhabber, s. 325-326; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, IV, 304-307; er-Râzî, et-Tefsîru’l-Kebîr, X, 10; Cassâs, Ahkâmü’l-Kur’ân, II, 367.

¹¹⁶ 4. Nisâ, 19; İbn Habîb, el-Muhabber, s. 325-326; et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, IV, 304-307; er-Râzî, et-Tefsîru’l-Kebîr, X, 10; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, Fethu’l-Bârî bi Şerhi Sahihî’l-Buhârî, Beyrut tarihsiz (Bulak 1300 baskısından ofset), VIII, 185.

¹¹⁷ İbn Habîb, Muhabber, Beyrut tarihsiz, (Haydarâbâd 1361 baskısından ofset) s. 324.

¹¹⁸ er-Râzî, age., IX, 203.

¹¹⁹ İbn Habîb, Muhabber, s. 324; Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, Ahkâmü’l-Kur’ân, Kâhire tarihsiz, II, 367; er-Râzî, age., IX, 194.

¹²⁰ Ahmed Emin, Fecru’l-İslâm, 7. Baskı, Kahire 1374, s. 229.

Bunun üzerine Evs'in hanımı, Hz. Peygamber'e şikâyetinde bulunmuştu.¹²¹ Yine Ensâr'dan Sa'd b. er-Rebi' (ra) geride karısı ve iki kızını bırakarak Uhud'da şehid düşmüş, amcaları malın hepsini alarak, Sa'd'ın karısına ve kızlarına hiçbir şey vermemişti. Sa'd'ın hanımı da durumu Hz. Peygamber'e şikâyet etmişti.¹²² Zü'l-Mecâsidi'l-Yeşkürî adlı bir kimse, Câhiliye devri Arapları arasında ilk defa kız çocuklarına mirastan hisse vermiş, erkeğe iki, kadına bir hisse verme usulünü tatbik etmiştir.¹²³ Ancak bu bu zatın uygulaması genel bir uygulama olmayıp, ferdi bir olay olmalıdır.

Yukarda kaydettiğimiz Câhilî anlayışın gereği olarak, Hz. Peygamber'in gönderildiği dönemde Arap toplumunda, ölenin anne ve babasına da mirastan pay verilmez, şartları taşıya bile kız kardeşi mirasçı olamazdı.¹²⁴ İslâm geldiği zaman sadece anne babaya değil, şartları taşıyorsa, kız kardeşe, nene ve dedeye de ölenin mirasından hisse vermiştir.

Kız Çocuklarının Diri Diri Gömülmesi:

İslam öncesi Arap ailesinde ataerkil ideolojinin tesiriyle erkek egemen, otoriter bir anlayış hâkimdi. Bir ailede bulunması gereken, sevgi, şefkat, çocukların korunması gibi hususlar yaygın değildi. Bu nedenle de kız çocukları aşağılanır, kız evlat utanılacak bir varlık olarak nitelenirdi. Ağır toplumsal baskı, ilerde düşman eline geçme korkusu, açlık endişesi gibi nedenlerle Câhiliye toplumunda kız çocuğu istenmez, en kısa zamanda kendisinden kurtulma yoluna gidilirdi. Kız çocuğunun babası tarafından diri diri gömülmesi (Mev'ûde), Hz. Peygamber'in gönderildiği çağda Araplar arasında görülen çirkin bir uygulamaydı.¹²⁵

3. DÖNÜŞÜM: CÂHİLİYE ÂİLESİNDEN İSLAM ÂİLESİNE

Hız. Peygamber'in gönderilmesiyle birlikte, o dönem toplumunda erkek egemen nitelikteki Câhiliye ailesinden İslâm ailesine hızlı bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Ailede kadını horlayıp miras olarak intikal eden bir mal haline getiren, yaşlı, çocuk gibi güçsüz aile bireylerini şefkat gösterip koruma yerine ezen Câhiliye âdetleri, Kur'an'ın buyrukları doğrultusunda Hz. Peygamber'in önderliğinde bir bir sökülüp atılmıştır. Artık söz konusu olan, sevgi ve şefkatin, hürmet ve himayenin, diyalog ve sohbetin, karşılıklı danışma ve tavsiyenin, fedâkârlık ve paylaşmanın, vefânın, tevâzuun, kanaat ve sade yaşantının, iffet ve hayânın, imân ve ibâdetin ön planda olduğu mutlu bir İslâm ailesidir. Bunun takip edilmesi gereken modeli de Hz. Peygamber'in örnek ailesidir.

¹²¹ İbn Habîb, Muhabber, s. 324-325; er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, IX, 194.

¹²² Ebû Dâvud, Sünen, III, 316.

¹²³ İbn Habîb, Muhabber, s. 236, 324.

¹²⁴ Ateş, age, s. 387.

¹²⁵ Bkz. 81. Tekvîr, 8.

İmân, İbadet ve Eğitim Hayatında Kadın:

Bu ailede birer insan ve mümin olarak kadın ile erkek arasında fark yoktur, İslâm, her ikisine de aynı hak ve yükümlülükleri tevdi etmiştir. Nitekim Kur’ân’a göre, insan en güzel bir surette yaratılmış olup¹²⁶, Yeryüzü’nde Allâh’ın halifesi olarak¹²⁷ en değerli varlıktır.¹²⁸ Emanet (akıl, irade ve sorumluluk) kendisine yüklenmiş¹²⁹, Kainâttaki her şey onun emrine verilmiştir.¹³⁰ Kur’ân, imân, ibâdet, takvâ ve ahlâkî erdemler bakımından kadın ve erkeği birbirinden ayırmamış¹³¹, kadın veya erkek olsun hiç kimsenin amelinin kaybolmayacağını bildirmiş¹³², Allâh’a ve Resûlü’ne itâatta, iyiliği emredip kötülükten sakındırmada, mü’min erkek ve kadınların birbirlerinin yardımcısı olduğunu, Yüce Allâh’ın onlara Cennetler va’dettiğini haber vermiştir.¹³³ Hz. Peygamber de, yaratılıştaki ve tabiatındaki kadınların erkekler gibi olduğunu,¹³⁴ kadın ve erkeğin, bir bütünü iki ayrı parçası olduğunu söylemişlerdir.¹³⁵ Yine İslâm’a göre, imân ve ibâdetlerle yükümlülük açısından kadın ve erkek arasında bir fark yoktur. İmân ettikten sonra, kadın-erkek her ikisi de, Namaz, Oruç, Zekât ve Hacc gibi temel ibadetleri yerine getirmekle mükelleftirler. Hz. Peygamber’e imân eden ilk kimsenin, bir kadın olan Eşi Hz. Hatice olduğu, kadınların İslâm’ın ilk yıllarından itibaren Hz. Peygamber’e destek olup dinin yayılması için ağır fedâkarlıklara katlanıp tebliğ faaliyetlerinde buldukları gerçeği göz önüne alınırsa, İslâm’ın ailede kadına hangi yüce boyutta yer verdiği hakkında bir fikir sahibi olunabilir.

İslâm, Câhiliye döneminin kadını hiçe sayıp nesneleştiren, karanlıklarda bırakan anlayışının aksine ailede kadının eğitimine önem vermiştir. İslâm’ın ilk emri, “Okudur.”¹³⁶ Bu buyruk, kadın erkek tüm Müslümanları kapsamına almakta ve eğitimde eşitliği öngörmektedir. Kur’ân’ın birçok âyetinde ilim öğrenmenin önemi vurgulanmış,¹³⁷ bu konuda asla kadın-erkek ayrımı yapılmamıştır. Hz. Peygamber de, ilim öğrenmenin kadın-erkek her müslümana farz olduğunu bildirmişlerdir.¹³⁸ Hz. Peygamber döneminde kadınlar, eğitim faaliyetlerinde erkeklerle beraber aynı safta yer almışlardır. Hz. Peygamber, kadın erkek ayrımı yapmadan toplu eğitim yapmış, indirilen

¹²⁶ Kur’ân, Tîn, 95/4.

¹²⁷ Bakara 2/30.

¹²⁸ İsrâ, 17 / 70.

¹²⁹ Ahzâb, 33 / 72.

¹³⁰ İbrâhîm, 14/ 32-35; Nahl, 16 / 12-14; Hacc, 22/ 65.

¹³¹ Ahzâb, 33/ 35.

¹³² Âl-i İmrân, 3 / 195.

¹³³ Tevbe, 9 / 71-72.

¹³⁴ Ebû Dâvud, Tahâret, 99/236.

¹³⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 256; Tirmizî, Tahâret, 82.

¹³⁶ Kur’ân, Alak, 96/1-5.

¹³⁷ Bkz. Tâhâ, 20/ 114; Fâtür, 35/28; Zümer, 39/9.

¹³⁸ İbn Mâce, Mukaddime, 17/224; Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, II, 57.

vahiyleri herkese ulaştırmaya çalışmış, okuma-yazma başta olmak üzere kadınların eğitim ve öğretimlerinde özel bir gayret göstermiş, istekleri üzerine kendilerine ayrıca zaman ayırmıştır. Hz. Peygamber'in sağlığında Mescid'e gelip, erkek saflarının arkasında yer alan kadınlar, çekinmeden her soruyu sormaktaydılar. Onların ilim öğrenme konusundaki bu tutumları Hz. Peygamber tarafından takdir edilmiştir.¹³⁹ Hz. Peygamber döneminde kadınlar, Cuma ve Bayram namazları dışında da cemaate devam edip, Hz. Peygamber'in arkasında namaz kılmışlardır. Hz. Peygamber, kadınların mescidlere gitmelerinin engellenmesini yasaklamış¹⁴⁰, Mescid-i Nebevî'nin kapılarından birisini onlara tahsis etmiştir.¹⁴¹ Hz. Peygamber'in bu tutumu sebebiyle, sonraları başta Hz. Âişe olmak üzere birçok kadın İslâm bilgini yetişmiştir.¹⁴² Resûlullâh'ın hanımlarından Ümmü Seleme de (ra) ilimde seçkin bir yere sahipti. Yine Hz. Peygamber'in eşlerinden Meymûne bintü'l-Hâris, Cüveyriye bintü'l-Hâris, Ümmü Habîbe bint Ebî Süfyân, Hafsa bint Ömer (ra) da eğitim öğretim faaliyetleriyle dikkat çekmiş hanımlardır.¹⁴³

Ekonomik ve Sosyal Hayatta Kadın:

İslâm, kadının sosyal hayatta yer almasına, ekonomik faaliyetlerde bulunmasına olanak tanımıştır. Hz. Peygamber, kadının ezilip horlanmasına karşı çıkmış, haklarının elinden alınmasına engel olmuştur. O dönemde kadın, toplum hayatının içinde erkekle yan yanadır. Kadın, meslek sahibi olma, çalışma ve mülkiyet hakkına sahiptir, ticaret yapıp servet sahibi olabilir, malında ve kazancında dilediği gibi tasarruf edebilir,¹⁴⁴ ilim adamı/müftü olabilir.¹⁴⁵ İmâm Ebû Hanîfe, İmâm Mâlik ve et-Taberî gibi İslâm âlimlerine göre, valilik, komutanlık ve kadılık yapabilir.¹⁴⁶ Nitekim Hz. Peygamber döneminde kadınlar çalışma hayatında faal olarak yer almışlar, Safiyye bint Abdillâh ve Ümmü Râfi gibi ebelik,¹⁴⁷ Ku'aybe bint Sa'd, Esmâ bint Umeys, eş-Şifâ bint Abdillâh, Ümmü Seleme gibi hekimlik,¹⁴⁸ Hz. Âişe ve Zeyneb bint Cahş gibi terzilik, Rayta bint Abdillâh gibi dericilik,¹⁴⁹ diğer bazı sahâbî hanımları gibi berberlik,¹⁵⁰ attarlık, ip imalatı, doku-

¹³⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 148.

¹⁴⁰ Buhârî, Nikâh, 116; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 76.

¹⁴¹ Ebû Dâvud, Salât, 54 / 571.

¹⁴²Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 29-282; İbnü'l-Esir, Usdu'l-Ğâbe, VII, 5 vd.; ez-Zehabî, Siyeru A'lâm, II, 135-139; İbn Hacer, el-İsâbe, VIII, 2 vd.

¹⁴³ Ateş, Ali Osman, Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın, Beyan Yayınları, İstanbul, 2. baskı 2006, s. 29-30.

¹⁴⁴ Abdürrezzâk, el-Musannaf, VII, 127; X, 349.

¹⁴⁵ İbn Sa'd, et-Tabakât, II, 375.

¹⁴⁶ el-Kastallânî, İrşâdü's-Sâri, X, 193; el-Aynî, Umdetu'l-Kâri, XVIII, 59; ayrıca bkz. Mevlânâ Şibli, Asr-ı Saâdet, (Tercüme: Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1978), III, 338.

¹⁴⁷ İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, VII, 147; İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 274, VIII, 120.

¹⁴⁸ İbn Sa'd, et-Tabakât, II, 236, VIII, 291; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 56; İbn Hişâm, Sire, III, 250;

¹⁴⁹ Müslim, Nikâh, 9; Ebû Dâvud, Libâs, 22/4074; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 370; İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII, 108; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, VII, 121.

¹⁵⁰ el-Buhârî, Hacc, 125.

macılık, tarım işçiliği ve çobanlık¹⁵¹ gibi meslekleri icra etmişler, Semrâ bint Nüheyk el-Esediyye ve eş-Şifâ bint Abdillâh gibi zabıta âmirliği yapmışlardır.¹⁵² İlk dönemde Hz. Hatice,¹⁵³ sonraları Kayle el-Enmâriyye, Müleyke Ümmü's-Sâib es-Sakafiyye, Esmâ bint Muharribe, Havle bint Tuveyt ve Ebû Süfyân'ın hanımı Hind bint Utbe gibi kadınlar ticaretle uğraşmışlardır.¹⁵⁴

Eş Seçimi:

İslâm'da kadın, eş seçimi konusunda erkekle aynı haklara sahiptir. Hz. Peygamber, kız olsun dul olsun, evlenecek kadının mutlaka izninin alınmasını emretmiş, istemediği bir kişiyle evlendirilmesine izin vermemiştir.¹⁵⁵ Nitekim Hz. Ömer'in kızı Âişe hiç evlenmemiş¹⁵⁶, Hz. Ebû Bekr'in kızı Ümmü Külsüm de, Halife Ömer'le evlenmeyi reddetmiştir.¹⁵⁷ Ayrıca Hz. Ömer, istemedikleri halde genç kadınların, kendilerine denk olmayan yaşlı ve çirkin erkeklerle evlendirilmesini yasaklamıştır.¹⁵⁸ Sevgili Peygamberimiz, kadınların mehirsiz olarak evlendirilmelerini ve kendilerine verilen mehirin babaları veya velileri tarafından zorla ellerinden alınmasını da yasaklamıştır.

Ailede Kadının Söz Sahibi Olması:

Hz. Peygamber döneminde kadın, kendisini "sufehâ / aklı ermeyenler" olarak nitelendiren önceki uygulamaların¹⁵⁹ aksine ailede söz sahibi olmuş, kendisine danışılan bir konuma gelmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, Hudeybiye seferinde hanımı Ümmü Seleme'nin görüşüne göre hareket etmiştir.¹⁶⁰ Hz. Ömer de, erkek çocuğu olmasına rağmen kızı Hafsa'yı mirası konusunda veli tayin etmiştir.¹⁶¹

Aile İçi Şiddet: Kadınların Dövülmesi:

İslâm, kadınlara sözlü veya fiilî şiddet uygulanmasını onaylamaz. Hz. Peygamber, hayatı boyunca eşleri dahil, maiyetinde bulunan hiçbir kimseyi dövmemiş, bu konuda

¹⁵¹ el-Buhârî, Zebâih, 18; Müslim, Zikr 19/80; İmâm Mâlik, el-Muvatta', I, 6.

¹⁵² İbn Abdilber, el-İstî'âb, IV, 328, 333.

¹⁵³ el-Vâkıdî, el-Megâzî, I, 27.

¹⁵⁴ İbn Sa'd, et-Tabakât, VIII, 300, 321; et-Taberî, Târihu'l-Ümem, IV, 221; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, VII, 75-76, 245, 270; İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 270.

¹⁵⁵ el-Buhârî, Nikâh, 41-42; Müslim, Nikâh, 64-68 (1419-1421); Ebû Dâvud, Nikâh, 22-23/ 2093-2101; en-Nesâî Nikâh, 31-36/3258-3268; İbn Mâce, Nikâh, 11-12/1870-1875.

¹⁵⁶ ez-Zübeyrî, Nesebu Kureyş, s.356.

¹⁵⁷ et-Taberî, Târihu'l-Umem, IV, 200.

¹⁵⁸ Abdurrezzâk, el-Musannaf, VI, 158-159.

¹⁵⁹ Ateş, Ali Osman, Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın, s. 346.

¹⁶⁰ el-Buhârî, Şurût, 15.

¹⁶¹ Abdurrezzâk, el-Musannaf, Beyrut 1380-1392, VI, 200.

ashâbına da izin vermemiştir.¹⁶² Hz. Peygamber'in kadınların dövülmesine izin verdiğine dair hadisler sahih değildir. Nitekim O (sav), kadının dövülmesini boşanma sebebi saymıştır.¹⁶³ Kurân'ın bazı eski yorumcuları ataerkil ideolojinin etkisiyle kadınların dövülmesine izin verildiğini savunmuşlardır. Ancak delil gösterilen âyetteki¹⁶⁴ "Vadribûhunne" kelimesi, "Kadınlara öğüt verin" anlamını da taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu âyeti, Kur'ân'ın ilk müfessiri ve uygulayıcısı olan Hz. Peygamber'in Fiilî Sünneti doğrultusunda yorumlamanın daha doğru olduğu açıktır.

Boşanma:

İslâm, boşanma müessesesini kabul etmiştir.¹⁶⁵ Kadının kocasını boşama hakkı olduğu gibi, boşanmak için mahkemede dava açma hakkı da vardır. Nitekim, dövdüğü için kocasını şikâyet ederek ayrılmak isteyen Ümmü Cemil'i Hz. Peygamber kocasından boşamıştır.¹⁶⁶ İslâm öncesi Arap toplumunda evliliği sona erdirmeye hakkı, istisnalar olmakla birlikte yalnız kocaya aitti. O dönemde erkek karısını sınırsız sayıda boşayabiliyor, zulmetmek amacıyla iddeti bitmeden ona dönüyor, sonra tekrar boşuyordu.¹⁶⁷ Bu durum Kur'ân tarafından yasaklanmıştır.¹⁶⁸

Miras Hakkı:

İslâm öncesi kadın mirastan pay alamaz¹⁶⁹ özellikle Medine ve civarında terikeden sayılıp bir mal gibi mirasçılara intikal ederdi.¹⁷⁰ Bu uygulama Kur'ân tarafından yasaklanmıştır¹⁷¹ ve mihir,¹⁷² nafaka,¹⁷³ mirâs¹⁷⁴ gibi mali haklar tanınarak kadın hukûkî şahsiyet haline getirilmiştir. Kadınlara verilen mihrin ve sahip oldukları malların, velileri veya kocaları tarafından baskıyla ellerinden alınmasına da¹⁷⁵ izin verilmemiştir.¹⁷⁶

¹⁶² Buhârî, Nikâh, 80, 93; Edeb, 43, Enbiyâ, 17; Müslim, Eymân, 34-35, Cennet, 49; Ebû Dâvud, Nikâh, 43/2146, Edeb, 123; İbn Mâce, Nikâh, 51.

¹⁶³ İbnu'l-Esîr, Usdü'l-Ğâbe, VII, 309; İbn Hacer, el-İsâbe, VIII, 218.

¹⁶⁴ en-Nisâ 4/34.

¹⁶⁵ Talâk, 65/1-7.

¹⁶⁶ İbnu'l-Esîr, Usdü'l-Ğâbe, VII, 309; İbn Hacer, el-İsâbe, VIII, 218.

¹⁶⁷ İmâm Mâlik, el-Muvatta', Talâk, 29/80-82; Ebû Dâvud, Talâk, 9-10/2195 vd.; Tirmizî, Talâk, 16/1192; en-Nesâî, Talâk, 75/3552.

¹⁶⁸ el-Bakara, 2/229, 231; Talâk, 65/1.

¹⁶⁹ Ebû Dâvud, Ferâiz, 4/2891-2892; İbn Habîb, el-Muhabber, s. 324; er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, IX, 203.

¹⁷⁰ ed-Dârimî, Nikâh, 43/2245; İbn Habîb, el-Muhabber, s. 325-326; et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, IV, 304-307; er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, X, 10; Cassâs, Ahkâmu'l-Kur'ân, II, 367.

¹⁷¹ en-Nisâ, 4/19.

¹⁷² en-Nisâ 4/4, 24.

¹⁷³ Talâk, 65/7; Müslim, Talâk, 36 vd.; Ebû Dâvud, Talâk, 37-39/2284-2290; en-Nesâî, Talâk, 72-73/3549-3550.

¹⁷⁴ en-Nisâ, 4/11.

¹⁷⁵ et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, IV, 309.

¹⁷⁶ en-Nisâ, 4/19-21.

Kadınların Şahitliği:

İslâm, kadının şahitliğini kabul ederek, ona hukûkî bir şahsiyet kazandırmıştır. Kadının şahitliği, yaygın kanaatin aksine erkeğin tanıklığına eşit ve denktir. Nitekim Liân âyetlerinden kadın ve erkeğin şahitliğinin eşit olduğunu anlamaktayız.¹⁷⁷ Bazı olaylarda ise, kadının tek başına yaptığı şahitlik yeterli görülmüştür. Örneğin Hz. Peygamber, gelin ve dâmâdın sütanesi olduğunu söyleyen bir tek kadının şahitliğine dayanarak ashâb'dan Ukbe b. el-Hâris'in nikâhını iptal etmiş,¹⁷⁸ Hz. Ömer, doğum konusunda bir tek kadının tanıklığını yeterli görmüş, Hz. Osmân ise, bir tek kadının şahitliğine dayanarak evli çiftleri ayırmıştır.¹⁷⁹ Kur'ân, sadece vâdeli borçlanmalarda iki erkek bulunmadığı takdirde, bir erkekle birisi unutursa diğeri ona hatırlatacak iki kadın tanık bulundurulmasını istemiş,¹⁸⁰ kadının eğitim açısından gelişmediği o dönemde muhtemel haksızlıkları önlemeyi amaçlamıştır. Sonraki dönemlerde, bu âyete dayanılarak kadının şahitliğinin erkeğe oranla yarım olduğu öne sürülmüş ve bunu kanıtlamak için hadisler uydurulmuştur.¹⁸¹ Ancak vâdeli borçlanmalarda ikinci kadının tanıklığını, ilk kadının olayı hatırlayamaması şartına bağlayan bu âyetten de, kadının şahitliğinin erkekle eşit olduğunu anlamaktayız.

4. HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEK ÂİLE YAŞANTISI

Kaydetmek gerekir ki Hz. Peygamber'in âilesi, güzel ahlâkın en mükemmel bir biçimde yaşadığı bir Kur'ân ailesidir. Bu ailenin önderi olan Hz. Muhammed (as), “Yaşayan Kur'ân” olarak nitelendirilmiş, söz, fiil ve takrirleri İslâm Dini'nin ikinci kaynağını oluşturmuştur. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Sevgili Peygamberimizin ailesinin, bazı örnek nitelikleri şunlardı:

Sevgi-Saygı:

Bilindiği üzere âile müessesesi, karşılıklı sevgi, saygı, şefkat, fedâkârlık gibi nezih duygular üzerine kurulmuştur. Bunların temel kuralları ise, yazılı olmaktan çok şifahi- dir ve geleneğe dayanır. Âilenin iç düzenini kurmak ve korumakta, maalesef kanunlar yeterli değildir. Çünkü kanunun bünyesinde, ailenin muhtaç olduğu sevgi değil, müdahale vardır. Eğer aile kurumu ruhunu kaybetmiş de, kanunun ayakta tutucu himmetine sığınma durumunda kalmışsa, o, iskeleti ayakta duran bir harabe haline gelmiş demektir.

¹⁷⁷ Kur'ân, en-Nûr, 24/6-9.

¹⁷⁸ el-Buhâri, İlim, 26/29; ed-Dârimî, Nikâh, 51/2260.

¹⁷⁹ Abdürrezzâk, el-Musannaf, VII, 482, VIII, 332, 334.

¹⁸⁰ el-Bakara, 2/282.

¹⁸¹ Buhâri, Hayz, 6, Savm, 40, Zekât, 44; Müslim, İmân, 34/132; Tirmizî, İmân, 6/2613; Ebû Dâvud, Sünnet, 15/4679; İbn Mâce, Fiten, 19/4003; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 66-67, II, 373-374.

Bu nedenle Peygamber Efendimiz, aile ferdleri arasında karşılıklı sevgi, saygı ve hukuka riayet esasına dayalı öylesine âhenkli bir aile yapısı oluşturmuştur ki, bu sistemde büyük-küçük, kadın-erkek, herkesin hak ve vazifeleri vardır.¹⁸² Bu sistemde çocuklar, anne ve baba rızasını, anne, çocuklarla birlikte babanın rızasını, baba ise, hepsi ile birlikte Allâh'ın rızasını kazanmak durumundadır.¹⁸³ Bu âilede baba, Kur'an'ın deyişiyle orta direktir.¹⁸⁴ O, âilenin tamamından sorumludur ve sorumluluğu ölçüsünde hakları da vardır. Baba, âilede huzur ve saâdetin teminatıdır. Âilede asıl merkezi kuvvet ile toplayıcı ve idare edici unsur ise, annedir. Sevgili Peygamberimiz, “Sizin hayırlınız eşine karşı hayırlı olanınızdır. Ben sizin içinizde, âileme karşı en iyi davrananım!”¹⁸⁵ “Kadınlara, ancak âli cenâb olanlar değer verir ve onlara sadece alçak karakterli olanlar hor bakar!”¹⁸⁶ buyurarak baba otoritesinin aşırılıklarını tatlı bir uslûpla dengelemiştir. Sevgili Peygamberimiz, “Hangi kadın ki, eşi kendisinden râzı olarak ölmüşse, Cennet’i hak etmiştir” buyurarak,¹⁸⁷ kadından da, âile hayatında erkeğine karşı gönül alıcı bir tavır ve hoşnud edici bir tutum sergilemesini istemiştir. Hz. Peygamber’in kurmayı hedeflediği mutlu âile çatısı altında çocuklar da başıboş bırakılmamış, onlar da, “Allâh'ın rızası, babanın rızasındadır” hadisi¹⁸⁸ ile bir tarafa, “Cennet, annelerin ayakları altındadır” hadisi¹⁸⁹ ile diğer tarafa bağlanmışlardır. Kaydetmek gerekir ki, bu huzurlu âile yuvasında kardeşler arasında da bir hiyerarşi vardır. Sevgili Peygamberimiz, “Âilede, en büyük kardeş baba mevkiindedir” buyurmuştur.¹⁹⁰ Bu durumda, en büyük kardeş, babanın yokluğunda bütün görev ve sorumluluklarıyla baba vekilidir. O halde ağabeylik ve ablalık müessesesi, hak ve vazifeler dengesini bozmadan yaşatılmalıdır.¹⁹¹

Şefkat, Himaye, Merhamet:

Mükemmel bir âilede olması gereken unsurların başında, şefkat, merhamet ve âile bireylerinin korunması hususlarının geldiği açıktır. Nitekim Sevgili Peygamberimiz’in evi de, şefkat ve merhametin coştığı örnek bir yuvaydı. Orada, eş ve çocuklarını daima koruyup esirgeyen çok merhametli, yufka yürekli, müşfik bir Baba ile O’nu (sav) çok seven eş ve çocuklar vardı. O’nun (sav) örnek yuvasında, Câhiliye döneminin katı,

¹⁸² Yardım, Ali, Peygamberimiz’in Şemâili, Damla Yayınevi, İstanbul 1997, s. 327.

¹⁸³ Yardım, age, s. 328.

¹⁸⁴ 4. Nisâ, 24.

¹⁸⁵ Tirmizî, Sünen, V, 709, No: 3895; İbn Mâce, Sünen, I, 636, No: 1977-1978.

¹⁸⁶ es- Suyûtî, Celâlüddin, el-Câmiu’s-Sağır, 4. baskı, Kâhire 1373, II, 11.

¹⁸⁷ Tirmizî, Sünen, III, 457, No: 1161; İbn Mâce, Sünen, I, 595, No: 1854.

¹⁸⁸ Tirmizî, Sünen, IV, 310-311, No: 1899.

¹⁸⁹ Kuzâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme, Müsnedü’ş-Şihâb, vr. 14, No: 82.

¹⁹⁰ Beyhakî, Şuabu’l-İmân, VI, 210; Heysemî, Mecmau’z-Zevâid, VIII, 149.

¹⁹¹ Yardım, age, s. 327-328.

kaba, merhametsiz, şefkat ve sevgi yoksunu, anlayışsız özelliklerinden iz yoktu. Aksine orada aile bireyleri arasında şefkat, merhamet ve sevgi hâkimdi. “*Merhamet, ancak şakî kimselerin gönlünden sökülüp çıkarılır*” buyuran¹⁹² Hz. Peygamber’in Hâne-i Saadetlerinde zayıf ve güçsüzler korunup esirgenir, küçükler şefkat görürdü. Kendileri, zaman zaman çocuklarını ve torunlarını kucaklayıp öper, onlarla oynayıp şakalaşır, Câhili anlayışın aksine onlara karşı yüreğinde mevcut olan sevgisini gizlemezdi. Nitekim kızı Hz. Fâtıma, evlendikten sonra ziyaretine geldiği zaman onu ayakta karşılar, kucaklayıp öper, yanına oturtup halini hatırını sorardı. Erkek çocuğu olmadığı için müşrikler tarafından ebter/soyu kesik diye aşağılanmaya çalışılan Hz. Peygamber, kadına karşı çok olumsuz bir bakış açısının olduğu o dönemde kız torunu Ümâme’yi omuzuna alarak, Medine’de ashâbına namaz kıldırıyor, secdeye varırken çocuğu yan tarafa koyuyor, doğrulunca tekrar omuzuna alıyordu.¹⁹³ Bir gün torunları Hz. Hasan ile Hüseyin’i (ra) kucağına almış seviyorken, çöl halkından bir zat huzuruna geldi ve O’nun bu davranışına hayret ederek, “Siz çocuklarınızı öpüp okşar mısınız? Biz onları kesinlikle öpmeyiz!” dedi. Sevgili Peygamberimiz ona şu cevabı verdi: “*Allâh, senin gönlünden merhamet duyusunu çekip çıkarmışsa ben ne yapabilirim ki!*”¹⁹⁴

Fedâkârlık, Destek ve Paylaşım:

Sevgili Peygamberimiz (sav), örnek ailesinde, eş ve çocuklarına, hizmetinde bulunanlara daima destek ve yardımcı olmuş, eş ve çocukları da kendisine karşı aynı örnek tavrı sergilemişlerdir. Nitekim mal ve servet sahibi bir hanım olan ilk eşi Hz. Hatice, hem kendisine imân eden ilk kimse, hem de mal ve servetini Hz. Peygamber’in uğruna harcamış örnek bir İslâm annesidir.

Hz. Peygamber’in hayatını anlatan kaynaklar, O’nun (sav) temizlik, dikiş ve yemek hazırlanmasına kadar birçok konuda hanımlarına yardım ettiğini haber vermektedir. Nitekim Hz. Âişe annemize, Peygamber Efendimiz’in evde bulunduğu zaman ne ile meşgul oldukları sorulunca şöyle cevap vermişlerdi: “Sıradan bir erkek ne ile meşgul olursa, Resûlullâh da onlarla meşgul olur; evinin kırık döküğünü elden geçirir, elbisesini yamar, düğmesini diker, pabucunu tamir eder, kendisine ait özel işlerini görür, evi süpürür, hayvanlarını yemlerdi.”¹⁹⁵

Meslek Sahibi Olma, Mülkiyet ve Malda Tasarruf Hakkı:

Sevgili Peygamberimiz, kadın erkek her müslümanın meslek sahibi olup alın teriyle para kazanmasını, mal mülk sahibi olmasını teşvik etmiş, mesleği olmayan kimsenin

¹⁹² Ebû Dâvud, Sünen IV,392, No: 4942; Tirmizî, Sünen, IV, 323, No: 1923.

¹⁹³ el-Buhârî, Salât, 106; Müslim, Mesâcid, 41.

¹⁹⁴ el-Buhârî, Sahih, VII, 75; Müslim, Sahih, II, 1808, No: 641; İbn Mâce, Sünen, II, 1209, No: 3665.

¹⁹⁵ el-Buhârî, el-Edebu’l-Müfred, 2. baskı, Kâhire 1379, s. 190, No: 538-541.

dinini geçim vasıtası yapacağını söylemiştir. O (sav), kendi eş ve çocuklarını bunun dışında tutmamıştır. Nitekim Sevgili Peygamberimizin ilk eşi Hz. Hatice, mal, mülk ve servet sahibi bir hanımdı ve kendi adına ticaret yapmaktaydı. Hz. Peygamber, onun ve sonradan evlendiği eşlerinin mal ve servetlerine dokunmamış, onların mallarında dile-dikleri gibi tasarruf etmelerine engel olmamıştır.¹⁹⁶

Vefâ:

Vefâ, İslâm ahlâkının önde gelen unsurlarından birisidir ve Sevgili Peygamberimiz'in örnek ailesinde de, vefâkarlığın ön planda olması kaçınılmaz bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber, sevgili eşi Hz. Hatice'nin fedâkarlığını vefatından sonra da asla unutmamış, onu daima hayırla anmış, her defasında "Cenâb-ı Hak bana ondan çocuklar ihsan etti, herkes beni yalanlarken o beni tasdik etti, malıyla beni destekledi" buyurarak vefâsını dile getirmiştir. Yine, kaynaklarımızda Müslüman olduğu zaman 40 bin altını olduğu zikredilen yakın dostu ve kayınpederi Hz. Ebû Bekir'in,¹⁹⁷ İslâm'ın yayılması konusundaki desteğini şöyle dile getirerek vefâsını göstermiştir: "Ebû Bekir'in malından istifade ettiğim kadar, hayatımda hiç kimsenin malından yararlanmadım."¹⁹⁸

Tevâzu, Kanâat ve Sade Yaşantı:

Tevâzu, kanâat ve sade yaşantı, İslâm ahlâkının önde gelen unsurlarındandır. Sevgili Peygamberimiz de, bu güzel vasıfları mübârek zâtında ve âilesinde en mükemmel bir şekilde yaşatmışlardır. Sevgili Peygamberimiz, alçak gönüllü tavrını hayatının her döneminde sürdürmüştür. Çevresindeki insanlar hastalandığı zaman, fakir-zengin, hizmetçi-efendi, sade vatandaş-itibarlı zümre ayırımı yapmadan onları arayıp sorar, dertlerine ortak olmaya çalışırdı. Cenaze namazlarına ve defin törenlerine bizzat katılır, ölenin yakınlarına tâziyede bulunur, onların acılarını paylaşırdı. Yemeğe davet eden kimse, o bölgenin en fakiri de olsa, muhakkak icâbet ederdi. Bir zengin, bir de fakir aynı anda davet etse, özellikle yoksulun davetine katılmaya özen gösterirdi. Soylu atları, kaliteli develeri olmasına rağmen, yuları ve palanı olmayan eşeğe binmekten çekinmezdi. Eşyasını kendisi taşır, bunu küçüklük saymazdı. Uzak mahallelerde oturan dostlarını ziyaret etmeyi ihmal etmez, çoğu zaman buralara yayan giderdi. Çevresinin ilgi göstermediği fukara takımıyla, sosyal mevkii oldukça düşük olan kimselerle aynı sofraya oturur, onlarla birlikte yolda yürür, hâl ve hatırlarını sormayı ihmal etmezdi.¹⁹⁹ Sevgili Peygamberimiz'in bu özelliği, âile bireyleri tarafından da aynen yaşatılmaktaydı.

¹⁹⁶ Ateş, Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın, s.348-349.

¹⁹⁷ Yardım, Peygamberimiz'in Şemâli, s. 442.

¹⁹⁸ Tirmizi, Sünen, V, 609, No: 3661.

¹⁹⁹ Yardım, age, s. 407-408.

Sevgili Peygamberimiz, tok gözlü (istiğnâ), kanâat sahibi bir insandı. Cenâb-ı Hakk'ın verdiği nimetlere daima şükrederdi. “*Kanâat, bitip tükenmeyen bir hazinedir*” buyurarak,²⁰⁰ âile bireylerinin ve diğer müslümanların daima kanâat sahibi olmasını tavsiye ederdi. İffet ve hayâ sahibi olup, insanların en utangacıydı. Hayatı boyunca zühd ve takvâyı elden bırakmamıştı.

İnsanların en cömerdi olan Hz. Peygamber, elinde avucunda ne varsa, ihtiyaç sahiplerine dağıtır, isteyen boş çevirmez, kendisinde yoksa borçlanarak o yoksulun sıkıntısını gidermeye çalışırdı. Çoğu zaman sadece kendisine ve âilesine yetecek miktarda malı olmasına rağmen, Kur'an'ın tavsiyesi doğrultusunda başkalarını kendisinden üstün tutarak (îsâr) yanındakini onlara verirdi. O'nun ve şerefli âilesinin (sav) değişmeyen bu tutumu, “muvâsât” (elindeki malı sadece kendisine yetecek miktarda olduğu halde, eli darda olan kimseye, o maldan vermek) kavramıyla açıklanabilir. İşte bu nedenden dolayı Hz. Peygamber (sav) ve âilesi, kendi arzularıyla fakir ve sade bir yaşantı sürmüştü. Kendisinin (sav) ve ailesinin geçim sıkıntısı çekmesi, çaresiz bir fakirlikten dolayı değil, O'nun bu konudaki tercihinden kaynaklanmaktaydı. Eşleri, diğer Müslüman hanımları gibi daha varlıklı bir hayat sürmek için zaman zaman O'nu (sav) bu tutumundan ayrılmaya zorlamışlarsa da, O (sav) bu konudaki tutum ve çizgisini değiştirmemiştir.²⁰¹

Artan nüfus yoğunluğu ve kıtlıktan dolayı Medine'de bir yıl şiddetli bir kıtlık baş göstermiş, halk kendisinden yardım istemişti. Bu, karşılanması güç yoğun istekler karşısında şöyle bir konuşma yapmıştı: “*Ashâbım! Yemin ederek söylüyorum ki, dokuz hâne olmasına rağmen, Muhammed'in âile fertlerinin evinde, akşamdan sabaha bir kap yemek gecelemez. Ve yine yeminle ifade ediyorum ki, o bu sözü, Allâh'ın verdiği rızkı azımsadığı için değil, sırf ümmetini tesellî ve sabretmeye teşvik için söylemiş bulunmaktadır!*”²⁰²

Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde temel gıda maddelerinden buğday ekmeği bulunmaz, arpa ekmeği ise karneye bağlanmışçasına ara sıra bulunabilmekteydi. Bir defasında sevgili kızı Hz. Fâtıma, bir miktar arpa unu elde ederek, yoğurup ekmeği yapmış, birazını da babasına (sav) götürmüştü. Kızının elinde bu bir parça ekmeği gören Sevgili Peygamberimiz: “*Hayırdır Fâtıma! Bu bir parça ekmeği nereden buldun?*” diye sormuştu. Hz. Fâtıma da:

“*Babacığım, kendim pişirdim. Fakat sensiz boğazımdan geçmedi, birazını da sana getirdim*” deyince, Sevgili Peygamberimiz: “*Kızım, üç gündür babanın midesine giren ilk lokma bu olmuştur*” diyerek alıp yemişti.²⁰³

²⁰⁰ Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 256.

²⁰¹ Bkz. İlä ve Tahyîr olayı, 33. Ahzâb, 28; el-Buhârî, Sahîh, VI, 152-153.

²⁰² İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 402.

²⁰³ İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 400.

Peygamber Efendimiz'in (sav), sade yaşantı konusundaki tutumu âilesine de yansımıştı. Nitekim evi, son derece sade bir tarzda döşenmiş olup, kullandığı eşyalar da, fakir bir müslümanın evinde bulunanlardan farklı değildi. Kendisi ve ailesi son derece basit, lüks ve gösterişten uzak bir yaşantı sürmekteydi. Bir gün çıplak bir hasır üzerinde uzanıp dinlenmekteyken, kendisini ziyarete gelen Hz. Ömer'in gözlerinden yaşlar akmaya başlamıştı. Hz. Peygamber: "*Neye ağlıyorsun ya Ömer!*" diye sorduğunda, Hz. Ömer: "*Yâ Rasûlallâh! Sizin bu sade yaşantınızı görünce, altın tahtlar üzerinde oturup, ipekler, ibrişimler, atlaslar ve kadifeler içinde hayat süren Bizans ve İran kırallarını hatırladım da!*" demişti.²⁰⁴

Sevgili Peygamberimiz'in Hz. Hatice ile evli olduğu sırada, Mekke'de müstakil bir evi vardı. Ancak Medine'ye hicret ettikten sonra artık müstakil bir evi olmamış, Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde inşa edilen odalar ayrı ayrı hanımlarına tahsis edilmişti. Sevgili Peygamberimiz dönüşümlü olarak gecelerini buralarda geçirmekteydi. Peygamberimiz'in (sav) Hz. Âişe'nin evindeki döşeginin yüzü, meşin olup, bunun içi yün veya pamuk yerine hurma lifiyle doldurulmuştu. Yastıkları da aynı malzemeden yapılmıştı. Hz. Hafsa'nın evindeki yatağı ise, ikiye katlanmış bir battaniye idi.²⁰⁵ Bir gece Hz. Hafsa, Resûlullâh'ın altına serdiği battaniyeyi dörde katlayarak sermişti. Ancak sabah olunca Hz. Peygamber: "*Benim döşeyimi gene eski haline getirin, çünkü yumuşaklığım verdiği rahavet, bu gece namaza kalkmama mani oldu*" buyurmuşlardı.²⁰⁶

İhtiyaç duyduklarında üzerlerine çarşaf, battaniye, yorgan gibi sade örtüler alırlardı. Kuru hasır veya kanepeler üzerine yattıkları da olurdu. Yatmak için daima sert ve serin tutan malzemeyi tercih etmişler, insanı çok uyutup rahavete sevk eden yumuşak ve konforlu malzemeden uzak durmuşlardı.²⁰⁷ Varlıklı komşu hanımlardan birisi bir gün Hz. Âişe'nin evini ziyaret etmiş ve o sırada Peygamber Efendimiz'in yatağını görmüştü. Bu sahâbî hanım, kendince o yatağı Peygamberimiz'e (sav) münasip görmeyerek, evine dönünce kabaca bir yün döşeyi hediye olarak gönderdi. Akşam eve gelince durumu gören Hz. Peygamber, Hz. Âişe'ye yatağı geri iade etmesini söyledi.²⁰⁸

İbâdet Hayatı:

Sevgili Peygamberimiz, ibâdeti, bir şükrün edası olarak görmüşlerdir. Beş vakit namazın dışında, geceleri ayakları şişinceye kadar nafîle namaz kılarlar, bunu gören aile fertleri ve arkadaşlarının: "*Yâ Resûlallâh, Allâh, sizin geçmiş ve gelecek bütün kusurlarınızı bağışladığı halde, niçin bu kadar çaba gösteriyorsunuz?*" sorusuna da: "*Allâh'a çok şükreden bir kul olmayayım mı?*" şeklinde cevap vermişlerdi.

²⁰⁴ İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 466; el-Buhârî, Sahih, VI, 70.

²⁰⁵ Yardım, age, s. 346.

²⁰⁶ Yardım, age, s. 347.

²⁰⁷ Yardım, age, s. 346.

²⁰⁸ İbn Sa'd, et-Tabakât, I, 465; Beyhâkî, Şu'abü'l-İmân, II, 173, No: 1468.

Sevgili Peygamberimiz, “*Amellerin en faziletlisi ve Allâh katında en çok kabul göreni, az da olsa devamlı yapılanıdır*” buyurarak,²⁰⁹ ibadette sebat ve devamlılığı tavsiye etmiştir. Âilesini ve arkadaşlarını ibâdetde aşırı zorlamalardan sakındırmış, işi bıkkınlık noktasına götürmemelerini emretmiştir: “*Arkadaşlar! Tâkat getirebileceğiniz ve altından kalkabileceğiniz amellere girişiniz. Çünkü siz bıkip usanmadığınız müddetçe, Yüce Allâh hiç usanmaz. Biliniz ki, Allâh katında amellerin en makbulü, az da olsa devamlı olanıdır.*”²¹⁰

Sevgili Peygamberimiz, âile fertlerini de düzenli olarak ibadetlerini yapmaları konusunda teşvik etmişlerdir. Nitekim kaynaklarımızda, kızı Hz. Fâtıma ile damadı Hz. Ali’yi sabah namazına kaldırdıklarına dair bilgiler yer almaktadır. Sevgili kızı Hz. Fâtıma’yı “*Peygamber kızım*” diye güvenip namazını geçirmemesi konusunda uyardığı da kaydedilmektedir.

Sevgili Peygamberimiz, namaz, oruç gibi ibadetlere düşkün olmakla birlikte, eşlerinin ve diğer âile bireylerinin haklarını da ihmal etmezdi. Ashâbından Abdullâh b. Amr, Osman b. Maz’ûn, Ebû’d-Derdâ gibi kimselerin ailelerini ve işlerini ihmal ederek, gece gündüz ibadete çekilmelerine karşı çıkarak onları şu şekilde uyarıyordu: “*Sizin üzerinizde, bedeninizin hakkı vardır, hanımlarınızın hakkı vardır, çocuklarınızın hakkı vardır, komşularınızın hakkı vardır. O halde, her hak sahibine hakkını vermelisiniz!*”²¹¹ “*Fakat ben, bazen oruç tutarım, bazen tutmam. Geceleri hem namaz kılar, hem de uyurum, aynı zamanda hanımlarımla da ilgilenirim. Benim sünnetim budur. Benim sünnetimden ayrılan bizden değildir.*”²¹²

Hz. Âişe de, Sevgili Peygamberimiz’in geceyi nasıl geçirdiği hakkında şunları söylüyor: “*Yatsı namazını kıldıktan sonra yatarlar ve bir müddet uyuyup kalkarlardı. Sonra diledikleri kadar teheccüd namazı kılarlardı. Seher vakti girince tan yeri ağarmadan vitir namazını eda ederler ve istirahat etmek üzere yataklarına gelirlerdi. Eğer ihtiyaç duyarlarsa hanımı ile sevişirlerdi. Ezan sesini duyunca hemen yataklarından fırlarlar, şayet gusül abdesti almalarını gerektiren bir durum olmuşsa su dökünürler, yoksa abdest alırlar ve sabah namazını Mescid’de kılmak üzere evden çıkarlardı.*”²¹³

Âile Bireyleriyle Sohbetveİstişâre:

Sevgili Peygamberimiz, aile bireyleriyle sohbet ve istişareyi ihmal etmezdi. Peygamber Efendimiz o gece hangi eşinin evinde kalacaksa, âile fertleri akşam yemeğinden sonra orada toplanırlar ve yatma vaktine kadar Resûlullâh’la (as) sohbet ederlerdi. Hz. Peygamber, onlara bilmedikleri dinî hususları öğretir, ibretli hikâyeler anlatırdı. Ha-

²⁰⁹ el-Buhârî, Sahih, VII, 181-182.

²¹⁰ el-Buhârî, Sahih, VII, 50.

²¹¹ Yardım, age, s. 356.

²¹² Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 158.

²¹³ Yardım, age, s. 361.

nımlarıyla şakalaşır, latife yapar, oyun oynardı. Bazen hanımlarıyla koşu yarışı yapardı. Nitekim yaptıkları koşuyu bir defasında Hz. Âişe, daha sonraki bir seferde Hz. Peygamber kazanmışlardı.²¹⁴

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Câhiliye dönemi Araplarında, kadınlara güvenilmemesi, onlara danışılmaması ve kendilerine muhalefet edilmesi şeklinde bir anlayış vardı.²¹⁵ Sevgili Peygamberimiz, bu Câhilî anlayışı da kökünden sökerek eşlerine danışmış, onların görüş ve fikirlerine daima önem vermiştir. Nitekim Hudeybiye’de antlaşma şartlarının müşriklerin lehine Müslümanların aleyhine gözükmeye karşısında, içine düştükleri derin üzüntüden dolayı Resûlullâh’ın (sav) buyruklarını uygulama konusunda ashâbın takınmış olduğu isteksiz tavır karşısında, Hz. Peygamber orada bulunan hanımı Ümmü Seleme’ye (ra) danışmış ve onun görüşüne göre hareket etmiştir.²¹⁶

Sonuç olarak kaydetmemiz gerekirse, Hz. Peygamber’in âilesi, içinde dünya ve âhiret saâdetinin hedeflendiği, karşılıklı sevgi, saygı, şefkat ve dayanışmanın hüküm sürdüğü, İslâm ahlâkının en yüce boyutta yaşandığı, Kıyâmet’e kadar Müslümanlar için model oluşturacak sıcak bir yuvadır.

BAŞKAN – Ali Osman Bey’e çok teşekkür ediyoruz.

Hepsi birbirinden güzel, peş peşe kayıtlarını anlattı, nakletti. Şunu da söyleyeyim, şu da kalmayın derken, tabii zaman geçiyor. Ama diyebilirsiniz ki, siz hocamızsınız, siz bize bunu öğrettiniz, siz yaptınız önce. Hani derler ya, hocanın sözünü tut, yaptığını yapma. (Gülüşmeler)

Çok teşekkür ederiz bu güzel sunumu için.

Şimdi, “Türkİslâm Geleneğinde Aile” konulu sunumuyla, Prof. Dr. Ahmet Gökbel Beyefendi’yi dinleyeceğiz.

Buyurun.

²¹⁴ Ebû Dâvud, Sünen, III, 41; İbn Mâce, Sünen, I, 636.

²¹⁵ Savaş, Rıza, Hz. Muhammed Devrinde Kadın, Ravza Yayınları, İstanbul 1992, s. 24.

²¹⁶ el-Buhârî, Şurût, 15.

TÜRK İSLÂM GELENEĞİNDE AİLE

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL*

Bir sosyal sistem olarak aile, toplumun temelini teşkil eder. Toplum aileden itibaren kimliğini kazanır. Yeryüzünde hiçbir toplum aile olmadan varlık gösteremez. Antropolojik ve etnolojik araştırmalar göstermektedir ki, bugüne kadar belirli bir aile tipi ortaya konulamamıştır. Ancak her toplum, kendi kültür çevresi içerisinde bir aile örneği oluşturmuştur.²¹⁷ Türkler de dünyanın en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Asya kıtasının muhtelif yerlerinde yaşamış ve o bölgenin dinî ve kültürel şartlarından etkilenmişlerdir.

Türkçe’de aile denilince; geniş anlamıyla evlilik, akrabalık veya evlat edinme yoluyla birbirlerine bağlı olan fertlerin tümü akla gelir. Daha dar anlamda ise akrabalık bağı ile bir araya gelen, aynı çatı altında ve aile reisinin kazancı ile yaşayan kimseleri ifade eder. Kısaca aile; baba, ana ve çocuklardan oluşan bir topluluktur. Bu bakımdan insan için ona yakışacak şekilde ailenin kurulması ve devamlılığının sağlanması önemli bir görevdir.

Evlenme ve aile, Türklerde toplumun ve devletin temeli olarak kabul edilmektedir. İslam öncesi Türklerde evlenme, aynı zamanda “duman kurma” olarak kabul edilmiştir. Ocağ, Türklerde her zaman kutlu sayılmış ve ailenin en önemli sembolü olarak görülmüştür. Örneğin, Kazak Türklerinde ocağın önemi büyüktür. Kazak kadınlarının yeni evlerine geldiklerinde ve ilk çocukları doğduğu zaman ateş önünde eğilmeleri ve yağ parçaları atmaları âdettir. Altaylılarda ise, kadının yeni evine geldiğinde ocağın önünde yere kadar eğildiği ve kayınbaba veya akrabalarından birinin geline öğütler verdiği nakledilir.²¹⁸ Yine Yakut Türklerinde evlilik “sönmez bir ateş yakma” olarak görülür. Eve gelen gelin ise “evi aydınlatan bir ateştir”. Anadolu’da “ocağın sönmesi,

* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniv. İlahiyat fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi/ Sivas. agokbel@gmail.com

²¹⁷ Orhan Türkdoğan, “Aile Sosyolojisi Modeli”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I, Ankara, 1991, s.25.

²¹⁸ Mehmet Eröz, *Türk Ailesi*, İstanbul, 1977, s.19-20.

aile ocağı” ve genç erkek çocuklara “ocak umudu” denmesi eski Türk geleneklerinin izleridir.²¹⁹

Eski Türklerde evin sahibi kadındır. Kadına Göktürklerde “eş”, Çağatay Türklerinde “evlik” denmiştir. Anadolu’da zevce için “başa, başyoldaşı, bike, ev şenliği, yanaşık” gibi sözler söylenmiştir. Urugut (avrat) ise, geniş manada kadın demektir. Eski Türk geleneğinde kadına saygı duymak bir mecburiyettir. Çünkü iyi bir kadın evin temelidir. Uygurlar ve Harzemşahlar döneminde bu değerlerin hâkim olduğunu görüyoruz. Kadın yalnız evde değil, dışarıda da kocasının yardımcısıdır.²²⁰ İktisadi hayatta da erkeğin yanında yer almıştır.²²¹

Eski Türklerde ailenin Çin, Hind, Arap, Roma ve Yunan toplumlarında olduğu gibi; Pederşahî (Patriarkal) değil, Pederî yani “baba ocağı”na dayalı olduğu nakledilir. Pederşahî ailede baba, ana ve çocuklar üzerinde mutlak otorite ve yetkiye sahiptir. Pederî ailede ise; babanın aile üzerinde sadece demokratik hakkı söz konusudur. Baba bazı yetkilerini karısıyla paylaşır. Bu bakımdan eski Türk ailesiyle Cermen ailesi arasında benzerlik olduğu görülür. Cermen ailesinde de babanın otoritesi azalır. Evlenen erkek ve kızlar serbestlik kazanırlar. Akrabalık hem erkek hem de kadın tarafından gerçekleşir²²².

En eski Türk topluluklarından günümüzdeki göçebe Türk topluluklarına kadar, ufak tefek istisnalar dışında, evlilik tek eşliliğe dayanmaktadır. Eğer karının üstüne bir kuma getirilecekse bu genellikle ilk eşin çocuk doğuramaması yüzündendir. Ailesinin namusuna bağlı ve çocuk doğurmuş bir kadın, gelin gittiği aile ile çok iyi bir uyum göstermese, hatta ailenin ekonomik faaliyetlerine gerektiği gibi katılmasa dahi dışlanmadığı görülür. Şayet huzursuzluk had safhaya ulaşırsa artık ona yeni bir ev açılır. Ana olamayan bir kadını ise aile içinde huzursuzluk çıkardığı gerekçesiyle baba evine göndermek daha kolaydır.

Türkler arasında sosyal derece farkının olmadığı görülmektedir. Bu yüzden aile içinde de aynı eşitlik ilkesinin geçerli olduğu nakledilir. Bu konuya işaret eden Tarihte Kadının yazarı Gaston Richard şöyle diyor: “*Kendi isteğiyle sosyal derece farkını kabul etmeyen bu eşitlik sever halka, kamuoyu çok kadınlı olmayı yasaklıyor. Bu bakımdan Türkmenlerin büyük çoğunluğu yalnız bir kadınla evlidir.*”²²³

Yine kaynaklarda, İslam öncesi çeşitli Türk kavimlerinde tek kadınla evlilik (monogami) olmakla birlikte fetih zamanlarında, ilk kadının rızasının alındığında ve çocuğu olmaması durumlarında bu kurala uyulmadığı, ancak nikâhlı zevcenin genellikle bir kadın olduğu şeklinde bilgiler yer almaktadır. Hükümdar sülalesinden olan zevceye

²¹⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Ankara, 1979, s.174.

²²⁰ Ögel, s. 172-173.

²²¹ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *İctimaiyat Dersleri*, İstanbul, 1971, s.205.

²²² Hüseyin Öztürk, “Türklerde Aile ve Ahlak Telakkileri”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I, Ankara, 1991, s.15.

²²³ Öztürk, s.15

Hatun, Çin Prenseslerinden olana *Konçuy*, bunun dışındaki zevcelere ise *Kuma* denirdi. Kumalar bir tür odalık özelliğinde olup ilk kadının (hatun) emri altında hareket ederlerdi. Kumadan doğan çocuklar, kendi analarına *teyze*, hatuna *anne* derlerdi.²²⁴

Türk toplumunda “aile” kavramı kadının namusu ile özdeşir. “Aileye mahsus mekânlar” erkeğin ancak kendi karısıyla ve çocuklarıyla girebilecekleri yerlerdir.

Geleneksel Türk toplumunun değer sisteminde genç kız, baba evinde bir misafir gibidir. O asıl kimliğini ve kişiliğini gelin gittiği aile içinde kazanacaktır. Yeni bir aileye katılan gelinden hamarat olması, kayınvalidesine dil vermemesi, kayınpederine hizmet etmesi ve aile büyüklerine saygılı olması beklenir; ama ondan öncelikle ana olması talep edilir. Kadına ailesi içinde kimliğini veren analık statüsüdür.²²⁵

Yine İslam öncesi çeşitli Türk topluluklarında babaya “*kang*” denmektedir. Aynı babadan gelenlere “*kangdaş*”, üvey kardeşlere ise “*kangsık*” denilirdi. XI. yüzyıldan sonra Türkler babaya “*ata*” demişlerdir. Ata evin büyüğüdür. Onlara göre erkek çocuk babasına benzer. Erkek çocuğu baba, kız çocuğu anne yetiştirir. Babanın yeri, onuru, şerefi erkek çocuğa kalır.²²⁶

Türklerde ister kız, ister erkek olsun evlada *oğul* denmektedir. Anadolu’da kullanılan ve oğul manasına gelen *oğuş* kelimesi de kan akrabalığından gelmektedir. Eski Türklerde kız ve erkek çocuk ayrımı görülmez. Kız çocuğu evlendikten sonra koca evinin üyesi olur. Büyük erkek çocuk babadan sonra ailenin reisliğini üstlenir. Küçük oğlan ise baba ocağının devamından sorumludur. Diğer erkek çocuklar evlendikten sonra ayrı eve çıkabilirler. Aynı anneden meydana gelen çocuklara *karındaş* denir.²²⁷

İbn Batuta, Kıpçak Türkleri hakkında “*Burada acib bir hal meşhûdum oldu ki, o da Türkler indinde kadınların mazhar-ı tazim olmasıdır. Bunların mevki ve mertebesi erkeklerin fevkindedir*”²²⁸ diyor. Yine Türk töresine göre çıkan emirlerin “*hakan ve hatun emrediyor ki*” diye başladığı nakledilir.²²⁹ Bu bize devletin sadece Hakanla değil, hakan ve hatun birlikte oldukları zamanda otoritesini ortaya koyduğunu gösterir.

Her evlilik, eski ailelerden ayrılan iki kişinin birleşmesinden oluşan yeni bir ailenin meydana gelmesi demektir. Bu bakımdan eski Türklerde iç güveylik ve iç gelinlik yoktur. Yani erkek evinin beyi, kadın da evinin hanımıdır.

Aile bireylerinin yapısı, evlenme ve boşanma unsurlarının incelenmesi neticesinde, Türk aile kurumunun en önemli özelliğinin, çok sağlam ve muntazam işleyen yapısı olduğu görülür. Türklerdeki aile yapısı, aynı zamanda köklü bir toplum yapısının da

²²⁴ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti*, İstanbul, 1925, s. 327-328.

²²⁵ Erkan Akın, “Ananın Aile İçindeki Rolü”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I, Ankara, 1991, s.111.

²²⁶ Ögel, s.169.

²²⁷ Ögel, s.171-172.

²²⁸ İbn Batuta, *Seyahatnâme* (Şerif Paşa tercümesi); İstanbul, 1917, (Matbaa-i amire) s. 300; Öztürk, s.15.

²²⁹ Ziya Gökalp, *Türk Ahlâkı*, (Toker Basımevi), İstanbul, 1975, s.57.

varlığını göstermektedir.²³⁰ Oğuz Türklerinde zina hadisesinin kabul edilemez bir suç sayılması, istisnâî de olsa zina edenlerin en ağır şekilde cezalandırılmaları, Yakut ve Altay Türklerinde kız kaçırma ile kurulan evliliklere meşru olmayan evlilik gözüyle bakılması, Türklerin sahip oldukları aile yapısını göstermesi açısından oldukça önemlidir.²³¹

Yine Uygurlar vasıtasıyla Türk töresinin izlerini taşıyan Cengiz Han yasasında, kadın ve kızlara tecavüz edenler şiddetle cezalandırılmıştır. Örneğin evli bir kadına tecavüzün cezası ölümdür.²³² Bu, o dönemde aile ahlakına verilen önemin de bir göstergesidir. Aile yapısının sağlam tutulmasıyla güçlü bir toplumun temeli atılmış olmaktadır. Binlerce aileden meydana gelen toplumun, her bir birimin sıhhatli yapıda olması sebebiyle, kendisi de tabii olarak güçlü bir yapıya sahip olmaktadır. Bundan iki bin yıl önce Türklerin aileyi sosyal yapının esası olarak hassasiyetle korumaları, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Türklerin İslâm'ı kabulünden sonra, Müslüman Türk ailesi yeni bir şekil almıştır. İslâm'ın kadın ve kocayı evlilik sonucu birbirine mirasçı yapması dinî ve hukukî bir bağ meydana getirmiştir. Bu bakımdan evlilik dinî bir kutsallık kazanmıştır.

İslâm'ın o âna kadar, diğer dinî ve sosyal sistemlerin hiç birinde olmayan, aile düzeninde tesis ettiği en yüksek ideal, eşlerin karşılıklı hak ve sorumluluklarına yer vermesidir. Kadın, İslâm sayesinde ailede taraflardan biri olarak kabul edilmiştir. Topuluklar arasında bir takım farklılık olsa da, önceleri hiçbir hukukî ve sosyal hakka sahip değilken, onun da hakkının bulunduğu ve bu hakkın öncelikle erkek tarafından gözetilmesinin dini bir emir olduğu belirtilmiştir. Kur'an'da "...Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde bir takım iyi davranışa dayalı hakları vardır"²³³ buyrulurken bu hak ilahi teminat altına alınmıştır. Böylece kadının iyi muamele görmeye layık olduğu dinî bir realite olarak gündeme getirilmiş ve başka hiçbir dinde bulunmayan erkek-kadın arasındaki denge kurulmuştur.

Türk aile hukukunun tarihi gelişimini İslâm'dan önceki dönem, İslâm-Osmanlı dönemi, 1917 tarihli "Hukuku Aile Kararnamesi" ve Cumhuriyet dönemi şeklinde dört ana merhalede ele almak mümkündür.

Türklerin önemli bir kısmının, X. ve XI. yüzyılda İslâmiyeti kabul ettiği, bu kabulden sonra da İslâm hukuku ve kültürü içerisinde yoğrulurken yeni bir döneme girdiği görülür.

İslâmiyet, Hz. Âdemle başlayan ilahi tebliğin ve vahyin son halkası olup VII. Asır Arap toplumu da dâhil kendinden önceki ilahi din ve hukuk düzenlerinde ve toplum-

²³⁰ Mehmet Altay Köymen, "Alparslan Zamanı Türk Toplum Hayatı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, IV, Ankara, 1975, s.24.

²³¹ Eröz, s.33-35.

²³² Ziya Gökalp, *Türk Ahlakı*, s.87.

²³³ Bakara, 2/228.

larda mevcut hüküm ve uygulamalardan iyi ve yararlı olanını aynen, bozuk olanını ıslah ederek devam ettirmiş, tamamen yanlış olanı da iptal ve ilga etmiştir. Böylece İslam, tarihi seyir içerisinde devam edegelen ilahi dinler, insani değerler ve toplumlar arasında bütünlük kurmuş ve bütünlüyici olmuştur.

Selçuklularda ve Osmanlılarda hüküm birliği ve kanun önünde eşitliği temin amacıyla resmi mezhep olarak tek bir mezhebin, Hanefi mezhebinin benimsendiği, mahkemelerden bu mezhebe göre hüküm vermesinin istendiği, bilhassa XVI. asırdan itibaren bu konuda büyük titizlik gösterildiği kaydedilir.²³⁴

Tanzimat'tan sonra başlayan kanunlaştırma hareketinin son halkası, 25 Ekim 1917 tarihli 'Hukuku Aile Kararnamesi'dir. Bir takım eksiklikler taşıyan bu kararnamenin uygulama açısından fazla başarılı olmadığı, daha doğrusu buna fırsat olmadığı nakledilir.²³⁵

1926 tarihli Türk Medeni Kanunu'nun aile hukuku alanında getirdiği değişikliklerin başında, tek evlilik, karı-koca eşitliği, tarafların ancak resmi şekil ve tescille evlenebilmeleri, eşlerin ancak mahkeme kararı ile boşanabilmeleri gibi hükümler sayılabilir.

Türk Medeni Kanununun evliliği müessese olarak ele alıp belli bir düzen ve istikrara koyma çabasının tam anlamıyla başarılı olduğu söylenemez. Örneğin günümüzde özellikle kırsal kesimde olmak üzere hala bir kısım insanların dinî nikâhla yetinip ancak ihtiyaç halinde resmi nikâha itibar etmesi, günümüzde ciddiyetini ve güncelliğini koruyan bir meseledir.

Netice itibariyle, İslam'ın kesin olarak reddetmediği Türk aile yapısındaki birçok özellik, onların İslam'ı kabul etmelerinden sonra da devam etmiş ve günümüzde de izleri hâlâ devam etmektedir.

Örneğin, kız kaçırma, dışarıdan evlenme, kalın vererek kız alma, babaerkillik, genellikle birkaç kuşağın bir arada yaşadığı geniş aile, kayın alma gibi ortak özellikler gösteren Türk ailesi bu özelliklerin çoğunu sürdürmektedir. Bu tip özellikler İslam öncesi ve sonrası dönemlerle birleşmiş olarak bugüne kadar sürdürülmüştür.

Bunların yanında üyeler arasında saygı, sevgi, dayanışma, yardımlaşma, usulüne uygun evlilik (söz kesme, nişan, nikâh, düğün, akrabalık gibi) ve sapmalardan uzak bir aile yapısı da ailede bulunması gereken uygulama ve değerlerdir.

Bu kadar uzun dönem aileye ilişkin olarak belirtilen söz konusu özelliklerin günümüzde de sürüp gitmesi, Türklerin aile kurumuna verdiği önemi göstermektedir. Kuşkusuz her dönemde bazı değişimler ve bozulmalar belli oranda görülebilir.

Bu konuda bir örnek verecek olursak, günümüzde ananın rolünün ve işlevlerinin farklılaştığı görülmektedir. Modern toplumda ananın işlevlerini ortaya koyabilmek için artık değişen ve çeşitlenen aile tiplerine, bu tipler içindeki erkek ve kadın

²³⁴ Ali Bardakoğlu, "Türk Aile Hukukunun Tarihi Gelişimi", *Türk Aile Ansiklopedisi*, II, Ankara, 1991, s.613.

²³⁵ Bardakoğlu, s.614.

ilişkilerine, kadının yalnızca bir ev kadını mı yoksa çalışan bir kadın mı olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Kimi kez modern toplum içinde de (örneğin şehre göçmüş ve şehirde yaşayan) geleneksel değerlerini koruyan ailelerde, kadının “ailenin üretimine zorunlu olarak katılması” hariç, geleneksel rolünün ve işlevinin önemli ölçüde devam ettiğini söylemek mümkündür.

Günümüzde ana açısından, modern aile ile geleneksel aile arasındaki en büyük fark, özellikle ananın üstündeki bir otoritenin varlığını yitirmesi, “kayınvalidenin denetiminin” büyük ölçüde ortadan kalkmasıdır. Artık modern ailede ana gerek çocuğunun bakımı ve eğitimi gerekse kocası ile ilişkileri konusunda daha bağımsız hareket edebilmektedir.

Bu tip değişim ve farklılaşmalara birçok örnek bulmak mümkündür. Ancak her şeye rağmen, aileye ilişkin temel öğelerin şimdiye kadar değişmemesi, Türklerin aileyi toplumun temeli olarak görmeleriyle açıklanabilir.

Günümüzde hala karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma temeline bağlı bir yaşama biçiminin sürmesi ve bazı aile içi etkinliklerin devam ediyor olması, Türkiye’deki çekirdek aileyi Batıdakinden ayırmaktadır. Bu farklılığın en bariz örnekleri, çocukların evlenene kadar aile yuvasında barındırılması, yaşlılara aile içinde çocuklar tarafından bakılmasının toplumsal bir değer taşıması, evliliklerin her iki tarafın ailesi tarafından desteklenerek kurulması sayılabilir.

BAŞKAN – Ahmet Bey’e, bu “Türk İslâm Geleneğinde Aile” konusuyla ilgili olarak oldukça orijinal bilgiler içeren sunumundan dolayı teşekkür ediyoruz.

KATILIMCILAR

BAŞKAN - Şimdi, aslında süreyi doldurduk ama 10 veya 15 dakikalık katılımcılar eğer bir katkıda bulunmak arzu ediyorlarsa onlara söz verelim.

5'er dakika olmak üzere üç arkadaşa söz versem...

Prof. Dr. FARUK BEŞER – Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Katılımcı olarak davet edildim. Aslında katılımcının ne anlama geldiğini bilmediğim için, tebliğvari bir çalışma hazırladım. İslamî ailenin temel özellikleri nelerdir? Bu aileyi bozan, yıkan unsurlar nelerdir diye bir çalışma yaptım. Onu, tabii burada şimdi takdim edemeyeceğim. Katılımcının ne olduğunu bilmediğim için böyle geldim.

Şimdi, sadece bir iki cümleyle, bu konuşmalarla ilgili fikirlerimi söyleyeceğim. Eğer fırsat bulursam, sonraki oturumlarda maddeler halinde onları arz etmeyi deneyeceğim inşallah.

Sırayla başlayacak olursak, birer cümleyle.

Burhanettin Bey, sağ olsunlar, şu tespitler çok önemli, bunları teyit için tekrarlayayım diye not alırken, baktım ki o önemli olan şeyler çok. O zaman Burhanettin Bey'in tebliği çok önemli, ben de teyit için söylüyorum bunu.

Fakat bir şeye kafam takıldı. O da belki bir dil sürçmesi. "Aileye İslâm kutsallık atfetmez" diye bir ifade kullandı. Oysa diğer tebliğlerde de gördük. Aile bütün dinlerde kutsal bir mekândır. Kutsal dediğiniz şey nedir sizin? Allah'ın değer vermesidir. Mekânların da kendi başlarına bir kutsallığı yoktur ama Allah onlara değer verir, kutsal olur, Allah adına kutsal olur. Mahremiyet, hürmet kutsallık demektir. Ailede bir mahremiyet vardır. Aile, Allah adına kurulur, diyor Efendimiz (s.a.v.). Siz, Allah adına alıyorsunuz onları. Bu bir kutsallıktır. Bir insanın bedeni bir başka insana helal olmaz ancak Allah adına helal olur, Allah'ın izni ve adıyla helal olabilir. Aynı şekilde biz, hayvanların etini ancak Allah adına kesilmesi kaydı şartıyla yiyebiliriz. Bu da bir kutsallıktır. Dolayısıyla, bu kutsallık meselesi uzatılabilir ama bu kadar söyleyeyim.

Gerçi fıkıhçılar da bunu gerçekten ibadetlerle muâmelât arasında bir yere koyarlar. Bazen muâmelât tarafı, bazen ibadet tarafı ağır olur fakat ibadet tarafının da olduğu yani kutsallığının bulunduğu bir vakaadır.

Şinasi Bey'in tebliği için de aynı şeyleri söylemek istiyorum. Hakikaten öz bilgilerle dopdolmuş bir tebliğ fakat yine bir sürçü lisan oldu orada. Eğer biz ataerkil ile patriarkal aile ile babanın, erkeğin mutlak hâkim olduğu, astığı astık, kestiği kestik olduğu, hanımını da, çocuğunu da öldürme hakkının bulunduğu mutlak bir hâkimiyetlilik olarak kabul ediyorsak, elbette öyle değil yani, İslâm'da böyle bir şey yok. Fakat maalesef tarih boyunca hep erkek hâkim olagelmıştır ifadesi herhalde bir sürçülisandır. Yani böyle bir maalesef deme hakkımız yok, vaka da böyledir zaten.

Bu vesileyle aklıma geldi, kendileri de burada olduğu için, o zamandan beri kafama takıldığı için arz etmek istiyorum, bir bayan ilim insanımız da yıllar önce bir röportajında, hadislerdeki kadın aleyhtarı söylemi anlatırken, Milliyet gazetesinden bir muhabir soruyor "Efendim, Kur'an'da da bir kadın aleyhtarı söylem var mı?" Ne yazık ki var, diyor. Sanıyorum o da böyle bir sürçülisandı. Burada da böyle bir sürçülisan olmuş olmalı.

Ali Osman Hocayla ilgili, yine nükteyle karışık bir şey arz etmek istiyorum. O da aslında dünkü söyleminde, fevkalade çok eşlilik aleyhtarı, işte Allah 50 - 50 yaratmış insanları, zaten işin esası, aslı astarı budur filan diye... Bugün ise yani Müslümanlık zor arkadaş, tahammül edeceksiniz filan gibi bir söylem oldu. İkisinin arasında bir yer bulmaya çalışacağız inşallah.

Son hocamızın konuşmasıyla ilgili olarak da şöyle bir şey geldi zihnime, onu arz edeyim: İslâm öncesi aile, Türklerde aile, sonra Osmanlı'da aile, sonra aile hukuku kararname, 1917, sonra Cumhuriyet Dönemi, sonra ondan sonraki dönemler filan. Bayağı bir güzel noktaya doğru gidiyoruz. İnşallah böyle bir devam söz konusu olursa,

herhalde bir – iki aşama sonra tam ideal aile noktasına gelmiş olacağız gibi bir intiba uyandı kafamda. Onu da çok doğru olmadığını düşündüğüm için arz edeyim.

Son olarak dille ilgili bir hususa işaret etmek istiyorum, dünden beri çokça tekrarlandı. Oturum Başkanı muhterem hocalar arz etmezler bizim bildiğimiz, onlar ya ifade ederler ya da ifade buyurlar.

Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – Biz de teşekkür ediyoruz.

Bu tenkitlere arkadaşlarımız birer cümleyle cevap verirler, önce katılımcıların görüşlerini alalım diyorum.

İbrahim Bey, buyurun.

Prof. Dr. İBRAHİM HİLMİ KARSLI – Doç. Dr. İBRAHİM H. KARSLI: Ben de Kurul Başkanımızı ve burada hazır bulunan değerli dinleyicileri saygıyla selamlıyorum.

Tabii süremiz oldukça sınırlı. O bakımdan derdimizi anlatma konusunda sıkıntı çekiyoruz. Bu kısa süre zarfında Ahmet Gökbek Hocanın sunmuş olduğu tebliğe bir katkıda bulunmak istiyorum.

Bilindiği üzere, ailenin iki temel bireyinden birisi kadındır. Dolayısıyla kadınla ilgili algılarımız, tasavvurlarımız son derece önemlidir. Eğer örfte oluşan birtakım olumsuz anlayışları izale etmezsek, bu aile mutluluğu, aile içi iletişimi etkileyecektir. Şiddete ve neticede huzursuzluğa sebep olacaktır.

Aslında kadınla ilgili önyargılar bir anlamda toplumda erkekle ilgili ön yargıları da beslemektedir. Çünkü bunlar, birleşik kaplar misâlinde olduğu gibi birbiriyle irtibatlıdır. Kadını hafife alan ve küçümseyen yaklaşımlar varsa, bunlar aynı zamanda onun karşısında erkeği insanlık onuru ve değeri açısından yücelten anlayışlardır.

Diğer taraftan kadınla ilgili önyargı ve anlayışlar aile ilişkilerini de etkilemektedir. Dolayısıyla aile probleminin kadın problemiyle ilgili yönleri vardır. Bunları kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Çünkü ailenin iki temel bireyinden biri eş olarak veya anne olarak kadındır. Yine kız çocuk olarak ailenin bir bireyidir kadın.

Bu itibarla, toplumun ortak bilincinde kadın kimliği ile ilgili olumlu bir müktesebat varsa, bu doğal olarak hem aile hayatına hem de toplum hayatına yansiyacaktır. Aksine, kadınla ilgili problemler bir kültür varsa, bunun olumsuz sonuçları da aile ve toplum hayatında görülecektir.

Bu önyargılar kadının kendi kendisine bakışını belirliyor. Çünkü o kültür yoluyla bunları almış ve öyle kabullenmiştir. İnsanlar arası ilişkilerde sınırları bunlar belirliyor. Ailede kadının kendisini konumlandırmasını tayin ediyor. Aynı şekilde kocanın eşine bakışını bunlar belirliyor. Doğal olarak çocukların annesine bakışını da bunlar tayin ediyor.

Bu ön yargıların ortak özelliği, kolay izale edilememeleridir. Uzun süre hatta asırlarca etkilerini sürdürürler. Dolayısıyla önce bunların öğretim yoluyla farkında olmak gerekiyor. Ancak bu da yeterli değildir. Bu konuda bilinç sahibi olmak gerekiyor. Bu-

nun da ötesinde, bireylerin iradeli ve kararlı olması lazımdır. Çünkü bunlar sinsi bir şekilde etkilerini sürdürür, bireyler arası ilişkileri yönlendirir.

Bunların bir başka özelliği de zamanla dinin ilkeleri yerine konulmaları ve din olarak algılanmalarıdır. Dolayısıyla zaten insanın ortak belleğini oluşturan bu tasavvurlar bu sayede ayrıca dini bir yaptırım gücü kazanmaktadırlar. Bireyler, bunları dinin bir gerçeği ve gereğiymiş gibi savunmakta ve sahip çıkmaktadırlar.

Bunlar toplumumuzda, özellikle kırsal kesimde etkilerini hala devam ettirmektedir. Bu önyargılara kaynaklık eden bazı atasözü ve deyimlere işaret edeceğim. Aslında Türk aile anlayışında kadının yeri ön plandadır. Çünkü yuvayı kuran odur. Meselâ bu bağlamda söylenen atasözlerinden bazıları şunlardır: “Kadının düzdüğü evi Tanrı yıkmaz, kadının bozduğu evi Tanrı yapmaz.” “Dişi kuş yapar yuvayı”.

Ancak salt kadın veya kız çocuk olarak ele aldığımızda, ülkemizde hala bazı bölgelerde kız çocuklar erkeklere göre ikinci planda tutulmaktadır. Erkekler gibi onlara değer verilmemektedir. Nitekim bu ayrımcılığın bir takım atasözlerine de girdiğini görüyoruz. Meselâ bunlardan bazıları şunlardır: “Kız yükü tuz yükü”. “Kız evde olsa da elden sayılır”. “Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün”. “Oğlanı her karı doğurmaz, er karı doğurur”. “Kadının saçı uzun aklı kısa”. “Elinin hamuruyla erkeğin işine karışma”. “Avradın kazdığı kuyudan su çıkmaz”. “Kadın şerri şeytanın şerrine eşittir”. Yine kadına şiddeti teşvik eden şu ifadeler vardır: “Kızını dövmezsen ya zurnacıya ya da davulcuya gider”. “Kızını dövmeyen dizini döver”. “Kadının kucağından sıpayı sırtından sopayı eksik etmeyeceksin”. “Kadın dediğin koluna taktın mı yakışacak, duvara çarptın mı yapışacak”. “Kadınlar kendilerini sevenleri değil; onlara hükmedenleri severler”.

Kısaca şunu ifade etmek istiyorum. Bu atasözleri kültürümüze yerleşmiş, kültürümüzün kodları haline gelmiştir. Bunlar asırların birikimi olan anlayışları yansıtmaktadır. Öncelikle bunların deşifre edilmesi, ortaya konulması, dolayısıyla bu tür anlayışların izale edilmesi noktasında çaba sarf edilmesi gerekiyor. Aksi takdirde bizim aileyle ilgili burada dile getirdiğimiz birtakım problemlerin tashih edilmesi mümkün olmayacaktır.

Hepinize teşekkür ediyorum, saygılarımı sunuyorum. (Alkışlar).

BAŞKAN – Biz de teşekkür ederiz.

İbrahim Bey’in ifadelerine katılmak mümkün. Bardağın boş tarafını göz ardı etmemeli, ama yine de dolu tarafından bakmak lazım.

Buyurun Rıza Bey.

Prof. Dr. RIZA SAVAŞ – İslâm’da kadının konumuyla ilgili durumu tespit noktasında elimizde veriler var. Bunlar Kur’an-ı Kerim, hadisi şerifler, cahiliye devri şiiri ve başka birtakım veriler de var. Tabii bu verileri herkes kendi kafasına göre anlarsa, için-

den çıkılmaz hale gelir mesele. Türkiye’de de benim gördüğüm kadarıyla böyle bir durum var. Bu konuda da hemen kendini gösteriyor bu.

Şimdi, ben tebliğler üzerinden gitmek isterdim ama vakit yok. Ali Osman Bey’in tebliğiyle ilgili bir iki noktaya değinmek istiyorum. Ali Osman Bey, tabii Faruk Bey’in dediği gibi, çok net değil kafası. Onun için bazı rivayetleri aktarırken, ucu nereye gider o noktada çok dikkatli olmadığını görüyorum ben. Hazret-i Ömer’in, yaşlılarla gençler evlenmesin gibi bir yasak getirdiği... O zaman kendisi Ümmüğülsüm’le nasıl evlendi? Bunu nasıl izah edeceğiz? O rivayetlere çok dikkatli bakmak lazım. Siz hadisçisiniz dikkat edersiniz ama orada bir sıkıntı oldu.

Bir de bu Hazret-i Peygamber’in on tane hanımı vardı, geldi, altısını boşa dördü kalsın filan... Bunlar sanıyorum sonraki dönemde dört eşliliğe ışık yakmak için yorumsal yaklaşımlardır.

Faruk Bey’in yaklaşımına da şöyle karşılık... Benim yorumum, Faruk Bey’in farklı yorumu olabilir. Kur’an-ı Kerim, bir defa, kadın ve erkeği zevc olarak kabul ediyor yani zevce demiyor kadına, ona da zevc diyor. Burada bir eşitlik söz konusu. Dün Bünyamin Bey de ifade etti, “İnnemen-nisâu şakâikur-ricâl” Tamam, bunları söylüyoruz da, uygulama alanına geldiğimiz zaman kadını hep aşağıda tutuyoruz. Bu yaklaşımlar doğru değil. Temel umdeleri aldıktan sonra ona göre yorumlarımızı yapmamız gerekir. Kur’an’ın bakışı bellidir bu konuda, gayet açıktır. “Fevâhideten zâlike ednâ ellâteülû” (4/Nisa, 3). Bu kadar açıktır bu.

Sonra, Hazret-i Peygamber’in çok eşliliğiyle ilgili, “İnnâ ahlelnâ leke ezvâceke...” (33/Ahzâb 50). Ayetin sonunda “in erâde ennebiyyu en yestenkihehâ hâlisaten leke mindunil-mü’minine...”(33/Ahzâb 50). Ama mü’minler için “Kad alimnâ mâ faradnâ aleyhim”(33/Ahzâb 50). Onlar hakkında, yani müminler için ne dediğimizi biz biliyoruz diyor Allahü Teâla. Dolayısıyla İslâm’ın bu konudaki yaklaşımı, evlilikte –yani aileyi konuşuyoruz- evlilikte kadını erkeğin seviyesine getirmeye çalışmak. Ha, bunu başaramış mıdır? Hazret-i Peygamber, bence başarmıştır ama Hazret-i Peygamber’den sonra İbn-i Ömer’in dediği gibi, Hazret-i Peygamber vefat edince elimiz de açıldı, dilimiz de açıldı buyuruyor Abdullah İbn-i Ömer. Burada bir kayma var yani Hazret-i Peygamber’den sonraki yorumlarda... Hidayet Hanım’ın yorumlarının epeyce bir kısmına katılıyorum. Tabii o da tepkisel bazı yaklaşımlarda bulunuyor. Katılmadığım noktalar var ama haklı tarafları var. Yani Hazret-i Peygamber’den sonraki yorumlarda hakikaten kaymalar tespit edilebiliyor. Bilenler biliyor, bu konuda epeyce çalıştım, emek verdim, benden sonra kadın konusunda epeyce çalışmalar oldu, güzel bir gelişme Türkiye’de.

Bu konunun soğukkanlılıkla oturulup tartışılması lazım. Bu şekilde toplum huzurunda bunları tartışmamız çok kolay değil. Saatlerce oturup tartışmak gerekir. Yani bundan korkacak, çekinecek durum yok. Kur’an-ı Kerim’in yorumuyla ilgili, kıraat farklılıklarından bile kadın aleyhine birtakım sonuçlar çıkarılıyor, bunları görüyoruz.

Ben şunu söyleyeyim, vakit yok, fazla vaktinizi almayayım: Benim görüşüme göre İslâm yani Kur'an-ı Kerim ve Hazret-i Peygamber, kadın ve erkek yuva kurdukları zaman, ikisini eş kabul ediyor, zevc diyor her ikisine de ve aynı hakları veriyor. "Velehünne mislüllezî aleyhinne bi'l-ma'rûf." (2/Bakara 228). Orayı görmek lazım. Ama bizim müfessirlerimiz "veli'r-ricâli aleyhinne derece (2/Bakara 228)'yi görüyorlar. "Veli'r-ricâli aleyhine derece" (2/Bakara 228)'nin de farklı yorumları yapılabilir.

Dolayısıyla biraz meseleye böyle bakmak istiyorum. Heyecanımı bağışlayın.

Teşekkür ederim, fazla vaktinizi almak istemiyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – Rıza Bey'e biz de teşekkür ediyoruz. Tabii çok sınırlı zaman içerisinde her şeyi ifade etmek zor.

Hidayet Hanım, buyurun.

Dr. HİDAYET TUKSAL ŞEFKATLİ – Teşekkür ediyorum.

Ben tebliğci hocalarıma çok teşekkür ediyorum. Gerçekten istifade ettim. Özellikle Burhanettin Bey'in metni, benim için de, salondaki dinleyiciler için de, meseleyi daha günümüz şartlarına indirgemek açısından önemliydi. Çünkü aile konusu bu tür toplantılarda, özellikle İslamî kesimin en çok konuştuğu, en çok üzerinde toplantı yaptığı konulardan biri. Bu toplantılarda aile konusu hep kadınla özdeşleştirilmiştir.

Kadın ve Aile sempozyumları yapa yapa çok yorulduk. Erkek bu ailenin neresinde duruyor. Özellikle modern ailede, erkeğin, para kazanmak dışında bir de evine gelip televizyon karşısındaki koltuğa yatmak dışında bir sorumluluğu yok mudur?

Bizim hanımlar olarak ortak tespitimiz şu: Kocalarımızın evdeki fonksiyonu, televizyonun karşısındaki koltukla ve yemek masasıyla sınırlı. Bunu konuştuğumuz bir toplantı hiç yapmadık şimdiye kadar.

Şöyle iki yaklaşım: Aile çok ideolojik olarak tartışılıyor genellikle. Çünkü bunu İslamî bağlamda, alıştığımız delillerle, alıştığımız yöntemlerle tartıştığımızda şöyle bir şey çıkıyor: Bir tamamlayıcılık modeli var. Bu tamamlayıcılık modeline göre erkek, asıl, hayatı idame ettiren, hayatta sorumlu olan ve sorumlu olacağı kapasiteyle donanması gereken kişi erkektir ve o erkek dışarıya için yaşayacaktır, nitelik kazanacaktır, yönetici olacaktır, komutan olacaktır, tüccar olacaktır, para, mevki ve statü kazanacaktır. Bu erkeğin yapmak istemediği birtakım işleri, ihtiyaçlarını da yapacak birilerinin olması gerekir. Bunlar hizmetçileri olabilir veya modern toplumda bu hizmetçiler de ev kadınıdır, evindeki kadındır. Bütün kutsal çamaşırlar, kutsal bulaşıklar, kutsal çocuk bakımı bu kadınlar tarafından yerine getirilir, onun için aile çok kutsal bir müessesedir.

Bu kutsal müessese nasıl oluyor da, erkeğin iki dudağı arasındaki boşama hakkıyla birdenbire pat diye bitirilebiliyor mesela. Nasıl oluyor da Kur'an-ı Kerim'de Allahü Teâla, bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, birincisine bir yük altın bile vermiş olsanız, geriye bir çöp alması helal değildir gibi... Nasıl alırsınız ki? Onlar sizden sağ-

lam bir teminat almışlardır, gibi gerçekten hissetmeyi becerenlerin hissedebilecek kadar ağırlıklı sözler söylemiş.

Yani şunu söylemek istiyorum: Kur'an-ı Kerim'de kadınlarla ilgili mevzular büyük laflarla ele alınmamıştır. O günkü problem neyse ve o günün şartlarında nasıl çözülebilecekse bu pratiklikte bir de bunların içine serpiştirilmiş yani ya güzellikle tutun ya güzellikle bırakın. Onlar sizin için şöyle şöyle, siz birbirinize katılmışsınız vesaire gibi ifadelerle anlatılmıştır. Yani o günkü sahabenin çok rahat ne yaptıklarını anlayabilecekleri, değerlendirebilecekleri bir tarzda.

Fakat biz bugün ideolojik... Niye? Çünkü işimize geliyor. Niye? Çünkü bu ailemodelinde birileri hep yönetici, lider. Kişisel nitelikleri ne olursa olsun, sokakta hiç kimsenin yüzüne bakmadığı bir adam bile evinde kraldır. Sokakta profesör olan bir kadın bile evine girdiğinde... Bu o zaman doçent olan bir kadının ifadesiydi: "Ben evime girerken titrimi paspasın altında bırakmak zorundayım." diyordu. (Alkışlar)

Bu konu yani bu doğal avantajlılık hali, bir de cennetteki huriler vesaire vesaire, bir sürü şey ne oluyor? Erkeklere bir mevki biçiyor. Hiç kimse bu mevkinin avantajlarını, bu mevkinin kendisine biçtiği iktidar konumunu yani Faruk Beşer Hocamın dediği gibi, patriarka erkek egemenliği sadece astığım astık kestiğim kestik bir biçim değildir. Herkesin hayatının sorumluluklarını belirleme de patriarka'nın bir özelliğidir. Yani siz üniversite mezunu bir kadınla evleniyorsunuz, sınıf arkadaşınızla evleniyorsunuz, sınıf arkadaşınızla evlendiğinizde şuraya giderken, gidebilir miyim diye sizden izin alacak. İşte, erkek egemenliği. Bunun gibi birçok şeyi belirleyen bir şeydir.

Dolayısıyla kadınların hayatını kısıtlayan, kadınları reşit kabul etmeyen, kendi hayatıyla ilgili kararları almak potansiyeline ve yeterliliğe sahip kabul etmeyen bir anlayıştır ve bu anlayış, gelenekle de beslendiği için erkeklerimiz tarafından genellikle çok rahat kabul edilen bir anlayıştır. Onun için maalesef diyen hocalarıma çok çok teşekkür ediyorum. Maalesef kötü bir anlayıştır. Maalesef bu kadınları tam ve yeterli insan olma potansiyelinden mahrum bırakan bir anlayıştır çünkü düzenlemeler hep ona göre yapılır.

Bu yüzden, feminizm gibi zararlı cereyanlar üremiştir maalesef. Bence zararlı değil, sizlere bu yanlışlığınızı görme fırsatı sunuyor.

Dolayısıyla ailenin, aile meselelerinin tek taraflı, sadece kadın üzerinden giden bir tarzda ele alınmasının yanlışlığına artık son verilmelidir. Burada Burhanettin Hocam'ın yaptığı gibi, Şinasi Hocam'ın yaptığı gibi daha pratik... Bir sürü araştırmalar yapılıyor, dünyanın her yerinde aile üzerine çalışan kurumlar, akademiler var. Bu kurumların yaptıkları araştırmaların sonuçları, göstergeler üzerinden okunması lazım. Kadınlar bizim baş tacımız... Kadınların artık duymaktan nefret ettiği bir laftır. Ne baş tacı? Herkes hayattaki yerini biliyor. Hiç birimiz hiç birinin baş tacı filan değiliz. Onun için biz gerçekleri konuşmak istiyoruz. Öyle hamasi laflarla ağzınıza bir parmak bal çalınıp... Onun için, araştırma sonucu göstergelere bakmak istiyoruz. Ne zaman ki göster-

gelerdeki mesela: Efendim, dünyadaki bütün servetin yüzde 90 küsuru erkeklerin elinde, yüzde 7-8 kadarı kadınların elinde şu andaki göstergelere göre. Bu servet paylaşımı mesela yüzde 50, yüzde 50 gibi rakamlara gelir bir gün, o zaman bir eşitlikten söz edebiliriz. Ama bütün paralar pullar, mevkiiler makamlar, milletvekilleri koltukları, her şey erkeklerin elindeyken, eşitlikten, kutsallıktan, baş taçlığından filan söz etmemiz biraz gülünç kaçıyor. Onun için gerçekleri konuşalım diyorum.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

BAŞKAN – Hidayet Hanım’a teşekkür ediyoruz katkılarından dolayı. Bu kadın ve aile konusunu konuşmaktan bıktık, dedi. Bence bıkmamak lazım çünkü kültür değişimi, zihniyet değişimi akşamdan sabaha, bugünden yarına olan bir olay değil, uzun bir zaman geçiyor maalesef. Kültür değişimi kolay bir olay değil. Konuşa konuşa, biraz etkileneceğiz, biraz birbirimizi etkileyeceğiz, sonra İslâm’ın temel kaynakları doğrultusunda ama bugünün realitesine, gerçeklerine uygun bir çizgide inşallah buluşacağız.

Şimdi cevap hakkı da vereceğiz arkadaşlarımıza birer dakika.

Prof. Dr. ŞİNASİ GÜNDÜZ – Ben öncelikle Faruk Beşer Hocamızın, benim de konuşmama atıfta bulunduğu konuşmasındaki katkılar için teşekkür ediyorum. Ancak erkek egemen bir aile yapısının bütün dinlerde ve bazı çok marjinal istisnalar dışında, var olduğunu söylerken sürçülisan etmedim, bunu çok bilinçli olarak söyledim çünkü öyle gerçekten.

Bunu, sadece o dinlerin, erken dönem tarihinden bugüne kadar kurumsal yapılarında değil, geleneklerinde değil, kutsal metinlerinde de görmek mümkün. Bu böyle, bu bir realite, bu bir vakıa. Yani siz Kur’an-ı Kerim’de de, Hazret-i Peygamber’in sünnetinde de kadın ile erkek arasında sosyolojik anlamda bir eşitlik göremezsiniz. Çünkü eşitlik kavramının kendisi, aslında dinî literatüre yabancı bir kelimedir. Bunun ben altını çiziyorum.

Bakın, adalet kavramı farklı bir şeydir. Adalet kavramı çok önemli bir kavramdır ama eşitlik... Hidayet Hanım da aile konusunu hep ideolojik çerçevede tartışıyoruz dedi, çok doğru, gerçekten öyle tartışılıyor. Ama eşitlik kavramı merkezli bir tartışma ve ideolojik bir tartışmadır.

Bir şekilde eğer orada biz dinde aileyi konuşacaksak, konuşuyorsak, dinin kadın erkek ilişkisi konusundaki temel yaklaşımına da bakmamız gerekiyor. Mesela dinin temel kavramları vardır. Sadece kadın erkek değil bütün insanlar arası ilişkilerde kullanılır. Mesela adalet temel bir kavram mıdır? İşte, kendiniz, yakınlarınız, çocuklarınız şu bu aleyhine bile olsa adaletten sapmayın diyor.

İhsan, bakın dinî bir kavramdır. İyilik, dinî bir kavramdır. Sevgi, dinî bir kavramdır. Yoksa hiçbir insan bir diğeriyle zaten eşit değildir. Eşitlik dediğiniz şey çok görelidir. Modernitenin birtakım kavramlarıyla siz dini anlamaya çalışırsanız, bu doğru bir

din tanımlamasına sizi kavuşturmaz, sadece ideolojik konuşursunuz. İşte, bir taraf der ki... Nitekim Rıza Bey'in konuşmasından ben onu anladım. Kadın erkek zaten eşit, İslâm kadını da erkeği de eşit hale getirmiş falan dersiniz. Diğer bir taraf da der ki, hayır eşitlik diye bir şey yok, kadın eziliyor, ikincildir falan der.

Burada aslolan şey, bir defa realiteyi görmemiz gerekiyor. Realite gerçekten öyledir yani erkek egemen bir toplum olmuşuz biz, biz toplum haline gelmişiz. Kadının toplumsal rolüne bakın, aile içerisindeki rolüne bakın; mirastı, nikâhtı, benzeri şeylere, buradaki rolüne bakın. Evlilik konusundaki, çok eşlilik konusundaki rolüne bakın. Burada eşitlik diye bir şey var mı? Böyle bir şey yok. Ama dinin kendi kavramlarıyla biz bu ilişkileri anlamaya çalışırsak, sanıyorum daha doğru bir düşünce tarzı geliştirebiliriz diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. A. OSMAN ATEŞ – Değerli arkadaşlar, 1993'te rahmetli annem vefat ettiği zaman, benim küçüklerim biraz daha benden daha şakacı, nüktedan; ya şu mallara artık bir konalım, zengin olalım ağabey filan takılıyorlar. Yaşlı bir akrabamız vardı, dedi ki: "Oğlum, adam annesi öldüğü zaman zengin olmaz, babası öldüğü zaman zengin olur." Bu birrealite. Hayatta benim yaşadığım bir realite. Bir tarafı destekliyor, artık ne tarafı destekliyorsa. Birincisi bu.

İkincisi: Kafamda bir karışıklık yok benim. Bu ithamı kabul etmiyorum. Benim bir çizğim var, yazdığım, söylediğim hep aynı boyutta gidiyor. Şimdi siz, İslâm öncesi çok eşlilikten söz etti, bütün hocalarımız ediyor zaman zaman. Sanki çok eş sayısı dört müydü, herkes dört evli miydi ki bu insanlar... Söz gelimi, beş evli olduğu halde Müslüman olan insan, altı eşli olduğu halde Müslüman olan bir insan, ölünceye kadar o eşleriyle beraber mi yaşadı, ayet indiği halde, bunu dörtle sınırlayan ayet indiği halde bu insan beş kadınla devam mı etti, altı kadınla devam mı etti? Sizin bunu düşünmenizi istiyorum.

Bunun dışında, karşımıza tabii ki çelişkili rivayetler çıkıyor. Öyle bir Hazret-i Ömer çıkıyor ki rivayetlerin birine bakarsanız, katı, kaba, anlayışsız, kadın düşmanı bir Hazret-i Ömer. Öbür tarafa bakıyorsunuz, bunun tam tersi. Siz bunlardan tercih edersiniz, çizginize göre birisini alırsınız, bir Hazret-i Ömer anlayışı doğar. Diğer konulardaki rivayetler de böyle.

O bakımdan, söyleyeceğim bunlar.

Faruk Hocam'ın şeyini de tavzih edeyim. Çünkü söylediğimizle bugünkü arasında yine çelişki yok çünkü ben zaten çok eşleştirici bir insan filan değilim, öyle huyum filan da yok. Müslüman olmanın zorluğunu falan yaşayarak biliyor değilim. Ben onu sahabe açısından söyledim, çok eşli olup, dörtten fazla eşli olup, adam Müslüman oluyor, eşleri Müslüman olmuyor, onlardan ayrılıyor veya sınırlama geldiği için bazılarında vaz-

geçmek zorunda kalıyor. O bakımdan dedim. Bu bir zorluktur, bir fedakârlıktır. Bizim açımızdan söylemedim.

Kur'an-ı Kerim'in –hocam da söyledi- bizler için günümüzde tavsiye ettiği şey, tek eşliliğdir. Türk halkının, milletinin de büyük oranda bu tek eşliliği uygulamakta, benimsemektedir. İşte, yok çok eşliliğe taraftardır, yok tek eşliliğe taraftardır, bunların burada tartışılmasını yanlış buluyorum, gerekli bulmuyorum. Milletimiz zaten bu konularda yaptığıyla, ettiğiyle, örfüyle, âdetiyle, uygulamasıyla tercihini yapmış bulunmaktadır.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

Prof. Dr. AHMET GÖKBEL – Bir cevap verme değil de, katılımcı hocalarımıza, gerek Faruk Hocama, gerek İbrahim Bey'e, gerek Rıza Bey'e, Hidayet Hanım'a çok teşekkür ediyorum. Aslında benim bildirimim, hocalarımızın kastettiği olumsuz yönler de aslında var, bu kısa zamanda daha çok olumlu, pozitif açıdan olaya baktım. Özellikle de Hidayet Hanım'a teşekkür ediyorum. Onun belirttiği konuya doğru da gitmemiz lazım. Tartışmaları daha çok o yönde yapmamız lazım. (Alkışlar)

Prof. Dr. BURHANETTİN TATAR – Dil sürçmesi olmadı benim kutsal kavramıyla ilgili konuşurken. Belki kutsal kavramı, ayrıca bir tartışma, sempozyum vesilesi de olabilir ama ben her şeyden önce aile kurumunu, beşeri ilişkiler düzeyinde algılamak istiyorum ve öngörülemez bir süreçte yani her an birtakım olayların, gelişmelerin olduğu, boşanma sonucu dağılabilecek bir şeyden söz ediyoruz.

Her şeyden önce aile bir ritüel değildir, bir dinî ritüel de değildir. O açıdan bence kutsal kavramı, Hidayet Hanım'ın da kısmen ifade ettiği üzere, İslâm kültürünün idealizasyonu ya da birtakım algıları sonucu bizde kavramlara atfedilen bir şey haline gelmiş, olayın kendisine değil. O ayrımı yapmak gerekir diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim. (Alkışlar)

BAŞKAN – Ne kadar çalışsak başaramıyoruz. Bundan sonraki oturuma haksızlık oluyor, o bakımdan zamanı zorlamayalım.

15 dakikalık bir çay molası verelim, sonra devam edeceğiz müteakip oturuma.

Teşekkür ederim.

İKİNCİ OTURUM

İslam Düşüncesinde Aile

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Burhanettin TATAR**

TAKDİM – Sempozyumumuza ilginize teşekkür ediyoruz.

Şimdi, Sempozyumumuzun İkinci Oturumu olan, “İslâm Düşüncesinde Aile” başlıklı oturumu yönetmek üzere Oturum Başkanı Prof. Dr. Burhanettin Tatar Hocamızı kürsüye davet ediyoruz.

Sözü Hocamıza bırakıyoruz.

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. BURHANETTİN TATAR – Hepinize tekrar saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

“İslâm Düşüncesinde Aile” başlıklı İkinci Oturumu başlatmak üzere, sırasıyla, Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran Hocamızı, Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal Hocamızı, Prof. Dr. Saffet Köse Hocamızı kürsüye davet ediyorum.

İkinci Oturumun ilk konuşmacısı, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe profesörlerinden Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran’a “İslâm Düşüncesinde Ailenin Felsefi ve Etik Temelleri” konusundaki konuşmasını yapmak üzere 15 dakikalık süre veriyorum.

Buyurun Hocam.

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE AİLENİN FELSEFİ VE ETİK TEMELLERİ

Prof.Dr. Cafer Sadık Yaran

Giriş

İslam düşüncesi, geniş anlamıyla, İslam tarihi ve coğrafyası içinde esas itibarıyla Müslümanlar tarafından üretilen her tür nitelikli düşüncedir. Daha dar anlamda ise İslam düşüncesi, İslam felsefesi ve onun etrafındaki tefekkür birikimi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. İslam düşüncesinin tefekkür alanlarından biri de ahlâktır. Ahlâkın araştırma alanlarından biri de ailedir.

Aile, çekirdek haliyle evlilik bağı ile birbirine bağlı iki eşten ve çocuklardan oluşan, daha geniş haliyle ise eşlerin anne babaları ile torunlar ve öteki hısımlar ve akrabaları da kapsayabilen, kederde ve sevinçte duygu birliği ve dayanışma ruhu gösteren toplumsal bir birliktedir. Bireye göre büyük, topluma göre küçük olan, ama her ikisi açısından da fevkalade önemli olan bir gruptur. Bireyler aile sayesinde hem maddi bir güvence ve yaşamsal bir güvenlik hem de ahlaki bir terbiye, bedeni bir sükûnet ve manevi bir huzur buldukları bir yuvaya kavuşurlarken, toplumlar da içlerindeki sağlam aileler sayesinde toplumsal değerlerin yaşatıldığı ve yeni nesillere aktarıldığı en doğal ve en yaygın eğitim-öğretim ve sosyal dayanışma kurumlarına kavuşmuş olmaktadır.

Günümüzde aile bilhassa Batı dünyası ve oradan yayılan değerler dikkate alındığında tehdit altında gibi gözükmemektedir. Nitekim Batıların yazdığı eski ahlak felsefesi kitaplarında bizde olduğu gibi Aile Ahlakı bölümleri varken, yeni ahlak felsefesi kitaplarının dini olanlarında bile bunun yerini “Cinsellik ve İlişkiler” gibi konu başlıkları almış bulunmaktadır. (Bkz. Bertrand, 143-150; Oliphant, 221-234) İslam düşüncesinde aile birçok açıdan ele alınmıştır; bunlardan biri de felsefi ve etik açıdır.

Felsefi ve etik açıdan kasıt, İslam felsefesi ve İslam ahlakı yahut İslam ahlak felsefesidir. Etik kavramı bazen ahlak bazen de ahlak felsefesi anlamında kullanılmaktadır. İslam felsefesi, ahlakı ve ahlak felsefesinde ailenin birçok yönü ele alınmıştır. Aileyi oluşturan üyeler, bunlarda aranan özellikler, bunların birbirlerine karşı hak ve sorum-

lulukları gibi pek çok konu ayrıntılı bir biçimde irdelenmiştir. İslam düşüncesinde, belirgin başlıklar altında olmasa da, ailenin felsefi ve etik açıdan irdelediği konulardan birinin de ailenin temelleri meselesi olduğunu söylemek mümkündür.

Temeller, bir yapıyı veya kurumu ayakta tutan, o yapının üzerine inşa edildiği, öncelikli, önemli ve sağlam dayanaklar, destekler, gerekçelerdir. Ailenin temelleri denince anlaşılması gereken de, ailenin zeminini oluşturan ana nedenler ve onu ayakta tutan gerekçelerdir. Bu nedenler ve gerekçeler, çok çeşitli olabildiği gibi onlara çok çeşitli açılardan da bakılabilir. İslam ahlak felsefecileri de ailenin temellerine felsefi ve etik açıdan bakmışlardır.

Bu bildiride, İslam ahlak felsefecilerinin aile konusundaki görüşleri tasvir edilmeye ve onların ailenin temeli veya temelleri olarak gördükleri en önemli unsurlar belirlenmeye çalışılacaktır. İslam ahlak felsefesinde klasik dönemin temsilcileri olarak Nasiruddin Tûsî ve Kınalızâde Ali Efendi başta olmak üzere İbn Miskeveyh, Maverdî ve Gazzâlî gibi ahlâk felsefecilerinin görüşlerine değinilecek, modern dönemin temsilcileri olarak da Ahmet Hamdi Akseki ve Abdullah Draz gibi çağdaş ahlâkçılardan yararlanılacaktır.

1. Ailenin Evlilik Öncesi Felsefi ve Etik Temelleri: Doğru Niyet ve Doğru Seçim

a. Doğru Niyet

Kınalızâde'nin tanımına göre, aile veya "Ev halkı eş ve çocuklarla hizmetçiler ve öteki yakınlardan ibaret" bir topluluktur. Aileyi meydana getiren unsurlar beştir: Baba, anne, çocuklar, hizmetçi ve beslenmeyi temin edecek gıda veya yiyecekler. Bir şahsın kendi varlığını devam ettirebilmesi için gıdaya ve onlarla birlikte kendisinin de korunacağı bir meskene, neslini devam ettirebilmek için de bir eşe ihtiyacı vardır. (Kınalızâde, 11, 14, 15) Evlilik yoluyla bir eş sahibi olunduğunda, yeni bir ailenin temeli de atılmış olur. Ailenin meşru zemini evliliktir ve sıradan bir bir arada yaşama değil de gerçek anlamda bir aile olmaya götürecek evliliğin ilk adımı da doğru niyetle doğru bir eşin seçimidir. Evliliğin sağlam bir aile yuvası ve sağlıklı bir aile birlikteliği ve huzuru ile neticelenebilmesi için, evlenme ve aile kurmada gözetilen niyetin, sadece dünyevi beklentilere değil insan onuruna yaraşır ulvi ve uhrevi değerlere de yönelik olan uzun erimli ve iyi bir niyet olması gerekir. Bu yüzden İslam ahlâkçıları evlilikle ilgili niyetler veya amaçları çeşitli şekilde tasnif etmiş ve her birini ayrıntılı olarak irdemişlerdir.

Maverdî'ye göre, aile kurarken veya evlenirken dikkate alınan hususlar beş tanedir. Bunlar, mal, güzellik, dindarlık, ülfet ve iffettir. Bunlar arasında onun dindarlık ve iffete dayanan evlilik gerekçelerini diğerlerinden daha önemli gördüğü anlaşılmaktadır. Zira ona göre, "eğer evlilik akdi, kadının dindarlığından dolayı yapılırsa, bu, nikâh akidlerinin en sağlamı, ülfet yönünden en devamlısı, başlangıç ve akıbet itibarıyla en iyisi olur." Bunun yanında, eğer evlilikten maksat, zina ve diğer haramlardan korunmak yani iffet ise, bunda da "evliliğin gerçek gayesi gözetilmiş demektir." (Maverdî,

235-38). Ondaki başka bir tasnife göre ise evlilikteki amaçlar üçe ayrılmaktadır. Birincisi, “çocuk yapmak ve nesli idame ettirmek amacıyla yapılır.” İkincisi, “genellikle kadınların yürüttüğü ev işlerinin görülmesidir.” Üçüncüsü de, “sadece hayvani şehvetlerin tatmini ve geçici lezzet için yapılan evliliktir ki, bu gayri makul sebep, evlenmeye sevkeden üç sebebin en kötüsü ve mürüvvete zıt olanıdır.” (Maverdî, 243-45) Bu üçü arasında da onun, çocuk yapmak ve nesli devam ettirmek amacıyla yapılan evliliği, en uygun evlilik gerekçesi olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Evliliği ve dolayısıyla aile oluşturmayı yarar-zarar açısından değerlendiren Gazzâli ise evliliğin beş somut yararı olduğunu öne sürer: 1. Çocuk sahibi olmak. 2. Şehvi arzuları tatmin etmek. 3. Ev düzeni. 4. Akraba ve aile bireylerinin çoğalması. 5. Kadınların haklarına riayet etmek suretiyle nefisle cihad etmek. (Gazzâlî, 64) Ona göre, aile kurmaya niyetlenen kişi evlenirken, peygamberin sünnetini yerine getirmeye, gözlerini haramdan korumaya, çocuk sahibi olmaya ve belirtilen öteki faydaları gerçekleştirmeye niyet etmelidir. Yalnız cinsel isteklerini tatmin etmeyi amaçlamamalıdır. (Gazzâlî, 90) Belirtilen bu sebepler arasında Gazzâlî'nin evlilik için en önemli gördüğü nedenin, çocuk sahibi olma niyeti olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü onun ifadesiyle, “nikâhın temel hedefi çocuk sahibi olmaktır. Bununla güdülen amaç da neslin bekasını sağlamak, evrenin insan cinsinden yoksun kalmasını önlemektir. Şehvet insanları buna sürüklemek ve teşvik etmek için yaratılmıştır.” Ayrıca çocuk sahibi olmak sadece neslin devamını sağlamakla kalmaz, şu dört açıdan Allah’a yaklaşma vasıtası sayılır:

“a- İnsan türünün bekasını sağlamak için çocuk sahibi olmaya çalışmanın Allah’ın isteğiyle bağdaşan bir hareket olması,

b- Allah’ın Rasulünün öteki peygamberlere karşı övünmesini sağlayacak ümmet çokluğuna katkıda bulunmak suretiyle onun sevgisini elde etme isteği,

c- Öldükten sonra kendisini hayırla anacak bir çocuğa sahip olma arzusu,

ç- Kendisinden önce ölen küçük çocuğunun şefaatinin umma beklentisi.” (Gazzâlî, 64)

Neslin devamı meselesi, Nasiruddin Tûsî’ye göre de evlenmenin en önemli iki nedeninden biridir. Zira Tûsî’ye göre, “Evlenmeye sebep iki şey olmalıdır: Malın korunması ve neslin devamı (taleb-i nesl). (Sebep) şehvet dürtüsü veya diğer bir maksat olmamalıdır.” (Tûsî, 199, krş. 188) Tûsî’ye benzer şekilde Kınalızâde Ali Efendi de evliliğin iki gayesi olduğunu öne sürmektedir; ancak bunlardan biri Tûsî ile aynı görüşü dile getirirken, diğeri farklıdır. Tûsî’nin evlenmenin ilk sebebi olarak gösterdiği “malın korunması” gerekçesi Kınalızâde’de gözükmemekte, onun, “neslin devamı” şeklindeki ikinci sebebi ilk sebep olarak zikredilmekte, bundan sonra gelen ikinci sebep olarak da o, “nefsini günah ve kötülük işlemekten korumuş olma”yı saymaktadır. (Kınalızâde, 39) Onun ikinci sebebi, Gazzâlî’nin kısaca “iffet” amaçlı evlilik dediği şeydir. Buna göre, Kınalızâde’ye göre evlilik için gözetilmesi gereken iki halis niyet, çocuk sahibi olmak ve iffetini korumaktır. Son devir Osmanlı ahlâkçıları da evlilikten maksadın nesli devam

ettirmek olduğunu vurgularlar. (Bkz. Erdem 1996, 214) Klasik dönem İslâm ahlâkçılarınca hepsinde ortak olarak görülen, evliliğe ilişkin en tasvip edilen ve en vurgulanan niyetin, (neslin devamı ve bazı dini/uhrevi amaçlarla) çocuk sahibi olmak olduğu anlaşılmaktadır.

Ahlâk filozofları arasında İbn Miskeveyh'in ise en fazla sevgiyi vurguladığı gözük-mektedir. Onun belirttiğine göre, bütün varlıkların düzeni ve durumlarının iyilik içinde olması sevgiye bağlıdır. Adalet erdemi bile, insan sevgi şerefine ulaşamadığı için gerekli olmuştur. Eğer toplum halinde yaşayan insanlar birbirlerini seven kişiler olsalardı, zaten birbirlerine karşı adaletli davranırlar ve aralarında hiçbir anlaşmazlık ortaya çıkmazdı. Güven, dayanışma ve yardımlaşma ancak birbirini seven kişiler arasında gerçekleşir. Bu yüzden huzurlu ve mutlu bir aile için sevgi çok önemlidir. Sevginin daha fazla olmasını etkileyen faktörler arasında ortak beğeniler, ilgiler, iyilikler ve menfaatler gelir. Mesela erkek ve kadında ortak olan zevkler onlar arasındaki sevginin sebebidir; bu sevgi de onlar arasında yardımlaşmaya, yuvalarının şenlendirilmesine sebep olur. İyi insanlar arasındaki sevgi ne bir dış zevke ne de menfaate bağlıdır; aralarında bir uygunluk bulunduğu için birbirlerini severler. Bu da iyiliğe yönelme ve fazileti aramadır. Babanın çocuklarına, çocukların babalarına karşı sevgisi böyledir. Baba çocukta bir nevi kendisini görür ve kendisi için istediği her şeyi ve hatta isteyip elde edemediği her şeyi çocuğunun elde etmesini ister. Ayrıca babanın sevgisi çocuğun sevgisinden fazladır; çocuğun babaya olan sevgisi ise bu derecenin altındadır. Annenin çocuğuna olan sevgi, şefkat ve düşkünlüğü ise babanınkinden kat kat fazladır. Çünkü güçlük ve meşakkatle kazanılan şeylerin sevgisi daha fazla olur. Ayrıca, iyilik yapan kişi, iyilikte bulunduğu kimseyi sever, iyilik yapılan da iyilik yapanı sever. (İbn Miskeveyh, 120-138) Dolayısıyla İbn Miskeveyh'in ailede en fazla vurguladığı özelliğin, adalet ve iyilikle birlikte, esas itibarıyla sevgi olduğunu söylemek mümkündür.

Modern dönem ahlâk felsefecilerinden Ahmet Hamdi Akseki'ye göre ise evlilikten maksat, "belki hayatın gerektirdiği işlerde ortaklaşp yardımlaşmak ve her hususta birlik üzerine olmayı gerektiren bir evlenme aktidir. Menfaat ve maslahat birliği ve nefislerin uyuşması üzerine bir anlaşmadır" (Akseki, 257) Burada Akseki, evlilikte nefislerin uyuşması ve karşılıklı yardımlaşmanın ve yararların birliği gibi yeni maksatları öne çıkarırken, klasik eserlerde üzerinde durulan malın korunması ve özellikle neslin devamı için çocuk yapmak gibi gerekçelere değinmemektedir. Bazı ahlâkçılara göre ise "ailenin en büyük ve en önemli fonksiyonu ahlâkiliğidir. Aile, hem insanın ahlâkını korur, hem de geliştirir ve olgunlaştırır. İnsan, ahlâki hayata ilk adımını ailede atar. Aile en büyük bir ahlâki kurumdur." (Erdem, 139)

İslâm ahlâkçılarının evlilik ve aile kurmada doğru niyetle ilgili en fazla vurguladıkları dört temel kısaca şunlar olduğunu söylemek mümkündür:

1. Çocuk yapmak ve neslin devamı
2. Nefsin korunması ve iffetin teminatı

3. Nefislerin uyuşması, sevgi ve rızaya dayalı huzurlu bir yuva
4. Karşılıklı yararlar sağlamak

b. Doğru Seçim

Sağlam ve huzurlu bir aile için evlilikle ilgili iyi niyetli ve asil amaçlardan sonra atılması gereken ikinci adım, bu amaçlara uygun düşecek eşin seçimidir. İslâm ahlâkçıları bunun üzerinde de bir hayli durmuşlardır.

Maverdî, özellikle iffet amacıyla evlilik yapan kişilerde evliliğin ve iffetin devamlılığını sağlayabilmek için eşte aranması gereken, tayin ve tespit de edilmesi de mümkün olan üç özellik sayar. Bunlardan birincisi, “hayâ, iffet, kanaat ve tok gönüllülüğü sağlayan din duygusudur.” İkincisi, “insana daima doğru tedbirleri gösteren, yaptığı işleri takdire şayan kılan akıldır.” Üçüncüsü de, “kınanmaya sebep olmayan ve çoğalma hâsıl olan denklidir.” (Maverdi, 239-40). Kısaca, dindarlık, akıllılık ve denklik eşte aranması gereken üç temel özelliktir. Gazzâlî ise evlenilecek kadında aranılacak nitelikleri biraz daha artırmakta, 8 nitelik saymaktadır: 1. Din, 2. Ahlak, 3. Güzellik, 4. Düşük mehir, 5. Doğurganlık, 6. Bakirelik, 7. Soy, 8. Yakın akraba olmamak. (Gazzâlî, 92)

Tûsî, eş seçimi konusunda kadınların en iyilerine ilişkin pek çok özellik sayar ve sonunda “bu hasletlerden bazısı olmasa da, akıl, iffet ve hayânın mutlaka bulunması gerekir” der ve ekler “eğer bu vasıfların varlığıyla birlikte güzellik, nesep ve zenginlik süsüyle de donanmış olursa, (kendisinde) güzellik çeşitlerini toplamış olur ve onun üstüne hiçbir ilave düşünülemez.” (Tûsî, 199-200) Kınalızâde’ye göre de kendisine böyle bir eş “nasib olan kimsenin sayısız şükür ve Allah’a durmadan hamd etmesi lazımdır.” (Kınalızâde, 43) Zira iyi ve temiz bir hanım, ev idaresinde eşine yardımcı ve ortak, eşi olmadığı zaman onun malı ve çocuklarının koruyucusu ve vekilidir. Ayrıca, müşkil işlerinde eşinin öğütçüsü ve danışmanı, sıkıntı anlarında keder ortağı ve arkadaşdır. Yine o, muhabbet, samimiyet ve iffetle eşine bağlıdır. Nankörlük ve kadirbilmezlik de yapmaz. (Kınalızâde, 41)

Akseki, klasik dönemdeki gibi çok sayıda kriter üzerinde durmamakta; sadece denkliği vurgulamaktadır. Ona göre, karı-koca arasında iyi geçinme ve uyuşmanın hakkıyla tecellisi için eşler arasında misliyet ve akranlık aranmalıdır. (Akseki, 258) Bazı ahlâkçılara göre, misliyet veya denklikle ilgili ilk aranması gereken konu, manevi olgunluk ve ahlâklılıktaki denklidir. Çünkü aile mutluluğu iki tarafın da ahlâken uyuşmasına bağlıdır. Bununla birlikte ahlâkiliğin dışındaki konularda da denkliğin olması eşler arasındaki haklar ve görevlerin gerçekleştirilmesini kolaylaştıracaktır. (Erdem, 140) Bazen farklı özelliklerin daha fazla öne çıkarılmasına rağmen, erkek için eş seçiminde İslâm ahlâkçıları arasında ortak olarak vurgulanan en temel vasıfların, dindarlık, akıllılık ve denklik olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm ahlâk felsefecileri sağlıklı ve huzurlu ailelere yönelik olarak sadece erkek için aranacak ideal kadın eşin vasıflarından değil, kadın için aranacak ideal erkek eşin vasıf-

larından da bahsetmişlerdir. Örneğin Kınalızâde, kız için damat seçiminde gözetilecek özelliklerden bahseder. Ona göre, damat olacak kişinin dini, ahlâkı, iyilik ve şanı görülüp tetkik edilmelidir. Mevkiinin yüksekliğine, mal çokluğuna, soyunun büyüklüğüne ve şekil güzelliğine bakılmamalıdır. Ama eğer aranan manevi şartlarla birlikte bunlar da varsa bu büyük bir nimettir, “Nur üstüne Nur’dur.” (Kınalızâde, 74) Gazzâlî’ye göre de, ahlâkı kötü, fizik görünümü çirkin, dini duyguları zayıf veya kadının haklarını yerine getirmekten aciz yahut soyca kadına denk olmayan kimselere kızını vermemelidir. (Gazzâlî, 100) Buna göre, erkek eşte aranması tavsiye edilen temel vasıfların da, dindarlık, ahlâklılık ve denklik olduğu anlaşılmaktadır. Denklik yanında kadında aranan iki temel vasıf dindarlık ve akıllılık iken erkekte arananın dindarlık ve ahlâklılık şeklinde gözükmesinde, bilhassa yaşadıkları dönem dikkate alındığında, şaşılacak bir şey olmasa gerektir. Dindarlık ortak paydasından sonra, kadında akıllılık veya bilgi, erkekte ahlâklılık veya erdem vurgulanarak, tarihsel olarak taraflarda o dönemler dikkate alındığında nispeten daha az bulunabileceği varsayılan ama daha değerli olan şeye dikkat çekilmek istenmiş gibidir. Sonuçta, erkek veya kadın ayrımı yapmaksızın bakıldığında, dört temel özelliğin öne çıkarıldığını söylemek mümkündür:

1. Dindarlık
2. Ahlâklılık
3. Akıllılık
4. Denklik

2. Ailenin Evlilik Sonrası Felsefi ve Etik Temelleri: Doğru Erdemler

İyi bir evlilik niyeti ve doğru bir eş seçildikten sonraki nikâh ile birlikte aile kurulmuş olur. Ancak kurulan bu sosyal yapının, sadece iki kişinin bir çatı altında yaşaması değil de, birbirine karşı sevgi, saygı, sadakat ve sorumluluk gibi erdemler ve değerlerin kaynaştırdığı gerçek bir “aile” olabilmesi ve bunun ölünceye kadar huzur ve mutluluk içinde sürebilmesi için taraflara düşen görev ve sorumlulukların titizlikle yerine getirilmesi gerekir. İslâm ahlâkçıları bunları da ayrıntılı bir biçimde ele almışlardır. Birinci olarak, kocanın ailesine yönelik görevleri şunlardır:

1. Geçim kaynakları sağlamaya çalışmak. Bunu yaparken daima meşru çerçevede kalmak ve asla zulüm, arsızlık ve alçaklık yollarına başvurmamak gerekir. Ayrıca, harcamalarda iktisatlı davranıp, israfa kaçılmadığı gibi, aile halkını sıkıntıya düşürecek, zekât ve sadakayı ihmal edecek veya cimrilikle şöhrat bulacak şekilde kısma yoluna da gidilmemelidir.

2. Aile içi ilişkilerin düzenini sağlamaya çalışmak.

3. Aile bireylerinin her birinin yöneldikleri yetkinliğe ulaşmalarını sağlamaya çalışmak. (Tûsî, 188-89; Kınalızâde, 25-38)

Ahlâk kitaplarında, zorunlu sayılacak görev bildirimlerinin yanında, uyulmasında yarar görülecek tavsiyelere de yer verilir. Örneğin Tûsî, evlilik bağı oluştuktan sonra,

kocanın karısı ile ilişkilerinde üç şeyi yapması üç şeyi de yapmamasını öğütler. Yapılması gereken üç şey kısa ifadesiyle şunlardır:

1. Heybet, yani eşinin gözünde ihtişamlı gözükmek. Buna kısaca, saygınlık yahut karizma demek mümkün olsa gerektir.

2. Cömertlik, yani sevgi ve şefkate sebep olan şeylerle lütufta bulunmak. Bu bağlamda cömertliğin altı sınıfını sayan Tûsî ve onu takiben Kınalızâde, altıncı maddede tek eşliliğin önemini vurgular. Onlara göre, değil sıradan insanlar, hükümdarların bile çok eşlilikten kaçınmaları daha iyi olur; çünkü erkek, evde (aile) vücuttaki kalp gibidir ve tek kalp iki vücudun hayat kaynağı olamayacağı gibi tek erkek de iki evi kolaylıkla düzene koyamaz.

3. Meşguliyet, yani eşin önemli işlerle meşgul olmasını sağlamak. Çünkü "insan nefsi işsizliğe katlanamaz ve gerekli işlerden kaçınırsa bu, gerekli olmayan işlere dikkat etmeye yol açar." (Tûsî, 202; Kınalızâde, 46-49)

Tûsî'ye (ve aşağı yukarı aynısını tekrar eden Kınalızâde'ye) göre, erkeğin yapması gereken üç şey de kısaca şunlardır:

1. Sevgide aşırı gitmemek. Tûsî'ye göre, bir erkeğin karısına karşı sevgide aşırılığın var olmasıyla, kadının egemen olması ve kocanın onun isteklerini kendi yararlarına tercih etmesi kaçınılmaz olur. Eğer koca eşinin sevgisinin derdine müptela olursa, hiç olmazsa bunu ondan saklamalı, onun kesinlikle bundan haberdar olmamasını sağlamalıdır. Tusi'nin bu tavsiyesini haklı çıkaracak eş örnekleri belki bulunabilirse de, kadının egemenlik kuracağı kaygısıyla ona olan sevginin belli edilmemesini genelleştirmenin ne kadar doğru olduğu tartışmaya açık olsa gerektir. Sevginin dile getirilmesi karşılıklılığı, karşılıklı sevgi ifadeleri de ailede sevgi ilişkileri ve ortamının gelişip yerleşmesini sağlayacaktır. Aileyi gerçek anlamda aile yapan manevi çimento da asıl itibarıyla karşılıklı sevgi olsa gerektir. Nitekim çağdaş İslam düşünürü Muhammed İkbâl şiiirlerinin birinde, "Erkeğin şeref ve kıymeti, kadına olan ihtiyacını kavradıkça iki kat artar." derken veya "Kainâtın kendisiyle övündüğü Rasulullah, onu, dünyamızdan sevdiği üç şey arasında andı: Namaz, güzel koku ve kadın. Onu bir hizmetkâr gören Müslüman, Kur'an'ın hikmetini zerre kadar anlayamamıştır." (İkbâl, 162) derken gerçeğe çok daha yakın gözükmektedir.

2. Sır vermemek. Tûsî'ye göre, evle ilgili işlerde danışmakla birlikte genel işlerde danışmamalı ve sırlarından haberdar etmemelidir. Bu da tarihsel şartlarla bağlantılı olup, genelleştirilmesi tartışmaya açık bir husus olsa gerektir.

3. Boş ve lüzumsuz eğlencelerden alıkoymak. (Tûsî, 202-203; Kınalızâde, 50; sevgi konusunda krş. İbn Hazm, 100-101)

Aile içinde iyi geçinme adına erkeğe yapılan tavsiyeler kadar kadına yapılan tavsiyeler de vardır. Örneğin Tûsî, kadınlara da kocalarıyla ilişkilerinde ve kendilerini onların gözünde kıymetlendirmede işe yarayacak beş tavsiyede bulunur. Bu tavsiyeler şunlardır: İffet, liyakat (evdeki malı israf ve telef etmemek), çekinme duygusu, güzel eşlik

etme, saygılı davranma. (Tûsî, 203; Kınalızâde, 52-53) Konuya karşılıklı olarak bakıldığında, erkek kadından emin olmalı, kadın erkeğe güven duymalıdır. Evlilik taraflara, güven, sevgi, sadakat ve yardım etme vazifelerini yükler. (Akseki, 258; Draz, 471-74) Zira aile, karşılıklı yardımlaşma ve ortak kararlarla işleyen bir kurumdur. Karşılıklı sevgi, saygı, anlayış ve hoşgörünün hâkim olduğu aileler güçlüklerin üstesinden daha kolayca gelebilir ve aile huzurunu daha kalıcı kılabirler.

Ahmet Hamdi Akseki'nin özet ifadesiyle, ailede saadetin varlığı iki şeye bağlıdır: Ailenin manevi ve ahlâkî terbiyesi ile ailenin maddi yönden ıslahı. Bunun için erkek, eşini aile işlerinde kendisine ortak ve danışman kabul edip, layık olduğu ikramı eksik etmemeli, eşi ile birlikte çocukların terbiyesi konusunda yakından ilgilenmeli ve bütün ailenin geçim düzeyini yüksek tutmak için de elinden gelen gayreti göstermelidir. (Akseki, 254-55)

İyi bir evlilik niyeti, doğru vasıflara sahip bir eş ve evlilikten sonra kendilerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirip aile huzuruna yönelik tavsiyelere uyan eşlerden ve yeterli bir geçim düzeyinden sonra sıra ailenin belki en önemli sayılabilen unsuruna gelmektedir: Çocuklar. Çocuk konusu sadece klasik İslam düşünürleri değil, çağdaş düşünürler açısından da çok çok önemlidir. Zira İkbâl'in şiirsel dille ifade ettiği gibi:

"Ey keskin bakışlı insan, bir milletin sermayesi,
para, kumaş, gümüş ve altın değildir!

Onun gerçek servet ve sermayesi,

sihhatli, taze ve güçlü kavrayışlı,

çok çalışkan ve çevik evlatlardır." (İkbâl, 163)

İslam düşüncesinde aile kurmanın belki en temel sebebi çocuk sahibi olmak olarak görüldüğü için, çocuk eğitimi üzerinde fazlasıyla durulur. Çocuklarla ilgili tavsiyelerden bazıları özetle şunlardır: Ona güzel bir ad verilmelidir. Süt emme dönemi bittiğinde ahlâkî eğitime yönelik alışkanlıklar kazandırmaya başlamalı; kötü alışkanlık edinebileceği akranlarından uzak tutulmalı; gerçek saygınlığın mal varlığı ve nesepden değil akıllılık ve ahlâklılıktan geldiği öğretilmelidir. Çocukların yanında iyiler övülmeli, kötüler yerilmeli; kendi iyilikleri de daima takdir edilmeli, iyi işlerinden dolayı ödüllendirilmelidir. (İbn Miskeveyh, 58-59) Zamanı geldiğinde dini görevleri öğretilmeli ve bunları sürdürmeye teşvik edilmelidir. Devamlı tekrar ve hatırlatma yöntemi ile çocukta iyi huylar ve alışkanlıklar geliştirilmeli; kötü özellikleri varsa bunlar eğitim yoluyla ve ince taktiklerle giderilmeye çalışılmalı, asla azarlanmaya alıştırmamalıdır. Yeme ve konuşma adabı öğretilmeli, spora alıştırmalı, saygı, sevgi, tevazu gibi ahlâkî değerler öğretilmelidir. Bir mesleğe doğru yönlendirilirken mutlaka doğal yetenek ve yatkınlıkları dikkate alınmalı, doğasının uygun olmadığı mesleklere asla zorlanmamalıdır. İster

erkek ister kız olsun ilim öğrenmeye teşvik edilmeli ve ilim öğrenmeye başladığında da önce Ahlâk İlmi öğretilmeli sonra teorik konulara geçilmelidir. Geçimini kendisi kazanabilir duruma gelince de evlendirilmeli ve mümkünse evi ayrılmalıdır. (Tûsî, 207-215; Kınalızâde, 57, 73-73)

Milletine ve insanlığa mükemmel bir evlat hediye etmek ana-babanın başlıca görevidir. Ana-babalar çocuklarını kendi buldukları zaman için değil, onların yetişecekleri ileriki zamanlar için hazırlamakla yükümlüdürler. Ana-babaların en büyük görevi de çocuklarının iyi terbiye edilmesidir. Onlar, 7 yaşına kadar çocuklarının sağlıklı büyümesini sağlamaya çalışmalı ve iyi örnek olmaya çalışmalıdır. Asıl terbiye devresi, 7-14 yılları arasındadır. Bu devrede hem iyi örnek olma sürdürülmeli hem de çocuğun en iyi örgün eğitimi alması sağlanmalıdır. Ayrıca çocuğun gerek eğitim ve meslek seçiminde gerekse evlilik kararında aileler çocukların rızalarını dikkate almak durumundadırlar. Çünkü çocukların bağımsız irade sahibi olmalarını sağlamak da ana-babanın en önemli vazifelerindendir. (Akseki, 258-61; Draz 470)

Ailede anne babanın çocuklara karşı vazifeleri olduğu gibi çocukların da anne babalarına karşı yapmaları gereken görevler ve uymaları gereken edep ve adap kuralları vardır. Tûsî, “Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi ve ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti” (İsra/17: 23) ayetinden hareketle, Yaraticı'nın huku-kunu edadan sonra hiçbir erdemini ana-baba hakkına riayetten, onların nimetlerine minnettarlıktan ve onların rızasını kazanmaktan daha üstün olmadığını belirtir. Ona göre ana babanın haklarına riayet üç şeyde olur. Bunlar özetle belirtildiğinde şunlardır:

1. Onları yürekten sevmek, saygı, itaat, hizmet ve tevazu içeren sözler ve amellerle rızalarını aramak.
2. İhtiyaç duydukları şeylerde, istemelerine bile hacet bırakmadan yardım etmek.
3. Onlara iyilikseverlik göstermek ve iyi amellerini vefatlarından sonra bile korumak. (Tûsî, 224)

Ana babaya ihsan etmek, iyilikte bulunmak, onlara karşı en küçük bir hürmetsizlik etmemek, kalplerini incitecek söz ve hareketlerde bulunmamak, sözlerine itaat etmek, her hususta rızalarını almaya çalışmak, yaşlandıklarında gerekli olan her türlü hizmetlerini hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan çok daha alçak gönüllü ve hızlı bir biçimde yerine getirmek, vefatlarından sonra onları rahmetle anmak, rahmete sebep olabilecek dua ve fiillerde bulunmak çocukların ana babalarına karşı vazifeleridir. (Akseki, 262-63; Draz 469; İbn Miskeveyh, 131)

Ailenin eşler, çocuklar ve anne babadan sonra gelen öteki unsurları da kardeşler ve daha uzak akrabalar. İyi bir aile olmak, ailemizin geniş çevresiyle bağlarımızı da sıkı tutmamızı gerektirir. Bütün insanlara karşı iyilik etmekle mükellef olduğumuza göre, bunu en önce ve en çok bize yakın olanlar hakkında uygulamamız gerekir. Kardeşlerin küçüklerini koruması, büyüklerine saygılı olup onlara ikramda bulunması, dini ve ahlâkî bir vazifedir. Hısım ve akrabaya bağlı kalmak, onlardan uzaklaşmamak, onları

ziyaret etmek, muhtaç olduklarında ihtiyaçlarını gidermek de birer ailevi ve ahlâkî vazife-dir. Çünkü birey aile ile aile de akrabalar ile güçlenip kuvvetlenir. (Akseki, 264; Draz 477; Krş. İbn Miskeveyh, 131; Fârâbî, 129)

Evlilikten sonra başta karı-koca olmak üzere aile bireyleri arasında olması öngörülen temel erdemleri de şu şekilde özetlemek mümkün gözükmektedir.

1. Saygı (Birbirine saygı ve birbirinin haklarına riayet)
2. Sevgi (Karşılıklı sevgi ve ötekine karşı yükümlülükleri yerine getirmek)
3. Karşılıklı güven, iffet ve sadakat
4. Karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma

Sonuç

Sonuç olarak bakıldığında, İslam düşüncesinde ailenin felsefi ve etik temeli olarak birden fazla hususun vurgulandığı gözükmektedir. Bununla birlikte İslâm ahlâk felsefeleri veya ahlâkçıları arasında ailenin en fazla vurgulanan temelini, çocuk yahut çocuk yapmak ve yetiştirmek olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa daha klasik kaynaklarda, eşlerden ziyade çocuk yapma ve böylece neslin devamına katkıda bulunma, aile kurmanın en temel nedeni olarak işlenmektedir. Çocuk vurgusu, neslin devamına katkıda bulunmak gibi evrensel geçerliliğinin yanında, günümüzde daha fazla dikkati çeken bazı kültürel nedenlerden ötürü de önemini koruyor olsa gerektir. Maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayabilmek açısından gücünün yettiğinden çok daha fazla çocuk yapmanın aşikâr mahzurları görüldüğü gibi, bunun aşırı derece abartılması ve çocuğun eşler için gereksiz bir külfet gibi görülmesine varan sözde modern anlayışlar neticesinde, günümüz Müslüman aileler arasında çocuk yapma sayısının giderek ikiye, bire ve belki yakında sıfıra doğru düşmesi, ahlâkçıların çocuk vurgusunun günümüzde de geçerliliğini koruduğunu göstermektedir. Çocuk vurgusu, ayrıca, en azından Batı dünyasında giderek yaygınlaşma tehlikesi gösteren eşcinsel iddialar karşısında, bu tür birlikteliklerin aile kurmanın temel amacına hizmet etmemesi açısından da yanlış olduğunun gösterilmesi açısından önem arz eder gözükmektedir. Günümüz Müslümanları, tehlike altında olan aile kurumunu koruyup yaşatmayı önemsedikleri gibi, ailenin temeli sayılan çocuk sayısını makul bir düzeyde tutmayı da önemsemelidir. Zira aşırı derecede çok çocuğun mahzurları olabildiği gibi, aşırı derecede az çocuğun da mahzurları vardır ve bunların başında da aile kurumunun gittikçe küçülmesi ve zayıflaması gelmektedir.

İslâm ahlâkçılarınca en fazla vurgulanmak açısından bakıldığında ailenin ikinci temelini, eşlerin iffet, namus ve haysiyetlerini korumaları, ahlâk ve hukuk çerçevesinde bir arada yaşamının hazzını, huzurunu ve mutluluğunu paylaşmalarıdır. Salt ahlâkî açıdan bakıldığında bu belki birincisinden de daha önemli bir temeldir. Ailenin önemi, eşlerin iffetlerini korumalarının en sağlam ve sağlıklı yollarından biri olmasından gel-

mektedir. Aile, iffeti korurken, izzeti ve itibarı da korumakta, toplum içinde saygınlığı, ahlâk alanında olgunluğu, Peygamber nazarında sünnetine uymuşluğu, Allah katında fitratın gereğini yerine getirmişliği, ahirete göçtükten sonra amel defterinin kapanmamasını da sağlamaktadır.

Ailenin bir başka felsefi ve etik temeli de sevgidir. Öncelikle eşler arasındaki sevgi, daha sonra da anne-baba ve çocuklar ve giderek akrabalar arasındaki sevgi, ailenin sıradan bir birliktelik veya zorunlu olarak bir çatı altında yaşama grubu değil de, gerek sevinçte ve mutlulukta gerekse kederde ve tasada duygu ve dayanışma birliği içinde olan ve kopmaz bağlarla birbirine bağlılık hisseden insanlardan oluşmuş gerçek anlamda bir “aile” olabilmesi, her şeyden önce temelinin sevgi üzerine atılması, eşlerin birbirine severek evlenmesi ve bu sevgiyi her daim canlı tutarak, saygı, sadakat, sorumluluk ve fedakârlıkla da besleyip çocuklarına da aktararak ve aşılıyarak ebediyete kadar sürdürmelerine bağlıdır.²³⁶

²³⁶ Buna rağmen, aile ahlâkı kaynaklarında sevgi unsuru, Kur'an'da çok açıkça vurgulanmış olmasının gerektirdiği kadar vurgulanmış gibi gözükmemektedir. Aslında Rum suresi 21. ayetteki üç unsurdan sadece sevgi/meveddet değil, sükûnet ve rahmet/merhamet de yeterince vurgulanmış gibi gözükmemektedir. Oysa felsefi ve etik değerlendirmelerde bu ayet daha fazla dikkate alınsaydı, hem teorik aile ahlâkımız daha kapsayıcı bir durum arz eder, hem de çocuk yetiştirme ve iffeti koruma gibi amaçlar yanında, sükûnet, meveddet ve rahmete daha fazla yer veren ve dolayısıyla daha fazla mutlu olan aileler meydana gelmiş olabilirdi. Bu ayette vurgulanan üç unsur olağanüstü derecede öncelikli ve önemlidir: “İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindedir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır.” (Rum: 21) Benzer vurgu Araf 189'da da vardır: “Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır...” Gönlün huzura kavuşması ailenin temellerinin temeli veya ilk harcı olsa gerektir.

Kaynaklar

- Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlak İlmi ve İslam Ahlakı: Ahlak Dersleri*, sadeleştiren: Ali Arslan Aydın, (Ankara: Nur Yayınları, 1979)
- Bertrand, Alexis, *Ahlak Felsefesi*, çev. Salih Zeki, sad. Hayrani Altıntaş, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2001).
- Draz, M. Abdullah, *Kur'an Ahlakı*, çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2002).
- Erdem, Hüsameddin, *Ahlak Felsefesi*, (Konya: Hü-Er Yayınları, 2003).
- Erdem, Hüsameddin, *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, (Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 1996).
- Farabi, Ebû Nasr, *İdeal Devlet (El-Medinetü'l-Fazıla)*, çev. Ahmet Arslan, (Ankara: Vadi Yayınları, 1997).
- Gazali, Hucetü'l-İslam İmam, *İhya'ü Ulum'i-Din*, çev. Sıtkı Güllü, (İstanbul: Huzur Yayınevi, 1998).
- İbn Hazm, *Ahlak*, çev. C. Erdemci, H.H. Bircan, (Van: Bilge Adam Yayınları, 2005).
- İbn Miskeveyh, *Ahlakı Olgunlaştırma*, çev. A. Şener, C. Tunç, İ. Kayaoğlu, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983).
- İkbal, Muhammed, *Benlik ve Toplum*, çev. Ali Yüksel, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1999)ç
- Kınalızade Ali Efendi, *Ahlak-ı Alai: Devlet ve Aile Ahlakı*, Haz. Ahmet Kahraman, (Tercüman 1001 Temel Eser, yy., ty).
- Maverdi, İmam Ebû'l-Hasan, *Edeb'üd-Dünya ve'd-Din*, çev. Ali Akın, (İstanbul: Temel Neşriyat, 1982).
- Oliphant, Jill, *Religious Ethics for AS and A2*, (London and New York: Routledge, 2007)
- Tusi, Nasiruddin, *Ahlak-ı Nasiri*, çev. Anar gafarov, Zaur Şükürov, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007).

BAŞKAN – Cafer Yaran Hocamıza, oldukça kapsamlı ve sistematik araştırmalarından dolayı teşekkür ediyoruz. Belki modern felsefe açısından konuların yeniden değerlendirilmesi gerekecektir. Çünkü felsefe genelde kalıcı olanı araştırır. Dolayısıyla ailenin kalıcı olması isteniyorsa, bunun temelden, daha çağdaş, yeniden sorgulanması gerekir.

Çok teşekkürler.

Şu anda sözü Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal Hocamıza bırakmak istiyorum. Kendisi Ankara İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi ve aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu üyesidir.

Hocam buyurun.

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE AİLENİN DÎNÎ TEMELLERİ

Prof. Dr. İ. Hakkı ÜNAL

GİRİŞ:

İslam Din’inde aile kurumunun temeli Kur’an ve Hz.Peygamber’in Sünneti gibi iki ana kaynağa dayanır. Zamana, şartlara ve bölgesel özelliklere göre değişkenlik arz eden unsurların dışında aile ile ilgili temel ilkeler hep bu iki kaynaktan elde edilmiştir. Bu tebliğimizde, Kur’ân-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye’de yer alan aileyle ilgili genel ilke ve niteliklere yer verilerek İslam Düşüncesinde bu kurumu şekillendiren unsurların ne olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Kur’an’da evlilik, aile ve bununla ilgili hukûkî düzenlemelere yer veren ikiyüz civarında ayet İslam Dini’nin bu kuruma ne denli önem verdiğini gösteren bir işarettir. Bu önem, birçok ayetin, aileyle ilgili hukûkî sorunlara detaylarına kadar yer verip çözüm yolları göstermesinden de anlaşılabilir. Kur’an, çocukların emzirilme süresinden ana-babaya saygıya, aile içi tartışmalardan boşanmaya kadar bize canlı bir aile tablosu sunar. Bu tabloda başat rol erkeğe aittir. O yüzden, Kur’ân’ın evlilik ve aile kurumuyla ilgili hukûkî düzenlemeleri içeren ayetleri okunurken, bunların öncelikle ataerkil yapıya sahip bir topluma hitap ediyor olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Kur’ân’ın evlenme, boşanma ve aile ile ilgili diğer konuları ele alan ayetleri çoğunlukla, cahiliyye döneminden intikal eden problemlerin çözümüne, bir başka deyişle, bu konularla ilgili ne yapılıp ne yapılmaması gerektiğine yöneliktir. Hz. Peygamber’in konuyla ilgili söz ve tatbikatı da, aileyle ilgili Kur’ânî ilkelerin açılımı mahiyetindedir.

1. Aile İnsanlık Tarihinin En Eski Toplumsal Yapısıdır.

Toplumun en temel birimi, sosyal yapının çekirdeği olan aile insanlık tarihiyle yaşıt bir kurumdur. Kur’ân’a göre ilk insan yalnız bırakılmamış, Hz.Âdem’in yanı sıra eşi

de yaratılmıştır.²³⁷ “Ey Âdem! Sen ve eşin(zevcin) cennette kalın”²³⁸ buyuran Allah böylece, Hz. Âdem’in eşiyle beraber bir aile oluşturduğuna işaret etmektedir.

2. Cinsler Arası İlgi Yaratılış Hikmetidir.

Erkek ve kadının birbirine ilgi duyması, nesillerin devamını ve toplumsal kaynaşmayı sağlayan bir yaratılış gerçeğidir: “Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan, ondan da eşini var eden ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinize karşı saygılı olun...”²³⁹ “İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve rahmet var etmesi O’nun varlığının belgelerindedir. Bunlarda düşünen toplum için dersler vardır.”²⁴⁰ Peygamber Efendimiz, “kişinin sahip olduğu en değerli hazinenin, yüzüne bakılınca insana sevinç veren sâliha bir kadın olduğunu”²⁴¹ belirterek, bu fitrî ilgiye ne kadar ihtiyaç duyulduğunu vurgulamak istemiştir.

3. Evlilik İlahî Bir Takdir ve Emirdir.

Cenab-ı Hak bekârların evlendirilmelerini emretmiş,²⁴² evlenme imkânı bulamayanların ise evleninceye kadar iffetlerini korumalarını istemiştir. Zinaya düşmelerini önlemek için hür kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyenlerin inanmış cariyelerle evlenmelerini tavsiye etmiş, o cariyelerin de iffetli olmalarını şart koşmuştur.²⁴³ Peygamber Efendimiz de bu doğrultuda, “evlenmeye gücü yetenlerin evlenmesini tavsiye etmiş, bunun, gözü ve namusu haramdan en iyi koruyan şey” olduğunu bildirmiştir.²⁴⁴ Ayrıca dengi bulunan gençlerin evliliğinin geciktirilmemesini istemiş²⁴⁵, hiç evlenmek istemeyenlerin bu taleplerini uygun bulmamıştır.²⁴⁶ Allah Rasûlü’nün bildirdiğine göre, Cenab-ı Hak’ın iki cins arasında takdir ettiği bu beraberliği kuran eşler, gayri meşrû yollardan ve günahdan kendilerini korudukları için, ailevî ilişkilerinden bile ibadet sevabı kazanacaklardır.²⁴⁷ İlgili ayet ve hadislerden hareketle evliliğin, herhangi bir mazereti olmayanlar için ihtiyârî bir iş olmadığını söylemek mümkündür.

²³⁷ Nisâ, 1.

²³⁸ A’raf, 19.

²³⁹ Nisâ, 1.

²⁴⁰ Rûm, 21.

²⁴¹ Ebû Dâvud, Zekât, 32.

²⁴² Nur, 32.

²⁴³ Nisâ, 25.

²⁴⁴ Buhârî, Nikâh, 3.

²⁴⁵ Tirmizi, Salat, 13.

²⁴⁶ Müslim, Nikâh, 8; Nesâî, Nikâh, 4.

²⁴⁷ Ebû Davud, Edeb, 160.

4. Evlilik Tarafların Özgür İradelerine Dayanır.

Ergenlik çağına gelmiş akıllı insanları mükellef sayan, tercih ve tasarruflarında özgür bırakan İslam Din'i, evlilik gibi çok önemli bir karar için de son sözü kişilerin iradelerine bırakmıştır. Cenabı Hak, sorumluluğun şahsî olduğunu (Necm, 38-39) ve herkesin ancak kendi yaptığı için karşılığını göreceğini (Câsiye, 22) bildirir. Allah Rasûlü de, babasının zorla evlendirdiği şikâyetiyle kendisine başvuran bir kadını kocasından ayırmış ve onu istediği kişiyle evlendirmiştir.²⁴⁸ Hz. Peygamber'in kendi kızlarını, onların onayını aldıktan sonra evlendirdiği de bilinmektedir.²⁴⁹ Kocasından ayrılmak isteyen Hz. Aişe'nin azadlı cariyesi Berîre'ye, yuvasını bozmaması tavsiyesi kabul görmeyen Peygamber Efendimiz, kendisinin sadece bir aracı olduğunu bildirerek, manevî otoritesini bir kadının iradesine karşı baskı unsuru olarak kullanmayı düşünmemiştir.²⁵⁰

5. Evlilik Dışı Cinsel İlişkiler Yasaklanmıştır.

Kur'an'da, zina başta olmak üzere, bütün gayri meşrû ilişkiler ve ona götüren yollar yasaklanmıştır.²⁵¹ "Zina'ya yaklaşmayın" buyuran Allah, onu çok çirkin ve kötü bir yol olarak nitelemiştir.²⁵² eşcinsel ilişkiye girenleri ise Hz. Lût'un ağzından "hayâsız, haddi aşan ve cahil kimseler" olarak vasıflandırmıştır.²⁵³ Hz. Peygamber'in konuyla ilgili söz ve tatbikatı, bu çirkin yolun önünü kapatmak için alınmış tedbirler mesâbesindedir.²⁵⁴

6. İlahî Hikmet Gereği Bazı Evlilikler Haram Kılınmıştır.

Kur'an, birbirleriyle evlenmeleri yasak olan kişileri Nisâ sûresinin 22, 23 ve 24. ayetlerinde saymış, cahiliyye devrinde mübah sayılan üvey anneyle evlilik ve iki kız kardeşi bir nikâhta birleştirme uygulamasını yasaklamıştır. Bu bağlamda Kur'an, Müslümanların, müşrik erkek ve kadınlarla evlenmelerine de yasak getirmiştir.²⁵⁵ Hz. Peygamber de bu yasaklara, Cahiliye döneminden gelen, kişilerin birbirlerinin kızlarını mehirsiz deyiş tokuş etmeleri şeklindeki şigar (berdel) nikâhıyla hala ve teyzelerin, yeğenleriyle bir nikâhta birleştirilmesi uygulamasını eklemiştir.²⁵⁶

²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 364.

²⁴⁹ A.g.e. VI, 78.

²⁵⁰ Ebû Dâvud, Talak, 19.

²⁵¹ İlgili ayetler için bkz.Nisâ, 15-16; İsrâ, 32; Nur, 2, 3, 30, 31; Furkan, 68.

²⁵² İsrâ, 32.

²⁵³ A'râf, 81; Neml, 55.

²⁵⁴ İlgili bazı rivayetler için bkz. Buhârî, Rikâk, 23, Tevhid, 46; Muvatta, Bey'at, 1; Müslim, İman,104; Nesâî, Zekât,77.

²⁵⁵ Bakara, 221.

²⁵⁶ Ebû Dâvud, Nikâh, 13.

7. Aile İffet, Güven ve Sadâkat Temeli Üzerine İnşâ Edilmiş Bir Binâdır.

"Evllenme imkânı bulamayanlardan, Allah'ın lütfuyla bu imkânı elde edinceye kadar iffetlerini korumalarını" istemesi²⁵⁷Cenabı Hak'ın, evliliği, iffeti korumanın bir vasıtası kabul ettiğini göstermektedir. Çünkü zina gibi büyük bir günahattan uzak durarak afif, yani temiz kalabilmek ve meşru olanla yetinmek, büyük ölçüde evlilikle mümkündür. Cenab-ı Hak iffet yükümlülüğünü kadın ve erkeğe hiçbir ayırım yapmadan yüklemiş, mü'min erkek ve kadınların gözlerini ve namuslarını haramdan korumalarını ayrı ayrı emretmiştir.²⁵⁸

İffet temeli üzerine bina edilen aile, karşılıklı güven esasıyla yoluna devam eder. Bu güvenin zedelenmesi veya kaybolması durumunda Kur'an şöyle bir çözüm yolu önermiştir: Karısına zina suçu isnad eden koca, bunu şahitlerle ispatlayamazsa, kendisinin doğru söylediğine dair dört defa Allah adına yemin ederek, beşincide, şayet yalancı ise, Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını diler. Kadın da kocasının yalan söylediğine dört defa Allah adına yemin ederek, beşinci defada, eğer kocası doğru söylüyorsa Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını diler.²⁵⁹ "Liân" adı verilen bu uygulamada eşlerin birbirlerine güveni kalmadığı ve huzurlu bir aile hayatı sürdürmeye imkân bulunmadığı için bazı âlimlere göre boşanma kendiliğinden, bazılarına göre ise hâkim kararıyla gerçekleşir.

İslam Dini kadının iffetine yönelik isnad ve iftiralar konusunda da adeta pozitif ayrımcılık yaparak, erkeklere yönelik bu tür iftiralarda ceza öngörmediği halde, kadına yönelik iftiralar için oldukça ağır bir ceza getirmiş, ayrıca bu kişilerin şahitliklerinin ebediyen kabul edilmeyeceğini bildirmiştir.²⁶⁰ Peygamber Efendimiz de "kadını kocası aleyhine kışkırtan bizden değildir"²⁶¹ buyurarak aile içerisindeki güven ortamını bozmaya çalışanları uyarmıştır.

8. Eşler Karşılıklı Haklara Sahiptir.

Kur'an-ı Kerim, "erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları bulunduğunu, ancak erkeklerin kadınlar üzerindeki haklarının bir derece fazla olduğunu"²⁶² belirtmektedir. Erkeğin fizyolojik yapısının güçlü olması nedeniyle kadını korumasından, ailenin geçimini ve sorumluluğunu üstlenmesinden kaynaklanan bu hak fazlalığı, boşama yetkisinin temelde erkeğin elinde olmasının sebebini de açıklamaktadır. Prensip olarak, ailesine bakmaktan sorumlu olan koca bu konudaki ihmalden dolayı Hz. Peygamber'in şu ikazına muhatap olmuştur:

²⁵⁷ Nur, 33.

²⁵⁸ Nûr, 30-31.

²⁵⁹ Nur, 6-9.

²⁶⁰ Nûr, 4.

²⁶¹ Ebû Dâvud, Talak, 1.

²⁶² Bakara, 228.

“Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter.”²⁶³ Buna karşılık onun “Allah rızasını gözeterek ailesi için yapacağı harcama sadaka sayılacak²⁶⁴ ve eşinin ağzına koyduğu bir lokma bile sevap hanesine yazılacaktır.”²⁶⁵ Allah Rasûlü’nün evinde ne yaptığı sorusuna Hz. Aişe’nin “kendi ailesinin işiyle ilgilenir, vakit gelince namaza çıkardı”²⁶⁶ şeklinde verdiği cevap, Peygamber Efendimizin üzerine düşen ailevî sorumluluğu yerine getirdiğini göstermektedir.

9. Evlilik Ast-Üst İlişkisi Değil Dost İlişkisidir.

Cenabı Hak, mü’min erkek ve kadınları birbirlerinin dostları olarak nitelemiş ve onların, birbirlerine iyiliği tavsiye etmek ve kötülükten sakındırmakla yükümlü olduklarını bildirmiştir.²⁶⁷ Ayrıca eşleri, birbirlerinin mahremiyetlerini örten bir elbiseye benzetmiştir.²⁶⁸ Erkek ve kadınların dostluklarını en iyi gösterecekleri yer şüphesiz aile yuvasıdır. Koca, karısının âmiri değil eşidir. Hiyerarşik yapı dostluğa ve samimiyete engel olur. Kur’an, erkekleri eşlerinin âmiri değil, kayyûmu, yani, hâmîsi, gözetip kollayanı ve işlerinin takipçisi olarak nitelendirmiştir.²⁶⁹ Peygamber Efendimiz de erkeği ailesinden sorumlu, kadını da evinden sorumlu bir çobana benzetmiştir.²⁷⁰ Ailesini korurken öldürülen kimsenin şehit sayılacağı müjdesini veren de odur.²⁷¹

10. Ailede Haksızlığa ve Adaletsizliğe Yer Yoktur.

Eşler karşılıklı sevgi, saygı ve anlayış içerisinde, hem birbirlerine hem de çocuklarına karşı görevlerini adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde yerine getireceklerdir. Kur’an, çok eşliliğin yaygın olduğu Arap toplumunda eşler arasında adaleti sağlamanın zor olduğunu bildirmekte²⁷² adil davranamayacak erkeklere tek eş tavsiye etmektedir.²⁷³ Hz. Peygamber de eşlerine adil davranmayan erkekleri uyarmıştır.²⁷⁴ Karısına kızdığı için onu anasına benzeterek (zıhar yaparak) kendisiyle birlikte olmayan ve ilgilenmeyen kocasını Hz. Peygamber’e şikâyet eden bir kadın hakkında inen ayetler, Cahiliye döneminden gelen bu haksız cezalandırma yöntemine başvuran kocayı eleştirerek yaptırımlar getirmekte ve kadının haklılığını tescil etmektedir.²⁷⁵ Peygamber Efendimiz, “sizin

²⁶³ Ebû Dâvud, Zekât, 45.

²⁶⁴ Müslim, Zekât, 48.

²⁶⁵ Buhârî, İman, 41.

²⁶⁶ Buhârî Ezan, 44.

²⁶⁷ Tevbe, 71.

²⁶⁸ Bakara, 187.

²⁶⁹ Nisâ, 34.

²⁷⁰ Müslim, İmâre, 20.

²⁷¹ Nesâî, Muhârebe, 23.

²⁷² Nisâ, 129.

²⁷³ Nisâ, 3.

²⁷⁴ Ebû avud, Nikâh, 38.

²⁷⁵ Mücâdele, 1-4.

en hayırlınız ailesine hayrı dokunandır, ben de aileme karşı en hayırlı olanınızım”²⁷⁶ buyurarak daha çok, erkeğin dikkat etmesi gereken bir sorumluluğa işaret etmiştir. Allah Rasûlü, çocuklarına bağış yaparken bazılarını malından mahrum eden birisini uyardı ve “Allah’tan korkun, çocuklarınız arasında adaleti gözetin”²⁷⁷ buyurmuştur.

11. Aile Yuvasının Sürekliliği Esastır.

Kur’an’da, erkeğin eşiyle iyi geçinmesi emredilmekte, “onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir”²⁷⁸ buyurularak çok ciddi bir sorun olmadıkça erkeğin eşini boşayarak aile yuvasını dağıtmaması istenmektedir. Peygamber Efendimiz de bu mealdeki bir hadislerinde “mü’min bir erkek karısına buğz etmesin. Bir huyunu beğenmezse diğerini beğenebilir”²⁷⁹ buyurmuştur. Nisâ sûresinin 34. ayetinde, kadından kaynaklanan huzursuzluk yüzünden erkeğin hemen boşanma yoluna gitmeyerek bazı tedbirlerle ailenin devamını sağlama yolunda çaba göstermesi istenmektedir. Bu tedbirlerin bir kısmının, o günkü ataerkil ve çok eşli aile düzeniyle bağlantılı olduğu ve Kur’an’ın, indiği dönemin toplum ve aile realitesini dikkate aldığı görülmektedir. Kocadan kaynaklanan bir sorun olduğunda da kadının aile yuvasının devamı için barışma yolunda gayret göstermesi Kur’an’ın tavsiyesidir.²⁸⁰ Kur’an, aile yuvasının devamı için, eşlerin boşanmadan önce şöyle bir fırsatı değerlendirmelerini de önerir: “Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Eğer iki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur. Allah bilendir, haberdardır.”²⁸¹

12. Boşanma Ancak Kaçınılmaz Olduğunda Başvurulacak Bir Yöntemdir.

İslam Dini, ailenin devamı için ısrarlı olmakla beraber, sorunların çözülemediği ve huzursuzluğun had safhaya ulaştığı durumlarda boşanmayı meşrû ve gerekli kabul etmiştir. Hz. Peygamber, arzu edilmeyen bu sonucu “Allah’ın en sevmediği helal” olarak tanımlamıştır.²⁸² Cahiliye Arap örfünden intikal eden erkeğin tek taraflı boşama yetkisi, İslâmî dönemde de devam etmekle beraber, Kur’an’a göre bunun tek seçenek olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, en son nazil olan ayetlerden biri olan Talak sûresinin 2. ayeti, “iddeti biten kadınların ya uygun bir şekilde alıkonulup evliliğin devam etmesi, ya da onlardan uygun bir şekilde ayrılıncaya kadar, adil iki şahidin tanıklığıyla boşanmanın sağlanması” gerektiğini bildirmektedir. Ancak fukahâmız, bu ayetteki

²⁷⁶ İbn Mâce, Nikâh, 50.

²⁷⁷ Müslim Hibe, 13.

²⁷⁸ Nisâ, 19.

²⁷⁹ Müslim, Radâ’, 61.

²⁸⁰ Nisâ, 128.

²⁸¹ Nisâ, 35.

²⁸² Ebû Davud, Talak, 3.

şahit bulundurma emrini ihtiyârî bir tavsiye olarak değerlendirmişler ve erkeğin tek taraflı boşama yetkisinin sanki Kur'an'ın bu konudaki tek seçeneği imiş gibi algılanmasına yol açmışlardır. Hâlbuki adil iki şahidin tanıklığında yapılan boşanma, bugün, mahkeme yoluyla şahitler huzurunda yapılan boşanmaların prototipi olarak da kabul edilebilir. Ayrıca Kur'an'da, boşama hakkını kötüye kullanan erkekler, eşlerinin haklarına tecavüz etmemeleri konusunda uyarılmaktadır.²⁸³ Kur'an'ın boşanmayla ilgili ayetlerinin farklı seçenekler içermesi, bu konuda tek ve nihâî bir yöntem yerine, şartlara göre değişiklik gösterse bile, iki tarafın haklarını azami derecede gözetecek bir çözümü öngördüğü söylenebilir.

13. Çocuklarda Cinsiyet Ayrımcılığı Cahiliye Âdetidir.

Erkek çocukları olduğunda sevinip şenlik yapan, kız çocukları olduğunda utançtan nereye gizleneceklerini bilemeyen, bazen onları diri diri toprağa gömen Cahiliye insanını Kur'an şiddetle kınamakta,²⁸⁴ bunu yapanları "beyinsiz" ve "cahil" olarak nitelendirmektedir.²⁸⁵ Çocuklara selam veren,²⁸⁶ onlarla şakalaşan,²⁸⁷ kız torunu Ümâme omuzunda olduğu halde namaz kıldıran,²⁸⁸ kızı Fâtıma geldiğinde ayağa kalkıp yerine oturtan²⁸⁹ sahip oldukları kız çocuklarını güzelce yetiştirene Cehennem kapısını kapatan²⁹⁰ Allah Rasûlü, bu tutumuyla, çocuklarına hor bakan ve ayrımcılık yapan Cahiliye anlayışının izlerini silmek istemiştir. Bu anlayışı terk ederek, kızını öldürmeyen, onu hor görmeyen ve oğlunu kızına tercih etmeyen ana-babanın Cenneti hak ettiğini de yine o bildirmektedir.²⁹¹

14. Ana-Baba'ya Saygı İslam Ailesinin En Temel Özelliğidir.

Kur'an-ı Kerim, geçim korkusuyla çocuklarını öldüren ana-babalara uyarıda bulunduğu gibi, ebeveynine saygıda kusur eden evlatları da uyarılmaktadır. Kendisine kulluğun akabinde, ana-baba'ya iyi davranmayı emrettiği ayette Cenabı Hak şöyle buyurur: " Rabb'in yalnız kendisine tapmanıza ve ana-baba'ya iyi davranmanıza hükmetmiştir. Eğer ikisinden biri veya her ikisi senin yanında yaşlanacak olursa, onlara öf bile deme ve onları azarlama. Onlara güzel söz söyle. Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve ' Rabbim! Küçükken beni büyüttükleri gibi Sen de onlara acı' de."²⁹²

²⁸³ Bakara, 231.

²⁸⁴ Nahl, 58-58; İsrâ, 31.

²⁸⁵ En'am, 140.

²⁸⁶ Müslim, Selam, 15.

²⁸⁷ Buhârî, Edeb, 112.

²⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 304.

²⁸⁹ Ebû Dâvud, Edeb, 143.

²⁹⁰ Buhârî, Edeb, 18.

²⁹¹ Ebû Dâvud, Edeb, 121.

²⁹² İsrâ, 23-24.

İlgili ayetlerde, ebeveyne iyi davranma emrinin, Allah'a ortak koşmama emrinden hemen sonra gelmesi, konuya ne kadar önem verildiğinin ayrı bir göstergesidir.²⁹³ Peygamber Efendimiz de birçok hadislerinde ana-babaya iyiliğin önemini vurgulamış²⁹⁴, onlara yapılan saygısızlık ve kötü muameleyi büyük günahlar arasında saymıştır.²⁹⁵

SONUÇ

Aile, temeli erkek ve kadının evlilik sözleşmesiyle atılan ve içinde yaş, cinsiyet, makam, rol, yetki ve sorumluluk bakımından birbirinden ayrıışan az veya çok sayıda insanın yer aldığı, ortak yaşam alanını paylaşan bir sosyal birimdir.

İnsanın doğal ve manevi gelişimi açısından en uygun çevre aile ortamıdır. Değerlerin aktarılması ve oluşturulmasında toplumsal yapıların en vazgeçilmezini aile kurumu oluşturur. Aile, sevgi ve dayanışmanın bilfiil yaşandığı, temel insanî ve ahlâkî değerlerin öğrenildiği bir okuldur. Eşlerin cinsel ihtiyaçları yanı sıra, sevgi, bağlanma, korunma, güvenme ve psikolojik destek gibi duygusal ve fizyolojik ihtiyaçları da en iyi şekilde aile içinde karşılanır. Çocukların yetiştirilmesinde iyi bir ailenin yerini tutacak daha sağlıklı bir kurum yoktur. Kişilik aile ortamında gelişir. Çocuğun, toplumun inanç ve değerlerine, kültür ve geleneklerine uyumlu bir birey olarak yetişmesi önce aile çevresinde sağlanır. Aile, çocuğun bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılayarak güven ortamı yaratır ve onun sağlıklı büyümesini güvence altına alır.

İşte bu nedenle İslam Dini, toplumsal hayatın vazgeçilmez birimi olan aileyi tabii, gerekli ve önemli saymış, Yüce Yaratıcının konuyla ilgili buyrukları, Allah elçisinin söz ve uygulamaları, karşılıklı sevgi ve saygı esasına dayanan, hak ve sorumlulukların bilincinde olunan mutlu bir aile yuvasının oluşturulmasını amaçlamıştır.

²⁹³ Bkz., Bakara, 63; Nisâ,36; En'am, 151.

²⁹⁴ Buhârî, Edeb, 1-2.

²⁹⁵ Buhârî, Edeb, 6.

AİLEDE MEŞRUIYET TEMELİ OLARAK NİKÂH

Prof. Dr. Saffet KÖSE

I-Nikâh Olgusu: Anlamı ve Önemi

Az ileride ele alınacak tartışmalara bir zemin oluşturması açısından Kur'ân ve Sünnet'in evlenme olgusuna çizdiği çerçeveyi ana hatlarıyla belirlemek istiyoruz.

En genel anlamıyla nikâh, gerekli şartları taşıyan erkek ve kadın birlikteliğini meşru kılan akittir. Nikâhın sağladığı aile, küçük bir toplum hüviyeti olması ve bu açıdan hakları ve yükümlülükleri ilgilendiren akitle doğan fikhî yönü, neslin devamını sağlayan meşru/helal yol olması açısından dini boyutu, huzur veren özelliğiyle sıcak bir yuva ortamı olması açısından manevi ciheti olan çok yönlü bir kurumdur.

İslam'ın kendisine ait olmayan ancak kucağında bulduğu ve önce ıslah daha sonra da bireysel ve toplumsal sürecin elverdiği sürede kaldırmayı hedeflediği cariyelik kurumu istisna edilirse nikâh akdi insan neslinin varlık sebebi olan cinsel birleşmenin tek meşru yoludur.²⁹⁶

Kâinattaki canlıların varlık ve neslinin devamı erkek ve dişinin birleşmesine bağlanmıştır. Sadece insanlarla ilgili değil hayvan²⁹⁷ ve bitkiler²⁹⁸ ile ilgili genel kural da budur. Mesela rüzgârların fonksiyonlarından birisi erkek ve dişiyi buluşturarak bitkileri aşlamak ve sebze-meyve oluşumunu sağlamaktır.²⁹⁹ Bu sebeple canlı varlıklar çift yaratılmış,³⁰⁰ Hz. Nûh'a (a.s.) tufandan önce gemisine her cins hayvandan birer çift alması emredilmiştir.³⁰¹ "Bütün çiftleri o yaratmıştır" ayeti³⁰² varlıkların hayata çıkmaları ve nesillerinin devamlılığının bu yolla sağlandığına ve bunun da bir lütuf olduğuna işaret

* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı e-mail: saffetkose@selcuk.edu.tr

²⁹⁶ Bk. Hûd (11), 78-79.

²⁹⁷ Şûrâ (42), 11.

²⁹⁸ Hicr (15), 22.

²⁹⁹ Hicr (15), 22.

³⁰⁰ Ra'd (13), 3; Tâhâ (20), 53; Zâriyât (51), 49.

³⁰¹ Hûd (11), 40; Mü'minûn (23), 27.

³⁰² Zuhruf (43), 12.

etmektedir. Bu sebeple erkek-dişi, kadın-erkek birisi diğerinin varlık sebebi olacak ölçüde birbirlerine mahkûmdurlar. Kadın-erkek arasındaki mutlak üstünlüğü veya üstünlük tartışmalarını anlamsız kılan da budur.

Neslin devamı için kadın ve erkek birbirine ilgi duyacak şekilde yaratılmıştır. Esasen bu fitrat kanunudur. Çünkü zıt kutuplar birbirini çeker. Varlık da bundan doğar. Karı-koca için kullanılan *zevc* kelimesinde de bu incelik gözükmektedir. Zira *zevc* aynı cinsten³⁰³ fakat zıt özellikteki, karşıt kutuplu varlıklar (erkek-dişi)³⁰⁴ için kullanılır. Karı-koca arasındaki uyum, ahenk ve ünsiyeti sağlayan, varlığı doğuran da budur.

Karşıt cinsleri birbirlerine cazibe merkezi haline getiren şehvet dürtüsüdür ve bu arzu insanın en zayıf yönünü teşkil eder.³⁰⁵ Bu sebeple nikâh, kadın ve erkek için aslı amaç olmasa da cinsel ihtiyacı meşru yoldan gidermenin aracıdır. Bu yönüyle de dini bir vecibe olan³⁰⁶ iffeti korumanın³⁰⁷ kalkanıdır. Dolayısıyla zinaya düşme endişesi olup da mali gücü yerinde olana evlilik farz olmuştur.³⁰⁸ İşte bu noktadan yaklaşıldığında nikâhla oluşan ailede eşler, dış etkilere karşı birbirlerinin elbisesidir ki bununla her birisi diğerini koruyup kollar/sarıp sarmalar.³⁰⁹ Bu elbisenin materyali de Allâh'ın emir ve yasaklarına saygı ve sevgiyle bağlılık anlamına gelen *takvâ*'dır.³¹⁰ Bu yapı giysiye, şehevî duyguların etkisine karşı kuvvetli bir koruma, nefsi zaafılara karşı sert bir direnç gücü kazandırır. İşte bunun için Hz. Peygamber bağımsız yönelişin ve nefsi arzuların en yoğun ve güçlü olduğu dönemden geçen gençlere seslenerek imkânı iyi olanların evlenmelerini istemiştir.³¹¹

Kur'ân-ı Kerîme göre kadın ve erkek birbirlerine karşı üstünlükleri bulunan iki farklı cinstir. İki varlık arasındaki farklılık birinde olanın diğerinde bulunmadığı özelliği gösterir. Bu husus kadın-erkek arasındaki mutlak üstünlük iddiasını ortadan kaldırmaktadır. Nikâh yoluyla birliktelik sağlayan taraflardan her birisi, üstün yönleriyle yekdiğerinin eksikliklerini tamamlamakta³¹² ve bu yolla ayrılmaz biçimde iç içe geçip bütünleşmektedir.³¹³ Bu farklılığın getirdiği üstünlük doğal olarak karı-kocaya farklı roller yüklemektedir ki eşler birbirlerine ait bu doğal/fitrî rolleri çalma girişiminde

³⁰³ Mutarrizî, *el-Muğrib*, "z.v.c." md.

³⁰⁴ bk.Necm (53), 45; Kıyâme (75), 39.

³⁰⁵ Âl-i İmrân (3), 14; Yûsuf (12), 23-24.

³⁰⁶ Nûr (24), 30-31.

³⁰⁷ Mü'minûn (23), 5; Me'âric (70), 29.

³⁰⁸ M. Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, Kahire 1957, s. 22.

³⁰⁹ Bakara (2), 187.

³¹⁰ A'râf (7), 26.

³¹¹ Buhârî, "Savm", 10, "Nikâh", 2, 3; Müslim, "Nikâh", 1, 3; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 1; Nesâî, "Sıyâm", 43, "Nikâh", 3; İbn Mâce, "Nikâh", 1; Tirmizî, "Nikâh", 1; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân* (M. Saîd Besyûnî), Beyrut 1410, IV, 383; Muttakî el-Hindî, XVI, 271, nr. 44403, 44420.

³¹² Nisâ' (4), 34.

³¹³ Nisâ' (4), 21.

bulunmamalıdır.³¹⁴ Kur'ân-ı Kerîm'in eş için *zevc* kelimesini kullanması da bu hususu en güzel şekilde açıklamaktadır. Çünkü *zevc* kelimesi sözlükte aynı zamanda ayakkabı, terlik ve mest gibi çift giysilerin her bir teki (sağı-solu) için kullanılır.³¹⁵ Karı-koca için kullanılan *zevcân / zevceyn* ifadesi de bir çift (iki eş) anlamına gelir. Bu ikilinin temel özelliği birbirlerinin farklı rolleriyle bütünleşerek birisi diğerinin ayrılmaz parçası haline gelmesi, birisi olmadan diğerinin anlamsızlaşması, birinin de diğerinin yerini dolduramamasıdır.

Herhangi bir kurumun ait olduğu toplumun zihniyet dünyasından, ona yön veren temel değerlerinden soyutlanarak tanımlanması sağlıklı sonuç vermez. Kur'ân'ın aile kurumunun merkezine yerleştirdiği *rahmet* İslam toplumunda ilişkilerin zeminini oluşturan en temel kavramdır. Allâh Te'âlâ, Kur'ân-ı Kerîm'in hemen başında kendisini Âlemlerin Rabbi olarak takdim ettikten hemen sonra *rahmân* ve *rahîm* sıfatına yer verir.³¹⁶ Rahmeti kendisine ilke edindiğini,³¹⁷ rahmetinin her şeyi kuşattığını bildirir.³¹⁸ Peygamberini rahmet vasfıyla ön plana çıkarır³¹⁹ ve müfessirlerin ifadesiyle sadece son Peygamber'ine beraberce *raûf* ve *rahîm* sıfatlarını layık görür.³²⁰ Mü'minlerin de aralarında aynı duygu ile hareket etmeleri gerektiğini belirtir³²¹ ve birbirlerine merhameti tavsiye etmelerini ister.³²² Hz. Peygamber'in de bir Müslümanın hayırlı olan bütün işlerine besmelesiz başlamasını eksiklik olarak belirtmesi de³²³ *rahmân* ve *rahîm* olan Allâh'ın adıyla başlanan işte merhametin etkisinin gösterilmesini istemesindedir ki besmele çeken mü'min de bunu taahhüt etmektedir. Rahmet kelimesi Allâh açısından lütuf ve inayet, kullar açısından da nezaket ve sevgiyle istenenden fazlasıyla iyilik etmek demektir. Allâh'ın yarattıklarına merhametle yaklaşmanın müeyyidesi de oldukça ağırdır ve bu da merhametle muameleye hak kazanamamaktır.³²⁴ Aile için istenen de bu rahmet atmosferidir.

İslam toplumunun en temel kurumu olan Müslüman aile, eşler arasındaki ilişkilerin *meveddet* ve *rahmetle* örgütlendiği,³²⁵ iyilik ve ihsanın, lütufkârlığın (fazilet) hâkim olduğu³²⁶ sıcak bir yuvadır.

³¹⁴ Nisâ' (4), 32.

³¹⁵ Râğb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "z.v.c" md.

³¹⁶ Fâti'hâ (1), 3.

³¹⁷ En'âm (6), 12, 54.

³¹⁸ A'râf (7), 156; Mü'min (40), 7.

³¹⁹ Enbiyâ' (21), 107.

³²⁰ Tevbe (9), 128.

³²¹ Fetih (48), 29.

³²² Beled (90), 17.

³²³ Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl* (nşr. Bekrî Hayyânî-Safvet es-Sekkâ), Beyrut 1401/1981, I, 555, nr. 2491; Suyûtî, *Câmi'u'l-ehâdis*, nr. 15584; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, Kahire 1352, II, 119, nr. 1964; ayrıca bk. Dârekutnî, *es-Sünen* (Seyyid Abdullah Haşim), Beyrut 1386/1966, I, 229.

³²⁴ Buhârî, "Tevhîd", 2, "Edeb", 18; Müslim, "Fezâll", 65-66.

³²⁵ A'râf (7), 189; Rûm (30), 21.

Rahmet kelimesi iki unsuru ihtiva eder.³²⁷ Birincisi incelik, nezâket, şefkât anlamına gelen *rikkat*; ikincisi de gönülden gelen bir sevgiyle, incitici bir tavır takınmaksızın istenilenden fazlasıyla iyilik etmek manasındaki³²⁸ *ihsân*dır. İhsân kelimesinin kökü dikkate alındığında iyilikte estetik bir unsurun bulunduğu ve buna da özen gösterilmesi gerektiği açıkça görülür. Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde iyilik için özellikle *hüsn* (güzel) kökünden türemiş olan *hasene* (ç.hasenât) kelimesinin kullanılması da³²⁹ buna işaret içindir. Kaldı ki Kur’ân-ı Kerîm iyilik olsun diye yapılan eylemde miktarı ne olursa olsun incitici bir tutumun bulunması halinde onun iyilik olmaktan çıkacağını ve bunun Allâh katında bir değerinin bulunmayacağını açıkça belirtir.³³⁰ Bu sebeple Hz. Peygamber, Allâh Te’âlâ’nın bütün varlıklarla ilişkilerde ihsân hassasiyetinin gözetilmesini istediğini bildirir.³³¹ İşte bu yönüyle rahmet dikey ilişkilerin ana karakterini oluşturduğu *acıma* hissinden ayrılır. Kur’ân’ın ailenin temel direği olan anne-babaya karşı çocukların ilişkilerinde de rahmet ve ihsânı merkeze alması bu açıdan önemlidir.³³² Hatta Kur’ân bu anlayışa o kadar önem verir ki boşanma durumunda bile ihsânın gözetilmesini ister.³³³

Rahmet Allâh için kullanıldığında inayet ve lütfu anlaşılır. Allâh’ın rahmeti sevince vesile olduğu gibi³³⁴ insanların gösterdiği iyilikte de aynı neticenin bulunması gerekir ki bu da sadece gönülden gelen bir sevgi ile yerinde ve zamanında yapıldığında ortaya çıkar. Üstelik bu iyilik, onu yapanı artırır, yüceltir,³³⁵ sahibine de ayrı bir sevinç, huzur ve zevk verir ki bu imanın kemalinin göstergesidir.³³⁶

Kur’ân’ın zikri geçen ayette aile ilişkilerinin merkezine yerleştirdiği diğer kelime olan *meveddet* ise muhabbet, ünsiyet, sevgi ve saygı anlamına gelir. Bu da eşlerin birbirine sadakatini, bağlılığını oluşturur. Sadâkât, sevgi ve samimiyette gönüllerin, vicdanların birleşmesine denir.³³⁷

Aile yuvasında *rahmet* ve *meveddet*’in belirleyici olduğu iyilik merkezli ilişkiler, istenilen şeyin gönül coşkusuyla fazlasıyla yapıldığı (ihsân), her davranışın olumluya yorumlandığı, af ve hoş görünün bir lutuf değil vazife telakki edildiği huzur ortamını doğurur. İlişkilerin temeline oturan bu zihniyet adaleti aşan bir özellik arzeder. Bu da

³²⁶ Bakara (2), 237.

³²⁷ Râğıb, *el-Müfredât*, “r.h.m.” md.

³²⁸ Bk. Râğıb, *el-Müfredât*, “h.s.n.” md.

³²⁹ M. Fuâd Abdülbâki, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, “h.s.n.” md.; Winsinck, *Concordance*, “h.s.n.” md.

³³⁰ Bakara (2), 262-264.

³³¹ Müslim, “Sayd”, 57; Ebû Dâvûd, “Edâhi”, 11 Tirmizî, “Diyât”, 14; Nesâî, “Dahâyâ”, 22, 26; İbn Mâce, “Zebâih”, 2.

³³² İsrâ’ (17), 23-24.

³³³ Bakara (2), 229.

³³⁴ Yûnus (10), 58; Rûm (30), 36.

³³⁵ Tevbe (9), 103.

³³⁶ Tirmizî, “Fiten”, 7; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, I, 18, 26; III, 46; IV, 12, 398; V, 251, 252, 256.

³³⁷ *el-Mevsû’atü’l-fıkhiyye*, “Sadâkat” md.

ilişkiler ağına (eşlerin birbirine ikramı hatta cinsel ilişki) ibadet karakteri kazandırır.³³⁸ Yuvaya hâkim olan *meveddet* ve *rahmet*, buyurgan tavrı, güce dayalı iktidarı, duyguların bencilliğini ortadan kaldıran bir işlev görür, ilişkilerin yatay biçimde seyretmesini sağlar. Huzuru sağlayan da bu zihniyettir. Bütün bunların tabii bir sonucu olarak aile kurumunda *reis* yetki kullanan, egemen olan değil sorumluluk üstlenmiş ve temsil konumunda bulunan şahıs demektir.

Kur'ân'a göre Müslümana yakışan tavır Allâh'tan göz aydınlığı sağlayan/gönüllere sürur ve coşku veren eş ve çocuklar isteyen bir beklenti içinde olmaktır.³³⁹ Aile yuvasının en önemli bireyi de evliliğin en temel beklentilerinden birisi olan çocuktur.³⁴⁰ Kur'ân-ı Kerîm özellikle kadının bu yönünü ön plana çıkararak kadınları çocuk yetiştiren tarlalar olarak tavsif eder.³⁴¹ Çocuk aynı zamanda aileyi birbirine bağlayan anne-babanın sürekli olarak kendisine,³⁴² çocukların da anne-babasına³⁴³ dua ettiği hatta bunu her namazda tekrarladığı sürekli bir iletişim, eşlerin sevinç ve neşe içinde meleklerin karşıladığı bir törenle/seremoniyle cennete girdikleri³⁴⁴ bir sürecin ifadesidir.

Kur'ân-ı Kerîm evlenme akdini *mîsâk-ı galîz* olarak tanımlar.³⁴⁵ Mîsâk, sıkı sıkıya bağlanmış bağ/taahhüt demektir ve koca tarafından eşine verilir.³⁴⁶ Mîsâk'ta güven unsurunun merkezî bir rol oynadığını da belirtmek gerekir.³⁴⁷ Bu da ancak samimi bir işbirliğinde ortaya çıkar.

Nikâh bir akitdir. Akit taraflara karşılıklı haklar sağlayan ve vazifeler yükleyen bir bağdır. Her zaman az önce çerçevesi çizilen özellikte bir aile ortamı sağlanamayabilir ve evlilik birliği son bulabilir. İhtilâf durumunda hakları koruma ve görevlerin ifasını temin için akit esasında bir ispat güvencesi şarttır. Çünkü uyumsuzluk hallerinde yargı yoluna başvurulduğunda adalet mekanizmasının/mahkemelerin ispat edilememiş hakları sahiplerine ulaştırması imkân dâhilinde değildir. Bu açıdan İslam'ın iki temel kaynağı Kur'ân ve Sünnet'in bu hususta da titizlik gösterdiğini belirtmek gerekir.

Sonuç olarak Kur'ân ve sünnet nikâhın mutluluk ve kalıcılık esası üzerine kurulmasını, evliliğin mutluluk sağlayan yuva özelliğini kaybetmesi sebebiyle ayrılığın ortaya çıktığı hallerde bile ahlâkî değerlerin unutulmamasını ve akitten doğan vecibelerin gönülden yerine getirilmesini talep ettiğini söylemeliyiz.

³³⁸ Müslim, "Zekât", 3, "Vesâyâ", 9; Ebû Dâvûd, "Tatavvu'", 12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 131, 132, 179; V, 154, 167, 178.

³³⁹ Furkân (25), 74.

³⁴⁰ A'râf (7)189; Ra'd (13), 38; Nahl (16), 72.

³⁴¹ Bakara (2), 223.

³⁴² Bakara (2), 128-129; Âl-i İmrân (3), 38; A'râf (7), 189; İbrahim (14), 40; Furkân (25), 74; Ahkâf (46), 15.

³⁴³ İsrâ' (17), 24.

³⁴⁴ Ra'd (13), 23-24; Yâsîn (36), 56; Mü'min (40), 8; Zuhruf (43), 70.

³⁴⁵ Nisâ' (4), 21.

³⁴⁶ Ebû Hilâl el-Askerî, s. 69, nr. 82.

³⁴⁷ bk. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "v.s.k." md.

Aşağıda ele alınacak problemler bu çizilen çerçeveye göre değerlendirilecektir.

II-Gizli Nikâh

Nikâh bir akittir ve bireyi ilgilendiren yönü olduğu kadar toplumsal boyutu da vardır. Bu sebeple evlenenlerin bilinmesine ihtiyaç vardır.

Nikâhın gizli yapılması muharremât hukukuna riayeti zora sokar. Bu da aile kurumuna zarar verir.

Nikâhta aleniyet tarafları gayr-ı meşru ve ahlâk dışı ilişkilerde buldukları yönündeki töhmetten kurtarır. Ayrıca tarafların evli olduklarının bilinmiş olması kendilerine yapılacak evlenme tekliflerinin de önünü alır. Bütün bu vb. sebeplere binaen Hz. Peygamber (s.a.s.) defle bile olsa nikâhın ilanını talep etmiş,³⁴⁸ nikâhta helal ile haramın (sifâh/zina) arasını ayıranın def ve ilan (es-savt/meşru eğlence) olduğunu bildirmişti.³⁴⁹ Nitekim kendisi aşıktan bazı kişilerle birlikte Benû Zurayk kabilesinin şarkı ve oyunla eğlendiklerini görünce sebebini sormuş düğün eğlencesi olduğunu öğrenince de: “Dini kemale erdi. Bu nikâhtır, sifâh/zina değildir. Gizli nikâh da değildir. Def’in işitildiği dumanın tüttüğü (ziyafetin verildiği) nikâh gizli evlilik olarak nitelendirilemez” buyurmuştur.³⁵⁰ Hz. Âişe’nin (r.a.) nikâhlarda akdin ilanı amacıyla *ariyet* olarak verdiği bir def’inin bulunduğu³⁵¹ ve düğünlerde söylenen şarkı sözlerinin³⁵² bize kadar ulaştığı dikkate alınır bu yönde bir kültürün oluşmuş olduğunu belirtmek gerekir.

Bu anlayış çerçevesinde daha sonraki dönemlerde de gizli evlilik konusunda sert tepkiler oluşmuş mesela Hz. Ömer bu tür evlilik yapanları zina suçu işlemekle itham etmiş ve taş tutmak suretiyle idam edeceğini deklare etmiştir.³⁵³

Nikâhta şahit bulundurma zorunluluğu³⁵⁴ ispat güvencesi yanında aleniliği de sağlama amacına yönelik bir tedbirdir. Keza *velîme* olarak bilinen düğün ziyafetlerine başta Hz. Peygamber ve sahabe olmak üzere Müslüman toplumlarda büyük önem verilmesi evlenen çiftlerin sevinç ve mutluluklarına ortak olma yanında evlenmede aleniyeti sağlamak, nikâhın önemli bir iş olduğunu hissettirmek ve toplumsal meşruiyeti temin amacına matuftur.

³⁴⁸ Tirmizî, “Nikâh”, 6; İbn Mâce, “Nikâh”, 20; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 5, 78; Tûsî, *el-Emâlî*, Kum 1414, s. 518-519.

³⁴⁹ Tirmizî, “Nikâh”, 6; Nesâî, “Nikâh”, 72; İbn Mâce, “Nikâh”, 20; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 418; Tûsî, *el-Emâlî*, s. 519.

³⁵⁰ Beyhâkî, *es-Sünenü’l-kübrâ* (nşr. M. Abdülkadir Atâ), Mekke 1414/1994, VII, 790.

³⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, Kahire 1324-31, V, 31.

³⁵² İbn Mâce, “Nikâh”, 21; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 91; IV, 78.

³⁵³ Mâlik, *el-Muvatta’*, “Nikâh”, 26.

³⁵⁴ Bakara (2), 282 (bu hükmün nikâh için de geçerli olduğu kabul edilmektedir); Buhârî, “Şehâdât”, 8; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 19; Dârimî, “Nikâh”, 11.

Nikâhın mescitlerde ilan edilmesi talebi de³⁵⁵ nikâhın toplum tarafından bilinilirliğini sağlama maksadına yöneliktir. Çünkü ilk dönemlerde kamuya açık tek alan ve toplanma yeri, önemli meselelerin duyurulduğu yegâne merkez mescitlerdir. Hz. Peygamber de bu amaçla mescidi kullanmış ve kendisinden sonra Râşid halifeler de aynı yönde hareket etmişlerdir. Zaten herhangi bir çağrıya gerek kalmadan günde beş defa insanların orada toplanmış olmaları pratiklik sağladığı gibi duyurunun geniş kitlelere ulaşmasını da temin etmekteydi. Belli dönemlerden sonra camilerin ibadet dışındaki fonksiyonları özel kurumlara devredilmiştir. Nikâh da bunlardan birisidir. Bu gün evlendirme daireleri bu yönde faaliyetlerini icra etmektedirler.

Nikâh hangi şartlarda gizli sayılır? Fukaha arasında bu husus tartışmalıdır. Hanefîler, Şâfi'îler ve Hanbelîlere göre gizli nikâh iki şahidin bulunmadığı nikâhtır ve batıldır. Taraflar akdin gizlenmesi hususunda anlaşmış olsalar bile nikâhın şahitler huzurunda kıyılması onu gizlilikten çıkarır. Hz. Peygamber'in def çalınmasıyla ilanını istemesi ise ek bir tedbirdir ve menduptur. Malikîlerdeki meşhur görüşe göre ise akit esnasında şahitlerden, diğer görüşe göre ise şahitler dışındaki taraflardan mesela evlenen çiftler ve veliden nikâhı gizlemelerinin istenmesi halinde gizli nikâhtan sözedilir. Bu durumda zıfâf vaki olmamışsa nikâh feshedilir, olmuşsa taraflar ayrılırlar (tefrik). Bu sebeple Mâlikîler zıfâf öncesi nikâhın ilanına önem verirler. Diğer mezheplere göre şahitler huzurunda akdedilen ve gizlenmesi istenen nikâh geçerlidir ancak mekruhtur.³⁵⁶ Hanefîler dışındaki üç mezhebe göre velinin izni alınmadan dolayısıyla veliden habersiz kıyılan nikâhın da batıl olduğunu belirtmeliyiz.³⁵⁷ Ebû Hanîfe de reşit kızların evliliğinde veli iznini gerekli görmese de bu evlilikten rencide olması ya da ayıplanması halinde veya zarar ortaya çıkması durumunda nikâha müdahil olacağını ve feshettirebileceğini savunmaktadır.³⁵⁸

Hz. Peygamber'in nikâhın ilanına ne kadar önem verdiğini az yukarıda belirlediik. İnsanların bu kadar hareketli olmadıkları ve genellikle herkesin birbirini tanıdığı, kimin kiminle evli olup olmadığını bilindiği dönemlerde dahi nikâhın aleniyetinin mümkün olan bütün araçlarla sağlanması yönünde çaba sarfedildiğini gördük. Günümüzde özellikle öğrenciler arasında bu tür evliliklerin yaşandığını hatta bazı ülkelerde oldukça yaygın olduğunu dikkate alırsak gizli nikâhın İslamın ruhuyla bağdaşmadığını belirtmemiz gerekir. Gizli nikâhın zina olduğunu belirten Hz. Peygamber ve sahabe'nin bu yöndeki uyarılarını dikkate almak gerekir. Günümüzde nikâhın sadece iki şahidin huzurunda akdedilmesi büyük bir fesada sebebiyet vermektedir. Herhangi bir sebeple nikâhın toplumdan gizlenmesi arzu ediliyorsa evliliğin en azından tarafların aileleri

³⁵⁵ Tirmizî, "Nikâh", 6.

³⁵⁶ *el-Mevsû'atü'l-fikhiyye*, "işhâd", "sırr", "nikâh", "velîme" md.'leri.

³⁵⁷ Saffet Köse, "İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, Konya 2003, s. 109; Abdülmelik b. Yûsuf el-Mutlak, *ez-Zevâcü'l-'urfî*, Riyad 1427/2006, s. 388.

³⁵⁸ Köse, s. 108.

tarafından bilinmesi gerekir. Üç mezhebe göre veli izinsiz nikâhın batıl oluşu, Ebû Hanîfe'ye göre de veli izninin aranmamasının ailenin zarar görmemesi şartına bağlanması bu gizliliği ortadan kaldıran bir husustur. Ailelerin haberi olmaksızın tarafların sadece şahitler huzurunda kendi başlarına evlenmesi uygun bir durum değildir. Üç mezhebe göre batıl, Ebû Hanîfe'ye göre de belli şartlarda nikâhın feshi söz konusudur.

III-Mut'a Nikâhı³⁵⁹

A-Kavramsal Çerçevesi-Hükümleri ve Cevaz Veren Ca'ferilerin Delilleri

Ca'feriler'in *en-nikâhu'l-munkatı'*, *en-nikâhu'l-müeccel*, *nikâh bi-lâ mîrâs* veya *fercün gayru mevrûs* gibi isimler de verdikleri³⁶⁰ ve cevazını savundukları mut'a, nikâh türü olarak belli bir ücret/mehir mukabilinde belli süreliğine evlenmek demektir.³⁶¹ Bu nikâh dört mezhebe göre de haramdır ve batıldır. Zeydiler de aynı görüştedir.

Caiz gören Ca'ferilere göre, mut'anın iki temel şartı süre ve mehrin belirlenmesidir. Sürenin ne kadar olacağı tamamen taraflara bırakılmıştır. Bir dakikalığına olabileceği gibi on yıllığına da olabilir. Mehir de son derece basittir. Şahitlerin bulunması şart değildir. Daimi nikâhtan farklı olarak bu evlilikte erkek herhangi bir sayıyla sınırlı değildir. Aynı anda dilediği kadar kadınla böyle bir evlilik yapabilir. Hatta daimi nikâhla dört kadınla evli bulunan kişi de dilediği sayıda kadını mut'a nikâhı ile alabilir. Bu görüşün hareket noktası mut'a ile alınan kadınlara *kiralananmış* (müste'cere) veya *cariye* konumunda bakılmasıdır. Kira merkezli bir akdin tabii sonucu olarak mut'a nikâhı ile yapılan evlilikte kocanın boşaması geçersizdir. Sürenin dolmasıyla akit sona erer.³⁶² Kocanın nafaka yükümlülüğü yoktur.³⁶³ Mut'a nikâhının karı-koca arasında mirasçılık doğurup doğurmayacağı tartışmalıdır. Fakat ana kaynaklardaki rivayetlerde mut'a nikâhının bir anlamda kiralama niteliği taşımasından dolayı mirasçılığın cereyan etmeyeceği görüşü ağırlık kazanmış gözükmektedir. Nikâh süresinin bitiminde meşhur olan görüşe göre kadının bekleme süresi (iddet) iki hayızdır. Hayız görmeyen kadınki ise kırk beş gündür. Vefat iddeti de iki rivayetten güçlü olanına göre dört ay on gündür. Esasen bu müddet Kur'ân-ı Kerim'in kocası ölen kadınlar için öngördüğü bekleme

³⁵⁹ Konuyla ilgili daha geniş araştırma için bk. Saffet Köse, "Ca'ferilikte Mut'a ve Ona Karşı Sünnî Duruş", *Marife*, VIII/3, Konya 2008, s. 75-120.

³⁶⁰ Âyetullâhiluzmâ es-Seyyid Yûsuf el-Medenî et-Tebrîzî, *Minhâcü'l-ahkâm*, İsmâiliyyân 1419, I, 315.

³⁶¹ Şeyh Müfîd, *Hulâsatü'l-icâz*, (nşr. Ali Ekber Zemânî Nezâd), Kum 1413, s. 19; Tûsî, *Kitâbü'l-Hilâf*, Kum 1414, IV, 340, nr. 119; a.mlf., *en-Nihâye*, Beyrut 1390/1970, s. 489-493.

³⁶² Küleynî, *el-Kâfî* (nşr. M. Ca'fer Şemsüddîn), Beyrut 143/1992, III, 464, 466; İbn Bâbeveyh el-Kummi, *Men lâ yahduruhu'l-fakîh*, (nşr. M. Ca'fer Şemsüddîn), Beyrut 1411/199, III, 291; Tûsî, *el-İstîbâr* (nşr. M. Ca'fer Şemsüddîn), Beyrut 1414/1994, III, 158-159; a.mlf., *Tehzîbü'l-ahkâm* (nşr. M. Cevâd el-Fakîh-Yûsuf el-Bikâ'î), Beyrut 1413/1992, VII, 233; a.mlf., *en-Nihâye*, s. 492.

³⁶³ Tûsî, *el-İstîbâr*, III, 159.

süresidir.³⁶⁴ Hamile olan kadının iddeti³⁶⁵ çocuğunu doğurmakla son bulur.³⁶⁶ Mut'a, daimi nikâh gibi evlenme engeli doğuran bir özelliğe sahiptir.

Buraya kadar bizzat Ca'ferî mezhebinin ana kaynaklarından mut'anın genel esaslarını tespit etmiş olduk. Bunları bir cümle ile özetlemek gerekirse mut'a, sadece süre ve ücretin belirlenmesine bağlı bir akittir.

Mut'anın caiz olduğunu savunan Ca'ferîlerin delillerini de şöyle hulasa edebiliriz:

Ca'ferîler öncelikle mezhep ulehasının icmanı delil olarak zikrederler.³⁶⁷ Bunun yanında Nisâ suresinin 24. ayetinin mut'ayı caiz kıldığını savunurlar. Kendileri açısından en önemli delil budur.

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ قَرِيبَةً

Ayetini “O halde onlardan yararlanmanıza karşılık, kesilen ücretlerini bir hak olarak kendilerine verin” şeklinde anlarlar ve Kur'ân-ı Kerim'de ücret kelimesinin (ç. ücûr) sadece mut'a nikâhı için kullanıldığını savunurlar. Bunun yanında ayetin nikâh akdiyle birlikte mehrin tamamının verilmesini emrettiğini bunun da sadece mut'a nikâhında bulunduğunu iddia ederler.

Abdullâh b. Abbâs ve Abdullâh b. Mes'ûd'un kırâatında yer alan

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ [إِلَىٰ أَجْلِ مُسَمًّى] فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ قَرِيبَةً

“belli bir vakte kadar” ifadesini de kendilerini destekleyen bir delil olarak öne sürerler.³⁶⁸

Nisâ' suresinin 3.

فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ

“Size helâl olan kadınlardan nikâhlayın” ayeti ile

وَأَجَلٌ لَّكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَنْبَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ

“Bunlardan ötesini mallarınızla istemeniz (evlenmeniz), size helâl kıldırı” şeklindeki 23. ayetine mut'a nikâhının da dahil olduğunu söylerler.³⁶⁹

Ca'ferîler, Tahrîm suresinin 3. ayetini esas alarak Hz. Peygamber'in de mut'a yaptığını iddia ederler. Bizzat Ca'fer es-Sâdık'tan böyle bir nakilde bulunurlar.³⁷⁰ Keza “Allâh'ın insanlara kapılarını açtığı bir nimeti/rahmeti hiç kimse engelleyemez” ayetini

³⁶⁴ Bakara (2), 234.

³⁶⁵ Talâk (65), 4.

³⁶⁶ Küleyni, III, 464; İbn Bâbevehy el-Kummi, III, 291-292; Tûsi, *en-Nihâye*, s. 492; Tebrizi, s. 328-330.

³⁶⁷ Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-icâz*, s. 19; Tûsi, *Kitâbü'l-Hilâf*, IV, 341.

³⁶⁸ Küleyni, III, 455-456; İbn Bâbevehy el-Kummi, III, 288; Tûsi, *el-İstibsâr*, III, 148-149; a.mlf., *Tehzîbü'l-ahkâm*, III, 224; a.mlf., *Kitâbü'l-Hilâf*, IV, 341; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, Tahran 1417/1996, III, 68-70.

³⁶⁹ Tûsi, *Kitâbü'l-Hilâf*, IV, 341.

³⁷⁰ İbn Bâbevehy el-Kummi, III, 293; Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-icâz*, s. 24-25; Hür el-Âmili, *Vesâilü's-Şi'a*, Kum 1409, XXI, 9, nr. 26373.

tefsir ederken Ca'fer es-Sadık'ın mut'anın da bu nimet/rahmet kapsamına dahil olduğu görüşünü savunduğunu iddia ederler.³⁷¹

Ca'ferilerin iddiasına göre Hz. Ali de Kûfe'de bir kadınla mut'a nikâhı yapmıştır.³⁷² Sahabeden Abdullâh b. Abbâs da mut'a nikâhının caiz olduğuna fetva vermiştir.³⁷³

Mut'a nikâhının başlangıçta yani Hz. Peygamber döneminde caiz olduğu konusunda görüş ayrılığının bulunmadığını, bu hükmün de neshedildiğini gösteren bir delil bulunmadığını ileri sürerler.³⁷⁴

Keza *istishab* delili gereğince eşyada aslolan mübahlıktır. Yasak iddiası delili gerektirir.³⁷⁵

Halife Ömer demiştir ki: “Hz. Peygamber döneminde mübah olan iki mut'a vardı. Şimdi ben onları yasaklıyorum ve yapanları da cezalandıracağım. Birisi mut'a nikâhı diğeri de hac mut'ası yani temettü' hacı.” Halife Ömer'in bu sözü Hz. Peygamber devrinde mut'anın caiz olduğunu açıkça haber vermektedir. O'nun zamanında yapılan şey ise O'nun dini ve kanunudur.³⁷⁶ Ömer'in dini açıdan mut'ayı yasaklama yetkisi yoktur, kararı batıldır, bağlayıcı değildir dolayısıyla ibâha hükmü devam etmektedir.³⁷⁷ Hz. Peygamberin helal kıldığı kıyamete kadar helal, haram kıldığı da kıyamete kadar haram kalacaktır.³⁷⁸ Hz. Ali de bu yasağa (ö.40/661) “Eğer Ömer mut'ayı yasaklamasaydı is-yankâr/şakî dışında kimse zina etmezdi” şeklindeki sözüyle tepki göstermiştir.³⁷⁹

Ca'feriler mut'a nikâhının yasaklandığını belirten rivayetleri de âhâd yolla geldiği ve bu yönüyle de *muhtarib* olduğu gerekçesiyle reddederler.³⁸⁰

Bunlar dışında mezhebin imamlarından gelen rivayetler de mut'anın cevazı konusunda önemli deliller arasında sayılmaktadır. Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilen “*ric'atimize inanmayan ve mut'amızı helal saymayan bizden değildir*”³⁸¹ şeklindeki söz mut'aya iman derecesinde bir merteye kazandırmış gözükmektedir. Hatta mut'a yapmadıkça mü'minin kemale eremeyeceği muteber kaynaklarda yer almaktadır.³⁸² Benzer rivayetlerden özellikle mut'ayı teşvik eden bazılarını şu şekilde kaydedebiliriz:

³⁷¹ Ali b. İbrahim b. Hâşim el-Kummî, *et-Tefsîr*, Kum 1407, II, 207; Hür el-Âmilî, XXI, 10, nr. 26377, s. 13, nr. 26389; Muhaddis en-Nûrî, *Müstedrekü'l-Vesâil*, Kum 1408, XIV, 448, nr. 17244/4.

³⁷² Hür el-Âmilî, XXI, 10, nr. 26378.

³⁷³ Tûsî, *Kitâbü'l-Hilâf*, IV, 342-343.

³⁷⁴ Tûsî, *Kitâbü'l-Hilâf*, IV, 341.

³⁷⁵ Tûsî, *Kitâbü'l-Hilâf*, IV, 341.

³⁷⁶ Tûsî, *Kitâbü'l-Hilâf*, IV, 341; Tabersî, III, 70.

³⁷⁷ Mesela bk. Tebrîzî, I, 315.

³⁷⁸ Şehlâ Hâirî, *Mut'a: ez-Zevâcû'l-müekkat 'inde'-Şî'a, hâletü Îrân 1978-1982* (trc. Fâdi Hammûd, orijinal ismi: *The Law of Desire: Temporary Marriage in Shi'i Iran*), Beyrut 1995, s. 17, 82, 99, 258.

³⁷⁹ Küleynî, III, 455; Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-İcâz*, s. 25, 28; Tûsî, *el-İstibsâr*, III, 149; a.mlf., *Tehzîbü'l-ahkâm*, VII, 224-225.

³⁸⁰ Tûsî, *Kitâbü'l-Hilâf*, IV, 341-342.

³⁸¹ İbn Bâbeveyh, III, 287.

³⁸² İbn Bâbeveyh, III, 293.

Beşinci imam Muhammed el-Bâkır (a.s.) mut'ada sevap var mıdır? şeklindeki soruya cevap olarak eğer bunu Allah rızası için ve birisine –yani Ömer'e- muhalefet amacıyla yapıyorsa konuştuğu her kelimeye sevap verileceğini, yaklaştığı her adımda bir günahının affedileceğini, yıkandığında da saçından damlayan sular sayısınca günahının döküleceğini ifade eder.³⁸³

Yine kendisinden nakledildiğine göre, Hz. Peygamber *isrâ* hadisesinde semaya yürüdüğünde Cebrail (a.s.) ile karşılaşmış ve kendisinden Allâh'ın kadınlarla mut'a yapanları bağışladığı müjdesini almıştır.³⁸⁴

Ca'fer es-Sâdık'tan: Mut'a nikâhı yapıp da cinsel ilişkiden sonra yıkanan kişinin vücudundan dökülen her bir damla için Allah yetmiş melek yaratır ve kıyamete kadar ona istiğfarda bulunur, uzak durana da kıyamete kadar lanet ederler.³⁸⁵

Nakledildiğine göre bazı kişiler Ca'fer es-Sâdık'a gelmişler ve mut'a ile ilgili şüphe taşıdıklarını söylemişler ve böyle bir evlilik yapmayacaklarına yemin etmişler. Kendisinin onlara cevabı şu olmuş: "Allâh'a itaat etmezseniz isyankâr konumuna düşmüş olursunuz."³⁸⁶ Keza mut'a yapıp yapmadığını sorduğu bir şahıstan hayır cevabını alınca *bu sünneti ihya etmeden dünyadan ayrılma* şeklinde tavsiyede bulunmuştur.³⁸⁷

Buraya kadar Ca'ferîlerin muteber kaynaklarından mut'a konusundaki yaklaşımlarını ve delillerini ele aldık. Bundan sonra bu görüş ve delillerini değerlendirmeye çalışacağız.

B-Görüşlerin ve Delillerin Değerlendirilmesi

Öncelikle şu hususun tespit edilmesi gerekir. Ca'ferîler Nisâ' suresinin 24. ayetini *kadınlardan yararlanmanızın karşılığı olarak ücretlerini verin* şeklinde anlayarak mut'ayı kiralama mantığına oturtmaktadırlar. Bunun tam anlamı belirlenmiş ücret karşılığında belirlenen sürede kadından yararlanmaktır. Mezhebin imamları bunu açık bir şekilde ifade ettikleri gibi³⁸⁸ bu günkü İran'da da uygulamanın aynı mantıkla işlediğini, din adamlarının mut'ayı bu anlayışla temellendirdiklerini görmekteyiz.³⁸⁹ Bu iza-hata göre erkek cinsel arzusunu tatmin için kadını bir anlamda kiralamakta ve bunun karşılığında da ücretini ödemektedir. Yani erkek kiraya konu olandan yararlanma hakkına sahiptir ki bu da cinsel ilişkidir. Kadın da buna karşılık mali tazminat almakta ve bunun adına da mehir denmektedir.³⁹⁰

³⁸³ İbn Bâbeveyh el-Kummî, III, 290-291; Şeyh Müfid, *Risâletü'l-mut'a*, Kum 1413, s. 8, nr. 7.

³⁸⁴ İbn Bâbeveyh el-Kummî, III, 291; Şeyh Müfid, *Risâletü'l-mut'a*, s. 9, nr. 9.

³⁸⁵ Şeyh Müfid, *Risâletü'l-mut'a*, s. 9, nr. 10.

³⁸⁶ İbn Bâbeveyh el-Kummî, III, 290.

³⁸⁷ Şeyh Müfid, *Hulâsatü'l-icâz*, s. 41.

³⁸⁸ Küleyni, III, 457-458, 466-467; İbn Bâbeveyh, III, 289-290; Tûsi, *el-İstibsâr*, III, 154-155; a.mlf., *Tehzibü'l-ahkâm*, VII, 232-233, 242; a.mlf., *en-Nihâye*, s. 492; Şeyh Müfid, *Risâletü'l-mut'a*, s. 12, nr. 24-26.

³⁸⁹ Şehlâ Hâiri, s. 83, 84, 85-87, 91, 92, 107, 259, 261, 278, 292.

³⁹⁰ Hâiri, s. 93, 107, 224, 259, 272, 274.

Şii-Ca'ferî geleneği açısından mut'a nikâhının cevazına en güçlü delil kabul edilen Nisâ suresinin 24. ayeti de bu tür bir zihniyetle yorumlanmaktadır. Ancak ayetin böyle bir nikâhla alakası yoktur. Şöyle ki: Kur'ân-ı Kerîm, genel tutumunun aksine aile hukukunu ilgilendiren birçok konuda temel ilkelerden ziyade ayrıntıyı esas almıştır. Bunun iki temel sebebi vardır. Birincisi ayrıntılarına yer verdiği hükümlerdeki maslahatın sabit ve süreklî/zaman ve mekân üstü oluşu, ikincisi ve konu açısından birinciden de önemlisi *istishâb* kuralı gereğince *eşyada asıl olan ibâha* iken Tûsî'nin iddiasının aksine *ırzlar-da asıl olanın hürrmet oluşudur*.³⁹¹ Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm nikâh ve ona bağlı ahkâmı teferruatlı biçimde ele almış ve neyin ne kadar ve hangi şartlarda haramlıktan çıkıp helal hale geleceğini belirlemiştir. Bu çerçevede evlenilmesine izin verilenler ve verilmeyenler, çok evlilik ve sınırları, evliliğin sonuçları, evliliğin işleyişi sırasında ortaya çıkacak problemler ve bunların hallinde takip edilecek usul ve esaslar, evliliğin sonlanması halinde ortaya çıkan hukuk teferruatıyla işlenmiştir (mehir, îlâ, fey'/îlâdan dönüş, li'ân, zihâr, muhala'a, talak, hakem, iddet, ric'at, nafaka, miras vs.). Mut'a nikâhı gibi çok önemli bir konuya değinilmemesi ve ona dair herhangi bir hükmün vazedilmemiş olması Kur'ân'ın onunla ilgilenmediğinin açık bir ifadesidir. Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin Ca'feriyye'nin ittifak ettiklerini haber verdiği "*beyânın ihtiyaç zamanından geriye bırakılması caiz değildir ya da muhaldir*"³⁹² kuralı gereğince mut'a'ya izin verilmiş idiyse kendine özgü ahkâmının Kur'ân veya sünnet tarafından açıklanmasına ihtiyaç olması sebebiyle beyanı gerekirdi. Çünkü bir şeyin emredilmesi veya izin verilmesi halinde ona bağlı hükümlerin açıklanmaması edayı imkânsız kılar ki buna *teklîf mâ lâ yutâk denir*.³⁹³ Kur'ân-ı Kerîm'in mut'a'ya izin verdiği iddia edildiğine göre onunla ilgili farz derecesinde zarûrî ahkâm vardır ve bunlarla ilgili nasslarda herhangi bir bilgi sözü konusu değildir. Bu hükümlerin Kur'ân ve Hz. Peygamber tarafından ihmal edilmiş olması az önce zikredilen kaide gereğince muhaldir. Ne var ki mut'a ahkâmını mezhebin imamı vazetmiş –ki bunların da ne derece sahih rivayetler olduğu oldukça tartışmaya açıktır–, kendi öngördükleri cevazın ortaya çıkaracağı boşlukları yine kendileri doldürmüşlardır. Sırf şu soruyu sormak yeterlidir: Kur'ân-ı Kerîm bütün ayrıntılarıyla iddet konusunu açıklamıştır. Mut'adaki iddet nedir? Neye göre belirlenmiştir? Hangi şartlarda ne kadar iddet gerekir? Mut'a iddia edildiği gibi makbul bir nikâhsa Kur'ân'da açıklanan iddetin mut'a'yı ilgilendirmediğinin veya onu da kapsamadığının delili nedir? Ne Kur'ân'da ne de Hz. Peygamber'in hadislerinde böyle bir bilgi vardır.

Az önce işaret edilen anlayışa paralel olarak mut'anın cevazına delil getirilen Nisâ' suresinin 24. ayeti de bir ayrıntının parçasıdır ki o da mehirdir. Ayet, nikâh akdi yapıp

³⁹¹ Suyûti, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Kahire 1378/1959, s. 61; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Hamevî, *Gamzû 'uyûni'l-besâir* ile), Beyrut 1405/1985, I, 225.

³⁹² Şerîf Murtezâ, *ez-Zerî'a*, Tahran 1374, I, 360-361; Tûsî, *'Uddetü'l-usûl* (nşr. Muhammed Rızâ el-Ensârî el-Kumî), Kum 1417, II, 448; Hillî, *Nehcü'l-hakk ve keşfü's-sıdk*, Kum 1407, s. 401, 405.

³⁹³ Tûsî, *'Uddetü'l-usûl*, II, 448; III, 12.

zifaf gerçekleştikten sonra (*istimta'*dan maksat zifaftır) kadının mehrin tamamına hak kazanacağını ifade etmektedir. Bundan önceki 20. ayette de buna delalet vardır. Akit esnasında mehir belirlenmişse kadın, anlaştıkları meblağa, mehri konuşmamışlarsa mehir-i misle hak kazanacaktır. Görüldüğü gibi hüküm tamamen mehir mevzuundadır. Konuyu tamamlayan Kur'ân'daki diğer ayrıntılar da şu şekildedir: Nikâh yapılmış ve akit sırasında mehir belirlenmiş ancak zifaf vaki olmadan ayrılık vuku bulmuşsa kadın mehrin (müsemma) yarısını alacaktır.³⁹⁴ Şayet mehir belirlenmeden nikâh yapılmış da zifaf meydana gelmeden ayrılık söz konusu olmuşsa kadına *müt'a* (gönül alma kabilinden giysi vb.türünden hediye) verilecektir.³⁹⁵ Görüldüğü gibi ayetler mehir ile ilgili bir bütünün parçalarıdır ve birleştirildiklerinde fotoğraf tamamlanmaktadır.

Burada bir şeye daha işaret etmek gerekir. O da Nisâ suresinin 24. ayetinin mehrin özellikle evlenen kadının hakkı olduğuna vurguda bulunduğuudur. Çünkü cahiliye Araplarında diğer bazı kültürlerde olduğu gibi mehri kızın velisinin alması âdeti vardı ve evlenen kıza bir şey verilmezdi. Hatta eşi kız bebek dünyaya getiren babayı şöyle tebrik ederlerdi: “*Gözün aydın! Develerini arttıracaksın!*” Bununla şunu kastediyorlardı: Evlendirdiğinde kızının mehri olarak bir deve alırsın. Onu malına katar böylece malını arttırır, çoğaltırsın.³⁹⁶ Bu sebeple ayet zifafa girilen kadının belirlenen mehrin tamamına hak kazanacağını açıkça belirtirken aynı zamanda işaret yoluyla mehrin velilerin ve kocaların değil tamamen evlenmiş olan kızın hakkı olduğunu ve kendisine verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Aslında bu ayet Nisa suresinin 4. ayetinde daha açık ifade edilen bu hususu önemine binaen yeniden vurgulamaktadır.

Bir başka açıdan Nisa 24. ayet Şianın iddia ettiği gibi ücret/mehir (üçür) karşılığı kadından faydalanmaya (*istimta'*) izin veriyor değildir. Çünkü mehir, kadından yararlanmanın karşılığı değildir. Kur'ân bunu açıkça şöyle ifade eder:

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً

“Kadınlara mehirlerini gönül hoşnutluğu içinde herhangi bir karşılık olmaksızın verin.”³⁹⁷

Ayette geçen “*nihle*” kelimesi Arap dilinde “bir şeyi karşılık beklemezsizin gönül hoşluğu ile vermek” anlamına gelir³⁹⁸ ki bu husus mehrin temel özelliğidir.³⁹⁹ Kadının bazı hallerde faydalanma olmadığı halde sırf nikâh akdiyle mehrin yarısına hak kazan-

³⁹⁴ Bakara (2), 237.

³⁹⁵ Bakara (2), 236.

³⁹⁶ Cevheri, *es-Sihâh*, “n.f.c.” md.; Meydâni, *Mecma'u'l-emsâl* (nşr. Naim H. Zerzûr), Beyrut, ts. (Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye), II, 479; Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1415/1995, IX, 187, 190.

³⁹⁷ Nisâ' (4), 4.

³⁹⁸ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdi, *Kitâbü'l-'Ayn*, “n.h.l.” md.; İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, “n.h.l.” md.; Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-lugaviyye* (nşr. Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd), Beyrut 1426/2005, s. 190, nr. 448.

³⁹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 469.

miş olması da mehrin kadından yararlanmanın karşılığı olmadığını göstermektedir. Üstelik faydalanma da tek taraflı değil karşılıklıdır. Ayetteki sadâk kelimesi de herhangi bir zorunluluk olmaksızın kocanın kadına isteyerek verdiği hediyeleri ifade eder. Mehir anlamında ücret (üçûr) kelimesinin kullanılması da sadece teamül açısından mehrin baştan ödenmesiyle ilgili olmalıdır. Zira ücret her ne kadar belli bir işten sonra hak edilen bir meblağ olsa da peşin ödeme için kullanılır.⁴⁰⁰

Şianın ucûr kelimesini sadece mut'ada kullanılan mehre özel kabul etmesi de tutarlı değildir. Aynı kelime Kur'an'da mehir anlamında kullanılır ve Hz. Peygamber'in evliliğinde de konu edilir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحَلَّلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ

“Ey peygamber! Biz, mehrlerini verdiğin eşlerini sana helâl kaldık.”⁴⁰¹

Her ne kadar Şi'anın bazı kesimleri aksini iddia etse de Hz. Peygamber'in mut'a yaptığını kabul etmek ona karşı en büyük bühtandır. Tarihi olarak böyle bir şey sabit olmadığı gibi iddia edilen konuya dayanak kılınan Tahrim suresinin 3. ayetinin mut'a konusuyla bir bağlantısı yoktur. Kaldı ki az önceki ayet (33/50) Hz. Peygamber'in bütün hanımlarını söz konusu ettiği için mut'a ücretine yorumlanması da zaten mümkün değildir.

Mehrin evliliğin sonuçlarından biri olarak düzenlenmesi nikâh akdinin bir satım akdi, mehrin de satış bedeli olarak görülmediğinin açık bir göstergesidir. Eğer böyle olsaydı mehir akdin temel şartlarından birisi olur ve belirlenmemesi hali akdin geçerliliğini etkilerdi. Nitekim satım akdinde semenin tespit edilmemesi akdin geçerli olarak doğmasını engeller.⁴⁰² Aynı husus icâre akdi için de geçerlidir. Kiralama akdinde de ücret kiralanan malın bedelidir ve açık ve bilindir olması en önemli şartıdır. Oysa nikâh akdi mehir belirlenmese de geçerliliğini korumaktadır.

Bütün bunlar göstermektedir ki mehir evlilik akdinin tabii bir sonucudur ve asla amaç değildir.

Şia'nın Hz. Ali'nin mut'a yaptığı yönündeki iddiaları tarihi gerçeklere aykırıdır. Mut'a nikâhının yasaklandığı ile ilgili hadisin ravisi Hz. Ali olduğu gibi mut'anın yasaklandığını İbn Abbâs'a bildiren de kendisidir. Bu husus az aşağıda ele alınacaktır. Ancak şuna işaret etmek gerekir ki bizzat Hz. Peygamberin mut'a nikâhını yasaklayan hadisinin Hz. Ali tarafından yapılan rivayeti Ca'ferîlerin muteber kitaplarında da geçmektedir. Mesela Ebû Ca'fer et-Tûsi (ö.460/1067) kütüb-i erba'a'dan sayılan iki kitabında Hz. Ali'den gelen ve evcil eşek eti ile mut'ayı yasaklayan hadisin rivayetine yer vermektedir.⁴⁰³ Fakat bu rivayeti şâzz/kural dışı kabul etmekte ve ehl-i sünnet mezheplerinin görüşüne uygun olduğu gerekçesiyle *takıyyeye* hamletmektedir. Ona göre, bu hadis

⁴⁰⁰ Ebû Hilâl el-Askerî, s. 266, nr. 681.

⁴⁰¹ Ahzâb (33), 50.

⁴⁰² M. Akif Aydın, “Mehir”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 390.

⁴⁰³ Tûsi, *el-İstibâr* III, 149; a.mlf., *Tehzibü'l-ahkâm*, VII, 226.

Şiaya muhalif olanların görüşü doğrultusunda gelmiştir ve hadisleri/haberleri işiten herkesin imamların inancının mut‘anın mübahlığı yönünde olduğunu bildiğini, bu konuda fazla söze ihtiyaç olmadığını ifade etmektedir.⁴⁰⁴

Bütün bu ifadelerden Tûsî’nin hadislere rivayet tekniği açısından bir itirazının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Ancak muhteva Şiî-İmamiyye’nin inancına ters düştüğü için bunu *takıyye* ile izah etmektedir. Oysa burada şöyle bir çelişki var gibi gözükmektedir. Şianın en muteber kaynaklarında yer alan bu hadis rivayet tekniği/cerh ve ta’dil açısından sağlam gözükmekte, hadis kabul şartlarını taşımakta ve bu açıdan bir itiraz söz konusu edilmemektedir ki muteber eserlerde yer almaktadır. Sahih olmamış olsaydı bu kitaplarda yer almaması gerekirdi. Çelişki takıyyeye hamledilerek giderilmeye çalışılmaktadır. Rivayette takıyye söz konusu ise zaten aslı yok demektir. O zaman kitaba niçin alınmıştır? Ayrıca takıyyeyenin delili nedir? O da belli değildir. Nitekim Zeydiyye’nin imamı Zeyd b. Ali *el-Mecmû’* adlı eserinde aynı rivayeti almış⁴⁰⁵ ve bu sebeple Zeydiyye mezhebi de mut‘a nikâhının haram olduğuna hükmetmiştir.⁴⁰⁶ Muhtemelen bu sebeple de Şia tarafından dışlanmıştı. Gerçekten mut‘a yasağını öngören hadisin bizzat Hz. Ali tarafından rivayet edilmesi, bu hadisin Şiî-Ca’ferî, Zeydî ve Sünnî geleneğe mensup ulemanın hadis mecmualarında rivayet tekniği açısından sahih kabul edildiği için ittifakla yer alması herhalde Şiaya önemli bir mesaj ve Hz. Peygamber’in bir mucizesidir. Hatta mut‘anın yasaklandığının ve haram kılındığının ilan edilmesini Hz. Peygamber’in bizzat Hz. Ali’ye emrettiğine dair rivayetlerin varlığı da dikkate alınırsa bu husus daha da önem kazanır.⁴⁰⁷ Bu sebeple İbn Teymiyye (ö.728/1328) şunu söyler: “*Ehl-i sünnet Hz. Peygamberden rivayet ettikleri konularda Hz. Ali ve diğer raşid halifelere uymuştur. Şia ise Hz. Peygamber’den rivayet ettiği konuda (mut‘a yasağı) Hz. Ali’ye muhalefet etmiş ve ona muhalif olanların görüşüne tabi olmuştur.*”⁴⁰⁸

Mut‘ayı, caiz olmasına rağmen Hz. Ömer’in yasakladığı ve Hz. Ali’nin bu sebeple zinanın yaygınlaştığını ima eden sözünün bu nikâhın Şiî muhitlerde yaygınlaşmasında önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Ömer’e muhalefetin mut‘a yoluyla gösterilmesini teşvik eden rivayetlerin⁴⁰⁹ bugünkü uygulamada da makes bulduğu konu ile ilgili araştırmalardan anlaşılmaktadır.⁴¹⁰ Hatta bazı Şiî gruplar Hz. Ömer’in mut‘ayı yasaklamasını Arap ırkçılığı ile irtibatlandırarak Arap neslinin Arap olmayanlarla ihtilatını önlemeyi amaçladığını bile iddia edebilmişlerdir.⁴¹¹ Abbâsî Halîfesi Me’mûn’un

⁴⁰⁴ Tûsî, *el-İstibâr* III, 149; a.mlf., *Tehzibü’l-ahkâm*, VII, 226.

⁴⁰⁵ Zeyd b. ‘Ali, *el-Mecmû’* (nşr. Abdullah el-‘İzzî), San’a 1422/2002, s. 211, nr. 430, 431, s. 213, nr. 442.

⁴⁰⁶ Seyyâğî, *er-Ravzu’n-nadır*, Kahire 1347-49/1928-31, III, 23.

⁴⁰⁷ İmâdî, *Lum’a fi ahvâlil-mut‘a* (nşr. Saffet Köse, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* içinde, sy. 2, Konya 2003), s. 239.

⁴⁰⁸ İbn Teymiyye, *Minhâcû’s-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyâd 1986, IV, 190-191.

⁴⁰⁹ İbn Bâbeveyh el-Kummî, III, 290-291; Şeyh Müfid, *Risâletü’l-mut‘a*, s. 8, nr. 7.

⁴¹⁰ Hâirî, s. 17, 24-25, 82, 96, 99, 223, 237, 258, 274.

⁴¹¹ Hâirî, s. 99, 274.

H. Ömer'e karşı H. Ali'nin sözüne tutunarak mut'anın serbest olduğunu ilan etmek istediğini ancak Sünnî baskı ve tehditler sebebiyle bunu başaramadığı ve yeniden yasaklamak zorunda kaldığı yönündeki rivayet de günümüz İran'ında mut'anın meşruiyetine destek alınan argümanlardan birisi olarak göze çarpmaktadır.⁴¹² Bu son iddiaya konu olan bir diyaloga az ileride yer verilecektir.

H. Peygamber'in açıkça yasakladığı bir konuda H. Ömer'in ifadesinin yasağın kendisine ulaşmamış olanlara tekrar hatırlatma anlamında olduğu güçlü bir kanaattir. Nitekim Havle bintü Hakîm, H. Ömer'e gelerek Rabî'a b. Ümeyye'nin mut'a yaptığını ve kadının da hamile kaldığını haber vermiş bunun üzerine H. Ömer hiddetlenerek. "Eğer ben mut'a yasağını bundan önce ilan etseydim bu şahısları taşa tutarak idam (recm) ederdim"⁴¹³ demiştir. Bu rivayet H. Ömer döneminde mut'anın haram kılındığı bilgisine sahip olmayanların bulunduğunu ve H. Ömer'in yasağın insanlara duyurulması yönünde bir çabasının bulunduğunu göstermektedir. Abbâsî Halifesi Me'mûn (ö.218/833) bile epey geç sayılabilecek bir dönemde haram olduğunun farkında olmadığına göre mutlaka arada bilmeyenler çıkabilir. Bunun da mut'anın özel durumundan kaynaklandığını tahmin etmek güç değildir. Çünkü belli aralıklarla izin verilip yasaklanması muhtemelen bazılarının zihninde bir karmaşa oluşturmuş ve son yasağı fark etmemiştir.⁴¹⁴ Özellikle mut'a yasağının risaletin son yıllarına denk düşmesi bundan haberdar olmayanların bulunduğu yönündeki kanaatleri güçlendirmektedir.⁴¹⁵ Hatta Ömer b. 'Abdilazîz (ö.101/720) döneminde bile mut'a nikâhı ile ilgili bazı müzakerelelerin yapıldığı dikkate alınırsa⁴¹⁶ bunu yadsımamak gerekir. H. Ebû Bekir'in hilafeti çok kısa (iki yıl) sürmüştür. Bu süre içerisinde bilgilenmemiş kişiler olabileceği gibi yasağa rağmen bu günahı işlemekte olan günahkâr Müslümanların bulunması da söz konusu olabilir. H. Ömer'in yaptığı, dikaktini çeken bu tür faaliyette bulunanlara ciddi bir uyarıda bulunmaktan ibarettir. Bunu destekleyen bilgiler de mevcuttur. Mesela İbn Mâce'nin Sünen'inde geçen bir rivayet bunu ortaya koymaktadır. H. Ömer halife seçilince insanlara bir hitabede bulunarak şöyle dedi:

"H. Peygamber bize mut'a için üç (üç gün veya üç defa) izin vermiş peşinden de yasaklamıştır. Allah'a yemin ederim ki muhsan olup da mut'a yapan H. Peygamber'in haram kıldıktan sonra helal kıldığına dair dört şahit getiremezse (bunu zina sayarım) ve

⁴¹² Hâiri, s. 17.

⁴¹³ Mâlik, *el-Muvatta'*, "Nikâh", 42; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, XVI, 520, nr. 45717.

⁴¹⁴ İmâdi, s. 242.

⁴¹⁵ H. Ömer'in "Mut'a, H. Peygamber devrinde serbestti" ifadesi dönemin sonlarında yasaklanmasına işaret içindir. Yoksa H. Peygamber yaşadığı dönemde izin verdi ve yasak koymadan vefat etti anlamında değildir. Hac mut'asını yasaklamasına gelince bu temettu' haccıdır (Müslim, "Hacc", 172). H. Ömer'in siyaseten böyle bir tedbir alma ihtiyacı hissetmesi hacca gelenlerin ifrâd ve kırân haccını ihmal etmeleridir. H. Ömer bu hacc türlerine de ilgi gösterilmesi için böyle bir tedbir öngörmüştür. Yoksa temettu' haccını bütünüyle yasaklamış değildir.

⁴¹⁶ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 13; İmâdi, s. 241-242.

taşa tutmak suretiyle idam ederim (recm),⁴¹⁷ muhsan değilse dayakla⁴¹⁸ cezalandırırım.”⁴¹⁹

Mut‘anın Kur‘ân ve sünnet uygulamasında caiz olduğunu, bunu yasaklayanın Hz. Ömer olduğunu, dolayısıyla Ömer’in böyle bir yetkisinin bulunmadığını iddia eden Şianın bir başka açıdan tutarlı bir duruş sergilediğini söylemek mümkün değildir. Hz. Ömer’in nasslar karşısındaki hassasiyeti ve Kur‘ân veya sünnetin açıkça belirlediği bir konuda re‘yle hareket edemeyeceği gerçeği bir yana, her şeyden önce Şia’nın şuna tutarlı bir cevabının olması gerekir: Eğer mut‘a, Halife Ömer’in tasarrufunda bir konu idiye niçin Hz. Ali halife olduğunda –az önce geçtiği üzere Şia’nın imamlarından naklettikleri rivayetlerde- fazilet dolu, sevapları sağanak halinde yağdıran ve günahları döken mut‘anın caiz olduğunu ilan edip insanları serbest bırakmamış hatta teşvik edip bu yönde mücadele vermemiştir? Tam aksine Hz. Ali’nin mut‘ayı caiz gördüğü iddia edilen Abdullâh b. Abbâs’a itirazı vardır ve mut‘anın Hz. Peygamber tarafından yasaklandığını ona bildirenin,⁴²⁰ bu görüşünden dolayı *sen ne kadar şaşkın bir adamsın* şeklinde sert bir uyarıda bulunanın⁴²¹ ve mut‘anın Hz. Peygamber tarafından yasaklandığını⁴²² haber vererek İbn Abbâs’ın bu görüşünden dönmesini sağlayanın Hz. Ali olduğu⁴²³ yönünde sağlam bilgiler vardır. Mut‘a yaşağını bildiren hadisin ravisinin Hz. Ali olduğuna ve bunun da Şia’nın muteber kaynaklarında sahih bir rivayet olarak yer aldığına az önce işaret etmiştik.

İkinci nokta da şudur: Hz. Ömer, Allah ve Peygamberinin serbest bıraktığı ve dolayısıyla yetkisinin olmadığı bir hususta tasarrufta bulunuyor idiye Hz. Ali ona niçin itiraz etmemiştir? Çünkü Hz. Ali, Hz. Ömer döneminde devlet yönetiminde söz sahibi olan şura heyeti içinde bulunuyor ve Hz. Ömer’in kendisine danıştığı âlim/fakih sahabiler arasında yer alıyordu. Hatta tartışmalı konularda doğrudan Hz. Ali’nin re‘yine başvurduğu ve onun görüşü doğrultusunda hareket ettiği veya Hz. Ali’nin doğrudan Hz. Ömer’e muhalefet ettiği ve halifeyi kendi görüşüne ikna ettiğine dair çok sayıda örnek vardır.⁴²⁴ Bu sebeple Hz. Ömer’in: “*İçimizde en isabetli hüküm veren Ali’dir*”⁴²⁵ dediği de naklolunmaktadır. Bu şekilde Hz. Ömer’in Hz. Ali’nin görüşü doğ-

⁴¹⁷ İbn Mâce, “Nikâh”, 44.

⁴¹⁸ Nûr (24), 2.

⁴¹⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (nşr. Muhammed Avvâme), Beyrut 1427/2006, IX, 302.

⁴²⁰ Buhârî, “Nikâh”, 31; Müslim, “Nikâh”, 32; Tirmizî, “Nikâh”, 28; Nesâî, “Nikâh”, 71, “Sayd”, 31.

⁴²¹ Müslim, “Nikâh”, 29; Nesâî, “Nikâh”, 71.

⁴²² Zeyd b. Ali, s. 211, nr. 430, 431, s. 213, nr. 442; Buhârî, “Megâzi”, 38, “Zebâih”, 28, “Nikâh”, 31; Müslim, “Nikâh”, 25-30, 32, “Sayd”, 22; Tirmizî, “Nikâh”, 28, “Et‘ime”, 6; Nesâî, “Nikâh”, 71, “Sayd”, 31; İbn Mâce, Tirmizî, “Nikâh”, 44, Mâlik, “Nikâh”, 41; Tûsî, *el-İstibsâr*, III, 49; a.mlf., *Tehzîbü’l-ahkâm*, VII, 226.

⁴²³ İbn Teymiyye, *Minhâcü’s-sünne*, IV, 190.

⁴²⁴ Bu konuda bk. Saffet Köse, “İslam Hüququnun İnkişafında Həzrət Əlinin (ə) Rolü: Bə’zi İctihad və tətbiqatların təhlili”, *Həzrət Əlinin (ə) Həyatı və Şəxsiyyətinə Həsr Olunmuş Bənəlxalq Elmi Konfransın Materialları*, Bakı 2001, s. 225-233 (Azerice).

⁴²⁵ Buhârî, “Tefsir”, II/6; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, V, 113.

rultusunda hüküm verdiği birçok mesele bulunmaktadır. Hatta öyle ince noktalarda Hz. Ömer'e itirazları vardır ki onun; “Eğer Ali olmasaydı Ömer helâk olmuştu” şeklinde memnuniyetini izhar ettiği bilinmektedir.⁴²⁶ Hz. Ali'nin mut'a konusunda bir itirazı bilinmemektedir.

İslam âlimleri arasında şöhret bulmuş olan ve mezhebin muteber kaynaklarında yer alan bilgilerle bugünkü uygulamaların temelinde en azından motive edici gücü bulunduğu anlaşılan Hz. Ömer karşıtlığının bir ifadesi olarak “mut'adan maksat Ali sevgisi değil Ömer'e buğz'dur” sözü haklı ise şunu hatırlatmak isteriz ki Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'nın (r.a.) kızları Ümmü Gülsüm'ün kocasıdır yani onların damadıdır. Hz. Ali, Hz. Ömer'in devlet işlerindeki müşaviri ve yardımcısıdır. O zaman kim kime niçin buğz etmektedir?! Bunun üzerinde düşünülmesi gerekir.

Mut'a nikâhının geç yasaklanmasının tarihi olarak tıpkı faiz, içki gibi bazı sosyal sebeplerinin de bulunduğunu belirtmek gerekir. Özellikle Şiânın itiraz ettiği tekrarlanarak izin verilip yasaklanmasının bazı sebepleri bu nokta ile ilgilidir. İslam öncesi cahiliye Araplarında geçici evlenmenin bulunduğu bilinmektedir.⁴²⁷ Mesela herhangi bir beldeye seyahata çıkan bir şahıs gittiği yerdeki bir kabileye mensup bir kadınla anlaşıp geçici nikâh yapar peşinden kadın ona bir çadırı mızrak verir, bu evlilikle birlikte kadınının kabilesi kendisine himaye sağlamış olur ve evlilik sürdükçe koca o kabile ile birlikte hareket ederdi. Kadın bu geçici nikâha son vermek istediğinde çadırın kapısının yönünü, ters istikamete çevirir ve böylece koca nikâh akdinin sona ermiş olduğunu anlardı.⁴²⁸ Cahiliye Araplarını bu tür bir evliliğe sevkeden ana sebebin savaşların getirdiği güvensizlikten dolayı korunma ihtiyacı⁴²⁹ olduğu anlaşılmaktadır. Kişi bu yolla seyahat ettiği belde evlendiği kadın vasıtasıyla hedeflediği faaliyetleri için uygun bir güven ortamı sağlardı.⁴³⁰

Bunun dışında cahiliye Arap toplumunda İslam'ın daha sonra oluşturduğu anlamda ailede bir disiplinin olduğunu söylemek de imkânsızdı. Bir kişi aynı anda birçok kadını bir nikâh altında toplayabiliyor, istediği kadar boşayıp istediği kadar evlenebiliyordu. Sürekli savaş halinde olduklarından diledikleri kadar cariye edinebiliyorlardı. Ayrıca ölen yakınlarının karısına çok basit yöntemlerle mirasçı olabiliyorlardı. Bunun yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm'de defalarca dikkat çekildiği üzere kadının bir değeri de yok-

⁴²⁶ Mâverîdî, *el-Hâvi'l-kebir* (nşr. Ali M. Muavviz-Adil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1419/1999, XII, 115; XIII, 213; İbn Abdilber, *el-İstî'âb* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Beyrut 1412, III, 1103; Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân* (nşr. Yâsir İbrahim-Guneym Abbâs), Riyad 1418/1997, V, 154.

⁴²⁷ Bu nikâh türü geçici olması açısından mut'a ile örtüşmekle birlikte sonlanması açısından farklılık arzeder. Mut'a nikâhında süre en önemli unsurdur ve belirlenen sürenin bitmesiyle akit doğrudan sona erer. Cahiliye dönemindeki süreli evlenmede ise akdi sonlandıran kadındır ve bunu dilediği zaman yapar.

⁴²⁸ M. Şemsettin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri* (sad. M.Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli), Ankara 1997, s. 124.

⁴²⁹ Cevad Ali, *el-Mufassal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*, Bağdad 1413/1993, V, 537.

⁴³⁰ Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. M. Abdülkadir Ata), Beyrut 1414/1994, VII, 335.

tu.⁴³¹ İşte bütün bu şartlarda aile hayatını karşılıklı vazifeler üzerine oturtup bir disipline alma o kadar da kolay bir iş değildi. Mut'aya Hz. Peygamber tarafından ne zaman izin verilip ne zaman yasaklandığı tartışmaları önemli olmakla birlikte bundan daha da önemlisi konunun hangi ortamda ve niçin ortaya çıktığı meselesidir. Mut'aya izin verildiği dönemler savaş için yola çıkıldığı anlar üzerinde birleşmektedir.⁴³² Bazı sahabilerin cinsel istekleri yönünde Hz. Peygamber'e müracaat etmeleri artık aile düzeninin oluşturulması ve işleyişi yönünde güçlü bir kabulün var olduğunu, aile ahlakının ve disiplinin sağlanmaya başlandığını, sahabenin artık gelişigüzel hareket edemediklerini göstermektedir. Sahabeden bazılarının "kendimizi iğdiş mi edelim Yâ Rasûlâllâh?"⁴³³ şeklindeki ifadeleri sorunun hangi boyutlarda olduğunu göstermesi bir yana, böyle bir soru o anda mut'anın yasaklanmış olduğunu göstermesi daha da önemlidir. Şayet serbest olmuş olsaydı bu sorunun bir anlamı kalmazdı.⁴³⁴ Hz. Peygamber'in tam anlamıyla aile düzeninin sağlanmasına çok yaklaşıldığını gösteren bu süreci mut'aya kısa süreli bir izin vererek atlattığı ve mü'minlerin aile ahlakını oluşturan temel değerleri benimsediğini gördükten sonra da kesin olarak kıyamete kadar yasaklandığı dikkatten uzak tutulmamalıdır.⁴³⁵ Mut'ayı yasaklayan hadislere az aşağıda yer verilecektir. Bu sebeple Şia'nın mut'aya Hz. Peygamber'in sürekli izin verdiği şeklindeki düşüncesi tutarsız ve tarihi gerçeklere aykırıdır.

Şia'nın, ikinci İmam Hasan'ın çok mut'a yapmasıyla meşhur olduğu yönündeki iddiaları da⁴³⁶ tutarlı değildir. Kendisi çok evlenip boşanmıştır. Bu yüzden babası Hz. Ali de kendisini ve Kûfelileri uyarmıştır (bk. aş.). Mut'ada boşama olmadığı için onun evlilikleri bu çerçevede görülemez.

Şii-Ca'ferî geleneğe mensup âlimler hem mut'anın cevazı konusunda hem de Hz. Ali, Hz. Ömer, İbn Mes'ûd, İbn Zübeyr ve İbn Ömer (r.a.) gibi sahabeden nakledilen mut'anın haram olduğu, Abdullah b. Abbâs'ın da görüşünden rücu ettiğine dair rivayetlere mezhep içi icmaî delil göstererek karşı çıkarlar.⁴³⁷ Eğer bu konuda icmaî bir anlamı varsa dört mezhep ulemasının da mut'anın haramlığı hususunda icmaî vardır ve bu daha da güçlüdür. Hatta bu konuda Ca'feriyye mezhebi dışında yer alan bütün mezheplerin mut'a nikâhının caiz olmadığı konusunda dört mezheple hemfikir olduğu da bilinmektedir. Mesela Zeydîler bunlardandır. Bu da mut'anın haram olduğuna güçlü bir kanıttır.

⁴³¹ Nahl (16), 57-58; Zuhruf (43), 17; Tûr (52), 39; Tekvîr (81), 8-9.

⁴³² Bk. İmâdî, s. 242.

⁴³³ Buhârî, "Nikâh", 6, 8; Müslim, "Nikâh", 11, 12; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 385, 390, 420, 432, 450.

⁴³⁴ *Sahîhu ibn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1418/1997, IX, 449.

⁴³⁵ Müslim, "Nikâh", 21; İbn Mâce, "Nikâh", 44; Dârimî, "Nikâh", 16; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 406.

⁴³⁶ Hâirî, s. 261.

⁴³⁷ Tûsî, *Kitâbü'l-Hilâf*, IV, 340.

Abdullâh b. Abbâs'ın mut'ayı caiz gördüğü yönündeki rivayet de Şiânın tutunduğu önemli delillerden birisidir. Bu konuda öncelikle şu tesbiti yapmamız gerekir. İbn Abbâs'tan konu ile ilgili üç görüş nakledilmektedir. Birincisi mut'anın mutlak anlamda helal olduğu; ikincisi helalliğin zaruret haliyle kayıtlı olduğu; üçüncüsü de mut'anın helal olduğu görüşünden rücu ettiği.⁴³⁸ Esasen bu üç rivayet mut'anın serüveniyle yakından ilgili gözükmektedir. Hz. Peygamber'in bazı hallerde mut'aya izin verdiği bilgisi kaynaklarımızda yer almaktadır. İbn Abbâs'ın mut'anın mübah olduğuna dair görüşü bu devri kapsayan bir anlayışı yansıtmaktadır. Mut'aya izin verilen ortamların savaş dönemi ile ilgili olmasını ve bu konuda izin isteyen sahabilerin zor durumda kaldıklarını beyan ederek talepte bulunmalarını dikkate alarak da ibahanın sebebini şiddetli zaruret haline dayandırmaktadır.⁴³⁹ Nitekim kendisine mut'aya cevaz verdiği ve insanların bunu kullandığı hatırlatılınca: "Sübhânallâh! Ben bu şekilde bir fetva vermedim ki! Benim dediğim şudur: Mut'a tıpkı leş, kan ve domuz eti yemek gibidir. Ancak böyle bir çaresizlik anında/zaruret halinde helaldir."⁴⁴⁰ Onun bu cevabı mut'a yasağını duymamış olabileceğine dair kanaati de güçlendirmektedir.

Kaynaklarda yer alan bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Abdullâh b. Abbâs'ın hem mut'anın mübah olduğu şeklindeki görüşüne hem de bunu mutlak mübah görmese bile ibaha hükmünü zaruret haliyle temellendirmesine itiraz edilmiştir. İbn Abbâs'ın görüşünden döndüğü yönündeki bilgi⁴⁴¹ dikkate alınırrsa sadece ibaha hükmünden değil zaruretle ilişkili olduğu görüşünden de rücu etmiştir. Çünkü zaruret hali ile ilgili hükümler doğrudan Kur'an ayetiyle sabittir⁴⁴² ve ebedilik özelliği taşımaktadır. Oysa kendisine hatırlatılan hadislerde mut'anın kıyamete kadar yasaklandığına vurgu vardır.⁴⁴³ İbn Abbâs'ın görüşünden rücu etmesini sağlayan da⁴⁴⁴ Hz. Ali'nin mut'anın Hz. Peygamber tarafından yasaklandığına dair ikazıdır.⁴⁴⁵ Hatta bazı rivayetlerde az yukarıda geçtiği üzere bu uyarının biraz da sertlik taşıdığı görülmektedir.⁴⁴⁶

Abdullâh b. Abbâs'ın mut'anın caiz olduğu görüşünden rücu edip etmemesi çok da önemli değildir. Veleve ki Tûsî'nin iddia ettiği gibi görüşünden rücu etmemiş olsun.⁴⁴⁷ Neticede sahabî de olsa görüşü kendisini bağlar. Hz. Ali'nin mut'anın yasaklan-

⁴³⁸ İmâdî, s. 245-248.

⁴³⁹ İmâdî, s. 247-248.

⁴⁴⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdi es-Selefi), Musul 1404/1983, X, 259; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, İstanbul 135-38, 146-147; Hâzîmî, *el-İ'tibâr*, Hims 1386/1966, s. 180; Beyhakî, VII, 334-335; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, Beyrut, ts. (Dâru'l-Fikr), IX, 171; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, Kahire 1319, III, 151; İmâdî, s. 247.

⁴⁴¹ Tirmizî, "Nikâh", 28; İbnü'l-Arabî, *Kitâbü'l-Kabes* (nşr. Muhammed Abdullah Veled Kerîm), Beyrut 1992, II, 714.

⁴⁴² Bakara (2), 173; Mâide (5), 3; En'am (6), 119, 145; Nahl (16), 115.

⁴⁴³ Müslim, "Nikâh", 21; İbn Mâce, "Nikâh", 44; Dârimî, "Nikâh", 16; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 406.

⁴⁴⁴ Hâzîmî, s. 179.

⁴⁴⁵ Buhârî, "Nikâh", 31; Müslim, "Nikâh", 30-32; Tirmizî, "Nikâh", 28; İbn Ebî Şeybe, IX, 297-299.

⁴⁴⁶ Müslim, "Nikâh", 29; Nesâî, "Nikâh", 71.

⁴⁴⁷ *Kitâbü'l-Hilâf*, IV, 343.

dığını kendisine bildirmesi ve bu hadisin de hem Sünnî hem de Şîi ve Zeydî kaynaklarda sahih hadis kategorisinde yer alması onun görüşünden daha önemlidir. Ayrıca buradaki şâzz kıraatin Kur'an'ın öngördüğü temel bir ilkeye doğrudan aykırılığı söz konusudur. Çünkü mehri kadından yararlanmanın karşılığı saymaktadır. Oysa daha önce de geçtiği üzere mehri kadından yararlanmanın bir karşılığı değildir.

Tûsî'nin iddia ettiği gibi Abdullâh b. Mes'ûd'un kıraatinde Nisâ suresinin 24. ayetine "belli bir vakte kadar" ilavesinin bulunması⁴⁴⁸ mütevatir değil şâzz kıraattir ve bu tür konularda bir anlamı yoktur.⁴⁴⁹ Kaldı ki Abdullâh b. Mes'ûd'un talâk, iddet ve miras ile ilgili ahkâmın mut'ayı neshettiğine dair görüşü kaynaklarda yer almaktadır.⁴⁵⁰ Buna göre onun kıraatıyla görüşü arasında çelişki vardır.

Şîi-Ca'feriyyenin dışındaki mezheplere göre mut'a nikâhı caiz değildir. Bu görüşün birçok delili vardır. Şimdi bunları ele almaya çalışalım.

C-Kur'an ve Sünnet Bağlamında Mut'aya Bakış

İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu şu ayetlerde mut'anın caiz olmadığını gösterdiğini savunurlar.

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ

"Şüphesiz mü'minler kurtuluşa ermişlerdir... ki onlar iffet ve namuslarını korurlar. Cinsel arzularını sadece zevceleri/eşleri ve cariyeleriyle giderirler. Çünkü ancak böyle yaptıkları zaman kınanmazlar. Ama kim bunun ötesine geçerse işte onlar sınırı aşanlardır."⁴⁵¹

Bu ayetler kadınlardan helal yoldan yararlanmanın iki yolu olduğunu göstermektedir.⁴⁵² Bunlar eşler (hür kadınlar) ve malik olunan cariyelerdir. Bunun dışındaki yollar haram kılınmış, yasaklanmıştır. Devamındaki ayet bu iki yolun dışına çıkmayı haddi aşmak olarak nitelemektedir ki⁴⁵³ mut'a bunlardan birisidir. Mut'a nikâhı sahih bir evlilik olmadığı gibi cariyeye statüsünde bir beraberliği de kapsamamaktadır. Açıkça görülmektedir ki mut'a kadını zevce değildir. Çünkü mut'a kuruluşu sırasında sahih bir evliliğin şartlarını gerektirmediği gibi sonuçlarını da doğurmamaktadır. Ca'ferî uleması

⁴⁴⁸ Kitâbü'l-Hilâf, IV, 344.

⁴⁴⁹ Bk. Cessâs, II, 148.

⁴⁵⁰ Msl. Bk. İbnü'l-Feres el-Endelüsî, *Ahkâmu'-Kur'an* (nşr. Münciye es-Sevâyihi), Beyrut 1427/2006, II, 145.

⁴⁵¹ Mü'minûn (23), 5-7; Me'âric (70), 29-31.

⁴⁵² Bk. Zeyd b. 'Ali, s. 213, nr. 442; Cessâs, II, 149; Pirizâde Mehmed Sâhib Efendi, "Risâle 'alâ Bahsin min ebhâsi'l-Lum'a fi milki'l-mut'a" (nşr. Saffet Köse, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.,5, Konya 2005 içinde), s.424-432.

⁴⁵³ Mü'minûn (23), 7; Me'âric (70), 31.

da kabul etmektedir ki mut'a kadını ile zevciyyet bağı gerçekleşmemektedir. Mut'a kadını cariye de değildir. Zira cariyelerin hibe ve azad edilmesi mümkün olduğu halde mut'ada bunlar yoktur. O sebeple bu ayetler dikkate alındığında mut'anın caiz olmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu konuyu açıklayan şöyle bir diyalog vardır:

Halife Me'mûn'un (ö.218/833) bir Şam yolculuğu sırasında öfkeli bir şekilde Hz. Ömer'i kastederek: "İki mut'a (temettu' haccı ve mut'a nikâhı) Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir⁴⁵⁴ dönemlerinde serbestti. Sen kim oluyorsun da bunları yasaklıyorsun!" diye gazaba geldikten sonra mut'a'nın helal olduğunun ilan edilmesini emreder. Peşinden dönemin büyük âlimlerinden Yahyâ b. Eksem (ö.242/857) huzuruna çıkar ve aralarında şöyle bir diyalog geçer:

Me'mûn: "Yüzünün rengi değişmiş ne oldu?"

Yahyâ: "Ey Mü'minlerin Emiri! İslam adına tam yas tutulacak gündeysiz."

Me'mûn: "Ne olmuş ki?"

Yahyâ: "Zinanın helal kılındığı ilan edildi."

Me'mûn: "Ne demek istiyorsun?"

Yahyâ: "Mut'ayı kastediyorum. O zinadır."

Me'mûn: "Bunu neye dayanarak söylüyorsun?"

Yahyâ: "Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in hadislerine bakarak söylüyorum. Allâh Te'âlâ: *'Şüphesiz mü'minler kurtuluşa ermişlerdir... ki onlar iffet ve namuslarını korurlar. Cinsel arzularını sadece zevceleri/eşleri ve cariyeleriyle giderirler. Çünkü ancak böyle yaptıkları zaman kınanmazlar. Ama kim bunun ötesine geçerse işte onlar sınırı aşanlardır'*⁴⁵⁵ buyuruyor."

Ey Mü'minlerin Emiri! Şimdi soruyorum: "Mut'a ile alınan kadın cariye midir?"

Me'mûn: "Hayır!"

Yahyâ: Peki mut'a, miras ahkâmının yürüdüğü, çocuğun babaya nispet edildiği ve diğer şartların bulunduğu Allah katındaki nikâh akdi midir?

Me'mûn: "Hayır!"

Yahya: 'O zaman mut'a ile ayette belirtilen sınırlar aşıyor demektir.'

Ey Mü'minlerin Emiri! Ali b. Ebî Tâlib'ten (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber kendisine daha önce izin verilmiş olan mut'anın yasaklandığını ve haram kılındığını ilan etmesini emretmiştir.

Me'mûn: "Bu rivayet sahih midir?"

Yahyâ: "Evet!"

Me'mûn: 'Estağfirullâh/Allah'tan af dilerim. Hemen gidin mut'anın haram kılınmış olan bir uygulama olduğunu ilan edin.'

⁴⁵⁴ Mut'anın Hz. Ebû Bekir döneminde serbest olduğu yönündeki görüş hatalıdır.

⁴⁵⁵ Mü'minûn (23), 1, 5-7; Me'âric (70), 29-31.

Peşinden ilan edilir.⁴⁵⁶

Aslında bu ayetlerin mut‘aya imkân vermediği ortadadır. Fakat zikri geçen ayetlerin Mekke devrinde nazil olması, konuyla ilgili izin ve yasağın ise Medine döneminde yaşanması sebebiyle Ca‘feriler mut‘aya karşı yapılan bu istidlâli kabul etmezler. Özellikle mut‘aya karşı çıkma bağlamında Mekke’de nazil olan Me‘âric ve Mü‘minûn surelerindeki ilgili ayetlerin Medenî olan Nisâ’ sûresinin 24. ayetini neshettiği iddiasını⁴⁵⁷ bu açıdan reddederler.⁴⁵⁸ Muhtemelen bu gerçekten hareketle Zemahşerî (ö.538/1144) gibi bazı müfessirler bu ayetlerde mut‘a yasağına delil bulunmadığını belirtirler.⁴⁵⁹

Söz konusu ayetler arasında neshin bulunamayacağı konusunda Ca‘ferilerin haklı olduğunu belirtmek gerekir. Bu zaman bakımından böyle olduğu gibi az yukarıda geçtiği üzere Nisâ’ sûresinin 24. ayetinin mut‘a nikâhıyla bir ilgisinin bulunmaması açısından da böyledir. Ancak muvakkat evlenmelerin cahiliye Arap toplumunda uygulandığı dikkate alınırca muhtemelen Mekke döneminin ortalarında inen Me‘âric ile son yıllarında nazil olan Mü‘minûn suresinde tekrarlanan mezkûr ayetlerin bu tür evlilikleri hoş karşılamadığını ve reddettiğini en azından ahlâkî açıdan tasvip etmediğini açık bir şekilde belirterek zihinsel dönüşüm anlamında çok önemli bir adım attığını ifade etmek mümkündür. Nitekim bu ayetlerin cahiliye devrinde mevcut bulunan geçici evlenmeleri ortadan kaldırmayı hedeflediği ve bu amaçla nazil olduğu yönünde rivayetler vardır.⁴⁶⁰ Hatta İbn Ebî Müleyke’nin (ö.117/735) mut‘a nikâhı hakkında kendisine sorduğu soruya Hz. Âişe’nin: “Benimle sizin aranızda Allah’ın Kitabı var” dedikten sonra bu ayetleri okuduğu naklolunmaktadır.⁴⁶¹ Sosyolojik olarak daimi evliliğe bir anda geçiş rahmet ve meveddetin merkezde olduğu vazifeler örgüsünde sıcak bir yuva oluşturacak şartları tam anlamıyla sağlamanın mümkün gözükmediği bir ortamda daimi evliliğe zemin hazırlama sürecinin bir ön tedbiri olmak üzere bu ayetlerin nazil olduğunu söy-

⁴⁵⁶ Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut, ts. (Dâru’l-Kütübî’l-ilmiyye), XIV, 199-200; İbn Ebî Ya’lâ, *Tabakâtü’l-Hanâbile* (nşr. Muhammed Hamid el-Fıkî), Beyrut, ts. (Dâru’l-Ma’rife), I, 412-413; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk* (nşr. Muhibbüddîn el-‘Umerî), Beyrut 1995, LXIV, 71-72; İbnü’l-Cevzi, *el-Muntazam*, Beyrut 1358, XI, 315-316; İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân* (nşr. İhsan Abbâs), Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), VI, 149-150; Cenedî, *es-Sülûk* (nşr. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn), San’a 1995, I, 316; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’* (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut 1413/1992, XII, 8; Mizzi, *Tehzîbü’l-Kemâl* (nşr. Beşşâr Avvâd), Beyrut 1400/1980, XXXI, 214-215; İbnü’l-Verdî, *Târîh*, Beyrut 1417/1996, I, 218; Halebî, *es-Siretü’l-Halebiyye*, Beyrut 1400/1980, II, 752; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zehab* (nşr. Abdülkadir-Mahmud el-Arnaût), Dimaşk 1406/1996, II, 101; İmâdî, s. 238-239.

⁴⁵⁷ Beyhakî, VII, 335; Nehhâs, *en-Nâsîh ve’l-mensûh* (nşr. Muhammed Abdüsselâm Muhammed), Küveyt 1408/1988, s. 327; Hibetullâh b. Selâme, *en-Nâsîh ve’l-mensûh* (nşr. Zühayr eş-Şâviş-Muhammed Ken’ân), Beyrut 1404/1984, s. 72; İbn Hazm, *en-Nâsîh ve’l-mensûh* (nşr. Abdülgaffâr el-Bündârî), Beyrut 1406/1986, s. 33; Mer’î b. Yûsuf, *Kalâidü’l-mercân fi’n-nâsîh ve’l-mensûh mine’l-Kur’ân* (nşr. Sami Atâ Hasan), Küveyt 1400/1980, s. 89.

⁴⁵⁸ Şehlâ Hâirî, s.97.

⁴⁵⁹ *el-Keşşâf*, Kahire 1366/1947, III, 177.

⁴⁶⁰ Tirmizî, “Nikâh”, 28; İbnü’l-Hümâm, III, 151; İmâdî, s. 246.

⁴⁶¹ Hâkim, *el-Müstedrek* (nşr. M. Abdülkadir Atâ), Beyrut 1411/1990, II, 334, nr. 3193; II, 424, nr. 3484; Pirizâde, s. 425-426.

lemek uygun olur.⁴⁶² Konu ile ilgili ayetlerin Me‘âric ve Mü‘minûn surelerinde ayrı ayrı iki defa nazil olması problemin boyutlarını göstermesi açısından da son derece dikkate değer bir husustur. Konuyu da içine alan ayetlerin Hz. Peygamber tarafından tekrar okunup hatırlatılabileceği halde bizzat Allâh Te‘âlâ’nın aynı ayetleri yeniden göndermiş olmasının elbette tekit ve dikkat çekme açısından bir anlamı olmalıdır.

Şianın itirazına mahal bırakmayacak ayetler Medine döneminde inen Nisâ ve Nûr sûrelerinde mevcuttur. Bu mezhep ulehasının mut‘anın cevazına delil aldıkları Nisâ suresinin 24. ayetinin hemen peşindeki ayet hür kadınlarla evlenmeye maddi imkânları elvermeyip de sıkıntıya (zina) düşme tehlikesi bulunanları mü‘mine cariyelerle nikâh yapmaya yönlendirmekte, böylece kendilerine bir çıkış yolu göstermekte ve ayrıca sabrı tavsiye etmektedir. Nûr suresinde de nikâha imkân bulamayanlardan Allâh’ın kendilerini lutfuyla zengin kılıncaya kadar iffetlerini korumaları talep edilmektedir.⁴⁶³

Medine döneminde gelen bu ayetlerde de aynen Me‘âric ve Mü‘minûn surelerinde olduğu gibi sadece iki yol öngörülmekte ve belli bir aşamanın kaydedildiğini gösterecek şekilde doğrudan talep bildirilmektedir. Eğer mut‘a caiz olsaydı günaha düşme korkusu bulunmaz, cariyelerle evlenmeye ihtiyaç duyulmaz ve hür kadınlarla evliliğin getirdiği sıkıntılara katlanmaya gerek kalmazdı. Ayetin başında yer alan:

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ

“İçinizden imanlı hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyenler”⁴⁶⁴ ifadesinden de anlaşılacağı üzere Müslüman hür kadınların mehir ve nafakalarını kaldırabilecek imkâna sahip olmayanların cariyelerle evlenmek suretiyle yetinmelerini tavsiye etmektedir. Buna göre daha kolay olan mut‘anın tavsiye edilmediğine dikkat edilmelidir. Kaldı ki Hz. Peygamber gençlerden imkânı olanlara gözü haramdan koruma ve şehveti kontrol altına alma fonksiyonuna sahip olan evlenmeyi tavsiye etmiş buna güç yetiremeyenlere de aynı işlevi görebilecek özelliğe sahip bulunan oruç tutmayı önermiştir.⁴⁶⁵ Mut‘anın son derece basit olduğu dikkate alınırsa bu hadise göre Hz. Peygamber’in izin vermediği bir uygulama olduğu açığa çıkar.

Mut‘anın kadını küçük düşürücü özelliğe sahip olduğu Ca‘ferî kaynaklarda da yer almaktadır. Mesela Ca‘fer es-Sâdık’ın bakire kızla mut‘ayı hoş karşılamamasının ana gerekçesi bu evliliğin onun ailesini küçük düşürmesidir.⁴⁶⁶ Hatta “Mü‘mine kadınıla mut‘a yapma! Yoksa onu alçaltırsın/zelil kılarırsın”⁴⁶⁷ şeklindeki daha açık ve daha genel

⁴⁶² Konu hakkında geniş bilgi için bk. Saffet Köse, “Kur‘ân-ı Kerime Göre Ferde Mes‘ûliyet Yükleleyen ve Bunu Düşüren Faktörler”, *Kur‘ân-ı Kerim’de Mes‘ûliyet (Sempozyum Bildirileri)*, İstanbul 2006, s. 129-135.

⁴⁶³ Nûr (24), 33.

⁴⁶⁴ Nisâ’ (4), 25.

⁴⁶⁵ Tirmizî, “Nikâh”, 1; Şeyh Müfid, *el-Mukni‘a*, s. 497; Ahsâî, ‘Avâli’-le’âli, Kum 1405, III, 289; Muhaddis en-Nûri, VII, 507, nr. 8762/1; XIV, 153, nr. 16350, 293, nr. 16757.

⁴⁶⁶ Küleyni, III, 469; İbn Bâbeveyh el-Kummî, III, 289; Tûsî, *el-İstibsâr* III, 153; a.mlf., *Tehzibü’l-ahkâm*, Beyrut 1413/1992, VII, 228, 230.

⁴⁶⁷ Tûsî, *el-İstibsâr* III, 150; a.mlf., *Tehzibü’l-ahkâm*, Beyrut 1413/1992, VII, 227.

ifadesiyle mut‘anın bu yönünü ortaya koymaktadır. Yine o, mut‘anın küçük düşürücü bir etkiye sahip olduğunu net bir biçimde konu ile ilgili sorulan soruya verdiği cevapta ifade etmiştir: “*Bırakın mut‘ayı. Sizden biriniz utanç verici yerlerde (mut‘a yaparken) görünüp de salih kardeş ve arkadaşlarının arasına girmekten haya etmez mi?*”⁴⁶⁸ Ne var ki bu ifade ehl-i beyt soyundan gelen kadınlarla sınırlandırılmış, mut‘anın sadece onlar için bir kusur, eksiklik olabileceği kabul edilmiştir.⁴⁶⁹

En başta belirtildiği üzere İslam hukukunun iki temel kaynağı Kur‘ân, Sünnet ve bu iki kaynağa bağlı olarak gelişen örf hem evlilik öncesi (evleneceklerin birbirine denkliği, görüşme, daha yakından tanıma fırsatı veren nişanlılık, velinin işin içinde olması vb.) hem de evlilik sürecinde öngördüğü tedbirlerle⁴⁷⁰ nikâhın mutluluk ve kalıcılık esası üzerine kurulması ilkesini benimsediğini ortaya koymuştur. İslam‘ın talâk konusundaki tavrı da bu hususta belirleyici bir özelliğe sahiptir. Hz. Peygamber (s.a.s.) -Şi‘anın muteber kaynaklarında da yer aldığı üzere- Allah‘ın hiç sevmediği ve buğzettiği halde ihtiyaçtan dolayı talaka izin verdiğini bildirmekte,⁴⁷¹ herhangi bir sebep olmaksızın sırf zevk düşkünlüğü sebebiyle boşanıp tekrar evlenen erkek ve kadına Allâh‘ın buğz veya lanet ettiğini, Allâh‘ın talâk kadar buğzettiği başka bir fiilin bulunmadığını açıkça beyan etmektedir.⁴⁷² Hz. Ali de oğlu Hasan‘ın çok evlenip boşanmasına mani olamayınca minberden Küfe‘lileri uyarılmış ve Hasan‘ın çok evlenip boşandığını, bu konuda Hz. Paygamber‘in lanetinin bulunduğunu, kızlarıyla Hasan‘ı evlendirmemelerini istemiştir.⁴⁷³

Yine evliliğe teşvik ve boşamanın hoş karşılanmadığı yönündeki rivayetler muteber eserlerde yer almaktadır ki boşanma sebebiyle arş-ı a‘lânın sallandığı rivayeti bunlardan birisidir: “*Evlenin boşanmayın. Çünkü boşama sebebiyle arş-ı alâ sallanır.*”⁴⁷⁴ Bir başka hadiste de Hz. Peygamber bu gerçeği şu şekilde ifade etmektedir:

“*İslam‘da nikâh ile mamur hale getirilen evden, Allâh‘a daha sevimli hiçbir şey yoktur. Yine İslam‘da ayrılık yani boşanma ile harap hale getirilen evden daha fazla Allâh‘ın buğzunu kazanan hiçbir şey yoktur. Sonra Ca‘fer es-Sâdık (a.s.) buyurdu ki: “Allâh Te‘âlâ (c.c.) buğzundan dolayı talaka vurgu yaptı ve sözünü tekrar tekrar söyledi.”*⁴⁷⁵

Bununla birlikte evlilik hayatının taraflardan birisi veya her ikisi için de çekilmez hale gelmesi durumunda da evlilik birliğinin sona ermesine böyle bir zaruret sebebiyle

⁴⁶⁸ Küleyni, III, 459; Şeyh Müfid, *Risâletü’l-mut‘a*, s. 14, nr. 41.

⁴⁶⁹ Tûsi, *el-İstibsâr* III, 150; a.mlf., *Tehzibü’l-ahkâm*, Beyrut 1413/1992, VII, 227.

⁴⁷⁰ Bakara (2), 226-227; Nisâ‘ (4), 34-35 vb.

⁴⁷¹ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 3; İbn Mâce, “Talâk”, 1.

⁴⁷² Küleyni, IV, 57-58; Hür el-Âmilî, XXII, 8-9, nr. 27876-27881.

⁴⁷³ Küleyni, IV, 59; Hür el-Âmilî, XXII, 9-10, nr. 27883; 13, nr. 27889; Muhaddis en-Nûri, XV, 280, nr. 18238; Serahsî, Kahire 1324-31, VI, 3; Musannifek, *el-Hudûd ve’l-ahkâmü’l-fikhiyye*, Beyrut, 1411/1991, s. 34; Tesûli, *el-Behce şerhu’t-Tuhfe* (nşr. M. Abdülkadir Şahin), Beyrut 1418/1998, I, 537.

⁴⁷⁴ Hür el-Âmilî, XXII, 8-9, nr. 27880.

⁴⁷⁵ Küleyni, III, 332; Hür el-Âmilî, XX, 16, nr. 24907; XXII, 7, nr. 27874.

izin verilmiştir. Evliliğin boşama ile son bulması halinde bile aradaki sorunların çözülüp tekrar aile birliğini kurtarma ihtimaline karşılık boşama süreci dönüş imkânı verecek biçimde kademeli olarak üç talak şeklinde belirlenmiştir.⁴⁷⁶ Böylece aile birliğinin devamına tekrar tekrar şans tanınmıştır. Bu sebeple birinci ve ikinci boşamalardan sonra kadının iddeti içinde yeni bir nikâha gerek kalmadan evlilik birliğinin devamı sağlanabilmektedir ki buna literatürde *ric'î talak* denilmektedir. Böyle bir durumda aile birliği yeniden tesis edilmemişse bile birinci ve ikinci boşamalardan sonraki iddet bitimlerinde yeni bir nikâh akdiyle bunu temin imkânı da mevcuttur. Buna da literatürde *küçük bâin talak* denir. Mut'a nikâhında ne evlilik öncesindeki tedbirler, ne de kalıcılık amacı vardır. Dilediği kadar mut'a nikâhı yapabilen bir insanın sürekli olarak adına boşama denmese de evlilik birliğini sona erdirmesi daha başlangıçta/ kuruluş aşamasında kararlaştırdığı bir durumdur.

Kur'an-ı Kerim üç talakla boşanmış olan bir kadının boşayan bu kocasına helal olabilmesi için usulüne uygun bir şekilde bir başka koca ile evlenmesi gerektiğini aksi takdirde ebedi haramlığın devam edeceğini bildirirken bile evliliğin daimi olması gerektiğini ortaya koymaktadır:

*“Kocasını eşini üçüncü defa boşarsa bundan böyle kadın bir başka koca (zevc) ile evlenmedikçe bir daha kendisine helal olmaz. Bu kocası da onu boşarsa her ikisi de Allâh'ın çizdiği sınırlar içinde kalıp geçinebileceklerine inanıyorlarsa birbirlerine dönmelerinde bir günah yoktur.”*⁴⁷⁷

Ayette özellikle *bir başka kişi (racül) ile değil de koca (zevc) ile evlenmedikçe* şeklindeki ifade dikkat çekicidir. Çünkü kişi hukuki şartları gözeterek daimi yaşamaya niyet etmedikçe koca olarak isimlendirilmez.⁴⁷⁸ Âyet üç talakla boşanmış kadının *bir başka koca ile nikâhlanma* şartını net bir biçimde öngörmesine rağmen Ca'ferilere göre mut'a evliliğinin bu şartı sağlamaması⁴⁷⁹ sebebiyle mut'anın nikâh akdi olarak görülmediği de ortaya çıkmış olmaktadır. Burada koca anlamında *zevc* ifadesinin kullanılmasındaki inceliğe baş tarafta yer vermiştik.

Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in evlilikte ciddiyet ve kalıcılık talebinin az önceki konuya da bir yansıması söz konusudur. Üç talakla eşini boşamış olan kocaya helal kılmak amacıyla yapılan geçici evlenmeler (hülle) nikâhtan sayılmamıştır. Hz. Peygamber muttali olduğu böyle bir olayla ilgili olarak kadının yeni kocasıyla gerçek bir evlilik yapmadan üç talakla boşayan kocasına helal olamayacağını söylemiştir.⁴⁸⁰ Yine Resûlullah hülle yapanla kendisi için hülle yapılan erkeği Allah'ın lanetine uğramış

⁴⁷⁶ Bakara (2), 229-230; Talak (65), 1.

⁴⁷⁷ Bakara (2), 230.

⁴⁷⁸ Saffet Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*, İstanbul 1996, s. 361.

⁴⁷⁹ Hür el-Âmilî, XXII, 132, nr. 28199.

⁴⁸⁰ Buhârî, “Şehâdât”, 3, “Talâk”, 4, “Libâs”, 6, 23, “Edeb”, 68; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 49.

insanlar olarak ilân etmiş⁴⁸¹ ve hülle yapanı “teysün müste‘âr = ariyet alınmış teke” olarak nitelendirmiştir.⁴⁸²Hız. Ömer de bu yola başvuranları taşa tutmak suretiyle idam etmekle tehdit etmiş, oğlu Abdullah, bu tür bir evliliğin nikâh akdi değil zina fiili olduğunu ve yirmi yıl beraber yaşasalar bile zinâkâr sayıldıklarını söylemiştir. Hz. Ali, Abdullah b. Mes‘ûd, Ebû Hüreyre, Câbir b. Abdillâh, Ukbe b. Âmir, Abdullah b. Abbas da bu görüşe katılmış ve kadının kocasına helâl olmayacağını belirtmişlerdir. Abdullah b. Abbas bunun Allah’ı aldatmaya kalkışmak olduğunu söylemiştir. Hz. Ömer böyle bir evlilikten sonra boşamaya izin vermeyerek evliliğin devamına hükmetmiş, Hz. Osman da hülle maksadıyla evlenen bir karı kocayı ayırmıştır.⁴⁸³

Hülle ve mut‘a arasında geçici olmaları ve evliliğin amaçlarını hedeflememeleri açısından benzerlik vardır. Mut‘a nikâhında, yararlanma karşılığında bir mehir adı altında ücret ödendiği için kadın kiralanmakta, üç talakla boşanmış olan kadının boşayan bu kocasına helal olabilmesi amacıyla kıyılan geçici nikâhta (hüllecilik) ise koca pozisyonunda bulunan şahıs bir anlamda ariyet alınmaktadır. Kiralama, bir malın mülkiyeti malikinde kalmak şartıyla menfaatinin/kullanım hakkının belirlenen süre için ücret mukabili karşı tarafa temlik edilmesi/verilmesi ve sürenin dolmasıyla akdin son bulmasını, âriyet veya iâre de malın malikine aidiyetinin devam etmesiyle beraber diğer bir şahsa menfaatinin ücretsiz olarak temlik edilmesi ve tarafların diledikleri zaman sonlandırabildikleri akdi ifade eder. Mut‘ada kadın kiralanmakta, âriyette ise koca ödünç alınmaktadır. Dolayısıyla her ikisi de geçici olarak kullanılmaktadır. Hz. Peygamber hülleciliği lanetlediğine göre mut‘anın da bundan farkı yoktur.

Mut‘anın hadislerce yasaklandığı bilinen bir husustur. Zamanıyla ilgili tartışmalar bulunsa da haram kılındığı kesindir. Hz. Peygamber’in az yukarıda değerlendirilen bazı toplumsal ve bireysel şartları dikkate alarak kısa süreli mut‘aya izin verdiği bilinmektedir. İzin dönemlerinin hangi olaylarla ilintili olduğu tartışılrsa da savaş zamanları olduğu konusunda ittifak vardır. Kesin yasağın ise Hayber’in fethi günü geldiği, Mekke’nin fethi veya veda haccı sırasında da duymamış olanlar için tekrarlandığı yönündeki görüşler ağırlık kazanmış gözükmektedir.⁴⁸⁴ Ancak İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350) mut‘a yasağının Mekke’nin fethedildiği yıl geldiğini Hayber’in fethinde yasaklandığı görüşünün hatalı olduğunu bunun da Hz. Ali’nin İbn Abbâs’a söylediği sözün yanlış anlaşılmasından kaynaklandığını belirtir. Ona göre evcil eşek eti Hayber’in fethi sırasında yasaklanmıştır. Bu kesindir. Hz. Ali bu hayvanların etinin mübah olduğunu söyleyen İbn Abbâs’ı öncelikle bu hususta bilgilendirmiştir. Mut‘a yasağını ise Hayber’in

⁴⁸¹ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 15; Tirmizî, “Nikâh”, 28; Nesâî. “Talâk”, 13, “Zinet”, 25; İbn Mâce, “Nikâh”, 33.

⁴⁸² İbn Mâce, “Nikâh”, 33.

⁴⁸³ bk. Saffet Köse, *İslâm Hukukunda Kanuna Karşı Hile (Hile-i Şer’iyye)*, İstanbul 1996, s. 357-378; a.mlf., “Hülle”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 475-477.

⁴⁸⁴ İmâdî, *Lum‘a fi ahvâlil-mut‘a*, s. 240 vd.

fethi ile bağlantılı olarak söylememiş mutlak olarak ifade etmiştir. Bazı raviler bu noktada hata ederek her iki yasağın da Hayber günü geldiğini zannetmişlerdir.⁴⁸⁵

Bu tartışmalarda üç husus önemlidir. Birincisi mut'a yasağı risaletin son devirlerine denk gelmiştir. Daha önce belli dönemlerde çok kısa izin verilip yasaklanması ve bunun da tekrarlanması ilan edilen yasak hükmünün yaygınlık kazanması önünde en azından bazı şahıslar açısından bir takım zorluklar oluşturmuş, bilgisizliğe sebebiyet vermiştir. Bu sebeple Hz. Ömer kendi döneminde bunu tekrar ilan etmiştir. Bu konu daha önce ele alınmıştı.

İkinci husus mut'anın yasaklandığına dair hadisin ravisi Hz. Ali'dir.⁴⁸⁶ Mut'ayı caiz gören İbn Abbâs'ı uyaran da bizzat odur.⁴⁸⁷ Bunda Şiaya mucize kabilinden bir cevap vardır. Bu konu üzerinde de durulmuştur.

Üçüncü nokta yasağın zamanlamasından daha da önemlisi mut'anın kıyamete kadar kaldırılmış olmasıdır. Hz. Peygamber şöyle buyurur:

أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي قَدْ كُنْتُ أَدْنْتُ لَكُمْ فِي الْإِسْتِمْتَاعِ أَلَا وَإِنَّ اللَّهَ قَدْ حَرَّمَهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ مِنْهُنَّ شَيْءٌ فَلْيُخْلِ سَبِيلَهَا وَلَا تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْنًا

*“Ey İnsanlar! Ben kadınlarla mut'a yapmanız konusunda size izin vermiştim. Dikkat edin! Allah onu kıyamete kadar haram kılmıştır. Bu sebeple kimin süresi dolmamış böyle bir evliliği varsa hemen kadına yol versin/bıraksın. Onlara verdiklerinizden de bir şey almayın.”*⁴⁸⁸

Bu hadiste dikkat çeken önemli hususlardan birisi şudur. Hz. Peygamber'in *izin vermiştim* demesi o toplumun bu nikâhı bildiğini ve uygulamalarının bulunduğunu gösterir. Çünkü izin bilinen konuda olur. Üstelik Hz.Peygamber'den bunun dışında şartları ve diğer hükümleriyle ilgili bir açıklama gelmediğine göre geçici evlenme Araplar'da bilinen bir husustur. Bu hadis artık bilinen bu uygulamanın kıyamete kadar yasaklandığını ilan etmektedir.

Buraya kadar nasslar çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır. Mut'anın amaç ve yapı bakımından ele alınması da bir fikir verecektir. Şöyle ki: Mut'anın en temel maksadı cinsel hazdır. Mesela Ca'fer es-Sâdık'tan gelen şu rivayette bu husus aydınlanmaktadır: *“Allah bizim taraftarlarımıza (şî'atünâ) sarhoş edici bütün içecekleri yasaklamış*

⁴⁸⁵ Zâdü'l-me'âd, Beyrut 1415/1994, III, 344-345, 459-461; V, 111-112.

⁴⁸⁶ Zeyd b. Ali, s. 211, nr. 430, 431, s. 213, nr. 442; Buhâri, “Megâzi”, 38, “Zebâih”, 28, “Nikâh”, 31; Müslim, “Nikâh”, 25-30, 32, “Sayd”, 22; Tirmizî, “Nikâh”, 28, “Et'ime”, 6; Nesâî, “Nikâh”, 71, “Sayd”, 31; İbn Mâce, Tirmizî, “Nikâh”, 44, Mâlik, “Nikâh”, 41; Tûsî, *el-İstibsâr*, III, 49; a.mlf., *Tehzîbü'l-ahkâm*, VII, 226.

⁴⁸⁷ Buhâri, “Nikâh”, 31; Müslim, “Nikâh”, 32; Tirmizî, “Nikâh”, 28; Nesâî, “Nikâh”, 71, “Sayd”, 31.

⁴⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, IX, 299; Müslim, “Nikâh”, 21; İbn Mâce, “Nikâh”, 44; Dârimî, “Nikâh”, 16; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, III, 406; *Sahîhu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, IX, 455; Ebû Avâne, *el-Müsne'd*, Beyrut, ts. (Dâru'l-Ma'rife), III, 30; Beyhakî, VII, 330-331.

onun yerine geçmek üzere mut'ayı meşru kılmıştır."⁴⁸⁹ Bununla kastolunan şudur: İçki ile yaşanan mest edici zevk yasaklanınca aynı hazzı tatmak üzere mut'a helal/meşru kılınmıştır. Bu ifadeler açıkça mut'anın amacını ortaya koyarken bugünkü uygulamanın temelinde de aynı zihniyetin bulunduğunu belirtmek gerekir.⁴⁹⁰ Oysa az yukarıda sırf cinsel haz ve zevk amacıyla çok evlenip boşanana Allâh'ın lanet ettiğini belirten hadisleri mezhebin muteber kaynaklarından nakletmiştik.

Şîi ideolojisi erkeğin cinsel şehvetin boyunduruğu altında bulunduğu ve hayvanî/nefsî güce sahip olduğu temeline oturmakta ve bunun da en pratik ve kolay yolunun mut'a olduğu inancına dayanmaktadır.⁴⁹¹ İran'da yapılan bir araştırmada erkeklerin kadınlara göre ezici bir oranda daha fazla mut'a nikâhını tercih etmeleri kadınların ise neredeyse tamamının mut'aya karşı⁴⁹² olmalarının temel sebebi de bu olmalıdır. Mesela bir kadın mut'a yapmaktansa kör bir kocaman olmasını tercih ederim⁴⁹³ şeklinde duygusunu ifade etmektedir ki bu genel anlamda mut'aya kadın bakışını yansıtan bir husustur. Bu sebeple kadınların daimi evliliği tercih etmeleri bir esas ise de bu mümkün olmadığında hiç değilse uzun süreli mut'ayı (üç-dört aylık gibi) seçmektedirler.⁴⁹⁴ Hatta mut'a evliliği yapan kadınlar bunun devamlı olabileceği ümidini taşımaktadırlar.⁴⁹⁵

Mut'adaki temel saik tarafların daimi evlilikte olduğu şekliyle ahlâkî, toplumsal/ictimâî, ekonomik herhangi bir sorumluluk yüklenmekten kaçınmasıdır.⁴⁹⁶ Bu anlayışın doğal sonucu olarak mut'a, taraflara kişisel, toplumsal ve ahlâkî anlamda önem arzeden hiçbir sorumluluk yüklememekte⁴⁹⁷ bu sebeple de kadına koca himayesi ve toplumsal saygınlık kazandırmamaktadır.⁴⁹⁸ Özellikle mut'adan hamile kalan kadınların çocuklarına kürtaj uygulandığı vak'alar olduğu gibi⁴⁹⁹ doğan çocuklarla babasının hiç ilgilenmediği ve çocuğun özellikle kız ise himayesiz kalması sebebiyle birçok sıkıntı yaşadığını gösteren örnekler vardır.⁵⁰⁰ Doğan çocukların çoğu zaman mağdur oldukları çok kötü şartlarda yetişerek mut'a nikâhı için uygun adaylar haline geldikleri, böyle bir nikâhın da en olumsuz uygulamasını yaptıkları bilinen hususlardandır.⁵⁰¹

⁴⁸⁹ İbn Bâbeveyh, III, 293; Şeyh Müfid, *Risâletü'l-mut'a*, s. 9, nr. 8.

⁴⁹⁰ Hâirî, s. 88, 91, 93, 99, 100, 107, 108, 119, 149, 158, 180, 196, 198, 207, 208, 227, 231, 238, 241, 255, 259, 262, 264, 276, 278, 281.

⁴⁹¹ Hâirî, s. 282.

⁴⁹² Hâirî, s. 208.

⁴⁹³ Hâirî, s. 290.

⁴⁹⁴ Hâirî, s. 161, 164, 231.

⁴⁹⁵ Hâirî, s. 199.

⁴⁹⁶ Hâirî, s. 89, 259.

⁴⁹⁷ Hâirî, s. 107.

⁴⁹⁸ Hâirî, s. 279.

⁴⁹⁹ Hâirî, s. 254.

⁵⁰⁰ Bk. Hâirî, s. 155 vd.

⁵⁰¹ Hâirî, s. 131-133, 169.

Buraya kadar mut'a nikâhı ile ilgili lehte ve aleyhte olan görüşlere ve bunların delillerine yer verilmiştir. Son olarak Nefes ilim havzasında yetişmiş Şi'i-Ca'ferî geleneğe mensup Musa Musevî'nin konu ile ilgili görüşlerinin özetini sunmak istiyoruz: "Ne yazık ki bazı Şii âlimler mut'a nikâhını savunma derdine düşmüşler, bu konuda eserler yazmışlardır ki, bununla onlar iftihar edip alınları açık, başları dik durmaktadır. Nezaket ve saygınlığı kaldıran bu bid'atın gerçek yüzünü ortaya koymak pek zahmetli olmayacaktır. Ancak öncelikle delillerinin çürük olduğunu ortaya koymak istiyorum ki Şia işin ciddiyetini ve felaketin büyüklüğünü görsün. Şia geleneğine ve fakihlerimizin caiz gördüklerine göre mut'a nikâhı bir erkeğin, bir başka adamlı evli olmayan sayısız kadınla şahitlere bile gerek kalmaksızın sadece söyleyeceği iki kelime karşılığında istediği süre için cinsel teması helal edinmesidir. Mut'a'nın Halife Ömer zamanında yasaklandığını söylemek Hz. Ali'nin halife olduktan sonra mut'anın uygulanması yönünde bir hüküm koymamasıyla çürümektedir. İmam Ali'nin görüş ve uygulamaları bizim için delildir. Emir ve yasakları rahatça ifade edebileceği hilafeti döneminde böyle bir uygulamaya yol vermemiş olmasını fakihlerimiz neden görmezden geliyorlar?! Bu, mut'anın Hz. Peygamber döneminde yasaklandığının açık delilidir. İnsan şerefli bir varlık olarak yaratılmış⁵⁰² ve Hz. Peygamber de kendi ifadesiyle yüce ahlâkı tamamlamak üzere gönderilmiştir. İnsan onurunu ayaklar altına alan ve hiçbir ahlâkî değerle bağdaşmayan bu sebeple de tarihin hiçbir döneminde hükümdarların kendi saraylarında bile uygulamaya cesaret edemedikleri böyle bir anlayışı nasıl savunabiliriz! Kadını zillete düşüren, alınıp satılan bir ticaret metaı haline dönüştüren, bir erkeğin sınırsız miktarda kadını üst üste yığıp kullanmasının dinle bağdaşır tarafı neresidir?! Bizim fakihlerimiz sanki mut'ayı erkeklerin fuhuşa düşmemesi için iyilik olmak üzere Allah'ın koyduğu kanun olarak tasavvur etmektedirler. Bununla onlar İslam'ın sadece erkekler için konmuş bir din olmadığı, İslam'ın herkesin dini olduğu gerçeğini unutmuş görünmektedirler. İlahi dinler, erkekler şehvetlerini ve cinsel dürtülerini, kanun ve meşruiyet görüntüsü altında tatmin etsinler diye mi gelmiştir! İslam, insanları her şeyi mübah gören cahiliye anlayışından çıkarıp erdemli bir yaşantıya sevk etmek için gelmiştir. Dörtten fazla evliliği yasaklayan İslam, çok eşliliği de ağır şartlara bağlamış, boşanmayı hoş karşılamamıştır. Evlenme ve boşanma konusunda bu kadar disiplinli olan bir din içerisinde sınırsız serbestlik ifade eden bir uygulamaya nasıl cevaz olabilir! Son söz olarak şunu söylemek mümkündür: Şia dışındaki diğer mezhepler işin ciddiyetini, sosyal ve ahlâkî tehlikelerini görerek, mut'aya karşı hak, adalet ve ahlâka yakışan bir tavır sergilemişlerdir. Fakat bizim fakihlerimiz bunu yapamamışlardır. İmam Ca'fer es-Sâdık'a atfedilen '*Doğruluk onlara (ehl-i sünnete) muhalefettir*' şeklindeki yalan ve iftira niteliğindeki bir söze tutunarak lanetli mut'ayı helal görmüşlerdir. *Mut'anın lehinde yer alan bütün rivayetler yalan ve uydurmadır. Böyle bir nikâha cevaz verenler kendi kızları, kız kardeşleri veya*

⁵⁰² İsrâ' (17), 70.

*akrabaları için de caiz görürler mi?. Yoksa izin vermek bir yana sözünü duymaları bile onları çulğuna mı çeviriyor?. Kendi kızları ve diğer yakınları için mut'aya razı olmayanlar bunu kendi aile ve soylarının şerefine ters gördükleri için yapamamaktadırlar. Hatta bu gün bazı Şi'i bölgelerde, konu lehinde bir kelimenin bile konuşulamayacağı yerler vardır. Bir fakihden bu yönde bir izin istense cinayet bile çıkabilir. O zaman hiç kimse kendisi için istemediği bir şeyi diğer kardeşlerine reva görmemelidir.*⁵⁰³

Sonuç olarak Mûsâ Mûsevî'nin görüşlerine aynen katıldığımızı ifade etmek isteriz. Kur'ân ve Sünnet'in evliliğin kalıcılık ve mutluluk esası üzerine kurulması felsefesine rağmen Şiî-Ca'ferî gelenekte mut'a neredeyse bir iman esası gibi kabul edilmiş ve büyük teşvik görmüştür. Cinselliğin yapısında bulunan cazibeye dinin motive edici gücü de dâhil edilince mut'a uygulamasının bazı Şiî çevrelerde oldukça rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Burada şu hususa işaret etmek isteriz ki mut'anın İnan havzasında kabulünün bu ülkenin tarihiyle mesela İslam öncesi kültürüyle bir bağlantısı olabilir mi sorusuna cevap aranması gerekir. Çünkü İnan tarihinin önemli dönemlerinden olan Mazdeklerin kadına bakışıyla mut'a uygulaması arasında bir paralellik var gibi gözükmektedir. Çünkü Mazdeklerde kadın kamu malıdır, ortak maldır.⁵⁰⁴ Mazdek fesadın sebebi olarak gördüğü mal ve kadını ortak ilan ederek toplumu bu çıkmazdan kurtarabileceğine inanmıştı. Tabii bu daha büyük bir fesada yol açmıştı.⁵⁰⁵ Mut'ada da benzer bir anlayış gözükmektedir. Bu tür evlilikte kadının orta malı olması bir yana mut'a, ahlâkî çöküşü önlemenin aracı kabul edilirken kendisi bu çöküşün sebebi olmuştur. Şehlâ Hâirî'nin araştırması ortaya koymuştur ki mut'a ikinci derece bir kadın sınıfı ortaya çıkarmıştır. Bunun ise Kur'ân ve Sünnetle bağdaşır tarafı yoktur.

IV- Misyâr Nikâhı

Misyâr nikâhı ilk defa Suûdî Arabistanın el-Kasîm bölgesinde ortaya çıkmış ve buradan yayılmaya başlamış bir nikâh türüdür. Misyâr, evlenme akdinin bütün rükün ve şartlarına uygun olarak hukuki sonuçlarını doğuracak biçimde yapılmış olmakla birlikte kadının bazı haklarından ferâğat ettiği bir nikâh şeklidir. Böyle bir nikâhla evlenen kadın nafaka, süknâ ve kocasının kendisinin yanında ikamet etmesi gibi haklarından ferâğat etmekte, kocası belli zamanlarda kendisine uğramaktadır. Bu tür nikâh talebinin kadından gelebileceği düşünülebilirse de daha çok kocadan geldiği, ayrıca bu tür evlilikte birden fazla kadınla evli olan erkeklerin daha aktif olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, kocanın eşiyle anlaşarak onun evine geleceği zamanı belirlemesi, kadının belli

⁵⁰³ bk. Mûsâ el-Musevî, *eş-Şi'a ve't-tashih: es-Srâ' beyne-ş-Şi'a ve't-teşeyyu'*, U.S.A., 1408/1988, s.108-113; bu bölümün tam tercümesi için bk. "Geçici Nikâh/Mut'a..." (çev. Doğan Kaplan), *S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 15, Konya 2003, s. 273-279.

⁵⁰⁴ Kenan Has, "Mezdekiyye", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 523.

⁵⁰⁵ Bk. Hidayet Işık, "İslam Bilginlerinin Seneviye Adı Altında Dualist Dinlere ve Mezheplere Yaklaşımları", *Dini Araştırmalar*, VI/18, Ankara 2004, s. 168.

haklarından ferağat etmesi misyar nikâhının en temel özelliğini oluşturur. Bu nikâh için *misyâr* kelimesinin tercih edilmesi konusunda da bazı farklı görüşler vardır. Bir grup araştırmacıya göre, koca eşinin yanında bir süre kalıp döndüğü için yürümek anlamına gelen *seyr* kökünden mifâl vezninde mübâlağa sîgası olan misyâr kelimesi seçilmiştir. Diğer bir grup araştırmacıya göre, ise misyâr Suûdî Arabistan'ın Necid bölgesinde kullanılan ve halk dilinde günlük ziyaret anlamına gelen bir kelimedir. Kocanın komşu ziyaretine benzer bir biçimde gelip-geçici olarak eşine uğramasından dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir. Bir grup araştırmacı da misyâr'ın bazı Körfez ülkelerinde uğramak ve uzun süre kalmamak anlamına gelen halk dilinde (âmmice) bir kelime olduğunu ifade etmektedirler.⁵⁰⁶

Bu nikâhın ortaya çıkmasına ve yayılmasına zemin hazırlayan sebepler arasında evlenme çağı geçmiş bakire kızlar ve ölüm veya boşanma sebebiyle dul kalmış kadınların sayısında önemli ölçüde artışın meydana gelmesinin rol oynadığı belirtilmektedir. Öte yandan bazı evli erkeklerin cinsel problemler, kısırlık, hastalık gibi eşiyile yaşadığı sorunlarından dolayı kendisinden ayrılmaksızın başka bir eş edinme arzusu da bu nikâhın ortaya çıkmasında etkili olmuştur.⁵⁰⁷ Resmî veya ticârî işleri sebebiyle bulunduğu yerden bir başka beldeye sık gelip gidenlerin orada bu tür bir evliliğe ihtiyaç duymaları, çok evliliğe tepkili olan toplumlarda yaşayanların bu baskıyı aşmak amacıyla bir başka bölgede bu tür bir evlilik yapmaları, anne-babasına bakmak zorunda olan kadınların bu yöndeki talepleri de bu tür bir nikâhta etkili sebepler arasında sayılmaktadır.⁵⁰⁸

Misyâr nikâhının caiz olup olmadığı problemin yaşandığı İslam ülkelerindeki araştırmacıları meşgul etmiş ve üç görüş ortaya çıkmıştır. Eski Suûdî Arabistan müftüsü Abdülazîz b. Bâz, Ezher şeyhi Muhammed Seyyid et-Tantâvî, Mısır Müftüsü Nasr Ferîd, Suûdî Arabistan ifta, davet ve irşad kurumu üyesi Abdullah b. Abdirrahman el-Cebrîn ve Sa'd el-Anzî bu nikâhın caiz olduğunu savunmaktadır. Bu görüşü müdafaa edenlerin temel dayanakları akdin istenen bütün şartları taşımış olması ve kadının ferağatı caiz olan bazı haklarından vazgeçmesidir. Hz. Sevd'e'nin Hz. peygamberle beraberlik nöbetini Hz. Âişe'ye devretmesini de görüşlerini destekleyen bir delil olarak ileri sürerler. Hatta RiyadYüksek Mahkeme hâkimi İbrahim b. Sâlih el-Hudayrî misyâr nikâhının şer'î olması bir yana günümüz şartlarında buna zaruret bulunduğunu savunur. Bunun dışında Yûsuf el-Karadâvî, Suûdî Arabistan Büyük Âlimler Kurulu (hey'etü kibârî'l-'ulemâ') üyesi ve Mekke Temyiz Mahkemesi hâkimi Abdullâh b. Menî', Vehbe ez-Zühaylî, Mescid-i Harâm'ın imam-hatîbi Suûd eş-Şüreyym de bu nikâhı kerahetle

⁵⁰⁶ Abdülmelik Yusuf Muhammed el-Mutlak, *Zevâcü'l-misyâr: Dirâse fıkhiyye ve ictimâ'iyye nakdiye* (yüksek lisans tezi, Câmî'atü'l-Yermûk, Külliyyetü's-Şerî'a ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 1422/2001), s. 42-44; a.mlf., *ez-Zevâcü'l-'urfi dâhile'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Su'ûdiyye ve hâricehâ*, Riyad 1427/2006, s. 316-320; Üsâme Ömer Süleyman el-Aşkar, *Müsteceddât fıkhiyye fi kadâyâ'z-zevâc ve't-talâk*, Amman 14525/2005, s. 161-164, 167.

⁵⁰⁷ Üsâme Ömer Süleyman el-Aşkar, *Müsteceddât fıkhiyye*, s. 167-170.

⁵⁰⁸ Abdülmelik Yusuf Muhammed el-Mutlak, *Zevâcü'l-misyâr*, s. 47-50.

beraber caiz görürler. Bu görüşte nikâhın şartlara uygun olması cevazda, evlenmenin amaçları ve felsefesi açısından nassların ruhuyla bire bir örtüşmemesi de kerahette etkili olmuştur. Bunun yanında kerahetin şartlara bağlı olarak gerçekleşeceğini savunan araştırmacılar da vardır ki Ahmed el-Huccî el-Kürdî, Mahmûd Ebû Leyl bunlardan-
dır.⁵⁰⁹

Bu nikâhı caiz görmeyen araştırmacılar arasında ise Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Kuveyt Şeriat Fakültesi dekanı Uceyl Câsim en-Neşemî, Ezher Üniversitesi İslam Araştırmaları Enstitüsü üyesi Muhammed er-Râvî, Kuveyt İslam Hukuku ve İslam Araştırmaları Fakültesi dekanı Muhammed Abdülgaffâr eş-Şerif, Muhammed ez-Zühaylî, Umân Sultanlığı Şeriat ve Hukuk Fakültesi dekanı İbrahim ed-Debû'nun yanı sıra İslam hukukçularından Cebr el-Fudaylât, Ali Muhyiddin el-Karadâğî, Abdullah el-Cubûrî, Ömer Süleyman el-Aşkar gibi akademisyenler vardır. Bu görüşte olanlar böyle bir nikâhın Kur'ân ve Sünnet'in öngördüğü maksatlarla örtüşmediğini, nikâhın akdin maksatlarına muhalif bazı şartlarla birlikte yapıldığını, kadının sömürülmesine ve bir takım hakların suistimal edilmesine zemin hazırlayacağını, ilk eşin haklarının zayi edileceğini, bu tür nikâhların gizlilik içinde yapılarak nikâhta aleniyet prensibinin ihlal edileceğini, kadını aşağılamaya ve onu alaya alma anlamına geleceğini savunurlar.⁵¹⁰

Bazı araştırmacılar ise misyâr nikâhının cevazı konusunda kararsız kalmışlar ve beklemeyi (tevakkuf) tercih etmişlerdir. Çünkü bu akit şartlara uygun gözükse de ortaya çıkaracağı olumsuzluklar aile kurumuna büyük bir darbe vuracak niteliğe sahiptir. Hatta bazı kişilerin bu konuda çizilen sınırların dışına çıkarak suistimal yoluna gittikleri de tesbit edilmiştir. Bu sebeple misyâr nikâhının caiz olduğunu savunan bazı araştırmacılar gördükleri olumsuzluklardan sonra bu görüşlerinden vazgeçmişlerdir. Kararsız kalıp beklemeyi tercih edenler arasında Suûdî Arabistan Büyük Âlimler Kurulu üyesi Muhammed Sâlih b. Useymîn, İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi Usûlüddîn Fakültesi öğretim üyesi Ömer b. Suûd el-‘İd, İhsan ‘Âyîş, Yermûk Üniversitesi öğretim üyesi Muhammed Fâlih Mutlak vardır.⁵¹¹

Misyâr nikâhı, akdin bütün şartlarını taşımaktadır. Burada kadının ferağatı caiz olan bazı haklarından vazgeçmesi sözkonusudur. Bu sebeple fıkıh ahkâmı açısından misyârın geçersiz bir nikâh olduğunu söylemek mümkün değildir. Ne var ki bu nikâhla oluşturulacak ailenin hem eşler, hem de doğacak çocuklar açısından Kur'ân ve sünnetin öngördüğü *meveddet* ve *rahmet* merkezli *sıcak yuva* ortamı oluşturacağını, nassların

⁵⁰⁹ Abdülmelik Yusuf Muhammed el-Mutlak, *Zevâcü'l-misyâr*, s. 81-89; a.mlf., *ez-Zevâcü'l-'urfî*, s. 325-331; Üsâme Ömer Süleyman el-Aşkar, *Müsteceddât fıkhiyye*, s. 175-176.

⁵¹⁰ Abdülmelik Yusuf Muhammed el-Mutlak, *Zevâcü'l-misyâr*, s.88- 93; a.mlf., *ez-Zevâcü'l-'urfî*, s. 338-363; Üsâme Ömer Süleyman el-Aşkar, *Müsteceddât fıkhiyye*, s. 179-183.

⁵¹¹ Abdülmelik Yusuf Muhammed el-Mutlak, *Zevâcü'l-misyâr*, s. 94; a.mlf., *ez-Zevâcü'l-'urfî*, s. 364; Üsâme Ömer Süleyman el-Aşkar, *Müsteceddât fıkhiyye*, s. 183-184.

aileye biçtiği rollerle bağdaştığını söylemek de mümkün gözükmemektedir. Bu açıdan nikâhın ruhu ile örtüştüğünü ifade etmek zordur.

Misyâr'ın ortaya çıkışında istisnâ kabilinden bir takım sebepler ve anormal şartlar etkili olmuştur. Özellikle erkeklerden gelen bu tür tekliflere kadınların bir takım olumsuzlukların zorlaması sebebiyle sıcak baktıkları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu nikâha ilke olarak cevaz vermek yerine onu bu tür sebeplere ve şartlara bağlı olarak değerlendirmek gerekir. O zaman böyle bir evlilik türünün oluşması ve ortaya çıkmasında etkin olan sebeplerin ortadan kaldırılması için çaba sarfetmek gerekir. Özel zaruret halleri dışında misyâr nikâhıyla evlenmekten kaçınmanın uygun olduğunu, yaygınlaşmasını önleyici tedbirlerin alınmasının daha isabetli olacağını belirtmeliyiz. Sonuç olarak nikâhın akit yönü dikkate alındığında, şekil şartlarına bakıldığında bu nikâhın geçersiz olduğunu söylemeye imkân yoktur. Ancak nikâhın rûhu göz önünde bulundurulduğunda onu olumlamak da çok isabetli gözükmemektedir.

V-Formalite Nikâh

Formalite nikâhı, amaç dışı şekli evlilik olarak tanımlanabilir. Akit, şekil şartlarını taşımakla birlikte içerik ve amaçlar hedeflenmemiş, nikâh bir başka maksada basamak kılınmıştır. Nitekim taraflar da karı-koca gibi hareket etmemektedirler.

Formalite nikâhı süreli bir akitir. Amaca ulaşıldığında akdin sonlandırılması yoluna gidilecektir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla cinsel birleşme bulunmayacağı veya bu amaçlanmadığı için bu yönüyle mut'a nikâhından ayrılmaktadır.

Bütün akitlerin olduğu gibi nikâhın da birisi şekli diğeri özü ilgilendiren rûhî/derûnî olmak üzere iki farklı boyutu vardır. Bu iki unsur arasındaki en temel ilişki şeklin özü koruyucu bir nitelik arzemesidir. Bu sebeple hukukî işlemlerde maksat merkezi rol oynar ve şekil ona hizmet etmesiyle değer kazanır.

Hukukun şekle değer vermesinin sebebi işlemin kesinleştiğini göstermesi, alenilik sağlaması, ispat güvencesi temin etmesi, aceleciliği önleyerek teennî ile hareket etmeyi gerçekleştirmesi böylece iradenin sağlanmasına yardımcı olmasıdır. Bu işlevselliğinden dolayı şekli dikkate almayan bir hukuk düzeni yoktur. Çünkü şekle riayet edilmeden gerçekleştirilen hukuki işlem büyük ölçüde korunaksızdır. Bu da kabuksuz yaş meyveye benzer.

Az önceki ifadelerden de anlaşılacağı üzere hukukî işlemlerde ve akitlerde şekil araç, derûnî/iç boyut ise amaçtır. Bir bakıma şekil kabuk öz ise meyvesidir. Şeklin ön plana çıkarıldığı ruhun önemsenmediği bir başka ifadeyle şeklin araç olmaktan çıkıp amaç haline geldiği hukuki işlem ve akitlerin cansız bedenden, kabuğu sağlam olup da içi olmayan veya çürük olan meyveden farkının bulunmadığını söylemek mümkündür. Buna göre şekil ruhu koruyorsa anlamlıdır ve bunun için önemlidir. Bu denge sağlandığında şekil-ruh bütünlüğünden, amaç-araç birlikteliğinden söz edilebilir. Hukukun aradığı budur ve bu sebeple onun himayesi altındadır. Nikâh gibi hassas bir konuda

şekil-ruh bütünlüğünün sağlanamaması diğer akitlere göre daha ağır sonuçlar doğuracak özelliğe sahiptir.

Formalite icabı yapılan akitlerin esas amacı hukukun izin vermediği bir menfaati bir başka kuralın arkasına sığınarak elde etmektir. Bir kuralı kullanarak diğerini aşmak, onun etkisinden ve müeyyidesinden çıkmaktır. Sonuçta da hukukun hedefinde olmayan bir menfaate ulaşmaktır. Bu tür eylemlerde hukuk yine onun kuralları kullanılarak ihlâl edildiği bir başka ifadeyle hukuk yine kendisiyle etkisiz hale getirilmeye çalışıldığı için toplumsal zarar ve hukukun zedelenmesi üst düzeydedir. Hukuku derinden yaralayan da bu özelliği sebebiyle bu tür işlemlerdir.

Aşağıda zikredilecek örneklerde de görüleceği üzere formalite türü nikâhlarda mutluluk ve kalıcılık özelliği yoktur. Nikâh şekil olarak var, özü itibariyle yoktur.

Formalite evliliklerin en eskisi ve meşhuru üç talâkla boşanmış bir kadının boşayan eşine yeniden dönebilmesi için Kur'an'ın emrettiği bir başka kocayla evlenme şartının⁵¹² formalite icabı yerine getirilmesi anlamına gelen hülle nikâhidir. Günümüzde ortaya çıkan bu tür nikâhların başında ise yabancı ülkede oturma izni alabilmek veya vatandaş olabilmek amacıyla o ülke vatandaşı veya orada oturma izni bulunan birisiyle evlenerek istenen süre nikâhlı kalıp maksat hâsıl olduğu anda boşama yoluna gitmek şeklindeki uygulamadır. Yine nişanlı olan bazı çiftlerin daha serbest hareket edebilmeleri ve daha rahat ortamlarda görüşüp-konuşabilmeleri amacıyla gerçek evliliğe kadar yaptıkları nikâh da bir başka örnektir. Buna dul kadınların hacca gidebilmek için yol arkadaşı bulma amacıyla akdettikleri nikâhları da ekleyebiliriz.

Formalite evliliklerin Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkan en önemli örneği Türkçe'de *hülle* nikâhı olarak bilinen evliliklerdir. Bu da üç talakla boşanmış kadını eski kocasına helal kılma amacıyla akdedilen nikâh demektir. Mut'a nikâhı münasebetiyle yer verdiğimiz hülleciliğe karşı Kur'an ve Sünnet'in açık yasağı, buna başvuranlara yöneltilen sert tehditler ve bu çerçevede oluşan zengin fikhî miras, hülle benzeri formalite nikâhlara karşı açık bir tavrın bulunduğunu, bu tür nikâhların şekil açısından sorun taşımaya da asla onun özü ve ruhuyla bağdaşmaması sebebiyle caiz görülemeyeceğini ortaya koyması açısından yeterli bir delildir.

Konuya hülle merkezli yaklaştığımızda şu hususları vurgulamamız gerekir. İslâm mezhepleri hüllenin dinen haram olduğunu ve hülle şartıyla yapılan evliliğin önceki kocaya helâl oluşu sağlamayacağını ifade etmişler, ancak hukukî işlemlerde açık ve objektif delil ve verilerden hareket etmek gerektiğinden hülle niyetiyle yapılan ikinci evliliğin pozitif hukuk açısından değeri konusunda, yani hâkime intikal edecek maddî deliller bakımından farklı değerlendirmeler yapmışlardır. Bu sebeple de bir kısım fakih hülle amaçlı evlilikleri dinen haram ve günah saymakla birlikte niyet açığa vurulmadığı sürece hukuken geçerli saymıştır. Esasen bu yaklaşım, fakihlerin hukukî işlemlerin

⁵¹² Bakara (2), 230.

diyânî hükmü ile kazâî hükmü arasında fark gözetmelerinin tabii sonucudur ve hiçbir zaman onların hülleyi haram görmediği anlamına gelmemektedir.

İslâm'ın aile kurumuna verdiği önem, evlilik akdinin kurulması ve korunmasına yönelik aldığı tedbirler, hülle evliliğini açıkça yasaklayan ve kınayan hadisler göz önüne alındığında bu tür bir evliliği İslâm'ın haram ve günah saymakla kalmayıp önlemek de istediği ve asla tasvip etmediği açıkça anlaşılır.⁵¹³

Bu örnekte de görüldüğü üzere hukuk siyaseti açısından formalite işlemlerin kabulü mümkün değildir. Çünkü hukuk düzeninin tanımadığı bir menfaat yine hukuk kulları tarafından elde edilmeye çalışılmaktadır. Ancak burada esas problem şekil-amaç çatışmasında hangisinin dikkate alınacağıdır. İslam hukukçuları ilke olarak amaç unsuruna ağırlık vermektedirler. Ne var ki niyet/maksat sübjektif karakter taşıdığı için her zaman bilinme imkânı yoktur. Bu özelliğiyle onu merkeze almak zaman zaman hukukun istikrar fonksiyonunu olumsuz etkileyen bir durum arzeder. Çünkü objektif ölçütlere uygun iki işlemden birisini geçerli diğerini geçersiz saymak güven sorununa yol açar. Üstelik amacı tespitinde hata da haksızlığı beraberinde getirir. Fakat her halükârda şekle itibar etmek de bir takım problemler doğurur. Bu sebeple İslam hukukçuları genel anlamda maksat ve niyetin anlaşılmadığı hususlarda şekli dikkate alarak işlemi geçerli saymalar da tespit edilemeyen niyetin hukuka aykırılık arzetmesinin dinen günah ve haram olduğunu, cezasının da ahiret yurdunda verileceğini belirtmişlerdir. Esasen İslam hukukunda diyânî hüküm-kazâî hüküm ayırımının ortaya çıkmasının sebebi de budur. Şeklen hukuka uygun olsa da kanunun maksat ve ruhuna aykırı olan işlemlerde bu husus güçlü karine ve delillerle tespit edilebildiğinde İslam mezheplerinin büyük çoğunluğu (Hanefiler, Mâlikîler, Hanbelîler) bunun dikkate alınması ve işlemin hukuken geçersiz sayılarak tarafların cezalandırılması gerektiği görüşündedirler. Bu konuda oldukça muhalif görünen İmam Şâfi'î'nin mezhebine bağlı daha sonraki âlimler de aynı noktaya gelmişlerdir.⁵¹⁴ Mesela İzzüddîn b. 'Abdisselâm'ın (ö.660/1262) "maksadından geriye kalan her türlü tasarruf bâtıldır"⁵¹⁵ ve Tâcüddîn İbnü's-Sübki'nin (ö.771/1369) "maksadından geri kalan her akit batıldır"⁵¹⁶ şeklinde formüle ettikleri kaideler bu tezi destekler mahiyettedir.

Bütün bunlardan çıkan sonuca göre, örneklerine yer verilen formalite evliliklerin caiz olmadığını, niyet ve maksat anlaşılabilirdiğinde hukuken de geçersiz sayılması gerektiğini söylemeliyiz. Niyetin anlaşılmadığı veya hukuk sisteminin bunu dikkate almadığı hususlarda uhrevî cezanın tahakkuk edeceğini de belirtmeliyiz. Fakihlerin

⁵¹³ bk. Saffet Köse, "Hülle", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, s. 475-477.

⁵¹⁴ Bu konuda bk. Saffet Köse, "Teşekkül Devrinde Fıkhın Dünyeviliği Fikri ve Günümüzdeki Yansımaları", *İLAM Araştırma Dergisi*, II/2, İstanbul 1997, s. 195-220.

⁵¹⁵ *Kavâ'idü'l-ahkâm*, Beyrut, ts. (Dâru'l-Me'ârif), II, 121.

⁵¹⁶ el-Eşbâh ve'n-nezârî (nşr. Âdil Ahmed-Ali M. İvad), Beyrut 1411/ 1991, I, 259.

diyânî-kazâî hüküm ayrımı formalite evliliklerin önünü açan bir husus olarak telâkki edilmemelidir.

VI-Gayr-ı Resmî -Resmî Nikâh Çatışması

Gayr-ı resmî nikâh ülkemizde, daha çok dinî nikâh veya imam nikâhı olarak isimlendirilmekte Arap dünyasında ise örfî evlilik (ez-zevâcül-‘urfi) şeklinde adlandırılmaktadır. Bu sebeple konu bu husus da dikkate alınarak tartışılacaktır.

Nikâh’ın diğer akitlere göre dini motiflerle bezenmiş özel bir yönünün bulunduğu bilinmektedir.⁵¹⁷ Hatta İslâm âlimlerinin bir kısmı nikâhın değerini ifade için onun Hz. Âdem’den itibaren meşru kılınıp da cennette de devam edecek iki ibadetten birisi olduğu tespitinde bulunur (diğeri iman).⁵¹⁸ Bu sebeple bazı fıkıh kitaplarında nikâha dört ibadetten (namaz, zekât, oruç, hacc) hemen sonra ve muâmelât bahislerinden önce yer verilmesi yani nikâh bölümünün ibadet konularıyla muamelât bahisleri arasına yerleştirilmesi bu akdin bir yönden ibadet, diğer açıdan hukuki işlem (muamele) olmasıyla izah edilmiştir.⁵¹⁹

Nikâhın, ibadet olduğu konusunda İslam hukukçularının büyük çoğunluğu hem fikirdir.⁵²⁰ Hatta haramdan koruması, neslin devamını temin gibi fonksiyonlarıyla sağlamış olduğu dini ve dünyevî faydaları sebebiyle de nikâh, nâfile ibadetten daha faziletli kabul edilmiştir.⁵²¹ Bu anlayış, nikâhın bu tür ibadetlere göre daha önemli fonksiyona sahip olmasıyla temellendirilirken evlenmeyi terk edip nâfile ibadetlerle meşgul olacaklarını söyleyen bazı sahâbileri uyaran şu hadisle de desteklenmiştir: “*Nikâh benim sünnetimdir, kim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.*”⁵²² Bu hadis nikâhın değerini anlatırken aynı zamanda sünnetin nâfileden üstünlüğüne de işaret etmektedir. Çünkü sünnetin terkine karşı bir va’id/tehdit söz konusu iken nâfilede bu durum yoktur.⁵²³

Nikâhın öncesi ve sonrası ile işleyişi konusunda birçok hükmünün helâl ve haram kavramlarıyla belirlenmiş olmasının da ona ayrı bir dini hüviyet kazandırdığı söylenebilir.

⁵¹⁷ krş. Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988, s. 137, 142.

⁵¹⁸ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir* (Hamevî şerhi ile), Beyrut 1405/1985, II, 102.

⁵¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, Kahire 1324-31, IV, 192-193; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, Kahire 1327-28/1910, II, 229; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, Kahire 1272-1324, II, 258.

⁵²⁰ Serahsî, IV, 192-193; İbn Kudâme, *el-Muğni*, Kahire 1405, III, 77; Sıbtu İbni’l-Cevzî, *İsâru’l-İnsâf* (nşr. Nâsir el-Huleyfî), Kahire 1408/1987, s. 103-105; Behûtî, *Keşşâfü’l-kınâ’* (nşr. Hilâl Musaylîhi Mustafa Hilâl), Beyrut 1402/1982, II, 364; İbn Âbidîn, II, 258; *el-Mevsû’atü’l-fikhiyye*, “Nikâh” md.

⁵²¹ Serahsî, IV, 192-193; Kâsânî, II, 229; İbn Âbidîn, II, 258.

⁵²² Buhârî, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 5; Nesâî, “Nikâh”, 4; Dârimî, “Nikâh”, 3...

⁵²³ Kâsânî, II, 229.

Hız. Peygamber'in nikâh'ın Allâh'ın evi olan camilerde ilan edilmesi yönündeki tavsiyesinin de⁵²⁴ nikâhın dini karakter arzettiği yönünde oluşan kanaatlere bir etkisinin olması da mümkündür.

Zikredilen bu anlayış çerçevesinde çeşitli Müslüman toplumlarda dini motiflerle örgülenmiş bir evlenme kültürü oluşmuştur. Nikâhın imam tarafından kıyılması da bunlardan birisidir. İbn Teymiyye (ö.728/1328) gibi bazı âlimlerin nikâhlarını imamlara kıydırma geleneği olan gruplardan söz etmesi hatta onun ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla imamların bu işle de görevli oldukları⁵²⁵ dikkate alınırca bu tatbikatın epey eskilere gittiği söylenebilir.

Nikâha atfedilen bu dini cihet kadar bir de onun akit tarafı bulunmaktadır. Çünkü nikâhın taraflara yüklediği bir takım vazifeler veya birbirleri üzerinde sağladığı haklar vardır. Buna ilaveten nikâh akdi, muharremât hukuku, miras hükümleri, nesep, nafaka vb. sonuçlarıyla üçüncü şahısları ve toplumu da alakadar etmektedir. İşte nikâhın bu yönü doğrudan hukuku ilgilendirmektedir.

Akit, taraflara karşılıklı haklar ve görevler yükleyen bir sözleşme olduğuna göre, bu hakların ilgili kamu otoritesince korunabilmesi ve ihmal durumunda vazifelerin ifasının sağlanabilmesi ispata bağlı bir husustur. Sözlü kültürün daha ağırlıklı olduğu ilk dönemlerde bile İslam toplumlarında ispat vasıtası olarak nikâhın iki şahitle akdedilmesine ilave tedbirler öngörülmüştür. Bu bağlamda nikâhın ilanı, velayet müessesesi, evliliğin nikâha taraf ailelerin vereceği davet (velime) eşliğinde kutlanması, nikâhın dualarla kıyılması gibi yollarla evlenmenin topluma mal olması sağlanmıştır. Bunun yanı sıra ırz ve namusu ilgilendiren hassas konumu sebebiyle tarafların gayr-ı meşru bir iş yaptıkları suçlamasına maruz kalmamaları için de aleniyet kazanmasına önem verilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in nikâhi kadına verilen sağlam teminat (mîsâk galîz)⁵²⁶ olarak tanımlaması, toplumdaki resmi olanın yanında sivil kontrol mekanizmalarının dinamik yapısı, evliliğin korunmasında önemli rol oynamıştır. Ayrıca nikâha yüklenen ibadet niteliği de onu dış etkilere karşı güçlü direnç noktalarıyla donatmıştır. Zaten dinin ilişkilere kazandırdığı meşruiyet, benzeri kurumlardan çok daha güçlü bir etki ve sağlam bir zemin oluşturmaktadır.

Zaman içinde az yukarıda yer verilen zihniyet dünyası ve geliştirilen tedbirlere ek bir güvence olarak nikâhın tescili yönünde güçlü bir talep oluşmuştur. Özellikle mehrin mu'accel (peşin) ve müeccel (ödeme zamanı sonraya bırakılmış) olmak üzere ikiye bölünmesinden sonra ödeme süresinin uzaması sebebiyle unutma ve inkâra karşı müeccel olanın yazılı belgeyle kayda geçirilmesi şeklinde bir uygulama ortaya çıkmıştır. Düzenlenen belge mehrin varlığı ve miktarı yanında bu borcu doğuran nikâh için de

⁵²⁴ Tirmizî, "Nikâh", 6.

⁵²⁵ *Mecmû'ul-fetâvâ* (nşr. Enver el-Bâz-Âmir el-Cezzâr), Mansûra (Dâru'l-Vefâ), 1426/200, XXXII, 34-35.

⁵²⁶ Nisâ' (4), 21.

bir ispat güvencesi sağlamıştır.⁵²⁷ Mesela III./X. asır âlimlerinden Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009 civarı) *el-Furûku'l-lugâviyye* adlı eserinde *şurâtî* dediğimiz bugünkü noter vazifesi gören yetkililerin nikâh akdinde mehrin miktarını kayda geçerken özellikle *mehir* kelimesine göre konunun özünü daha iyi yansıtan *sadâk* kelimesini kullanmada duyarlı davrandıklarını haber verir ki⁵²⁸ bu husus erken dönemlerden itibaren nikâhla ilgili bir uyuşmazlık vukuunda şahitlik dışında ispat güvencesi sağlayacak hukuki araçlara müracaat edildiğini ortaya koyması açısından yeterlidir. Bununla birlikte daha sonraki devirlerde nikâhın devlet kontrolünde amme velayetini temsilen kadıların uhdesine verilmesine bir zorunluluk hissedildiği anlaşılmaktadır. Selçuklular, Beylikler, Memlûklüler ve Osmanlılar döneminde bu hususta önemli çabaların bulunduğu yönünde bilgiler vardır.⁵²⁹ Selçuklu dönemi kadı menşurlarında⁵³⁰ (göreve tayin belgesi) ve Osmanlı kanunnamelerinde⁵³¹ kadıların vazifeleri arasında nikâh akdetmek de sayılmıştır. İbn Batûta (ö.703-770/1304-1369), Ramazan 726/Ağustos 1326 yılında ziyaret ettiği Dımaşk'ta (Şam) görevi nikâh kıymak ve tescil etmek olan ve kadılar tarafından tayin edilen çeşitli mezheplere mensup resmi memurların bürolarından bahsetmektedir.⁵³² Osmanlı Devletinin zirvede olduğu dönemin Şeyhulislamlarından Ebüssuûd Efendi'nin (ö.982/1574) nikâhın kadıların izni ve bilgisi dâhilinde kıyılması hususunda büyük bir titizlik gösterdiği bilinmektedir. Hatta kendisi *el-Muhît* adlı eserden *kadı'nın izni ve emri olmaksızın evlenen kimsenin nikâhı caiz değildir* şeklinde bir görüş nakletmektedir.⁵³³ Bu fetva İslam hukukçuları nezdinde kabul görmese de dönemin Şeyhulislam'ının yer vermesi, konunun ciddiyetini göstermesi açısından mühimdir. Aynı fetva kendisinden önce Şeyhulislâmlık makamında bulunmuş olan İbn Kemâl (ö.940/1534) tarafından da nakledilmektedir.⁵³⁴

İslam Aile hukukunun kodifikasyonu olan 25 Ekim 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi de 37. maddesinde nikâhlanacak çiftlerden birisinin ikamet ettiği mahaldeki hâkim veya onun özel bir belge ile yetkilendirdiği bir naib tarafından kıyılarak tescil edileceğini hükme bağlamış ve Osmanlı Ceza Kanununun 200. maddesinin ikinci zeylini ta'dil eden 30 Ekim 1917 tarihli kararname ile de bu amir hükme uymayan koca ile

⁵²⁷ *Mecmû'u'l-fetâvâ*, XXXII, 131; a.mlf., *el-Fetâva'l-kübrâ* (nşr. Muhammed Abdülkadir Ata-Mustafa Abdülkadir Ata), Beyrut 1408/1987, III, 191.

⁵²⁸ (nşr. Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd), Beyrut 1426/2005, s. 190, nr. 448.

⁵²⁹ Halil Cin, s. 138-139; M. Akif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985, s.85 vd.; Gotthard Jäschke, "Türkiye'de İmam Nikâhı", Ord. Prof. Sabri Şakir Ansay'ın hatırasına Armağan, Ankara 1964, s. 13.

⁵³⁰ bk. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1958, s. 43, *Düsturu'l-kâtib*, vr. 212a-212b'den naklen, metin kısmı: s. 48, 51, 55, 56; M. Akif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985, s.86.

⁵³¹ "Osmanlı Kanunnameleri", *MTM*, I/2, İstanbul 1331, s. 326; I/3 (1331), s. 541.

⁵³² *Tuhfetü'n-nuzzâr* (trc. Mehmed Şerif), İstanbul 1333-35, I, 96-97.

⁵³³ Bu görüşü elimizde mevcut basılı nüshada tespit edemedik.

⁵³⁴ M. Akif Aydın, s. 91, dipnot. 27 (burada aynı müellifin aksi yöndeki bir fetvası da konu edilerek değerlendirilmektedir).

varsa vekillerine bir aydan altı aya kadar, bu gibi akitlerde şahit sıfatıyla bulunanlara da bir haftadan bir aya kadar hapis cezası öngörülmüştür. Kanunun öngördüğü şartları dikkate almadan nikâh belgesi tanzim eden ve nikâhı tescil eden hâkim ve naibi ile yetkisi olmadığı halde nikâh kıyan imamlara da bir aydan altı aya kadar hapis cezası verileceği hükme bağlanmıştır. Karısını boşadığını 15 gün içinde hâkime bildirmeyen şahsın da bir haftadan bir aya kadar hapis ile cezalandırılması kanunlaştırılmıştır.

37. maddenin *esbâb-ı mûcibe lâyihasında* şu hususlara değinilmiştir: Nikâh akdinin şeriat nezdinde icap ve kabul ile kurulan diğer akitlerden hiçbir farkı yoktur. Akit esnasında şahitlerin hazır bulunması zorunluluğu, ilan edilmesi emri de sırf akdi belgeleme ve tarafları zina töhmetinden koruma maksadına yöneliktir. Bu açıdan nikâh akdinin sadece iki şahidin huzurunda bizzat karı-koca tarafından icrası şer'an muteber olup mescit ya da özel bir mekânda bir âlim tarafından özel bir merasimle kıyılması şart değildir. Bununla beraber özel önemi haiz akit olması münasebetiyle nikâhlar, şanına yakışacak şekilde camilerde kıyılmıştır. *Fakat bir süreden beri Osmanlı topraklarında nikâhların kıyılması düzensiz hale gelmiş ve iki şahit bulunduğu anda nikâh kıyılma yoluna gidilmiştir. Bu kadar önemli olan nikâh akdinin gelişigüzel kıyılması ve belli bir düzen dairesinde icra edilmemesinden pek çok yolsuzluk husule gelmiş ve hukukî engeli bulunan birçok kadının nikâhlarının akdedilmesiyle diğer şahısların haklarının iptali yoluna gidilmiştir.* Hâlbuki akit esnasında nikâh ahkâmını bilen bir şahsın huzurunda akit belgesi düzenlemek de mendûb olduğundan ve böyle bir belge tanzim edildiğinde ve evlilik akdi tescil edildiği takdirde ileride akdin varlığı veya mehrin miktarı hakkında ve daha birçok meselede ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların önü alınacağından 37. madde bu esasa bina edilmiştir. Bu vazifenin, âmme velayetini temsil etmeleri, düzenlenen belgenin başka bir delile gerek duyulmaksızın ispat vasıtası olarak kabulü sebebiyle diğer görevliler yerine hâkimlere bırakılması uygun görülmüştür.

Buraya kadar nikâhın din ve hukuku ilgilendiren yönünü ele almaya çalıştık. Bunun fikhî sonucunu şu şekilde özetlemek mümkündür. İslam Hukukunda nikâh, rızâî akitler grubuna girmektedir. Gerekli şartları taşıyan tarafların şahitler huzurunda evlenme iradelerini beyan etmeleriyle evlilik geçerli olarak doğar.⁵³⁵ Nikâhın tescil ile resmîleştirilmesi ise sadece ispat güvencesi sağlaması açısından önemlidir. Ancak burada şu hususun da vurgulanması gerekir. Hakları korumak, vazifelerin ihmali önlemek *veliyü'l-emr'*in en temel görevidir ve dine aykırı olmayan ve kendisine bırakılmış alanlarda toplum yararını (maslahat) gerçekleştirmek amacıyla alacağı kararlar herkes için bağlayıcıdır ve uyulması zorunludur. Münker ve ma'siyeti emretmedikçe buyruk sahip-

⁵³⁵ Hâmid Abdüllatif eş-Şerif, *ez-Zevâcû'l-'urfi*, Kahire, ts. (ed-Dâru'l-Beyzâ'), s. 20; Abdurrahman Savaş, "Evlenmenin Yokluğu", *SÜHFD*, VIII/12, Konya 2000, s. 136.

lerine itaati emreden⁵³⁶ ayet ve hadislerde bu husus oldukça açıktır. Nikâhın tescili de buna dahildir. *Siyaset-i şer'îyye* gereği bu yönde çıkarılacak yasa hükmü maslahatı gerçekleştirme amacı taşır. Buna uymayanlara ta'zir kabilinden bir ceza da öngörülebilir. Kaldı ki akitlerin yazılı belgeyle güvence altına alınması Kur'ân-ı Kerîm'in teşvik ettiği bir husustur.⁵³⁷ Hz. Peygamber de "Beyyinesiz/delilsiz olarak nikâhlanan kadınlar fahişedir", "Beyyinesiz nikâh yoktur"⁵³⁸ şeklindeki hadislerinde nikâhın varlığını sadece şahitliğe değil geçerli bir ispat vasıtasına (beyyine) bağlamıştır. Günümüzde sözlü ispat vasıtalarının gücünün zayıfladığı ve inkâr veya diğer sebeplerle yetersiz kaldığı ortaya çıkmıştır. İlişkilerin daha komplike hale gelmesi, problemlerin çeşitlilik arzemesi, insanların hareketliliğinin artması gibi sebepler dikkate alındığında günümüzde resmi belgeye dayalı ispat vasıtalarının sağladığı güvence daha güçlüdür ve vazifelerin ihmal veya inkârı veya hak talebinin reddi gibi olumsuz durumlarda daha sağlam bir teminat özelliği taşımaktadır. Buradan hareketle⁵³⁹ İslam âlimleri, müctehid imamlar döneminden itibaren akitlerin nasıl tescil edileceği yönünde bilgileri konu alan bugünkü noterliğe tekabül eden *şurût ilmi* alanında değerli eserler kaleme almışlardır.⁵⁴⁰ Ancak burada şuna da işaret etmek gerekir ki ulü'l-emrin emirleri haramı helal kılmayacağı gibi yasakları da helali harama çevirmez. Bu açıdan bakıldığında nikâh akdi tescil edilmese bile ve buna binaen devlet bu nikâhı tanımamış bile olsa bunun müeyyidesi sadece davanın dinlenmemesi ve ta'zir kabilinden verilecek bir cezadır. Bu konuda hassasiyet gösteren Ebûssuûd Efendi bile akdin kanun himayesinden mahrumiyeti dışında bir sonuç öngörmemiştir.⁵⁴¹ Devletin ilgili kurumunun denetim ve gözetiminde kısılmamış nikâhla evlenen taraflara dini açıdan evlenmemiş gibi muamele edilemez. Bu birlik-telik sonucunda muharremat hukuku devreye girer ve taraflara gayr-ı meşru ilişkide buldukları gerekçesiyle *hadd* cezası tatbik edilemez. Ayrılık durumunda kadının iddet bekleme yükümlülüğü doğar, miras, mehir, nafaka gibi kadının diğer hakları doğar ve çocuğun nesebi sabit olur. Ne var ki akdin tescili bulunmadığı için mahkeme davayı kabullenmeyebileceğinden hakların teslimi kocanın insaf ve vicdanına kalmış olur. İhmal ederse zulmetmiş olur ve hesap ahiret yurdunda kesilir.

Burada konumuz açısından önemli bir noktaya daha işaret etmek gerekir ki nikâhın devletin ilgili memurunun gözetim ve denetiminde kısılmasına ağırlık verildiği, bu

⁵³⁶ Nisâ' (4), 59; Buhârî, "Ahkâm", 4; Müslim, "İmâret", 39, 29, 46; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 87; İbn Mâce, "Mukaddime", 6, "Cihâd", 40; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 92, 142; III, 67, 213.

⁵³⁷ Bakara (2), 282.

⁵³⁸ Tirmizî, "Nikâh", 16.

⁵³⁹ Tahâvî, *eş-Şurûtu's-sağîr* (nşr. Ruhi Özcan), Bağdad 1394/1974, I, 3-4.

⁵⁴⁰ Bk. Muharrem Önder, "Ebû Ca'fer et-Tahâvî (239-321/853-933) ve Şurût İlmi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 11, Konya 2008, s. 365-397.

⁵⁴¹ Ebussuûd Efendi, *Ma'rûzât*, *MTM*, I/2 (1331), s. 340; M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhulislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1972, s. 37-38; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, İstanbul 1992, IV, 39; Jäscke, 15.

iş için kadınların görevlendirildiği dönemlerde bile kadınlar imamların kendileri adına nikâh kıymalarına imkân tanımıştır. Meselâ Osmanlı döneminde⁵⁴² evlenecek taraflar nikâha mani hallerinin bulunmadığına dair mahallenin ihtiyar heyetinden aldıkları belgeyle kadıya müracaat ederler ve kadı da mahalle imamına hitaben nikâhlarının kıyılmasına dair bir *izinnâme* düzenler, taraflar da bununla imama müracaat ederek nikâhlarını kıydırırlardı. İzinnâmenin arkasına *mu'accel* ve *müeccel* mehrin miktarı yazılır, imam ile iki tarafın şahitleri tarafından imzalanarak belge saklanırdı.⁵⁴³

Nikâhın dini karakteri sebebiyle tarihi süreç içerisinde imamların nikâh konusunda oluşturduğu geleneğin etkisi hala devam etmektedir. Geleneğin tahakkümüne dini motiflerin eklediği güçlü direnç noktalarıyla *imam nikâhı* uygulaması bugün de hoşgörüyle karşılanmakta ve hala sosyolojik bir zemin bulabilmekte ve toplumsal himayeye mazhar olmaktadır. TMK bile bunu dikkate alarak dini töreni zikretmek zorunda kalmıştır (md. 143).

Burada ilke olarak tescillenmemiş nikâhın din nezdinde geçerli olabileceği belirtilirken özellikle günümüzde bir takım suistimallerin bulunduğu da dikkate alarak bazı hususların buna göre değerlendirilmesi zorunluluğu vardır. Bugün resmi görevlinin denetim ve gözetiminde şahitler eşliğinde kamuya açık olarak kıyılan nikâhın fıkâhın temel esaslarına doğrudan uygun olduğunu, bunun ayrıca imam nikâhına ihtiyaç bırakmadığını özellikle belirtmek gerekir. Burada iki hususa işaret etmeliyiz. Birincisi imamların kıydığı dönemlerde bile akit, resmi nikâhın fonksiyonlarına sahipti, bazı dönemlerde de imamların kıydıkları nikâhlar doğrudan resmî nitelik taşıyordu. Çünkü kadınların naibi olarak bu nikâhları akdediyorlardı. İkincisi de nikâhın ibadet özelliği taşımış olması bu ibadetin imam tarafından manevi bir ortamda kıyılmasına bağlı bir şey değildir. İbadet niteliği nikâhın kıyılma biçiminde değil, fonksiyonundadır.

Dini motiflerle bezenmiş nikâh algısı ve geleneğin oluşturduğu güçlü etki sebebiyle insanımızın nikâhın dualar eşliğinde bir imam tarafından ayrıca kıyılmasını istemeleri tabiidir. Psikolojik açıdan bu nikâhı yapmamış olanlar kendilerini nikâhsız gibi hissediyorlarsa veya toplumsal algı aynı yönde bir baskı oluşturarak kınama ve dışlama gibi manevi bir müeyyide uyguluyorsa imam nikâhını da tabii karşılamak gerekir. Ancak bunu bugün olduğu şekliyle resmi nikâhtan sonra yapma zarureti vardır. Sadece imam nikâhı ile yetinmek özellikle kadının haklarını korumasız bırakacağından bir takım mağduriyetlerin doğmasının önünü açacak veya kadını kocasının insafına terk ederek suistimallere kapı aralayacaktır. Buna imkân vermemek gerekir. Mesela Mısır'daki istatistikler bu tür nikâhların özellikle üniversite gençliği hatta liseliler arasında yaygın

⁵⁴² Z. Fahri Fındıkoğlu, "Tanzimatta İctimai Hayat", *Tanzimat*, İstanbul 1999, II, 649; Halil Cin, s. 142; M. Akif Aydın, s. 94-95.

⁵⁴³ M. Zeki Pakalın, "İzinname", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İst. 1983, II, 109; Jäscke, 16.

olduğunu ve yıllık olarak ortalama 20.000 (yirmi bin) evliliğin polis merkezlerine intikal ettiğini –gizli kalanlar hariç- ortaya koymuştur.⁵⁴⁴

Türkiye’de imam nikâhı, İslam âleminde örfî nikâh olarak isimlendirilen gayr-ı resmî nikâha insanların niçin rağbet ettikleri ile ilgili de bir takım araştırmalar yapılmıştır. Ülkemiz açısından özellikle bunun çok evlilik yasağına karşı kullanılmış olduğunu belirtmeliyiz.⁵⁴⁵

Son olarak şuna da işaret edelim ki günümüz İslam ülkelerinde nikâh akdinin tes-cili kanuni bir zorunluluk olarak yürürlüktedir. Bunları dört grupta değerlendirmek mümkündür:

1-Tescili emretmekle birlikte cezasından bahsetmeyen ülkeler. Fas gibi.

2-Tescil emrine uymayan tarafların ihtilafı durumunda davanın mahkemece kabul edilmeyeceğini hükme bağlayan ülkeler. Mısır ve Kuveyt gibi. Ezher Şeyhi Muhammed Seyyid Tantâvî bu tür evliliklerin önünü almak için mutlaka cezai müeyyide öngörülmesi gerektiğini belirtir.

3-Tescil hükmüne aykırı hareket edenlere ceza öngören ülkeler. Ürdün gibi.

4-Tescil edilmemiş nikâhı batıl sayan ülkeler. Tunus gibi.⁵⁴⁶

Ülkemizde ise 01. Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren TMK evlenmeyi şekle bağlı bir sözleşme kabul ederek ilgili memurun huzurunda yapılmamış evliliği hukuken evlilik kabul etmemiş ve yok hükmünde saymıştır (md. 141).⁵⁴⁷

BAŞKAN – Hukukî ve tarihsel açıdan nikâh kavramını bizlere olabildiğince özlü biçimde açıklamaya çalıştığı için çok teşekkür ediyoruz hocamıza.

MÜZAKERE

BAŞKAN – Normalde süremizi hayli aştık verilen programa göre. Bu tartışma, katılım noktasındaki izlemek istediğim yönleme kısaca değinmek istiyorum, ona göre sizlerden işaret bekleyeceğim.

Birincisi: Zaman çok geçtiği için en fazla dört katılımcıya söz hakkı verebilirim.

İkinci olarak: İki erkek, iki bayan eğer soru soran varsa.

⁵⁴⁴ Üsâme el-Aşkar, *Müstededdât fıkhiyye*, s. 150-152.

⁵⁴⁵ Bu sebeplerle ilgili olarak bk. Abdurrahman b. Hasan en-Nefise, “Hukmü’z-zevâcî’l-‘urfî ve ehemmiyyetü tevsîkî ‘akdi’z-zevâc bi’l-kitâbe”, *Mecelletü’l-Buhûsi’l-fıkhiyyeti’l-mu’âsıra*, yıl: IX, sy. 36, Riyad 1418/1997-98, s. 194; Üsâme Ömer Süleyman el-Aşkar, *Müstededdât fıkhiyye*, s. 129, 142-144; Hâmid Abdülhalim eş-Şerif, *ez-Zevâcî’l-‘urfî*, Kahire, ts. (ed-Dâru’l-Beyzâ), s. 9-11; Abdülmelik b. Yûsuf el-mutlak, *ez-Zevâcî’l-‘urfî*, s. 218-233; Jäscke, 16.

⁵⁴⁶ Üsâme el-Aşkar, *Müstededdât fıkhiyye*, s. 145-148.

⁵⁴⁷ Abdurrahman Savaş, s. 125.

Üçüncü olarak: Bu bölümden iki kişi, bu safhadan iki kişi. Adaletten söz ediyorsak...

Buyurun.

Prof. Dr. İBRAHİM HAKKI AYDIN – Sayın Başkana teşekkür ederim öncelikle. Ardından, Sempozyumu düzenleyen Diyanet Teşkilatına ve Vakfına teşekkürlerimi sunarım.

Öncelikle ben, tabii ki, bir önceki oturum öncesinde sayın konuşmacı arkadaşlara da ifade edildiği gibi, bildiri sunanları müzakere etmeyeceğiz. Belki bazı konular bildiri-leri müzakere tarzına kayarsa, onların şahıslarından şimdiden özür diliyorum, onları müzakere etme anlamında bir şey söylemiyorum.

Öncelikle, ailenin ahlâkî yani bildirinin ifadesiyle etik açıdan temellerini... Gerçi o kelimeye de katılmıyorum ama kullanıldığı için söylüyorum. Bildiride sunulan şeyleri temellendirmek lazım. İffet vardır, sevgi vardır, muhabbet vardır; ailenin kuruluşunun amacını belirleyen bizim kültürümüzde birtakım olgular vardı, bunlar var. Bunlar niçin yapılmıştır? Aile müessesesini temellendirmek için yapılmıştır yani aile bireylerini bir arada tutmak için ortaya konulmuştur ve bu ilkelerden dolayı bunlar âdeti bireyler arasındaki bir nevi harç niteliğinde olmuştur. Yani bunlar gelişigüzel ortaya konulmuş ilkeler değildir. Bunu da dikkate almak gerekir.

Hiç şüphesiz, ailedeki bireyler arasındaki sorumluluklar da yine Hazret-i Peygamber (s.a.v.)'in “küllükum râin veküllükum mes'ûlün...” hadisinde bunlar net ortaya konulmuştur. Yani İslâm aile yapısında bireyler arasındaki görevler ve sorumlulukları da belirleyerek aileyi sağlamlaştırmak adına temellendirmiştir.

Bu bağlamda bir önceki oturumda konuşmasını yapan Sayın Hidayet Hanım'a bir gönderme yapmak istiyorum. Kutsal bulaşık, kutsal televizyon, kutsal yemek, kutsal yatak falan... Buna ben katılmıyorum değil, benim eşim de burada, ben kutsallamıyorum onları, bunları rahatlıkla söylüyorum. Bunları kutsallaştıran biraz da bayanlar değil mi? Eve giderken akademik unvanını masanın altına koyup ev hanımlığı unvanıyla eve giden bir bayan, acaba bunda kendisini bir özeleştirme yapma ihtiyacını duymadı mı, duymaz mı? Yani, İslâm'ın hangi kaynağında, erkek televizyonun karşısında uzanıp yatması gerektiğini yazıyor? Bunu yapan erkek var mıdır? Mutlaka var. Ama bunu yıkacak olan, bunu değiştirecek olan veya İslâm'ın Hazret-i Peygamber'in buyurmuş olduğu hadisi aile içerisindeki bireyler arasındaki görev ve sorumlulukları eyleme dönüştürecek veyahut da şu anda uygulamada olan, realitede olan gerçekleri değiştirecek, yanlış bulduğumuz gerçekleri değiştirecek sadece erkek mi acaba? İşte bu bağlamda, Hazret-i Peygamber, yine evrensel ifadesini kullanacağım, herkesin bulunduğu konum itibarıyla ona ahlâkî temeller bazında görevler yüklemektedir. Bu kadın-erkek eşitliği değildir. Zaten ben oldum olası kadın-erkek eşitliğine karşıyım, öyle bir şey yok zaten. Armutla elmayı toplayamayız ama kadın ve erkek arasında adalet vardır. (Alkışlar) Ben affedersiniz çocuk doğuramam, Allahü Teâla beni hilkatinde öyle yap-

madı ki. Ha, bu, benim sorumluluğumu taşıyorum anlamına da gelmez. Her şeyi hukuk bazında temellendirmeye kalkarsak, insanlarımızı kısıyoruz.

İşte bu bağlamda gidip Cafer Hocamızın ifade ettiği etik kelimelere başvurmak lazım. Hiçbir ayette, eşini çok seveceksin demiyordur belki, bulaşıkları yıkamaya veya salata yapmaya yardım edeceksin demiyordur belki, ama bunu İslâm ahlâkı söylüyor, İslâm ahlâkı orada katkı veriyor. Bu bağlamda olaya bakmak lazım.

Dolayısıyla, eğer bir hata varsa, hepimizin hatası; o düzelecekse, onun da sorumluluğunu ve yükümlülüğünü, taşın altına elini koyması gereken yine kadın ve erkek olarak hepimiziz. Olaya bu şekilde bakmak lazım.

İkinci bir boyut: Ailenin, özellikle sempozyumun ana başlığı açısından olaya bakacak olursak... Belki bir daha çıkamama ihtimaline karşı, toparlayacağım. Küresellik açısından baktığımız zaman, İslâm aile yapısı, küreselleşmeye karşı tam kapalı değildir ama kendi bünyesinden gelen temel değerleri muhafaza ederek, bizi biz kalarak küreselleşmeye açık olması anlamında yine İslâm ahlâkı aile yapısına önem ve katkı vermektedir.

Başkan toparla diyor fakat bir şey daha söyleyeyim. Ailenin bir de kimlik konusu vardır; dinî ve millî değerlerin muhafaza edildiği, yeşerdiği ve çocuklarla nesilden nesile aktarılmasına vasıta, vesile olacak olan önemli bir kurum olduğunu da göz ardı etmemek lazım. Bu bağlamda da yine kendi değerlerimizi yüklememiz lazım. Kime? Çocuğa. Bu anlamda, bugüne kadar konuşmalar genellikle erkek ve kadın, anne ve baba merkezinde yapıldı, bu bağlamda çocuk merkezine de olayı birazcık taşımak gerektiğini düşünüyorum. Çünkü yarının anne babası hiç şüphesiz onlar olacaktır.

Ben kısa bir dönem de Çocuk Esirgeme Kurumunda görev yapmıştım. Zaman zaman anne adayları, gönüllü anneler gelir ziyaret ederlerdi ve hediyeler getirirdi. İnanın o çocuklar, o hediyelerden ziyade gelen annelerin şefkatine çok daha fazla iltifat ediyorlardı. Bu şunu gösteriyor: Sevgi ve muhabbetin sadece eşler arasında değil, çocuklar arasında çok önem arz ettiğini göz ardı etmemek gerektiğini düşünüyorum.

Bir de nikâh konusuna kısaca değinmek istiyorum.

Sayın Hocama, son konuşmacı hocama nikâh konusunda... Aslında, öteden beri ben söylüyorum. Gerçi benim branşım İslâm hukuku değildir, bunu İslâm hukuku hocalarının tekeline bırakmak istiyorum. Tekeline, özellikle seçtiğim bir kelime. Evet, dinî nikâh veya muamelâtları ibadet midir tarzında söylüyoruz ama bence... Benim sözümle amel edilmeyeceğini de biliyorum, felsefeciyim o anlamda söylüyorum. Ama şunu da söylemeleri gerekmez mi acaba: Madem bir akit yapılıyor, nikâh adına bir akit yapılıyor; amaç nedir? Eşler arasındaki hakkı, hukuku teminat altına almak. Eğer bu ise, bu amacı yerine getirmeyen akitler geçersiz olmalıdır, diye düşünüyorum.

Bu bağlamda, bunun sonucunda da, eğer geçersiz olan akit, yani eşleri karşısındaki hakları teminat altına almıyorsa... Ki ben Sayın Hocama katılmıyorum, sadece mağdur olan bayan değildir, erkek de mağdur olmaktadır. Sabahleyin kalktım, hatun evde yok.

Ben mağdur olurum, çayımı yapması için değil. Bu anlamda, çift taraflı mağduriyet vardır. Dolayısıyla, İslâm hukukçu hocalarımdan –yanılıyorsam tashih etsinler lütfen- eğer eşler arasındaki hakkı, hukuku teminat altına almayan akitse bu dinî nikâh adı altında yapılan eylem, onun da muta nikâhı gibi veya başka bir nikâh gibi geçersiz olduğu konusundaki görüşlerini yüksek sesle söylemeleri gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Prof. Dr. AHMET YAMAN – Efendim, “one minute!” demeden önce söz verdiği için Sayın Başkana çok teşekkür ediyorum, hazırunu hürmet ve muhabbetle selamlıyorum, Divana saygılar sunuyorum.

Ben bundan önceki konuşmada dile getirilen, bu oturumda da değinilmiş bulunan ve bundan sonraki her oturumda bir şekilde gündeme gelecek olan iki hususla ilgili birtakım istatistikleri sizlerle paylaşmak üzere söz almış bulunuyorum. Bu iki konunun biri poligamidir, bitmeyen tartışmamız; ikincisi de, boşanmanın, daha doğrusu boşanmanın İslâm geleneğinde sadece bir şahsın, erkeğin iki dudağı arasında oluşu hadisesidir. Şimdi, bununla ilgili olarak Asr-ı Saadet’te Hz. Peygamber’in nübüvvetini ilana başladığı andan vefatına kadar geçen süre içerisinde, daha çok Medine Merkezli ve sahabe tabakâtına dâhil olan aileler özelinde yapılan bir araştırma var. O araştırmanın sonuçlarını ve biraz da bizim İslâm geleneğinde tarih boyunca ne olmuş onu görmek bakımından 18’inci yüzyılın başlarında Konya’da yapılmış olan bir şer’iyye sicil araştırmasının sonuçlarını paylaşacağım. Bu son araştırmanın sonuçları daha önceki dönemlerde veya daha sonraki dönemlerde Bursa’da ve Antep’te yapılan araştırmalarla aşağı yukarı rakamsal olarak birbirini tutuyor. Şu çok ilginç sonuçlar ortaya çıkmış durumda:

Hz. Peygamber döneminde tabakât eserlerine yansımış 671 aile tespit edilmiş durumda değerli misafirler, 671 ailenin kuruluşu tespit edilmiş. Bu 671 aileden 542’si tek eşlidir yani yüzde 80,5 yapıyor. Asr-ı Saadet’teki aile yapısının yüzde 80,5’i tek eşli aile yapılarına, monogam aile yapılarına sahiptir. Bu sonuç, bizim bu konuyu çok fazla önemsememiz gerektiğini, çok fazla tartışmamamız gerektiğini gösteriyor aslında. Sosyal birtakım gerekçeler, toplumsal birtakım gerekçeler, onlar bizi aşar. Bunlar dolayısıyla cevaz verilmiş bir hususun ana tartışma konularından birisi yapılmaması gerektiğini ortaya koyuyorum çünkü arz ettiğim gibi 18’inci yüzyılın başlarında yapılan, şer’iyye sicilleri üzerinden yapılan araştırmada da, bir kadınlı evli olanların sayısı yüzde 87,6’ya tekabül ediyor. Yani monogam aile yapıları yüzde 80’in üzerinde. Ne zaman? Asr-ı Saadet’te. Ne zaman: 18’inci yüzyılda. Ne zaman: Günümüzde. Dolayısıyla çok fazla bunu tartışma konusu yapmayalım.

İkinci husus: Boşanmayla ilgilidir. Tabiatıyla dinî, ahlakî -Cafer Sadık Bey çok yerinde tespitlerde bulundu- temellere bağlı olan bir aile yapısı içerisinde yetkisi alelade kişiler tarafından uluorta kullanılacak bir yapı hiçbir zaman olmaz. Olmaması ideal formdur ve böyle olduğunu da tarih bize gösteriyor. Yine istatistikten örnekler vereyim.

Asrı Saadet'teki bu tespit edilen 671 ailenin, ölüm, mefkutlük, gaiplik ve birtakım hukukî eksiklikler sebebiyle fesih gerekçesiyle bitirilmesi bir tarafa yani doğal yollardan bitirilmesi bir tarafa, erkeğin boşaması suretiyle son bulmuş olma oranı, çok ilginçtir, yüzde 4,3. Tekrar ifade ediyorum, ölüm, gaiplik veya hukukî eksiklikler dolayısıyla, akittteki pürüzler, sakatlıklar dolayısıyla mahkeme tarafından fesihler bir tarafa bırakılırsa, sadece erkeğin fail olarak boşama fiilini, yetkisini kullandığı boşama oranı Asr-ı Saadet'te yüzde 4,3'tür. Söylediğim şer'iyye sicilleri araştırmasında, 18'in yüzyıldaki ülke gerçeğini ifade edeyim, yüzde 13,2'dir. Son derece düşük rakamlardır bunlar.

Modern Türkiye'deki boşanma oranlarına kıyasladığımız zaman kabil-i kıyas değildir, arada uçurum vardır. 1993 ile 2003 arasındaki boşanma oranları –ki en son yayınlanan on yıllık istatistikler bunlardır- 1993'teki, evliliğin ilk yılı içerisindeki boşanma oranları, 2003'te yüzde 50,3 artmıştır. Bu, İslâm'ın, İslâm'ın ana kaynaklarının İsmail Hakkı Bey Hocamızın buyurduğu gibi, Kur'an'ın ve sünnetin ortaya koyduğu ve ahlâk zenginliği ve zihniyeti üzerinde teşekkül eden bir aile yapısı içerisinde, bizim bugün konuştuğumuz ve tahmin ediyorum konuşmaya devam edeceğimiz hususların aslında problem olmadığını, rahmet, meveddet ve sükûnet temelli bir anlayışın hem Asr-ı Saadet'te hem de tarih boyunca Türk toplumunda var olduğunu gösteriyor.

Cenab-ı Hakk'a böyle bir aile anlayışı bizlere lütfettiği için hamdediyorum. Bunun en güzel örneklerini bize sunan Sevgili Peygamber'imizi salâtü selam ile anıyorum ve hürmetlerimi arz ediyorum.

BAŞKAN – Buyurun.

Doç. Dr. MEHMET ALİ KIRMAN – Ben de bütün hazırunu selamlıyorum.

Bugün ikinci oturumu yapıyoruz. İkinci oturumla birlikte tartışmaların biraz daha normalleşme sürecine girdiğinden memnuniyet duyuyorum. Öncelikle bu organizasyonu tertip eden Din Hizmetleri Daire Başkanlığına ve çalışan personele teşekkür edeceğim ama şunu da belirtmem gerekiyor ki: Sosyolojiyle ilgili bir meselenin tartışıldığı bir programa, sosyoloji alanında çalışanların daha az çağrıldığını görüyorum.

Programda görebildiğim kadarıyla bir tek Necdet Bey var benim dışımda, bir de Beylü hocam var, o da değerlendirme toplantısına katılacak. Bu gerçek bundan sonraki toplantılarda göz önüne alınırsa yararlı olacaktır diye düşünüyorum.

Mesele ailenin nasıl kurulacağı meselesidir. Bunun kutsal temellere dayalı olarak mı kurulacağı yoksa farklı temellere mi dayanacağı konusunda aslında odaklanmaktadır. Bu ikinci oturumda bu konulara biraz daha odaklanıldığı için olumlu, ılımlı bir gidiş olduğunu belirtiyorum çünkü ailenin tamamen kutsal olarak tanımlanmasında bazı sıkıntıların olduğu bilinmektedir. Bugün, tamamen kutsallaştıran bir Batı geleneği karşımızda bir örnek olarak durmaktadır. İnsanlar buna nikâhtan uzaklaşma şeklinde bir tepki göstermişlerdir. Ama günümüzde Batı insanında da şu durum fiili olarak yaşanmaktadır; o da: Yeniden nikâha doğru bir yöneliş var. Ama bu kilise çatısı altında bir nikâh şeklinde değil. Mesela, birkaç ülkeden bir tanesi Norveç, benim de bizzat şahit

olduğum bir durum. Eşler bir araya gelerek Kilise çatısı altında nikâhlanmak suretiyle bir araya gelmiyorlar ama tamamen nikâhsız bir hayattan da vazgeçme, uzaklaşma istek ve arzusu duyuyorlar ve samboerlik dedikleri bir müessese geliştiriyorlar. Bir araya geliyorlar, kendi aralarında bir sözleşme yapıyorlar ve evlenmiş oluyorlar, nikâhlanmış oluyorlar. Dolayısıyla, tamamen Batı örneğine baktığımız zaman şöyle bir durum ortaya çıkıyor, kendimize de bir pay çıkarabiliriz belki o örnekten: Batı insanı çok fazla kutsallaştırılınca insanların buradan geri dönüşünün pek mümkün olmadığını-Katolik nikâh anlayışını göz önüne aldığımız zaman-bunun bir rahatsızlık verdiğini görüyor ve bunun neticesi olarak nikâhtan uzaklaşma noktasına gidiyor ama nikâhsızlığın, ailesizliğin sıkıntılarını da görünce, tekrar nikâha doğru bir dönüşü tecrübe etmeye başlıyor. Bu tecrübenin, bizim açımızdan da önemli olduğunu düşünüyorum.

Zaten bugünkü ilk oturumda yapılan tartışmalarda da aile kurumunun kutsal mı kabul edileceği veya kutsal olmadığı mı şeklinde bir tartışma da zannediyorum bunun arasında bir durumu ifade ediyor. Dolayısıyla, madem biz İslâm bir denge dini, orta yol dini diyorsak, o zaman bu noktada da bir orta yolun bulunması gerekir. Bugün zaten ikinci oturumda özellikle belirtiyorum, Cafer Hocam biraz daha felsefecilerden hareketle, rasyonel temellere vurgu yaparak; İsmail Hakkı Hocam biraz daha dinî temellere vurgu yaparak, aile müessesesinin daha sağlıklı cereyan etmesi, gerçekleşmesi şeklinde vurgular yapıldı. Aksi takdirde böyle bir sağlıklı denge kurulamadığı zaman, biraz önce Ahmet Bey'in de söylediği gibi, boşanma sayılarının çok daha fazla arttığını, artacağını öngörebiliyoruz.

Teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. HATİCE K. ARPAGUŞ – Ben de öncelikle organizasyona ve tebliğlere ve tebliği arkadaşlara özellikle emeklerinden dolayı teşekkür ediyorum.

Sabahtan itibaren kısa notlar tutarak tebliğleri dinliyorum. Nitekim bana tebliğ metinlerinin hiçbiri gelmediğinden burada yalnızca tebliğleri dinlemek suretiyle müzakere yapmak ve katılımında bulunmak imkanı doğduğunu özellikle organizasyona bildirmek istiyorum. Aslında sabahki oturumda söz almak niyetindeydim, ancak süre müsait olmadı ve bugünkü oturumun da bir manada onu tamamladığını görünce sabahın devamı niteliğinde bazı tespitlerde bulunmak istiyorum. Dinlediklerimden hareketle bende oluşan kanaati ifade ederek söze başlarsam; şöyle bir notlarıma göz attığımda ve zihnimdekileri sıraladığımda -maalesef bunu ifade etmek durumundayım ki-önümdeki tablo bana bir zihin parçalanmışlığı olduğunu ifade ediyor. Neden hareketle böyle bir sonuca vardım? Sırayla gidersem, Şinasi Bey'in tebliğini dinlediğimde ben, sanki bugünkü İslamî yorumları dinliyormuşum gibi bir izlenime katıldım. Çünkü Şinasi Bey, Yahudilik ve Hristiyanlık'taki aile ve kadın algısını anlatırken, sanki bugün bizim İslâm diye inandığımız kadın algısını da anlatıyordu. Onun böyle bir gayesi olmasa da bugünkü İslâm algımızın hatta tarihteki algımızın da bir anlamda Yahudilik ve Hristiyanlıktakiyle aynı olduğu kanaati ortaya çıkmaktadır.

Konuyla bağlantılı sunumların bir kısmında farklı dozlarda olmakla birlikte aynı havanın devam ettiğini gördüm. Neden gördüm? Mesela Şinasi Bey Yahudilikte kadının erkeği tamamlamak üzere yaratıldığını söyledi. Nitekim Nisa Suresi birinci âyetin yorumlarken son dönem uleması ve geçmişteki Mu‘tezili ulema dışında nerdeyse tefsirlerin büyük çoğunluğu kadının Âdem’in kaburga kemiğinden yaratıldığı yorumunda bulunmakta ve bu konuda Kitab-ı mukaddes’in bizzat kendisinden ve yorumlarından nakillerde bulunmaktadır. Dolayısıyla biz, nefsi vahidenin Âdem, nefsi vahideden yani Âdem’in kaburga kemiğinden yaratılanın da Havva olduğuna inanan bir toplumuz. Bunun aynısını ve benzerini ben Yahudilikte ve Hristiyanlıkta da görüyorum. Böyle bir tablo karşısında kendi tavrımın ve İslâm’ı okumalarımın nasıl olacağını sorduğumda, benim önüme çıkan tablo beni ya Selefî bir tavır takınmaya sürüklüyor ya da bunların her biri kadim hikmettir şeklindeki tradisyonel tavrı benimsemeye sevk ediyor. Selefî bir yaklaşım sergilediğimde asla dönmeyi tercih ederek haberleri iyi ve kötü diye ayıklamaya gitmem gerekecek ya da tradisyonel veya postmodern bir tavır benimsediğimde, bunların hepsinin bir şekilde kadim geleneğin değişik şekilleri olduğunu söyleyerek bu tür yorumların aslında insan zihninin farklı yönlerine ya da farklı yaratılıştaki insana hitap ettiğini söyleyeceğim. Dolayısıyla ben bu tür yorumlar içinden ya kendi elitime hitap edeni veya avama hitap edebilecek tarzda olanını göreceğim, önce bu anlamda bir karar aşamasından geçeceğim ve elit görürsem elit yorumları, avam görürsem de avami yorumları alıp bununla mutlu ve mesut mu olacağım?

Ama İslâm’ın, benim okuduğum İslâm’ın böyle bir yapısı olmadığını görüyorum ve söylemek istiyorum. Bahsettiğim bu şekildeki tarz ve metotlar maalesef Batı’nın bizi getirdiği bir nokta olarak görünmekte. Her ne kadar bu durum tüm tebliğlerde eşit olmasa bile, bir şekilde yansıdığını ve bunun temel bir problem olduğunu gündeme getirdikten sonra ve önümdeki tabloya bakıp, Mehmet Akif’in cebri olması gibi, ister istemez kadınların

“Feminist olsam ya Rab ne yazar” diyesi gelecek bir tabloyla karşılaştığını ve sürüklendiğini görüyorum.

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Hocalarımıza, iki dakika cevap hakkı veriyorum.

Prof. Dr. SAFFET KÖSE – Ben İbrahim Hakkı Hocamın bir ifadesi üzerine söz aldım. Tescil edilmemiş nikâhların geçersiz sayılmasının daha uygun olacağı yönünde beyanları oldu. Aslında nikâhın dinî tarafı var derken, helal ve harama etki eden veya helal-haram konusunda bir tarafın da bulunduğunu aslında ifade etmek istiyoruz biz.

Mesela, evlenmiş birisinin siz nikâhını geçersiz saysanız bile hiç evlenmemiş gibi sayabilir misiniz mesela İslâm toplumunda? Mesela, muharremât hukuku açısından bunu nereye oturtacaksınız? Geçersiz saydığınızda, kendisine haram olan birisini, o

evliliği yapmamış olsaydı evlenebilecek idiyse ve bu nikâh yoluyla haram hale gelmişse, siz geçerli saydığınız için onunla evlendirebilecek misiniz?

O sebeple, nikâhın haram ve helali ilgilendiren bir tarafı var. Bunu daha tipik bir örnekle şöyle de açıklayabilirim: Mesela Kur'an-ı Kerim'de ayet-i kerime var, diyor ki: "ve iza haleltüm festâdû" (Maide, 2) ihramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Şimdi devlet, belli dönemlerde, belli hayvanların üremesi açısından veya herhangi bir maslahat açısından avlanmayı yasaklıyor. Siz gidip avlansanız ve usulüne uygun şekilde avlanmış olsanız, bu av eti size haram mıdır, helal midir? Bunun bir cezası, müeyyidesi vardır ama bu size helal mi? Bu yenilebilir bir şey ama onu öngörmüş ayrı bir müeyyide var, o başka bir şey.

Bakın, bugün, bütün İslâm ülkelerinde neredeyse –buraya çıkardım- ...ahval-i şahsiye kanunlarında, evliliğin tescil edilmesi yönünde hükümler var ama hiç birisi –Tunus hariç- bu emri hiç olmamış gibi gösteremiyor. Çünkü evliliğin haram ve helale etki eden bir tarafı var. Sadece bunun müeyyidesi, kanun himayesinden mahrumiyettir tesis edilmemiş bir nikâhı. Mahkemeler dinlemez, ispat vasıtası kabul etmez.

Ebüsuud Efendi, Osmanlının en kuvvetli şeyhülislamlarından bir tanesidir kendisi, bu konuda çok titiz davranıyor. Fakat o bile, mutlaka tescil edilmemiş nikâhlarda sadece kanun himayesinden mahrumiyet müeyyidesiyle bunu sonuçlandırıyor çünkü bunun helal ve haramı ilgilendiren bir tarafı var.

Kaldı ki, 2002 yılında çıkarılan Türk Medeni Kanunu bile insanların bu yöndeki taleplerini veya ihtiyaçlarını dikkate almak zorunda kalmıştır. Bir toplumun kültürünün kanuna yön verecek bir tarafı var. Ama bunu şuna bağlamıştır: Mesela imamlarımızın kıydığı nikâhların resmî nikâhtan sonra ancak kıyılabilceğini hükme bağlamıştır.

Yani bunları dikkate almak zorundayız. Dolayısıyla hiç olmamış gibi kabul edemeyiz. Ama şu önemli bir şey: Zihinsel altyapısını hazırlamak da bizim görevimiz.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. SAFFET KÖSE – Ben de Hatice Hanım'ın zannederim yanlış anladığını düşündüğüm bir ifadesine açıklama getireyim.

Ayet-i kerime şöyle: "Ey İnsanlar sizi tek bir candan, nefisten yaratan" (Nisâ, 1) diyor. Bazıları özden demiş. Ama Âdem'den falan demedim ben, tek bir candan yaratan, eşini var eden... Ayet öyle diyor, nefis diyor, can deyin, öz deyin ne dersiniz deyin ama işte ayet böyle diyor. Onu da Hazret-i Âdem'den yaratıp yaratmaması Allah'ın bileceği bir iş, nereden yaratırsa yaratsın ona karışmayız da, burada bir Âdem meselesinden ben hiç bahsetmedim, o anlamda yanlış anlamış olabilir.

Bir de şeyden bahsettiniz, orada ben kazif suçunda yani kadına karşı yapılan iftiranın ne kadar önem verildiğini, din tarafından, Allah tarafından... Yani erkeğe yapılan iftiranın bir müeyyidesi yok. Günah değil demedim, öyle bir şey diyemeyiz ama erkeğe

yapılan iftira için bir müeyyide koymamış Yaratıcı. Ama kadına yapılan iftira çok önemli sonuçlar doğurduğu için... Bugün de öyle, ona yapılan iftira çok önemli sonuçlar doğurduğu için ona müeyyide koyuyor. Burada bir hassasiyet var. Bu hassasiyet kadınlar lehine. Ona da pozitif ayrımcılık deniyor. Bugünün tabiri, o tarihte uygun olmayabilir.

Bir de şunu ifade edeyim: Ben burada bunları, dinin temellerini vurgulamaya çalışırken, tabiatıyla Kur'an'dan ve sahih olduğunu düşündüğüm ve Kur'an paralelinde, ona uygun olan örnekleri, Peygamberimizin sünnetinden seçmeye çalıştım. Eğer İslâm diye bütün külliyatımızı göz önüne alır da, İslâm buralarda var diye hareket edersek, çok kötü tablolar çıkarabiliriz. Yani evlilik adına öyle kötü tablolar çıkarabilirsiniz ki – Kur'an'ın dışında bunu söylüyorum- onları seçen birisi buraya işte İslâm'ın aile için, kadın için, evlilik için öngördüğü kara tablo budur der ve bunu da delillendirir, ispatlandırır, kaynaklarda yerini gösterir. Onun için, onlardan sarf-ı nazar ederek, Kur'an esas olmak üzere ve onun paralelindeki örnekleri sunmak kaydıyla bunu yapmak durumundayız, başka çaremiz yok. Eğer Kur'an'ı temel alırsak bunu yapacağız. Eğer bütün İslâm kültürünü bu konuda temel alırsak içinden çıkamayız, herkes istediği şekilde bir aile tablosu ortaya koyabilir.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Hocalarımıza teşekkür ederim.

Öğleden sonraki program saat 14.00'te başlıyor.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

Modern Türkiye’de Aile Problemleri

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL

TAKDİM – “Modern Türkiye’de Aile Problemleri” başlıklı Üçüncü Oturumu yönetmek üzere Oturum Başkanı, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal Hocamızı platforma davet ediyorum.

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. İSMAİL HAKKI ÜNAL (A.Ü.İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ve Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi) – Değerli misafirler, sayın katılımcılar; Üçüncü Oturumu açıyorum.

Üçüncü Oturumumuzun ana başlığı, “Modern Türkiye’de Aile Problemleri.”

Oturumda tebliğ sunacak arkadaşlarımızdan Prof. Yasin Aktay Bey yoklarmış, onun yerine Yard. Doç. Dr. Murat Özkul; Prof. Dr. Naci Bostancı ve Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Faaliyetleri Merkezi Müdürü Ayşe Sucu Hanımefendi, Ankara Müftülüğü Aile Büroları Koordinatörü Hicret Toprak Hanımefendiyi davet ediyorum.

Önceki usule göre devam edeceğiz. 15’er dakikalık süre içerisinde tebliğ sahipleri tebliğlerini sunacaklar. Daha sonra da yarım saat yine katılımcıların görüşlerini almak ve onların sorularına cevap vermek maksadıyla tebliğcilerimize bir yarım saatlik süre tanıyacağız genel olarak, hepsini içine alan. Bu şekilde bu oturumu da inşallah verimli bir şekilde, başarılı bir şekilde tamamlayacağız.

İlk sözü, Yasin Aktay Hocanın yerine tebliğini sunacak olan Yard. Doç. Dr. Murat Özkul Bey’e veriyorum.

İnşallah, belki 15 dakikadan da önce tamamlayabilirler.

Buyurun.

MODERN DÜNYADA AİLENİN DÖNÜŞÜMÜ VE MUHTEMEL GELECEĞİ ÜZERİNE MÜLAHAZALAR ve GELENEĞE DAYALI PROBLEMLER

Yasin AKTAY

Yaşadığımız dünyada aile ile ilgili geleneklere dayalı sorunlardan bahsedebilmemiz için, öncelikle geleneklerin ne durumda olduğunu ortaya koymamız gerekiyor. Yaşadığımız dünyanın modern bir dünya olduğunu kabul ediyoruz ve tanımı gereği modern dünya gelenekleri bir yandan geçersiz kılmış bir sürecin toplam adıdır ama diğer yandan yine işin tabiatı gereği kendi geleneklerini de üretmekten geri durmamıştır. Geleneksel hayat ile modern hayatın karşılaşması hayatın birçok alanında olduğu gibi aile hayatında ciddi değişimler, sancılar veya dinamikler ortaya çıkarmıştır. Bu tebliğde modernlik ve gelenek karşılaşmasının ürettiği bir sorun olarak aile hayatında yaşanan bu değişimin sonuçları üzerinde durmaya çalışacağım. Geleneğin kendisini bize hatırlatan şey bizzat yaşadığımız değişim olduğundan, geleneğe dayalı sorunların muhtemel sınırlarını işaret etmek için modern dünyada ailenin geçirdiği değişimin sınırlarını belirlemeye çalışmakla başlayacağım.

Bugünkü aile yapısının yüzyıl önceki veya daha önceki aile yapısından çok farklı olduğunda herkes hemfikirdir. Hatta aile yapısının sürekli bir değişim seyri içinde olduğunu da herkes görüyor ve yaşıyor. Ailedeki bu değişimin hem nedenlerini hem de sonuçlarını soğukkanlılıkla tespit etmek gerekiyor.

Her şeyden önce ailedeki değişimden bahsedebildiğimize göre, geçmişteki aile yapısından ne kadar farklılık arz etmiş olsa bile hala bir aile gerçeğinin, bir kurumunun var olduğundan bahsedebiliyoruz. Bunu özellikle ailenin bitmiş olduğunu tespit eden veya bitme eğiliminde olduğundan bahseden bir takım karamsar toplumbilimcilere veya bitmesini temenni eden bir takım kehanetlere karşı kaydetmek gerekiyor. Esasen ana-akım toplumbilimciler aile kavramının belli yerlerde karşılaşılabilen ve formatı her yerde belli olan bir kuruluş olmadığı tespitinden yola çıkarak yapıları analizlerini. Aile

dünyanın her yerinde ve insanlığın ilk zamanlarından itibaren rastlanan beşeri ilişki örüntülerinden birisidir. Muhtevası, formu değişebilse de ailenin olmadığı hiç bir toplum tipi yoktur.

Aile hakkındaki Marksist, materyalist ve erken pozitivist tarih, ailenin insanlar arasındaki mülkiyet ilişkilerinin bir sonucu olarak sonradan ortaya çıkan ve devletle aynı paralelde toplumsal eşitsizliklerin kurumsallaşmasını sağlayan bir kurum olarak açıklamışsa da, bu dönem hakkında ortaya koyduğu gerçek bir ampirik veri hiç bir zaman olmamıştır. Tarihin bu tarz okunması tamamen tümdengelimsel bir yolla olmuş, ailenin belli bazı işlevleri baz alınarak kurulan bir teori eşliğinde geçmişin retrospektif okumasına dayanmıştır. Marksizmin bu retrospektif okuması onun gelecek ufku tarafından belirlenmiştir. Mülkiyet ilişkilerinin belli bir eşitlik temeline oturacağı bir komünist toplumda aileye de devlete de gerek kalmayacaktı. Bu anlamda “ailenin sonu”nu öngören bütün yaklaşımlar marksizmin bu okumasının saf marksist veya feminist türevleri olmuştur. Onun dışında toplumbilimciler arasında ailenin sonradan meydana gelmiş olduğunu ve herhangi bir gelecekte ortadan kaybolacağını düşünen kimse olmamıştır.

Ancak ailenin gerek kültürler arasında gerek tarih içinde değişik dönemlerde hacmi, işlevleri ve yapısı itibarıyla değişim arz ettiği de bir gerçektir. Örneğin ailenin geleneksel toplumdaki yapısı genel olarak geniş aile olarak ortaya çıkarken, en önemli işlevlerinden biri de ekonomik olmaktadır. Böyle bir aile modelinde ailenin sosyalizasyon işlevi de çok önemlidir. Oysa modern kent-sanayi toplumunda ailenin çekirdek yapıya doğru değişmesiyle birlikte gerek ekonomik gerek sosyalizasyon işlevleri büyük ölçüde azalmış durumdadır. Günümüzde ailede geleneksel toplumdan modern topluma geçişte köklü değişimlerin yaşanmasını sağlayan en ciddi nesnel etken sanayileşmenin kendisidir. Sanayileşme üretim biçimlerinin yanısıra bütün toplumsal ilişkileri kökten değiştiren bu ailenin yapısı ve işlevleri üzerinde kaçınılmaz ve neredeyse geri alınmayan sonuçları olmuştur.

Sanayi toplumunda aile yapısı genişten çekirdeğe doğru bir değişim kayd ederken, bir yandan da cinsler arası eşitliğin artışı ve aile içindeki rollerinin de değiştiğini görürüz. Cinslerin yasal ve toplumsal zeminde eşitlenmeye yönelmesi, aileye herhangi bir istikrarlı rol ve işlev atfetmeyi de zorlaştırmıştır. Modern aile yapısı giderek bir kopuş trajedisini besler hale gelmiştir. Eşitlenen aile yapısı içinde ebeveynin çocukları eğitmesi, çocukların düzenli ve türdeş sosyalizasyonu, ailenin istikrarlı bir toplumsal birim olma keyfiyeti giderek imkânsız hale gelmeye yüz tutmuştur. Eşitlik duygusu ve kadın ve çocuk haklarının artmasının pozitif sonuçlarının yanısıra, aile ilişkilerini çözen negatif bir boyutu olmuştur. Sanayileşme veya modernleşme tarihinde ailede yaşanan değişimin bir hülasası olarak sunulan bu çıkarsama kuşkusuz tartışılabilir. Tartışmanın en önemli yanı, aile bireyleri arasındaki eşitlik ve demokratik katılım alışkanlıklarıyla ilintili kazanımların bunun sonucunda ailede yaşanan dağınıklığın dramatik sonuçlarına bakıldığında ne ölçüde değerli olduğuyla ilgilidir. Bir diğer boyutu da tabii ki sanayi-

leşme sürecine girmiş bir ülkede bu sonuçlardan ne ölçüde kaçınılabileceğiyle ilgilidir. Bununla ilgili bir başka tartışma çizgisi, eğer kaçınılmaz bir şeyse sanayileşme, buna rağmen veya bununla birlikte ailenin yapısı üzerindeki daha farklı sonuçların manipule edilip edilemeyeceği etrafında yürütülebilir. Sanayileşmenin zorladığı çekirdek aile yapısı, cinsler arası eşitlik örüntüleri, farklı evlilik biçimleri, ortak ikametgâh zorunsuzluğu, aşırı bastırılmış nüfus artışı, eşlerin ekonomik bağımsızlıklarının yarattığı yeni cinsiyet rolleri veya kişilikleri, bütün bunlar son derece önemli istatistiki görünüşler ortaya koymakta iken ailenin geleneksel toplumdakine özgü yapısını ısrarla sürdürmeye çalışmak mümkün müdür? Bu gerekli midir? Bu yönde bir ısrarla hangi değerlerin korunacağı düşünülebilir? Aynı değerleri başka türlü korumanın yolları yok mudur?

Bütün bu soruları çağımızda ailenin yaşadığı değişimlerin küresel ölçekteki seyri ve durumu hakkındaki şu genel gelişmeler eşliğinde tekrar düşünebiliriz:

1. Aile yapılarındaki farklılıklar önemli ölçüde artış kaydetmekte, geniş aileler ve öteki akraba gruplarının etkileri gittikçe azalmaktadır.
2. Eşin özgürce seçilmesi yönünde genel bir eğilim sözkonusudur
3. Ailelerin kendi işlevlerinin önemli bir kısmı başka kurumlar tarafından devralınmaktadır. Örneğin ailenin çocukları eğitime, sosyalle etme işlevleri bu işlere tahsis edilmiş başka kurumlara münhasıran aktarılmıştır.
4. Ailelerin kendi üyeleri ve hayatları üzerindeki etkileri gittikçe azalmaktadır. Bu durum genellikle Müslüman ailelerde de görülen bir durum olmalıysa da bunun yaşanılan daha küresel ölçekteki bir kültürün bir sonucu olduğunu kaydetmek gerekiyor.
5. Gay ve lezbiyen çiftler daha açıkça ve daha yüksek bir meşruiyet düzeyinden faydalanarak birlikte yaşayabilmektedirler. Türkiye’de henüz küresel düzeydeki altında seyrediyor olsa da ve hiç bir zaman genel bir kabul görmese de bu tarz birliktekiler yeni aile formlarından bahsedilmesini mümkün kılacak düzeydedir.
6. Aile ile ilgili karar alma sürecinde eşler arasındaki ortak karar alma lehine olmak üzere ataerkil bir tekeli gittikçe daha fazla kıran gelişmeler kaydedilmektedir. Hem evliliğin başlatılması hem de aile içindeki kararların verilmesi bakımından, kadın hakları daha çok tanınır olmuştur.
7. Boşanma oranları artma eğilimini sürdürmektedir. Bu durumun yarattığı en önemli sorunlardan birisi çocukların bütün aile toplumsallaşmasını ebeveynin tek tarafınca alması, bazen, hatta çoğu kez, bunu bile bulamaması oluşturmaktadır. Bu durumun yaygınlığının sanayi ve post-sanayi toplumunun karakteristik bir özelliği haline gelmesi, çocuğun ilk dönem sosyalizasyonunun da profesyoneller eliyle yürütülmesini gerektirmektedir. Profesyonelliğin kurallarıyla işleyen bu sistem içinde çocukların kişiliklerinin tam da şekillenme döneminde kalıcı ve duygusal ilişkiler geliştirmeleri mümkün olamamaktadır.

8. Aile içi şiddetin her türünde eğitim seviyesinin veya daha genel anlamda modernleşmenin sağlaması düşünülen bilinçliliğin aksine paradoksal bir biçimde gittikçe artış kaydedilmektedir. Bu da şiddetin veya eşler arasındaki saygının eğitimle ilgili olduğu yönündeki yarguların ne kadar az sınılanmış klişeler olduklarını gösteriyor. Muhtemelen geniş aile ve akrabalık örüntülerinin hiç hesaba katılmayan, aile içi şiddeti önleyici boyutları bu gelişmeler ışığında yeniden değerlendirilebilir.

Ailede yaşamakta olan ve gittikçe daha fazla belirginleşecek bu gelişme eğiliminin gelecekte ne tür aile örüntüleri ortaya çıkaracağı konusunda yaygın bir karamsarlık sözkonusudur. Doğrusu bu olumsuz gelişmelerin önemli bir kısmına, bizzat modern toplumun cinsler arası eşitlik konusunda kat ettiği büyük mesafelerin yol açmış olması sözünü ettiğimiz paradoksun somut bir tezahürüdür.

Cinsler arası eşitliğin bazı biçimlerinin uzun vadede evliliğe, hatta kadına karşı işleyen tuhaf bir kazanım olduğu görülmüştür. Bunun en basit örneklerinden biri, mal paylaşımı rejimlerinde görülüyor. Genellikle kadın haklarını korumak üzere geliştirilmiş olduğu açık olan mal paylaşımı rejiminin başta hesaplanmayan sonuçlarından biri evliliğe yönelik ilgiyi ve pratiği ciddi bir biçimde azaltmış olması. Evlilikten önce kazanmış olduğu veya evlilikten sonra daha aktif bir çalışma temposunda kazandığı kendi malını paylaşmak zorunda kalma korkusuyla birçok erkek kolay kolay nikâh akdinin altına girmeye yanaşmıyor. Yasaların kadınlara karşı pozitif ayrımcılık konsepti altında çalıştığı bir ortamda erkekler bir refleks olarak ellerindeki inisiyatifini kendilerini korumaya ayarlayarak kullanmaya yöneliyorlar. Bunun toplumsal sonuçlarından birisi de evlenmeksizin bir arada yaşayan çiftlerin sayısındaki patlama derecesindeki artış ve bu gelişme giderek ailenin aleyhine, dolaylı olarak da kadının aleyhine işleyen bir süreç olarak işlemektedir. Tahmin edilebileceği gibi belli bir yaşa geldiğinde hiç evlenmemiş ama bir kaç birliktelik yaşayarak artık hayatını yalnız sürdürmek durumunda kalmış olan kadınların sayısında da büyük bir artış sözkonusu olmaktadır.

Avrupa ülkelerinin çoğunda ve Amerika'da evlenmeksizin çiftlerin bir arada yaşama tarzı ilişkiler giderek hâkim bir model olmaya yüz tutmaktadır. 1990 yılı itibarıyla Amerika'daki her yüz çiftten onu evlilik dışı bir arada yaşama tarzını seçmiştir. Bu oran geçen onbeş yıl içinde epeyce artmıştır. Avrupa'da bu oranın daha da fazla olduğu kesindir. Zira Amerika'da aileyi koruma ve güçlendirme sadece yasalarla sağlanabilen bir şey olmaktan öte, kiliseler ve kent cemaatleri eliyle yaşatılan bir kültürdür. Özellikle sözkonusu olan bir hayat tarzının sürdürülmesi olduğunda yasaların bunu sağlamakta ne kadar etkisiz kalabileceği buna mukabil bu yolun ne kadar etkili olabileceği takdir edilebilir.

Buna mukabil Amerika'da veya Avrupa'da evlenmeksizin bir arada yaşama oranlarının gittikçe artmasını etkileyen faktörler üzerinde durmaya değer. Bunun en önemli sebeplerinden biri modern hayat kültürüyle birlikte gelişen aşırı bireyciliğinin bir çeşit

bencilliğe dönüşmüş olması. Hiç kimse evlilik yoluyla altına imza atacağı sorumluluklar dizisinin altına girmek istemiyor. Evlilikten umabileceği birincil düzey neyse bunu evlenmeden temin edebiliyorsa, temin edebilmenin meşru zemini sağlanmışsa öbür türlüüne yanaşmak için motive edici bir kültürel vasat gerekiyor. Zaten ileri derecede modern hayatın bu kültürel vasatı yok ederek ilerlediğini kabul etmek durumundayız.

Nüfusun planlamasına dayalı bir kültürün tam bir nüfus kısırlığı sorununa çatmış olması da yine bu hayat tarzının bir sonucu olmuştur. Nitekim bugün Avrupa'nın birçok ülkesinde ne kadar çok teşvik edilmeye çalışılırsa çalışılsın, bir kez kazanılmış bulunan nüfusu bastırma kültüründen geri dönülemezdir. Bunun en basit nedeni insanların hayatla ilgili beklentilerinde, planlarında, başka bir insana hayat vermeye, mesai vermeye dayalı bir özveri istidadının, gerekçesinin ve motivasyonunun iyice kaybolmuş olmasıdır.

Esasen, nüfus planlamasını bir ülkenin gelişmesi için zorunlu bir tedbir olarak işlemiş olan sosyolojik analizlerin hepsinin zamanla sorunlu olduğu ortaya çıkmıştır. Ülkelerin fazla nüfusa sahip olması ile toplumsal gelişme arasında üçüncü dünya ülkelerine kabul ettirilen nüfus-bastırıcı propogandanın gelişmiş ülkelerde işlemediği iyice açıktır. 1984 yılında hazırlanan bir Unesco raporuna göre, nüfus ile ilerleme arasında varsayılan ters ilişkinin yanıltıcı olduğu, aslında bu ikisi arasındaki bağıntının o kadar da kesin olmadığı tespit edilmiştir. Buna rağmen bugün gelişmiş ülkelerde bir kez durmuş hatta gerileme eğilimine girmiş bulunan nüfus eğilimini artırma yönünde büyük çabalar kaydedilirken, dünyanın diğer bölgelerine tam tersi bir nüfus ideolojisinin telkin edilmeye çalışılması, basitçe bir Avrupalı hilesi olarak kaydedilebilir. Üstelik bu hileler şöyle de bir ciddi sorunla başatmenin yolunu hala bulabilmiş değildir: Özellikle nüfusla ilgili alışkanlıklar bir kez kazanıldı mı tekrar restore edilmesi, istenildiğinde eski haline getirilmesi son derece zor, telafi edildiğinde belki de tarihsel deveran başka milletlerin lehine dönmüş olabiliyor. Bugün başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın birçok ülkesinde evlenmeye, çok çocuk yapmaya, yani klasik bir aile modeline dönmeye dair yoğun bir devlet çabası olduğu halde, bu yönde ortaya konulan teşviklerin hepsi sonuçta Türk veya sair göçmen nüfuslarına yaramaktadır. Bir kez modern hayat alışkanlıkları kazanmış bir topluluğun geleneksel topluma özgü alışkanlıkları kazanabilmesi gerçekten çok zor olmaktadır. Devletin laik propaganda yöntemleri insanları çocuk yetiştirmenin, hatta aile kurmanın zahmetine katlanmaya ikna edici olamamaktadır.

Amerika'da bu durum nispeten daha az ciddiyette bir sorundur. Zira Amerika hiç bir zaman Avrupa'daki yoğunlukta bir toplumsal laikleşme yaşamış değildir. Orada yaşanan sekülerleşme bile sanayileşme, kentleşme ve kozmopolitleşme süreçlerinin doğal sonucu olarak bir çeşit evrim temposu içinde gerçekleşmiş, dinsel ilişkileri de etkileyen ve doğal yollarla değiştiren bir seyir izlemiştir. Bu durumda dinin etkinliği hiç bir zaman azalmamış, hatta belki de her geçen gün daha da artmıştır. Bu bağlamda aile kavramına, çok çocuk yapmaya, artmaya, çoğalmaya özel anlamlar ve ehemmiyetler

atfeden cemaatlerin varlığı, toplumda aile kavramını sürekli canlı ve saygın tutmaya devam etmiştir. Bu yüzden Amerika'nın birçok yerinde belli cemaatlerle olan bağlantılarından dolayı, beş, altı, yedi, sekiz hatta on çocuklu aileler görmek mümkündür. Burada modern hayatın en ileri düzenlemelerinin yer aldığı toplumsal yapıda bu kadar çok çocuğun ne annenin ne de babanın iş kariyerlerinde bile ciddi bir yoksunluğa yol açmamasını mümkün kılması, aile kavramının modern hayatla birlikte çekirdeğe doğru bir seyir izlemesinin zorunlu olmadığını da düşündürüyor. Esasen hayata dair felsefelerin yoğunluğu ve nitelikleri, bazen son derece geleneksel gibi görünen aile formlarının süregitmesini mümkün kılabilmektedir veya tersi. Mormonlar, örneğin, çocuk doğurmayı ilahi bir misyon olarak intelendirdikleri için, aile efradı tipik olarak çok çocukludur. Aile hayatı son derece kutsaldır, doğrudan Allah'ın merkezde olduğu sıkı bir hiyerarşik yapının bir parçasıdır. O yüzden bütün hayat iyi ve kalabalık ailenin rahatça hareket edebileceği bir şekilde örgütlenmiştir. Amishler de aile hayatını tamamen merkeze alan bir hayat tarzına sahiptirler. Genelde cemaat hayatı üzerinde özelde de aile hayatı üzerinde özenle duran bu cemaat, aile hayatının modern hayatın tahribatına uğramasına karşı direnme üzerine kurulu bir hayat tarzını benimsemişlerdir. Teknolojinin, özellikle tarım teknolojisinin yarattığı boş zamanın insanları toprağa bağımlılıktan kurtaracağı, bunun üzerine de cemaati dağıtacağı endişesiyle, toprak ekiminde traktör ve sair mekanik aletleri kullanmayı reddetmekte, imece usulüyle ama tamamen geleneksel yollarla ekimlerini sürdürmektedirler. Bu yolla cemaat ve aile bireylerinin sonuna kadar bir arada tutulması temin edilmektedir. Bütün işler emek yoğun olduğu için çok çocukluğun ekonomik bir değeri de vardır ilh.

Müslüman toplumlarda ailenin durumuna gelince. Aslında İslam toplumları genel olarak batılı bir modernleşmenin etkisi altındadır. Yukarıda küresel anlamda ailede yaşanan değişimlerden Müslüman toplumların ailesinin etkilenmiyor olduğu söylenemez. Kuşkusuz batılı ülkelerle aynı oranda olmasa da yukarıda zikredilen hemen bütün hususlarda Müslüman toplumların ailesi aynı paralelde bir gelişme kaydetmektedir. Buna mukabil, yeni islamlaşma dalgasının, Müslüman ailede kadının haklarının farkına varmasında önemli bir etkisi olmuştur. Ancak bu farkındalık okur-yazar olan kentli Müslüman kadının ve erkeğin hayatındaki başka etkilerle bir arada olmaktadır. Bu etkiler, modern-kentli hayat tarzının sürekli beslediği bir bireyleşmenin bütün sonuçlarını mümkün kılmaktadır. Bu anlamda sosyolojik olarak Müslüman ailenin bir tür değişim geçirdiğini kaydetmek mümkün. Daha normatif düzeyde, bu gelişmenin pek hayırlı sonuçlara açılmadığını da söylemek lazımdır.

Burada Müslüman aile için geleneksel ve tarihsel bazı formların idealleştirilmesi üzerinden bir ideal model çıkarmanın tabii ki ciddi sakıncaları vardır. Örneğin ideal bir müslüman bu ailenin çekirdek bir aile mi olduğu, geniş bir aile mi olduğu gibi tamamen yaşanan toplumsal kültürün belirleyebileceği örüntülere bir ideal Müslüman aile tipolojisi olarak bir kutsallaştırma atfetmemek gerekiyor. Doğrusu her bir aile modeli-

nin kendi tarihsel koşulları vardır ve İslami bir hayatın her birinde mümkün olduğunu görmek gerekiyor. Ancak her bir aile modelinin, keyfi olarak benimseniyorsa eğer, hangi değerlerin, hangi duyarlılıkların köreltilmesi uğruna ve hangileri gözetilerek benimsendiği üzerinde iyice düşünmek gerekiyor. Bugün modern nüfus alışkanlıklarını hiç sorgulamaksızın benimsemiş görünen Müslüman ailenin sorunu sadece yaşanan toplumsal hayatın dayattığı, zorunlu kıldığı, mecbur bıraktığı bir yapı içinde var olması değil, aksine dini duyarlılıkların, takvanın, Allah'ın dostluğunun veya Allah'a dostluğun iyice azalmış olmasıdır.

BAŞKAN – Murat Özkul Beyefendi'ye teşekkür ediyoruz, Yasin Bey'in bu sosyolojik analizlerinin yer aldığı “Geleneklere Dayalı Problemler” başlıklı tebliğini, inşallah yayınlandığı zaman daha rahat bir şekilde okuyacağız, faydalanacağız.

Şimdi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Naci Bostancı Hocamıza söz veriyorum. Hocamız size, bu konularda çok konuşan kişilerden birisi olarak belki daha toparlayıcı ve temel kalkış noktalarını gösterecek bir konuşma yaparlar.

Buyurun Hocam.

Prof. Dr. NACİ BOSTANCI – Sayın Başkan, çok teşekkür ediyorum.

Salona bakıyorum, salonun büyük bir kısmı hanımlardan oluşuyor, ön tarafta beyler var. Yaş gruplarını tahmin etmeye çalışıyorum. Başlığımız “Kuşaklar Arası İletişim.” Çok çeşitli yaş gruplarından arkadaşlar var, gençleri görüyorum, ellerinde halen cep telefonları duruyor.

Cep telefonları ilginç tabii. Sınıfta duruyor, öğrenciler önlerine koyuyorlar. Ben de soruyorum onlara “Vahiy mi bekliyorsunuz?” diye. Çünkü cep telefonu çağdaş vahiy aracı. Geldiğinde kaçırmamak lazım vahiy.

Kuşaklar Arası İletişim olunca başlık ve böyle salona bakınca aklıma şunlar geliyor: Mümkün olsa, aslında buradaki herkes kuşaklar arasındaki iletişim başlığına uygun şekilde neler yaşadıklarını anlatsalar. Hangi hayal kırıklıkları, hangi kavgalar, hangi dövüşler, hangi gözyaşları, hangi anlama anları ebeveynleriyle, dedeleriyle, anneleriyle, çocuklarıyla. Kimbilir ne kadar ilginç hikâyeler vardır. Resmî söz düzenine sarıp sarmalayarak değil, gerçek ve cüretkâr bir yüzleşmeyle bunları paylaşsak, aslında ne kadar farklı olur. Eminim, annelerin anlatacağı birçok hikâyeler vardır, çocukların da çok hikâyesi vardır. Bir de hikâyeleri yan yana getirmek lazım, bakalım oradan bir sonuç çıkacak mı?

Ben en iyisi kendi hikâyemi anlatayım. Efendim, şimdi 22 yaşında olan bir oğlum var. Bu 14 yaşındayken onunla birlikte Abant'ta bir sempozyuma katılmaya gittik. Çocuk biraz dünya görsün düşüncesiyle. Daha sonra bir ara Abant'ın etrafında, gölün etrafında kendisiyle dolaşırken bir anda oğlum bana döndü ve dedi ki: “Baba, sen kimsin?” “Oğlum, tabii ki bildiğin gibi baban Naci Bostancı. Aynı çatının altında yaşıyoruz.” “Tamam, hepsini biliyorum ama senin hayatın, sen ne yaşıyorsun, ne yapıyorsun,

ne düşünüyorsun? Benim, senin hakkında hiçbir fikrim yok.” Bunu söylerken kastettiği, yanlış anlamayın, sürekli dışarıda yaşayan, eve dönmeyen birisi değilim. Akşamları oturup aynı sofrada beraber yemek yiyoruz, televizyon programları üzerine konuşuyoruz, gazetede filan başlığı gördün mü, bunlar üzerinde sohbet de ediyoruz. Ama oğlanın sorduğu soru haklı. Bütün bunların ötesinde, insanlar arasındaki o kritik alana ilişkin soruyu soruyor bana. Yerleşik alışkanlıkların ötesinde, babaanne, çocuk neyse o ilişkiler, kahvaltıda peyniri uzatır mısın, traş oldun mu, ödevini yaptın mı, neyle gidiyorsun dolmuşla mı vesaire gibi konuşmaların ötesinde, insanların belki daha derinliklerine tekabül eden anlam alışverişi. Bizim oğlanın kastettiği böyle bir şeydi ve ben resmî makamlara vermiş olduğum CV’de benzeri üzerinden, tabii ki oğlum beni tanıman gerekir, 1957 Amasya Doğumlu Naci Bostancı, ilkokulu şurada bitirdi... Bu ve buna benzer bir anlatımla onunla bağ kuramazdım. 14 yaşından 22 yaşına kadar geçen süre içerisinde çok çeşitli kavgalar, tartışmalar çerçevesinde o beni bir parça tanıdı, ben de onu bir parça tanıdım. Zaten insan insanı, çoluğu çocuğu da olsa, babası annesi de olsa herhalde bir parça tanıyabiliyor.

Belki, aynı konu insanın kendisi için de söz konusu. Erich Fromm diyor ya “insan hayatı, esasen kendisini tanıma sürecidir.” Öldüğümüz an da, insanın kendisini tanıma konusunda en tekemmül ettiğimiz andır ama ne yazık ki o zaman da zaten hayata veda etme vakti gelmiştir.

Belki geleneksel dünyada kuşaklar arasındaki iletişim başlığını ve bu çerçevede bugün bizim burada konuşacağımız sorunları aklına getirmeyen, hiç bunlar üzerinde düşünmeyen bir hayat sürüyordu. Geleneksel dünya deyince, kırsal hayatı, tarım ve hayvancılıkla uğraşmayı, köylerde yaşamayı kastediyorum ve eminim ki buradaki insanların birçoğunun köye ve o kırsal hayata ilişkin zihninde çok canlı hatıralar vardır. Benim de var. Türkiye’de zaten kimin iki kuşak öncesine gitseniz köye çıkar. Cumhuriyetin başlangıç yıllarında nüfusun yüzde 90’ı köyde yaşıyordu. Toplumun hikâyesi aynı zamanda hepimizin hikâyesi.

Köydeki hayat nasıldır? Köydeki hayat, zamanın ritmine uygun bir şekilde yaşanan bir hayattır, beş vakit üzerine kurulu bir hayattır. Aynı zamanda mevsimlerin dönüşümü üzerine bir hayat, tabiatın sirkülasyonu üzerine bir hayat. Öküzler, inekler karasabanı çeker, adamlar onun arkasında tarlayı sürerler. Her sene bu işi yaparlar, her sene döngüsel bir hayatı yaşarlar. Son bahar gelir yapılacaklar bellidir, bahar gelince yapılacaklar bellidir. Bu arada yıllar geçer, o insanların saçları beyazlaşır, kendilerine benzeyen çocukları doğar, onlar büyürler. O karasabanın önünde koşan ineklerin kendisine benzeyen yavruları doğar, onlar da büyürler. Onların yavruları ile insanların yavruları, yeniden aynı karasabanın arkasında o döngüsel zamanın ritmi içerisinde hayatlarını sürdürürler. Hayatın nasıl yaşanacağı bellidir. İnsanlar çok fazla sorgulamaksızın, çok üzerinde düşünmeksizin, tabiatla barışık bir biçimde o geleneksel dünyada hayatlarını yaşarlar. Örnek modeller bellidir; ana baba, toplumun değerleri vardır, sorgulanama-

yan, üzerinde akıl yürütülmeyen, benim de bir fikrim var diye öne çıkılmayan. O geleneksel dünya içerisinde insanlar ne ailelerinde ne de başkalarıyla olan ilişkilerinde, ne de hayatla olan ilişkilerinde, acaba ben mutlu muyum sorusunu sormadan, o hal neyse yaşadıkları, onunla barışık bir biçimde hayatlarını sürdürürler.

Kuşaklar zaten babalarının bir örneği gibi hep arkadan sökün ettiği için, önlerindeki yaşanan hayat her neyse, onu bir daha yaşayacakları için aynı şekilde, aralarında iletişim veya iletişimsizlik diyebileceğimiz bir durum da söz konusu değildir. Bir iz vardır ve o izi herkes takip eder. Canlılar, bütün canlılar, hayvanlar ve insanlar.

Ama ne zaman ki modern hayat başladı, hayatımızın içerisine olanca hızıyla teknoloji, ulaşım, iletişim, merkezileşme, standartlaşma ve ... O beylik laf vardır ya, baş döndürücü bir hızla her şeyin değiştiği, hayatımıza bunların girmesiyle birlikte her şey yerinden oynadı.

Bunu söylerken, modern zamanlara yönelik bir eleştiri, başımıza da bu teknoloji nereden geldi şeklinde bir itiraz... Hayır, bu değil. Bunlar olacak, bunlar kaçınılmaz, sadece neyle yüz yüzeyiz bunu anlamak bakımından söylüyorum.

Mesela hız. Gitgide daha hızlı bir zamanın içinde yaşıyoruz. Geleneksel dünyada insanların hayatla olan ilişkilerindeki sabırla, şimdi bilgisayarın karşısında programın açılmasını beklerken iki saniye sektiğinde insanın gösterdiği sabırsızlık nasıl da tam bir çelişki oluşturuyor. Oysaki hayatı yaşarken, onunla barışık olmada sabır mühim bir şeydir. Neye sabrettiğimiz, nasıl sabrettiğimiz...

Peru'da Avrupalı turistler And Dağları'na çıkmışlar, yanlarında yerli hamallar, onlar yük taşıyor, Avrupalılar yürüyüş yapıyorlar. Giderlerken, yerliler ikide bir duruyorlar, yükleri indiriyorlar ve bekliyorlar. Tabii Avrupalılar da oradan yürüyor. Biraz daha gidiyorlar, yerliler yine duruyorlar. Sonunda dayanamıyor Avrupalılar, diyorlar ki "Niçin duruyorsunuz, yürümeye geldik, yürüyelim." Yerlilerden birisi diyor ki: "Hızlı yürüyoruz, durmamızın nedeni ruhlarımızı beklemek." Üç adım, beş adım attıktan sonra, biraz yürüdükten sonra And Dağları'ndaki yerliler ruhlarını bekliyorlar. Biz ise hayatı hallaç pamuğu gibi atıyoruz ve ruhumuzdan koptuk mu, kopmadık mı, bunu dahi düşünenecek, bunun muhasebesini yapacak zamanımız yok.

Ruhtan kopma nedir? Ruhtan kopma, bir tarafıyla şüphesiz mistifiye edilebilecek bir anlam çıkarılabilir bundan. Ama diğer tarafıyla ruhtan kopma şudur: İnsanın belli bir mekâna, belli bir yere aidiyet duyarak, orayı anlamlandırarak bağlar kurmasıdır.

Geleneksel dünyada kuşaklar arasında iletişim problemi diye bir başlık çok verimli olmazdı. Çünkü bu ölçüde ruhlarından kopmuş insanlar yoktu. Ama şimdi kuşakların mesafesi de azalıyor, o baş döndürücü sürat kuşakların yaş gruplarını da düşürüyor. Rahmetli Mehmet Kaplan, nesillerin ruhu, demişti. Bunu ifade ederken, muhtemelen nesiller diye adlandırdığı insanların yaş aralığı bir hayli fazlaydı. Şimdi, nesiller deyince, bakıyorum yirmi yaşındaki çocuk on altı yaşındaki çocuktan bahsederken diyor ki, biz

ayrı bir kuşaktanız, onları anlamakta zorlanıyorum, diyor. Aralarında dört yaş fark var. Bizim zamanımızda hiç olmazsa on – on beş yaş gibi mühim bir yaş aralığı mevcuttu.

Kuşaklar deyince değerli misafirler, Türkiye’de hemen akla birtakım kuşaklar da geliyor zengin çağrışımları olan. 68 kuşağı mesela. Bu böyle zengin bir arka planı olan bir kuşak ifadesi. Sonra bir de 78 kuşağı var, on yıllık bir süre. Belki 80’lerin kuşağın- dan, belki 90’ların kuşağından bahsetmek mümkün.

68 kuşağı derken, kastedilen, dünyaya karşı baş kaldıran, isyan eden, alternatif bir düzeni tasavvur eden insanlar, gençliğin önderliğindeki insanlar. Bizde bu işin biraz taklidi oldu, birçok alanda yaptığımız gibi burada da taklidi bir 68 kuşağı ortaya çıktı. Fransa’da –zaten bu işler oradan başlamıştır- isyan eden bu gençler, 68 kuşağı, kapitalizmin her türlü üretim biçimini reddedip, yeni bir dünya kurmak istiyorlardı ve bu yolda devrim yapmaya çalışırken, el attıkları konulardan birisi de aileydi. Onlar, ailenin bir tüketim kalıbı oluşturduğunu, düzene uyum sağladığını, öyleyse insanların serbest ilişkiler marifetiyle hayatlarını sürdürdüklerinde özgür olabileceklerini ve kapitalizmin talep ettiği tüketici birey olma halinden çıkacaklarını düşünüyorlardı. Kır komünleri kurdular. Kır komünlerinde, karı koca, resmen tanınan o yasal aile ilişkilerini hiç hesaba katmaksızın, serbest iradeye dayalı bir birlikteliği pratiğe taşımak istediler. Sonuç tam bir hayal kırıklığı. Kır komünleri yürümedi. Kır komünlerinden alternatif bir aile hayatı çıkmadı. Orada hayal kırıklığı yaşayanlar, birkaç yıl sonra şehirlere geri dönüp, geleneksel yahut da reddettikleri dünyanın modellerine uygun aileler kurdular.

Şimdi, aile uyumu sağlayan bir unsur. Ne anlamda? Geleneksel dünya, modern dünya, teknoloji girdi hayatımıza, iletişimin gittikçe zorlaştığı bir süreç yaşıyoruz. Böyle bir süreç içerisinde yeni yetişen kuşakların bu dünyaya, çevrelerine, diğer kuşaklara uyumunu sağlamakta en önemli unsurlardan birisi şüphesiz aile. Kendi içinde birçok problemlere rağmen, kendi içindeki iletişim zorluklarına rağmen aile.

O yüzden, ailenin burada yeni yetişen nesillere, yeni yetişen kuşaklara, o çocuklara hem kendi aralarında ilişki kurmakta hem de böyle bir ilişki üzerinden dünyayla ilişkilerini kurmalarında oynayacakları çok önemli roller var. Ailenin kutsallığına, ailenin önemine atıf yaparken, evet bunun bir tarafı dinî bir anlayıştan kaynaklanıyor, oradaki normlara dayalı bir değerlendirme söz konusu. Ama hiç dindar olmasanız, hiçbir inancınız olmasa dahi, aile kurumunu bir şekilde ortadan kaldırdığımızda, yeni yetişen nesillerin kendi aralarında ve diğer kuşaklarla olan ilişkilerinde onları düzenleyecek, onların bu ilişkileri kurmalarını temin edecek herhangi bir üst otoriteden bahsetmek son derece zor. Üst otorite derken, burada ailenin üretmiş olduğu iktidar, otorite biçimi, aynı zamanda moral unsurlar taşıyan, çocukları kucaklayıp, sarıp sarmalayan, onlara şefkat ve merhamet gösteren, sevgi gösteren bir yapı. Bunu başka herhangi bir otoritede, başka herhangi bir kurumda bulmaları mümkün değil.

Ama dediğim gibi, iletişim hakikaten git gide zorlaşıyor. Şüphesiz iletişimi zorlaştıran en temel unsurlardan birisi, dil, kullandığımız dil. Kullandığımız dil... Kastettiğim,

birtakım kelimeler, şunlar bunlar değil, her kuşağın dili kendi tecrübelerinin ürünüdür, kendi ilişkilerinin ürünüdür. Ben rahmetli dedemi hatırlıyorum, köyde bütün sabah namazlarına gitmiştir camiye. Sabahları bazen şehre giderken ata biner, ilahi söyleyerek giderdi, ben de arkasından yürürdüm, 3 kilometrelik asfalt yola çıkardı. Hayatındaki bütün ilişkileri, çevresiyle ilişkileri hep dinî değerlere atıfla kurardı. Dünyaya böyle bir bakışı vardı dedemin. Oysa babamın bakışı, topraktan koptu, çiftçilikten koptu, o dünyadan koptu memur oldu, biraz bürokrasinin getirdiği düzen içerisinde bir bakıştı. Postanede memur oldu. Bürokrasi dediysem, çok yukarılara çıktığını düşünmeyin. Postanede memur oldu, ama postanedeki memur olma süreci, o ilişkiler ona zamanla ilişkisinden tutun, insanlarla ilişkisine kadar farklı bir perspektif verdi, farklı bir bakış açısı verdi. Postacı Osman'ın oğlu ben Naci Bostancı, doğduğum kasabadan çıktım, başka yerlerde okudum, başka diyarlara gittim, başka kitaplar okudum. Dedemin diliyle, dedemin tabiatla ve başka insanlarla kurmuş olduğu ilişki ile mukayese edilemeyecek tarzda bambaşka bir kavramsal dünyadan, bambaşka bir perspektiften bakıyorum dünyaya.

Kuşaklar arasındaki iletişimi zorlaştıran, aynı zamanda onların tecrübeleri. Bakın, ailenin o otoritesi, o çatısı bazen dilin imkânsız kaldığı yerlerde bir jestle, bir bakışla, bir dokunuşla, bir kucaklayışla bu iletişim kanallarını açabilecek bir potansiyel taşıyor. Bunu da mistifiye etmiyorum, sadece jestlerle olmaz, sadece kucaklamalarla olmaz ama bu dil farklılıklarını, tecrübe farklılıklarını aşkın bir yakınlaşmayı sağlayacak, herhalde en önemli unsurlardan birisi, en temel kurumlardan birisi aile.

Biz, şüphesiz şimdiki kuşaklara baktığımızda, mesela cep telefonlarıyla ilişkileri, teknolojiyle olan ilişkileri, hayattan birtakım beklentilerine yönelik umutları, genel manada en kısa yoldan en çarpıcı şekilde başarılı olma umutları, bu tür trendlerin yükseldiği bir dünyada yaşıyoruz. Onların dünyasına nüfuz etmek mühimdir yani sonraki gelen kuşakları anlamak bakımından, sürekli kendi doğrularımızı anlatmak yerine, yanlış olduğunu düşünsek, hatalı olduğunu düşünsek bile onların dillerine nüfuz etmek için çaba göstermek mühim. Bu çabayı gösterdiğimiz ölçüde onların dünyasıyla herhalde o bağları kurabiliriz.

Burada, sözlerimin sonuna çarçabuk geldim. Sözlerimi Halil Cibran diye Lübnanlı, Amerika'da yaşamış meşhur bir şair vardır ama şarklıdır, doğuludur. Onun Ermiş'in'den bir sözle bitireyim. Diyor ki: "Sana çocukların hakkında sorarlar, çocuklar ebeveynlerin uzağa attığı oklardır, kendilerinden kopup giden oklardır. Onları kendinize benzetemezsiniz ama isterseniz onlara benzeyebilirsiniz." Belki yeni kuşaklarla ilişki kurarken, onları taklit etmek değil de onların dünyasına nüfuz etmek son derece mühim.

Çok teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – Naci Bostancı Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Kendi ailesinden başlayarak, canlı, zengin bir anlatımla, renkli bir anlatımla konuyu sizlere takdim ettiler. Teşekkür ederiz.

Şimdi, Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Faaliyetleri Merkezi Müdürü Ayşe Hanım... Burada bir başlık var, benim önemli gördüğüm bir şey var burada. Başında bulunduğu merkezin faaliyetleri bağlamında gündeme gelen kadın sorunları konusu. Bilmiyorum kendisi nasıl takdim edecek ama burası bana önemli geldi. Yani, orada ne gibi kadın sorunlarıyla karşılaşılıyor ve bunlara nasıl yaklaşıyor, bunlarla ilgili kendileri bilgi verecekler.

Buyurun Ayşe Hanım.

AYŞE SUCU (Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Kolları Başkanı) – Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Küreselleşme Sürecinde Gündeme Kadın Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme

Ayşe SUCU

Kuruluş:

1996 yılında Türkiye Diyanet Vakfı bünyesinde kurulan, Kadın Faaliyetleri Merkezi, (eski adıyla Kadın Kolları) dini ve kültürel değerlerin öğrenilmesi, öğretilmesi, korunması ve yaşatılması konularında aktif rol oynayan, kuruluşundan itibaren sadece “kadın” için değil, “toplum” için çalışmayı kendine şiar edinmiş bir kadın kuruluşudur.

Vakıf Senedinin, 27.08.1996 tarih ve 825 sayılı, kuruluş talimatnamesinde, kuruluş gerekçesi belirlenmiştir:⁵⁴⁸

⁵⁴⁸ KURULUŞ:

Madde 5- TDV Genel Merkezine bağlı ve gönüllü olarak hanımlara Kur'an okumayı öğretmek, sohbetler, paneller ve benzeri faaliyetler düzenlemek üzere, Mütevelli Heyetçe “Kadın Kolları” kurulur. “Kadın Kolları”nın Merkezi Ankara olup büyük illerden başlanılmak suretiyle il ve ilçelerde merkeze bağlı şubeler açılabilir.

FAALİYETLER:

Madde 6- Kadın Kollarının Merkez ve şubeler olarak yapacakları başlıca faaliyetler şunlardır:

- Vakıf Senedi'nin 2. maddesinde yer alan gayenin gerçekleşmesine gönüllü olarak yardımcı olmak,
- Vakıf Senedi'nin 3. maddesindeki faaliyetlerden, kendi görev alanı ile ilgili konuların kadınlar arasında gerçekleştirilmesini sağlamak,
- Kadınlara, İslam'ı ve Kur'an'ı doğru olarak öğrenmeleri ve anlamaları konusunda yardımcı olmak, bu maksatla kurslar ve seminerler düzenlemek,
- (Oku-anla-yaşa) prensiplerinin hayata geçirilmesine yardımcı olmak,
- Kadınlar arasında fikir ve bilgi alışverişi sağlamak, dostluk, birlik, beraberlik ve yardımlaşma duygusunu geliştirmek,
- Türk-İslam kültürünün, dini, milli ve tarihi değerlerimizin öğretilmesi, bu konularda toplumun bilgilendirilmesi, kadınlarımızın ve gençlerimizin bilgi eksikliklerinin giderilmesi için sosyal ve kültürel amaçlı çalışmalar yapmak ve yapılan çalışmalara katkıda bulunmak,
- Konferanslar, paneller, seminerler, açık oturumlar tertipleme ve tertiplenen aynı amaçlı toplantılara katılmak,
- Diyanet işleri başkanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı'nın basılı, sesli ve görüntülü yayınlarının tanıtılmasına, toplumumuza ulaştırılıp okunmasına yardımcı olmak,
- Hizmet grupları oluşturarak, her kesimden ve her meslekten insana, özellikle kadınlara yönelik sosyal ve kültürel faaliyetlerin verimli bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunmak,

KFM Yönetimi, kendi alanlarında donanımlı, deneyimli, etkin ve yetkin konumlarda bulunan başarılı kişilerden oluşmaktadır.

Yönetim Kurulu ve Komisyonlar koordineli bir şekilde çalışmaktadır. Komisyonlarımız, Eğitim, Halkla İlişkiler, Teşkilatlanma, Gençlik, Sosyal İlişkiler ve Kültür Komisyonu adı altında faaliyet göstermektedir. Her komisyon, bir komisyon başkanı ve iki üyeden oluşur. Yönetim kurulu üyeleri 5 kişi, komisyonlarla birlikte toplam 23 kişi, çalışmalarımızı yürütmektedir.

KFM'nin Kuruluş Amacı

Geleneksel geniş aile anlayışımızdaki, her bireyi oluşturan, geliştiren, birbirleri ile olan ilişkilerini bir düzene koyan, olası problemleri kendi içinde çözümlenebilen, o yapı değişmekte, zaman içinde aile dokusunda çözümler, kırılmalar kendini göstermektedir. Dolayısıyla küçülen ailede bireyler, kendisine, eşine, çocuklarına ve çevresine duyarsızlaşabilmekte ve hatta yabancılaşmaktadır.

Gün geçtikçe yalnızlaşan ve içine kapanan insanımız,- yaşam koşullarının getirdiği bir zorunluluk belki de- küresel arenada ve çok kanallı medya ortamında, bilgi bombardımanına maruz bırakılmaktadır. Bu bilgi bombardımanı, doğru ile yanlışın, haklı ile haksızın birbirine karışmasına, kültürel, ahlâkî ve insanî değerlerin yozlaşmasına sebebiyet verdiği gibi, bunların yerine empoze edilmeye çalışılan bir takım değerlerin! sorgusuzca kabulüne de yol açmaktadır.

Yine medyada, gelişim ve değişim adına doğru ve yerinde bilgilere ulaşmanın yanında, yozlaşmış ilişkiler özendirilerek sergilenmek suretiyle öğretilmeye çalışılan “bireysellik” ve “bencillik” benimsenmesi gereken temel değerler olarak sunulmaktadır. Oysa kültürel ve ahlâkî temellerden yoksun bırakılarak benimsenen veya çağdaşlık olarak sunulan birçok unsur, bu toplumun temel direği olan aileyi olumsuz etkilemektedir. .

Bu durum, yalnızlaşan bireylerin, özellikle kadınların ve gençlerin, kendilerini ait hissedebilecekleri, bağ kurabilecekleri, güçlenebilecekleri, manevi ilişkiler içinde rahatlayabilecekleri (adeta bir aile ortamı oluşturacak) kurum ve kuruluşlara, her geçen gün, daha çok ihtiyaç duyduklarını ortaya koymaktadır.

-
- j) Bir ünite oluşturarak kadınlarımızın dini konulardaki sorularının doğru bir şekilde cevaplandırılmasına ve tereddütlerinin giderilmesine yardımcı olmak,
 - k) Milli, manevi ve tarihi büyüklerimizin, Türk-İslam kültürünün ve coğrafi özelliklerimizin tanıtılması için toplantılar yapmak, geziler düzenlemek, ziyaretler yapmak,
 - l) Tezhip, hat, ebru kursları ile dikiş, nakış vb. el sanatları kursları açmak,
 - m) Merkez ve şubelerin eğitim programı faaliyetlerinde hiçbir siyasi ideolojiye yer vermemek.

Bu ihtiyaç Sivil Toplum Kuruluşlarına büyük sorumluluklar yüklemektedir. Bir nevi aile fonksiyonu görmelerinin yanı sıra, bireye ve topluma yönelik hedefler ve amaçlar ortaya koyması ve yine topluma sunulan değerlerle, toplumun kendi değerleri arasında dengeyi sağlayabilecek bilinci oluşturmada, STK'ların aktif bir rol oynaması gerekmektedir.

Ne yazık ki, yaşadığımız dünyada, insanlığın ortak mirası olan insanî ve ahlâkî değerlere yönelik endişelerimiz artmasına rağmen, insanların bu kaygılarını ortadan kaldıracak, kapsamlı, sistematik ve bütüncül çalışmalar yok denecek kadar azdır.

Dini alandaki söylemlere baktığımızda ise; ya görsel olanın öne çıkartıldığı, gaybın anlamsızlaştırıldığı, dinin metaa dönüştürüldüğü bir düşünce ve yaşam tarzı öne sürülmekte, ya da yerel kültür, örf ve adetlerden kaynaklanan, dinin etrafında oluşmuş, hikâyelerle örülü- geleneksel din anlayışı, dinin öz kaynaklarının buyrukları imiş gibi sunulmakta veyahut da dinin şekli boyutu öne çıkartılarak, mana göz ardı edilmektedir.

Dolayısıyla dinin yol gösterici, huzura ve barışa erdirici, vs. olarak tanımladığımız orijinal haliyle insanlarla buluşturulması, yaşanılan din ile yaşanılması gereken din arasındaki ilişkiyi irdeleme adına, temel kaynaklara yeniden yönelmeyi gerektirmektedir.

Buradan hareketle dini söylemin, konunun uzmanları ve yetkin kişiler tarafından halkla/toplumla buluşturulması büyük önem arz etmektedir.

Kendi ahlâkî ve kültürel değerlerine yabancılaştırılmış kadın, çocuk ve gençler toplumda ne kadar üretken ve yaratıcı olabilirler? Hâlbuki her gün biraz daha küçülen, küreselleşen dünyamızda, millet olarak önümüze koymamız gereken, büyük hedeflerimiz olmalıdır.

Bu sorular ve arayışlardan hareketle yola çıkan Kadın Faaliyetleri Merkezimiz, “ortak doğruları” bulmak, ortak paydalarda buluşmak anlayışıyla, ötekini dışlayıcı, birbirine düşman, **biri diğerinin eksik formu** gibi algıları ve kabulleri bertaraf edici bakış açısıyla, üyeleri ve misafirleriyle buluşmaktadır.

KFM'nin Çalışma Kriterleri

Yüzyıllardır, ahlâk eksenli tartışmalarda, bir taraftan kadının ele alınış biçimi, diğer taraftan bu tartışmaların çoğunlukla erkekler tarafından yürütülüyor olması, sorunlara çözüm üretmeyi zorlaştırmaktadır. Toplumda ahlâkî normların ve davranışlarının oluşmasının, ancak kadının katıldığı bir süreçle başarılabilceği bir gerçektir. Kadının yer alması gerektiği halde izole edildiği hiç bir işte kadınlar adına isabetli sonuçlar alınmayacağı gibi, toplumsal projelerde bütünün bu veçhesinin dışarıda bırakılması, amaca ulaşmayı da zorlaştıracaktır.

Diğer taraftan, kadın üzerinden yapılan tartışmalar kadını, sosyal, kültürel ve zihinsel anlamda “yoksullaşma” sürecine sokmuştur. Medyada kadın, ya cinsel kimliği ya da özel alanda yaşadığı sorunlarla ele alınmaktadır. Kadının, kendi ile barışık birey olma yolunda, çok kapsamlı entelektüel ve kültürel derinliği olan alanlarla buluşması ya da buluşturulması da bir ihtiyaçtır. Son dönemlerde kentlerde ve farklı bölgelerde yaşanan namus cinayetlerinden, aile içi şiddete kadar, pek çok sorunda kadın “mağdur” ve “güçsüz” bir toplumsal grup olarak sunulmaktadır.

Geleneksel, kültürel ve felsefi birikimin, günümüz kadınının problem alanlarına ve yaşantılarına ışık tutacak boyutlarının da var olduğunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bununla birlikte, geleneksel yapının katılmış bir bölümünde ve bu bölümün egemen dilinde eksik olan ve günümüz kadın tanımlamalarında yanlışlıkları ve yetersizlikleri bulunan söylemlerin değiştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi zarureti ortadadır. Kültürümüzde var olan bu zengin birikimin, tahlil edilmesi, işlenmesi, sorunların tespiti, çözüm önerilerinin belirlenmesi ve uygulamaya konulması açısından önemlidir. Esasen bu husus, kadınlar için kadınların çözümler sunması şeklinde düşünülmelidir.

Konunun diğer boyutu ise, geleneksel, dinî, ahlâkî ve felsefi söylemi, yeni bir ahlâkî ve felsefi dil ile ifade etme düşüncesidir. Kullanılan dilin içinde yer alan bütün ahlâkî ve felsefi kavramların, kadın ve erkek taraflarının olduğu göz önünde bulundurularak, kadın ve erkeğin birbirlerini dışlamadan, bir arada yaşama anlayışını yeniden düşünmek gerekmektedir.

Birbirini ötekileştirmeden, “biz” duygusu ve değerinin toplumda yeniden inşa edilmesi fikrinin geliştirilmesi gerekir. Bugüne değin yapılan, dinî ve ahlâkî yayınlarda iki cins birbirinden kopartılmakta ve ayrıştırılmaktadır. Bu yeniden inşa süreci, birlikte yaşama kültürü, “biz” kavramı etrafında aile, okul, mahalle, işyeri, toplum vb. halkalarını ve mekânlarını kapsayacak şekilde gerçekleşmelidir.

Dolayısıyla KFM, kadınların bizatihi içinde olduğu, kültürel birikimleriyle kendi problemlerine çözüm üreten, bunu yaparken de “biz” kavramını merkeze alan, aile eksenli bir bakış açısı oluşturmaya çalışmaktadır.

KFM’nin Hedefleri

Yukarıdaki tespitlerimizden hareketle KFM’nin hedefi, dinlerin, felsefelerin, ideolojilerin söylediklerini dikkate alan, bunları tahlil eden, ortak terim ve kavramları çıkararak ve olumlu örneklerle ilgili çalışmaları, yapılacak haftalık, aylık seminerlerle, konferanslarla ve yayınlarla insanların dikkatlerine sunan, onlar üzerinden düşünülmesine imkân veren, ortak bir alan yaratmaktır.

KFM’de kadınların daha güçlü, sorgulayan; eşiyle, çocuklarıyla ve toplumla işbirliği ve uyum içinde olan bireyler haline getirilmesine yönelik destekler verilmesi hedef-

lenmektedir. Dinî, ahlâkî, felsefî ve bilimsel donanımları olan kadın ve erkek aydınlarla yürütülmekte olan KFM’de yapılan çalışmalarda, kadınların kendi cinsel ve bireysel kimliklerinden hoşnut ve mutlu olmalarını sağlayacak bilgi ve birikimlerin sunulduğu konular da ele alınmaktadır.

Yani çalışmalarımızda, edinilen bilgi ve beceriler ile kadınların kendine güvenen, saygı duyan, üretken olmalarının yanında, başkalarına karşı saygılı, hoşgörülü, merhametli, yardımsever ve adil birer insan olmaları hedeflenmektedir.

Programların ön hazırlık, program öncesi, program ve sonrasındaki aşamalarında ilgili konuların uzmanlarından görüşler alınmaktadır. Toplumun ve kadının ihtiyaçlarına cevap verecek, onu geleceğe hazırlayacak ve taşıyacak her alanda, sosyal, hukukî, ekonomik, ailevî alanlar yanında, edebiyat, müzik, sanat ve sağlık alanlarında da çalışmalar yapılmaktadır.

KFM’nin Hedef Kitlesi

Toplumlarda değişim ve dönüşümün kadın üzerinden yapıldığı dikkate alınarak doğrudan hedef kitle olarak kadınlar alınmıştır. KFM’nin dolaylı hedef kitleleri ise, gençler ve erkeklerdir, dolayısıyla aile ve tüm toplumdur.

KFM’nin Yayınları

Kuruluşundan bugüne kadar KFM bünyesinde yapılan çalışmalardan konferans ve panellerden derlenen, beş yayın vardır.

- 1- İslam’ın Işığında Kadın
- 2- Gençlik ve Din
- 3- Atatürk ve Din
- 4- Eş Olarak Hz Peygamber
- 5- İslam, Kadın ve Toplum

KFM’nin İşleyişi

Kadın Faaliyetleri Merkezi din ve kadın kavramlarını merkeze alarak, geniş çapta faaliyetlerde bulunan ilk kadın kuruluşudur.

Kuruluşundan itibaren, etkin rol oynayacak kişilerin seçiminde, bazı kriterler öncelenmiştir. Toplumda, nitelikli, farklı meslek nosyonuna sahip, saygın şahsiyetlerin bir araya gelmesi tercih edilmiştir.

Yönetim Kurulu Üyelerinin farklı formasyonlara ve farklı dünya görüşlerine sahip olması, ele alınan konuların ve yapılan çalışmaların ve bu çalışmalarda yer alan uzmanların, akademisyenlerin çeşitlenmesine sebep olmuştur.

Bünyesinde bulunduğumuz kurum dikkate alındığında, çalışma alanı sınırlı gibi görünmektedir. Ancak, yapılan günlük- haftalık ders ve seminerlerde, belli periyotlarla

yapılan, konferans, panel ve sempozyumlarda, sosyolojik, psikolojik, felsefi, edebî, dinî, tarihî ve kültürel pek çok konunun bizatihi uzmanları tarafından ele alınmıyor olması, KFM’yi halk için açık bir üniversite veya bir akademi hüviyetine dönüştürmüştür.⁵⁴⁹ Bu aynı zamanda, üyelerin, kurumlarına karşı duydukları güveni artırmaktadır.

Yola çıkış amacı, Yönetim Kurulu ve çalışanlarının nitelikleri, dine ve toplumsal sorunlara hayatın içinden ve sosyal gerçekliklerden hareketle çözüm üreten yaklaşımlar, sıcak aile ortamı, KFM’nin üye sayısının, kısa sürede artmasına vesile olmuştur.

KFM bugün, genç – yaşlı, meslek sahibi, eğitilmiş, cami ve Kuran Kurslarına gitmekte kendilerince tereddütleri olanlardan, olmayanlara, ritüelleri ve ibadetleri dikkate alanlardan almayanlara kadar geniş bir üye profiline sahiptir. On bine ulaşmış üye sayısı Türkiye’nin en büyük kadın kuruluşudur.

TDV Kadın Faaliyetlerine devam eden üyelerimizin, buradaki çalışmalardan hareketle edindikleri intibalar, üzerlerindeki etkilerini ve geri bildirimlerini ölçmek amacıyla yaptığımız anketin, yukarıdaki ifadeleri destekleyen genel sonucu aşağıdaki gibidir:

549

- 1- İslam Düşüncesinin Yapısı – Prof. Dr. M. Saim Yeprem
- 2- Din ve Kültür Sohbetleri
- 3- Tarih, Kültür Bilinci Seminerleri,
- 4- Kuran-ı Yorumlama Dersi – Prof. Dr. Ş.Ali Düzgün
- 5- Kuran Mesajı ve İnsan – Prof. Dr. Ş.Ali Düzgün
- 6- İnsan Psikolojisi ve Din – Prof. Dr. Aliye Mavili, Doç. Dr. Öznur Özdoğan
- 7- Tasavvuf – Felsefe – Prof. Dr. Mustafa Aşkar, Doç. Dr. Zülfikar Güngör
- 8- Yenilenme Bilinci Seminerleri
- 9- Cuma Yolculukları
- 10- İlişkiler Ağı İçinde İnsan – Ayşe Sucu
- 11- Dini Düşüncenin Yeniden Oluşturulması – Prof. Dr. Ş.Ali Düzgün
- 12- Mesnevi Okumaları – Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu
- 13- Edebiyat Sohbetleri – Hilmi Yavuz
- 14- Felsefeyle Yolculuk – Prof. Dr. Ahmet İnam, Prof. Dr. Hakan Poyraz

Bugüne kadar alınan konu başlıkları ve konuşmacılar: “Din ve İnsan”, “Küreselleşme”, “Etik”, “Modernleşme”, “İrticadan Fütürizme”, “Kent İslam’ı”, “Gençlik Akımları”, “Modernleşme Sürecinde Türk Kadını”, “Türk Kültürü”, “Folklorik Kültür”, “Milli Kültür ve İslam”, “Türkiye Sorumluluğu Karşısında Aydın Sorumluluğu”, “Tarihi Seyri İçinde Kadının Sosyal ve Siyasi Konumu”, “Kültürel Miras, Misyonerlik”, “Din ve Laiklik”, “Atatürk ve Din”, “AB Süreci ve Müslüman”, “Kadın Kimliği”, “Ateizm Problemi”, “Bilgi ve Globalizm” vb.

Prof. Dr. Kenan Gürsoy, Prof. Dr. Mehmet Altan, Prof. Dr. Mustafa Armağan, Prof. Dr. Edibe Sözen, Prof. Dr. Mehmet Hatipoğlu, , Doç. Dr. Hülya Alper, Prof. Dr. Bekir Karlığa, Prof. Dr. Yakın Ertürk, Prof. Dr. Mehmet Demirci, Prof. Dr. Bahattin Yediyıldız, Prof. Dr. Beylü Dikeçligil, Dr. Müjgan Cumbur, Prof. Dr. Mümtazer Türköne, Prof. Dr. Beyza Bilgin, Prof. Dr. Mehmet S. Aydın, Prof. Dr. Nesimi Yazıcı, Prof. Dr. Elizabeth Özdalga, Prof. Dr. Binnaz Toprak, Prof. Dr. Yekta Güngör Özden, Prof. Dr. Rıza Zelyut, Prof. Dr. Süleyman Ateş, Prof. Dr. Nilüfer Narlı, Prof. Dr. Mustafa İsen, Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk, Prof. Dr. Ethem Ruhi Fırlıklı vb.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların % 50'ye yakını, İslam dini ile ilgili bilgi düzeyini orta, % 45 civarında olanlar ise bilgi düzeyinin iyi olduğunu kabul ediyor. İslam dini ile ilgili bilgi düzeyini orta ve iyi olarak kabul edenlerin büyük bir çoğunluğu 39 yaşının üzerindedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların % 50'sinden biraz fazlası, üniversite ve lisansüstü program mezunudur. Bunların da çoğunluğu, İslam dini ile ilgili bilgi düzeyini orta veya yüksek olarak kabul etmektedir. KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların % 30'undan biraz fazlası, lise ya da (çok az bir kısmı) İmam-Hatip lisesi mezunudur. Yine bunların büyük bir çoğunluğu, İslam dini ile ilgili bilgi düzeyini orta veya yüksek olarak kabul etmektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların % 75'inden fazlası evlidir. Bunların büyük bir çoğunluğu, İslam dini ile ilgili bilgi düzeyini orta veya yüksek olarak kabul etmektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların % 25'inden fazlası ev hanımı, % 45 civarı emekli, % 25'e yakını memurdur. Bütün meslek grupları içinde ağırlığı, İslam dini ile ilgili bilgi düzeyini orta veya yüksek olarak kabul edenler oluşturmaktadır.

Okul haricindeki dini bilgileri kendi gayretleriyle öğrenenler, KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların % 70'ine yakındır. Bunların içindekilerin yine büyük bir kısmı, 39 yaş üzerinde bulunmaktadır. Üniversite mezunlarının % 70'i de, okul haricindeki dini bilgilerini kendi gayretleriyle öğrenmişlerdir. Lise mezunlarının % 60'ından fazlası, okul haricindeki dini bilgilerini kendi gayretleriyle öğrenmişlerdir. Evli olanların çoğunluğu, okul haricindeki dini bilgilerini kendi gayretleriyle öğrenmişlerdir. Bütün meslek grupları içinde ağırlığı, okul haricindeki dini bilgilerini kendi gayretleriyle öğrenenler oluşturmaktadır.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların içinde ağırlığı, bir yıldan az zamandan beri bu faaliyetlere katılanlar oluşturmakta, bunları, iki, bir ve üç yıldan beri katılanlar takip etmektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların büyük bir çoğunluğu, KFM'nin faaliyetlerinden, arkadaş veya tanıdıkları vasıtasıyla haberdar olmuşlardır. Bu sonuç gösteriyor ki, merkezimizin faaliyetlerinden halkımızı haberdar etmek için kitle iletişim araçlarını daha fazla kullanmaya gayret etmeliyiz ve çalışmalarımızın reklâmını yapmaya daha fazla gayret etmeliyiz.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların büyük bir çoğunluğu, dinin, toplum hayatı açısından faydalı olduğunu düşünmektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların % 60'ından fazlası, KFM'nin, en çok, dinî-kültürel seminerler, konferans ve panellerine katılıp dinî bilgi sahibi olmaya özen göstermektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların çoğunluğu, bu faaliyetlere katıldıktan sonra, yılda bir dinî kitaptan, beş dinî kitaba kadar olan bir okuma yelpazesinde bulunmaktadır. Bu sonuç da gösteriyor ki, merkezimizin faaliyetlerine katılıp, çeşitli konularda bilgi sahibi olunmasının ötesinde, üyelerimiz, yılda en az bir dinî kitap okuyarak da bilgi sahibi olmaktadır.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların en az % 30'u hatim indirmekte, az sayıda üyemiz de mevlit okumak, adak adamak, türbe ziyareti gibi faaliyetlerde bulunmaktadır.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların en az % 30'undan fazlası dinî pratiklere yeteri kadar zaman ayırmakta, % 50'den fazlası ise dinî pratiklere bazen zaman ayırabilmektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların büyük bir çoğunluğu ise, dinî kuralları uygulayamadığı zaman kendini huzursuz hissetmektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların % 25'inden fazlası dinî konularda kitaplara müracaat ederken, aşağı yukarı % 15'i dinî konularda Diyanet'e müracaat etmektedir. Bu konudaki manidar bir sonuç ise, İlahiyat hocalarına müracaat edenlerin oranının % 5'i bile bulmamasıdır.

KFM'nin yürüttüğü faaliyetler dikkate alındığında, KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların % 60'ı, bu faaliyetlerin çok yararlı olduğu kanaatinindedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların büyük bir çoğunluğu, merkezimizdeki sosyalleşme ortamının sıcak ve samimi olduğu kanaatinindedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların büyük bir çoğunluğu, dini bir hayat sürme konusunda ailede herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların en az % 70'inden fazlası, merkezimizin faaliyetlerine katıldıktan sonra komşularına ve çevresindeki insanlara karşı daha anlayışlı davrandıklarını ifade etmektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların en az % 70'e yakını, merkezimizin faaliyetlerine katıldıktan sonra başkalarına karşı daha cömert davrandıklarını ifade etmektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların en az % 70'e yakını, merkezimizin faaliyetlerine katıldıktan sonra aile hayatında olumlu yönde değişimler olduğu fikrinde.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların en az % 65'i, merkezimizin faaliyetlerine katıldıktan sonra yaşamayı daha anlamlı bulduğunu, kendini daha huzurlu ve mutlu hissettiğini ifade etmektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların büyük bir çoğunluğu, dinin yasak ettiği şeyleri yapmamaya özen gösterdiklerini ifade etmektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların büyük bir çoğunluğu, dinin, sosyal hayatla ilgili kurallarını yerine getirmeye özen gösterdiklerini ifade etmektedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların büyük bir çoğunluğu, Allah'ın, herkesi niyetine göre değerlendireceği kanaatinde-dir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların % 55'inden fazlası, toplumun geri kalmasına dinî kuralların sebep olduğuna katılmamaktadır (yalnız burada % 45'inin tersini düşündüğü yolunda bir sonuç çıkarmak isteyenler olabilir. Ben burada, dinî kuralların mı, yoksa dinî kuralların Allah'ın kastından farklı algılanıp uygulanmasının mı kastedildiğini sizin daha iyi değerlendirebileceğinizi düşünüyorum. Eğer, bu konunun içinden çıkamazsanız, bu soruya cevap verenlerin sadece % 20'sinin tersini düşündüğünü vurgulayıp bırakırsınız).

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların % 13,5'i tarikat veya cemaat gruplaşmalarının faydalı olduğu fikrindedir.

KFM'ne devam edenlerden, araştırmamıza katılanların % 14'ü yeni dini akım gruplaşmalarının faydalı olduğu fikrindedir.

SONUÇ

Kendisine hedefler koyan insanımızın, toplumda değişim ve dönüşümü gerçekleştirirken, yaşlanacağı evrensel nitelikte ilkelerinin olması gerekir. Geleceğe hangi değerleri kimlerle, nasıl taşıyacağız? “Ahlâk insanı” “ortak doğrular” “doğru din anlayışı” etrafında yapılacak tartışmalar, aynı zamanda değişim ve dönüşümün yol haritasını oluşturmamızda yardımcı olacaktır.

Dolayısıyla, Kadın Faaliyetleri Merkezi, kadınlarımızı, yaşadığı aileyi ve toplumu da dikkate alarak, kendine ve değerlerine yabancılaştırmadan, değişimin olumlu yönlerini benimseterek, çağdaş, demokratik, dindar bireylerin oluşmasında aktif rol oynamasını sağlayacak donanım ve zenginliğe ulaşması için, üzerine düşen görevin hassasiyetiyle, faaliyetlerine devam edecektir.

KFM dünyada ve Türkiye'de “din”, “kadın” eksenli yapılan tartışmaların daha itidalli, daha sağlıklı yapılmasına imkân sağlayacak bir yapıya sahiptir. Çünkü KFM kurumsallaşmanın getirdiği sağlam ve ideolojilerden uzak yapısıyla ve dünyaya açık bakış açısı ile çalışmalarını daha geniş alanlara yayma hedefini benimsemiştir. Kuruluş belgesindeki ifadeler çerçevesinde başta büyük şehirler olmak üzere bu imkânın verilmesini yetkililerden beklemektedir.

BAŞKAN – Ayşe Sucu Hanımefendi'ye çok teşekkür ediyoruz.

Tabii ben söylediğim şeyi burada göremedim ama o artık başka bir çalışmanın konusu olabilir yani oraya gelen hanımlarımızın problemleri nedir, dinî açıdan neleri gündeme getiriyorlar, nelerin çözülmesini istiyorlar, nasıl bir din anlayışından geliyorlar, neler öğreniyorlar ve bugüne kadar şikâyet ettikleri problemler nelerdir? Çünkü

ben de biraz katıldım zaman zaman toplantılarına. Üst düzeyde emekli olmuş, hâkimlik veya başka bürokratik görevlerde bulunmuş hanımefendiler de geliyorlar. Dolayısıyla onların bakış açılarıyla sorunları nelerdir? Onları dinlesek iyi olurdu ama başka bir zaman inşallah.

AYŞE SUCU (Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Kolları Başkanı) – Saim Hocamızla bunu konuşurken şöyle düşündük: Geleceğe not düşme adına, Kadın Faaliyetleri Merkezi tanınmadan, oradan hareketle bir kadın değerlendirmesi yapmayalım, ikinci tebliğe de onu alalım dedik. İlk önce Kadın Faaliyetleri Merkezimizi tanıtalım dedik.

BAŞKAN – Teşekkür ediyoruz.

Şimdi, Ankara Müftülüğü Aile Büroları Koordinatörü Hicret Hanım, bize “Dinin Aile Bütünlüğüne Katkısı ve Diyanet İşleri Başkanlığının Aile Destek Hizmetleri” konulu tebliğlerini sunacaklar.

Buyurun.

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE “AİLE DESTEK HİZMETLERİ”NİN GELİŞMESİNE PARALEL OLARAK DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI’NIN YENİ AÇILIMLARI

Hicret TOPRAK

Modernleşme sürecinde sosyal, kültürel ve ekonomik alanda yaşanan köklü dönüşümler, ailenin yapı ve fonksiyonlarında da önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Özellikle 21. yüzyılda hız kazanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler, sanayileşme, iç ve dış göç hareketleri, çarpık kentleşme gibi gelişmeler geleneksel aile yapısını, rol ve işlevlerini derinden etkilemiştir. Ne yazık ki bütün bu değişiklikler aile bütünlüğünün aleyhine olmuştur. Toplumun temeli ve çekirdeği olarak kabul edilen aile kurumu, bugün artık gerek küresel gerekse yerel ölçekte zayıflama, hatta parçalanma sürecinin sancılarını yaşamaktadır.

Bireyselleşmenin toplumun bütün katmanlarına yayılarak hayatımızı kuşattığı günümüz dünyasında aile kurumu sorun çözme yeteneğini her geçen gün kaybetmekte; bireyler kimlik bunalımının, yalnızlaşma ve yoksullaşmanın, farklı olanı ötekileştiren çatışma ve kavga kültürünün nesnesi haline gelmektedir. Diğergâmlık, sosyal dayanışma, misafirperverlik, vefakârlık gibi değerler her geçen gün yerini ahlaki yozlaşmanın çeşitli görüntülerine terk etmektedir. Boşanma oranlarındaki belirgin artış, evlilik-dışı birlikteliklerin ve nesebi gayrı-sahih çocukların çoğalması, bireysel ve toplumsal alanda şiddetin, intiharların, uyuşturucu ve madde bağımlılığının, çocuk ve kadın ticaretinin yaygınlaşması aile kurumunun ve dolayısıyla toplumların karşı-karşıya bulunduğu küresel krizi gösteren örneklerden bazılarıdır. Bu kriz, devletleri aile bütünlüğünün yeniden ikame edilmesine ilişkin tedbirler almaya sevk etmiş; modern anlamda ailenin güçlendirilmesine yönelik kurum ve kuruluşlar, projeler ve yeni hizmet sahaları ortaya çıkmıştır.

Bu tebliğde bir kurum olarak ailenin korunması, güçlendirilmesi, temel fonksiyonlarını yerine getirebilmesi ve karşı-karşıya bulunduğu sorunların çözülmesi amacıyla dünyada ve özellikle Türkiye’de geliştirilen aileye yönelik destek hizmetleri ele alınacak ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu sahadaki işlevi ve potansiyel gücü değerlendirilmeye çalışılacaktır.

I. Dünyada ve Türkiye’de Aile Destek Hizmetleri

Bir terim olarak “aile destek hizmetleri”, aileyi korumak ve güçlendirmek amacıyla uygulanan çeşitli program modellerini ifade etmektedir⁵⁵⁰. Ailenin desteklenmesi ve güçlendirilmesine yönelik modern kurumlar, başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere, gelişmişlik düzeyine ve yerel ihtiyaçlara bağlı olarak son dönemde yeni boyutlar kazanmaya başlamış; ailelerin karşılaştığı ekonomik, sosyal ve hukuki sorunların çözümüne ilişkin birçok uygulama geliştirilmiştir. Bu konu birçok ulusal ve uluslar arası belgede de yer alarak küresel ve yerel ölçekte gerekli yasal düzenlemeleri ve yeni kurumsal açılımları beraberinde getirmiştir. Bunlar arasında yetişkinleri sahip oldukları roller konusunda desteklemek, aile dengesini ve kararlılığını tehdit eden durumlarda bireyleri bilgilendirme, vaka yönetimi, danışma, terapi, eğitim, beceri geliştirme, evde ve yatılı bakım hizmeti, aynı-nakdi yardım hizmetleri, kriz durumlarında ailenin desteklenmesi gibi bir dizi etkinlik örnek olarak verilebilir⁵⁵¹. Bu hizmetler aile odaklı çeşitli kurum ve kuruluşlara bağlı kadın, çocuk ve yaşlılar gibi toplumun dezavantajlı grupları için hazırlanmış bakımevleri, çocuk ve gençler için korumalı ikametgâhlar ve günlük merkezler, sosyal entegrasyon ve rehabilitasyon merkezleri, yetimhane ve sosyal servis merkezleri, ana-baba okulları, bilgi danışma terapi servisleri, çocuk yönlendirme merkezleri gibi birimlerde yürütülmektedir⁵⁵².

Dünyada profesyonel anlamda aile destek hizmetlerinin sunulmasında din adamlarının küçümsenemeyecek katkılar sağladığı görülmektedir. Örneğin, ABD ve Kanada’da ilahiyat okullarının lisans ve lisans-üstü programlarında psikolojik danışmanlık, manevi bakım ve danışma, gençlik ve aile, cinsiyet, cinsellik ve insan hakları gibi çeşitli başlıklar altında eğitim gören din adamlarının kilise ve sinagoglarda ailelere yönelik

⁵⁵⁰ Aile destek hizmetleri, “Family Support Services” ifadesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Aile destek hizmetleri başlıca “aile kaynak, destek ve eğitim hizmetleri”, “aile merkezli hizmetler”, ve “yoğunlaştırılmış aile merkezli hizmetler” olmak üzere üç alt kategoride incelenmektedir. bkz. age s. 15.

⁵⁵¹ Bu kategoriler Avustralya 2000 yılı Aile Destek Hizmetleri Raporu ve Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nün 2008 yılında yayınladığı “Aile Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi ve Kalite Standartları Geliştirilmesi” başlıklı çalışmadan derlenerek oluşturulmuştur. Bkz. age., s. 6, 15.

⁵⁵² Yerinde Bilgi Edinme Projesi –*Ülke Raporları*-, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2008, s. 23.

sosyal hizmet sunduklarını görüyoruz.⁵⁵³ Gerçekten de kiliselerin özellikle son dönemde temel ihtiyaçları karşılama, gelir artırımı, eğitim ve sağlık hizmetleri, eğlence hizmetleri gibi birçok alanda sosyal hizmet sahasını genişlettiği bilinmektedir.⁵⁵⁴ İngiltere’de kilise-okul işbirliği ile çocuklara dini değerlerin kazandırılması ile ilgili çeşitli çalışmalar, kiliseler eliyle yürütülen gençlere yönelik evliliğe hazırlık programları⁵⁵⁵, Japonya’da çalışan ailelerin çocukları için Şinto mezhepleri tarafından yürütülen bakım hizmetleri⁵⁵⁶, İspanya’da yaşlılara yönelik bakım hizmetlerini yürüten ve bu konuda hizmet verecek kadroları eğitmek üzere lisans-üstü akademik programlar geliştiren yardım merkezi⁵⁵⁷, İrlanda’da kilise cemaatine hizmet vermek üzere kurulan destek ve bakım merkezi⁵⁵⁸ bunlardan bazılarıdır.

Özellikle 20. yüzyılın sonu ile 21. yüzyılın başından bu yana Türkiye’de aile kurumunun karşı-karşıya bulunduğu sorunlar ve yapısal değişme ölçütlerinin bir dereceye kadar başta Avrupa ülkeleri ve ABD olmak üzere diğer gelişmiş ülkelerde de yaşandığı, değişme yönü ve ivmesinin benzerlikler taşıdığına ilişkin kanaat su yüzüne çıkmıştır⁵⁵⁹. Öte yandan dinsel, geleneksel ve kültürel öğelerin görünür hale geldiği aile kurumunu tehdit eden gelişmelerin ve bu gelişmeler karşısında alınacak tedbirlerin de önemli ölçüde söz konusu dinamiklere bağlı kalınarak üretilmesinin zorunlu olduğu gerçeğini de gözden uzak tutmamak gerekir. Ancak özellikle sorun çözücü mekanizmaların harekete geçirilmesinde bir kurum olarak ailenin hangi değerlere bağlı olarak oluştuğu, bu değerlerin ikamesinde din, gelenek ve kültür kodlarının rollerinin ne olduğu konusunda tatmin edici araştırmaların yapıldığını söylemek zordur. Bu konuda sevindirici bir gelişme, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından 2009 yılı içerisinde tamamlanmak üzere “Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması” başlıklı bir araştırma planlanmasıdır. Öyle umuyoruz ki söz konusu araştırma bizlere Türkiye’de toplumsal değerlerin ve kültürel eğilimlerin hangi kaynaklardan beslendiği konusunda tatmin edici bilgiler sunacaktır⁵⁶⁰.

⁵⁵³ Köylü Mustafa, “Din Hizmetlerinde Çağdaş Yönelimler ve Faaliyetler -ABD ve Kanada Örneği-”, I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), C. II, Ankara 2008, s. 536.

⁵⁵⁴ Köylü Mustafa, “Din Hizmetlerinde Çağdaş Yönelimler ve Faaliyetler -ABD ve Kanada Örneği-”, I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), C. II, Ankara 2008, s. 525.

⁵⁵⁵ Tekin Mustafa, “Toplumsal Kapsamı Bağlamında Din Hizmetleri Üzerine Bir Karşılaştırma -Türkiye ve İngiltere Örnekleri-”, I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), C. II, Ankara 2008, s. 542-553.

⁵⁵⁶ Sarıkçıoğlu Ekrem, “Gelişmiş Ülkelerdeki Dini Teşkilatların Sosyal Hizmet Çalışmalarından güncel Örnekler”, I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), C. II, Ankara 2008, s. 519.

⁵⁵⁷ Yerinde Bilgi Edinme Projesi –Ülke Raporları-, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2008, s. 171-172.

⁵⁵⁸ Yerinde Bilgi Edinme Projesi –Ülke Raporları-, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2008, s. 103-104.

⁵⁵⁹ Yerinde Bilgi Edinme Projesi –Ülke Raporları-, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2008, s. 18.

⁵⁶⁰ Proje ile ilgili bilgilere şu adresten ulaşılabilir: <http://www.aile.gov.tr/tr/?Sayfa=Detay&Id=200912744528>.

Ülkemizde aileye doğrudan ve dolaylı olarak hizmet götüren kurumların başında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Özürlüler İdaresi Başkanlığı gibi resmi kurumlar gelmektedir. Bunların dışında ayrıca Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıkları ile yerel yönetimlerin, üniversitelerin araştırma merkezlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının hizmetlerini zikredebiliriz⁵⁶¹.

Destek hizmetleri kapsamında doğrudan sunulan hizmetler; aile danışmanlığı (*SHÇEK'e ve yerel yönetimlere bağlı aile danışma merkezleri gibi*), anne ve baba eğitim programları (*anne-çocuk eğitim programı, baba-destek programı gibi*), korunmaya ve bakıma muhtaç aile, çocuk ve özürlüler için bakım ve rehabilitasyon hizmetleri (*huzurevleri, yaşlı dayanışma merkezleri, yetiştirme yurtları, çocuk yuvaları, rehabilitasyon merkezleri, sokakta çalışan çocuklar merkezi, çocuk ve gençlik merkezleri gibi*), yardıma muhtaç aileler için sosyal yardım hizmetleri, aileye yönelik eğitim, meslek edindirme ve kültür hizmetleri (*aile-içi sorunlar, iletişim beceri ve teknikleri, çocuk eğitimi, el becerisi ve meslek kazandırma kursları gibi*), kadına ve haklarına yönelik bilinç yükseltme ve eğitim çalışmaları (*toplumsal cinsiyet eşitliği, üreme sağlığı ve hakları, kadın istihdamının geliştirilmesi gibi*) ve özellikle göç alan bölgelerde kadın, çocuk, genç ve özürlülere yönelik koruyucu-önleyici, rehberlik ve rehabilite edici hizmetler (*toplum merkezleri, aile yaşam merkezleri, kadın konukevleri gibi*) olarak özetlenebilir. Resmi ve sivil kurumlarca sunulan söz konusu hizmetlerde psikolog, psikiyatr, sosyal hizmet uzmanı, rehberlik ve psikolojik danışmanlık uzmanı, çocuk gelişimi uzmanı gibi meslek grupları istihdam edilmektedir.

II. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Aileye Yönelik Hizmetleri

Aile ve ailenin korunmasına ilişkin öğretiler, İslâm dininin en önemli mesajları arasında yer almaktadır. İslam dini, ahlâk merkezli bir dindarlık modelinin temel referanslarını Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in örnek uygulamalarında göstermiştir. Her çağda inanırınca yeniden üretilmesi gereken bu öğretilerin nihai hedefi, insanlığın ortak huzurunun temin edilmesidir. Ancak ne yazık ki insanlık, bugün de İslâm dininin aile ve sorunlarına ilişkin öngördüğü hedeflerin oldukça gerisinde bulunmaktadır. Kız çocuklarının doğdukları günden itibaren uğradıkları her türlü ayrımcılık, aile-içi şiddet, töre ve namus cinayetleri, çocuk istismarı gibi günümüzde aileyi tehdit eden birçok problemin aşılmasında ve toplumsal duyarlılığın geliştirilmesinde dinî değerlerin sağlıklı ve doğru bir biçimde topluma ulaştırılması büyük önem arz etmektedir.

⁵⁶¹ Aile Rehberi, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2008, s. 53-93.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmet politikalarına ışık tutan bu dinî değerlerin topluma ulaştırılmasında; müftü, vaiz, imam, Kur'an Kursu öğreticisi, müezzin gibi toplumla birebir ilişki içinde bulunan din hizmeti kadrolarının önemli bir potansiyel oluşturdukları bilinen bir husustur.

Bugün ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı din hizmetleri kadrosunda 76.443 personel çalışmaktadır⁵⁶². 31.12.2007 tarihi itibarıyla ülkemizde 76.096 cami⁵⁶³, 6770 Kur'an Kursu⁵⁶⁴ bulunmaktadır. Yalnızca Cuma namazlarında hitap edilen erkek cemaat sayısı ortalama 18 milyon kişidir. 2006-2007 öğretim yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarına devam eden 231.818 kişiden 144.341'i kadın, 11.590'ı erkek olmak üzere 155.938 kişi mezun olmuştur⁵⁶⁵. Diyanet İşleri Başkanlığı özellikle son yıllarda, gerek Kur'an kursları eğitim müfredatı, verilen hutbeler ile İslam dininin öğretilerine uygun olarak ahlâkî değerler üzerine inşa edilen, karşılıklı saygı ve güven esasına dayalı bir aile modelini sunmaya ve aile bütünlüğünün sağlanmasına katkı sağlamaya gayret etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ayrıca 2006/17 sayılı Başbakanlık genelgesiyle “çocuğa ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda toplumu bilinçlendirmek ve çeşitli etkinlikler düzenlemek”, “şiddete uğrayan kadınların başvurabilecekleri, rehberlik ve danışmanlık hizmeti alabilecekleri merkezlerin tanıtımı ve kadınlara yönelik bilinç yükseltme ve eğitim çalışmaları konusunda ulusal bir bilgilendirme kampanyası yürütmek”, “töre ve namus cinayetlerinin önlenmesi konusunda toplumu bilinçlendirmek” konularında sorumlu kuruluş olarak gösterilmektedir.

Yukarıda da gösterildiği gibi ülkemizde özellikle son 20 yıl içindeki hızlı sosyo-kültürel değişmeye paralel olarak aile destek hizmetlerinde resmi ve sivil kurumsal yapılanmalar hız kazanmıştır. Bütün bu gelişmeler, ülkemizde aile destek hizmetleri konusunda artan ihtiyaca paralel olarak gelişen duyarlılığı göstermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı da yasa tanımına uygun olarak il ve ilçe müftülükleri bünyesinde ailelerin dinî konudaki ihtiyaçlarına cevap vermek üzere Aile İrşat ve Rehberlik Büroları⁵⁶⁶ oluşturmuştur⁵⁶⁷. 2003 yılında 6 pilot ilde faaliyete başlayan Aile Bü-

⁵⁶²http://www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/1_personel/1_3_istatistiki_bolge_birimleri_siniflamasına_ve_kadrolarına_gore_personel_sayisi_Muftulukler.xls

⁵⁶³http://www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/2_cami/2_1_cami_sayisi.xls

⁵⁶⁴http://www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/3_Kur'an_kursu/3_3_istatistiki_bolge_birimleri_siniplamasına_gore_Kuran_kursu_kursiyer_ve_bitiren_kursiyer_sayisi.xls

⁵⁶⁵http://www.diyaret.gov.tr/turkish/tanitim/istatistiksel_tablolar/3_Kur'an_kursu/3_3_istatistiki_bolge_birimleri_siniplamasına_gore_Kuran_kursu_kursiyer_ve_bitiren_kursiyer_sayisi.xls

⁵⁶⁶ Aile İrşat ve Rehberlik Büroları, tebliğin geri kalan kısmında “Aile Büroları” şeklinde kısaltılarak kullanılacaktır.

⁵⁶⁷ Aile Büroları, Diyanet İşleri Başkanlık makamının 15 Nisan 2002 tarih ve B.02.1.DİB.0.10.070-199 sayılı onayı ile hizmet vermektedir. Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği'nin 30. maddesinde 22/12/2006 tarih ve 100 sayılı onay ile “Camilerin içinde ve dışında toplumun din konusunda aydınlatılması,

roları, 2007 yılına gelindiğinde “Aile İrşat ve Rehberlik Büroları” adını almış, 2008 yılı itibariyle 49 ile yaygınlaştırılmıştır⁵⁶⁸. Söz konusu iller, aşağıdaki harita üzerinde gösterilmiştir:

Resim 1.1.

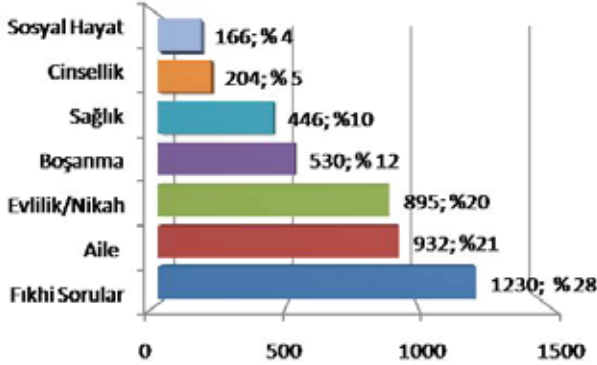
Aile Bürolarında, halen Başkanlık bünyesinde vaiz, din hizmeti uzmanı, din eğitimi uzmanı gibi din hizmeti kadrolarında çalışan personelden istifade edilmektedir. Bürolara yapılan müracaatlar standart bir karteks formuna işlenerek Başkanlığımızda toplanmakta ve arşivlenmektedir. Buna göre, örneğin 2008 yılı Aile Bürosu Raporuna göre söz konusu bürolara yapılan başvuruların sayısı 4403'tür⁵⁶⁹. Bürolara yapılan başvuruların genel konu dağılımı aşağıda gösterilmiştir:

vatandaşlara vaaz ve irşat yoluyla din hizmeti götürülmesi ile ilgili iş ve işlemleri yapmak, bu maksatla İrşat ve Rehberlik Merkezleri oluşturmak”, Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı İrşat Hizmetleri Şubesi Müdürlüğü'nün görevleri arasında zikredilmektedir.

⁵⁶⁸ Bu iller alfabetik sırasıyla Adana, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Batman, Bursa, Çanakkale, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Karabük, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Muş, Nevşehir, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tekirdağ, Trabzon, Van ve Yozgat'tır.

⁵⁶⁹ Bkz. 27.03.2009 tarih B.02.1.DİB.0.12.01/204 sayılı Valiliklere gönderilen “Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Raporu/2008, s. 6”.

2008 Yılında Aile Bürolarına Yapılan Başvuruların Genel Konu Dağılımı

Tablo 1.1

Aile Bürolarında sunulan danışmanlık hizmetinin 3 temel işlevinden söz etmek mümkündür:

I. Bilgilendirme/Aydınlatma:

Sağlıklı dinî bilgilendirme, *-aileye destek hizmeti sunan diğer kurumsal yapılardan farklı olarak-* aile odaklı sorunlarda Aile Bürolarının en önemli ve öncelikli işlevini oluşturmaktadır⁵⁷⁰. Tablodan da anlaşılacağı gibi 2008 yılı içinde Aile Bürolarına müracaat eden vatandaşlarımızın %28'i dinî bilgilendirme talebinde bulunmuş ve fıkıh sahasına ilişkin sorular sormuştur. Fıkıh sahası dışındaki konu başlıklarında da “bilgilendirme” işlevi önem arz etmektedir. Fıkıhî konularda bilgilendirme talebi ile yapılan başvuruların büyük bir bölümü arşivlenmemekle birlikte evlilik/*nikâh* ve boşanma konuları başta olmak üzere çok çeşitli konularda meselenin “dinî boyutu” öğrenilmek istenmektedir. Buna göre Aile Bürolarının, müftülüklerin “fetva” birimleri olarak da işlev gördüğü anlaşılmaktadır⁵⁷¹.

Ancak gerek müftülüklerin “fetva” birimlerinin ve varsa aile bürolarının, gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı vaiz, imam, Kur'an Kursu öğreticisi gibi din hizmeti kadrolarının dini bilginin topluma ulaştırılması konusunda potansiyel gücünü yeterince iyi kullanamadığı da bir gerçektir. Bu konuda 2006 yılında Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ile Türkiye İstatistik Kurumu tarafından Türkiye'de aile politikalarına ışık tutmak üzere yapılan “Aile Yapısı Araştırması”ndan elde edilen

⁵⁷⁰Aile Bürolarının toplumu din konusunda aydınlatma işlevi, Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği'nin yukarıda gösterilen ilgili maddesinde de zikredilmektedir.

⁵⁷¹ Bkz. 18.02.2008 tarih B.02.1.DİB.0.12.01/204 sayılı Valiliklere gönderilen “Aile Büroları Raporu/2007, s. 5”.

veriler oldukça dikkat çekicidir. Araştırmaya göre “dini bilgiyi nereden edindikleri” şeklindeki soruya ankete katılanların %58’i aileden/*akrabadan* cevabını vermiş; din görevlilerinin oranı ise %15,7’de kalmıştır. Kur’an Kursu’ndan dini bilgi edinmeyi tercih edenlerin oranı ise % 6,4’tür⁵⁷². Her iki oranı topladığımızda cami, müftülük ve Kur’an kurslarının dini bilgilendirme konusunda toplumun yalnızca beşte birine sağlıklı dini bilgiyi ulaştırabildiği anlaşılmaktadır. Ankete katılanların %10,3’ü okuldan, %6,6’sı dini kitaplardan %2,7’si diğer kaynaklardan dini bilgi edindiğini söylemiştir.

Araştırma bulgularından hareketle Aile Bürolarının, %58’i aile ve akrabaları aracılığı ile dini bilgi edinmeyi tercih eden bir toplum için önemli bir potansiyel oluşturduğu da ortaya çıkmaktadır. Bu konuda bürolarda yürütülen danışmanlık hizmetlerinden elde edilen verilerin analiz edilerek kurumsal hizmetlere yön vermesi sağlandığı takdirde bu potansiyel en yüksek düzeyde açığa çıkabilecektir.

Öte yandan gerek Aile Bürolarında gerekse fetva bürolarında bilgilendirmeye konu olan bazı meselelerin günümüz ailesinin problemlerine ne ölçüde ışık tutabildiği konusunu yeniden değerlendirmek artık bir zaruret haline gelmiştir. Özellikle nikâh ve boşanma konularında mevcut literatürü ve yasal mevzuatı da dikkate alan “sorun” bazlı mütalaalara ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim 2008 yılında Aile Bürolarına yönelik olarak gerçekleştirilen ankette görevliler, evlilik ve boşanmalarda özellikle dinî tören-resmi nikâh ayrımı konusunda zihinlerinin net olmadığını ifade etmişler, ilgili konularda Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından oluşturulacak ortak bir söyleme ihtiyacı duyduklarını çoğunlukla ifade etmişlerdir⁵⁷³.

2008 yılına ait 595 karteks üzerinde yapılan incelemeye göre evlilik ve nikâh başlıkları altında Aile Bürolarına yapılan başvuruların konuları ve diğer müracaatlar içindeki oranı aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 1.2.

BOŞANMA	Başvuru sayısı	Başvuru oranı
“Talak” İfadeleri	146	%58
Boşanma Sebepleri	50	%20
Boşanma Sonrası Sorunlar	32	%13
Boşanma Sonrası Evlilik	24	%9
TOPLAM	252	%100

⁵⁷² Aile Yapısı Araştırması 2006, TÜİK- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara 2006, s. 22.

⁵⁷³ 29.03.2009 tarih B.02.1.DİB.0.12.01/204 sayılı Valiliklere gönderilen “Aile Büroları Raporu/2008.

EVLİLİK/NİKAH	Başvuru sayısı	Başvuru oranı
Dinî Tören	136	%40
Evlilik Öncesi Süreçler	51	%15
“Nikâh” odaklı Fıkhî Sorular	49	%14
Çok Eşlilik	12	% 4
Küçük Yaşta-Zorla Evlilik	9	%3
Aldatma	56	%16
Evlilikte İnanç Farklılıkları	30	%8
TOPLAM	343	%100

Tablo 1.3.

Tablolarda gösterildiği gibi evlilik/nikâh başlığı altında incelenen soruların % 40’ı “dinî tören”, boşanma başlığı altında incelenen başvuruların % 58’i “talak ifadeleri” üzerinedir. 2008 yılına ait söz konusu başvuruların incelenmesine dayalı değerlendirme raporunda da özellikle dinî tören ve resmi nikâh arasındaki farklılık ve çelişkilerden kaynaklanan soruların yoğunluğu gündeme getirilmiş; Aile Büroları ile Din İşleri Yüksek Kurulu arasında daha sağlam bir ilişki ve işbirliği imkânının değerlendirilmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır⁵⁷⁴.

Son olarak Aile Bürolarının bilgilendirme/*aydınlatma* işlevi konusunda belirtilmesi gereken bir husus da bilgi alma talebi ile yapılan başvuruların, verilen bilgi yanında rehberlik ve yönlendirmeyi de gerektirebilmesidir. Örneğin, “gizli nikâhın dinimizdeki yeri”ni öğrenmek isteyen bir müracaatçıya, konunun dinî boyutu hakkında bilgi vermek yeterli olmamakta, aynı zamanda müracaatçının içinde bulunduğu psikolojik durum sebebiyle rehberlik ve yönlendirme ihtiyacı da ortaya çıkmaktadır. Yahut da örneğin “kürtaj” konulu bir başvuruda uzman jinekolog, ruhsal sorunları sebebiyle ibadetlerinde “vesvese”ye dayalı güçlükler yaşayan bir kişinin uzman psikolog/psikiyatr desteği almaya yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu konuda kartekslerin ne kadarının bilgilendirme işlevini karşıladığını tespit etmek mümkün olmakla birlikte, sadece bilgilendirme amaçlı yapılan başvuruların tespiti için daha kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

⁵⁷⁴ Rapor, Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı’ndan temin edilmiştir.

II-Dinî Danışmanlık ve Rehberlik:

Dinsiz bilim topal, bilimsiz din kördür.

A. Einstein

Farklı inanç, düşünce, tutum ve davranışların bir arada, kavgasız ve yekdiğerini ötelemeden yaşayabilmesine duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da derinden hissedilmektedir. İslam dini, bu ihtiyacı bütün incelikleriyle karşılayacak öğretilere sahiptir. Nitekim bugün bütün dünyada genel olarak dinlere ve manevî deneyimlere, özel olarak İslam dinine yöneliş artmış; sosyal bilimciler araştırma sahalarını dinlerin çağın yaralarına merhem olacak konularına kaydırmaya başlamışlardır. Bunlar arasında psikoloji biliminin bu tebliğin amaç ve içeriği açısından özel bir yeri vardır. Zira psikoloji bilimi, bireylere ve ailelere sunulan destek hizmetlerinde merkezî bir konuma sahiptir.

Dinin insan psikolojisi üzerindeki etkisi ve psikoloji bilimi içindeki yeri özellikle 20. yy.ın son yarısında tartışılmaya başlanmıştır. Bireylerin dine yönelişlerinin artması ve birtakım dinî ritüellerle rahatlama istekleri; genel psikoloji bilimi içinde dine karşı dışlayıcı tutumun bırakılmasını, bu dönemden itibaren giderek dinin, imkânlar sunan bir kaynak olarak düşünülmesini beraberinde getirmiştir. Gerek psikoloji, gerekse psikiyatri biliminin metafizik ve mistik tecrübeye atıfta bulunan yeni yaklaşımları ve farklı yöntemleri yine bu dönemden sonra ortaya çıkmıştır⁵⁷⁵. Sonuç olarak pozitivist anlayışın, bilimsel öğretiler ile dinî öğretilerin ilişkisi bakımından öngördüğü çatışmacı yaklaşımın zihinsel birtakım varsayımlara dayandığını ve bu varsayımların yavaş-yavaş terk edilmeye başladığını söylemek yerinde olacaktır⁵⁷⁶.

Bugün artık inanç ile insan psikolojisi arasındaki güçlü ilişki fark edilmiş, bu ilişki son zamanlarda bilimsel ve popüler düzeyde birçok araştırmanın konusu olmuştur. Örneğin; dinin insan hayatına yüklediği umut, iyimserlik, sevgi ve ilgi, amaç, sorumluluk ve vicdan ile fedakârlık ve diğerkâmlık gibi değerlerin bilinçli ve yüksek dindarlık düzeylerinde arttığı tespit edilmiştir⁵⁷⁷. Aynı şekilde genel olarak dinlerin yüksek düzeyde sosyal bütünleşme ve destek sağladığı, zararlı sağlık davranışlarını önlediği ve insan hayatına kutsal bir değer atfetmesi sebebiyle intihar riskini azalttığı tespit edilmiştir⁵⁷⁸.

⁵⁷⁵ Din psikolojisinin genel psikoloji bilimi içindeki yerini değerlendiren müstakil bir çalışma için Bkz. Aydın, Ali Rıza, "Çağdaş Araştırmalar Işığında Din Psikolojisine Bir Bakış", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV (2004), s. 49-59.

⁵⁷⁶ Bu konuda Time dergisinde yayınlanan popüler bir makale için Bkz. "The Biology of Belief", Time, Şubat 2009, <http://www.time.com/time/health/article/0,8599,1879016,00.html>. Ayrıca güncel bir yayın çalışması yakın zamanda Nevzat Tahrân tarafından yapılmıştır. Bkz., İnanç Psikolojisi –Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoglu-, Ankara 2009.

⁵⁷⁷ Karacoşkun Doğan, "Din Görevlilerinin Bireylerin Dinî Görünümlü Kişisel ve Sosyopsikolojik Problemlerine Katkı Sağlayabilme Yolları", I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), C. II, Ankara 2008.

⁵⁷⁸ Sayar Kemal, "İntihar ve İnanç Sistemleri", Türkiye Psikiyatri Derneği 6. Bahar Sempozyumu (24-28 Nisan 2002).

Dinin insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkilerinin fark edilmesi, din adamlarının psikolojik rehberlik, dini danışmanlık ve manevi bakım alanlarında hizmet sahalarını genişletmesini beraberinde getirmiştir. Yapılan bir araştırmadan elde edilen bulgulara göre ABD’de bireysel sorunu olan kişilerin %39’u psikolojik rehberlik hizmetini din adamlarından almaktadır. Bu oranın psikiyatristlerden, psikologlardan, doktorlardan, evlilik danışmanlarından ve sosyal çalışma uzmanlarının tamamına yapılan başvuruların oranından daha fazla olduğu kaydedilmektedir⁵⁷⁹. ABD’de ilahiyat okullarının müfredatında psikolojik rehberlik eğitimine yer verilmesi, bu alanda müstakil lisansüstü eğitim programlarının bulunması dikkat çeken bir diğer husustur.

Ülkemizde de 2007-2008 öğretim yılından itibaren Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde “Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları” bölümü açılmış, eğitim müfredatında kişiler-arası iletişim, iletişim ve halkla ilişkiler, kişilik ve uyum problemleri, sosyal psikoloji, dini rehberlik ve danışmanlık, grupla psikolojik yardım gibi derslere yer verilmiştir. Bu umut verici gelişmenin önemli bir başlangıç olduğu göz ardı edilmeksizin, eğitim müfredatı bakımından daha da zenginleştirilmeli, yüksek lisans ve doktora programları ile desteklenmeli ve özellikle öğretim elemanı kadroları “psikoloji” bölümlerinin yetkin kadroları ile zenginleştirilmelidir. Böylelikle söz konusu bölümde eğitimlerini tamamlayacak uzman kadroları ile Aile Büroları, dini rehberlik ve danışmanlık hizmetini olması gerektiği biçimde üretecek merkezler haline gelebilecektir.

III- Yönlendirme:

Aile Bürolarına yapılan başvurularda aile-içi şiddet, alkol ve madde bağımlılığı, kadının sosyal statüsü, televizyon ve internet bağımlılığı, çocuğun eğitimi, kadın ve üreme sağlığı, cinsel istismar, çocuğun ihmal ve istismarı gibi çok çeşitli konular göze çarpmaktadır. İlk bakışta dinî inançla ilişkilendirilmesi güç görünen bu konuların büyük bir kısmı sadece Aile Bürosu görevlilerinin değil, vaiz, imam, Kur’an Kursu öğreticisi gibi din hizmeti kadrolarının da karşı-karşıya bulunduğu, ancak Aile Bürolarının kuruluşuna kadar kişisel görüş ve çabalarla karşılık bulmuş sorunlardır.

Gerçekten de İslam dini, hayatın her alanında tezahür eden sorunlara karşılık gelen bir değerler sistemini öngörmektedir. Modernleşmenin beraberinde getirdiği pek çok sorunla iç-içe geçen söz konusu sahalarda, din görevlisinin kaçınılmaz olarak karşı-karşıya bulunduğu ve din görevliliği ehliyeti dışında farklı donanım ve formasyonları gerekli kılan durumlarda ilgili meslek grupları ve kurumsal yapılarla işbirliğini ve başvuruları bu yapılara yönlendirme lüzumunu ortaya çıkarmaktadır. İşte Aile Bürosu görevlileri, gerekli durumlarda aileye yönelik hizmet üreten resmî ve sivil kurumlara

⁵⁷⁹ Köylü Mustafa, “Din Hizmetlerinde Çağdaş Yönelimler ve Faaliyetler -ABD ve Kanada Örneği-”, I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), C. II, Ankara 2008, s. 536.

yönlendirmelerde bulunmaktadır⁵⁸⁰. Bu anlamda söz konusu bürolarda sunulan aile destek hizmetinin önemli bir yüzü, toplumu aileye yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlar hakkında bilgilendirmek ve uygun yönlendirmeleri yapmak olarak açığa çıkmaktadır. 2008 yılının son altı ayında “sağlık” üst başlığı altında Aile Bürolarına yapılan 135 başvuruya ait yönlendirme sayı ve oranları aşağıda gösterilmiştir:

SAĞLIK	Başvuru sayısı	Yönlendirme	Yönlendirme Oranı
Ruhsal Sorunlar	65	51	%79
Aile Planlaması	17	2	%12
Kürtaj	34	5	%15
Engelliler	6	2	%33
Alkol ve Madde Bağımlılığı	13	13	%100
TOPLAM	135	73	%55

Özellikle ruhsal sorunlar başlığı altında incelenen başvuruların %79'unun, alkol-madde bağımlılığı başlığı altında incelenen başvuruların ise tamamının ilgili uzmanlara yönlendirilmiş olması dikkate değer bir husustur.

Bütün üst başlıklarda yönlendirme ve işbirliği yapılan kurumlardan bazıları üniversitelerin ve devlet hastanelerinin ilgili klinikleri, SHÇEK'e bağlı Aile Danışma Merkezleri ve Kadın Konukevleri, Din İşleri Yüksek Kurulu Fetva Hattı, Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri, Halk Eğitim Merkezleri, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Rehberlik Servisleri, baroların Kadın Hukuku Komisyonlarıdır.

Aile Bürolarında vatandaşlarımıza sunulan dinî rehberlik ve danışmanlık hizmetinin kalite standartlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar ise henüz oluşturulma aşamasındadır. Aile hizmetlerine ilişkin uluslar-arası uygulamalara paralel olarak geliştirilmesi gereken kalite standartları, “vaka yönetimi (hizmetlerin başlatılması, değerlendirilmesi, planlanma-uygulama-sonlandırma) ile ilgili standartlar, aile merkezli uygulama, hizmet alanların memnuniyeti, hizmet koordinasyonu, gizlilik ve mahremiyet, hizmetin erişilebilirliği, personelin yetkinliği, süpervizyon, eğitim ve profesyonel gelişim, sağlık ve güvenlik”ten oluşmaktadır⁵⁸¹. Söz konusu standartların geliştirilmesi, aileye yönelik profesyonel hizmet politikasında vazgeçilmez bir hedef olarak düşünülmeli, bu konuda gerekli adımları atmakta gecikilmemelidir.

⁵⁸⁰ Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Ankara: 08.11.2006) , 8. Md.

⁵⁸¹ Aile Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi ve Kalite Standartları Geliştirilmesi, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2008, s. 32.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aile destek hizmetlerinin önemli bir yüzünü de kadın ve aile konularında güncel problemlere ilişkin yapılan bilgilendirmeler oluşturmaktadır. Aile içi şiddet⁵⁸², çocuk istismarı⁵⁸³, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi⁵⁸⁴, çok eşlilik⁵⁸⁵, töre cinayetleri⁵⁸⁶, kız çocuklarının eğitim haklarının engellenmesi,⁵⁸⁷ ve kadına yönelik ayrımcılık ve hak ihlalleri⁵⁸⁸ gibi birçok güncel konuda Diyanet İşleri Başkanlığı halkımızı ilgili konuların dini yönü hakkında sağlıklı bilgi ile buluşturarak aile kurumunu tehdit eden sorunlar konusunda toplumsal duyarlılığın geliştirilmesi için çaba sarf etmektedir.

Sonuç

Görüldüğü gibi Diyanet İşleri Başkanlığı, aile destek hizmetlerinde gerek önleyici/*koruyucu*, gerekse yönlendirici ve bilgilendirici hizmetleriyle önemli bir güce sahiptir. Bu potansiyel gücün daha etkili bir biçimde kullanılabilmesi için aşağıdaki teklifleri sunmaktayız:

1- Ülkemizde aileye destek hizmeti götüren kurumlar arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da etkin bir rol üstlenmesi, bu konuda vazgeçilmez bir sacayağı olarak işlev kazanması için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı ve altyapı sorunları giderilmelidir.

2- Kurum-içi danışma birimleri olarak hayata geçirilen Aile Bürolarında istihdam edilen ve topluma yönelik dini bilgilendirme de yapmak durumunda olan İlahiyat Fakültesi mezunu kadroların, din bilimleri açısından sahip oldukları formasyon yanında ulusal ve uluslararası geçerliliğe sahip psikolojik danışmanlık ve rehberlik eğitimi almaları da sağlanmalıdır.

3- Aile Bürolarında sunulan hizmetlerin kalite standartlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalara ivedilikle başlanmalı, bu konuda gerekli adımları atmakta gecikilmemelidir.

⁵⁸² Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Van: 27.05.2008), 9. Md.

⁵⁸³ Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Van: 27.05.2008), 9. Md., İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Antalya: 13.11.2007), 11. Md., Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (İzmir: 14-16.03.2007), 7. Md.

⁵⁸⁴ Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Van: 27.05.2008), 6. Md.

⁵⁸⁵ Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Van: 27.05.2008), 7. Md.

⁵⁸⁶ Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (İzmir: 14-16.03.2007), 1. Md.

⁵⁸⁷ Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Ankara: 08-11.09.2007), 5. Md.

⁵⁸⁸ Bkz. İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Antalya: 28.02.2006), 11. Md., İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Antalya: 28.02.2006), 11. Md. ve İl Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, (Bolu: 26-30.06.2005): Kadın Hakları.

4- Aile Bürolarına yapılan başvurular yerel ve ulusal ölçekte kalite standartlarına uygun olarak analiz edilmeli, elde edilen veriler gerek Aile Bürolarında gerekse Başkanlığımızın farklı birimlerinde yürütülen hizmetlere yansıtılmalıdır.

5- Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından aile bürolarına yapılan “aile” ve “kadın” odaklı müracaatlar incelenerek özellikle nikâh ve boşanma konularında mevcut literatürü ve yasal mevzuatı da dikkate alan “sorun” bazlı çalışmalar yapılmalı, çalışmalardan elde edilen veriler büro görevlileri ve müracaatçıların yararlanabilecekleri iki ayrı düzeyde kitaplaştırılmalıdır.

6- Ülkemizin en ücra köşesine kamu hizmeti götüren bütün din hizmetleri sınıfı, aile destek hizmetlerinin doğal bir ayağı olarak gerekli hizmet-içi eğitimlerden yararlandırılmalıdır.

7- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aile destek hizmetlerine katkısını geliştirmek amacıyla danışman kadrolar (psikiyatr, psikolog, sosyolog, hukuk danışmanı gibi) oluşturulmalıdır.

8- Aile destek hizmetlerinin bir ekip çalışması içinde yürütülmesi gerektiği unutulmamalı, gerek resmî gerekse sivil örgütlerin işbirliğinin daha etkin bir biçimde hayata geçirilmesi için gerekli adımlar atılmalıdır.

KAYNAKLAR:

Aile Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi ve Kalite Standartları Geliştirilmesi,

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2008.

Aile Rehberi, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2005.

Aile Yapısı Araştırması 2006, TÜİK- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara 2006.

BATTAL Ahmet, Boşanma Sebepleri –Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Sonuçları-, ADAG- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, İstanbul 2008.

SAYAR Kemal, “İntihar ve İnanç Sistemleri”, Türkiye Psikiyatri Derneği 6. Bahar Sempozyumu (24-28 Nisan 2002).

TARHAN Nevzat, İnanç Psikolojisi, Timaş Yay., Ankara 2009.

“The Biology of Belief”, Time, Şubat 2009,

<http://www.time.com/time/health/article/0,8599,1879016,00.html>

TÜRKARSLAN Nesrin-Demirkan Yurtkuran Semra, Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Görüş ve Düşünceleri, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (Bilim Serisi), Ankara 2007.

Yerinde Bilgi Edinme Projesi -Ülke Raporları-, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2008.

I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), C I-II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2008.

18.02.2008 tarih B.02.1.DİB.0.12.01/204 sayılı Valiliklere gönderilen “Aile Büroları Raporu/2007.

29.03.2009 tarih B.02.1.DİB.0.12.01/204 sayılı Valiliklere gönderilen “Aile Büroları Raporu/2008.

V. Aile Şurası “Aile Destek Hizmetleri” Bildirileri, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2008.

BAŞKAN – Hicret Hanım’a teşekkür ediyorum. Gerçekten bu konu Türkiye’de yeni. Diyanet İşleri Başkanlığı üç – dört senedir uygulamaya başladı bunu. Pilot bölgelerde başladı, sonra diğer müftülüklerimize de yaygınlaştırılıyor faydası görüldüğü için. Vatandaşımıza dinî açıdan yardımcı olmak, bu konuyla ilgili soracakları sorulara cevap vermek ve aile konulu sorunlarıyla ilgili dinden kaynaklandığını veya dine dayandırıldığını düşündükleri birtakım problemleri paylaşarak doğrusunu öğrenmek önemli bir şey ve hakikaten bu ses getirdi, daha doğrusu sonuçlar olumlu. En azından din adına bir şeyler yapıyorsa erkek veya hanımı, diyelim ki eşler din adına birtakım şeyler yapıp da dine dayalı bazı problemler ortaya çıkıyorsa, ailede huzursuzluk varsa. Neyin din olup olmadığını onlara anlatacak, kendi alanında yetişmiş, rehberlik, danışmanlık, psikolojik vesaire diğer alanlarda da yani modern bilimin bu alanda sunduğu, diğer sahalarda da gerekli kurslar almış elemanların buralarda bulunması son derece önemli.

İnsanlarımızı rahatlatma, en azından problemlerini azaltmak açısından önemli. Bu açıdan Hicret Hanım, Ankara’daki örnekten de hareket ederek yapılan faaliyetleri anlattılar.

TARTIŞMA

BAŞKAN - Şimdi, yarım saat civarında katılımcıların ve tebliğ sahiplerinin belki katkı veya sorulacak sorulara verecekleri cevaplar olacaktır. Bunları tespit edelim. Yalnız, üçer dakika içerisinde anlatabilirlerse meramlarını, önemli gördükleri hususu üç dakika içinde takdim edebilirlerse, burada soru sordukları tebliğ sahibi de onu açıklama fırsatı bulabilir.

İbrahim Bey, buyurun.

Prof. Dr. İBRAHİM HAKKI AYDIN – Teşekkür ediyorum Sayın Başkanım, saygılar sunuyorum.

Yalnız, bir hususu ifade etmek istiyorum. Bu programın organizesinde en yetkili safha olarak Din Hizmetleri Daire Başkanımız. Sayın Daire Başkanım, bir ricam olacaktır. İnşallah bundan sonraki toplantılarda, sempozyumlarda bu hususun göz önünde bulundurulmasını arzu ediyorum. O da şu: Biz, Türkiye’nin değişik yerlerinden kalkıp buraya gelen katılımcıyız. Fakat Sayın Başkanın burada bize takdir ettiği süre üç dakika. Üç dakika içerisinde biz derdimizi anlatamıyoruz, böyle bir sorunumuz var, böyle

bir sıkıntımız var. Bu aslında buranın sorunu değil. Genelde Türkiye'deki sempozyumların sorunu. Bu bakımdan ben hazırlık yaptım...

BAŞKAN – Size beş dakika veriyorum.

Prof. Dr. İBRAHİM HAKKI AYDIN – Teşekkür ediyorum.

Ben bu beş dakika içerisinde Ayşe Sucu Hanımefendi, Diyanet Vakfı kadın faaliyetlerinden sorumlu. Türkiye'de, gerek kadın olsun gerek aile olsun, bu konularla ilgili kurulan birtakım teşkilatlar var, dernekler var, genel müdürlükler var. İşte, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Aile Genel Müdürlüğü, işte Diyanet İşleri Başkanlığının faaliyetleri var, Türkiye Diyanet Vakfının faaliyetleri var. Yalnız, bir hususu ifade etmek istiyorum. O da şudur: Kendileri tebliğinde yapılacak faaliyetleri, kadın ve aileyle ilgili planlanan faaliyetlerin ideolojiden uzak olması gerektiğini, bunu öngördüklerini söylediler. Bu son derece önemli bir husus. Şundan dolayı önemli bir husus: Esas itibarıyla bu kadın hakları, kadın özgürlüğü konusu, malumunuz olduğu üzere, Batı'da ortaya çıkan bir hareket ve bütün dünyada etkisini hissettiren bir hareket. O bakımdan, ülkemizde bu konularda faaliyet gösteren bu teşkilatların, genel müdürlüklerin ve diğer birimlerin feminizm konusunda son derece dikkatli olmaları gerektiğini düşünüyorum. Feminizm bir ideolojidir, bir tarih yorumu vardır. Ben bugün konuşulanlardan, sadece burada değil, yazılanlardan şunu görüyorum: Bizim İslamî çevrelerde dahi kadın adına söz söylendiğinde, orada çok rahatlıkla feminizm, feminist kavramları ve feministin tarih yorumunu görüyoruz. Bunun doğru olmadığını düşünüyorum. Bunun ciddi bir etki olduğunu düşünüyorum. Feminizme göre malumunuz olduğu üzere, tarih kadın – erkek mücadelesinden ibarettir, merkeze bu temayı alıyorlar ve tarihte kadın mağdurdur, mazlumdur, zulme uğramıştır, bunun müsebbibi de erkektir. Bu anlamda kadın – erkek arasında bir mücadele serüveni olarak alıyorlar. Oysa biz, 1.400 yıllık bir kültüre, bir geleneğe, vahiy geleneğine sahip kültürün mensupları olarak, Kur'an tarihi, kadın – erkek çatışması üzerine kurmuyor. Kur'an'ın tarih yorumunda hak – batıl mücadelesi vardır. Kur'an'ın tarih yorumunda, mustazaf, müstekbir ayrımı vardır yani ezenler ve ezilenler. Doğru, tarihte ezenler de olmuştur, ezilenler de olmuştur. Allah Teâla, bütün peygamberleri gönderiş amacı olarak, mustazafların yanında olduğunu söylüyor yani ezilenlerin, mazlumların, mağdurların yanında olduğunu söylüyor. “Ve nüridu en nemunne alellezine'stud'ifû fi'l-arz...” Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım, onları önderler yapalım ve onları varisler kılalım. (Kasas, 28/5)

Demek ki, biz bir kültüre sahibiz, vahiy geleneğine sahibiz, onun kavramlarıyla ve onun tarih yorumuyla, tarihe bakmamız gerekiyor; bir bu.

Kendi açımızdan baktığımız zaman konuya, bir defa Kur'an geldiği dönemde bir kadın sorunu olduğunu kabul etmiştir. İlgili ayetlere baktığımız zaman bunu rahatlıkla görüyoruz. Esas itibarıyla bütün mağdurların, mazlumların korunması söz konusudur ama kadına ayrı ve öncelikli bir yer verildiğini ben rahatlıkla söyleyebilirim. Bugün de bu konuda problem yok mudur? Elbette vardır ve bahsedilen derneklerin, teşekküllerin

daha da çoğaltılmasının gerekli olduğunu düşünüyorum. Hakikaten bu toplumda, İslâm toplumlarında kadın mağdurdur, mazlumdur. Yalnız bizim, kendi söylemimizi ve kendi dilimizi oluşturmamız lazım. Nasıl olur da 1.400 yıllık bir kültüre, vahiy kültürüne, sahih vahiy kültürüne sahip olan insanlar, bir geleneğin mensupları olarak yabancı kavramlarla konuya nasıl bakabiliriz? Bizim bir adalet kıstasımız yok mudur? Bizim nasları değerlendirme konusunda bir metodolojimiz yok mudur? İlkelerimiz, prensiplerimiz yok mudur?

Evet, demek ki bu hususa dikkat etmenin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Sayın Başkanım tekrar bir uyarı yaptı. Bir örnek verecektim ama...

Örnek şu: Biz kendi metodolojimiz açısından tarihe yaklaşıyoruz. Mesela, Razi'den sizlere bir örnek vermek istiyorum. İmam Razi malumunuz olduğu üzere, bizim tefsir tarihinde çok önemli yeri olan bir zat, kendisine müteşekkirimiz, Allah gani gani rahmet eylesin, yeri doldurulmayacak birisi ama tefsirine baktığımız zaman, mesela mirasla ilgili... Hani, Nisa Suresi'ndeki 11 ve 12'inci ayetin yorumuyla ilgili bir kadın tasavvuru ortaya koyuyor, bunu bugün anlamak mümkün değil. Hakikaten olumsuz bir tasavvur bu. Yani Kur'an'ın, İslâm geleneğinin, Nebevi geleneğinin bu tasavvuru kabul etmesi mümkün değildir. Yani, işte akıl yönünden eksik, şehvetine düşkün, bir sürü konulardan bahsediliyor orada. Ben tabii işin detayına girmiyorum ama hem yaratılış itibarıyla hem İslâm'ı yaşama, infakta bulunma, ahlâkî duyarlık, bütün bu açılardan bakıyorsun, kadının ikinci derecede bir varlık olarak ortaya konulduğunu görüyorsunuz. Bunu kabul etmek mümkün değildir.

Son olarak şunu söylüyorum: Bu tür eserlerimiz, klasiklerimiz bugün olduğu şekliyle tercüme ediliyor ve yayınlanıyor. Oysa bu tür anlayışların kabul görmesi mümkün değildir. Yani tercüme yaparken bu tür hususlara da dikkat etmenin faydalı olacağını düşünüyorum.

Tekrar hepinize saygılarımı sunuyorum, teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – Ahmet Bey, buyurun.

Dr. AHMET ÇEKİN – Teşekkür ediyorum Hocam.

Ben, Yasin Aktay Bey'in tebliğinden hareketle bir – iki hususa değinmek istiyorum.

Almanya'nın Heigerloch diye bir şehri var. Bu şehrin etrafında ufak tepelikler var. Bu tepeliklerin altında büyük tüneller var. Vesile oldu oraya gittik bunlar nedir diye. Dediler ki, burası Hitler'in adamlarının atom bombası geliştirmek ve roket teknolojisi geliştirmek üzere deney yaptıkları yer. 1930'larda Almanlar daha büyük bombaları nasıl yaparız ve diğer yerleri nasıl bombalarız diye bu roket teknolojisi üzerinde çalıştılar ama yetmiş sene sonra, bu roket teknolojisi, Ekber Ahmet'in bir makalesinde belirttiği gibi, ulaşmadığı ne dağ bıraktı ne bağ bıraktı. O roket teknolojisinin neticesinde biliyorsunuz, dünyamızın etrafına uydular yerleştirildi, bu uydular sayesinde hepimizin elinde bir cep telefonu var; otuz sene önce siyah beyaz televizyon var mı yok mu diye

tartışırken, bugün yüzlerce binlerce kanala sahip aletler evimizi doldurdu ve bunların içerisinde de, dünyamızın her tarafındaki insanlara bir sürü kültür, ideoloji, yaşam tarzı, tüketim alışkanlıkları akıp duruyor.

Peki, bu tür bir teknolojik yenilik, netice itibariyle bize bunları getiriyor ama yine dünyanın değişik yerlerinde çıkan fikir akımları da, yaşam tarzları da, bakıyoruz ki belli bir müddet sonra birçok ülke gibi bizim ülkemize de geliyor.

Bu bağlamda aileyle ilgili dikkatinize sunmak istediğim bir husus var. Bizi etkileyen dünya bildiğiniz gibi Batı dünyası. Bu Batı dünyasında en son iki sene evvel, Avusturya’da yapılan bir araştırmada dikkatimi çekti, insanlara soruyorlar, Avusturya halkına: “Siz evlilik öncesi insanların nikâhsız beraberliği konusunda ne diyorsunuz?” Bu halkın yüzde 90’ı onaylıyor bu ifadeyi yani evlilik öncesi nikâhsız beraberlikte bir mahzur yoktur diyor. Yüzde 70’i bu insanların, homoseksüel beraberlikleri ve lezbiyen beraberlikleri onaylıyor, bir kötülük yoktur diye. Yüzde 50’ye yakını bu insanların, yani homoseksüel ve lezbiyenlerin çocuk edinmesini onaylıyor ve daha ilginç, yine aynı bağlamda yapılan bir dindarlık araştırmasında, insanlara diyorlar ki: “Aids hastalığı Allah’ın bir cezasıdır. Kabul ediyor musunuz?” Yüzde 5’i kabul ediyor. Böyle bir Batı dünyasının aileye ve bizim Müslümanlar olarak çok önem verdiğimiz hususlara bakış açısı var.

Bizde ve ne kadar gevşetilirse gevşetilsin bütün dünyada ailenin temelini sadakat oluşturur. Ailede sadakat varsa, yapılan diğer tüm hatalar bir dereceye kadar tolere edilebilir ama sadakatsizlik ve ihanet affedilmez. Ben bu hafifmeşrep dizilerde de gözlemlemeye çalışıyorum, hiç kimse affetmiyor. Ama muhterem dinleyenler, size yukarıda bahsettiğim halkın belleğinde böyle bir şey yok. Onun için, bugün bizim Türkiye’de Müslüman ailesi olarak karşı karşıya kaldığımız ve üzerinde titrememiz gereken iki önemli kavram olduğunu düşünüyorum ve bu kavramların küreselleşmenin tehdidi altında olduğunu düşünüyorum: Bunların birisi sadakat, diğeri ise iffet ve namusdur. İkisi de zaten birbirini tamamlayan kavramlar. Bu ikisinin üzerinde hem din kurumu olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı olarak bizim hem de sorumlu bir Müslüman olarak her müminin üzerinde durması ve bu kavramların aşınmasına, içeriğinin boşaltılmasına müsaade etmememiz gerekiyor. Aslında bu sadece dünyayla da bağlantılı değil, sabahki tebliğlerde konuşuldu, Allah’a karşı sorumluluğumuz ve hesapla bağlantılı olduğunu düşünerek, ailemizi ayakta tutmak mecburiyetinde olduğumuzu ifade etmek istiyorum. Bunu yaptığımız takdirde, Türk toplumu dünyada belki örnek gösterilecek bir toplum haline gelecektir. Çünkü Batı toplumunun en büyük ihtiyaç duyduğu hususlardan birisi budur.

Bir diğer belirtmek istediğim husus: Bildiğiniz gibi ülkemizde insanların köyden şehre savrulması sonucu bugün nüfusumuzun yüzde 80’i şehirlerde, yüzde 20 si ise köylerde yaşıyor. Ama şehirde yaşayan insanlarımızın da çok büyük bir kısmı maalesef cezaevlerinde, birçok çocuk da yetiştirme yuvalarına savruldu, birçok insan sahipsiz

kaldı. Böyle kısa zamanda yüksek oranda şehirleşen toplumların sorunlarının altından tek başına devlet kurumlarının veya devlet müesseselerinin kalkabilme imkânı yok. Onun için herkes elini taşın altına koyup, burada, bu toplumsal sorumluluk anlayışı içerisinde bu sorunlara sahip çıkmak zorunda. Diyanet İşleri Başkanlığı bunu idrak etmiş bir kurumdur. O sebepten dolayı bugün son zamanlarda gerek aileye yönelik, gerek cezaevlerine gerekse diğer sosyal hizmet kurumlarına yönelik hizmetlerimizi ciddiye alıyoruz, onunla ilgili yeni açılımlar yapıyoruz. Arkadaşımız bir kısmını belli etti. Ama bu darda kalmış ve suistimale açık insan kitlelerine, yine kurumsal manada yardımdan başka, ondan daha pozitif yardım yapacak bir kurum da maalesef yok.

Onun için, ben Diyanet İşleri Başkanlığının bu noktada topluma yapacağı hizmetlerin son derece hayırlı ve hayati olduğunu düşünüyorum. Bu konuda çalışan arkadaşlarıma başarılar diliyorum.

Hepinize teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – Biz de Ahmet Bey'e teşekkür ediyoruz.

Buyurun.

SUZAN YILDIRIM – Herkesi saygıyla selamlıyorum.

Ayşe Hanım'a bir soru sormak istiyorum. Biz taşrada görev yapan arkadaşlar Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Kolları Başkanı olarak tanıyoruz sizi. Siz de tebliğinizde, kadınlar kolunun yaptığı faaliyetlerden bahsettiniz. En fazla üyeye, Türkiye'nin en güçlü STK'sı dediniz. Yaptığınız faaliyetler anladığım kadarıyla merkezde, Başkentte. Bu en fazla üye sayısı ile güçlü bir STK olduğunuz benim dikkatimi çekti. Bu kadar güçlüsünüz, Türkiye'nin diğer bölgelerinde, özellikle kadınların eğitime, öğretime ihtiyacı olan bölgelerinde de faaliyet gösteriyor musunuz? Yoksa faaliyetleriniz sadece Başkent'te mi kalıyor? Bunu öğrenmek istiyorum; bir.

İkincisi: Şube, taşrada şube açmayı düşünüyor musunuz kadınlara daha iyi hizmet götürmek amacıyla?

Teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. HATİCE K. ARPAGUŞ – Ben öncelikle teşekkür ediyorum ve kısaca iki katkıda bulunmak istiyorum.

Diyanetin Kadın Faaliyetleri Merkezi ve Aile Destek Hizmeti Faaliyetlerini çok sevindirici ve memnuniyet verici bir açılım olarak görüyorum. Ancak bir de Başbakanlığa bağlı Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğünün de olduğunu öğrendim ve bunlar sevindirici ve önemli açılımlar. Ancak, yine önemsedğim başka bir konu var ki Ayşe Hanım da çok kısa değindi. Popüler kültür ve medya, önemli ve güncel bir konu. Aslında, sempozyumun aile adı altındaki başlığıyla da bağlantılı olarak, özellikle bu kurumların popüler kültüre karşı ne gibi önlemler aldığı veya onların tespit edilen zararlarını önleme açısından ne gibi yaptırıcı rol üstlendikleri üzerinde durmak gerekmektedir.

Mesela bu kurumlar, popüler kültürün yozlaştırdığı, bozduğu aileyi onarıyorlar mı? Anlatımlardan sanki engelleyici müeyyide konulmasa da onarıcı çabaların olduğu anlaşılmaktadır. Hatta zımnen biz âciziz, toplumda köklü bir değişim yapamıyoruz ancak bozulan aile yapısını onarıyoruz şeklinde yorumlanabilecek açıklamalar yapıldı. Bu anlamda, Diyanet ve bunun yanında Millî Eğitim –burada aslında konumuz değil ama- gibi toplumun eğitiminden sorumlu belli başlı kurumların, özellikle kadın kuşağı, sihirli çocuk dizileri, şiddet içeren dizilerle ilgili yaptırıma yönelik bazı faaliyetler içinde bulunmasını gönül arzu ediyor. Hepimizin popüler kültürün toplumda yozlaştırıcı etkileri olduğunu konusunda ortak kanaat oluşturduğu kabul edilmektedir. Bununla ilgili başta Diyanet ve Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün RTÜK'le ilgili çalışmaları var mı? Varsa ne gibi önlemler ve çözümlere ulaştığı noktasında açıklık getirilirse memnun olurum. Yoksa da niye yok diye soruyorum. Çünkü bizim Osmanlı'dan günümüze ulaşan toplum yapısında fıkıhın ağırlık kazandığı bilinen bir realitedir. Tam bu noktada aydınlatıcı olma amacıyla kısaca bir açıklama yapmak faydalı olacaktır. Kaideten fıkhıta hüküm konulurken yalnız olmuş olaylardan hareket edilmez, bizzat olması muhtemel sorunlara da hitap edebilecek cevaplar vaz etme yoluna gidilmektedir. İşte geçmişteki bu hassasiyetten ve uygulamadan hareketle popüler kültürün toplumda yozlaştırıcı etkisinin önüne geçilmesi ivedilikli bir meseledir. Öncelikle popüler kültürün verdiği zararların önlenmesi amacıyla bir takım teşebbüslere girişilmesi bu sırada olması muhtemel sorunlara da cevaplar aranması gerekmektedir. Yani uçurumun dibine ulaştıktan sonra mı önlem alacağız yoksa alındı da biz mi bilmiyoruz?

Diğer bir açıklamamı da şu şekilde özetlemem mümkün ki İsmail Hakkı Bey de aslında bu konuya değinmişti. Ayşe Hanım da yaptığı çalışmalarda, toplumda din hizmetleriyle ilgili veya dinin yanlış anlaşılmasıyla ilgili pratik faaliyetler içinde olduğunu söylemişti. Yine Hicret Hanım'ın çalışma alanları arasında bu manada hizmetlerin olduğunu yapılan sunumlardan çıkarmış oluyoruz. Ancak bizler de ilahiyat fakülteleri olarak kurumlarımızda dinin teorik boyutlarıyla ilgili çalışmalar ve eğitim-öğretim faaliyetleri yürütüyoruz. Dolayısıyla işin teorik boyutuyla pratik boyutunun birbirinden haberdar olması ve birbirini destekler manada faaliyet içinde bulunması gerekmektedir. Bizler bu tür çalışma ve uygulama alanlarındaki problemler ve karşılaşılan zorluklardan haberdar olursak bizden mezun olup bu tür kurumlarda çalışacak öğrencilerimizin gerekli donanımı sağlaması yönünde kalıcı adımlar atılmasına katkıda bulunabiliriz. Kurumsal olarak ilahiyat fakülteleri bu tür meselelerin teorisini üretiyor ve zaman zaman toplumda ne gibi problemler olduğuna dair bazı araştırmalar da yapıyor. Ancak bu meselenin işlevsel hale gelmesi için kurumlar arası diyalogun sağlanması ve gerektiğinde toplumda dinin yaşanması sırasında karşılaşılan problemlerin neler olduğuyula ilgili bilgi alınacak veya bunun öğrenilebileceği ortak bir platformun oluşması gerekmektedir. Tabii bu problemlerin kaydedildiği veya fetva dairesine sorulan soruların

toplandığı bir databank gibi bir zeminin kullanıma açılması da olabilir diye düşünüyorum.

İlginiz için teşekkür ediyorum.

BAŞKAN: İbrahim bey buyurun

Doç. Dr. İBRAHİM H. KARSLI: Bütün hâzırına saygılarımı sunarak sözlerime başlıyorum.

Burada görüldüğü gibi üç gün boyunca aile ile ilgili sorunları tartışıyoruz. Bu konuyu yakından ilgilendiren bir husus da Feminizm, yani kadın hakları hareketidir. Çünkü kadın konusundaki anlayış ve uygulamaların değişmesi aile hayatını doğrudan etkilemektedir.

Bilindiği gibi Feminizm Batıda doğmuş felsefi yönü de olan bir harekettir. Temel amacı kadın sorunları ve özgürlüğünü savunmaktır. Toplumsal hayatta kadın erkek rollerinin farklılığının veya cinsiyet eşitsizliğinin toplumsal olduğunu ileri sürer ve eleştirel bir yaklaşımla bu konuyu ele alır.

Feminist hareket içinde kadın ve erkeğin eşitliğini savunan gruplar vardır. Ancak diğer taraftan kadının erkeğe üstün ve erkeğin "tamamlanmamış kadın" olduğunu savunan radikal gruplar da bulunmaktadır.

Bu iddialar ve bunların etkileri sadece doğduğu yer olan Batı dünyası ile sınırlı kalmamıştır. Son iki asırda İslam ülkeleri de dahil olmak üzere bütün dünyada hem kültürel hayatta hem de sosyal ve hukuki yapılanmalarda etkili olmuştur. Son asırlarda İslam düşüncesinin sorunlarıyla ilgilenen Müslüman aydınların neredeyse hepsi bu konuyla şu veya bu şekilde ilgilenmişlerdir.

Bu bağlamda İslam kültürü ve pratiklerinin bir özeleştiriyeye tabi tutulmasında Batıdaki kadın hakları hareketinin faydalı tesirlerini göz ardı edemeyiz. Fakat Müslüman aydınlar üzerinde Feminizmin savunduğu iddiaların bazen daha belirleyici olduğu görülmektedir. Bir bakış açısı bir perspektif değişikliği olduğu gözlemlenmektedir.

Bu tür yaklaşımlarda, İslam kültürünün Hz. Peygamber sonrası dönemlerinin, feminist yaklaşım açısından bir okumaya tabi tutulduğunu görüyoruz. İlke bazında biz İslam tarihinin yeniden okunması gerektiğini düşünüyoruz. Ancak bunun metodunun iyi tespit edilmesi gerekmektedir.

Yoksa ödünç yaklaşımlarla modern bakış açılarını esas almak suretiyle bunu gerçekleştirilmeye çalışmanın bizleri sağlıklı sonuçlara götüreceği kuşkuludur. Hele ciddi eleştirilere muhatap olmuş cinslerarası çatışma merkezinde insanlık tarihini yorumlayan bu paradigma ne derece sağlıklı bir perspektif bizlere temin edebilir. Bir taraftan kadını aşağılayan cinsiyet ayrımcılığı reddedilirken diğer taraftan burada erkeği aşağılayan ve ona muhalif bir söylem geliştirilmektedir.

Erkeğe karşı kadını ön plana çıkararak cinsiyet ayrımcılığı yapılmaktadır. Yine Feminizm insanlık tarihini bir kadın erkek mücadelesi şeklinde alır. Ve bu savaşta kazanan erkek, kaybeden de kadındır. Kur'an ise insanlık tarihindeki mücadeleyi, inanç-

lar düzeyinde hak-batıl; hukuk ve ahlâk düzeyinde ise zulmedenlerle ezilenler yani mustazaf ve müstekbirler bağlamında alır.

Peygamberler daima ezilenlerin yanında yer almışlardır. Dolayısıyla Kur'an cinsler arasında gerçekleşen bir mücadeleye endeksli bir tarih yorumunu kabul etmez. Sadece kadınların yanında yer almaz. Aksine Kur'an erkeklerden, kadınlardan hem de çocuklardan mağdur ve mahrum olanların yanında yer almamızı bizlere tavsiye eder.

Kur'an genel olarak şirk ve ahlaki sapma gibi genel olarak insanın probleminden bahseder. Bunlar insanlığın temel problemleri. Bu açıdan kadınlara erkek arasında bir fark yoktur. Ama Kur'an bunların dışında özellikle hukuk alanında kadının uğradığı mağduriyetten bahseder. Erkeğe karşı kadını ifade yerinde ise koruma altına alır. Erkek için böyle bir şey söz konusu değildir. Genel olarak elbette ki adalete riayet eden bir toplum yetiştirmeyi hedefler. İşte bu bağlamda özellikle toplumda daha mağdur durumda bulunan kadın ve yetimleri koruma altına alır. Erkek, kadın ve çocuklardan kim olursa olsun mustazafları koruma altına alır.

BAŞKAN – Biz de teşekkür ediyoruz katkılarından dolayı.

Kısaca cevap alalım.

AYŞE SUCU (Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Kolları Başkanı) – Teşekkür ederim.

Ben öncelikle hanımefendinin sorusuna cevap vermek istiyorum.

Şube, Ankara dışında bir ara başladı ama sonradan Vakıf Yasasıyla ilgili sıkıntılar yaşadığımızda kapatıldı. Birisi Elazığ idi, diğeri İzmir'di. Gayriresmi olarak da olsa çalışmalar başlatılmıştı. Ama daha sonra, o tekrar aktif hale getirilmedi. Ama hemen söyleyeyim: Kuruluşumuzdan bu yana, Türkiye'nin –ki tebliğimin sonunda da onu söylemiştim- özellikle metropoller başta olmak üzere biz de şubeleşmek istiyoruz ve Vakfın, Sayın Başkanımızın bundan da haberi var. Bu bir.

İkincisi: Evet, Ankara'da yaptığımız faaliyetler bizi çok güzel bir noktaya getirdi. Çok bahsedemedim ama günlük sirkülasyonumuz, sanıyorum hiçbir dernek, hiçbir vakıfta yok; 500 – 600'leri buluyor bizim günlük sirkülasyonumuz. Halk eğitim merkezi çalışmalarımız var ama akademi niteliğinde uzun soluklu çalışmalarımız var. Edebiyat-tan felsefeye –biraz önce ifadelendirdim- burada da bizim derslerimize giren ya da konferanslarımıza gelen hocalarımızdan bazılarını görüyorum.

Bizim yaptığımız çalışmalar, hedef kitlemiz itibariyle ikiye ayrılıyor:

1.Halk eğitim merkezli yaptığımız çalışmalar var.

2. Daha entelektüel çapta diyebileceğim, akademi niteliği, hüviyeti taşıyan çalışmalarımız var. Bu aslında Ankara'da büyük bir boşluğu doldurdu. Yani bugüne kadar kadınlarımızın –ben üstü kapalı geçtim ama- Kur'an kursuna gitmeyen yani camiye gitmeyen kadınlarımız bizim hedef kitlemiz ya da beyler hedef kitlemiz. Yaptığımız anket sonuçlarını görmek isteyenlere verebilirim, bizi takibe alan üyelerimizin yüzde 60'a yakını yüksekokul mezunu ya da yüksek lisans mezunu, farklı bir kitleye hitap ediyoruz. Uzun soluklu olduğu için de, bir defa geri bildirimlerini alıyoruz.

Ben bitiminde bana yazılan –sık sık geliyor da bu tür yazılar- ama en azından bir bakış açısını ortaya koymak için üyemizin bize gönderdiği kısa bir yazıyı da sizlere okumak isterim. Bu çalışmanın aslında sadece Ankara’da değil, özellikle İzmir, İstanbul gibi büyük kentlerde mutlaka açılması lazım. Yani tabir caizse üyelerimizin büyük bir kısmı dinle kavgalı olan kitle, problemleri olan kitle, dini kavramlarda problemleri olan kitle ve ehil ağızdan dini öğrenmek isteyen kitle. O yüzden, özellikle üniversitelerle, büyük şehirlerde açılacak kadın faaliyetleri merkezlerinin ilahiyat fakülteleriyle işbirliği yapması gerekiyor. Bizim başarımız biraz da orada, Ankara İlahiyat öğretim üleriyle beraber –Hocam da bizim bir müddet derslerimize devam etti- onlarla birlikte bu çalışmayı çok başarılı bir şekilde yürütüyoruz. Bu sene, Hilmi Yavuz’dan Saim Yeprem’e, Şaban Ali Düzgün’den Adnan Karaismailoğlu’na yani tasavvuf, kelam, edebiyat, hadis, fıkıh, hemen hemen her tür ilahiyat disiplininin dışında da başka disiplinlere de yer veriyoruz, bir akademi niteliğinde çalışıyoruz. Bu yüzden hanımların çok iltifat ettiği, çok güzel gelip gittikleri hatta gönül bağı oluşturduklarını da hemen ifade edeyim.

Bir şeyin daha altını çizeyim: Mesela bize gelen öğrencilerin farklı kurum ve kuruluşlardan geçtiğini de söyleyebilirim. Mesela reikiye gidenler, yoga gibi veya benzer new age akımları dediğimiz akımlardan bize gelenlerin de çoğunlukta olduğunu söyleyeyim. Yani bir arayış içerisindedir.

BAŞKAN – Vakit hayli ilerledi, lütfen toparlayın.

AYŞE SUCU (Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Kolları Başkanı) – Peki, teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Ben de teşekkür ediyorum.

Buyurun Hicret Hanım.

HİCRET TOPRAK – Ben de Hatice Hanım’ın katkılarıyla ilgili bir –iki konuyu izah etmek isterim.

Teşekkür ediyorum kendisine. Popüler kültüre ilişkin katkıları gerçekten çok hoştu. Ben bir şey eklemek istiyorum. Aslında grup olarak bizim kendi medyamızı oluşturmamız gerekir. Yani, gündemin malzemesi olmaktan çıkmak ve Diyanet İşleri Başkanlığı olarak kendi gündemimizi, ülke gündemine yön verecek kendi medyamızı oluşturmamız gerekir.

Bu konuda yayın var mı, diye sordular. Medya ve Aile konusunda bildiğim kadarıyla Başbakanlık Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nün –kendisi de ifade etti- yeni bir yayını var 2009 yılında. Bundan söz edilebilir.

Bir de, belki doğrudan medyayla alakalı değil ama Başkanlığımız 2009 yılında Din Hizmetleri Dairesi ve Aile Araştırma Kurumunun ortak yayını olarak bir Aile Rehberi düşünüyor. Evlenecek çiftlere ücretsiz olarak verilmek üzere, nikâh aktiyle ilgili, tebliğimde bahsetmiş olduğum olgulara açıklık getirecek birtakım bölümler burada olacak.

Bir de Birleşmiş Milletler Nüfus Fonuyla yapılan bir proje var. Burada da kadın algısına, kadın etiği konusuna açıklık getiren birtakım çalışmalar yürütülüyor. Vakit

kısıtlı olduğu için bunu daha özel platformlarda konuşabiliriz, sormak isteyenler, bilgi almak isteyenler için.

Bir de, ilahiyat fakülteleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında işbirliği imkânları denildi. Tabii, bu da çok önemli bana göre. Yaygın din öğretimi bölümü kuruldu biliyorsunuz 2007 – 2008 yıllarında ve aile bürolarımızı da ilgilendiren çok güzel dersler var. Bakın, bir kısmı: Kişiler arası iletişim, iletişim ve halkla ilişkiler, kişilik ve uyum problemleri, sosyal psikoloji, dini rehberlik ve danışmanlık, grupla psikolojik yardım gibi dört yıllık sürece yayılmış, lisans sürecine yayılmış dersler. Tabii bu derslerin içeriği nasıl doldurulacak? Çok genç bir bölüm. Bu içeriği hangi uzman kadrolar sunacak? Psikoloji bölümlerinden, psikiyatri bölümlerinden uzmanlardan yararlanılacak mı? Bunlar önemli.

Bir de, biz bireylere aile büroları olarak ne yapıyoruz? Televizyon internet bağımlılığı konusunda, medya ve aile konusunda tabii ki halka yönelik eğitim ve kültür hizmetlerimiz var. Bunun yanında kendi görevlilerimize yönelik, medyadaki din algısına ve medyayla ilişkilerimiz konusuna yönelik çalışmalarımız var. Bunları söyleyebilirim şimdilik.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Ben de teşekkür ederim.

Buyurun.

Yard. Doç. MURAT ÖZKUL – Burada tabii Yasin Aktay olarak değil de bir sosyolog olarak bir – iki cümle söyleyebilirim.

Tabii ki katkılar değerli fakat şuradan başlamamız lazım: Aile dediğimiz şey, genelde biz tanımlarımızda ailenin en temel taşı gibi anlıyoruz ama aslında ailenin en temel taşı aileyi kurmak üzere bir araya gelen karı – koca ilişkileri. Yani buralarda çok temel yani daha çocuklar dünyaya gelmeden çok önce bazı donanımlarının, ailenin teşkilinin başında gündeme gelmesi gerekiyor ve buralardan başlanır. Hani biz geleneksel hayat ile modern hayat arasında bir salınım içerisinde gidip geliyoruz ya ve kutsal mabetlerimiz var. Yalnızca bunları dışarıda değil, evimizin içerisinde inşa edebileceğimiz bir duygu coşkusu. Tıpkı o ilk dönemlerde olduğu gibi. Yani bunun için tabii ki Diyanet gibi kurumlara ihtiyaç olacaktır, onlar yol gösterecek, bilgi boşluklarımızı giderecek ki kalıp değer yargılarımız değişsin yani ailenin üzerindeki curuf düşsün, geleneksel ve toplumsal şartların da aileye kattığı bazı dinî olmayan öğeler dökülsün. Bunun için, bu tür kurumlara ihtiyacımız olduğu kanaatindeyim. Ama öncelikle görev kişilerin. Yani bu kurumu kurmak üzere bir araya gelen karı – kocalardan başlıyor ve buralardan çoğalan bir din anlayışının evlerimizin içerisinde kurulması gerektiğine inanıyorum. Çünkü her zaman bu hizmetler, taşraya kadar, varoşlara kadar yayılamayabilir. Bazen merkezlerde sınırlı kalabilir. Bu yüzden kişilerin bu sorumluluğu, Kur'an'da söylendiği üzere, kendi üzerlerine almaları bence çok çok önemli bir unsur olarak gözüktüyor.

Organizasyon için de, katkısı olan herkese teşekkür ediyorum Balıkesir Üniversitesi adına.

BAŞKAN – Biz de çok teşekkür ediyoruz.

Biraz geciktirdik ama ister istemez baştan gelen bir gecikme söz konusu.

Dolayısıyla, bir 15 dakikalık çay molasından sonra Dördüncü Oturuma katılmak üzere hepinizi burada bekliyoruz.

(Çay arası)

DÖRDÜNCÜ OTURUM

Ailenin Dağılması ve Boşanma

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN

TAKDİM – Efendim, Sempozyumumuzun Dördüncü Oturumu başlamak üzere. Oturum Başkanımız Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet Erdoğan.

Buyurun Hocam.

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. MEHMET ERDOĞAN (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) – Efendim, Sevgili Peygamber’imizi anma münasebe- tiyle düzenlemiş olduğumuz sempozyumumuzun bu son oturumuna hoş geldiniz diyo- rum. Hepinizi, saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. (Alkışlar)

Tabii bizim dilimizde kadınlarla ilgili çok olumsuz sözler olduğu gibi, böyle sona kalan dona kalır türünden sözler de vardır. Ama Sevgili Peygamber’imizin bir sözü var, bizi rahatlatıyor: “Ümmetim rahmet gibidir, evveli mi sonu mu hayırlıdır belli olmaz” diyor. Dolayısıyla bu sempozyumun da inşallah sonu, en az evveli kadar hayırlı olacaktır. Değerli katılımcı hocalarımız güzel bilgiler, tecrübeler sunacaklardır.

Önce ben bir tarizimi söyleyerek söze başlayayım. Sevgili Saffet Köse Hocam ve Ayşe Sucu Hanımefendi sizlere hitap ederlerken, hazırına diye hitap ettiler. Hazırın hitabı, kadını yok sayan bir hitaptır. Evet, bunu belki Ayşe Hanım bilmeyebilir ama Saffet Hoca’nın bunu bilmesi gerekir. Bunu taliple de izah edemezsiniz. Yani talip, güçlü olanın güçsüz olana egemen kılınması anlamında bir kavramdır. Burada, beşte üç gibi çoğunluğunu hanımların oluşturduğu bir toplumu bu tür hitaplarla yok saymanız mümkün değildir ve zaten bizim bu konularla ilgili problemimizin en temelinde de bu unsur yatmaktadır, yok sayma. Bu lafları eden bu kardeşiniz, evlenme düğün davetiye- sine hanımının adını yazmadı, evet. Ben dindarlığı öyle anlıyordum yani dindarlığımı- zı, kadını yok sayarak anlıyordu, ifade etmeye çalışıyordu. Annem rahmetli babama diyor ki: “Herif, bu bizim Develi’ye vardığımızda bana bir gavur göster.” Gidiyorlar, önlere camcı Agop gidiyor, “Kız kız bak, şu giden adam var ya, gavur işte o” diyor. Annemin tepkisi “Aaaa, bu da bizim gibi bir insanmış!” oluyor. Şimdi, o kadının to- runları, artık Türkiye’nin de sınırlarını taşarak, şurada burada kendisinin var olduğunu ispata çalışıyor ve hâlâ benim Ürdün’de din öğrenimini geliştirmek için giden kız öğ- rencime Suud Hükümeti, bunun yanında bir hamisi yoktur diye umre için vize vermi- yor. Bizim gerçekliğimiz bu.

Tabii ben bu konuda birçok şey söyleyebilirim ama vaktimiz iyice uzadı ve hakika- ten yorulduk.

Konumuz “Boşanmak.”

Boşanmak, boş bir kavram değil. Peygamber’imiz evliliği bir tür kölelik diye nite- lendiriyor. Eğer gerçekten evlilik bir tür kölelik halini almışsa, iyi ki talakı meşru kıldın ya Rabbi diye Allah’a şükretmemiz lazım. Mutfakta bazen yolumuz uğruyor mutfağa, işte çaydanlığın kapağıdır diye demliğin kapağını alıyor koyuyoruz, cup diye içine dü- şüyor. Demek ki, bu bunun eşi değilmiş. Bazen de, öbür çaydanlığın kapağını bu çay- danlığa uydurmaya çalışıyoruz. Uğraş babam uğraş, olmuyor. Bırak kardeşim, yuvar- lansın tencere kapağını bulsun.

İşte bu gerçekliğimizi, değerli tebliğci arkadaşlarımız, hocalarımız size sunacaklar.

Burada bir değişiklik yapmak zarureti doğdu. Son tebliğcimiz Nevin Meriç Hanım, İstanbul Müftülüğü Din Hizmetleri Uzmanı, yolculuk sebebiyle evvela söz almak istedi. Biz de uygun gördük. İlk sözü bu kardeşimize vereceğim. Bu konuyla ilgili kitabı var. Ben doğrusu o kitabı okudum ve yararlandım. Gerçekten, yöneltilen sorulardan hareketle hazırlanmış bir kitap. Sizlerin de okumanızı tavsiye ederim.

Nevin Hanım, buyurun.

FETVA SORULARINDA AİLENİN DAĞILMASI VE AİLE BÜROLARI

Nevin MERİÇ

Aile bütün toplumlarda sosyal hayatın temelini oluşturur. Toplumsal sistemlerin ve neslin devamında tek modeldir. Aile kavramı insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihsel süreç içinde sosyal ve kültürel faktörlerin etkisiyle birçok değişimler geçirmiştir. Dinler ve toplumsal akımlar farklı aile düzenekleri sunarlar. Aile bireylerin kendi kimliğini inşa etmede toplumsal-kültürel kodları aktaran, tutum ve normların öğretildiği/öğrenildiği ilk kaynaktır. Bu anlamda sosyo-kültürel yapılanmalar ailenin taşıyıcı rolüyle sürekli beslenirler. Bu çalışmada aile birliğinin dağılma süreci ve sonrasına dair fetva sorularındaki örneklik ele alınacaktır.

Ailenin sonlandırılması çok zor ve önemli bir karardır. Dini anlamda da zorlaştırılmıştır. Aile bireylerinin her birini olumsuz olarak etkileyen bu durum fetva sorularında da sıklıkla yer almaktadır. Talak sorusunun olmadığı bir günümüz yoktur diyebilirim. Buradan öncelikle boşanmaya götüren sebepler olarak ailede yaşanan huzursuzlukları ele almamız gerekmektedir

I. EVLİLİK SÜRECİNDE YAŞANAN PROBLEMLER

Biyolojik, fizyolojik, psikolojik olarak tamamen birbirinden farklı en az iki cinsin ve yakın çevresiyle düşünürsek birçok insanın uzun yıllar sürecek birliktelik için bir araya gelmesi demek olan aile dünyanın en zor işidir. Bununla birlikte insanoğlunun gerçekleştirdiği en anlamlı ilişki biçimidir. Dolayısıyla dinler tarafından tavsiye edilmiş, desteklenmiş ve birliğin dağılması zorlaştırılmıştır.

İnsan hayatındaki en önemli eşiklerden biri de evlilik kararı ve eş seçimidir. Geleneksel dönemde daha çok aile büyükleri tarafından belirlenen bu karar günümüzde bireylere ait kılınmıştır. Psiko-sosyo-kültürel faktörler önemli ve belirleyici olurken süreç de gittikçe karmaşıklaşmaktadır. Benzer alışkanlıklar, aynı değerler, ortak hayat görüşleri eş seçiminde her dönem tercih sebebi olarak dikkatleri çekmektedir. Nitekim

Allah'u Teâla; "O'nun ayetlerinden biri de, size kendi nefislerinizden, kendileriyle sükun bulacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet koymasındır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır." (Rum 30/21) buyurarak aile olmanın önemine dikkat çeker. Ailenin harcı sevgidir. Allah rızası temel alınarak kurulan aile karşılıklı sevgiyle büyür, gelişir ve kök salar. İnsanlar birçok gerekçelerle evlenmektedirler. Fiziksel görünüm, ekonomik, sosyal, dini unsurlar aile birliğinin gerekçeleri olurken duygusal karşılıklılık da harç olarak dikkatleri çekmektedir. Kişilerin bir arada yaşamayı öğrenmesi, paylaşım, etkileşim, duygusal ve fiziksel farkındalıklar geliştirme, ortak haz alanları oluşturma süreci ailelerde en az üç yıla tekabül etmektedir diyebiliriz. Taraflar birbirini ancak 3 yılda tanıyıp aile olma yoluna girerler. Evliliğin ilk aylarında boşanmalar olduğu gibi çok geç dönemde de olabilmektedir.

a. Ailenin şekillenmesinde fiziki farklılıklar/güç: İnsan ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde düzenlenmesi 'güç ve irade' faktörünün doğru bir şekilde gerçekleştirilmesine bağlıdır. Dinler gücün doğru kullanımı bağlamında 'adaleti' merkeze koyarlar. Bu anlamda gücün kendisinden çok nasıl kullanıldığı önemli olmaktadır. Nitekim ayet-i kerimede; "O takvâ sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever." (Al-i İmran 3/ 134.) Hadisi Şeriflerde de konu etraflıca ele alınmıştır. Hz. Ebû Hüreyre radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kuvvetli kimse, (güreşte hasmını yenen) pehlivan değildir. Hakiki kuvvetli, öfkelenildiği zaman nefisini yenen kimsedir."⁵⁸⁹

Aile birliği insan insana ilişki biçiminin en yakın örneğinin gerçekleştirildiği yerdir. İnsanın zaaf ve eksik yanlarının da açığa çıktığı durumlar karşılıklı tek yanlı anlamalarda farklı sonuçlara neden olabilir. Aile kontrolsüz güç ilişkisinin sergilendiği bir yaşam alanından çok, gücün adaletli dağıtıldığı yer olmalıdır. Bunun yanında kadının psikolojik, fizyolojik...vs eksikliği üzerinden inşa edilen geleneksel-toplumsal algının, dini söylemler üzerine bina edilmesi tehlikeli sonuçlara neden olmaktadır. Fetva sorularındaki insan hayatına dair problemleri incelediğimizde bu durumun açığa çıkmaktadır. Buradan hareketle ailede yaşanan problemlerin kaynaklarını şu şekilde maddeleyebiliriz.

a1. Şiddet: Geleneksel- gündelik hayat cins bağlamında erkeğin hâkimiyetini merkeze almıştır. Erkek cinsi üzerinden şekillenen geleneksel gündelik hayat güç-iktidar olgusunu merkeze alarak çevreyi tanımlamıştır. Bu kabul ailede erkek-kadın ilişkisini mutlak anlamda erkeğin talepleri çerçevesinde şekillenmesine neden olmuştur. Dini talepler ve davranma biçimleri de dahil her durum 'erkeğin izni'ne tabidir. Bu işleyiş

⁵⁸⁹ Buhari, Edeb 76, Müslim, Birr 107, (2760); Muvatta, Hüsnü'l-Halk 12, (2, 906)

aile ilişkilerinde hem ciddi gerginlik alanlarına hem de din üzerinden yanlış çıkarımlara neden olmaktadır. Önemi ve yaygınlığı açısından şiddet ayrı bir madde olarak ele alınmıştır. "Kayın validemlerle birlikte oturuyorum. Eşim beni sürekli dövüyor. Aile büyükleri bir şey söylemiyor. İki kızım var. En çok da bu yüzden dayak yiyorum. Kayınımın ise oğlu oldu. Eşim hem içki içiyor hem de kumar oynuyor. Eve bakmıyor. Bunları söylediğimde de dayak yiyorum. Sürekli hakaret. Ben abdestli namazlı bir kadınıym. Biraz bu ortamdan uzaklaşırım diye Kuran Kursu'na yazıldım ama ona da bırakmıyorlar. Kayınpederim sürekli tatsızlık çıkartıyor. Her namazımda dua ediyorum. Kız çocuğumun olması eksiklik mi, günah mı, ben kötü bir insan mıyım. Çok sıkıntılı bir durumdayım. Ne yapacağımı bilmiyorum. Tek kurtuluş alanım dua ama her hangi bir değişiklik şimdiye kadar olmadı. Sizce duaların kabulü kaç yılda olur. Ben boşanamam. Annem kabul etmiyor, beyindir, çekeceksin diyor. Hem artık çocuklarım da oldu. Bana ne tavsiye edersiniz?"

b. Duygusal farklılıklar: İnsan cinsiyet bağlamında fizyolojiden-psikolojiye farklı donanımlara sahiptir. Aynı ailede yetişen kardeşler arasında bile farklar vardır. Farklı aile ve çevrede yetişen iki insanın aile kurması ise dünyanın en zor işlerinden biridir diyebiliriz. Bununla birlikte farklılıklar her zaman olumsuz değerlendirilmez. Kadının yapısı erkeğe nazaran daha duygusaldır. Erkek ise daha benmerkezci düşünür ve yaşar. Aile birliğinde yönetici konumunda olması da kendini bu şekilde inşa etmesinde etkili olmuştur. Sosyo-toplumsal açıdan da erkekten bu şekilde davranma biçimleri beklenir. Modernleşme kadının toplumsal alanda görünür olmasını merkeze alarak daha farklı hareket alanları açarken erkeğin dış mekândaki alanını daraltmıştır. Erkeğin yeni durumu kabullenip rıza göstermesinde ise uzun yıllara rağmen başarılı olunamamıştır. Dini anlamda ise kişilerin birey olarak haklara sahip olduğu esas alınır. 'Mümin erkekler mümin kadınlar' hitabıyla örneklenen bu gibi durumlar olaylar karşısındaki bireysel duruşları ifade eder. Hesap da bireyseldir. Ailenin geleneksel olarak şekillenmesinde cinsiyet bağlamında erkeğin öncelendiğini görmekteyiz. Toplumsal -geleneksel dini söylemlerde bu durumu onaylamaktadır.

Aile birliğinin sağlıklı bir şekilde tesisinde duygusal hassasiyetlerin gözetilmesi gerekmektedir. Zamanın geçmesiyle yakın ilişkilerde yıpranma meydana gelir. Tahammül sınırlarının iyice azaldığı günümüzde ilişkilerde yaşanan hoyratlık duygusal hassasiyeti olumsuz etkiler. Zamanla aile birliğini dağılma noktasına getirir. Nitekim fetva sorularında da evlilik sürecinde yaşanan problemlerin temelinde kadının birçok açılarından aşağı görüldüğünü gözlemlemekteyiz. Erkeğin, 'ego merkezli' yaklaşımları ailede din ve dini hassasiyetlerde olumsuzluklara neden olmaktadır. Geleneksel dini söylemlerle dışlanan kadın bu süreçte ciddi tıkanmalar yaşamaktadır. Bu gibi durumlarda yaşadığı evliliği birçok açıdan sorgulayan kadının din üzerinden yaptığı çıkarımlar ciddi gergin-

liklere neden olmaktadır. *'Eşim sürekli Filistin ile ilgili haberler seyrediyor. Ben de psikolojik olarak etkileniyorum ve bazen televizyonu kapatmasını istiyorum. O da bana 'sen Müslüman mısın ki?' diye alaycı ve küçük düşürücü ifadeler kullanıyor. Ben de zaman zaman bunalıma giriyorum gerçekten ailede İslam nasıl yaşanır. Böyle dediğim için Müslümanlığım gider mi?'* şeklindeki soruda da açığa çıkan gerginliğin temeli duygusal hassasiyetteki yapısal farklılıktır. Buna rağmen din üzerine evrilerek kişinin Müslümanlığının sorgulanmasına doğru bir seyri ile çözüm zorlaşmıştır diyebiliriz. Bu konuda oldukça fazla sayıda soru almaktayız. Fetva sorularından yola çıkarak dini algı ve öğrenilmiş davranma biçimlerine dair toplumsal ve psikolojik analizler yapılabilir.⁵⁹⁰

c. Geleneksel-Toplumsal algıda cinsiyet: Aile hayatında birlikte yaşam alanları karşılıklı anlayış ve hoşgörüsüyle desteklenmelidir. Dini anlamda insan olma açısında erkek ve kadının üstünlüğü veya değerliliği söz konusu değildir. Nitekim din 'üstünlük takvadır' diyerek insan ilişkilerinin nasıllığının en optimum derecesine açıklık getirmiştir. Ülkemizde bazı yörelerde görülen 'kadın ve ailesini eksi değer' üzerinden tanımlama olgusu ise tamamen yanlıştır ve anlayış, hoşgörüyü yok etmektedir. Bu yaklaşımın neden olduğu gerginlikler aile ilişkilerinin yıpranmasında etkili olmaktadır. Sürekli 'güç ve hâkim olmak' güdüsüyle yetiştirilen erkeğin aile olduktan sonra bunu gerçekleştirmek için birçok yanlış davranma biçimi geliştirdiği görülmektedir. Kadının sosyal hayatta eğitim ve hareket alanını kısıtlama üzerinden, kendi gücünü ortaya çıkarması hem ailede ciddi sıkıntılara hem de kadının savunma mekanizması geliştirerek karşı tavır alışlar geliştirmesine neden olmaktadır. *'Kocam benim ailemi ziyaret etmek istemiyor. Ben de onun ailesine aynı şekilde davranabilir miyim?'* Kadının böyle bir durumda benzer karşılığı vermesinin dini açıdan bağlayıcı olup olmadığı fetva sorularına yansımaktadır. Burada yapılan davranışın dini karşılığını öğrenme talebi kadının dindarlığı kadar, kadına olumsuz değer atfeden geleneksel dini söylemde etkili olmaktadır diyebiliriz.

d. Kötü Alışkanlıklar ve Fizyolojik durumlar: Aile yakın ilişkilerin sağlıklı ve meşru zeminde yaşamasına imkân veren birlikteliktir. Fizyolojik durumlar, alışkanlıklar aile ilişkisini etkilemektedir. Horlama, ağız kokusu kadar içki, sigara kullanma gibi alışkanlıklar zaman içinde gerginliklere neden olmaktadır. Bunlara karşılıklı anlayış gözeterek çözümler bulmak gerekirken, duygusal çıkarımlar yaparak yanlış sonuçlara neden olacak tavırlar takınmak sorunu daha da içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Bu durum da eşleri ciddi anlamda kaygılandırmaktadır. *"Kocama ağzın kokuyor dedim*

⁵⁹⁰ Eşim sürekli beni aşağılıyor. Ne yapmalıyım, Kocamla anlaşmıyorum. Çok sert ve kırıcı ne tavsiye edersiniz, Eşim çok küfrediyor. Bu yüzden bunalıma girdim. Bunalım durumumun geçmesi için özel yapacağım ibadetler var mı?

o da uzak yatalım dedi. Bu nikâhı etkiler mi? Kocam içkiliyken ilişkiye girmesem günah mı çok kokuyor?.

e. Cinsel sorunlar, farklı cinsel talepler: İnsanın cinsel ihtiyacının meşru temeli aile birliğiyle sağlanır. Neslin devamı için de gerekli olan cinsellik aile hayatının en temel dinamiğidir. Kadın ve erkek olarak farklı süreçlerden geçen bireylerin cinselliğe karşı tutumları da değişik olmaktadır. İnsan belli bir yaşa gelince cinselliğe karşı olumlu duyguların kazandırılması ve cinsel sağlığı koruyucu bilgilerin verilmesi gerekmektedir. Cinsel talep kadar, giderilme biçimi de evlilik hayatını etkilemektedir. Cinsel anlamda kadın erkek kadar talepkâr olmazken, bu ihtiyacı farklı biçimlerde giderme talebinde bulunan erkek de ailede ciddi gerginliklere neden olmaktadır. Evlendikten sonra veya zaman içinde yaşanan cinsel sorunlar ailenin devamını tehlikeye sokmaktadır. *"Bizim karı-koca ilişkimiz yok. 7 yıllık evliyiz. Ben çocuk istiyorum. Tüp bebek yapsak olur mu?"*

591

f. Ekonomik durumlar: Aile birliğinin kurulması ve devamı sevgiyle mümkündür. Nitekim Allahu Teâlâ'da ailede 'duygusal yakınlığı' tesis ettiğini belirterek ilişkiyi destekler. Bununla birlikte aile hayatı boyunca sürekli sınanmalar geçirir. İnsanın hayat serüveni lineer bir seyir takip etmez. Başlangıcında birçok yoksunluğa rağmen ileride çalışır kazanırım inancıyla kurulan aile hayatı, bu kazançlarda başarılı olunmadığında sorunlar yaşar. Maddi kazanç aile hayatının devamında etkilidir. Bununla birlikte düzen ahlâklı bir aile reisi, muhtaç olmadan işleyen bir yaşam düzeneği ve sağlık ve eğitim hayatında sıkıntı vermeyen çocuklar ailenin en büyük kazanımlarıdır. İnsan ise bazı durumlarda sadece ekonomik durumu merkeze koyar ve ailede sıkıntıların yaşanmasına neden olur. Bu sıkıntı dini yaklaşımlardan duygusal duruşlara kadar aile bireyleri tarafından fetva sorularında dillendirilmektedir. *"Ailede kadın ve erkek açısından sevgi % kaç olmalı. Erkek, kadın birbirini % kaç sevmeli. Ben emekliyim. Eşim senin evin yok, araban yok bak senin emsallerinin kaç katlı evleri var diyor ve huzursuzluk çıkarıyor. Bu konuda din ne demektedir. Sanki hanımım beni sevmiyor?"*

Değişen kent hayatının getirdiği farklılıklar da aileyi etkilemektedir. Kadın ve erkeğin daha sık bir araya geldiği, çevre oluşturduğu, iletişime geçtiği kent hayatında aileler de değişmektedir. Yeni durumlar erkek ve kadın ilişki biçimini de değiştirmekte daha özgür, demokratik bir seyir gelişmektedir. Değişimin dini yönü ise 'İş yerinde kadın

⁵⁹¹"15 yıllık evliyiz. Eşim ilk defa arkadan ilişki istedi. Şok oldum. Bu talebi yerine getirmesem günah mı, ya bizi terk ederse yerine getirsem günah mı?" ... "Kocam çok iyi bir insan beni hiç sıkıntıya sokmaz ama bende çok naz yapıyorum. Artık çok yoruldu senden hiçbir talepte bulunmayacağım dedi. Beni terk ederse diye çok korkuyorum ne yapmamı tavsiye edersiniz?..." "Beyim oral seks istiyor. Ben çok rahatsız oluyorum. Kendimi kötü kadın gibi hissediyorum. Bu günah değil mi?" vs.

eleman çalıştırmanın şartları ve şekli kadar, bu elemanla karşılıklı ilişkinin nasıllığı' şeklinde fetva sorularına yansımaktadır. Bu gibi durumlarda kadın erkek ilişkisinde ölçü gözetilmediği zaman ciddi bozulmaların yaşandığı fetva sorularından takip edebilir. "Kadın elemanımız bütün paramızı yedikten sonra kocamı bıraktı. Bir evimiz var onun da satılmasını istiyor. Tapu benim üzerime ben satılmasını istemiyorum. Kocam şiddet uyguluyor ne yapmalıyım? Bayan iş arkadaşımın yalnız yurt dışına iş seyahatine çıkmam doğru olur mu? Eşim bu durumdan rahatsız oluyor ne yapmalıyım?" vs.

g. Dini hassasiyetler: Ailenin şekillenışı ve huzurunda dini yaklaşımlara karşı ortak tavır alışlar önemlidir. Bu konudaki farklı duruşlar ailenin huzurunu engellemektedir. Fetva sorularında da sık sık karşılaştığımız bu konuda kadının erkekten şikâyeti daha fazladır diyebiliriz. 'Eşim hacca gitmesine rağmen namazını kılmıyor, mukaddesatla dalga geçiyor, yalan söylüyor. Münafıkların yaptığı her şeyi yapıyor. Onunla evli kalmak dinen doğru mu? Karısı namaz kılmazsa adam boşaması mı gerekir. Çok söylüyorum söz verdi ama kılmıyor, benim bu durumda sorumluluğum nedir?'⁵⁹²

h. Ahlâkî donanım: Aile güveninin tesis edildiği, en üst noktada gerçekleştirildiği, gelecek kuşaklara aktarıldığı bir yerdir. Değerler, ahlâk, dinin aktarımları ailede öğrenilir. Bu bağlamda aile ilişkilerinde yaşanan kırgınlıklar, hayretler ailenin devamını olumsuz etkilemektedir. Kendisine güvenilmeyen eşler -kadın olsun erkek olsun- aile birlikteliğini sıkıntıya sokmaktadır. "Yalan sebebiyle boşanma olur mu?... Beyime hiç güvenmiyorum. Sürekli yalan söylüyor. Artık konuşamaz hale geldik. Ne yapmalıyım? ...vs."

Gayr-i ahlâkî sonuçlar da aileyi derinden sarsmaktadır. 'Zina nikâhı düşürür mü?' sorusunda karşılaştığımız bu durum hem kadın hem de erkek açısından sorulmaktadır. Zina edebilen kişinin mevcut nikâhından kaygılanması toplumsal hafızada dini tutumlar bağlamında psiko-sosyal açıdan incelenmesi gereken önemli bir duruştur diyebiliriz. Aile birlikteliğini tehdit eden durumlardan en önemlisi bir başka kadın olgusudur.

II. BOŞANMA SÜRECİNDE

A. MODERN GÜNDELİK HAYATTA DİNİ BOŞAMA

Aile birliğinin tesisi veya sonlandırılması fetva sorularında 'dini ve resmi nikâh/talak' olarak isimlendirilmektedir. Toplumumuzun önemli bir kesimi evlilik din ilişkisinde bu durumu önemsemektedir. Biz de çalışmamızda 'dini boşanmay' sosyo-kültürel açıdan ele alacağız. Bu bağlamda toplumun önemli bir kesimi tarafından ger-

⁵⁹² "Kocamın ikinci evliliği, benim ilk. Karısı vefat etmiş. İyi bir insan dediler evlendik ama kaçak elektrik kullanıyor. Hem de caminin. Buna alışmış. Bir türlü vazgeçiremedim. Başımıza bir felaket gelecek diye çok korkuyorum. Bir keresinde şikâyet ettim geldiler kestiler. Ama pek fayda vermedi şimdi de akşamları geceleri kullanıyor.. Bana günah olur mu. Biz böyle şeyler görmedik. Babam çok dikkat ederdi. Ne tavsiye edersiniz?...vs"

çekleştirilen bu gibi tavır alışlar hem aile ilişkisinin nasıllığını etkilemekte hem de aile bireylerini psikolojik açıdan ciddi sıkıntılara sokmaktadır. Toplumsal algıda dini boşamanın seyrini ve içeriğini takip etmek için fetva sorularına baktığımızda; aile birliğinde erkeğin gücünü tesisten, boşanmadan kaynaklanacak sorunlardan kaçmaya kadar bir dizi tavır alışlar karşımıza çıkmaktadır. Bu durum aile birliğini sonlandırma anlamına gelen boşamadan çok, ailenin düzeni ve devamlılığında farklı durumları gözlemlediğimiz modern [dini] sosyo-kültürel yaklaşımları karşımıza çıkarmaktadır. Bizim tespitlerimiz basında da benzer şekillerde teyit edilmektedir ⁵⁹³ Bu anlamda geleneksel dini zemininden kopartılarak modern gündelik hayata dahil edilen dini bireysel tavır alış olarak sürekliliğini devam ettirmektedir diyebiliriz. Fetva sorularının önemli bir yekûnünü oluşturan 'talak' günümüz ailesinde bu konuda yaşanan durumları ifade etmektedir. Bu anlamda dini boşama[n]malar aile birliğinde gerginliklerden resmi boşamanın gerçekleştirilmesi sürecine kadar yaşanan durumları açığa çıkartmaktadır. Fetva sorularında gözlemlediğimiz dini boşama durumlarını şu şekilde maddeleyebiliriz.

a.Cehalet: Aile birliğinde eril gücün tesisi farklı tavır alışlarla karşımıza çıkmaktadır. Kadını ikinci konumda değerlendiren bu algıda boşama daha çok tehdit bağlamında kullanılmaktadır. Kadın ve erkek olarak aile birliğini kurmak yerine kadının 'söz dinlemesi veya sözünden dışarı çıkması' şeklinde erkeğin duygusal yaptırımları çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu gibi durumların muhatabı olan kadında ise dini bilgisi çerçevesinde şekillenen farklı davranma biçimleri gözlemlenmektedir. *'Talak'ın ne olduğu bilinmeden yapılan boşama geçerli midir?* sorusunda da karşılaştığımız gibi bazı ailelerde kadın; ne talak'ın anlamından ne de sonuçlarından haberdardır. Eşinin bu durumunu bildiği halde dini yaptırımlarla kendini destekleyen erkek hem psikolojik hem fizyolojik anlamda bu konuda ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. *'Karım sözümü dinlesin diye farklı zamanlarda boşadım. Ama o bunun anlamını bilmiyor ve böyle boşanma olmaz diye sürekli yanıma geliyor. Bende git diyemiyorum. Zaten gitmesini de istemiyorum. Ama bu boşamaların sayısı çok fazla oldu. Şimdi Allah beni cezalandıracak başımıza kötü bir şey gelecek diye çok korkuyorum. Karımı çok seviyorum ondan boşanmak istemiyorum ne yapmalıyım? ... 'Dört aylık evliyim. Eşim sözümü dinlesin diye üç ayrı zamanda boşadım ama şimdi bütün haklarım bitti. Ne yapacağım. Çok kötü durumdayım?...vs.* Bu anlamda günümüzde aile içinde yaşanan gerginliklerden sonra öfkeli durumlarda yapıldığını gözlemlediğimiz dini boşama bireylerin zihinlerinde ve davranma biçimlerinde geleneksel dini zemininden kopartılmış bulunmaktadır.Şaka yoluyla söylenen boşama kelimelerini de bu bölümde değerlendirmek uygun olacaktır.

⁵⁹³ "Öyle boşanma hadiseleriyle karşılaşıyorum ki Kur'anî prosedüre uyulmamış, fihi ahkama riayet edilmemiş, ehliyet unsurunu ortadan kaldıran-sarhoş-öfke vb.- durumlarda yapılmış ve şimdi pişmanız, ne yapacağız sorusu..." Ahmet Kurucan, 'Boşanmada Yetki Düzenlenmesi', 2.4.2009 Zaman.

"Eşim şaka ile bana iki defa "boş ol" dedi. Evliliğimizin durumu nedir? Boşama sözlerini kullanmak resmi nikâhı düşürür mü? Eşimi yanımda olmaksızın boşadım. Bu boşama geçerli mi? Dini bilgilenme kaynaklarının yetersizliği bu konuda birçok sıkıntıların yaşanmasına neden olmaktadır. "Eşiime boş ol dedim. Cami imamı bir hakkın gitti dedi. Ne yapmalıyım" şeklinde ki fetva sorusu bu duruma kısa bir örnektir sadece.

"Beyimle boşanma konusunu konuşuyorduk. Sürekli boşanma, boşadım sözlerinden örnekler okuduk. Bu durum nikâhımızı etkiler mi? şeklindeki sorular da toplumda bu konuda yaşanan bilgi eksikliğine güzel bir örnektir.

b. Öfke: İnsanı olumsuz olarak etkileyen bu durum dini boşamalarda sıklıkla yaşanmaktadır. Burada da kasıt aileyi sonlandırmak yerine bireylerin güç üzerinden gündelik hayatlarını yeniden tesis etme mücadelesidir. Nitekim eylemin akabinde pişman olmalar, fetvayı arayıp çözüm yolları talebi de niyetin boşanma olmadığını göstermektedir.

Öfke de ikiye ayrılır. Psikolojik veya fizyolojik herhangi bir rahatsızlıktan kaynaklanan boşamalar. "Beyim şeker hastası kızınca beni boşuyor sonra da üzülüyor. Ne yapmam gerekir?" vs.

Ailede yaşanan kavga ve tartışmalar sırasında yapılanlar. "Beyimle kavga ettik. Ama iyi bir kavga. Şimdiye kadar böyle bir şey yaşamamıştık. Çok kızdı. İlk defa boşama kelimelerini söyledi. Bu durum evliliğimizi etkiler mi?... "Öfke anında boşama sözleri geçerli mi?"

Kadının hareket alanının kısıtlandığı durumlarda kullanılan örf merkezli kelimeler de -şart- aile düzenini olumsuz olarak etkilemektedir. "Kocam bana bir daha sorarsan kötü olur dedi. Bu ne demek, nikâhımızı etkiler mi? şeklinde fetva sorularına yansımaktadır.

c. Vesvese: İnsanın bilmesi, öğrenmesi sağlıklı düşünmesi, doğru kararlar almasında etkilidir. Hayatı an boyutundan çıkartıp dünden yarına şeklinde daha geniş bir zaman dilimine yayarak düşünmek insanın alacağı kararların önemli ve sağlıklı olmasını belirler. Yapılan yanlış düzeltilecek doğru bilgi kaynaklarından yoksun olmak da insanı sıkıntıya sokar. Nitekim geçmişe yönelik olarak duyulan pişmanlıklar bazı durumlarda insanın psikolojisini bozmakta ve takıntı haline gelerek hasta etmektedir. Nitekim bir fetva sorusundan karşılaştığımız; '4 yıl önce eşime boşama sözleri sarf etmiştim, ardından tekrar dini nikâh kıydırdık; fakat şimdi içimiz rahat etmiyor, nikâhımız şu an var mı? Bu durum vesvesenin boşama sözleri üzerinden devam eden sürekliliğini açığa çıkartmaktadır diyebiliriz.

d. Mekânsal uzaklık:Aile birliği ortak mekânın paylaşımını gerektirir. Aile bireylerinin karşılıklı yakın ilişkileri aynı mekânın paylaşımıyla mümkündür. Ne var ki hayatın içinde yaşanan sıkıntılar bazı durumlarda mekândan da uzak kalmayı gerektirir. Her hangi bir sıkıntı olmadan yaşanan mekânsal uzaklıkların boşanma anlamına gelip gelmediği fetva sorularına da yansımaktadır. "*Eşim yurt dışında çalışıyor. Senelik izninde görüşüyoruz. Bu kadar uzun ayrılık nikâhı bozar dediler. Bu doğru mu? vs.*"

e. Öğrenme talebi: Boşama sözlerinin ne gibi yaptırımlar getireceğini öğrenme talepleri de fetva sorularında görülmektedir. Özellikle dini nikâh resmi nikâh - dini boşama resmi boşama karşılıklılığı toplumda yanlış algılamalar ve sonuçlara neden olmaktadır. "*Resmen boşanan dinen de boşanmış sayılır mı?*" sorusunda da görüldüğü gibi bu konu bilinmemektedir. Modern gündelik hayatı kolaylaştıran ve hızlandıran teknolojik imkânlar aile birliğini sonlandırmada da kullanılmaktadır. "*Beyimle kavga ettik. İşe gitmişti. Oradan seni boşadım diye mesaj çekmiş bu olur mu? vs.*"

B. İKİNCİ EVLİLİK

Aile ilişkisi bir aidiyet zemini oluşturmaktadır. Kadın, erkek, çocuklar, sosyal çevre ve toplum aidiyetin içeriden dışarıya doğru genişleyen halkalarıdır. Bu aidiyet aileyi dış etkenlere karşı korumakta, zarar görmesini engellemektedir. Erkek algısında önemli bir yeri olan 'bir başka kadın' olgusu sıkıntılı bir durumdur. Güç ilişkisinden, motivasyon talebi kadar, değişen sosyo-ekonomik çevreye uyum sağlama veya bozulan sağlık karşısında moral bulma anlamında da 'bir başka kadın talebi' erkek davranma biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Bu durum fetva sorularında ; "*Beyim 50 yaşında. Çok sağlıklı bir adamdı ama bazı arazlar görüldü. Bu onu çok etkiledi. Morali bozuldu. Ben de sağlıklı ve genç gösteriyorum ama beni unut diyor. Kalkavan gibi dünya turuna çıktı diye düşün ben evleneceğim dedi ve gitti. Bu ne demek şimdi. Hem kocamı durdurmak hem de dini anlamda beni olumsuz duruma sokmayacak nasıl tavır almalıyım? İkinci eş almak için hanımın rızası şart mı? ... "Erkek arkadaşım eşine saygısızlık yapmamak için dini nikâh yaptırmıyor. Onu nasıl ikna edebilirim. Biz günaha girmiyor muyuz?" ...vs şeklinde her gün birçok soruyla karşılaşmaktayız.*

Modern gündelik hayatta kadın hem maddi hem de fiziki anlamda daha serbest olmaktadır. Eğitim ve çalışma hayatında kadının da yer alması aile ve sosyal çevre hinterlandını genişletmiş ve değiştirmiştir. Büyük şehrin farklı kalabalıkla birlikte tesis ettiği yaşam tarzı bireyselleşmeyi hızlandırırken kişiyi yalnızlaştırmış ve gücünü azaltmıştır. Nitekim modern gündelik hayatta çalışma hayatının zorluğu ve aile ilişkisini devam ettirmesini engelleyen durumlar, ekonomik özgürlüğünü elde eden kadını bir partnerle birlikte yaşamaya yöneltmektedir diyebiliriz. Bu durum erkeğinde işine gelmekte hem ekonomik açıdan aile sorumluluğundan kurtulmakta hem de yakın ilişkisinde farklı motivasyonlar yaşamaktadır. "*Karısının haberi olmadan evli bir adamla dini*

nikâh caiz mi?, "... "Evleneceğiz diye bir ilişkiye girmiştik. Sonradan evli olduğumu öğrendim. Çok üzüldüm ama ilişkim yedi yıldır devam ediyor. Üstelik ailem bilmiyor. Sürekli beni isteyenler oluyor ve hayır diyorum. Tam bir çıkmazdayım. Ne yapmalıyım? ..."Erkek arkadaşım evli. Bari dini nikâh yaptırabilirim diyorum. Ondan maddi hiçbir talebim yok hatta daha çok kazanıyorum. Ama dinen çok önemli aile sorumluluğu alamam diyor. Bu ne demek. Dinen aile önemli de ilişki önemli değil mi?... vs."

Mevcut durumun benzerini gereksizlik olarak kabul eden kadın algısı ise bir başka kadını kabul etmez, israf görür. Dolayısıyla kadın açısından anlamadığı ve anlamlandıramadığı durumları yaşamak zorunda kalması ailede depresyondan dağılmaya kadar ciddi sıkıntılara neden olmaktadır. *"Ben çok güzel bir kadıyım. Gencim elimden her iş gelir. Ama kocam yine de bir başka kadını sevmiş. Bunu hazmedemiyorum. Bitti bak sana döndüm diyor ama kocamı affedemiyorum. Ne demek sana döndüm, ben ailesi değil miyim. Çocukları var, karısı var, her şeyi yerinde ne istiyor bu adamlar anlamıyorum ki. Erkeklerden nefret ederken oğluma bile dokunamıyorum. Kadın olmak çok zor. Bu şekilde düşünmem günah mı?"... vs.* Bu anlamda aile birliğini tehdit eden en önemli sorun 'bir başka kadın' talebidir diyebiliriz.

Kadının duygusal, fiziksel, ekonomik açıdan eksik hissetmesine neden olan bu durum, fetva sorularında bütün boyutlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Arkası güçlü olmayan veya kendi ayakları üstünde durma imkânı olmayan kadın, eşini dışlayarak ailesini devam ettiren bir çok vakıa da boşanmayla sonuçlanmaktadır. *'Kocam bir kadına takıldı, içkiye başladı?...'*⁵⁹⁴

III. RESMİ BOŞAMA

Toplumların hayatında boşanmanın olmadığı hemen hemen hiçbir çağ ve kültür çevresi görülmemektedir. İslam dini de haklı/meşru bir sebebin varlığı durumunda boşanmaya cevaz vermiştir. Kur'an-ı Kerim; "boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutmak ya da güzelce salıvermektir..." (Bakara 2/229) diyerek durumun dini karşılığını açığa çıkartır. Boşanma aile birliğini bozmakla beraber bazı durumlar da ciddi kazanımlar sağlar. Devamı psikolojik, ekonomik, fizyolojik anlamda imkânsız olan ve fertlerini harama yönelten aile atmosferleri boşanma sayesinde normale dönebilir. Bununla bir-

⁵⁹⁴ "Eşim iş adamı. 30 yıllık evliyiz. Çocuklarım üniversitede. Ayda, iki ayda Rusya'ya gidiyor. İki sene önce Rusya'da evlendiğini duydum. Kendisi de kabul etti. Boşanmayı asla kabul etmiyor. Ben sizsiz yapamam diyor, bizim bir dediğimizi de iki etmiyor. Ta oralardan durumumuzu sorup eksiklerimiz var mı diye kaygılanıyor. Doğrusu hakkını yiyemem bize iyi bakıyor ama ben o kadını bir türlü kabullenmiyorum. Rusya'da sokakta kalmış bir çocuğu olan dul bir kadınmiş. Onu sokaktan kurtarmak için evlenmiş. Boşansam beyim bırakmıyor. Geçenlerde fala baktırdım. Eşini eve bağlayabilirim dedi. Ama şimdi de günahından korkuyorum. Hem yaptığım işin günah olduğunu hem de eşimi o kadından uzaklaştırdığımda sokakta kalırsa onun vebalini taşıyıp taşımayaacağım beni düşündürüyor. Sizce ne yapmalıyım. Eşimi o kadından uzaklaştırmak için okuttursam günah mı?"

likte keyfi olarak veya kişisel hedonik yaklaşımlarla aile birliğinin sarsılması veya bozulması doğru değildir. Nitekim aile birliğinin devamı dini anlamda desteklenirken, ailede yaşanacak eksiklikler erkek ve kadın ayrı ayrı cennet nimetleri olarak vaat edilir. Bu durumların fetva sorularında karşılaştığımız örnekleri kısaca şu şekildedir.

a. Resmi boşama- Dini nikâh: Toplumumuzda dini nikâh-resmi nikâh ikiliğinin sonuçlarından biri de resmi boşamanın dinen boşama yerine geçmediği kabulüdür. Gündelik hayatta karşılaşılan sıkıntılara çözüm bulmak amacıyla dini boşanmalar yapılmaktadır. Bu durum hem aile hayatını devam ettirmek isteyen çiftler tarafından hem de resmen boşandığı halde karısına eza çektirmek için 'dinen boşamadığını' söyleyen erkekler tarafından gerçekleştirilmektedir. Aile hayatını devam ettirmek isteyen çiftler özellikle yaşadıkları maddi sıkıntının telafisinde bu yola tevessül etmektedirler. Yalan beyan üzerinden yapılan bu gibi tasarruflar kişinin mevcut durumunu olumsuz olarak etkileyerek psikolojik sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktadır. Fetva sorularında sıklıkla karşılaştığımız durumlara ; *"Babasından maaş almak için kadın resmen boşanıp dinen boşanmasa nikâhı devam eder mi?... İflas ettik. Mallarımız elimizden alınmasın diye eşimden ayrıldım. Aynı evde oturuyoruz dini nikâh yaptırmam gerekir mi?... Resmen boşandık ama beyim dinen boşamadım, hiçbir yere gidemezsin diyor. Mahallemizdeki hoca kadın da beyin boşamazsa bastığın toprak lanet eder, dedi. Bu doğru mu?..."*⁵⁹⁵ şeklindeki sorular sadece birkaç örnektir.

b. Aynı mekânı paylaşma: Aile hayatının geçirdiği sarsıntılar bazı durumlarda içinden çıkılamayacak ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle düşük gelirli ailelerde veya kendine bakamayacak eşler olması sonucunda boşanmalar aileyi zorlamaktadır. Sosyal çevre ve çocukların etkilenmeleri de boşanmaların açığa çıkmasını engellemektedir. *"Biz eşimle boşandık ama kimse bilmiyor. Çocuklar etkilenmesin istiyoruz. Çevremiz de bize kızacak onların haberdar olmasını istemiyoruz. Bu durumda evden ayrılmamız da mümkün değil. Aynı evi paylaşıyoruz ama ben kızımın odasında kalıyorum. Zaten ev benim eşim kendisine ev alacak durumda da değil. Kendi bakımını da gerçekleştiremez. Böyle bir yaşam tarzı günah mı?... Karım çok asabi beni ve annemi dövüyor. Bundan nasıl kurtulabilirim? Boşanacağız ama ailesine söylemeyeceğiz...vs".*

c. Boşanma süresinin uzaması: Resmi boşama süreci uzun soluklu bir yoldur. Her ne kadar son düzenlemelerle kısaltılsa da ailenin devamı esas alındığı için bu sürede fertlerin uzlaşp uzlaşmayacaklarına bakılır. Yeni kurulan aile mahkemeleri de bireyleri uzlaştırmaya yönelik bir açılmıdır. Nitekim bu süreçte barışan birçok aile görülmektedir. Bununla birlikte uzlaşma imkânı olmayan çiftlerde boşanmanın uzaması ciddi

⁵⁹⁵ *Karımın çok borcu var, evimizde elimizden gidecek resmen boşanıp aynı evde yaşasak olur mu?...*

gerginliklere neden olmaktadır. Özellikle bir sonraki evliliğin gecikmesi durumu fertleri farklı çözüm arayışlarına yöneltmektedir. "*Boşanma sürecindeyim ama hala boşanmadık. Uzun sürüyor. Bu aşamada bir başkasıyla imam nikâhı yaptırabilir miyim?'*... *Boşanma sürecinde bir adamla dini nikâh hk? Resmen boşanmamış olan kadınla dini nikâh yapabilir miyim? vs"*.

IV. BOŞANMA SONRASI YAŞANAN DURUMLAR

a. Aynı kişiyle tekrar evlenme: Aile insanı birçok açılardan etkileyen kurumdur. Sosyal anlamda aile olmakla toplumsal hayatta yeni bir kimlik ve misyon sahibi olur. Bireysel anlamda kazanmanın paylaşarak çoğalmasına imkân verir. Aile için harcanan parayı sadaka olarak değerlendiren hadis-i şerif de kişinin kazanma hırsını hem bireysel hem de toplumsal anlamda dengeler ve hayra çevirir. "Bir kimsenin harcadığı paraların en değerlisi (birinci sırada olanı) aile fertlerine harcadığı paradır."⁵⁹⁶ Aile bireye kendini gerçekleştirme imkânı verirken sosyal ve toplumsal sorumluluklarını da derinleştirir. Hayatın rutinliği ve yakın ilişkilerde yaşanan yıpranma aile birliğini sonlandırmada yeterli olmaktadır. Hayatın zorluklarına aile olarak karşı koymayı taahhüd eden nikâh algısında ciddi değişimler olmaktadır. Bu anlamda hayat zorluklarla mücadeleden çok haz eksenli olarak yeniden düzenlenmekte ve tahammül sınırı iyice azalan modern insan için boşanma hızlanmaktadır diyebiliriz. Nitekim bu gibi durumlarda boşanma kişiye terk ettiği hayatı tekrar gözden geçirme imkânı vermektedir. Yapılan yanlışlar kişilerde pişmanlığa neden olmaktadır. Fetva sorularında gözlemlediğimiz "*Resmi nikâhtan boşanan tekrar evlenebilir mi?'*... *Mahkemenin boşaması kaç boşama. 6 yıldır ayırıyoruz tekrar evlenmek istiyoruz bu olur mu?'*...vs, sorularını bu açıdan değerlendirebiliriz.⁵⁹⁷

b. Bir başkasıyla evlenme: Boşanma dinen hoş görülmemekle birlikte caiz bir davranma biçimidir. Aile birliğinin devamını ciddi anlamda sıkıntıya sokan durumlar da kişilere boşanarak yeniden evlenme imkânı sağlar. Fetva sorularında da bu konuda oldukça fazla örnek vardır. "*Boşanan bir kadın ne zaman evlenebilir?'* sorusu bu konunun en başat örneğidir. Bununla birlikte resmen boşanmanın uzaması bireylerde ciddi sıkıntılara neden olmaktadır. Bir de psikolojik anlamda karşı tarafı sıkıntıya sokmak hedefleniyorsa yeniden evlenerek hayat kurma gittikçe zorlaşmaktadır. "*Mahkeme yo-*

⁵⁹⁶ Müslim, Zekât, 38. I, 692. Tirmizi, Birr, 42. IV, 344. No: 1966. İbn Mâce, Cihad, 4. II, 9222. No: 2760. Ahmed, V, 277) Bu konuda birçok hadis-i şerif bulunmaktadır. Bir diğeri de şudur: "Nefsinin ihtiyaçlarını karşılaman kendin için bir sadakadır. Çocuğuna yedirip içirmen senin için bir sadakadır. Eşine yedirip içirmen senin için bir sadakadır. İşçine / hizmetçine yedirip içirmen senin için bir sadakadır." (Ahmed, IV, 131-132. bk. İbn Mâce, Ticâret, 1. II, 724. No: 2138. Müslim, Vasiyet, 8. II, 1253

⁵⁹⁷ Bir başka soru da; "Biz iki kere resmen evlendik. Evlilik ve ayrılık süremiz toplam 15 seneye tekabül ediyor. Şimdi tekrar evlenmek istyoruz. Bu nikâh caiz mi?"

luyla boşanmada iddet ne zaman başlar?, sorusu bu gibi durumlarda yaşanan sıkıntılara işaret etmektedir.⁵⁹⁸

c. Öngörülemeyen durumlar: İnsan hayatta bir çok olay yaşar. Dini anlamda da insana dünya hayatında pek çok imtihanlardan geçeceği söylenmiştir. Nitekim ayeti kerimede Allah; 'Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendiellerinizle işledikleriniz yüzündendir. (Bununla beraber) Allah çoğunu affeder (Şûrâ - 42/30) buyurarak yaşamayı tercih ettiği hayat tarzında insanın rolünü açığa çıkartır. Aile olarak yaşananlar da başa gelen sıkıntıların bir bölümüdür. Hastalık, sağlık, varlık, yokluk dünya hayatının imtihanlarıdır. Yaşanan sıkıntıların konumuza tealluk eden fetva sorularındaki bir örneği de; "*Eşim yedi yıldır hapiste, bir kez boşanma davası açmış vazgeçti, şimdi çıkacak, yeniden nikâh akdi yapmamız gerekir mi?*", şeklindedir.

d. Baba evine geri dönme: İnsanın yaşadığı bir çok problem aile birliğine zarar verir ve boşanmalar gerçekleşir. Aile birliği içinde kendine ait bir yaşam alanı kuran kadın, erkek, çocuklar ailenin dağılmasıyla ciddi gerginlikler yaşarlar. Her yeni durum kişiden farklı beklentiler talep eder. Sırf bu talepler bile aile birliğinin bozulmasını engelleyebilir. "*On yıllık evliyiz. Beş yaşında bir kızım var. Eşimle çok ciddi sıkıntılarımız yok aslında ama evle pek ilgilenmiyor. Sanki biz yokuz. Evde ben ve kızım bir grup bir o tek başına istekleri olan kişi şeklinde bir yaşamımız var. Buna çok üzülüyorum. Bize vakit ayırması gerektiğini ona ihtiyacımız olduğunu söylüyorum ama. Bir kulağından girip diğerinden çıkıyor. Ayrılmasını istiyorum ama eve dönmek ağabeyimlerin, babamın baskısı demek. Bir de dul kadınsın. Bu baskıyı istemiyorum eşimin yanında da bu şekilde nasıl devam ederim bilmiyorum. Bana ne tavsiye edersiniz?*" ...vs

Ailesi içinde kendine aitliği öğrenen bireyler ise bu yeni durumdan çok etkilenip psikolojik rahatsızlıklar yaşayabilirler. "*Boşandıktan sonra babamın evine geldim. Kardeşim bana darp etti. Doktor raporu var. Mahkemeye versem günah mı? ...*"⁵⁹⁹

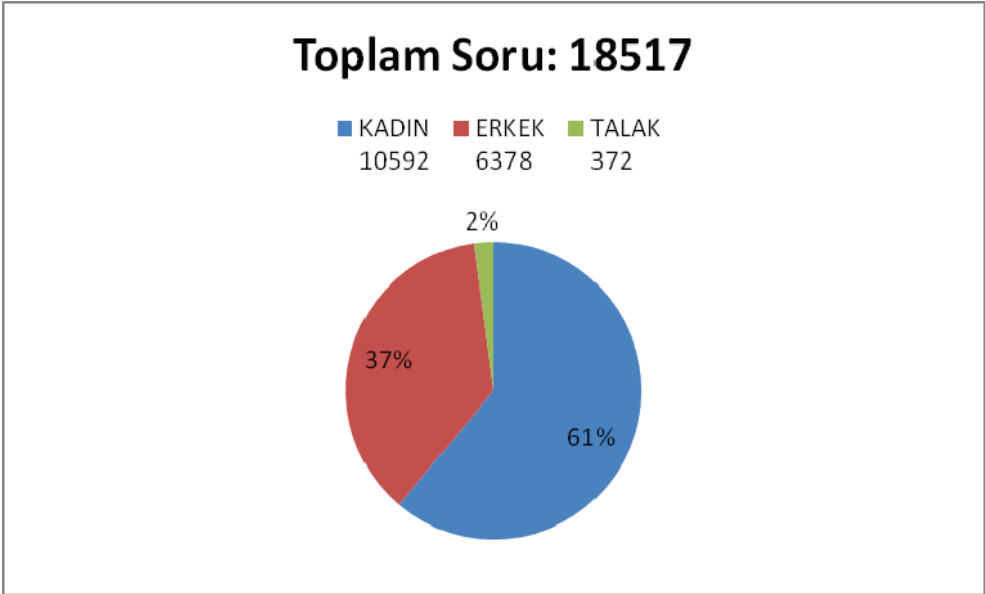
Bunun yanında dinen kendi haklarını boşanma stresi veya cahillik nedeniyle alamayan kişiler de; "*Boşanmış ve mehrini almamış kişi mehrini daha sonra isteme hakkına sahip midir?*", şeklinde sorular sormaktadırlar.

⁵⁹⁸ Bu konuda bir başka soru da; "*Eşim bir türlü boşanıyor. Mahkeme uzadı da uzadı. Ben ailemin yanında kalıyorum. Çok zor durumdayım. Başkasıyla evlenmek istiyorum. Sürekli talip getiriyorlar ama boşanamadığımız için evlenemiyorum. Mahkeme sonuçlanana kadar dini nikâh yaptırırsam günah mı?"*

⁵⁹⁹ "*Ben liseye gidiyorum. Annem babamdan ayrı. Anneannemlerle yaşıyorum. Evde dayım da var bekar. Bana taciz etti. Anneanneme söyledim. Uydurma dedi. Annem kendisini dine verdi. Gündüz dini toplantılar, gece namazları beni görececek halde değil. Ne yapacağımı bilmiyorum. Dayıma darp etsem günah mı?"*

V. DAĞILAN AİLE BİRLİĞİNE DİB AİLE BÜROLARININ KATKISI

Aile büroları DİB'nın 2000'li yıllarda müftülükler ve merkez camiler bünyesinde geliştirdiği yeni hizmet birimleridir. Vatandaşların yaşadıkları aile sorunlarının dini karşılıklarını vermek üzere tesis edilmiştir. Boşanmanın dini anlamda eksi değer olarak kabul edilip kadın üzerinde bir de dini baskı kurulmasının sıklıkla yaşandığı günümüzde aile büroları kadın, erkek, çocuk ve aile hayatının devamında olumlu anlamda yardımcı olmuştur diyebiliriz. Dağılan ailelerin ise streslerini, gerginliklerini daha kolay gidermelerine vesile olmaktadır. 2008 yılı İstanbul Müftülüğü Bayan Fetva Odasına gelen toplam soru adedi 18.547 bunun 10.592 kadın, 6378 erkek, talak 362 dir. Aile bürolarının aileye destek yardımları şu şekilde maddelendirilebilir:

a. Psikolojik-tıbbi tavsiye: Öncelikle yaşanan sorun karşısında zor durumda kalan bireyin mevcut durumda kendi olumsuz algısını düzelterek ayaklarının yere sağlam basmasını sağlamaktadır. Zulme rıza gösterilmeyen dinin mensupları olarak erkek olsun kadın olsun yaşanan durumun sağlıklı tetkiklerinin yapılması gerekmektedir. Aile büroları birey bazında yaşanan durumun test edilmesini sağlayarak problem alanları ve sonuçlarıyla alakalı olarak tarafları bilgilendirmektedir.

Bu zaviyeden olarak psikolojik sıkıntı yaşayan aile bireyleri uygun sağlık birimlerine yönlendirilirken dini olarak yaşanan durumun ibadet ve imanını etkilemediği söylenmektedir. Böylece gündelik hayatında ciddi anlamda sorun yaşayan kişi, dinden destek alarak ayakta durmayı başarmaktadır. Sağlık anlamında tedavinin gerekliliğine

aile bürolarının destek vermesi kişi için tedavi sürecini hızlandırmaktadır. Burada en sıkıntılı durum erkeğin tedaviye yanaşmaması olmaktadır.

b. Dini tavsiye: Din aynı zamanda bir öğüttür. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi bizi arayan birçok vatandaş doğru kişilerle konuşmak, dertleşmek istemektedir. Ele aldığımız konu çerçevesinde düşünürsek genelde ailelerde birçok sorun yaşanmakla beraber boşanmayı düşünmemektedir. Bunda boşanmanın dinen çirkin görülmesinden ekonomik imkânsızlığa kadar bir dizi neden rol oynamaktadır. Aile büroları boşanmaktan çok dertleşmek, sohbet etmek, sorunundan haberdar etmek, güvenilir bir kişiyle konuşarak psikolojik rahatlamaya yardımcı olmayı da gerçekleştirmektedir.

b1. Dinleme: Aile büroları telefonla gelen fetva sorularının hilafına kişilerle karşı karşıya temas halinde olunan mekânlardır. Bunun için öncelikle muhatap olunan kişiyi iyi dinleme gerçekleştirilmelidir. Bazı durumlarda sırf dinlemek bile kişinin soruna dair stresini hafifletmektedir.⁶⁰⁰ Özellikle büyük şehirlerin kalabalığında iyice yalnızlaşan bireyi ayakta tutmak gerekmektedir. Yanında yakınında kendini dinleyecek ve dedikodusunu yapmayacak, onu küçük düşürmeyecek kişiler bulamayan şehir insanı diyanet bürolarında bunu gerçekleştireceğini düşünmekte ve güvenle gelmektedir.

Bazı durumlarda da çocukları ve ailesi için kendini feda eden birçok kadın yaşadığı sorunun çözümü ayrılmak olduğu halde bunu gerçekleştirmemektedir. Bunda kadının zayıf iradeli olması kadar boşanma sonrasında ihtiyacı olan destek imkânlarından mahrum olmasının da etkisi vardır. Bazen de aile destek olsa bile kadın sosyal algıdaki indirgemeci yaklaşımla mücadele edemeyeceği için boşanmak istememektedir. Bazı durumlarda da her ne olursa olsun erkeğe alışma ve bağımlılık geliştirip eşini sevdiği söylenmektedir. Bu ve benzeri durumlarda Aile büroları olarak öncelikle doğru soru analizi yapılmaktadır. Gelen telefondaki kasıt neye tekabül etmekte bu açığa çıkartılmaktadır. Karşı tarafın sohbet talebi imkânlar çerçevesinde yerine getirilmektedir. Bu anlamda aile büroları öncelikle iyi bir dinleyen formatını gerçekleştirmelidir diyebiliriz.

b2. Konuşma: Büro elemanı hakkı tavsiye formatında kendini eğiten bir kişi olmaktadır. Karşısındakine örnekler verirken tek taraflı beyanlardan uzak olmalıdır. Aile olmanın önemi ve anlamını kişilerin sorunlarını da gözeterek tekrar gözden geçirmelerini tavsiye etmektedir. Günümüz şartlarını da gözetmeli afâki örneklerden kaçınılmalıdır. Aileler genelde olayları sadece kendi açılarıyla vermektedirler. Bunu aklından çıkarmayan büro elemanı kadın ve erkek olarak danışanın boşluklarına dikkat çekmeyi ihmal etmemelidir. Konuşma bittikten ve kişi rahatlatıldıktan sonra da hakkı tavsiyeye sıra gelmektedir. Hz. Peygamberin hayatından örnekler verildiği gibi birçok kişinin de

⁶⁰⁰ Bu konuda telefon konuşmalarımızda da teşekkürler almaktayız.

benzer sorunu yaşadığının söylenmesi karşı tarafı rahatlatmaktadır. Sadece kendisinin böyle bir yaşadığını sanan kişi Allah'u Teâlâ'nın kendisini cezalandırdığı tezi üzerinde varlığını anlamlandırmaktadır. İşte aile büroları tam da burada kişinin yaşadıklarının benzerini veya daha ağırını diğer insanların da yaşadığını aktararak yaşadığı problemin etkisi hafifletilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda aile büroları kişileri sorunun içinden çıkartarak ayaklarının daha sağlam yere basmasına neden olmaktadır. Takdir edersiniz ki boşanan ama dinen boşamadım diyen bir eş karşısında zor durumda kalan kadına hem dini hem de psikolojik yardım aile büroları tarafından yapılabilir. Dinen boşanmanın gerçekleştiğini öğrenmesi Kadına Allah katında yanlış yapmadığının bilgisini sağlarken onu hem itikadi hem de psikolojik anlamda rahatlatmaktadır.

Bu arada büro görevlisi görev alanının terapi yapmak olmadığını da hep aklında tutmalı gereksiz açıklamalardan kaçınmalıdır. Özellikle vesvese sorularında ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu gibi durumlarda kişi vakit kaybetmeden doktora yönlendirilmelidir.

c. Faaliyetler: Halkı dini anlamda bilgilendirmek başkanlık elemanlarının en önemli görevleridir. Aile büroları da görev alanlarında hedef kitle olarak aileyi merkeze koyarken içerik olarak çocuktan- yaşlıya çok geniş bir yelpazeyi bilgilendirmeyi hedeflemektedir. Bu faaliyetlerin içerikleri bürolara danışmaya gelen kişilerin yaşadıkları sorunlar baz alınarak oluşturulmaktadır.⁶⁰¹

Uygulama içerikte kalite yanında konunun uzmanlarının büro faaliyetlerinde değerlendirilmesi imkânını sağlamıştır. Bu anlamda DİB faaliyetleri artan kalitede genişleyerek devam etmektedir. Burada hem kurum mekânlarında eğitim gören vatandaşlarımız bilgilendiği gibi kültür merkezlerinde de kurum görevlilerimiz rol almaktadır. Ayrıca hutbe ve vaaz konularında da aile bürosunda karşılaşılan sorunlar değerlendirilmektedir. Aile büroları açılımı kurumumuza birçok açılardan yeni faaliyet alanları kazandırmıştır.

d. Dini bilgilenme: Aslında fetva sorularında da gözlemediğimiz gibi erkeğin ve kadının dini öğrenme ve davranma biçimlerinde ciddi eksiklikler bulunmaktadır. Ailede veya kamuda gördüğümüz şiddetten, gündelik hayatta yaşanan değişimlere kadar bir dizi ego merkezli karşılıklar, dini anlamda eksik bilgilenmeyi açığa çıkartmaktadır. İnsanın mevcut durumlar karşısındaki tavır alışları aile ve sosyal çevreden öğrenmeleri üzerinden gerçekleşmektedir. Eğitimin bu ayağının eksik olması insan ilişkilerinde de sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Hangi alanlarda dini doğru bilgilendirme

⁶⁰¹ Nitekim İstanbul Müftülüğü aile bürosu kitapçığı bu şekilde hazırlanmıştır. Ayrıca bkz. *Nevin Meric*, Değişen Kadın Yaşamı *Elest Yayınları*, İstanbul 2005

imkânları bulunmaktadır, sorusu en kaba hatlarıyla aşağıdaki şekilde tasnif edilerek cevaplandırılabilir.

DİB yazılı ve görsel medya imkânlarından yararlanarak halkı doğru dini bilgilendirme açısından etkili olmaktadır. İlahiyat Fakülteleri ve DİB dini kaynakları basmak ve okunmasını sağlamak bakımından eğitime ciddi bir katkıda bulunmaktadır.

Telefonla sorunların danışma hattı olan fetva birimi DİB'in en yaygın doğru bilgilendirme hizmetidir. Bunun yanında Internet sitesiyle de sanal âlemde dini bilgilendirme yapmaktadır. Aile büroları vatandaşı 'sorunu' açısından aydınlatırken kurumsal anlamda da dini doğru bilgilenmeyi gerçekleştirerek toplum bazında aile sorunlarını azaltmaya katkıda bulunmaktadır. Medya programlarıyla da halkın din konusunda doğru bilgilenme ihtiyacını gidermektedir.

4.4.2009

Nevin Meriç

İstanbul Müftülüğü Din Hizmetleri Uzmanı

BAŞKAN – Nevin Hanım'a teşekkür ediyoruz.

Şimdi, “Aileyi Tehdit Eden Unsurlar” konulu tebliğini sunmak üzere, sosyolojide doktorasını yapmış olan Dr. Aşenur Kurtoğlu arkadaşımıza sözü veriyoruz.

AİLEYİ TEHDİT EDEN UNSURLAR

Dr. Ayşenur KURTOĞLU

Kâinatın kendisi ile şereflediği anın hürmetine yapılan bu güzel program için kıymetli Bakanımız Sayın Sait YAZICIOĞLU'na, Diyanet İşleri Başkanımız Sayın Ali Bardakoğlu'na ve bugün burada bizi ağırlayan Balıkesir Müftülüğümüze ve emeği geçen herkese teşekkür ediyor, bu güzel gayretlerin ta kıyamete kadar en güzel şekilde tesir ve kıymete ulaşmasını dileyerek hepinizi saygıyla selamlıyorum efendim.

İnsanlığın en kadim kurumu olarak, her yaştaki birey için vazgeçilmez en temel kurum olan aile, insan gibi kâinatın en şerefli varlığının hayata gelmesi ve yetişerek insanlık ailesine katılmasında vesile olmanın yanında, ailenin temel sacayakları olan eşlerin karşılıklı muhabbet ve sorumlulukları açısından da çok önemli fonksiyonlar yerine getirmektedir. Böylesine önemli bir kurumun en önemli harcının bireyleri arasındaki “muhabbet” olması ayrı bir dikkat konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mucizevî durumun insanın kendi uhdesinde bir şey olmadığını, Yüce Yaratıcımız biz-zat kutsal kitabımızda Rum suresi 21. Ayet-i Kerime’de “Size kendilerinizden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet kılması da onun ayetlerinden” diyerek hatırlatmaktadır. Sevmenin kendi irademiz dışında olduğunu bize hatırlatan Yüce Yaratıcımız, işte bu yüce duygularla kurulan yuvayı da insanlara “iki dünyanın da saadet kapılarını açacak bir yuva” olarak bizlere sunuyor.

Dininin ve güzel geleneklerinin tesiriyle yoğrulmuş Anadolu topraklarında aile hayatının erdemlerini ve güzelliğini pratikte bize gösteren örneklerle hem köyde hem de kentte çokça rastlamamız mümkündür. Kendi değerlerinin farkında olarak aile konusunda yapılan çalışmaları incelemek bu bakımdan daha önem arz etmektedir. Aile ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunun batı kaynaklı olması onlardaki problem ve açmazların aynen ülkemize transfer edilmeye çalışılmasını ilmi gerçeklik açısından çok da isabetli bulmadığımızı burada hemen ifade etmek isteriz. Bugün aile yapımızın sağlamlığı ve dünyaya örnek teşkil edecek derecede sağlam olduğunu batılı araştırmacılar bizatihi kendileri dile getirerek; “Batıda aile kurumundan başlayarak diğer sosyal müesseselere

sirayet eden çözülme vetiresini ancak Türkler değiştirebilir. Bu itibar ile Türk aile yapısı Batı'da misal alınmalı ve taklit edilmelidir"⁶⁰² demektedirler. Bu konuda Avrupa aile tarihine küçük bir bakış bile kendi aile geçmişimizin ne kadar yüz ağartıcı olduğunu ortaya koymaktadır.

Batıda 19.yy.a kadar kadının ve çocuğun dövülmesini çok normal hatta otoriteyi sağlamak için bunun gerekli olduğuna inanan bir dönemden yedi yüzyıl evvel İslam bilginini **İmam Gazzâli** (öl.1111) çocukların utanmasını onda akıl tezahürünün belirtisi olarak çok kıymetli görerek anne babayı uyarıyor, 6 yüzyıl önce ise **Hz. Yunus** "batılının hala karşılığını bulamadığı "gönlü" anlatırken, yine aynı yüzyılda **Hz. Mevlana** ise, çocuklarla eğilerek selamlaşıyor, gelinini üzen oğlunu paylamaktan geri durmuyordu. Tabii bu gönül ve fikir şahikaları da kendilerine örnek olarak, secde anında sırtına çıkan torunlarının olur da düşerek canları yanar diye secdesini uzatan ve gözünün nuru namazını kılarken bile merhametini ve sevgisini tezahürden kendisini alamayan Hz. Peygamber'den beslenmekteydiler.

Bütün bunları aile kurumumuzun ne kadar sağlam bir geleneğe dayandığını söylemek ama o geleneğin temel prensiplerinin bütün aile fertleri tarafından iyi anlaşılıp ve ancak iyi yaşanırsa, aşağıda dile getirmeye çalışacağım tehdit unsurlarına karşı daha kavi olacağımızı baştan belirterek bu şuur ile geleceğe dair umutlu bir ruh hali taşıyarak tebliğ konumun başlıklarına geçmek istiyorum.

Efendim, sempozyum boyunca aile kurumunun kıymetli katılımcılar tarafından çok çeşitli açılardan ele alınıyor olması ve süremizin de sınırlı olması sebebiyle aile kurumunun tanımı, tarihçesi, yapılanması ve fonksiyonu gibi başlıklara özellikle yer verilmediğini belirtmek istiyorum.

Günümüzde aileyi tehdit eden unsurların çeşitlilik arz etmesi sebebiyle derli toplu bir sunum yapabilmek için tespit edebildiğim unsurları genel olarak, öncelikle kurumlar bazında ve ilk sırada **aile** kurumunun bizatihi kendisinden başlayarak, devamında ise **boşzamanlar, din, siyaset, eğitim, ekonomi** kurumları ve ardından da **sağlık, yerleşim** ve **konut** kullanımını başlıkları altında dikkatinize sunmak istiyorum. Ama bu tasnif çok kesin olamadığını, bazı konuların birkaç kurumun başlığı altında ayrıca incelebileceğini de eklemek isterim.

AİLE KURUMU

Aile Araştırmalarındaki Metod uyuşmazlıkları ve Veri Bankasından Yoksunluğumuz: Belki sizlere ilk anda radikal gelecek ama Türkiye'de aileye yönelen tehditlerin ilkinin, hem akademik hem kurumsal bazdaki araştırmaların metodlarındaki uzaklık,

⁶⁰² ÖKE, Mim Kemal. "Avrupa'da ve Amerika'da Aile Kurumu Yay. Bilim Serisi 5/2, Ankara 1990, s. 402, 14 no.lu dipnottan (Peter L/Brigitte BERGER The War Over the Family, N.Y. 1983,s. 136)

konuların birbirinden çok uzak ve dağınık olduğunu ve çok önemli bir konu olarak hala “Türkiye Aile Veri Bankası”nın kurulmayışı olarak dile getirmek isterim.

Yeniden Tanım Çalışmaları: Kavramsal bazda çok önemli kökten bir tehdit ise, Aile kurumunun **tanımını** yeniden oluşturma çabalarıdır. Ülkemizde “80’li yıllardan sonra ivme bulan ve dünyada yaşanan değişim ve dönüşümlerle kendine geniş bir hareket alanı bulan” özellikle “feminist akımlar, eşcinsel baskı grupları ve insan hakları savunucuları, geleneksel aile tanımlarını değiştirmeye zorlamaya başlamıştır.”⁶⁰³ Bu konuyu insan hakları ve hoşgörü çerçevesinde normalleştirmeye çalışma çabaları da aşılması gereken başka bir engeldir. Aslında insan nesline ve onun kutsal değerlerine “ezeli düşman”, “kötü”nün ideolojiler bazında yansımaları olarak değerlendirilebilecek bu konunun tartışılması ve gündeme getirilme çabalarına, ortam ve kaynaklarına dikkat etmek gerekmektedir.

Aile kurumunun geleceğine gölge düşürme tehdidi ise ideolojik sahada özellikle kadınlar üzerinde hükmünü sürdürmeye çalışan **modernizmin** tesiridir. Kadınların teorik olarak belki kavramayacağı ama etkilerine bilinçsiz olarak açık oldukları bu yeni zihniyet, kadının eş ve anne kimliğini 'hayatım daha farklı olabilirdi' ya da 'ben daha fazlasına layığım' diyerek sorgulatan, kışkırtıcı bir sürecin içine çekmiştir.⁶⁰⁴ Aileyi toparlayan ayakta tutan kadının bu yeni duygu ile ne kadar mutlu olacağını bilemeyiz ama kadınları bu hesaplaşmada elini kuvvetlendirmek üzere çokça kadın dergisi, web siteleri, dizi filmler ve televizyon programlarının bu zihniyete özellikle hizmet ettiğini söyleyebiliriz.

Aile kurumu için kökten bir tehdit alanı ise **eşcinsel evliliklerdir**. Bugün farklı ülkelerde, **eşcinsel** evliliklere onay verilmektedir. Tabi ki, bu değişimler sadece kanun koyucuların isteğiyle ortaya çıkmış değildir.⁶⁰⁵ Cinsel hareket özgürlüğü olarak başlayan, ataerkil ailenin **heteroseksüel** köklerine saldıran ve aile değerlerinin yalnızca heteroseksüel aileye veya geleneksel aile tipine indirgenemeyeceğini işleyen **lezbiyen** ve **gay** evliliklerle oluşacak yeni durumlar, Amerika ve birçok Batı ülkelerinde eğitim, ders programından başlayarak gideceği okuldan dışçıye ve çalacağı enstrümana kadar birçok konuda tartışma nedeni olarak belirmektedir.⁶⁰⁶ Bu ahlak ve norm dışı evlilik taleplerinde karı-koca, anne-baba rolleri karışmakta, doğmuş veya doğacak çocuklarını nasıl bir kadere teslim ettiklerini umursamayarak insan nesline en acı zulmü yapmaktadırlar.

⁶⁰³ ŞENTÜRK, Ünal. “Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler”, AİLE TOPLUM VE EĞİTİM-KÜLTÜR VE ARAŞTIRMA DERGİSİ, (NİSAN - MAYIS - HAZİRAN) TC. Başbakanlık aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi. Ankara, Sayı: 14, s. 21, 2008.

⁶⁰⁴ DEMİR, Pınar. Cihan AKTAŞ ile yapılan yayınlanmamış röportaj

⁶⁰⁵ ŞENTÜRK, Ünal, a.g.m. s. 21 (Acar, 2001a: 158).

⁶⁰⁶ ŞENTÜRK, Ünal, a.g.m. s.21

Eş kavramının değişmesi: Bir diğer temel tehdit ise, evliliğin aileyi kuran bir kurum olmaktan uzaklaşarak farklı cins veya hemcinsler arasında bir **arkadaşlık** ve **ortaklık** şekline bürünmeye başlamasıdır. Bu düzen içinde, eş yerine duygusal veya cinsel arkadaşlık ve partnerlik gibi konular devreye girmektedir. Daha önce adı evlilik ile bir olan eş olma kavramı yerini birliktelik ve karşılıklı etkileşime bırakmaktadır. Bu bağlamda, evliliğin birlikteliğe, arkadaşlık ve ortaklık gibi ilişkilere dönüştürülmesi, aile kurumunun risk altında olduğu anlamına gelmektedir.⁶⁰⁷

Bu temel ideolojik tehditlerden sonra konuyu aile kurumuna ilk adım olan **evlilik kurumunun kuruluş öncesi, sırası ve devamını** olumsuz şekilde etkileyen faktörlere göz atarak devam etmek istiyoruz.

- Bu anlamda riskli bir durum, ailenin kurulmasında temel olan evlilik kurumu ile ilgili örgün bir **evlilik eğitiminin** hayata geçirilmemiş olmasıdır.
- Boşanma ya da ölüm sonucu oluşan **tek ebeveynli** ailenin karşılaştığı maddi, manevi zorluklar da yine aile birliğini zorlayan konulardandır.
- Evlilikte eşler arasında **denklik** bulunmaması daha baştan bir tehdit unsuru olmaktadır. Bu konuda da **yaş farkı, fiziksel uyumsuzluk, kültürel ve sosyal farklılıklar, değerler** bazında uyumsuzluk gibi sebepleri saymak mümkündür.
- Ülkemizde evliliğin hala kutsal sayılması ve bu sebeple bozulmaması gerektiği gibi bağlayıcı inançlar yüzünden çoğu zaman **psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıklar** göz ardı edilmekte, tedavi yoluna gidilmediği için aile kurumu yara almaktadır.
- Bütün dünyada ailenin baş tehditlerinden birisi de **“aile içi şiddet”** tir. Eğitim ve gelişmişlikle birlikte birlikte gittikçe azalacağı ümit edilse de bu konunun sebepleri ve giderilmesi konusunda ciddi araştırma ve eğitim çalışmalarına ihtiyaç vardır.
- Nikâhsız **“gayrimeşru ilişkiler”** her ne kadar tanım olarak “birlikte yaşamak” veya “sivil birliktelik” şeklinde hafifletilmeye çalışılsa da bu tür ilişkiler çiftlerin gelecekte aile içi rollerinin sağlıklı olarak yerine getirilmesinde engel teşkil etmektedir.
- Nikâhla birlikte aile olmanın getireceği toplumsal ve bireysel **sorumluluklar** çiftlere ağır gelmekte bu bakımdan evliliği göze alamamaktadırlar.
- Aile olmanın temelinde karşılıklı sevgi ve saygı olması gerekirken “aile büyüklerinin veya adetlerin sosyal baskısı ile yapılan **zoraki ve gönülsüz evlilikler**”, “kaçma veya kaçırılma” gibi aile rızası dışında yapılan evliliklerde de ileriki aşamalarda problemlerle karşılaşılmaktadır.
- Bir başka risk konusu ise, **“geciken veya geciktirilen”** evlilikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kariyer merakı, gayrimeşru ilişkiler, yaşama standartını düşürmemek, ruhsal olarak kendini hazır hissetmeme, ailesinden ayrılamama, yoğun iş hayatı, bireysel hayatın veya bekârlığın hoş gelen sorumsuzluğu vs. gibi sebeplerle ileri yaşlarda

⁶⁰⁷ ŞENTÜRK, Ünal, a.g.m. s.21.

kurulan ailelerde çeşitli uyumsuzlukların genç yaşta yapılan evliliklere göre daha az tolere edildiği söylenmektedir.

- Aile kurumunu risk altında bulduran unsurlardan birisi de **nüfus azalması** olarak görülmektedir. Doğumdaki azalmanın zaman içerisinde nüfusun yaşlanması gibi bir sonuca gitmesi sebebiyle, toplumda yaşlı nüfus çoğalacak ve durum, aile kurumu için daha da riskli hale gelecektir. Bugün özellikle nüfus azalması yaşayan ülkelerde, mesela Almanya’da, işsiz kalan gençlerin, sağlık ve sosyal güvenlik harcamalarının fazla olması sebebiyle yaşlıların ülke bütçesinden çok pay aldıkları konusunda isyanlarını dile getirdiklerini görmekteyiz.

- Bireysel hayatlarını daha keyfi bazda yaşamak isteyen ve çocuk istemeyen eşlere karşı, evliliklerinin odak noktasına çocuğu koymak ve bunu zaaf haline getirmek gibi bir anlayış da aile kurumunu risk altına almaktadır. “**Pederşahi aileden veledşahi aile**”⁶⁰⁸ye geçiş olarak adlandırılan bu yeni durum da aile kurumunun dengeleri açısından bir riski bünyesinde barındırmaktadır.

- Muhabbet ve sorumluluk alanı olması gereken aile ortamının bazı **kötü gelenekler** sebebiyle baskı ve zulüm ortamına dönüşmesi hala halledilememiş sorunlardan biri olarak karşımızda durmaktadır.

- Samimiyetleri, şefkatleri, en önemlisi süzülükçe saflaşan doğru tecrübelere sahip aile büyükleriyle özdeşleşen “**nasihat kültürü**”nü aile hayatından dışlamayı da dolaylı tehdit olarak dile getirmek isterim.

BOŞ ZAMANLAR

Bu konuda ilk zikredeceğimiz konu, araştırmacıların ittifakla ortaya koydukları üzere **kitle iletişim araçları** olacak. İnsanımızın günde yaklaşık dört beş saatini başında geçirdiği⁶⁰⁹, “eğlence endüstrisinden tüketim kültürüne, bilgi edinmeye, haber almadan, müziğe, kültüre kadar pek çok toplumsal hususun odağında yer alan bir sistem olarak kitle iletişim araçlarının aile politikalarında belirleyici bir işlev gördüğü kabul edilmektedir.”⁶¹⁰ Genel olarak sabah kuşağında ve kadın programları olarak adlandırılan programlar bu konuda ilk sırayı almaktadır. Bazı kriz anlarında “-Biz zaten show programı yapıyoruz” açıklamasına sığınarak hemen sorumluluktan kaçan **donanımsız sanatçı/sunucuların** kutsal rating uğruna güdeme getirdikleri ve tartıştıkları konular ve özellikle aktarış biçimleri de aile değerlerimizin tahribi açısından çok dikkat çekicidir.

⁶⁰⁸ GÜRCAN, Ayşen (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü) “Röportaj: Salih SENGİN, Zaman Gazetesi /06 Nisan 2008.”

⁶⁰⁹ “İnternet Kullanımı ve Aile” Araştırması”, T.C. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları No: 133, İsmet Mat. Yay. Haz. Sadık GÜNEŞ, s. 17. Ankara – 2008

⁶¹⁰ III. Aile Şurası Kararları Aile ve Kitle İletişim Araçları Komisyonu Kararları

Son yıllarda özellikle televizyon dizilerinde **parçalanmış** aileler, gençlik dizileri formatında sunulan aynı evi paylaşan ve **sivilbirliktelik** yaşayan öğrenciler, birlikte yaşayan **tekebeveynli** aileler, boşanan ama aynı mekânda yaşayan erkek ve kadınlar gibi çok çeşitlendirilebilecek konular özellikle sevimli diyaloglarla “**normalleştirilerek**” seyre sunulmaktadır. Gittikçe seviyesizleşen adeta tiyatro sahnesinin acemi oyuncularına dönüştürülerek şovlaşan arabulucu **evlendirmeprogramları**, aile için çok önemli bir anlam ifade eden **yemekkültürümüzün** kutsal değerlerini yerden yere vuran **yarışmaprogramları**, kişilerin ve ailelerin mahremiyet sınırlarına saldıran hatta ortadan kaldıran **magazin** programları, düğün salonlarında oynamaktan kaçınan kadınların milyonlarca kişinin gözü önünde kendinden geçercesine coşkulu eğlenceleri gibi pek çok örneğin sunulabileceği, gelenek ve kültürel değer yargılarının ve kişisel **mahremiyetin** aşındırılmasına yönelik programların bugün aile kurumu için, özellikle de zayıf bağları olan aileler için, bir risk alanı oluşturduğunu söylememiz gerekir.

Kısaca özetlemek gerekirse, sıra dışı örnekleri, anormali ön plana çıkartan doğru bilginin arada kaynadığı, emeğin güzelliği yerine kişisel hikâyelerle şansını ön plana çıkaran, eğlence ve tüketimi körükleyen, mahremiyeti “şeffaflık” ve “dürüstlük” adına pervasızca ortaya dökken, aile trajedilerini taraftar duygusu ile toplum önünde anlamsız şekilde tartışılmasına yol açan, ama en önemlisi bilgisiz ve cahil sunuculara teslim edilen ve medyanın tekelleşmesi dolayısıyla da gittikçe birbirine benzeyen bu tip program formatları aile kurumumuz için ciddi bir tehdit arz etmektedir.

İnternet

Bu başlık altında mutlaka dile getirmemiz gereken bir diğer önemli konu ise “İnternet” kullanımımızdır. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, son derece kapsamlı bir çalışma⁶¹¹ ile üzerinde çok konuşulacak birçok veriyi bize sunmaktadır. Araştırmacıların ortaya koydukları sonuç kesindir: İnternet, aile yapısı ve aile içi yaşamını etkilemektedir.⁶¹² 1980’li yıllarda özellikle kişisel amaçlı kullanımı ile ev ortamına giren bilgisayarlar, 1990’lı yıllarda internetin yaygınlaşması ile bir kitle iletişim aracı haline dönüşerek diğer kitle iletişim araçları gibi toplumların yapısını çok yönlü olarak değiştirmiştir.⁶¹³ Bu kültürel etkileşim en küçük sosyal birim olan aile içerisindeki iletişim şekillerini de ister istemez etkilemektedir.⁶¹⁴

⁶¹¹ “İnternet Kullanımı ve Aile” Araştırması”, T.C. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları No: 133, İsmet Mat. Yay. Haz. Sadık GÜNEŞ, Ankara – 2008

⁶¹² Age. s. 29

⁶¹³ Age. s. 29

Sanal, tekinsiz ve mahremiyet sınırlarını ihlal eden bilgilerin ve belgelerin muazam evreninde merak duygusunun tahrikiyle ve gittikçe yaygınlaşan ve gün geçtikçe kolaylaşan bağlantısı ve emek gerektirmeyen bir erişim olması gibi sebeplerle her geçen gün internet kullanıcısı sayısı artmaktadır. Genel anlamda insanlığı kontrol etme gaye ve gayretinde olan bazı güçler veya kişiler kendi çıkarları için bilgisayar ve internet teknolojisini çok iyi kullanmakta hatta henüz bilmediğimiz veya zamanı gelmediği için bildirilmeyen nice tuzak, internetteki avlarını hatta insanlığı beklemektedir. Her gün yenisi üretilen veya bizim hizmetimize sunulan teknolojik kolaylıklar ve araçlara şursuzca, sorgulamadan sarılışın devasa alanı, aile kurumumuza bir tehdit olarak gittikçe çeşitlenmekte ve genişlemektedir.

Birbirine Zaman Ayırmama

Aile fertlerinin birlikte geçirdiği zamanın kalitesinin aile ahengi ve sağlamlığı için çok önemli olduğunu hemen ifade etmeliyiz. Gelişen teknoloji ile birlikte bireysel oyun ve eğlence çeşitlerinin çoğalması ve cazibesi, birlikte geçirilecek zamanları da adeta katletmektedir. Özellikle geleneğimizde “dini ve milli gün ve **bayramlar**”ı kutlama kültürümüzün giderek değişmesi de önemli bir risk alanı oluşturmaktadır. Reklam filmlerinde nostaljik bir mazi parçası gibi yansıtılan bayram tebrikleşmeleri özellikle eşlerin iş hayatları, çocukların okul yoğunluğu sebebiyle yurt içi veya yurt dışı tatil tercihlerine dönüşmektedir.

Tatilkültürümüzün de değişime uğraması yine dikkati çekeceğimiz konulardan birisidir. Sıla-ı rahim prensibi ile akrabalarla buluşup görüşme tavsiyesi bir kenara bırakılarak, beş yıldızlı otellerde bilinçsiz bir tüketime esir olunmaktadır. Son yıllarda yurt dışında yaşayan ve büyük özlemle tatile gelen gurbetçi aileler bile artık, önce tatil beldelerinde yer ayırtmakta, kalan vakitlerinde kasabalarına, köyelerine gitmeyi tercih etmektedirler.

DİN/AHLAKİ DEĞERLER

Çeşitli kaynaklar tarafından aile ile ilgili dini prensip ve yaşantıların erozyona uğratılması en temel risk konularından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Medya organlarında dinin en temel hükümlerinin ve kavramlarının ehil olmayan cahil kişilerin bireysel fikirlerine mahkum edilmesi ve tartıştırılması hatta hükümler verilmesi, halkın sevdiği sarkıcı-sunucular eliyle dini bayramların manasının temelden tartışmaya açılarak şüpheler oluşturulmaya çalışılması, yine aynı çaba ile yapılan tartışmalarda ahlâkî kavramların içinin boşaltılması, dini yaşantıyı dini ritüellerden ve fillerden kopararak vicdanlara hapsetme çabaları, dinin temel buyruklarını “ben” merkezinden algılayarak her şeyi kendisi için düşünen bencil tutumların körüklenmesi,

dayanışmayı, yardımlaşmayı, diğergamlığı bireyselliğe kurban etmeyi, dindarlık tanımını gerçek manasından uzak algılatma çabaları, tabii bir ihtiyaç olan din eğitiminin aile fertleri tarafından doğru olarak nereden nasıl öğrenileceğinin karmaşaya dönüştüğü, itiraf ve şeffaflık adına sızlanması gereken “aile mahremiyetinin” ortallıklara döküldüğü, aile ile ilgili konularda büyü, fal gibi boş inançların revaç bulduğu, sperm bankaları ile nesep olayının dini ve psikolojik, sosyal boyutlarının göz ardı edildiği, dini nikâhların gayrimeşru ilişkilere vasita kılınması gibi konuları, aile kurumunun sağlığını birinci elden etkileyecek risk alanları olarak dikkatlerinize sunmak isterim.

SİYASET

Siyaset kurumu başlığı altında ise öncelikli olarak şimdiye kadar hala devlet bazında devamlılık arz edecek bir aile stratejimizin olmadığını dile getirmek istiyorum. Bizatihi insana düşman ideolojilerin aileyi yıpratma çabalarının önemini kavramama ve bu konudaki gündemi takipsizlik ve boş vermişlik,⁶¹⁵ Kadından Sorumlu Bakanlık ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde başlatılan “Aile Danışma Merkezleri”ni dışarıda tutarak, aile kurumuna yapılabilecek katkının sadece temel ihtiyaç maddeleri dağıtımından öteye gidemediği, beşincisi gerçekleşmiş bulunan “Aile Şûrâlarının” sonuçlarının yeterince dikkate alınıp değerlendirilmediği, yerel yönetimlerin aile konusundaki projelerinin temelsiz ve geçici görünüm arz etmesi, sivil toplum kuruluşların yeterli destek ve kaynaktan yoksun olması, bakanlıklar bünyesinde ise aileye dönük etkinlik ve destek projelerinin yok denece kadar az olması gibi konuları aile hizmetleri alanına giren riskler olarak dikkatlere sunuyorum.

EĞİTİM

Aile kurumunu tehdit eden unsurların şimdi de Eğitim Kurumu ile ilgili olanlarını yine sadece başlıklar şeklinde değinmek istiyorum. Bu konuda, ilk söylenecek şey aile kavramı, bütün yaygın ve örgün eğitim müfredatında yerini gerektiği önemde almamasıdır. Aile ile okul arasında iletişimi ve birlikteliği sağlayacak olan Okul-Aile birliğindeki çalışmaların yılsonu kermesleri ve etkinlikleri ile sınırlı kalması, eğitim sürecinde yaşanan handikaplar, gençlerin uzun süren eğitim hayatları sebebiyle ailelerine ekonomik olarak yük olmaları, çocuklarına daha iyi bir gelecek ve statü hazırlamak için

⁶¹⁵ (Not: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 20 Eylül 1993 tarih ve 47/231 sayılı kararı ile 15 Mayıs’ı “**Uluslararası Aile Günü**” olarak ilan etmiş ve 1994 yılından başlamak üzere her yılın 15 Mayıs tarihinin Aile Günü olarak kutlanılacağını, kutlamanın Birleşmiş Milletlere üye ülkelerde olduğu gibi, dünyadaki tüm ülkelerde de yaygınlaşacağı umudunda olduğunu belirtmiştir. Ülkemizde ise bu konu, maalesef on yıllık bir gecikmeden sonra ilk olarak programı tarafımızdan hazırlanarak dönemin Kadın ve Aileden sorumlu Devlet Bakanı Sayın Güldal AKŞİT’e sunulmuş, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Melih GÖKÇEK’in de katkılarıyla 9 Mayıs 2004 Pazar günü büyük bir halk katılımı ile 1. Aile Şenliği gerçekleştirilmiştir. Bu tarihten itibaren Uluslar arası Aile Günü Kutlaması, Valiliklerin de programlarına alınmasıyla yurdumuzun çeşitli şehirlerinde değişik etkinliklerle kutlanmaya başlamıştır.) A.K.

ebeveynlerin eğitim için daha fazla para harcamak için temel ihtiyaçlarını gidermekte zorlanmaları gibi sebepleri de dolaylı riskler olarak yine dikkatlere sunuyorum.

SAĞLIK

Aile kurumunun kurulmasında ve devamlığında en çok tehdit unsurlarını barındıran konu başlıkları “sağlık” olarak belirlemektedir. **Alkol** ve **uyuşturucu** madde bağımlılığı, **kumar**, at yarışı gibi kötü alışkanlıklar aileyi doğrudan tehdit eden sebeplerin başında gelmektedir. Tüketim çılgınlığı içinde sağlıksız beslenme, dirençsizliğin sebep olduğu psikolojik çöküntüler, güzelleşme ve gençleşme uğruna maddi manevi sağlığı riske eden harcamalar, fiziksel, psikolojik rahatsızlıkların kabullenilmemesi, nüfusunun %12 sini oluşturan engellilerin ve ailelerinin maddi manevi sıkıntıları, kaza veya afet sonrası ailelerin psikolojik ve fizyolojik sorunları, evlenirken çiftlerin gerekli sıhhi kontrollerinin ve tahlillerinin yapılmaması, akraba evlilikleri ile hayata gelen çocukların sağlık sorunları ve daha nice konuyu aile kurumunun önündeki sağlık handikapları olarak zikredebiliriz.

EKONOMİ

Aile ile ilgili hemen her konuyla bağlantısını kurabileceğimiz kurum olarak ekonomi ile ilgili tespitlerimizi de yine kısa başlıklarla sunmak istiyorum. Günümüz koşullarında ailenin önünde en riskli görünen konu bilinçsiz, daha doğru deyimle çılgınlığa varan **tüketim** olgusudur. Hayatı kuşatan hemen her alanında kendisine yer bulan tüketim olgusu, ahlak, psikoloji ve ekonomi ile uğraşan akademisyen ve araştırmacıların çözümler sunacağı öncelikli bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

Küresel mali krizin hemen bütün dünya ülkelerini etkisi altına aldığı şu günlerde aile kurumunu en çok tehdit eden konu **işsizlik** ve **yoksulluk** olarak kendisini göstermektedir.

Uzun süredir belli bir standartta yaşayan aileler bir anda gelirlerinin azalması ile psikolojik çöküntü içine girmekte, en çok da evin babasının otoritesi saygınlığı tehlikeye düşmektedir. Hemen her toplumsal katmanda lüks tüketimin görüldüğü ülkemizin gelecek yıllarda aile kurumumuz için en sarsıcı risk alanı ekonomik yetersizlikler olarak gözükmektedir. Bu ani durumla birlikte ortaya çıkacak olumsuz sonuçlardan birisi de zaten problemlili bir alan olan “**göç**”ün artması olacaktır. En basit sonuç olarak ailenin parçalanması ve otorite dağılmasına sebep olan “göç” ile de aile yapımız bir tehdit altında algılanmalıdır.

Reklamların hedef kitlesi artık çocuğa yönelmiş durumdadır. İletişim teknolojinin de reklamlarında konu mankeni olarak çocukların kullanılıyor olması tüketim alanının hemen her alanda **çocuklar** üzerine temellendirilmiş olduğunu göstermektedir. Yiyeceğinden, kıyafetine, oyuncuğuna, kokusuna kadar binlerce çeşit ve birbirinden

güzel ürünün ortasında ebeveynlerin çocuklarının isteklerine hayır demesi kötü ve sevmeyen anne baba rolünü çocuklara sunmaktadır. Temel giderler içinde çocukların tercih ettikleri **markalar**, alışveriş listelerini şekillendirmektedir. Çocukların aşırı isteklerine karşı zaaflarına yenilen aile büyükleri bu şekilde davranmakla farkında olmadan hem çocuklarına hem de kendilerine karşı risk alanı oluşturmaktadırlar.

KONUT

Ailenin temel ihtiyacı olarak yaşam ve yerleşim alanlarının kullanım biçimleri de risk alanı oluşturmaktadır. Genişleyen evlerde birbirinden uzak mesafelere taşınan aile fertlerinin **ortakyaşam alanlarına** az zaman ayırmaları, aile fertlerinin odalarında yalnız kalmayı tercih etmeleri, özellikle bütün gün odalarına kapanan çocuklar açısından risk taşıyıcı bir durum arz etmektedir. **Ceptelevonu** ve interneti ile baş başa kalarak denetimden uzak kalan çocuk ve gençlerin bu durumunun aile kurumunun bütünlüğü ve paylaşımı için bir tehdit oluşturacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.

YERLEŞİM

Son olarak dile getirmek istediğim bir tehdit unsuru ise yeni yerleşim anlayışı ile ilgili olacak. Günümüzde şehir merkezlerindeki arsa problemleri yüzünden şehir dışına taşınmaya başlayan yerleşim yerleri de aileyi geleneksel tabii çevreden, komşuluk ilişkilerinden kopardığı, uzaklık ve ulaşım zorluğu sebebiyle aile kurumuna en büyük destek olan akrabalık ilişkilerine zarar vermesi dolayısıyla dikkate alınması gereken yeni bir riskli alan olarak ortaya çıkmaktadır. Yine güvenli sitelerde yaşamayı tercih ederek, ne selam ve ne de kelam edemediği komşularıyla aynı devasa yapıları paylaşan ve iletişimin sadece site görevlileri ile sınırlı kaldığı yeni hayatların getireceği olumsuzlukları da yeni bir durum olarak zikretmek isterim.

Sevgili konuklar, kendi topraklarımızın ailesine dönük risk haritasını bize ayrılan kısa sürede sadece seçilmiş başlıklara değinerek dile getirmeye çalıştık. Çok köklü bir geleneğe sahip olan aile kurumumuzun geleceğinin en az geçmişi kadar sağlam olmasını toplumsal bekamız açısından önemli ve vazgeçilmez bulmaktayız. Bugün burada muhabbeti vesilesi ile bulduğumuz “Sizin en hayırlınız ailesine hayırlı olandır. Ben de aileme en hayırlıyım” diyerek aile kurumunun önemine dikkat çeken ve eş/baba/kayınpeder/dede ve tümüyle aile reisi olmanın en güzel örneğini vermiş bulunan kâinatın Efendisine salat-ü selam göndererek ve sizlere de dinleme nezaketini ve sabrını gösterdiğiniz için teşekkür ederek sözlerimi burada noktalıyorum efendim.

BAŞKAN – Efendim, Dr. Aşenur Kurtoğlu’na teşekkür ediyoruz. Vaktimiz olsa da keşke tamamını dinleyebilseydik ama Arif olan anlar diyoruz. Bakmayın siz bazı şeyleri ifade edemediğimize, burada var ama burada yok demiş...

“Şimdi, “Túrkiye’de Boşanma Nedenleri” konulu tebliğisunacak olan, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Múdürlúđü Uzmanı Rahime Beder Şen kardeőimizi dinliyoruz.

TÜRKİYE’DE BOŞANMA NEDENLERİ

Rahime Beder ŞEN – Semra DEMİRKAN –
Dr. Aysel Günindi ERSÖZ

Giriş

Toplumun temel kurumlarından olan aile, evlilik kurumu aracılığıyla kurulmaktadır. Evlenme insan hayatının en önemli adımı olup, evrenselliği kabul edilmiş toplumsal bir kurumdur (Erdentuğ, 1990). Evlenme, geçmişten bugüne farklı kültürlerde çeşitli biçimlerde yer almış bir süreçtir. Evliliğin kuruluşuna ilişkin özellikler her toplumun mevcut kültür kalıbına bağlı olarak değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır.

Evlilik Türk toplumunda önem verilen ve yaygınlığı devam eden bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir. Toplumsal ritüeller ve uygulamalarla oluşan evliliğin çeşitli nedenlerle sürdürülememesi söz konusu olduğunda, **boşanma**, aile birliğini sona erdiren önemli bir karar ve toplumsal bir olgu olarak gündeme gelmektedir.

Tüm toplumlarda bir ömür boyu mutlu olmak amacıyla gerçekleştirilen evliliklerin sağlıklı ve dengeli bir nitelikte sürmesi hedeflenir. Evlenmeye karar veren bireyler, aile kurarak daha huzurlu, mutlu ve geleceğe dönük bazı (çocuk sahibi olma, yalnız kalmama, ortak bir hayatı sürdürme vb.) beklentiler içinde hareket ederler. Ancak bazı durumlarda aile ilişkileri ve evlilik hayatına ilişkin beklentiler arasında uyum ve sağlıklı bir yapı oluşmayabilir (Arıkan, 1992). Çoğunlukla insanlar birbirleri için en iyi alternatif olduklarını düşündüklerinde ve evlilikten elde edecekleri net kazançlarını rasyonel olarak değerlendirmenin ardından evliliğe yönelmektedirler (aktaran ASAGEM, 2002). Ancak bazen evlilik, çeşitli faktörlerle açıklanabilecek (çiftlerin aileleri, mizaç farklılıkları, “ben”den “biz”e geçiş süreci uyumsuzluğu, erkeğin ve kadının sorumsuz tutumları vb.) birtakım sorunlara sahne olabilmektedir. Bu sorunlar aşılamadığında ve eşler sorunları aşmalarına yardımcı olabilecek destek sistemlerinden yeterince yararlanamadıklarında **boşanma süreci** başlayabilir.

Evlilik birliği hem kadının hem de erkeğin ortak çabası ile sağlıklı bir yapıya otur-
tulabilmektedir. Evlilikte mutsuzluğa götüren psikolojik etmenler; "ben" ve "sen" in
"bize" dönüştürülemedesidir (Köknel, 1986). Aile içi ilişkilerde, bireylerin tutum, değer
ve tercihleri arasında veya etkileşim içinde bulunulan sosyal çevreyle ilişkili olarak eşler
arasında yaşanan çatışma aile için kriz faktörü olmaktadır. Eğer kriz/ler atlatılmazsa
evlilik sorunlu bir zemine kaymakta ve ilişkiler sürekli çatışma odaklı olarak derinleş-
mektedir (Kılıçarslan, 2008).

Boşanma, evlilik yaşamındaki aksaklıkların giderilememesi, eşler arasındaki ge-
çimsizlik nedenlerinin, çatışmanın sağlıklı olarak aşılabilmesi sonucu gerçekleşir. Bo-
şanma süreci eşlerin evlilik öncesi beklentileri ile evlilik sonrasında karşılaştıkları ger-
çek durumlar arasındaki farkın ne kadar başarılı bir ölçüde tolere edilip edilemediği ile
ilgilidir.

Eşlerarası sorunların yanında, hızlı toplumsal ve yapısal değişimlerin aileye yansı-
ması da bazı durumlarda eşler arasında aşılması güç sorunlar doğurmaktadır. Söz konusu sorunların aile içinde çözümlenememesi ve evliliği kurtarmaya yönelik gayretlerin sonuçsuz kalması da aileyi temelden sarsmaktadır. **Boşanma aşamasında** evliliğin çekici yönleri yerini evlilik dışındaki çeşitli durumların çekiciliğine bırakabil-
mektedir. Başlangıçta evlilik ilişkisinden sağlanması umulan kazançlar, zamanla yerini boşanmayla sağlanacak kazançlara bırakmaktadır. Evlilikteki beklenti ve umutların böyle bir dönüşüme uğraması eşleri önce çatışma, anlaşmazlık noktasına getirmektedir. Sorunların çözülememesi durumunda ise, **boşanma** bir ihtimal olarak taraflardan biri-
nin ya da her ikisinin düşüncesinde yer almaya başlamaktadır (akt. ASAGEM, 2002). Sonuçta, boşanma yoluyla aile parçalanmakta ve aile bireyleri yeni sorunlarla baş başa kalmaktadır (Yörükoğlu, 1997).

Toplum tehdit eden sorunlardan biri olan **boşanma**, aile birliğinin yıkılması ve yerine yeni bir düzen kurulması anlamına gelen, kesinlikle anlık bir durum olmayıp belli bir sürecin son noktası olan zor bir süreçtir. Boşanma, çiftler için mutsuz ve sorunlu bir evlilik tecrübesinden çıkış olsa da **ailenin yıkımı** demektir. Çünkü ayrılmanın kaçınılmaz ve gerekli olduğu durumlarda bile boşanmayla sorunlar bitmemekte aile bireyleri ve hatta yakınları için yeni bir süreç başlamaktadır. Boşanma bireyleri sosyoekonomik ve psikososyal açıdan örselemektedir. Toplumdaki statü ve konumları etkilenmektedir. Araştırmalar evlilikteki sorunlu ilişkilerin evlilik sonlandıktan sonra da çoğu zaman çocuklar aracılığıyla sürdüğüne işaret etmektedir. Bu nedenlerden dolayı **boşanma**, bireyler için evlilik öncesi özgürlüğe tam bir dönüş veya kurtuluş olamamaktadır (Yörükoğlu, 1997).

Hukuki bir kavram olarak ele alındığında **boşanma**, evlilik birliğinin mahkeme kararı ile son bulmasıdır (NVİ, 2009). Yasalar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin yine

yasal olarak sona erdirilmesi ve kadın ile erkeğin yeni bir evlilik yapacak şekilde hukuki bir kararla evliliklerini tamamen bitirmeleridir.

Sosyolojik açıdan **boşanma** kadın ve erkek arasında yasal, duygusal ve cinsel evlilik bağlarının bitirilmesi kararını içermektedir (Arıkan, 1992).

Boşanma psikolojik açıdan değerlendirildiğinde ise aile birliğinin bozulması, ailenin bölünmesine ya da bütünüyle dağılmasına yol açan ve bütün aile üyelerini hatta yakın çevredeki kişileri dahi sarsabilen karmaşık bir olgudur. Tüm toplumlarda olumsuz olarak nitelendirilen boşanma, insan hayatında önemli bir stres kaynağıdır. Yetişkin insanların karşılaştığı en sarsıcı olaylardan biri olarak, kişiyi bunalıma sürükleyen baskılar yaratabilir (akt. ASAGEM, 2002). Batılı bir yazarın ifadesiyle “Değişen koşullar yüzünden bugün pek çok evlilik, eşlerin farklı yönlerde gelişmeleri, farklı ilgi alanları ve gereksinimler nedeniyle bozulmakta ve yeni bir eş seçimine yol açmaktadır. Yeni bir eş arayışı içine ancak, bir hukukçunun ifadesiyle “Evlilik artık hiçbir şey ifade etmemeye başladığı zaman girilir”. Yani, istisnalar hariç, ancak yaşanan evliliğin rutine dönüşmesi yüzünden başka bir insana yönelir” (Fritsch, 1985).

Dünyada Boşanma Olgusu

Ailenin ve sosyal konuların ihmal edilmesi, günümüzde Batı ülkelerini önemli toplumsal sorunlarla karşı karşıya getirmiştir. Birçok araştırmacı, şahit olunan toplumsal yapıdaki çözülme, ahlaki erozyon ve aile gibi geleneksel kurumlardaki aşınmanın çok daha kapsamlı sonuçları olduğunu belirtmektedir. Ancak, boşanmadan kaynaklanan sorunlardan toplumun rahatsızlığının temelinde ekonomik gerekçeler bulunmaktadır. Çünkü aile birliğindeki çözülme sosyal yardım ve hizmet alanları başta olmak üzere devlete çok ciddi yükler getirmektedir. Tüm bunlar, batıda aile politikalarının çok kapsamlı bir şekilde ele alınmasına ve uzun vadeli stratejik planların hazırlanmasına neden olmuştur. Bu nedenle, uzmanlar, aile politikalarının oluşturulması aşamasında toplumsal sorunların Devlete olan maliyetinin saptanarak bunun kalkınma plan ve programlarında da dikkate alınmasının önemine dikkat çekmektedir. Boşanmanın neden ve sonuçları açısından toplumsal maliyetinin yüksek oluşu, boşanmaya ilişkin koruyucu-önleyici çalışmaların aile politikalarında ana konulardan biri olmasını gerekli kılmaktadır. Ülkelerin boşanma olgusuna yönelik yıllara göre kapsamlı araştırma sonuçları ve istatistiki göstergelerinin, geleceğe dönük çalışmalarda temel hareket noktası olduğu bilinmektedir.

Eurostat tarafından yayınlanan ve dünya ülkelerinin yıllara göre boşanma istatistikleri (1996-2007) incelendiğinde en yüksek boşanma oranının dünyanın gelişmiş ülkelerinden biri olan Amerika’da 2007 yılı için binde 5.2 olduğu görülmektedir. Diğer gelişmiş bir ülke olan Japonya’da ise boşanma oranının 2007’de binde 3 olduğu görülmektedir. Eurostat verilerine göre boşanma oranlarına bakıldığında, Türkiye’nin

diğer ülkelere kıyasla boşanmada en düşük orana sahip ülkelerden biri olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde kaba boşanma oranı binde 2 iken Türkiye’de 2007 yılında kaba boşanma oranının binde 1.3 ile dünyanın birçok ülkesinden daha düşük olması dikkat çekicidir. En yüksek boşanma oranına sahip ülkeler ABD başta olmak üzere Litvanya ve Letonya’dır.

Yörükoğlu’na (1997) göre Kuzey Amerika ülkeleri özellikle de ABD, boşanmada hep başı çekmiştir. Örneğin, 1915 yılında her on evlilikten biri boşanmayla biterken, 1974’de her 2.3 evlilikten biri boşanmayla bitmiştir. 1973 yılında bin kişi başına 8.2 evlilik ve 5.7 boşanma düştüğü saptanmıştır. Nüfusun ancak yüzde 44’ü parçalanmamış hanelerden oluşmaktadır. Tüm çocukların yedide biri boşanmış ana babaların çocuklarıdır. Bugün Amerika’da ilk kez evlenen genç çiftlerin boşanma riski %40 olarak belirlenmiştir (Scott M. Stanley, Ph.D. University of Denver Author of The Heart of Commitment).

Araştırmacılar son 30 yılda dünyada boşanma oranlarında dramatik bir artış olduğunu, örneğin, Amerika’da yeni ve ilk evliliklerin en az yarısının boşanma ile sonuçlandığını belirtmektedir. Amerika’da 1960 ve 1970’lerde artış göstermeye başlayan boşanma oranlarının, 1980’lerde en yüksek seviyelere ulaşması (Sayar, 2007), gelişmiş ülkelerde uygulanan aile politikaları ve ailenin geçirmiş olduğu evrimle paraleldir. Nitekim gelişmiş batılı ülkelerde ailenin parçalanması, boşanma, tek ebeveynlilik, aile içi ilişkilerin zayıflaması, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin kopma noktasına gelmesi, bağımlılık yapan madde kullanımının yaygınlaşması ve tüm bunların birey, aile ve toplumsal hayatta yol açtığı patolojiler aileyi ilgilendiren temel sorunlar olarak dikkat çekmektedir (Özek, 2007).

Gelişmiş ülkelerde bireyselleşme eğilimleri, artan refah, aşırı tüketim, eşlerin ekonomik bağımsızlığı gibi faktörlerin etkisiyle evliliklerin **boşanma** ile sonuçlandığı gözönüne alındığında, boşanmanın ülkemizde de giderek artan bir sorun haline gelmesini önlemek için boşanmaya yol açan temel nedenler ve bu nedenleri etkileyen faktörlerin çerçevesini ortaya koyan araştırmaların yapılarak veri tabanı oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Türkiye’de Boşanma Olgusu

Günümüzde Türk ailesini kuşatan sorun alanlarına bakıldığında, nedenleri ve sonuçları bakımından ilk sıralarda **boşanma olgusunun** yer almaya başladığı görülmektedir. Türkiye’de son 20 yıla kadar boşanma olgusunun önemli bir toplumsal sorun olarak algılanmadığı bilinmektedir. Özellikle 20. yüzyılın son dönemine kadar ülkemizde güçlü aile bağlarının ve dini inançların etkisiyle beraber toplumda boşanmış bireylere özellikle de kadına karşı önyargılı tutumların olması, kadının ekonomik bağımsızlığının bulunmaması, ailede sorunların çözümlendiği bir dinamik yapının

sözkonusu olması vb. faktörler (Arıkan, 1992) nedeniyle boşanma olgusu toplumsal bir sorun oluşturmamıştır.

Bugün diğer toplumlarda olduğu gibi ülkemizde de temel değerlerin zaafa uğraması, nüfusun şehirlerde toplanması, günlük hayatın karmaşıklaşması, iletişim teknolojilerinin ve kitle iletişim araçlarının yaygınlığı, tüketim kültürünün değişmesi, bireysel değerlerin ön plana çıkması ile birlikte toplumların temeli olan aileyi yıkıma götüren şiddet ve **boşanma olgusu** birey, toplum ve hukuk açısından giderek daha önemli bir olgu haline gelmiştir. Buna paralel olarak yaşanan yüzyılın “stres çağı” olarak nitelendirilmesine neden olan bireysel stres kaynaklarının artmasıyla birlikte tahammülsüz bireylerin yetişmesi, tüketim tutkusu, ailelerin sorumsuz bireyler yetiştirme tarzı (bebeerkil aile modeli), medyanın ürettiği değer kargaşası ile birlikte oluşan ahlaki yozlaşma, evlilikte maddi değerler üzerine kurulmak istenen hayat tarzı vb. faktörler bireyleri **boşanmaya** götürmektedir.

Türkiye’de, boşanmaya dair istatistiksel göstergeler, TÜİK tarafından toplanmaktadır. **Boşanma İstatistikleri** son olarak 2002 yılında yayınlanmıştır. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİ) tarafından üretilen veriler ise kurumun web sayfasında sunulmaktadır⁶¹⁶. Bu verilere göre 2000’den itibaren boşanmalar sayı ve oran olarak artış göstermiştir. Özellikle ekonomik kriz dönemlerinde boşanmaların arttığı gözlenmektedir.

Tablo 1:Türkiye’de Evlenme-Boşanma Oranları* (2001-2007)

Yıllar	Evlenmeler	Boşanmalar	Nüfus	Kaba Evlenme Hızı (Binde)	Kaba Boşanma Hızı (Binde)
2001	544 322	91 994	68365000	7,96	1,35
2002	510 155	95 323	69302000	7,36	1,38
2003	565 468	92 637	70231000	8,05	1,32
2004	615 357	91 022	71150000	8,65	1,28

⁶¹⁶ http://www.nvi.gov.tr/11,Ana_Evlenme_Bosanma_Ist1.html

* Nüfusbilimde belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen evlenme/boşanma sayısı **kaba evlenme/boşanma hızı** olarak tanımlanmaktadır. Kaba evlenme/boşanma hızı ülke genelinde evlenmelerin/boşanmaların oranı hakkında bilgi vermekle iki kişinin birbiriyle/birbirinden evlenmiş/boşanmış olması ve bunun nüfusa oranlanması nedeniyle “Kaba” bir hızdan bahsedilmektedir.

2005	641 241	95 895	72061000	8,90	1,33
2006	636 121	93 489	72974000	8,72	1,28
2007	638 311	94 219	73875000	9,09	1,34

Kaynak: TÜİK

Dünyanın birçok ülkesiyle karşılaştırıldığında Türkiye'deki boşanma oranları hala çok düşük düzeydedir. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren gözlenen artış, boşanmaların bir sosyal sorun potansiyeli taşımaya başladığını göstermektedir. Türkiye'deki boşanmaların neden olduğu olumsuzluklar hala ciddi bir sosyal sorun olma aşamasına gelmemekle birlikte son yıllardaki artışlar ve boşanmaya yönelik değer farklılaşmaları yakın bir gelecekte önemli sosyal sorunların artacağını işaret etmektedir.

Türkiye'de nedenlerine göre boşanmalarda **geçimsizlik nedeniyle boşanma** oranı en yüksek düzeydedir. Sözlük anlamı; düşünce ve duygu birliğinin yok olması, bağlılık bilincinin, karşılıklı sevgi ve saygının ortadan kalkması hali (İnal, 1992) olan “geçimsizlik”%90'lara ulaşan bir oranla çiftleri boşanmaya götürmektedir (TÜİK, 2007). Mahkeme kayıtları üzerinden boşanma nedenleri incelendiğinde de yine en fazla paya sahip olan neden **evlilik birliğinin sarsılması (geçimsizlik)**'tir. Ancak, geçimsizliğe götüren nedenlerin temelinde yer alan psikososyal, ekonomik, kültürel ve toplumsal faktörlerin çok boyutlu olarak ortaya konulamadığı bir gerçektir. Toplumumuzda eşlerden birinin sadakatsizliği ya da evi terk etmesi nedeniyle gerçekleşen boşanmalar da ahlâkî normlar, geleneksel değer yargıları ve genel kabuller nedeniyle “geçimsizlik” adı altında kayda geçmektedir. Hatta çiftlerin anlaşmalı bir şekilde boşanmaya karar verdikleri durumlar da gerçek nedenlerine bakılmaksızın “geçimsizlik” kategorisinde yer almaktadır. Türkiye gibi hızlı bir değişim süreci yaşayan bir ülkede boşanmaya etki eden bu faktörlerin detaylı bir şekilde ele alındığı çalışmaların periyodik aralıklarla gerçekleştirilmesi boşanmanın nedenlerinin anlaşılabilmesi açısından hayati öneme sahiptir.

Literatürde boşanma konusunda günümüze kadar yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, sosyal yapıda ortaya çıkan ve patolojik olarak algılanan boşanma konusundaki tutumların zaman içinde zihinsel bir dönüşüm göstererek meşruiyet kazanması sosyolojik bir gerçekliktir. Literatürde boşanma konusundaki çalışmaların dört ana başlıkta toplandığı görülmektedir.

1. Boşanmanın çocuklar ve gençler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarda özellikle boşanmanın gencin ve çocuğun okul başarısına, kişiliğine ve sosyal hayata uyumuna etkilerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2. Boşanmanın kadının statüsüne ve cinsiyetine etkisini inceleyen çalışmalarda kadının rol ve statüsündeki, konumundaki değişimler, boşanan kadının bireysel özelli-

ği, boşanmasının neden ve sonuçları, karşılaştığı zorluklar, çevrenin kadına yaklaşımı yer almaktadır.

3. Boşanmanın hukuki yönünü inceleyen çalışmalarda İslam hukukunda, İslam öncesi dönemlerde, medeni hukukta ve çeşitli dinlerde boşanmanın ele alınış biçimleri araştırılmıştır.

4. Genel olarak boşanmanın neden ve sonuçlarını ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmalarda TÜİK'in boşanma istatistiklerinde yer alan boşanma nedenlerine ilişkin yapılan değerlendirmeler, mahkeme kayıtları üzerinden yapılan değerlendirmeler ve bilimsel amaçlı yapılan yüksek lisans, doktora tezleri aracılığı ile yapılan saha çalışmaları yoluyla boşanmanın sosyal, kültürel, dini, ekonomik ve psikolojik nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Metodu ve Örneklemi

Sosyolojik bir olgu olan boşanmanın sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik birçok nedenleri bulunmaktadır. Bu araştırma değişkenler arasında neden-sonuç ilişkileri arayan betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın örneklemini Türkiye genelini temsil edecek şekilde İBBS-1'e göre 12 bölgeyi temsil eden 12 ilden seçilmiştir. Yaşanan ekonomik krizin boşanma üzerinde etkili olup olmadığını ortaya koymak amacıyla 2000'den sonra boşananlar örnekleme dâhil edilmiştir. Bölgeleri temsil edecek illerin belirlenmesinde boşanma oranı en yüksek olan il seçilmiştir.

Tablo 2: Araştırmada Görüşülen Bireylerin İllere Göre Dağılımı

BÖLGE	İL	GÖRÜŞÜLEN KİŞİ SAYISI
TR1	İSTANBUL	251
TR2	BALIKESİR	54
TR3	İZMİR	225
TR4	BURSA	100
TR5	ANKARA	143
TR6	ADANA	160
TR7	KAYSERİ	77
TR8	SAMSUN	100
TR9	TRABZON	30
TR10	ERZURUM	15
TR11	MALATYA	22
TR12	GAZİANTEP	48

Bu kapsamda, 657'si kadın ve 543'ü erkek olmak üzere toplam **1200 boşanmış kişi** ile görüşülmüştür. Veri toplama aşaması 2008 yılı Ekim-Kasım aylarında yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular ve Değerlendirme

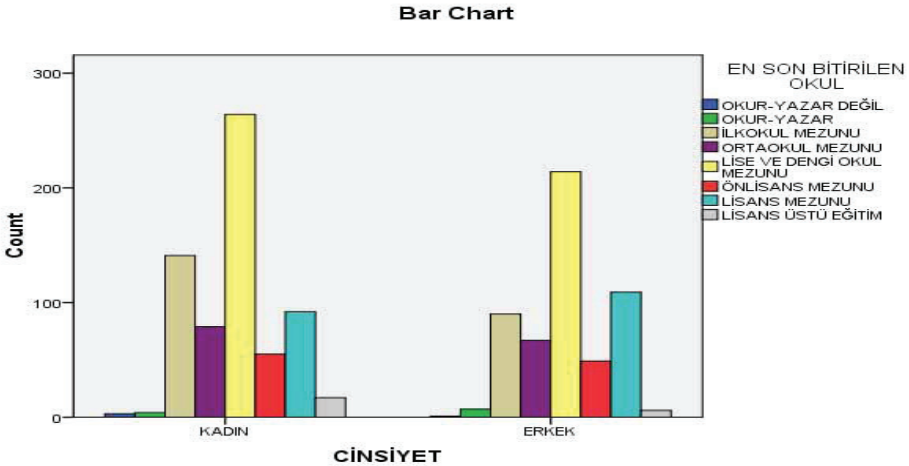
Sosyodemografik Özellikler

Örnekleme yer alan 1200 boşanmış bireyin yüzde 55'i kadın, yüzde 45'i erkektir.

Araştırmaya katılanların **eğitim durumlarına** göre dağılımlarına bakıldığında boşananların yüzde 40'ının lise ve dengi okul mezunu oldukları (Kadınlar %40, erkekler %39), yüzde 19'u ilkokul mezunu ve yüzde 17'sinin lisans mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanlar arasında sadece dört kişinin okur-yazar olmadığı, 11 kişinin de okur-yazar ama herhangi bir okuldan mezun olmadığı görülmüştür.

Eğitim durumu cinsiyete göre değerlendirildiğinde her düzeyde kadın ve erkekler arasındaki oranlar birbirine yakın olmakla birlikte belirgin farklılık ilkokul mezunu kadınlar (%22) ile lisansüstü eğitilmiş kadınların (%3) oranının erkeklerden (%1) daha fazla olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Cinsiyete Göre Eğitim Durumu

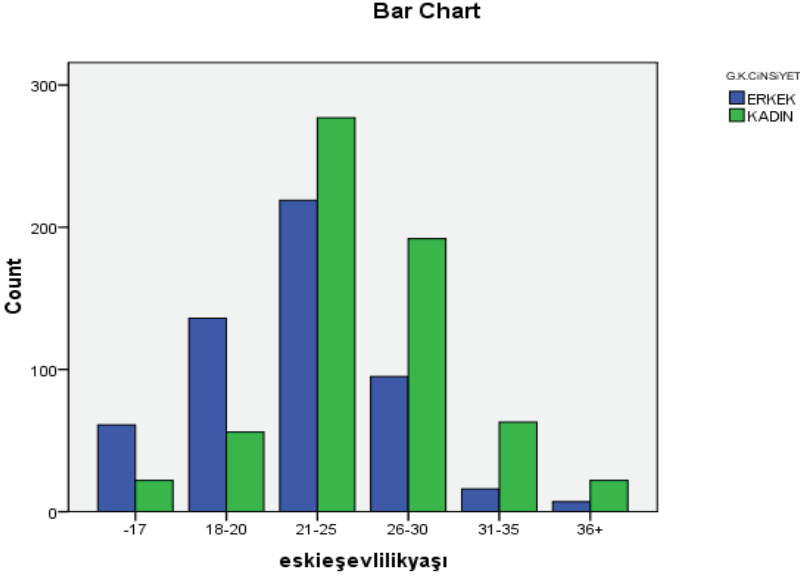
Görüşülen kişilerin boşandıkları eşlerinin eğitim durumlarına bakıldığında kendi eğitim durumları ile paralellik olduğu görülmektedir.

Cinsiyete göre boşanılan eşin eğitim durumuna bakıldığında ise her iki cinsiyette de lise ve dengi okul mezunu ve ilkokul mezunu olanların oranının yüksekliği dikkat çekmektedir. Bununla birlikte boşanılan eşlerin Türkiye geneline oranla oldukça yüksek bir düzeyde önlisans ve lisansüstü eğitilmiş oldukları saptanmıştır. Her iki cinsiyette de boşanılan eşlerin eğitim düzeylerinin lisans/üniversite düzeyinde oldukça yüksek olduğu (Kadınların %15'i; erkeklerin %17'si) görülmektedir.

Boşanmış kişilerin **yaş gruplarına** göre dağılımlarına bakıldığında çoğunluğunun yetişkin ve orta yaş grubunda olduğu dikkat çekmektedir. Genç yaş grubunda (21-25 yaş arası) boşananların oranının yüzde 10 olması ise boşanmalarda giderek evlilik süresinin kısaldığı ve araştırma kapsamında 2000 yılından sonra boşananların ele alınması gibi faktörlere bağlanabilir.

Araştırmaya katılan **kadınların ortalama ilk evlenme yaşı** 22'dir. Erken evlilik olarak nitelendirilen 17 yaş ve altında yapılan evliliklerin oranı yüzde 13'dür. 31 ve üzeri yaşlarda yapılan evliliklerin oranı ise yüzde 4 olarak saptanmıştır. **Erkeklerin ortalama ilk evlenme yaşı** ise 25'tir. Erkeklerin ilk evlenme yaşı gruplarına göre dağılımlarına bakıldığında kadınlarda olduğu gibi çoğunluğunun (%46) 21-25 yaşları arasında evlendikleri görülmektedir. Yüzde 30'u ise 26-30 yaşları arasında evlenmişlerdir. 18-20 yaşları arasında evlenen erkeklerin oranı kadınlara göre oldukça düşüktür (%8). Çünkü kadınlar genelde erkeklere göre daha erken yaşlarda evlilik yapmaktadırlar. Erkeklerin sadece yüzde 3'ü erken (17 yaş ve altında) evlenmiştir. 31 ve üzeri yaşlarda yapılan evliliklerin oranı ise yüzde 13 olarak saptanmıştır.

Şekil 2: Cinsiyete Göre Eşlerin İlk Evlenme Yaşı

Görüşülen kişilerin boşandıkları eşlerine ait ilk evlenme yaşları değerlendirildiğinde, çoğunluğunun 21-25 yaşları arasında evlendiği (Kadınların eşlerinin %44'ü, erkeklerin eşlerinin %41'i) görülmektedir. Boşanmış kişilerin çoğunluğunun (%76) boşandıkları eşleri ile aralarındaki yaş farkının 0 ila 5 yıl olduğu görülmektedir. Bu durum toplumumuzda evlilikte erkeğin kadından büyük olması yönündeki genel uygulamaya paralellik göstermektedir. Aradaki yaş farkının 7 yaş ve üzerinde olmasına ise oldukça düşük oranlarda rastlanmıştır.

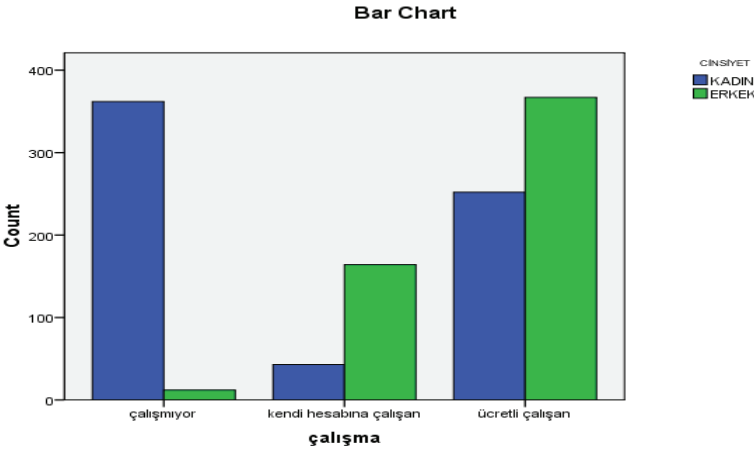
Bireylerin yaşamlarının büyük kısmını geçirdikleri **yerleşim yerine** bakıldığında yüzde 79'unun yaşamlarının büyük kısmını metropolde, yüzde 11'inin il merkezinde, yüzde 8'inin ilçe merkezinde geçirdiği tespit edilmiştir. Köy ve bucakta yaşayanların oranı ise oldukça düşüktür (%2). Yerleşim yeri ve boşanma arasındaki ilişkide, büyük şehirde sosyal kontrolün düşük olması, görece artan ekonomik refah, kent yaşamının bireylere getirdiği zorluklar ve stres ile kadının çalışma hayatında yer almasının etkili olduğu söylenebilir.

Çalışma Hayatı

Bireylerin **meslek ve çalışma hayatına** ilişkin olarak, evli olunan dönemdeki iş için işi, çalışma hayatına başlama zamanı (evlendikten sonra işe başlayanlar için) ve çalışmalarının öncelikli nedenleri ile ilgili bulgular elde edilmiştir. Evlilik döneminde

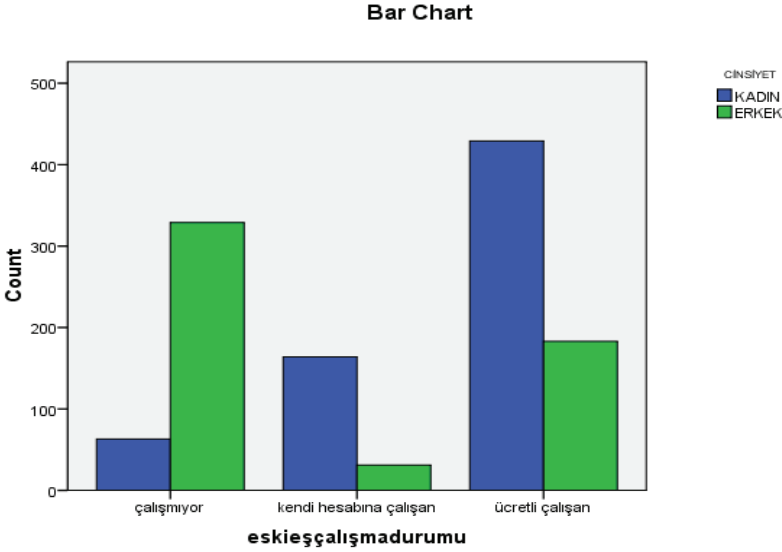
kadınların yarısının (%54) ev hanımı olduğu, yüzde 20'sinin memur/ofis çalışanı, yüzde 11'inin işçi/hizmetli, yüzde 5'inin nitelikli uzman, mühendis veya teknik eleman olduğu saptanmıştır. Erkeklerin yaptıkları iş kollarına bakıldığında, yüzde 29'unun işçi/hizmetli, yüzde 20'sinin memur/ofis çalışanı, yüzde 14'ünün "0-5 çalışanı bulunan işyeri sahibi" ve yüzde 14'ünün de nitelikli uzman, mühendis, teknik eleman oldukları görülmektedir. Boşanmış kadınların önemli bir kısmının (%45) evli oldukları dönemde farklı meslek gruplarında çalıştıkları dikkat çekmektedir. Erkeklerin ise yüzde 98'inin çalıştığı tespit edilmiştir.

Şekil 3: Cinsiyete Göre Evli Olunan Dönemdeki Çalışma Durumu

Boşanılan eşin evli olunan dönemdeki işi konusunda yapılan değerlendirmelerde, kadınların boşandıkları eşlerinin çoğunluğunun (%30) memur/ofis çalışanı, yüzde 22'sinin işçi/hizmetli, yüzde 11'inin "6-20 çalışanı bulunan iş yeri sahibi" ve yüzde 10'unun nitelikli uzman/mühendis/teknik eleman oldukları saptanmıştır. Erkeklerin boşandıkları eşlerinin ise büyük çoğunluğunun (%60) ev hanımı, yüzde 19'unun memur/ofis çalışanı ve yüzde 8'inin işçi/hizmetli statüsünde çalıştığı, yüzde 7'sinin ise nitelikli uzman, mühendis, teknik eleman olarak çalıştığı saptanmıştır. Araştırma kapsamında boşanan ailelerdeki çalışan kadın oranının fazla olması dikkat çekmektedir.

Şekil 4: Cinsiyete Göre Evli Olunan Dönemde Eşin Çalışma Durumu

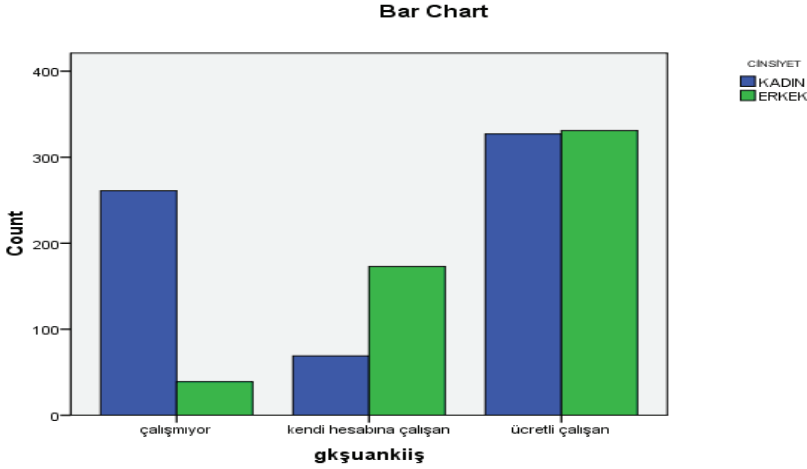

Erkeklerin boşandıkları eşlerinin önemli bir kısmının (%40) evli olunan dönemde farklı meslek gruplarında çalıştıkları dikkat çekmektedir.

Türkiye genelinde kadın istihdamının erkeğe oranla daha düşük seviyede olduğu gözönüne alındığında, bu araştırmada kadınların çalışma hayatına katılımının yüksek oluşu önemli bir bulgu olarak düşünülmektedir. Kadının çalışması, ekonomik yönden bağımsızlığını sağladığından boşanma kararında etkili bir unsur olarak düşünülebilir.

Araştırma kapsamındaki kadınların yüzde 60'ı **halen çalışmaktadır**. Evli olunan dönemdeki çalışma durumu ile kıyaslandığında, boşanma sonrası kadınların çalışma hayatına katılımında bir artış olduğunu göstermektedir. Evli iken çalışan kadınların oranı yüzde 45 iken boşanma sonrasında çalışma hayatına katılanların oranının yüzde 60'a yükseldiği görülmektedir. Bu bulgu araştırma kapsamındaki kadınların boşanma sonrası ekonomik sorunlar nedeniyle çalışma hayatına yönelebildiklerine işaret etmesi bakımından önemlidir.

Şekil 5: Cinsiyete Göre Çalışma Durumu

Çalışma hayatına başlama zamanına bakıldığında kadınların yüzde 12’sinin boşandıktan sonra çalışmaya başladıkları tespit edilmiştir. Kadınların çoğunluğunun (%49) evlenmeden önce, yüzde 14’ünün evlendikten sonra çalışmaya başladıkları tespit edilmiştir. Beklenildiği üzere erkeklerin hemen tamamının (%97) evlenmeden önce bir işinin olduğu görülmektedir.

Çalışan kadın ve erkeklere **çalışmalarının öncelikli neden/leri** sorulduğunda erkeklerin büyük çoğunluğu (%65) evin geçimini sağlamak ve ekonomik güvence elde etmek için (%55) çalıştığını belirtmiştir. Kadınların da aynı şekilde çoğunluğu (%62) ekonomik güvence elde etmek ve yüzde 45’i evin geçimini sağlamak için çalıştığını gerekçe göstermişlerdir. Bu sonuç Türk toplumunda geleneksel olarak erkeğe atfedilen “evin geçiminin sağlanması” rolü/değer yargısına uygundur. Kadınların çalışma nedeni ise daha çok ekonomik kaygılardan kaynaklanmaktadır. Çalışma gerekçesinin “sıkılmamak” olduğunu belirten kadınların oranının (%7) erkeklerden üç kat fazla olduğu görülmektedir.

Evlilik Süreci

Türkiye’de istatistikler boşanmaların çoğunun evliliğin ilk beş yılı içerisinde gerçekleştiğini göstermektedir (TÜİK, 2007). Araştırmaya katılan **boşanmış bireylerin evlilik sürelerine** bakıldığında en yüksek oran yüzde 44 ile ilk 5 yıl evli kalanlara aittir. Diğer bir deyişle bireylerin yarıya yakını evliliklerinin ilk 5 yılında boşanmıştır. Araştırmaya katılanların; yüzde 25’inin evliliği 6-10 yıl, yüzde 13’ünün 11-15 yıl, yüzde 9’unun ise 16-20 yıl sürmüştür. Evliliğinin ilk bir yılında boşananların oranı (%7) ise azımsanmayacak bir orandır. Mutlu olmak ve bir ömür boyu birlikte yaşamak amacıyla kurulan evlilik birliğinin ilk yıllarında çiftlerin beklentilerinin karşılanmaması hayal

kırıklıklarına neden olmaktadır. Evliliklerin ilk yıllarında yaşanan boşanma nedenlerinden birisi muhtemelen bu çatışmalar ve hayal kırıklıklarıdır (Kılıçarslan, 2008).

Evliliğin kuruluşuna ilişkin en önemli aşamalardan biri **evlenme biçimidir**. Araştırmada kadınlar ve erkekler eşit oranda (%37) olmak üzere tanıştırılıp ve bir süre görüştüktan sonra evlendiklerini söylemişlerdir. Kadınların yüzde 23'ü ile erkeklerin yüzde 18'i görücü usulü ile evlenmiştir. Kadınların yüzde 14'ü ile erkeklerin yüzde 12'si tesadüfen karşılaşp tanışarak evlenmişlerdir. Eşiyle akraba olan kadınların oranı yüzde 6, erkeklerin oranı ise yüzde 8'dir.

Araştırmada, tanışma ve evlilik kararı arasında geçen süre konusunda, kadın ve erkeklerin çoğunluğunun ilk bir yıl içinde evlendikleri görülmektedir (Kadınların %61'i, erkeklerin %57'si). Bu durum genel geçerliliği olan bir kültürel davranış kalıbı olarak nitelendirilebilir. Ülkemizde geleneksel yapıda da evlilik acele edilmesi gereken bir olgu olarak görülmektedir.

Kadınların yüzde 88'i ile erkeklerin yüzde 93'ü **kendi istekleri** ile evlenmiştir. Burada evlilikte çiftlerin rızasının olması ve duygusal bağın bulunmasının, beraberlikte yaşanan olumsuzlukların ve sorunların çözümlenmesinde tek başına yeterli olmadığı söylenebilir. Kendi isteğiyle evlenmeyen kadınların erkeklere oranla daha fazla olduğu da dikkat çekmektedir.

Bireylerin **evlenmelerinin en önemli nedenleri** olarak öncelikle aşık olmak, huyunun iyi olması, yakışıklı/güzel olması gösterilmiştir. Evliliklerin öncelikle duygusal nedenlerle başladığı görülmektedir. **Kadınların evlenme tercihlerinde** diğer nedenlerden daha düşük oranda olmakla birlikte erkeğin ekonomik gücü, iyi bir sosyal çevresinin olması ve sosyal statüsü gibi konuların erkeklere oranla daha fazla belirtildiği görülmektedir. **Erkeklerinevlenme tercihlerinde** isedini yaşayış biçimi, huy ve eşin güzelliğinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Kadınların yüzde 9'u ve erkeklerin yüzde 4'ünün ise evlenme tercihlerinde bir neden gösterememeleri dikkat çekmektedir.

Evliliklerin yüzde 36'sında **ailelerin evliliğe karşı çıktığı** tespit edilmiştir. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde, kadınların yüzde 29'u, erkeklerin ise yüzde 17'si ailelerinin evliliklerine karşı çıktığını söylemiştir. Bu bulgu, ailenin sözkonusu evliliği onaylamamasının/karşı çıkmasının boşanmada etkili olabileceğini düşündürmektedir. Evliliğin yürütülmesinde ailenin onayının etkili mekanizmalardan biri olduğu söylenebilir.

Evlilik öncesinde ailesinin evleneceği kişiyi uygun bulmadığını söyleyenlerin oranı yüzde 20'dir. "Uygun bulmadı ama kabul etmek zorunda kaldı" diyenlerle birlikte boşanılan eşinin ailesi tarafından kabul görmediğini belirtenlerin oranı yaklaşık yüzde 40'dır. Araştırmaya katılanların yüzde 40'ının ailesinin çocuklarının seçtiği eşi uygun bulmamaları, evliliğin işleyişinde etkilidir. Boşanmış kadınların ailelerinin evlilik öncesinde olumsuz tutum ve davranışlarının erkeğin ailesine oranla daha yüksek bulunmasının nedeni toplumsal açıdan değerlendirildiğinde, ailelerin özellikle kız çocuklarının

evliliğine daha seçici yaklaştıkları/damat adayı için yüksek beklentilere girdikleri düşünülmektedir. Diğer yandan geleneksel bakış açısında kız çocuğuna yüklenen “kızı serbest bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya gider” atasözü doğrultusunda, evliliğinde yanlış seçim yapabileceğine ilişkin önyargı da eş adayını uygun bulmamaya ilişkin tutumun bir göstergesi olabilir. Erkeklerin ailelerinin “gelin adayını” uygun bulma oranının yüzde 72 ile kadınların ailelerinden (%51) daha yüksek bulunması da sosyal yapının kabulleriyle ilgilidir.

Evlilikte **ailelerin aile içi ilişkilere müdahalesi** konusunda, müdahale olduğunu belirtenlerin oranı yüzde 28’dir. Bireylerin kendi ailelerinin aile içi ilişkilerdeki müdahaleleri azımsanamayacak bir orandadır. Burada boşananların evliliklerinde aile faktörünün önemli olduğu söylenebilir. Her iki cinsiyette de kendi ailelerinin ilişkilerine müdahale etmediğini söyleyenlerin oranı daha yüksektir (Kadınların %76’sı, erkeklerin %67’si). Boşanan kadınların evliliklerinde ailelerinin müdahalesinin boşanan erkeklerin ailesinin müdahalesine göre daha düşük olması Türk aile yapısında evliliğe ait kültürel değer ve yargıları çağrıştırmaktadır. Aile müdahalesi ile ilgili olarak kültürel kodlar belirleyicidir. Türkiye’de genel anlamda evliliğe ilişkin geleneksel tutum ve değerler, kız ve erkek evlat evlendirilirken “Kızın verildiği”, “Gelin alındığı” şeklindedir. Evlilikte kızın “Ele verildiği”, “Gelinin alındığı” ritüeller, sosyal psikolojide alışveriş kuramına göre değerlendirildiğinde, “Alma” davranışı bir şeye sahip olmak, elde etmek şeklinde düşünülebilir ve aileler evlendirdikleri erkek evlatlarının eşini de sahiplenirler. Evlilik ilişkilerinde bölgeler, yerleşim yeri, bireylerin eğitim düzeyi, meslek vb. değişkenlere göre farklılaşma olsa da Türk toplumunda ailenin evlenen erkek evladının aile ilişkileri üzerinde kız evladına göre daha çok söz sahibi olma eğiliminde olduğuna ilişkin verilere rastlanmaktadır. Bu durum Türk toplumunda erkek çocuğuna atfedilen değerlerin evlilikle birlikte azalmadığı aksine artarak devam ettiğini ve erkek çocuktan beklentilerin kız çocuğundan beklentilerden daha fazla olduğunu göstermektedir.

Ailelerin genç çiftlere ekonomik konular (%49), evin düzeni (%33), çocukların yetiştirilmesi (%14) ve görüşülecek kişiler (%11) ile ilgili konularda müdahale ettiği saptanmıştır. Kadınların ailesinin daha çok ekonomik konularda, erkeklerin ailesinin ise çocukların yetiştirilmesi ve evin düzeni konularında müdahalesinin yüksek olduğu görülmektedir.

Görüşülen kişilerin boşandıkları **eşlerinin ailelerinin evlilikleri süresince ilişkilere müdahalesi** de yüksektir (%48). Boşananların **kendi ailelerinin** ilişkilerine müdahalesine kıyasla boşanılan **eşin ailesinin** müdahalesi arasında önemli bir farklılık vardır. Bu bulgudan hareketle, evlilikte ilişkilerin çözülmesinde **kadın ve erkeğin ailesinin**, aile içi ilişkilere müdahalesinin önemli rol oynadığı düşünülmektedir.

Geleneksel Türk ailesinde aile içi iletişimde aile büyükleri (ebeveyn, ailenin yaşlı bireyi) sorunların çözümlenmesinde ve evliliğin devam ettirilmesinde en önemli rolü

üstlenmekte iken, günümüzde ailenin sorun çözen ve değer üreten yapısından sorun üreten bir niteliğe bürünmesinde aileler ve diğer yakın sosyal çevreyle iletişimin azalması ile birlikte bireyselleşmeye doğru giden sürecin, boşanmanın artmasına da zemin hazırlayabileceği gözönüne alınmalıdır. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara bakılarak boşanmada etkili olan çevresel faktörlerden en önemlisinin aile faktörü olduğu düşünülmektedir.

Boşanan bireylerin yüzde 56'sı aileleri arasında herhangi bir anlaşmazlık olmadığını belirtirken yüzde 28'i zaman zaman, yüzde 17'si de her zaman anlaşmazlık bulunduğu ifade etmiştir. Bireylerin yüzde 44'ünün aileleri arasında anlaşmazlığın bulunması boşanmada etkili olabilmektedir. Evliliklerde çiftlerin aileleri arasındaki anlaşma durumu ve aileler arası uyum önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadınların yüzde 40'ı, erkeklerin ise yüzde 33'ü **eşlerinin ailesinin yanında**, tek başlarına oldukları zamankinden farklı davrandığını ifade etmişlerdir. "Eski eşiniz ailesinin yanında onların sözlerinden etkilenip, size küçük düşürücü davranışlarda bulunur muydu?" sorusuna araştırmaya katılanların çoğu (%58) ayrıldığı eşinin küçük düşürücü davranışlarına maruz kaldığını belirten cevaplar vermiştir (Kadınların %65'i, erkeklerin %51'i). Bu bulgu, boşanmalarda erkeklerin kadınlara göre kendi ailesinden daha fazla etkilendiğini ve bu durumun evlilikte eşler arası ilişkiye yansıtıldığını düşündürmektedir.

Bireyin **kendi ailesine mekânsal olarak yakınlığı** ile ilgili olarak "Evliliğin ilk yılları" ve "Son yılları" olmak üzere her iki süreçte de kadınların erkeklere oranla belirgin bir biçimde çoğunluğunun erkeğin ailesiyle aynı binada oturduğu tespit edilmiştir. Evlilik sürecinde eşinin ailesiyle aynı binada oturan kadınların oranı yüzde 19 iken kendi ailesiyle aynı binada oturanların oranı yüzde 3'e düşmektedir. Ailelerin desteği açısından mekânsal yakınlığın işlevsel olduğu bilinmekle beraber sözkonusu yakınlığın ailelerin genç evlilerin yaşamlarına müdahalelerini kolaylaştırdığı düşünülmektedir.

Evlilik Döneminde Eşler Arası İletişim ve Etkileşim

Eşler arası ilişkilerde kullanılan iletişim teknikleri ile sorun çözme becerilerinin aile bütünlüğü ve evlilik sürecinin kaliteli geçirilmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Araştırmada görüşülen bireylerin yüzde 55'i evlenmeden önce de eşlerinin olumsuz birtakım özelliklerini farkettilerini belirtmişlerdir. Kadınların çoğunluğu, erkeklerin de yarıya yakını evlenmeden önce eşlerinde olumsuz özellikler bulunduğunu belirtmişlerdir (Kadınlar %61, erkekler %47). **Kadınların** yüzde 50'si eşinin sorumsuz oluşunu, yüzde 31'i alkol kullanmasını, yüzde 26'sı ailesine aşırı düşkünlüğünü, yüzde 16'sı cimrilliğini, yine yüzde 16'sı aşırı para harcamasını, yüzde 15'i de soğuk ve uzak olmasını belirtmektedir. **Erkeklerin** ise yüzde 41'i karısının ailesine aşırı düşkünlüğünü, yüzde 32'si sorumsuz olmasını, yüzde 25'i aşırı para harcamasını, yüzde 20'si de soğuk ve uzak olmasını olumsuz özellikler olarak görmektedir. Bu bulgudan hareketle

psikososyal ve ekonomik temelli kişilik özelliklerinin evlilik sürecinde de çok önemli ve belirleyici olduğu, büyük olasılıkla boşanma sürecini de etkilediği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılanların yüzde 41'i kendisini ilgilendiren konularda **eşinden baskı** gördüğünü söylemektedir. Eşinden her zaman baskı gördüğünü söyleyen kadınların oranı oldukça yüksektir ("Evet" ve "Zaman zaman" diyenlerin toplamı %75). Erkeklerin yüzde 61'i eş baskısına maruz kaldığını belirtmektedir. Bu durum evliliklerde eşler arası ilişkilerde karşılaşılan çoğu sorunların kaynağı olarak görülmektedir. **Sağlıklı evliliklerde** eşler arası **iletişimin** temelinde **etkin dinleme** ve **empati kurma** önemli iken baskıya dayalı tutumların iletişime yansımaları, karşıdaki eşin sadece savunma mekanizmalarını kullanmasını zorunlu hale getirecektir. Bu da iletişim ve sorun çözmede olumsuz bir yaklaşımdır. Olumsuz bir yaklaşım ise evliliği sarsabilmektedir.

Kadınların çoğunluğu **evlilik sürecinde zevkleri, beğenileri**, kılık kıyafet ve toplum içindeki davranışlarına **eşleri tarafından müdahalede bulunduğunu** belirtmektedir. Erkeklerin ise sadece yüzde 7'si zevk ve beğenilerine eşleri tarafından müdahale edildiğini söylemiştir. Geleneksel aile yapısının bir uzantısı olarak nitelendirilebilecek erkeğin kadın üzerindeki başat rolünün evliliğin işleyişinde çeşitli sorunlar oluşturarak aile bütünlüğünün bozulmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Kadının çalışma hayatında yer alması, eğitim düzeyinin yükselmesi, büyük kentlerde görece artan ekonomik refah vb. faktörler aile içi rol ve statülerin yeniden sorgulanarak toplumsal yapının bir değişim geçirmesine yol açmaktadır. Geçmişte evlilikte eşler arasında tolere edilebilen birtakım davranış kalıpları günümüzde çatışmaya yol açabilmektedir. Evliliklerde yaşanan bu süreç aile kurumunun zayıflaması ile birlikte boşanma gibi istenmeyen ve toplumsal maliyeti yüksek bir olguyu da kaçınılmaz kılmaktadır.

Cinsiyete göre **eşin müdahalesi sonucunda gösterilen tepkilere** bakıldığında kadınların daha çok duygusal olarak etkilendikleri görülmektedir. Kırılma, incinme ve öfkelenme tepkisini kadınlar "sık sık" ve "sürekli" yaşarken, erkeklerde bu tepkilerin "nadiren" yaşanması dikkat çekmektedir. Kadınların eş müdahalesi ile karşılaştıklarında erkeklere oranla tepkilerini daha fazla yansıtmalarına ilişkin bulgu önemlidir. Kadınların "çatışma" şeklindeki fiili ya da sözel olabilecek davranış kalıbı ile birlikte duygusal örselenme olarak nitelendirilebilecek "kırılma, incinme ve öfkelenme" şeklindeki tepkisel duygusal davranışları benimsemeleri söz konusudur. Erkeklerde ise duygusal tepkiden daha fazla "öfkelenme" ve "çatışma" şeklinde bir dışa vuruş dikkat çekmektedir. Bu bulgu, toplumsal cinsiyet kalıplarında kadın ve erkeğin tepkisel davranış özelliklerini ortaya koyuş biçimlerinin evliliğin işleyişinde birtakım olumsuzluklara yol açabildiğini göstermektedir. **Evlilikte bir sorunla karşılaşıldığında** kadınların önemli bir oranı (%30) **eşlerinin** kavga ve şiddete başvurduğunu, yüzde 25'i münakaşa edip sesini yükselttiğini, yüzde 15'i konuşarak tartıştığını, yüzde 14'ü de konuşmayarak sessiz kaldığını ifade etmiştir. Erkeklerin ise yüzde 27'si bir sorunla karşılaşıldığında **eşlerinin**

münakaşa edip sesini yükselttiğini, yüzde 25'i konuşarak tartıştığını, yüzde 18'i eşlerinin sorunlarını ana-babasına yansıttığını, yüzde 17'si ise eşlerinin konuşmayarak sessiz kaldığını belirtmişlerdir. Kadınlarda erkeklerden daha farklı olarak sorunların anne-babaya yansıtılması tepkisi evlilik ilişkilerinde aile faktörünün zaman zaman boşanma sürecinde de etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Boşanmış kişilerin evlilikte herhangi bir sorunla karşılaştığında verdikleri tepkilere bakıldığında ise, **kadınların** önemli bir oranının (yüzde37) **eşiyle konuyu konuşarak tartıştığı**, yüzde 24'ünün konuşmayarak sessiz kaldığı, yüzde 22'sinin münakaşa edip sesini yükselttiği saptanmıştır. Erkeklerin yüzde 43'ü bir sorun olduğunda eşleriyle konuşarak tartıştığını, yüzde 23'ü münakaşa edip sesini yükselttiğini, yüzde 12'si ise konuşmayarak sessiz kaldığını belirtmişlerdir. Eşiyle kavga edip şiddet göstererek tepki veren erkeklerin oranı yüzde 8 iken, kadınlarda bu oran yüzde 3 gibi düşük bir düzeydedir. Evliliklerde herhangi bir sorun yaşandığında eşiyle kavga edip şiddet göstererek tepki vermek genellikle erkeklere özgü bir davranış iken bu tepkisel davranış erkekler tarafından ifade edilmeyerek gizli tutulmaktadır. Fakat kadınlar kocalarının kendilerine yönelik bu tür tepkilerini ifade edebilmektedirler. Bu bulgu "Aile İçinde Kadına Yönelik Şiddet Araştırması"nda da tespit edilen önemli bir bulgudur (KSGM, 2009). Bu bulgularda kadınlar eşlerinin sorunlara gösterdikleri tepki olarak çoğunlukla (yüzde30) şiddet davranışı belirtirken erkekler sorunlara kendilerinin verdikleri tepkide şiddeti oldukça düşük (%8) oranda belirtmişlerdir.

Evlilik döneminde **bireyin kendi arkadaşları ile görüşmesi** hususunda eşin olumsuz tutum ve davranışlarının olumlu tutumlardan daha fazla olması (her iki cinsiyette de yaklaşık yüzde 50), eşlerin birbirlerine müdahale etmesi ve bunun sonucunda ilişkilerde birtakım sıkıntıların yaşanması açısından önemli bir bulgu olarak düşünülebilir.

Araştırmaya katılanların önemli bir kesimievliliklerinde **yaşadıkları sorunların çözümüne yönelik çabalara** giriştiğini belirtmiştir (Kadınların %87'si, erkeklerin %81'i). Sorunların çözümüne yönelik olarak **kadınların** yüzde 40'ı konuyu zamana bıraktığını, yüzde 34'ü aile büyüklerinden yardım istediğini, yüzde 16'sı akraba ve arkadaşlardan yardım istediğini, yüzde 14'ü evliliklerine aracı olanlara başvurduğunu, yüzde 13'ü ise muhtar, müftü, imam, öğretmen gibi kanaat önderlerine/sivil liderlere başvurduklarını belirtmiştir. Erkeklerin sorunların çözümünde başvurdukları yollar kadınlarınkine benzemektedir. Aile büyüklerinden yardım isteyenlerin oranının her iki cinsiyette de fazla oluşu (kadınlarda %34, erkeklerde %31), ülkemizdeki aile yapısının özelliklerinden olan aile bireyleri arasındaki ilişkilerin sıklığı, kuşatıcı bağların bulunması, dayanışma ve paylaşmaya yönelik ilişki yoğunluğu hakkında da ipucu vermektedir. Burada dikkati çeken diğer bir husus da kadınların sorunlarının çözümünde başvurdukları yollarla ilgili olarak muhtar, müftü, imam, öğretmen gibi kanaat önderlerini tercihlerinin erkeklere oranla daha fazla oluşudur (Kadınlarda %13, erkeklerde %6).

Eşler arasındaki **inanç farklılığının** boşanmadaki etkisinin ortaya konulması amacıyla sorulan soruya verilen cevaplar değerlendirildiğinde araştırmaya katılanların yüzde 87'sinde eşler arasında inanç yönünden bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir.

Boşanmada etkili faktörlerden biri de eşler arasındaki uyum ve etkileşim biçimleridir. Araştırmaya katılanların yüzde 78'i eşleriyle sık sık tartışıklarını belirtmektedir. Bu bulgu evlilik döneminde eşler arası anlaşmazlığın boyutlarını göstermesi açısından önemlidir. Çiftler arasındaki tartışmaların, evlilikte krizin sürekliliği ile çözümsüzlüğünü beraberinde getirerek önemli bir boşanma nedeni olabildiğini düşündürmektedir.

Eşlerin **yaşanan tartışma sonundaki davranışları** değerlendirildiğinde kadın ve erkeklerin büyük çoğunluğu eşlerinin hep kendini haklı görerek kabahati karşı tarafta bulduklarını belirtmişlerdir (Kadınların %51'i, erkeklerin %63'ü). Kadınların yüzde 16'sı eşinin kendisini döverek susturduğunu, yüzde 9'u da eşinin hakaretlerine dayanamayarak ağlamaya başladığını ve böylece eşinin hakaret etmekten vazgeçip sustuğunu söylemiştir. Buna göre kadınların yüzde 16'sı fiziksel, yüzde 9'u sözel şiddete olmak üzere yüzde 25'i eşinin şiddetine uğramıştır. Bu durumun da çiftleri boşanmaya götüren faktörlerden birisi olduğu düşünülmektedir. Erkeklerin yüzde 17'si eşlerinin tartışma sonrasında konuşmama şeklinde pasif direniş davranışı gösterdiğini söylemektedir. Kadınların ise yüzde 12'si eşlerinin tartışma sonrasında konuşmadığını ifade etmiştir. Çiftlerin tartışma sonrasındaki tutum ve davranışlarının ben merkezli ve olumsuz bir iletişim ekseninde sürmesinin boşanma sürecini etkilediği düşünülmektedir.

Türk toplumunda **evlilik ilişkisinde fedakârlık** daha çok kadına/anneye özgü kültürel bir değer olarak kabul görmektedir. Fedakârlık "Yuvayı dışı kuş yapar", "Ana gibi yar olmaz", "Ana yürek, baba kürektir", "Ana başa taç imiş, her derde deva imiş" gibi atasözlerinde de kadına özgü bir özellik olarak görülmektedir. Araştırmada kadınların yüzde 79'u, erkeklerin ise yüzde 54'ü evliliklerinde kendisinin fedakârlık yaptığını belirtmektedir. Erkeklerin yüzde 35'i, kadınların ise sadece yüzde 19'u zaman zaman fedakârlığı kendilerinin zaman zaman da eşlerinin yaptığını ifade etmişlerdir. Araştırma kapsamında aile içi sorunların çözümünde geleneksel kültürel yapının kadınlar için tanımladığı role paralel olarak evlilikte sorunlarla karşılaşıldığında fedakârlığın kadınlara düşmesi önemli bir bulgu olarak görülmektedir.

Evlilikte Ekonomik Konular ve Sorunlar

Araştırmada erkeklerin yüzde 71'inin eşlerinin çalışmasından memnun oldukları tespit edilmiştir. Eşlerinin çalışmasından memnun olmayan erkeklerin yüzde 46'sı eşlerinin evin bakımı ve çocuklara yeterince zaman ayıramadığını, yüzde 43'ü karısının çalışması nedeniyle ilişkilerine yeterince vakit ayıramadığını, yüzde 7'si de çevre baskısını öne sürmektedir.

Araştırma kapsamında erkeklerin yüzde 43'ü **boşandığı eşinin çalışıyor olması**nın aile içi düzeni aksattığını ve olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Bu düşünce boşanma sürecini etkileyen nedenlerinden biri olabilmektedir. Erkekler eşlerinin çalışıyor olmasından memnun görünmelerine rağmen eşlerinin geleneksel rollerini aksatmasından da şikâyet etmektedirler. Erkekler, kadının çalışma hayatı ile birlikte artan sorumluluklarını gözdardı ederek evlilikte ev içi işlerde ve çocuk bakımı konularında paylaşımcı bir rol üstlenmek yerine çatışmalara neden olan tutum ve değer yargılarında ısrar etmektedirler. Değişime direnç gösteren bu tür tutum ve davranışlar evlilik ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini engellemektedir.

Araştırmada kadınların yüzde 46'sı, erkeklerin ise yüzde 52'si boşandıkları eşlerinin **işine çok fazla zaman ayırdığını** söylemişlerdir. Bu konuda erkeklerin kadınlara oranla daha fazla şikâyetçi oluşu, kadının çalışması konusunda erkeğin memnun olmasına gösterdiği gerekçeler ilebir arada değerlendirildiğinde erkeğin kadının çalışmasına ilişkin tutumları ortaya koyması bakımından dikkat çekmektedir. Bu tür genel değer yargı ve tutumların boşanma sürecini etkilediği düşünülmektedir.

Ailenin ekonomik sorunlarının boşanma sürecine etkisi ile ilgili olarak evliliğin ilk yılları ile boşanılan dönem arasında ekonomik açıdan bir fark olup olmadığı konusunda bireylerin yüzde 48'si bir fark bulunmadığını, yüzde 37'si de evliliklerinin ilk yıllarının ekonomik açıdan daha iyi olduğunu belirtmişlerdir. Bireylerin yüzde 22'si evliliklerinde hayatlarını olumsuz yönde etkileyecek ölçüde ekonomik sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu sıkıntıların nedenleri; “iflas, eşin işsiz kalması, işlerinin bozulması, 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz, eşin aşırı borçlanması, alkol, işsizlik, sorumsuzluk, kredi kartı borcu, eşin ailesinin borcu, geçim sıkıntısı, işle ilgili olumsuzluklar, parasal sorunlar ve sorumsuz harcamalar” şeklinde sıralanmıştır. Kadınların erkeklere göre daha yüksek oranda bu duruma maruz kaldıkları saptanmıştır (Kadınlar %26, erkekler %18). Bu bulgu aile içinde yaşanan ekonomik değişikliklerden kadınların erkeklere oranla daha fazla etkilendiklerini işaret etmesi bakımından önemlidir. Aile yaşantısında ekonomik olarak borçlu olunması ya da gelir-gider dengesinin bozulması eşler arası ilişkileri olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Kadınların yüzde 56'sı, erkeklerin yüzde 45'i evlilik döneminde borçlarının olduğunu söylemiştir. Genel olarak bakıldığında borçlu olma (eşlerinden dolayı) durumu kadınlarda daha yüksek oradadır. Boşanma ile ekonomik sorunlar arasında doğrusal bir ilişki olduğu bilinmektedir. Bu araştırmada da boşanmış bireylerin evlilik dönemlerinde birtakım ekonomik sıkıntılar yaşadıkları tespit edilmiştir.

Günümüzde son derece yaygın olarak kullanılan ve **tüketim alışkanlıklarını** büyük ölçüde belirleyerek gerektiği gibi kullanılmadığında bir aile sorunu olarak karşımıza çıkan hatta boşanmalarda da bir neden olarak öne sürülen bilinçsiz kredi kartı kullanımını bu çalışma kapsamında ele alınmıştır. Kadınların yüzde 53'ü erkeklerin ise yüzde

62'si kredi kartı kullanmaktadır. Kadınların yüzde 40'ının erkeklerin ise daha düşük bir oranla yüzde 29'unun kredi kartı borcu yüzünden eşleriyle tartışma yaşaması, erkeğin kredi kartı borcuna yönelik harcamalardaki birincil rolüyle ilgili olabilmektedir. Kredi kartı borçları yüzünden tartışılan konular arasında; borcun ödenmemesi yüzünden icralık duruma gelme, borcu ödemede zorluk, faizler nedeniyle eve para kalmaması, gereksiz harcamalar, iflas eden erkeğin eşinin üzerine kredi kartı borcu yapması, düzensiz ve haddinden fazla harcama, sürekli kredi alınması ve biriken borcun ödenmesi gibi daha çok erkekleri ilgilendiren ekonomik harcama biçimlerinde bir yoğunlaşma olduğu saptanmıştır.

Ailede Çocuk Faktörü

Araştırmacılar ailenin sahip olduğu çocukların çoğu kez boşanmayı engelleyen en önemli faktör olduğu üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Bu çalışmaya katılanların yüzde 63'ünün çocuk sahibi olduğu tespit edilmiştir. Kadınlar yüzde 46'sının, erkeklerin yüzde 54'ünün bir çocuğu bulunmaktadır. İki çocuğu olan kadınların oranı yüzde 43 iken erkeklerin oranı yüzde 32'dir. Çocuk faktörünün ailede boşanmayı engellediğine ilişkin bilgilerle tezat oluşturuyor gibi görünmekle beraber araştırmaya katılanların yüzde 71'i daha önce boşanmayı düşündüğü halde kadınların yüzde 58'i, erkeklerin 57'si boşanmalarını geciktiren en önemli faktörün de ailedeki çocuk/lar olduğunu dile getirmişlerdir.

Araştırmaya katılanların çoğunluğu (Kadınlar %62, erkeklerin %68) **çocuk sahibi olmaya birlikte karar** verdiklerini belirtmiştir. Çocuk sahibi olan kadın ve erkeklerin çok azı (%1'i) evliliğin kurtarılması amacıyla çocuk sahibi olmak istediklerini söylemişlerdir. Bu bulgu toplumumuzda sosyokültürel yapıda rastlanan evliliğin kurtarılması için çocuk yapma davranışı arasındaki ilişkiye atfedilen değerın değiştiğine işaret etmesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda günümüzde evliliğin sürdürülmesinde çocuğu bir güvence olarak gören anlayışın değiştiği anlamına gelmektedir.

Çocuk bakımı konusunda eşler arasında anlaşmazlıkların yaşandığı görülmektedir (%55). Görüşülen kadınlar (%34) çocuk bakımı konusunda erkeklere göre eşleriyle daha çok sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Toplumsal yapıımızda çocuk bakımı, eğitimi ve yetiştirilmesi ile ilgili sorumlulukları kadının yerine getirmesi, bu konuda erkeğin birebir sorumluluk üstlenmemesi şeklinde bir eğilim sözkonusudur. Artık günümüzde çocuk bakımı ve eğitimi konusunda yaşanan değişme ve gelişmeler kadının tek başına bu konunun üstesinden gelmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum ise evlilikte çocukla ilgili konularda eşler arasında yaşanan anlaşmazlıkları beraberinde getirmektedir.

Çocuk yetiştirmede ailelerin hem duygusal olarak hem de uygulamada desteğe gereksinimi bulunmaktadır. Aynı zamanda aileler çocukların gelişimleri ve eğitimleri konusunda hem spesifik hem de temel bilgilere, tavsiyelere, geri bildirimlere ve aile

içinde yaşanan sorunların çözümünde bilgi alabilecekleri ve danışabilecekleri bir kaynağa gereksinim duymakta (Beder-Şen ve Demirkan, 2009) iken kadının tek başına çocuklarına anne olarak desteğinin yetebileceğinin düşünülmesi artık imkânsız görünmektedir.

Eşleri tarafından **çocuklarına şiddet uygulandığını** belirtenlerin oranı yüzde 27 olarak bulunmuştur. Hem kadınlar hem de erkekler boşandıkları eşleri tarafından evli olunan dönemde çocuklarına fiziksel şiddet uygulandığını belirtmişlerdir. Evli olunan dönemde eşleri tarafından çocuklarına fiziksel şiddet uygulandığını belirtenlerin oranının fazlalığı (%27) eşler arasında yaşanan sorunların çocuklara yansıdığını düşündürmektedir.

Türk Aile Yapısı Araştırması (ASAGEM, 2006) bulgularına bakıldığında, babaların son bir yıl içerisinde çocuklarına verdikleri cezalar arasında “Çocuğunu dövme” davranışının (%22) (Sıklıkla %2,4, bazen %19) yer aldığı görülmektedir. Buna karşılık annelerin son bir yıl içerisinde çocuklarına verdikleri cezalar arasında “Dövme” davranışının (%26) bulunması bu araştırmanın bulgularıyla benzerdir.

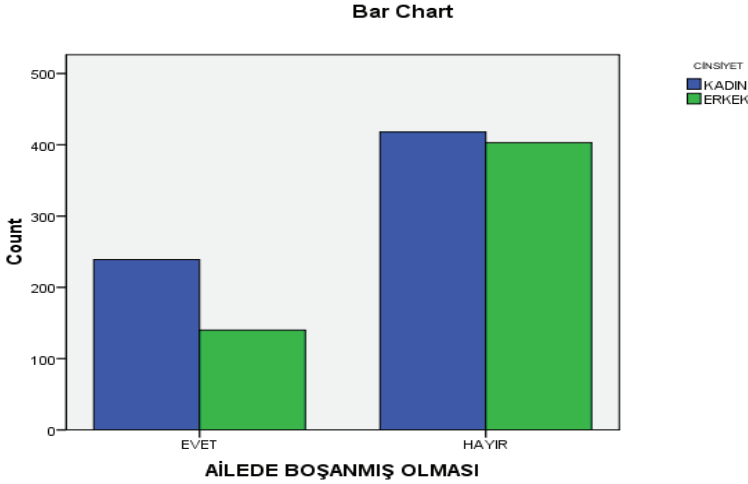
Boşanma Süreci

Araştırmaya katılanların boşandıkları yıllara bakıldığında özellikle 2005 yılındaki artışın (%13) 2007 ve 2008 yıllarında da (%17) devam ettiği görülmektedir. Ülkemizde boşanma olgusunun özellikle 2000’li yıllardan itibaren bir artış eğilimine girdiği, gerek Türkiye’deki boşanmalara ilişkin göstergeler gerekse bu araştırmanın verilerinden de anlaşılmaktadır.

Ailede Boşanma Tecrübesi

Boşanmayı etkilediği düşünülen faktörden biri de bireylerin ailelerinde boşanmış yakınlarının bulunmasıdır. Bununla ilgili olarak araştırmaya katılan kadınların yüzde 36’sının, erkeklerin ise yüzde 26’sının kendilerinin ve eşlerinin ailelerinde boşananların olduğu saptanmıştır. Kadınların ailesindeki boşanmaların erkeklerin ailesindeki boşanmalara oranla daha fazla olması dikkat çekicidir.

Şekil 6: Cinsiyete Göre Aile Bireylerinde Boşanma Tecrübesi

Kadınların yüzde 20'sinin anne-babasının, yüzde 54'ünün kardeşlerinden birisinin, yüzde 33'ünün de ikinci dereceden yakınlarının, erkeklerin ise yüzde 26'sının anne-babasının, yüzde 53'ünün kardeşlerinden birisinin, yüzde 31'inin de ikinci dereceden yakınlarının boşandıkları saptanmıştır. Ailede yaşanan boşanma tecrübesi konusunda en yüksek oranın kardeş boşanmalarına ait olduğu dikkat çekmektedir (Kadınların %54'ünün, erkeklerin %53'ünün).

Araştırmaya katılanların boşandıkları eşlerinin ailesindeki boşanmalara bakıldığında yüzde 27'sinde boşanma olayına rastlanmıştır. Görüşülenlerin boşandıkları eşlerinin yüzde 20'sinin anne-babası, yüzde 52'sinin kardeşlerinden birisi ve yüzde 32'sinin de ikinci dereceden yakınları boşanmıştır. Kadınların yüzde 18'inin boşandıkları eşlerinin anne babası, erkeklerin ise boşandıkları eşlerinin yüzde 23'ünün anne babası boşanmıştır. Her iki cinsiyette de en yüksek oran boşanılan eşin kardeşlerinin boşanması ile ilgili veridir (Kadınların %58'inin, erkeklerin %43'ünün). Boşanan bireylerin ailelerinde ve yakın çevrelerinde yaşanan boşanma olaylarının bireyler tarafından boşanmanın kabul edilebilir bir olgu olarak görülmesine ve buna uygun davranış geliştirilmesine kolaylık sağladığı düşünülmektedir. Ailesinde boşanma tecrübesi yaşayanlar, kendileri için de bu durumu daha rahat kabullenebilmektedir. Hatta boşanmaya karar verme sürecinde bu tecrübenin etkili olduğu düşünülebilir. Yörükoğlu'na (2007) göre istatistikler, boşanmış eşlerin çocuklarının kurdukları evliliklerin, boşanma ile sonuçlanma olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Böyle çiftler evliliklerinde dar boğaza girdiklerinde en kolay çözümü, ana-babalarının yolundan giderek boşanmada bulmaktadırlar.

Geçimsizliğin Başlangıcı

Evlilikte geçimsizliğin ilk ne zaman başladığı konusunda, görüşülenlerin çoğunluğu (%40) **evlendikten kısa bir süre sonra**, yüzde 35'i de evliliklerinin ortalarında yani eşleriyle evli kaldıkları sürenin birinci yarısında aralarında geçimsizliğin başladığını belirtmiştir. Evliliklerinin ilk 5 yılında boşananların oranının yüksek olduğu hatırlanacak olursa geçimsizliğin başlangıcı olarak ilk 2,5 yıl verilebilir. Görüşülen kişilerin yüzde 15'inin ise **evliliklerinin sonuna doğru** eşleriyle geçimsizlik yaşadıkları ortaya konmuştur. İlginç olan, görüşülenlerin yüzde 10 oranında hiç de azımsanmayacak bir kısmının **evlendikleri gün** geçimsizliklerinin başladığını belirtmeleridir. Uzmanlar tarafından evliliğin ilk yılında bireylerin birbirlerine alışmaları, eş olma ile ilgili olarak yeni ortak hayata alışmaları, evliliğin getirdiği rol ve sorumluluklara uyum sağlamaları konusunda bazı sıkıntıların yaşanması doğal olarak kabul edilmektedir. Araştırma kapsamında evlilikte geçimsizliğin çok erken bir dönemde başlamış olmasının bireylerin evliliğe hazırbulunuşlukları ile ilgili olduğu kadar, evliliğe ilişkin beklentilerinin yüksek oluşu, eşe karşı kullanılan iletişim biçimleri, evliliğe atfedilen değer ve sorun çözme mekanizmalarının bilinmemesi ile de ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu faktörlerin boşanma süreci ile doğrudan ilgisi bulunduğu dikkate alındığında evliliğe aday bireylerin evliliğe yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme konularını içeren eğitimlere yönlendirilmelerinin önemi ve gereği açıktır.

İlk boşanma düşüncesinin kadınlar ve erkeklerde özellikle evliliğin ilk üç yılında (1-3 yıl arası) belirdiği görülmektedir (Kadınların %58'i, erkeklerin %64'ü). Araştırma kapsamındaki bireylerin yarısından fazlasının ilk yıllarda boşanma düşüncesinin zihinlerinde yer almaya başlamasına dair bulgular eşleri boşanmaya götüren sürecin temelini evliliğin başlarında atıldığı ve kısa bir zaman diliminde yaşanan uyumsuzluğun ve bu uyumsuzlukla başedememe ile doğrudan ilgili olduğu düşünülmektedir. Evliliklerde bazı bireyler bu tür olumsuz yaşantıları tolere edebilecek donanımına sahipken (aile, kişilik özellikleri, eğitim, psikolojik hazırbulunuşluk, çevre vb.) bazıları bu yönlerden eksik olabilmekte ve boşanma kaçınılmaz olmaktadır.

Boşanmayı Engelleyici Faktörler

Araştırmaya katılanların yüzde 71'i daha önce boşanmak istemesine rağmen engelleyici birtakım faktörlerin bulunduğunu belirtmiştir. Bu durum boşanma sürecinin karmaşık bir yapı gösterdiğine işaret etmesi bakımından önemlidir. Boşanma kararının kesinlikle anlık bir karar olmayıp belli bir sürecin son noktası olduğu bilinmektedir. Boşanmış bireylerin daha önce boşanmak isteyip de boşanmasını geciktiren en önemli faktörün ailedeki çocuk/lar olduğu görülmektedir (Kadınlar %58, erkekler %57). Kadınların yüzde 39'u, erkeklerin yüzde 31'i ise anne-baba ve akrabalarının araya girmele-

rinin boşanmalarını geciktirdiğini söylemiştir. Kadın ve erkeklerin yüzde 26'sı ise çevre faktörü nedeniyle boşanmalarını geciktirmişlerdir. Kadınların yüzde 27'si **dul yaşama kaygısını** dile getirirken erkeklerin sadece yüzde 5'inin bunu öne sürmesi cinsiyetler arası farklılığı ortaya koyan bir durumdur. Evliliğin, bekârlığa ve dul yaşamaya kıyasla artı bir değer taşıdığı ülkemizde toplumsal yaşamda özellikle boşanan kadınların daha özenli davranması toplumsal beklenti ve kontrole göre belirlenmektedir. Bu durum da kadınların dul yaşama kaygısını artırıcı rol oynamaktadır. Bu bulgu Arıkan'ın (1992) çalışmasında ortaya çıkan ve toplumun olumsuz tutumlarının boşanma aşamasındaki kadını korkutan konulardan olduğu yönündeki tespitleri ile paralellik göstermektedir.

Toplumsal yapımızda boşanma sonrası kadınların erkeklere oranla psikolojik sorunların yanı sıra barınma, ekonomik sorunlar ve çocuk bakımı/yetiştirilmesi ile ilgili sorunlara daha fazla maruz kalması boşanmanın getirdiği psikososyal sorunların katlanarak artışında bir neden olarak görülmektedir. Arıkan'a göre (1992) boşanma kararında ve boşandıktan sonra kadınların en önemli sorunu ekonomik sıkıntıdır. Boşanma aşamasında çocukların velayeti, boşandıktan sonra da çocukların geleceğinin belirsizliği de kadını korkutmaktadır.

Boşanma kararı konusunda kadınların yüzde 58'i kararı kendilerinin verdiklerini söylemişlerdir. Boşanma kararını kendi veren erkeklerin oranı kadınlara göre daha düşüktür (%32). Birlikte karar verdiklerini belirten erkeklerin oranının (%52) kadınlardan (%33) daha yüksek olması da boşanmada kadınların kararlılığını ortaya koymaktadır. Evlilik süresinde bütün sorumlulukları üstlenen ve sorunlarla başetmeye çalışan kadın, boşanma sürecinde de net bir kararla evliliğini bitirebilmektedir.

“Şu anda içinde bulunduğunuz durumu düşündüğünüzde **yine boşanır mıydınız?**” sorusuna araştırmaya katılan kadınların yüzde 77'si, erkeklerin ise yüzde 64'ü “Evet” cevabını vermiştir. “Şimdiki aklım olsa boşanmazdım” diyenlerin oranı oldukça düşüktür (Kadınların %8'i, erkeklerin %12'si). Boşanmalarına ilişkin gösterdikleri tutum ve kararlılık, sağlıklı evliliğin bireyleri psikolojik olarak olumsuz etkilemesi ve idealize edilen aile kurumundan beklentilerin gerçekleştirilememesi ile açıklanabilir.

Sorun Çözmede Danışma Merkezleri

Aile danışma merkezi veya benzeri kurumların aile sorunlarının çözümündeki etkisini ortaya çıkarmak için sorulan “Aile danışma merkezi veya bu sorunları tartışacak bir ortam sorunların çözümüne sizce faydalı olur muydu?” soruya kadınların yüzde 26'sı, erkeklerin ise yüzde 20'si “Evet” cevabını vermiştir. Çoğunluğun bu soruya “Hayır” ve “Bilmiyorum” cevaplarını vermeleri ülkemizde aile destek hizmetlerinin ve bu hizmeti veren merkezlerin yaygın olmayışı ile hizmet sunumundaki yetersizliği ortaya koyması bakımından önemlidir. Evlilikte sorunların çözümünde çiftlere bu tür hizmetleri veren kurum ve kuruluşlardan haberdar olunmaması toplumsal açıdan üzerinde

durulması gereken bir konudur. Ailelere hizmet ve danışmanlık veren merkezlerde görev alacak uzmanların ilgili meslek gruplarından oluşturulması (psikolog, sosyolog, psikolojik danışman, sosyal hizmet uzmanı, hukukçu, ilahiyatçı), ailelere bu uzmanlar tarafından ulaştırılması, mahallelerdeki sağlık ocakları ile birlikte çalışılması, düzenli bir kayıt sisteminin oluşturulması ve aile içi sorunların üzerinde önemle durulması gerektiği düşünülmektedir.

Mevcut Medeni Durum

Araştırmaya katılanların şu andaki medeni durumlarına bakıldığında kadınların yüzde 91'inin erkeklerin ise yüzde 84'ünün bekâr olduğu saptanmıştır. Boşandıktan sonra yeniden evlenen erkeklerin oranının (%16) kadınlardan (%9) daha fazla olduğu görülmektedir. Erkeklerin yeniden evlenme eğiliminin kadınlardan daha yüksek olduğu araştırmalarla da tespit edilmiştir. Yeni bir evliliği düşünen erkeklerin oranı yüzde 64, kadınların oranı ise yüzde 42'dir. Kadınların yüzde 66'sı ve erkeklerin yüzde 72'si "Koşullarıma uygun birisi olursa düşünebilirim" demektedir. Bunu takiben kadınların yüzde 18'i, erkeklerin ise yüzde 21'i "Yalnız kalma korkusu"nu yeniden evlenmeye gerekçe olarak belirtmiştir. Kadınlarda maddi gücü elvermediği için evlenmek zorunda olduğunu söyleyenlerin oranı erkeklere göre yüksektir (Kadınların %10'u, erkeklerin %1'i). Bu bulgudan da anlaşıldığı üzere toplumumuzda evlilik genel kabul gören bir kurumdur.

Boşanmış kadınların yarıdan fazlası (%58) erkeklerin ise yüzde 36'sı yeniden evlenmeyi düşünmemektedir. Kadınların yüzde 53'ü, erkeklerin ise yüzde 73'ü benzer olumsuzlukları yaşamak istemedikleri için yeniden evlenmeyi düşünmediklerini belirtmektedir. Diğer önemli gerekçe ise çocuklarıdır. Kadınların yüzde 34'ü, erkeklerin ise yüzde 15'i çocukları neden olarak göstermektedirler. Kadınlarda çocuğu nedeniyle yeni bir evliliği düşünmeyenlerin oranının yüksek olması toplumsal yapıdaki genel eğilime paralellik arz etmektedir.

Araştırmada "**Size göre boşanmanızın sebebi şunlardan hangisi olabilir?**" sorusu **likert gruplandırması** yapılarak, bireylerin boşanmalarına neden olabileceği düşünülen bazı ifadelere katılıp katılmadıkları değerlendirilmiştir. Verilen cevaplara göre iletişim sorunlarının varlığının ekonomik sorunlardan daha fazla olduğu dikkati çekmiştir.

Araştırmada görüşülenlerin çoğunluğu

"Eşimin sorunlara ilgisiz kalması, bu nedenle sorunların çözümünün büyük oranda bana kalması" (%69),

"İlgisizlik, yeterli duygusal desteği alamamak, paylaşamamak" (%68),

"Eşimin her konuda kendi fikirlerinin doğru olduğunu düşünmesi, bu sebeple beni yeterince dinlememesi ya da önemsememesi, bu nedenle de konuşmuyor olmamız" (%67),

tarzındaki önermelere katılmıştır. Buradan anlaşılabilceği üzere araştırmaya katılanların boşanma nedenleri arasında ilk sırada eşler arasındaki **iletişim sorunları** gelmektedir. Bu sorunların temelinde ise eşin ilgisizliği, sorumsuzluğu ve kıskançlığı yatmaktadır. “Etkileşim eşler arasında duygu ve düşüncelerin açık ve doğru olarak iletilmesidir. Evlilikte, eşlerin duygu ve düşüncelerini birbirlerine kusurlu iletişim tarzı veya eksik iletişim, birtakım uyumsuzluk ve geçimsizliklerin de ana nedeni olabilmektedir. İletişimde olan yanlış ifade ve yorumlar en basit konuları bile çatışmaya ve dolayısıyla dargınlığa dönüştürebilmektedir” (Kılıçarslan, 2008). Evliliklerde eşler arasındaki bu tür iletişim biçimi eşlerin birbirleri ile duygu ve düşüncelerini aktarmada yetersizliğe ve yabancılaşmaya yol açacaktır. Bunun sonucunda da günümüzde boşanma çoğu zaman kaçınılmaz olmaktadır.

Boşanmanın nedenlerinden bir diğeri de **ekonomik temelli sorunlar**dır. Buna ilişkin ifadelerle bakıldığında boşanmış bireylerin yüzde 41’i “**Eşimin aile gelirinin üstünde harcama yapması**”, yüzde 39’u “**Geçim sıkıntısı içine düşmemiz**” ifadelerine katıldıklarını belirtmişlerdir.

Boşanma nedeni olabilecek bir diğer konu **çocukla ilgili sorunlar**dır. Araştırmaya katılanların yüzde 36’sı **eşinin çocuklarla yeterince ilgilenmediğinin** ve yüzde 34’ü de **çocuk bakımı ve yetiştirilmesi konusunda eşyle farklı düşüncelerinin olmasının** boşanmalarını etkileyen faktörler arasında olduğunu söylemiştir.

Bu bulgular boşanmanın tek faktörle açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgu olduğu yönündeki görüşleri desteklemektedir. Boşanmaların sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik nedenleri bulunmaktadır. Psikologlara göre evlilik “Ben” ve “Sen”in “Biz”e dönüştürülmesi sürecidir. İki farklı bireyin “Biz”e dönüştürülmesi süreci düşünülmenin ve beklenenin aksine sancılı bir süreçtir. Ancak buradaki uyum ve ahenk aile birliğinin özünü oluşturur ve bu birliğin devamını da etkiler. Tarafardan sadece birinin “Biz”e dönüşmeye çalışması, diğerinin direnç göstermesi, karşı tarafı anlamayarak kendi istediği doğrultusunda değişmeye zorlaması, aşırı kıskançlık v.b. nedenler evlilikte uyumsuzluğu; uyumsuzluk çatışmayı; çatışma da boşanmayı getirmektedir. Evlilik birliği hem kadının hem de erkeğin ortak çabası ile sağlıklı bir yapıya oturtulabilmektedir. Oysa Türk toplumundaki değer yargıları “fedakârlığı” daha çok kadından beklemektedir. Bu genel kabulle sosyalleşen erkekler fedakârlığı daha çok karşı taraftan bekledikleri için değişmeye direnç göstermekte bu da evlilikte çatışmalara neden olmaktadır.

Türkiye’de evlilik olgusu değerini ve önemini halen korumakla birlikte evliliğin sürdürülebilmesine ilişkin değer yargıları, anlayış ve algılamalarda bir miktar farklılaşma olmuştur. Evlilik birliğinde yaşanan en küçük bir olumsuzluk bile boşanmayı gündeme getirmede etkili olmaya başlamıştır. Toplumda yaşanan hızlı yapısal dönüşümler “Gelinlikle çıktığın eve ancak kefeninle dönersin!..” tarzı kültürel değerlerde önemli

derecede çözümler meydana getirmiş, özellikle kadının boşanmasına gösterilen direnç noktaları kırılmış, boşanma ailelerce de desteklenmeye başlamıştır.

Yapılan çalışmalar boşanmanın olumsuzluklarını en çok yaşayanların çocuklar olduğu konusunda hemfikirdir. Çocukların gelişimini en sağlıklı biçimde bir aile ortamında gerçekleştireceği konusunda ortak bir görüş vardır. Bu nedenle aile birliğinin dağılması olan boşanma, çocukların gelecekteki yaşantılarını, eğitimlerini ve kariyer beklentileri başta olmak üzere tüm yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Boşanma Nedenleri Araştırması'nda öncelikle, boşanma nedenleri arasında oldukça yüksek bir düzeyde (yaklaşık %90) olmasıyla dikkat çeken "**Şiddetli geçimsizlik**" faktörünün altında yatan asıl nedenler ve evlilikteki sağlıklı ilişkilerin kökenleri araştırılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, boşanma tek bir faktörle açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapı arz etmektedir. Boşanmanın gerçekleşmesine neden olan çok sayıda sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik faktör olduğu bilinmekle birlikte bu faktörlerin çeşitli tezahürleri evliliklerin kuruluş aşamasından itibaren yaşanan sorunları tetikleyerek boşanmada etkili olmaktadır.

Araştırma bulgularına göre bu sorunlar şu şekilde ele alınabilir:

Evliliğin kuruluş aşamasında etkili olan; evlenecek kişilerin ailelerinin evliliği onaylamamaları, bireylerin ailelerinde boşanma olaylarının (anne/baba, kardeş ve diğer aile bireyleri) yaşanması, evlenen çiftlerin ailelerinin birbirleriyle uyumlu ilişkiler kuramaması, evlilik öncesinde eşte farkedilen olumsuz özelliklerin değişeceğine ilişkin beklentiye girilmesi ve evlilik ilişkilerinde çiftlerin ailelerinin baskıya varan müdahalelerinin olduğu saptanmıştır. Bu tür sorunlarla başlayan evliliklerde sorunların tolere edilerek çözümlenmesi beklenirken, aksine sorunlar katlanarak hatta başka sorunları da beraberinde getirerek eşleri boşanma sürecine itebilmektedir. Genelde evlilik sorunlarının evliliğin kuruluş aşamasında ve ilk yıllarında başlayarak devam ettiği bilinen bir gerçektir. Önemli olan bu sorunların aşılmasında/çözümlenmesinde gösterilen çabalar ve izlenen yöntemlerin sağlıklı olmasıdır. Ayrıca evliliklerde çiftlerin birbirine gösterdikleri sabır, duygu ve düşüncelere gösterilen saygı ve anlayış ile uyumu sağlama çabaları önemlidir.

Evliliklerinin kuruluş aşamasında herhangi bir sorunla (aile, çevre, eşin olumsuz özellikleri vb.) karşılaşmayan bireyleri boşanmaya götüren faktörler arasında ise; eşler arası iletişimsizlik ve bundan kaynaklanan sorunlar, ekonomik sorunlar (borçlu olma, sorumsuzluk, iflas vb.) ile eşlerin birbirleriyle farklı karakter özellikleri taşıması gibi özelliklerin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Çalışan kadınların artan sorumlulukları ve yükleri nedeniyle aile içinde rol çatışması yaşanması, erkeklerin eşlerinin çalışması durumunda da ev içi rollerini aksatmaları konusunda gösterdikleri direnç nedeniyle yaşanan çatışmalar, ailede kadına ve çocuklara yönelik şiddet, eşin çocuklarla yeterince ilgilenmemesi konularında yaşanan gerginlikler de boşanmayı etkilemektedir. Diğer yandan, ataerkil toplum yapısının bir uzantısı olarak hala erkeğin kadın üzerindeki baskın rolü evliliklerde çeşitli şekillerde kendini gösterebilmektedir. Nitekim araştırmada, boşandığı eşinin, ailesinin yanında küçük düşürücü davranışlarda bulunduğunu söyleyenler ile boşandığı eşinin zevklerine, beğenilerine, kılık kıyafetine ve davranışlarına yönelik baskıya varan müdahalesine muhatap olduğunu söyleyen kadınların oranı azımsanmayacak bir orandadır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de küreselleşme, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, tüketim kültürü, bireyleşme, değerlerde yozlaşma aile kurumunu da etkileyerek, bir sorun çözme mekanizması olması gereken ailenin sorun üreten bir birime dönüşmesine neden olmaktadır. Boşanma oranlarının artması bunun bir yansıması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Araştırma bulgularında evlilik sorunlarının çözümünde, aile büyüklerinden yardım alma biçimindeki geleneksel mekanizmaların işlemekle beraber bu ilişkilerin çözülmeye başladığı, çiftlerin arabuluculardan, Aile Danışma Merkezleri’nden ya da aile sorunlarıyla ilgilenen uzmanlardan destek alma konusundaki kişisel gayretlerin ya da çabaların yetersiz kaldığı görülmektedir.

Sonuç olarak çoğunlukla duygusallığın ön planda olduğu ve mutlu olmak, bir ömür boyu yaşamı paylaşmak amacıyla yapılan evliliklerde daha kuruluş aşamasında başlayan sorunların çözümlenemediği görülmektedir. Bireylerin evlilikten beklentilerinin karşılanamaması gerginlikleri, gerginlikler de çatışmaları kaçınılmaz kılmaktadır. Gerek aile büyüklerinin gerekse ilgili kurumların evliliklerde arabulucuk rolleri yetersiz kalınca, son çare olarak boşanma gündeme gelmektedir. Uzmanlara göre evlilik birliğini devam ettirmek için tüm yollar denenmeli, istenilen sonuç alınmıyorsa, boşanma bir çözüm olarak göz önüne alınmalıdır. Yapılan araştırmalar, özellikle çocuk üzerinde ciddi travmalara yol açabilecek sağlıksız bir evliliğin yürütülmesi yerine boşanmanın daha tercih edilebilir olduğu durumlarda evlilikte ısrar etmenin gereksiz olduğuna dikkat çekmektedir.

Boşanmaların bireylere getireceği sorumluluklar ve toplumsal yapıda meydana getireceği hasarların telafisinin güçlüğü fayda/maliyet analizi gözönüne alındığında, evliliğe yapılacak yatırımların, sağlıklı aile ve sağlıklı toplum oluşturmadaki rolü, önemi ve gereği ortadadır. Evlilik birliğinin daha kuruluş aşamasında sağlıklı bir yapıya oturtulması, bireylerin birbirlerini iyi tanıyarak evlenmesi, ailelerin gençlerin evlilik kararları ve evlilik yaşantılarında daha yapıcı roller üstlenmesi, bireylerin birbirlerini kendi istedikleri biçime dönüştürmeye çalışmamaları, boşanmaların özellikle evliliğin ilk beş yılında olması dikkate alınarak, sorunların çözümü konusunda daha fazla çaba

sarfetmeleri ve boşanma kararlarını alırken etraflıca düşünmeleri gerekmektedir. Boşanma aşamasında, boşanma sonrası oluşan yeni yaşamda birçok sorunla karşılaşılacağı da hatırdan çıkarılmamalıdır.

Öneriler

- Evlilik öncesinde adayların eş seçimi ve evlilik konusunda bilinçlendirilmesi,
- Ailelerin, yeni evlilere yönelik müdahalelerinin olumlu bir biçimde gerçekleşmesini sağlamak üzere bilinçlendirilmesi,
- Aile danışma merkezlerinin işlevlerinin genişletilmesi, yerel uygulama modellerinin artırılması,
- Aile eğitimi ve aile destek hizmetlerine ilişkin çalışmaların yaygınlaşmasının sağlanması,
- Boşanma sonrası bireylere dönük rehabilitasyon ve destek hizmetleri verilmesi için çalışma ve programların gerçekleştirilmesi,
- Evlilikte aile içi sorunların çözümünde çiftlere bu tür hizmetleri veren kurum ve kuruluşlardan haberdar olunmaması toplumsal açıdan üzerinde durulması gereken bir konudur. Ailelere hizmet ve danışmanlık veren merkezlerde görev alacak uzmanların ilgili meslek gruplarından oluşturulması (psikolog, sosyolog, psikolojik danışman, sosyal hizmet uzmanı, hukukçu, ilahiyatçı), ailelere bu uzmanlar tarafından ulaştırılması, mahallelerdeki sağlık ocakları ile birlikte çalışılması, düzenli bir kayıt sisteminin oluşturulması ve aile içi sorunların üzerinde önemle durulması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- 1) ARIKAN, Çiğdem. **Yoksullukta ve Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma**, Ankara, 1992.
- 2) ARIKAN, Çiğdem. **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması**, Ankara, T.C Başbakanlık ve Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Kasım 1996.
- 3) T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. **Türk Aile Yapısı Araştırması**, 2006.
- 4) BATTAL, Ahmet. **Boşanma Sebepleri**, İstanbul, 2008.
- 5) BEDER-ŞEN, Rahime, DEMİRKAN, Semra. “Türkiye’de Aile Eğitimi ve Yerel Yönetimler/Sivil Toplum Örgütleri İçin Uygulamalı Bir Model Önerisi”, **V. Aile Şurası “Aile Destek Hizmetleri” Bildirileri, 5-7 Kasım 2008**, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009.
- 6) BULUT, Işıl. **Ruh Sağlığının Aile İşlevlerine Etkisi**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu yayını, Ankara, 1993.
- 7) ATALAY, Beşir ve arkadaşları, **Türk Aile Yapısı Araştırması**, Sosyal Planlama Dairesi, Ankara, 1992.

- 8) DEMİR, G. **Boşanma Yoluyla Parçalanmış Aile'de Kadının Rol ve Statüsündeki Değişmeler**. İzmir Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, 1988.
- 9) ERSÖZ-GÜNİNDİ, Aysel. **Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti Tutum ve Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı (Kamuda Çalışan Yönetici Kadınlar Örneği)**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- 10) ERDENTUĞ, Aygen. “Avcı-Toplayıcı Toplumlarda Evlilik ve Akrabalık”, **Aile Yazıları 4**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, Ankara 1990, s. 483-493.
- 11) FRİTSCH, İna. **Anne Baba Boşanıyor**, Afa yayınları, İstanbul, 1985.
- 12) GÖKÇE, B. ve arkadaşları, **Gecekonduarda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü**, T.C.Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı yayını, Ankara, 1993.
- 13) İNAL, Nihat. **Uygulamada Boşanma Davaları**, Yetkin yayınları, Ankara, 1992.
- 14) T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, ICON-Institut Public Sector GmbH and BNB Danışmanlık (2009), **Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması**, 2008.
- 15) KILIÇARSLAN, Fatih, “Aile İçi İletişim Sorunları ve Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri”, **Eğitim Yazıları**, İnsan Vakfı Yayını, Yıl:9, Sayı:13, İstanbul, 2008, ss.115-137.
- 16) ÖZEK, Ali. Aile Sempozyumu Konusunda Takdim, **Günümüzde Aile Sempozyumu 02-04 Aralık 2005**, İstanbul, 2007, ss. 11-23.
- 17) SAYAR, Kemal Doç. Dr. Parçalanmış Ailelerde ve Çocuklarında Görülen Problemler, **Günümüzde Aile Sempozyumu 02-04 Aralık 2005**, İstanbul, 2007, ss. 70-77.
- 18) ŞENTÜRK, Murat, EKŞİ, Halil ve arkadaşları. **Medya Profesyonellerinin ve Medyanın Aile Algısı**, T.C.Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü yayını, Ankara, 2008.
- 19) UYAR, S. **Boşanmış Bireylerin Evlilik Süreci ve Bugüne İlişkin Psikolojik Sorunları Üzerine Bir Araştırma.**, Ankara: Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, 1999.
- 20) YILDIRIM, A. **Boşanma ile Eşlerin Empatik Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi**, Konya: Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, 2001.
- 21) YÖRÜKOĞLU, Atalay. **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Özgür yayınları, Beşinci basım, İstanbul, 1997.
- 22) www.bilka.org.tr.
- 23) www.tuik.gov.tr.
- 24) www.nvi.gov.tr.
- 25) www.aile.gov.tr.

BAŞKAN – Rahime Hanım’a çok teşekkür ediyoruz.

Bildiğiniz gibi Batı’da insanın mutluluğunu tüketimle ölçüyorlar, ne kadar çok tüketti, o kadar çok mutlu; isterse kanser tedavisi sebebiyle yapmış olsun bu harcamalarını. Bizde boşanma oranının düşüklüğünü, ailelerimizin mutluluğuna bir delil gibi göstermek durumunda olduk zannediyorum. Şimdi, Ahmet Yaman kardeşimiz de burada bazı rakamlar verdi. Peygamberimizin bir tür kölelik nitelemesinde, gerçekten eşler arasında meveddet ve rahmet olmaması halinde tam bir kölelik gibi sonuç vereceğini kabul etmemiz lazım. Peki, o zaman böyle bir kölelikten neden azat etmez kendilerini bu kadınlarımız? Çünkü bu kadınlarımız Türk toplumunda çok affedersiniz “dul kadın” statüsünde asla olmak istemez ve bu kadınlar hiçbir zaman kendilerini sığıntı gibi de görmez istemezler. O yüzden pek çok kadınıımız, cehennem hayatı vari bir yaşantıya rağmen o çatırdayan enkaz altında, yavrularını da kanatları altına almış bir anaç gibi, o enkazın altında kalmayı göze alır ama boşanmayı göze alamaz. Bunu da dikkatlerinize arz etmek istedim.

Şimdi, adamın birisi çok uzun yazmış da, demiş ki: “Vaktim olsaydı çok kısa yazardım.” Nihat Hocamız, bu konuda uzun uzun çalıştı, düşündü, yazdı; dolayısıyla ben eminim ki on dakika içerisinde sunacak.

Prof. Dr. Nihat Dalgın Hocamız, 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. “Boşanma ile İlgili Dinî Hükümlere Yeni Yaklaşım ve Yorumlar”ı özetleyecek. Buyurun Hocam.

BOŞANMA İLE İLGİLİ DİNÎ HÜKÜMLERE YENİ YAKLAŞIM VE YORUMLAR

Prof. Dr. Nihat DALGIN

Aile insanlık tarihi kadar eski bir kurumdur. Ailenin temel taşları olan karı koca arasındaki anlaşmazlıkların da insanlığın ilk günlerine kadar uzandığında kuşku yoktur. Kişiler tarih boyunca, anlaşılabildikleri eşleriyle ömür boyu mutlu bir hayat sürerken, anlaşamadıkları eşleriyle ayrılmayı, bir başka eş seçerek onunla birlikte mutluluğu yakalamayı denemişlerdir.

Tarihi süreçte evlilik sözleşmeleri törenleri için gerek örfi gerekse hukukî yeni düzenlemeler yapıldığı gibi, boşanmalar için de örfi ve hukukî yeni düzenlemelere gidilmiştir.

Boşanmayla ilgili olarak insanlık tarihinin tanıdığı şu dört sistemi ana hatlarıyla hatırlatmakta yarar vardır.

A- TARİHİ SÜREÇTE UYGULANAN BOŞANMA SİSTEMLERİ

1- Boşanma serbestisi sistemi: İlk ve orta çağlarda boşanma serbestisinin uygulamada olduğu tahmin edilmektedir. Buna göre, anlaşamayan veya beklentilerine cevap bulamayan eşler herhangi bir resmi prosedüre bağlı kalmaksızın ayrılabilirlerdi. Ayrılma kararını çoğu kez erkek eşin verdiği, nadiren de olsa kadın eşin boşanma kararı verip eşinden ayrıldığı bilinmektedir.

2- Boşanma yasağı sistemi: Boşanmanın yasak olduğunu benimseyen hukuk sistemlerine göre, evlilik eşlerin ruhlarını birleştirdiği için kutsaldır ve bu birlikteliğe insanlar tarafından son verilmesi caiz değildir. Roma hukukunda ilk dönemler bu görüş benimsenmiş olduğundan, Roma'nın kuruluşunun ilk beş asrında bu ülkede boşanmaya rastlanmamıştır. (Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İst. 1969, VII,

390). Hıristiyanlığın Katolik mezhebince de benimsenen bu görüş, Kilisenin gayretiyle birçok hukuk sistemine de girmiş, uzunca bir dönem bu sistem uygulanmıştır.

Boşanma yasağının oluşturacağı olumsuzlukları azaltabilmek için Katolik hukuku, anlaşamayan eşlerin ayrı yaşamalarına imkân tanımıştır. Buna göre, geçinemeyen eşler mahkemede ayrı yaşama davası açabilmektedir (Tekinay, Selahattin Sulhi, Türk Aile Hukuku, İst. 1990, s. 167, 168). Bu dava geçici ayrılık talebi şeklinde olabileceği gibi, süresiz ayrılık talebi şeklinde de olabilmekte, ancak boşanmaları yine de gerçekleşmemektedir (Feyzioğlu, Feyzi Necmeddin, Aile Hukuku, İst. 1979, s. 270). Burada yapılan işlem, eşler arasındaki anlaşmazlığı yok etmek değil, nikâhın feshine mani olmaktır. Görüleceği gibi, bu uygulama insan fitratına uygun olmadığından, bir dönem sonra yine Hıristiyanlığın diğer bir mezhebi tarafından kaldırılmıştır.

3- Boşama yetkisinin eşlerden alınıp mahkemeye devredilmesi sistemi: Hıristiyanlığın Protestan mezhebinin öncülüğünde ortaya çıkan bu sisteme göre, anlaşamayan eşlerin boşanmaları serbesttir, ancak boşanmalarına karar verecek olan mercî mahkemelerdir. Bir başka deyişle bu sistem, eşlerin boşanma haklarının varlığını kabul etmekle beraber boşama yetkilerini kabul etmezken, boşama yetkisini de tek başına mahkemeye devretmektedir. 16. yüzyılda Hıristiyan çevrelerde ortaya çıkan bu boşama sistemi bugün dünyanın büyük bir bölümünde uygulanmaktadır. Bu sisteme göre; zina, terk, evlilik görevlerini yerine getirmekten kaçınma, sıhhati tehlikeye düşüren fena muameleler, akıl hastalığı, cürüm ve şiddetli geçimsizlik boşanma talebinde bulunma sebepleridir.

4- İslam fikhının benimsediği boşanma sistemi: İslam fikhında prensip olarak eşlerin boşanma hakları kabul edilmekle birlikte, boşama yetkisi kocaya, bazı durumlarda kadına mahkemeye ve hakemlere verilmiştir. İslam toplumlarında benimsenen bu boşanma sistemine göre, anlaşamayan eşler son çare olarak boşanmayı tercih edebilirler. İslam'a göre boşanma "hoş karşılanmayan bir mübah" olup, Kur'an perspektifinden bakıldığında boşanma, yangın anında kullanılması gereken yangın merdiveni gibi görülebilir. Bu bakımdan boşanmanın yasaklanmaması, eşler arasındaki geçimsizliğin daha büyük ailevi sorunlara yol açmasına mani olacağından, bir rahmet olarak değerlendirilebilir.

İslam'a göre erkek eş, kadın eş, hâkim ve hakemler gibi birden çok kimsenin boşama yetkisine sahip kılınması, ayrıca boşanma kararı öncesinde ve karar anında uyulması gereken bazı kuralların öngörülmesi, İslam fikhınca benimsenen boşanma sistemini diğer sistemlerden ayırmaktadır. Bu farklılıklara dikkat etmeyen bir kısım modern hukukçu, İslam tarafından benimsenmiş olan boşanma sistemini serbest boşanma olarak görüp, bununla "serbest boşanma sistemi"ni aynı madde içinde değerlendirmişlerdir ki, böyle bir sınıflandırmanın gerçeği yansıtmayacağını ve İslam fikhınca benimsenmiş olan boşanma sisteminin nevi şahsına has farklı bir sistem olduğunu ifade etmek isteriz.

B- BOŞANMAYLA İLGİLİ DİNİ HÜKÜMLER

1- Yüce Allah karı kocayı birbirlerine ihtiyaçları açısından “vücut ve elbiseye” benzetmiş (Bakara 2/187); evlilik hayatını ise ya mutlu bir birliktelik ya da güzelce ayrılık (=imsâkün bi ma’rufin ev tesrîhun bi ihsânin) şeklinde vâf etmiştir (Bakara, 2/229). Hz. Peygamber, boşanmanın keyfi olmayacağını, mutlaka makul bir gerekçesi olması gerektiğini şu ifadeleriyle beyan etmiştir: “Allah katında en sevimsiz helal erkeğin eşini boşamasıdır/talaktır” (İbn Mâce, Talak 1); “Zorunlu bir gerekçesi bulunmadan boşanmak isteyen kadına cennet kokusu haram olur” (Tirmizi, Talak 11).

2- “Karşılıklı sorun yaşayan eşlerin arasının bulunması, boşanma noktasına varmamak için eşlerin ailelerinden seçilmiş hakemlerle devreye girilmesi tavsiye edilmiş, özellikle kocanın boşanma kararı öncesinde her türlü barışma tedbirlerini alması önerilmiştir (Bkz. Nisa 4/34, 35).

3- Boşanmanın kendi iddeti/süreci içinde gerçekleşmesi emredilmiştir (Talak 65/1).

4- “Boşanma en fazla üç kez gerçekleşebilir, ilk ikisinde geri dönüş mümkündür” (Bakara 2/229).

5- Boşama esnasında iki şahit bulundurulmalıdır (Talak 65/2). Buhârî ve İmran b. Hüseyin, boşanma esnasında iki şahit bulundurmamayı Sünnî talakın şartlarından görmektedirler (Bkz. Buhârî, Talak 1).

6- “İlk iki boşanma durumunda erkek eşin aile yuvasını yıkmamak, eşiyle birlikte yaşamayı tekrar denemek gibi bir anlayışı bulunması halinde, gerek kadın gerekse kadının tarafları buna engel olmamalı, erkeğin bu girişimde bulunmada öncelikli hakkı vardır (Bakara 2/228).

7- Boşanma kararının sorumluluk gerektiren bir durum olması ve oldubittiye getirilmemesi için belli bir süreç sonrasında alınması gerektiğinden, karar anında boşamaya yetkili kimsenin sağlıklı düşünebilecek bir durumda olması gerekli görülmektedir. Buna göre, aşırı kızgınlık anındaki boşama kararı ve tehdit altındayken verilen boşama kararı geçerli değildir (Ebû Davud, Talak 8).

C- İSLAM HUKUKU EKOLLERİNCE BENİMSENEN BOŞANMA HUKUKU

Boşanma hukuku için temel teşkil eden ve yukarıda bir kısmına yer verilen ayet ve hadislerden hareketle meşhur mezhep âlimleri boşanmayla ilgili olarak şu hükümlerde birleşmişlerdir:

* Eşlerin üç boşanma hakkı vardır.

* Koca tek taraflı olarak karısını boşamaya yetkilidir; bu yetkisini gerek eşi ile gerekse bir başkasıyla da paylaşabilir.

* Koca, boşama yetkisine dayanarak eşini boşamak istediğinde, mahkemede boşanma davası açmaksızın boşanma iradesini ifade eden açık sözlerle veya kinayeli ifadelerle eşini boşayabilecektir.

* Eşini boşayan koca, eşinin beklemek zorunda olduğu iddet müddeti dolmadan eşine dönmek isterse tekrar dönebilir, böylece evlilik kalan iki hak üzere devam edebilir.

* Koca isterse bir anda üç hakkını kullanarak da eşini boşayabilir. Bu durum dinen haram ise de hukuken geçerli olup, bu durumda evlilik birliğine geri dönüş söz konusu değildir. Bu şekilde boşanan kadın, iddetini bitirdikten sonra dilerse bir başka erkekle yeni bir evlilik yapabilir.

* Kocasından ayrılmak isteyen kadın, kocasına ait olan talak yetkisini, nikâh esnasında veya sonrasında kocasıyla birlikte kullanmada anlaşıp, bu yetkiye dayanarak tek taraflı olarak kocasını boşayabilir, bu kararından pişman da değilse, iddeti sonrasında yeni bir evlilik yapabilir.

* Boşama yetkisini birlikte kullanma hususunda kocasıyla anlaşamayan kadın, kocasında cinsel birlikteliğe mani bir kusurun bulunması halinde veya kocasının yükümlülüklerini yerine getirmemesi sebebiyle mahkemeye başvurarak mahkemeden boşanma kararı aldirabileceği gibi, kastî bir kusuru olmayan kocasına boşanma tazminatı ödeyip, onu boşanmaya razı ederek de boşanabilir.

* Klasik dönem İslam âlimlerine göre, eşlerin ayrılma/boşanma işlemini kendi aralarında halletmeleri esas olup, mahkemeyi bu sebeple meşgul etmeleri doğru değildir. Bu nedenle de mahkemede boşanma davası açma gerekçeleri bir hayli dar tutulmuştur. Ancak, eşler boşanma işlemini kendi aralarında medenice yerine getiremedikleri durumlarda boşanma davası ile mahkemeye müracaat edebilir ve boşanabilirler.

* İslam fihhına göre mahkeme, evlenme akdi esnasında veya sonrasında oluşan hukuki bir geçersizlik halinde re'sen evlilik birlikteliğini sonlandırmaya yetkili olduğu gibi, eşlerdeki bazı kusurlar sebebiyle kadın veya erkek eşin dava açması halinde mahkeme evlilik birlikteliğine müdahale edebilmekte, boşanmalarına karar verebilmektedir. Buna göre, İslam fıkhı boşama yetkisini tamamıyla mahkemeye devretmemişse de mahkeme, hem fesih hem de boşanma davalarına bakabilmektedir. Eşler boşanma haklarını mahkeme aracılığıyla kullanabildikleri gibi, mahkeme dışında yetkili eşin kararıyla da boşanma gerçekleşmiş olup bu durum hukuki sonuç doğurmaktadır.

D- BOŞANMA İLE İLGİLİ HÜKÜMLERE YENİ YAKLAŞIMLAR VE YORUMLAR

Burada, klasik dönem İslam fihhında benimsenmiş olan ve bir önceki maddede özetle belirtilen boşanma ile ilgili kurallara yapılan eski ve yeni itirazlar, getirilen yeni

yaklaşımlar ele alınacaktır. Söz konusu itirazları ve yeni yaklaşımları şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1- Bid'i Talakın Hukuken Geçerli Görülmemesi

Kur'an, talakın kendi süreci içerisinde gerçekleştirilmesini emretmiş (Bkz. Talak 65/1), Hz. Peygamber de talakın gerçekleşme anını; "kadının temiz günlerinde ve kendisiyle cinsel ilişkiye girilmeden" olması gerektiği şeklinde açıklamıştır (İbn Mâce, Talak 2). Yukarıda geçtiği üzere Hz. Peygamber, üç boşama hakkının birden kullanılmasını hoş karşılamadığına göre, sünni talakın şartlarından birisi de bir anda üç boşama hakkının kullanılmamasıdır. Sünni talakın şartlarını taşımayan talak ise bid'i talak ismini almaktadır. Buna göre, bid'i talak genel anlamıyla; Kur'an ve Sünnet'in ruhuna uygun olmayan boşama çeşidi olarak nitelendirilmiş olup; kadının hayız halinde iken boşanması, cinsel olarak beraber olunan temizlik günlerinde boşanması, bir anda birden çok hak kullanılarak boşanmaların bid'i talak şekilleri olarak görülmüştür.

Bid'i talakın kurala aykırı bir talak olduğu açıktır. Bunun için de âlimler, bid'i talakın haram olduğunda hemfikirdirler. Hz. Ömer'in oğlu Abdullah hanımını hayızlı iken boşamış, babası durumu Efendimize iletince o, "Hanımına dönmesini, hayız hali sona erip temizlik günlerine girdiğinde cinsel ilişkiye girmeden dilerse bu günlerde boşayabileceğini" söylemiştir (İbn Mâce, Talak 2). Buradaki geri dönüşün, bu halde kullanılan boşama yetkisinin geçersiz olduğuna bir işaret sayılacağına inanan âlimler, bid'i talakın dinen haram ve hukuken geçersiz olduğunu savunmaktadırlar. Söz konusu dönüşün, talak sonrasında erkeğin eşine dönüş hakkını kullanmak olduğuna, talakı usulüne uygun kullanmadığı için kocaya bir ceza olarak zorunlu bir şekilde eşine geri dönmesi gerektiğine işaret sayanlar ise, bid'i talakın dinen haram olmakla beraber hukuken geçerli olduğunu savunmuşlardır.

Klasik dönem İslam âlimlerinin çoğunluğu, bid'i talakın hukuken geçerli olduğu ve hukuki sonuçlar doğurduğu görüşündedirler. Bazı tâbiun âlimleri, bazı İmamiler, Zahiriler ve Cafer-i sadık, İmam Bakır, son dönemlerden eş-Şevkânî gibi müçtehitler ise, bid'i talakın hukuken geçersiz olduğu görüşünü benimsemişlerdir (İbn Kudâme, el-Muğnî, VIII, 238, 239; Hayrettin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, I, 306).

Günümüzdeki bazı akademisyenler de bid'i talakın hukuken geçersiz sayılması gerektiği şeklindeki görüşü benimsemektedirler. Görüş sahiplerine göre, bid'i talak dinî açıdan haram sayıldığına göre, hukuken de geçerli sayılmamalıdır. Zira bir hadiste; "bizim kurallarımıza uygun olmayan iş merduttur" buyurulmaktadır. Bid'i talakın ayet ve hadislerin ruhuna uygun olmadığı aşikâr olduğuna göre, niçin hukuken geçerli sayılmaktadır? Hz. Peygamber'in Abdullah b. Ömer hakkında, "Ona söyleyin eşine geri dönsün..." şeklindeki emrinde yer alan "geri dönüş" ifadesini, sonraki dönemlerde terim halini alan ve boşanma sonrasında eşe geri dönmeyi ifade eden "ric'at" anlamında kullanmak doğru değildir. Zira Hz. Peygamber döneminde "ric'at" terimi henüz oluş-

mamıştır. Bid'î talakın geçerli sayılmaması şeklindeki görüşün dayandığı temel sağlam olmakla birlikte, bu şekilde boşanma olayları karşısında gerek Hz. Peygamber'in ve gerekse Râşit halifelerin tavrının farklı yorumlanması bid'î talakın geçerli oluşuna delil olarak sunulmaktadır.

Hâlbuki konuya boşama yetkisini kullanmayla ilgili hukuki düzenleme yapmaya devlet ricalinin yetkili olduğu anlayışıyla bakılsaydı, Hz. Peygamber'in çizdiği süreç (sünnî talak) dışında gerçekleşen boşanmaların dinen günah, hukuken de geçersiz sayılması gerekecekti ki, böylelikle bid'î talaklar da hukuken geçersiz olacaktı. Bu durumda, eşlerin boşanma haklarının ihlal edilmemesi yanında, boşanma kararlarının sağlıklı bir ortamda alınması sağlanmış olacaktır. Zira bid'î talak oluşturan durumlarda boşanma kararı sağlıklı bir zemine oturmamakta ve özellikle bu durum kadın için ekstra zararlar doğurmaktadır. Örneğin; bid'î talak şeklinde gerçekleşen boşanmalardan bir anda üç hakkın kullanılmasında, boşanma kararı öncesinde kadına yeteri kadar düşünme fırsatı verilmemekte, pişman olmayı düşünen kadına kendisini düzeltme fırsatı tanınmamakta, kendisini dinleme ve özeleştiride bulunma imkânı sunulmamaktadır. Hatta erkek eş için bile, Yüce Allah'ın pişman olduğunda kullansın diye verdiği geri dönüş fırsatı bir anda yok edilmektedir. Özel günlerde boşanma şeklindeki bid'î talakta ise, kadının psikolojik olarak gergin olduğu dönemde boşanma gerçekleştiği için, kadına bir nevi haksızlık edilmektedir.

Eşlerin boşanma hakları ve boşama yetkileri ihlal edilmeden, aynı zamanda bid'î talak şeklindeki sorunlu bir yola da girmeden boşanabilmek için iki yol görünmektedir. Bunlardan biri ve zor olanı; evli çiftleri mecbur kaldıklarında, boşanma kararlarını sünnî talak süreci içinde almaları hususunda ciddi anlamda bilgilendirmek ve eğitmek; diğeri ise, boşanma kararlarının bir mercî huzurunda verilmesini kanunlaştırarak, boşama yetkisi olanların bu yetkilerini sünnî talak süreci dahilinde kullanmalarını sağlamaktır. Konu, bireylerin vicdanlarına bırakılamayacak kadar önem arz ettiğinden, Kur'an ve Sünnet'in ruhuna uygun şekilde boşanmaların sağlanması ve boşama yetkisinin kullanımıyla ilgili Sünnet'te belirlenen süreç, İslam devletlerinde bağlayıcı birer hukuk kuralı haline getirilmelidir. Varılan bu netice, boşama yetkisinin kullanımında yeni hukuki düzenlemeler yapılmasının meşrû olup olmadığının tartışılmasını zorunlu kılmaktadır ki, çalışmamızda bu husus da ele alınacaktır.

2- Bir Anda Kullanılan Üç Boşama Hakkının Tek Kabul Edilmesi

Bir anda birden fazla boşama hakkının kullanılması da bir bid'î talak sayıldığından, bir önceki madde altında ele alınması doğru görünmekte ise de, konunun önemi ne binaen ayrı başlık altında incelemeyi uygun bulduk.

Boşama hakkını üç ile sınırlayan ayetler konu hakkında nass olup, boşanma sayısı ile ilgili kuşkuya yer bırakmayacak derecede açıktır. İlgili ayetlerden bu üç boşama hakkının tek tek kullanılması gerektiği de anlaşılmaktadır. Ancak, üç boşama hakkının

bir anda kullanılması halinde, gerçekten bütün boşama haklarının kullanılmış olup olmayacağı hususu ayetlerde yer almazken, ilgili rivayetlerden ise, Hz. Peygamber'in her iki anlama gelebilecek uygulamalarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Yani, Hz. Peygamber, bir anda üç boşama hakkının kullanılmasını "Allah'ın kitabıyla oynama" şeklinde değerlendirerek sert bir şekilde tepki göstermiş (Nesâi, Talak 6) olmakla beraber, bazı olaylarda eşini bir anda üç talakla boşayan kocayla eşi arasında geri dönüşü olmayan boşanma gerçekleştiğine hükmetmiş (Tirmizi, Talak 5; İbn Mâce, Talak 4) bazı aileler için benzeri bir olayla ilgili olarak, boşanma haklarının sadece birinin kullanılmış olduğu yönünde (Ebû Davud, Talak 9-10; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 215; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, IV, 339) fetvalar vermiştir. Bu durumun Hz. Ömer dönemine kadar devam ettiği, onun döneminin ikinci yarısında, toplumsal maslahatın bu türden boşama yetkisini kullananların boşanmalarının üç olarak tespit edilmesi olduğu gerekçesiyle, uygulamanın bu şekilde karara bağlandığı görülmektedir (İbnü'l-Kayyim, Zâdü'l-meâd, çev. Mehmet Erdoğan, İst. 1990, V, 361-365; Muhsin Koçak, İslam Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları, Samsun 1997, s. 59 vd.).

Kanaatimizce, diğer hakların kullanımında devlet başkanının, milletin maslahatına olmak kaydıyla, yeni birtakım düzenlemeler yapma yetkisi bulunduğu gibi, boşama hakkının kullanımı için de benzeri bir düzenleme yapma yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca bu durum açık bir şekilde Hz. Peygamber'in uygulamalarında, aynı zamanda Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in halifelikleri döneminde boşanma hukukuyla ilgili düzenlemeler şeklinde kendini göstermiştir. Yani Hz. Ömer'in bir anda kullanılan üç boşama hakkının üç sayılmasına karar vermesi, konuyla ilgili olarak yerleşmiş bir uygulama olan üç boşamanın tek sayılması şeklindeki sünnetin değiştirilmesi olarak değerlendirilmemelidir. Hz. Ömer'in bazı uygulamaları hakkında çalışması bulunan Muhsin Koçak hocamız, bir anda kullanılan üç boşamanın tek talak sayılması şeklindeki uygulamanın bizzat Hz. Peygamber döneminde neshedildiğini benimseyenlerin görüşünü tercih ederek, Hz. Ömer'in uygulamasının Hz. Peygamber'in son dönemdeki uygulamalarıyla örtüştüğünü, bu uygulamanın Peygamber döneminden şer'i bir kaynağının olduğunu ifade etmektedir (Koçak, a.g.e., s. 96). Kanaatimizce Hz. Ömer dönemindeki bir anda kullanılan üç boşama hakkının üç talak sayılması uygulamasını; önceki bir sünnetin ilga edilmesi/değiştirilmesi olarak görmeksizin ve Hz. Peygamber döneminde öncesindeki uygulamayı nesheden bir uygulamaya dayandırmaksızın, bu karar, Hz. Peygamber'den beri devlet başkanının idari tasarrufuna bırakılan "boşama hakkının nasıl kullanılmasının uygun olacağı" hususunda Hz. Ömer'in dönemindeki sosyal şartların etkisiyle aldığı idari bir karar olarak görülmelidir. Nitekim Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir de, bu konuda idari tasarrufta bulunma yetkisine sahip idiler ve onlar da dönemlerindeki sosyal şartlar paralelinde kararlar vermişlerdir. Onlar daha çok bu tasarruflarını olaylar bağlamında tek tek icraata geçirirken, Hz. Ömer tasarrufunu bir kural şeklinde ortaya

koymuştur. Buradan hareketle de, değişik sosyo kültürel şartlarda, boşama yetkisinin nasıl kullanılabilceğiyle ilgili olarak yetkili merciin yeni düzenlemelere gidebileceği kabul edilmelidir.

Nitekim, günümüz şartlarında bir anda kullanılan üç boşama hakkının tek talak sayılmasının ailelerin maslahatına olduğu savunulmaktadır. Kanaatimize göre, günümüzde yetkili merciin bu yönde bir karar alması, teorik olarak, konuyla ilgili bir nassı veya geçmiş dönemde oluşmuş bir icmaı çığneme anlamı taşımayacak, tam aksine bir hakkın kullanımında toplumsal maslahat doğrultusunda yeni bir düzenleme yapmak şeklinde görülebilecektir ki, devlet başkanı buna yetkilidir. Devlet başkanının bu yetkisini kullanarak böyle bir düzenleme yapması halinde, artık farklı içtihatlarla amel edilmesinin son bulacağı da hatırlanmalıdır.

İslam hukukunun hâkim olmadığı topraklarda yaşayan müslümanların dinî sorunlarını ele alma ve çözüm üretmede yetkili görülen kurullar tarafından böyle bir fetva çıkarılmasının yeterli olacağını düşünmekteyiz. Örneğin Türkiye’de Din İşleri Yüksek Kurulu’nun, diğer İslam ülkelerindeki benzeri kurulların alacağı kararlar, dini açıdan müslümanların uygulamaları için bağlayıcı bir kaynak olarak görülebilecektir.

Kıtap ve Sünnet’e aykırı şekilde gerçekleştiği gerekçesiyle; İmamiler, Zahirîler, Hişam b. El-Hakem, İbn Aliye ve bazı tabiun âlimleri bu tür boşamanın muteber olmadığını ve hiçbir hukuki sonuç doğurmayacağını belirtmişlerdir (Hayrettin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, İst. 1978, I, 307).

İlk dönemdeki bazı alimler yanında, son dönem alimlerinden sayılan İbn Teymiyye, talebesi İbn Kayyım el-Cevziyye, Şevkâni, Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Abduh, M. Reşid Rıza, es-Sayis, Şeltut, Ebû Zehra ise bir anda kullanılan üç boşama hakkının tek sayılması doğrultusunda görüş geliştirmişlerdir (Karaman, a.g.e., I, 307). Günümüz dünyasında birçok akademisyenin kanaati de bu yönde olup, Ürdün Medeni Kanunu’nda 1976 yılında bu yönde bir değişiklik kabul edilmiş, Suriye Medeni Kanunu da bir anda kullanılan üç boşamayı tek olarak kabul etmiştir.

Bu yönde karar almanın hiçbir şer’î esası ihlal anlamı taşımayacağını, bu türden karar almanın bir hakkın kullanımıyla ilgili olarak yeni bir hukuki düzenleme yapma yetkisine bağlı olduğunu düşünmekteyiz. Netice olarak ise, günümüzde bir anda kullanılan üç boşama hakkının tek olarak geçerli sayılması yönündeki düşüncenin/yaklaşımın uygun olduğu kanaatindeyiz.

3- Hulu’un Kazâi Boşanma Gerekçeleri Arasında Sayılması

İslam fıkhına göre kadın, kocasına tazminat vererek boşanma talebinde bulunabilecektir. Bu tür boşanmanın meşrûluğu ayetle sabittir (Bakara 2/229). Bu daha çok, kastî bir kusuru bulunmayan kocasını sevemeyen, farklı dünya görüşlerine sahip oldukları için evlilikte huzur ve mutluluğu bulamayan, Allah’ın koyduğu aile hukukuyla ilgili hududu çığneme korkusu yaşayan ve bu sebeple kocasından ayrılmak isteyen kadınlara

rın takip edecekleri bir yoldur (Hulu' ile ilgili geniş bilgi için bkz. Nihat Dalgın, İslam Hukukunda Boşama Yetkisi, İst. 2001, s. 98-157) .

Muhâleayı bedelli bir akit gibi gören İslam âlimlerinin çoğu, muhâlea yapmak isteyen kadının bu talebine kocanın onay vermesinin zorunlu olduğu, kocanın onaylamayacağı bir hulu'un geçersiz olduğu, bu durumda kadının mahkemede hulu' davası açamayacağı görüşünü benimsemişlerdir (Merginânî, el-Hidaye, III, 46; İbn Kudâme, el-Muğnî, VIII, 174; Şirbinî, Muğni'l-muhtâc, III, 264).

Tabiun âlimlerinden Hasan Basrî, İbn Sîrîn gibi âlimler ise, muhâleayı bir nevi kazâî boşanma sayarak, muhâlea için mahkemenin şart olduğunu iddia etmişlerdir (Dalgın, İslam Hukukunda Boşama Yetkisi, s. 123).

Konuyla ilgili olarak üçüncü bir yaklaşımsa şöyledir: Muhâlea hususunda anlaşabilen eşlerin bu davayı mahkemeye götürmeleri şart değildir. Eşlerin muhâleada anlaşamamaları durumunda ise kadın, hulu' yoluyla boşanabilmek için mahkemeye başvurabilmelidir. Bu görüş son dönem âlimleri tarafından da benimsenmiş olup, Din İşleri Yüksek Kurulu 21. 03. 1996 tarihinde bu doğrultuda bir karar almıştır.

Erkeklerin talak hakkının mukabili olarak kadınlar için belirlenen hulu' hakkını kullanmayı kocaların rızasına bırakıp, karı kocanın muhâlea hususunda anlaşamadığı durumlarda bile, söz konusu olan gerekçeyle boşanabilmek için kadın eşin mahkemede dava açabilmesinin önünün kapatılmasının kadını mağdur edeceği, ortaya çıkan bu olumsuzluğun sebebinin ise Şeriat olamayacağını ifade ederken Mevdudî şunları söylemektedir: "...Yasanın hulu' olayında kadına tanıdığı hakları Şeriat'ın aksine, gasbedip, hulu'un uygulanmaya konulup konulmamasını erkeğin rızasına bırakmakla kadınların uğradıkları ve uğrayacakları zulümlerin mesuliyetini Allah'ın ve Rasulü'nün şeriatına asla yükleyemeyiz. Öyleyse yanlış bizim yanlışımızdır." "Kadının hulu' konusundaki hakkını gasbedişimizin gerçek nedeniyse, bu olayın tümüyle eşler arasında halledilebileceği şeklindeki yanlış anlayışımızdan kaynaklanmaktadır. Hâkimin soruna müdahalesini, görev sınırlarını aşmak olarak değerlendirdiğimiz için, hulu'un uygulanıp uygulanmamasına karar vermek yalnızca erkeğin arzusuna bağlı kalmıştır. Bunun manası da, şayet kadın kocasından kurtulmak ister, kocası da bunu şahsi çıkarlarına ters düştüğü için reddederse, kadının önünde hiçbir çıkış yolu kalmamıştır. Böylesine bir tavır ise, Şeriatın hedeflerine tamamen ters düşmektedir." (Mevdudî, İslam'da Aile Hukuku, çev. Memiş Tekin, Konya 1994, s. 76, 77.)

Hulu'un kocanın talak yetkisine mukabil kadınlara verilmiş bir boşanma yolu olduğuna inandığımızı ve bu konuda üçüncü yaklaşımı benimsediğimizi belirtmek istiyoruz.

4- Boşamaya Yetkili Olan Eşin Yetkisini Mahkeme Huzurunda Kullanması

İslam fıkhnı göre, belirli özel durumlarda, boşanabilmek için mahkemede dava açmak mümkündür. Mahkeme aracılığıyla boşanma daha çok, eşlerin medenice anlaş-

rak boşanamamaları halinde gerçekleşmektedir. Bazen de diğer tarafın boşanmada daha ağır bir kusuru bulunduğundan, nikâh sonrasında erkeğin eşine mehir olarak verdiği maddi bir meblağı kısmen ya da tamamen geri alabilmek amacıyla mahkemede boşanma davası açarak boşanmanın tercih edildiği görülmektedir. Normal durumlarda erkeğin eşini boşamak için mahkeme kararına ihtiyacı yoktur. İslam tarihi boyunca erkeğin boşama yetkisini kullanabilmesi için mahkeme kararının aranması şeklinde bir hukuki düzenleme yapmayı savunan hiçbir müçtehit bilinmemektedir.

XVI. yüzyılda Hıristiyanlığın Protestanlık mezhebinin öncülüğünde boşama yetkisinin eşlerden alınıp mahkemeye devredilmesi, eşlerin boşanabilmek için mutlaka mahkemede dava açmalarını zorunlu kılmıştır. Başka sebeplerin yanında, bu görüşün de etkisiyle İslam toplumlarında, boşanmak için mahkeme kararı aranmasının müslümanlar açısından maslahat olup olmayacağı tartışılır hale gelmiştir.

İslam fıkhnınca benimsenmiş olan boşanma sistemi, boşanmada mahkemeyi hiç tanımıyor değilse de, mahkeme kararını her halükarda boşanabilmek için bir zorunluluk görmemektedir. Mesele İslam tarihinin ilk yıllarından yirminci asra kadar geçen dönemde gerçekleşen uygulama ve içtihatlarda böyle olduğu gibi, 1917 yılında hazırlanmış ve yürürlüğe girmiş olan Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde de böyledir. Buna göre, boşanmada mahkeme zorunluluğu getirilmemiş, konuyla ilgili olarak klasik dönemde benimsenmiş ve uygulanmış olan görüşler dışına çıkılmamıştır. Örneğin Kararname'ye göre koca boşama yetkisine sahip olup (mad. 102), eşini boşayan koca durumu hâkime /mahkemeye bildirmekle yükümlüdür (mad. 110).

İslam fıkıh tarihinde ilk defa, 1924 tarihli Hukuk-ı Aile Kanun Tasarısı'nı hazırlayan komisyonun boşanmada mahkeme şartını getirdiklerini görmekteyiz. Bu tasarıda hem talak, hem de hulu' için mahkeme şartı getirilmişse de, buradaki mahkeme şartı modern hukuklarca benimsenen şekliyle değildir. Bu tasarıya göre, boşama yetkisini kullanmak isteyen koca (mad. 86), boşama yetkisini kocasından alan kadın (mad. 87) mahkeme huzuruna gelmeye, yetkisini burada kullanmaya mecburdur. Modern hukuklarda boşama yetkisi hâkimlere devredilirken, söz konusu tasarıda tarafların boşama yetkileri ellerinden alınmayarak, yetkilerini mahkeme huzurunda kullanmaları zorunlu hale getirilmek istenmiştir. (Söz konusu tasarının hazırlandığı dönemde Rusya'da 10 Ocak 1927 tarihli kanunla boşama yetkisi mahkemenin elinden alınmış, onun yerine eşlere verilmiş olup, boşanma arzusunda olan eş, ahvâl-i şahsiye memuruna müracaat ederek, boşanmak istediğini beyan etmekle evlilik bağı son bulmaktadır. 1936 yılında söz konusu kanuna, çocuklu eşlerin boşanma taleplerinin mahkemeye intikal etmesine, çocuğun velayetinin kime ait olacağını belirleme işinin mahkemeye verilmesi şeklinde bazı kayıtlar konmuştur (Bkz. Dalgın, İslam Hukukunda Boşama Yetkisi, s. 20, 21).

Kanaatimizce, bu tasarıda ortaya konan yaklaşım, boşanmayla ilgili ayet ve hadislerden hareketle, İslam tarihinin ilk dönemlerinden dayanakları olan ve taraflar için maslahat oluşturan bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Boşama yetkisinin hâki-

min tekelinde olmasının her halükarda yararlı bir durum olduğunu savunan modern hukukçular, karşılaştıkları binlerce olay sonrasında bu tekelin kırılmasının gerekli olduğuna inanmış olmalı ki, daha düne kadar, anlaşmalı boşanma davalarını mevcut sistemi altüst edeceği ve aileler için birçok açıdan zararı olacağı gerekçesiyle eleştirenler, şimdilerde anlaşmalı boşanmaya müsaade edilmesinin boşanma hukuku için hoş bir gelişme, aile hukukunda çağdaş bir atılım olduğunu savunmaktadırlar. Bilindiği gibi eşler, boşanmada anlaşılır ve bir protokol ile mahkemede boşanma davası açarlarsa, hâkimin onları boşamama yetkisi bulunmamaktadır. Bu durumda yapılan şey, boşama yetkisinin mahkeme huzurunda kullanılması, veya eşler tarafından alınmış olan boşanma kararının mahkemece tescil edilmesidir ki, yukarıda sözü edilen 1924 yılında hazırlanan Hukuk-ı Aile Kanun Tasarısı'nda İslam alimleri tarafından yapılan düzenleme de bundan ibarettir.

Söz konusu tasarının, özellikle boşanmaların sünî talak süreci içinde gerçekleşmesini sağlayabilecek bir yaklaşım içermesi açısından, döneminde yasalaşmış olması halinde çok yararlı sonuçlar doğuracağına inandığımızı, tasarının hazırlandığı dönemde yasalaşmamasını tarihi bir fırsatın kaçırılması olarak gördüğümüzü ve esef verici bir gelişme olarak değerlendirdiğimizi ifade etmek isteriz.

5- Boşama Yetkisinin Hâkime Devredilmesi

Günümüz İslam araştırmacılarından bazıları, kocanın boşama yetkisinin elinden alınarak mahkemeye devredilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu görüş sahiplerine göre Kurân mesajları, işaret yoluyla boşanma sürecine müdahale edilmesini istemekte, boşanma kararının fert tarafından değil, bir grup tarafından verilmesini isteyerek, boşama yetkisinin bir merci tarafından kullanılması gerektiğine işaret etmektedir.

Bu yaklaşımı savunanlara göre, boşama kararının mahkemeye devredilmesinin iki amacı vardır: Birincisi, mahkemenin boşamasının eşlerin arasını bulma girişimine fırsat vermesi, ikincisi ise, talak şartlarının bulunduğundan emin olunmasıdır. Görüşün dayandığı deliller ve delil olma şekilleri şöyledir:

a- “Karı ile kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ve kadının ailelerinden birer hakem tayin edin...” (Nisa 4/34) ayetindeki hitap kuvvetli görüşe göre hâkimlerdir. Buna göre, eşler aralarındaki geçimsizliği mahkemeye intikal ettirmeliler ki, ara bulucu olarak hakem tayin edilebilsin. Ayet işaret yoluyla ailevi anlaşmazlıkların mahkemede çözülmesini istemektedir.

b- “Bekleme sürelerinin sonuna ulaştıkları zaman, onları güzelce tutun, ya da onlardan güzellikle ayrılın, içinizden iki adil şahit tutun...” (Talak 65/2). Ayette zikredilen “İki adil şahit tutun” ifadesi, şahitlerin şahitlik yapma yerinin mahkemeler olması nedeniyle, ayet işaret yoluyla, boşanma davalarının mahkemelere intikalini gerekli görmektedir (İzzet Derveze, et-Tefsiru'l-Hadis, VI, 125; ed-Düstûru'l-Kur'anî, II, 105; Atay, İslam Hukuk Felsefesine Giriş, s. 11).

c- "...Eğer karı kocanın Allah'ın sınırlarını hakkıyla koruyamamalarından korkarsanız, kadının vereceği fidyede ikisi üzerine de bir günah yoktur..." (Bakara 2/229). Bu ayetin yorumunda âlimler, ayetteki hitabın hâkimlere mi, ümmete mi ait olduğu hususunda farklı görüşlere ayrılmışlardır. Muhammed Abduh, bu ayetin tefsirinde şu açıklamada bulunmaktadır: "Ayetteki zamirin hâkimlere ait olduğu görüşüne göre, onların kuşkulmalarını, olayı bilmelerine bağlıdır. Dolayısıyla ayet, boşanma kararının mahkemeye dava olarak aksettirilmesini istemektedir" (R. Rıza, Tefsiru'l-menâr, III, 308). Abduh'a göre, buradaki zamir ümmete râcî ise de, boşanma kararında hakemlik yapabilmek için, olayın mahkemeye dava edilmesi gerekmektedir. Ayetten de anlaşıldığı gibi, İslam'a göre boşanma, sadece kocanın şahsını ilgilendiren ve münhasıran onun sorumluluk yetkisinde olan bir hususiyet arz etmez. İslâm boşanmanın birçok boyutuna dikkat çekmekle, evlilik ilişkisinin ve boşanmanın, namaz gibi, sadece kul ile Allah arasında kalan bir mesele olmadığını belirtmek istemiştir. (Ali Bardakoğlu, "Hukuki ve Sosyal Açıdan Boşanma", Türk Aile Ansiklopedisi, I, 204).

d- Eşler arasında şiddetli geçimsizlik oluştuğunda hakem tayini ile olayın çözülmesini emreden ayetin yorumunda Hamza Aktan şöyle demektedir: "...Kur'an'ın öngördüğü hakem müessesesi işletilmeden, evlilik birliğinin sona erdirilmesi Kur'an'ın esprisine aykırıdır. Bunu sağlamanın yolu, uyumsuzluğun açıklanmasıdır ki, en uygun açıklama mercii mahkemedir. Ayrıca hakemi belirleme görevi, kapalı toplumlarda mahkemeler dışında, aile fertleri ve resmi olmayan kişilere aittir. Hukukun korunmasında yaptırım gücüyle, adli mahkemelerin önem kazandığı, gelenek ve göreneklerin müeyyidesini kaybettiği günümüz sanayi toplumlarında, karı kocanın ayrılmasıyla sonuçlanabilecek, dolayısıyla eşlerin, çocukların ve diğer hısımların ilgili bulunduğu bir konuda görüş bildirecek olan hakem kurulunun resmi bir niteliği olmalıdır. Bu nedenle, hakemlerin mahkemece belirlenmesi esas olmalıdır. İşte ancak, bu şartların gerçekleşmesinden sonradır ki, Kur'an'a göre geçerli bir talak vaki olmuş olur. Bu aşamalardan geçmeden vaki olan talakın geçerliliğinden söz edilemez. Kur'an'ın evlilik hukukunu eşlerin insafına terk ettiği düşünülemez. (Hamza Aktan, Kur'an'a Göre Boşanma Prosedürü, I. Ulusal Kadın ve Aile Sempozyumu'nda sunulmuş tebliğ, Konya 1998, s. 30-33)

e- Hz. Peygamber ve Raşit halifeler zamanı ile ilgili olarak nakledilen rivayetlerden müslümanların nikâh, talak, ailevi huzursuzluk (şikak-nüşuz), nafaka gibi problemlerini Hz. Peygamber'e ve halifelere aktardıkları ve onların bu problemleri çözdükleri anlaşılmaktadır. İslâm'ın ilk dönemiyle ilgili bu bilgiler de, devlet başkanı ve zamanın âlimlerinin gerekli görmeleri halinde, boşanmayı mahkeme kararına bağlamalarının caiz olacağını göstermektedir. (İzzet Derzeze, et-Tefsîru'l-Hadîs, çev. Heyet, II, 105, 106).

Kanaatimize göre, boşama yetkisinin mahkemeye verilmesini savunan İslam âlimleri, eşlerin boşanma iradelerini yok saymak pahasına da olsa, boşama yetkisinin mut-

lak anlamda mahkemeye devredilmesini savunmaktan ziyade, boşanma hakkının suistimal edilmesini, sırf karşı tarafı zarara sokmak amacıyla kullanılmasını veya gerçekten boşanma noktasına gelinmeden, gerekli olan anlaşma ve uzlaşma girişimleri yapılmadan kararın verilmesini önleyebilmek amacıyla bazı hukuki düzenlemeler yapma gayesiyle, hakem heyetinin veya mahkemenin daha aktif bir şekilde ve zorunlu olarak bu sürece dahil edilmesinin gereğine dikkat çekmektedirler. Nitekim M. Ebû Zehra, bu maksatla boşanma esnasında iki şahit bulundurmaya gerekli görmekte; boşanmayı güçleştireceği, anormal boşanmaları önleyeceği ve gerektiğinde ispatı kolaylaştıracağı düşüncesiyle de şöyle demektedir: “Eğer bize imkân verilse boşamanın muteberliği için şahitlerin şart olduğu görüşünü tercih ederdik” (Karaman, a.g.e., I, 310). Boşanabilmek için mahkemede dava açılmasının zorunlu olduğuna inanan hocalarımızdan Hamza Aktan ise, günümüz boşanma hukukundaki çarpıklığa dikkat çekerek şunları söylemektedir: “Ancak, huzursuzluklarını mahkemeye intikal ettirip, boşanma taleplerini açıklayan eşlerin, bu ifadelerine mahkemenin tamamen ilgisiz kalması ise, savunulacak bir durum değildir” (Aktan, “Talak”, İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV, 244).

Asırlarca boşama yetkisinin mahkemede olmasının gereğine inanan modern hukukçuların bu tekelin kırılmasına katkı sağlayarak, “anlaşmalı boşanma” kanununa yer vermeleri de, hem herhangi bir merci huzuru aranmaksızın gerçekleştirilen boşanmaların olumsuzluklarından hem de boşama yetkisinin hâkimin tekeline verilmesinin doğuracağı olumsuzluklardan korunabilmek için, boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi şeklindeki yaklaşımı, “mahkeme huzurunda boşanma”, ya da “boşandırma memurluğuna başvurarak boşanma” şeklindeki bir teklif olarak görülmesi bizce daha ma’kûl görünmektedir.

6- Resmi Nikâhla Evlenenlerin Boşanmalarında Mahkeme Kararının Zorunlu Olması; İmam Nikâhıyla Evlenenlerin Boşanmalarında Mahkeme Kararının Zorunlu Olmaması

Günümüzde ilahiyatçı akademisyenlerden bazıları toplantı kulislerinde, İslam fıkhı perspektifinden bakıldığında bile, resmi nikâhla evlenmiş olan eşlerin boşama yetkilerinin bulunmadığını savunmaktadırlar. Henüz herhangi bir makale ya da kitapta ele alınmamış olan bu görüşe göre, resmi nikâhla evlenen çiftler, yaşadıkları ve resmi nikâh yaptırdıkları ülkede benimsenmiş olan boşanma hukukunu kabul etmiş olmakta, kendilerini boşanma hususunda da aynı hukukun gereklerini uygulamaya zorunlu tutmaktadırlar. Zira bir hukukun evlenme prosedürünü kabul edince, zorunlu olarak boşanma hukukunu da kabul etmek gerekir. Bunun neticesi olarak ise, resmi nikâhla evlenen eşler, zımnen boşama yetkilerinin bulunmadığını, boşama yetkilerini mahkemeye dev-

rettiklerini nikâh esnasında beyan etmiş olmaktadır. Örneğin Türkiye’de yaşayan ve resmi nikâhla evlenen müslüman çift, Türkiye’de merî olan boşanma hukuku dışında bir şekilde boşanma kararı alamayacaktır. Zira mevcut sisteme göre, ne kadının ne de kocanın boşama yetkisi bulunmaktadır, ancak her iki eşin eşit bir şekilde boşanma davası açma hakkı bulunmaktadır.

Bu görüşü savunanlara göre, İmam nikâhıyla evlenmiş olup resmi nikâh kıydırmayanlar ise, boşanma noktasına geldiklerinde, resmi olarak evli gözükmediklerinden mahkemede boşanma davası açamayacaklar –zaten buna da gerek olmayacaktır-, kendi aralarında İslam fikhında belirlenen boşanma prosedürünü uygulayabileceklerdir. İslam fikhına göre kocanın boşama yetkisi bulunduğundan, koca bu yetkisine dayanarak eşini boşayabilecek; boşama yetkisini kullanmayı eşile paylaşmış olması halinde kadın da boşayabilecektir. Ayrıca, kocasıyla anlaşması halinde kadın tazminat ödeyerek de boşanabilecektir. Bu boşanma şekillerinin hiçbirisinde mahkemeden boşanma kararı almaları gerekmemektedir. Zira bu çift baştan beri modern hukukun belirlemesi dışında bir evlenme ve boşanma prosedürü takip etmektedir. Bu durumda eşini talak yetkisine dayanarak boşayan kocanın eşinin boşanmış olduğuna hükmetmek gerekir.

Kanaatimizce, bu görüşün dayandığı temel şudur: Resmi nikâhla evlenen kimseler, zımnen nikâhlarına onay veren hukukun aile hukukuyla ilgili düzenlemelerini kabul etmekte, boşanma durumunda kalmaları halinde de bu hukukun boşanma prosedürüne tabii olacaklarını benimsemiş olmaktadır. Buna göre, koca kendisinin eşini boşama yetkisini hâkime devrettiğini ifade etmekte; kadın eş de tefvîz-i talak ve hulu’ hakkı gibi haklarından ferâğatta bulunduğunu belirtmekte, böylece eşler boşanmayla ilgili bütün hak ve yetkiler hususunda bu hukukun yaptığı düzenlemeyi kabul etmiş olmaktadır. Durum böyle olunca da, resmi nikâhla evlenmiş çiftler, mahkeme dışında boşanamayacak olup, boşanabilmek için mutlaka mahkemede boşanma davası açmaları gerekmekte ve mahkemenin hâkimi boşanma kararı vermedikçe eşler hiçbir surette boşanamayacaklardır. Bir başka deyişle, resmi nikâhla evlenmiş olan eşler mahkemede boşanma davası açmadan, ne kocanın ne de kadının boşanma kararıyla boşanmış sayılmayacaklardır. Buna göre, tarafların beyan edecekleri boşanma kararları boş sözden öte bir şey değildir.

Kanaatimizce bu temel kurgu üzerinde oluşturulan bu görüş şu açılardan eleştirilebilir ve görüş sahiplerinden şu sorulara cevap vermeleri istenebilir:

1- Bir sistemin nikâhla ilgili kuralını benimsemek, boşanmayla ilgili kuralını da benimsemeyi zorunlu kılmaz. Zira nikâh ve talak ayrılmaz bir bütün değildir; birisi diğerinin zorunlu sonucu da değildir.

2- Resmi nikâhla evlenmeyi kabul eden müslüman çift bile, laik hukukun benimsediği “süt kardeşle evlenebilme” serbestisini onaylamamaktadır. Yani, kişiler evlilik hukukunun bir kısmını onaylayıp onunla amel ederken, dini değerleriyle çeliştiği ge-

rekçesiyle diğer kısmını benimsemeyebilmektedir. Görüş sahipleri, resmi nikâhla evliliği kabul eden bir müslüman çiftin modern hukukun evlilikle ilgili bütün düzenlemelerini de kabul etmiş/inanmış olduğu sonucunda mıdır?

3- Nikâh ile boşanma farklı hukuki tasarruflardır. Nikâhta iki tarafın rızası şart iken, boşanmada böyle bir şart bulunmamaktadır. Nikâh sözleşmeyken boşanma “akit” olarak nitelendirilemeyecek hukuki bir tasarruftur. Modern hukuka göre bile, nikâh için mahkeme kararı gerekmezken, boşanma ancak mahkeme kararına bağlanmış olup, boşanma davası açabilmenin kanunda belirlenmiş genel ya da özel şartları bulunmaktadır.

4- Bu görüşe göre, nikâh sonrasında modern hukukta boşanmayla ilgili farklı bir düzenleme yapılacak olsa, bu düzenlemeden önce evlenmiş olanlar sonraki düzenlemeden yararlanamayacaklar demektir ki, bu doğru mudur?

5- Laik toplumda resmi nikâhla evlenmiş olan çiftler, sonradan herhangi bir sebeple gittikleri bir İslam devletinde iskân edilecek olsalar ve boşanma noktasına gelseiler, boşanabilmek için hangi hukukun prosedürüne uymaları gerekecektir? Bu çiftler boşanabilmek için laik bir hukuk sisteminin uygulamada olduğu ülkeye gitmek zorunda mı kalacaklardır?

6- Resmi nikâhla evlenen müslüman çiftlerden birisi irtidat edecek olsa, durum ne olacaktır? Laik hukuka göre irtidat boşanma/fesih sebebi sayılmadığına göre, bu eşlerin nikâhının devam ettiğine, aralarındaki karı koca ilişkisinin meşrû olduğuna hükmedebilecek miyiz?

7- Gerek nikâhın gerekse boşanmanın tescil ettirilmesini savunmak, kişilerin evlenme ve boşanma hak ve yetkilerinin bulunup bulunmadığını tartışmak değildir. Nasslar daha çok söz konusu yetkilerin kullanım şekilleriyle ilgili işaretler taşımakta olup, yetki paylaşımı hususunu tartışmaya açmamıştır. Buradan hareketle denebilir ki, eşlerin yetkilerini kullanmasıyla ilgili yeni düzenlemeler yapmak nasslarla çelişmezken, yetki devri veya yetki gasbı söz konusu olduğunda, bu durum ilahi iradeyle çelişmez mi? Nitekim modern dünya da boşama yetkisinin hâkimin tekelinde olması gerektiği görüşünü bir hayli yumuşatmıştır.

8- Özellikle Kilise hukukunun, modern hukuk yanında alternatif bir hukuk şekli olarak varlığını koruduğu bazı Hıristiyan ülkelerde bu türden uygulamaların yapıldığı bilinmektedir. Yani, nikâhını kilisede kıydıran boşanma söz konusu olduğunda da kilisenin benimsediği boşanma hukukuna uymak zorundadır. Modern hukuka göre nikâhını kıydıran kimseler de boşanmalarında modern hukukun kurallarına uymak zorundadırlar. Belki, yukarıdaki görüş; laik bir hukuk sisteminin uygulamada olduğu bir ülkede yaşayan ve kendisine medeni kanun noktasında modern aile hukuku veya İslâmi esaslara göre düzenlenmiş aile hukukundan birini tercih etme imkânı tanınan aileler için söyleneceydi, doğruluğunu kabul etmek daha kolay olurdu.

Sonuç: Evlenme ve boşanma hukukları ayrı ayrı ele alınmalıdır. Nikâh boşanmanın bir öncülü değildir, her ikisi ayrı şartları ve ayrı kuralları bulunan iki farklı hukuki tasarruftur. Buna göre, İslâm fihî açısından bakıldığında, resmi nikâhla evlenen eşlerin boşama yetkilerinin ellerinden alındığına, imam nikâhıyla evlenen eşlerin boşama yetkilerinin var olduğuna hükmedilmesi kendi içinde tutarlı, olumlu sonuçlar doğuracak, her zaman ve zeminde maslahat görülebilecek bir yaklaşım tarzı değildir. Evlilik akitlerinin ve boşanma kararlarının tescil edilmesi, Kur'an ve Sünnet'in ruhuna uygun şekilde bir düzenlemeye tabi tutulması, her iki işlemin sırf iki insanın arasında gerçekleşen bir işlem gibi görülmemesi yorumlarını benimsemekle birlikte, bu yaklaşımı doğru bulmuyoruz. Her soruna olduğu gibi, bu sorun için de üreteceğimiz çözüm önerileri, Kur'an ve Sünnet'te hassasiyet gösterilen hak ve yetkileri ihlal etmeden, her taraf için maslahat olacak şekilde olmalıdır. Boşanma hakkı ihlal edilmeden, tarafların boşama yetkilerini kullanma şekil ve şartları hakkında günümüz toplumlarının maslahatına uygun şekilde yeni düzenlemeler yapılabilecektir. Gerek Kur'an ve Sünnet'in belirlediği kurallar dışında gerekse maslahat gereği olarak İlahi mesajlarla çelişmeyecek yeni oluşturulmuş kurallar dışındaki boşanmalar hukuken geçersiz sayılabilir.

Son olarak ele aldığımız yaklaşım, birkaçına yukarıda değindiğimiz birçok olumsuz sonuç doğurmaya muhtemel olması yanında, müslüman bireyler açısından, resmi nikâh işlemini, boşama yetkisinin paylaşımında veya kocanın boşama yetkisine sahip olup olmamasında bir kriter olarak görmemiz halinde, toplumumuzda resmi nikâhla yapılan evlilikler daha da azalabilecek, gayr-i resmi evlilikler ise artış gösterebilecektir. Bu görüşün böyle bir olumsuz sonuç doğurma ihtimali de bulunmaktadır. Hâlbuki hukuk dışılığı hukukileştirmek isterken, bireylerin gelenek ve göreneklerine dayalı kabulleri göz ardı edilmemeli, evlilik ve boşanma işlemlerini devletin bilgisi ve hukukun koruması altına almaya çalışırken, sunulan çözüm önerileriyle daha büyük zararların doğmasına sebep olunmamalıdır.

BAŞKAN – Bir taktik yapalım dedik ama tutmadı.

Bu talak konusu, yangın merdivenine benzetti ama bilmiyorum tam da benzemedi gibi geldi bana. Bizde hastane için Allah düşürmesin, yokluğunu da vermesin derler ya, talak belki böyle bir nitelemeye daha uygun gibi.

Kaba bir örnek vereceğim. Siz gitseniz, pazardan yüklü bir meblağ vererek çok güzel bir kuş alsanız, getirseniz kafese koysanız, ondan bir şekilde yararlanmak istiyorsunuz; işte, ötsün yararlanayım yahut güzelliğini seyredeyim, temaşa edeyim falan diye. Bu kuşun içinde bulunduğu kafesin anahtarını kuşun kendisine verecek kadar, çok affederseniz, kim hamakat sahibi olabilir ki? Bizim evlilikler Allah için böyle mi? Biz evlilikleri karşılıklı masraflar yaparak, fedakârlıklar yaparak, karşılıklı irade ortaya koyarak, her bir şeyi karşılıklı inşa ediyoruz ve sonra davulun tokmağını adamın eline veriyoruz, istediği gibi de vursun diyoruz. Böyle hikmet olmaz, böyle fıkıh olmaz. Bu fıkıh değildir. Ama sözünü ettiğim o geleneksel yapıya fıkıhın hükümleri çok uygundur,

çok çok uygundur. Yani bu gibi konularda uzun tartışmaları gerektiren konulardır ama tabii çok yorulduk.

Ben şunu da söyleyeyim burada... Yahu biz talakı savunacak mıydık yoksa karşı mı çıkacaktık diye bir tereddüte düştüm. Belli ki hadiste bir yanlış çeviri oldu dedi arkadaşımız, yanlışsa düzeltilmiş olalım: “Allah katında en sevimsiz helal, Allah’ın en hoşlanmadığı helal, talaktır.”

Efendim, hocamıza çok teşekkür ediyorum.

Şimdi, Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Dekanımız Prof. Dr. Fatma Alisinanoğlu Hocamızdan “Parçalanmış Aileler ve Sorunları” konusundaki tebliğini dinleyeceğiz.

Hocam buyurun.

PARÇALANMIŞ AİLELER VE AİLENİN PARÇALANMASININ ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Prof. Dr. Fatma ALİSİNANOĞLU

1. AİLE TANIMI-PARÇALANMIŞ AİLE

1.1. Tam Aile ve Çocuk

Tam aile; anne baba ve çocuklardan oluşan, üyeleri arasında karşılıklı sevgi, saygı, dayanışma ve birbirlerine ait olma duygusu bulunan bir topluluktur. İşlevlerinden biri çocukları yetiştirmektir. Bu bakımdan aile en etkili eğitim kurumu olarak çalışmaktadır. Çocuğun kişiliği aile ortamında gelişmekte, yaşadığı topluma uygun bir birey olması öncelikle aile çevresinde sağlanmaktadır. Bu nedenle yapı olarak ailenin ve aile içindeki ilişkilerin çocuk açısından önemi bulunmaktadır (Bulut, 1983).

Çocuğun sevilerek, bir güven ortamı içinde, sağlıklı yetişmesi aileye bağlıdır. Çocuğa yol göstermek, davranışlarına yön vermek, toplumsal kurallara uyumunu sağlamak, ailenin görevleri arasındadır. Ayrıca ailenin, güç durumlarda çocuğun yanında olması, onu desteklemesi, gerektiğinde denetlemesi gerekir. Çocuğun kişilik gelişmesini, kendi cinsel kimliğini kazanması da aile ortamında sağlanmaktadır. İnsan ilişkilerini belirleyen anlaşma, uzlaşma, bağlılık, işbirliği gibi olumlu nitelikleri çocuk evde kazanır. Anlaşmazlık, çekişme, çatışma gibi olumsuz durumlarda takınacağı tutumları da evde öğrenir (Yörükoğlu, 1998).

1.2. Parçalanmış aile

Parçalanmış aile, deyince ailenin genel yapısında görülen değişme anlaşılmaktadır. Çocukların ailelerden ayrılmaları, ölüm, anne veya babanın uzun dönemli seyahatleri, eşlerin birbirinden ayrı yaşaması veya boşanma gibi durumlar parçalanmış aile durumlarına örnek olarak gösterilebilir. Aileden beklenen durumlardan sapmalar veya aile

bireylerinden bazılarının alkolik olma, hapse girme gibi durumlar yaşaması ya da ekonomik sorunlar karşısında yapıcı çözümler bulunamazsa ailede parçalanma meydana gelmektedir. Parçalanmanın aile ilişkilerine etkisi, parçalanmanın nedenleri, ne zaman olduğu, geçici ve devamlı olması gibi faktörlerden etkilenmektedir (Bulut, 1983).

Ölüm; ailenin parçalanma nedeni ölüm ise, çocuklar ölen anne veya babanın tekrar dönmeyeceğine emin olduktan sonra, kaybı kabullenir, tekrar güven kazanmak amacıyla ölen kişiye olan duygularını kalan aile bireyelerine transfer eder. Kalan aile üyeleri çok meşgulse, çocuk kendinin istenmediği düşüncesine kapılabilir, bu durum bozulmuş aile ilişkilerini ifade etmektedir. Hayatın ilk yıllarında anne kaybı, baba kayıbından daha önemlidir. Çocuklar büyüdükçe özellikle erkek çocuklar için babanın ölümü çok önemlidir. Böyle durumlarda genelde anne çalışır, ev ve evin dışındaki işlerini birlikte yürütmeye çalışır. Bu durumda çocuklarına ilgi ve yakınlık göstermek için yeterince zaman ve enerji bulamaz. Sonuç olarak çocuk bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenir. Büyük erkek çocuklar içinse baba kaybı, benzemek istediği kişinin yok olması demektir. Anne veya baba öldüğünde ölen kişi saygı ile anılır. Çocuğun hem anneyi hem de babayı kaybettiği durumlarda etkisi iki kata çıkmakta, çocuk kendini tamamen yalnız hissetmektedir. Durumu kabullenme güçlüğünün yanında başkalarının bakımına alışmak da çocuk için alışması zor bir durum olmaktadır (Bulut, 1983).

Geçici ayrılıklar; bazen devamlı ayrılıktan daha tehlikeli olabilmektedir. Bu durum genellikle anne veya babanın uzun veya kısa süre için evden ayrılmasıyla meydana gelmektedir. Aile önce ayrılığa sonra da birleşmeye uyum sağlama durumundadır. Ayrılığın süresi uzadıkça olumsuz etkisi de artmaktadır (Bulut, 1983).

Boşanma; çocuk ve aile açısından ölüm ile parçalanmış aile ilişkilerinden daha kötüdür. Çünkü boşanmada ortama uyum sağlama süresi ölüme göre daha uzun sürmektedir. Boşanmış aile çocukları, akranları arasında “farklı” bir hale geldiklerini düşünmekte ve bu durumdan utanmaktadır. Aynı zamanda, ayrı yaşamakta oldukları ebeveynin yanında kalmak istedikleri durumda kendilerini suçlu da hissedebilmektedir (Bulut, 1983). Anne veya baba öldüğünde çocuk onu yüceltirken, boşanmada evden ayrılan birey değerini yitirebilir veya aksine çok fazla yüceltebilir. Bu durumlarda abartılmış anne baba imgeleri çocukta özdeşim sorunlarına neden olabilmektedir (Mangır ve Alisinanoglu, 1993).

4. AİLENİN PARÇALANMASINDA ETKEN OLAN FAKTÖRLER

Evlilik, her kurum gibi zaman zaman aksayan yönleri olan bir kurumdur, bu aksaklıklar giderilemediğinde ise sonuç ne yazık ki boşanmayla noktalanabilmektedir. Evlilik süresince aileye yeni bir birey katıldıysa boşanma daha da sancılı olmaktadır. Evliliğin bitmesine yol açan sebepler çok çeşitli olabilir, en çok görülen sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Ekonomik sorunlar
- Eşlerin sosyo-kültürel yapı farklılıkları
- Cinsel sorunlar
- İletişim bozukluğu
- Eşlerden birinin ihaneti
- Aile içi şiddet

Yukarıdaki sebepler nedeniyle evlilik sorunları yaşayan bir çiftin anne-baba olarak da çocuklarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilmelerini bekleyemeyiz; anne veya baba ayrı ayrı çocuklarıyla sağlıklı ilişkiler kursalar bile, birlikte çocuklarına karşı tutarlı, dengeli tutum ve davranışlar sergilemekte güçlük çekeceklerdir. Bir evliliği başa çıkılamayan, çözüm üretilemeyen, süregelen sorunlarla devam ettirmenin çocuk üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler göz ardı edilmemelidir (www.sivasram.gov.tr)

Aile kurumunun yapısında meydana gelen değişiklikler evliliklerin bitmesinde ve ailelerin parçalanmasında önemli görülmektedir. Bu nedenle aşağıda aile kurumunda meydana gelen değişiklere yer verilmiştir.

3. AİLE KURUMUNDAKİ FARKLILAŞMALAR

Toplumun en küçük parçası olarak ifade edilebilecek olan ailenin yapısında ve fonksiyonunda, özellikle endüstrileşmeyle birlikte değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Örneğin, büyükanne, büyükbaba, amca, hala gibi ikinci derecede yakınlığı olan aile bireylerinin aynı evde yaşadığı geniş ailelerin yerini, yalnızca anne baba ve çocuklardan meydana gelen çekirdek aile modelleri almaya başlamıştır (Bee ve Boyd, 2004). Aile bireyleri ve çiftler tek ebeveynlik gibi daha özgür bir yaşam biçimini tercih etmeye başlamışlardır. Gittikçe daha fazla sayıda, çocuk tek ebeveynle veya üvey ebeveynle yaşamaya başlamaktadır. Bu değişikliklerin çocukları her zaman olumsuz yönde etkilediği düşünülmez, bazen bu durumlar çocuklar üzerinde olumlu etkiler de oluşturabilir. Ancak bu değişiklikler özellikle de ailenin dezavantajlı hale geldiği durumlarda, ailenin rolünün tekrar ele alınmasını gerekli hale getirmektedir (OECD, 1997).

3. 1. Geniş Ailelerin Kaybolması ve Çekirdek Aile Yapısı

Daha önceki yıllar düşünüldüğünde hala, amca, büyükbaba, büyükanne gibi aile büyükleri, nasıl anne-baba olunacağı konusunda genç ebeveynlere tavsiyelerde bulunmaktaydılar. Bu destek sistemi genellikle yeni anne-baba olmuş bireylerin yaşadıkları sorunlara yardımcı olmaktaydı. Bazı toplumlarda geniş aile yapısının hala mevcut olmakla beraber eskisi kadar destek olmadıkları görülmektedir. (Henniger, 2005).

Geniş ailelerin çocukların yaşamındaki etkisi merak konusudur. Al Awad ve Sonuga-Barke (1992), yaptıkları karşılaştırmalı bir çalışmada, Sudan'da hemen hemen eşit gelir ve sosyal statüye sahip olan, çekirdek aileler ile geniş ailelerden gelen çocukla-

rın davranış problemlerini incelenmişleridir. Araştırma sonucunda, geniş ailelerde yetişen çocukların, daha az davranış sorunu ve uyku sorunu yaşadığı, öz- bakım becerilerinin daha iyi olduğu saptanmıştır. Özellikle tek ebeveynin bulunduğu ailelerde, büyükanne ve büyükbabalar daha da önem taşımaktadır. Çünkü büyük anne ve büyük baba çocuğun bakımına yardımcı olmanın yanında, aileye hem parasal hem de duygusal olarak destek sağlamaktadır, bu nedenle büyükanne ve büyükbabaların varlığı sadece çocuklar için değil, ebeveyn için de önem taşımaktadır (Akt.:Bee and Boyd, 2004).

3.2. Anne Babanın Geleneksel Rollerinin Değişmesi

Ekonomik zorluklar ebeveynlerin her ikisini de ev dışında çalışmaya itmiştir. Hem anne hem de babanın ev dışında çalışıyor olması, çocuklarına ayırdıkları zamanı azaltmıştır (Henniger, 2005). Annenin ev dışında çalışmaya başlamasıyla evde daha az kalmakta ve çocuğuyla ilgilenmek için daha az zaman harcamaktadır. Annenin haftada kırk saatten fazla çalıştığı durumlarda bebeklerin daha fazla endişeli ve mutsuz olduğunu göstermektedir. Eğer anne yüksek stres altında çalışıyorsa ergenlik çağındaki çocuklarıyla daha fazla çatışma yaşamaktadır (Bukatko ve Deahler, 2004).

Toplumda ve aile yapısında görülen değişimin sonucunda babanın aile içindeki rolünde de değişiklik görülmeye başlanmıştır. Kadının iş yaşamına girmesiyle birlikte, ailenin değişen ihtiyaçlarını karşılamak için çocuk bakımında ve eğitiminde babanın rolü artmaya başlamaktadır. Babanın çocuk bakımına katılma durumu kültürel yapıya göre de değişiklik gösterebilmektedir. Babanın çocuğun bakımına katılımı ve çocuğun gelişimi üzerindeki etkisi, babanın yaşı, öğrenim seviyesi, gelir düzeyi, yaşadığı ailesel sorunlar, çocuğun gösterdiği davranış problemleri gibi değişkenlere göre değişiklik gösterebilmektedir (Augello, 2007).

1960'lı ve 1970'li yıllardan itibaren baba yoksunluğunu çocuklar üzerindeki etkileri üzerine araştırmalar yapılmaktadır. Biller(1974); Lamb(1981), yaptıkları araştırmalarda babanın olmadığı durumlarda özellikle erkek çocukların akademik başarılarında, cinsiyet rollerinin gelişiminde, saldırganlık davranışının kontrolünde daha başarısız oldukları bulunmuştur. Araştırmalar sonucunda ortaya çıkan başka bir bulgu da "özdeşim" kavramıdır. Erkek çocuklarının güçlü bir bağ ile bağlandıkları baba ile özdeşim kurarak onların kişilik, davranış ve tutumlarını model almaktadırlar. Babasız erkek çocukları ise bu özdeşim modeline sahip değildirler. Çocuk kendisine örnek alacak bir model ile karşılaşmadığı için, bilişsel, sosyal veya duygusal alanda eksiklikler yaşayabilmektedir. Genellikle çocuğun bakımı ile anne daha fazla ilgileniyor olmasına rağmen, babanın bu sorumluluğu tek başına üstlendiği durumlar giderek artmaya başlamıştır. Artık babalar da çocuk bakımında kendisini sorumlu hissetmektedir. Ayrıca uygun fırsatlar verildiğinde babalar çocuklarının bakımında sorumluluğu yerine getirmektedirler(Akt.: Bukatko ve Deahler, 2004: 518).

3.3. Tekrar Evlenen Ebeveynler

Boşanan insanların büyük bir çoğunluğu hem kendi hem de çocuklarının maddi güvenliğini sağlamak ve duygusal destek alabilmek için yeniden evlenmektedirler. Boşanma gibi anne veya babanın tekrar evlenmesi de çocuk üzerinde, saldırganlık, itaatsizlik, yaşlılarla ilişkilerde azalma, akademik başarıda düşmeye neden olmaktadır. Gerçekte üvey ebeveynle yaşayan çocuklar ile tek ebeveynle yaşayan çocukların okulla ve arkadaşlarıyla ilişkili olarak yaşadıkları sorunlar birbirine benzemekte ve bu çocuklar iki ebeveynli ailelerin çocuklarına göre daha fazla sorun yaşamaktadırlar (Bukatko ve Deahler, 2004).

Birçok boşanmış aile tekrar evlenmektedir. Bu durumda daha önceki evliliklerden olan çocuklar ile yeni bir aile şekli, "Karışık aileler" meydana gelmektedir. Böyle ailelerde çocuklar ve aileler arasında güvenli bir ilişkinin oluşması zaman alabilmektedir. Bu ailelerin çocuklarının suçluluk hissettiği, utandığı, kabul etmediği ve gerilim altında olduğu görülmektedir. Bu durumdaki ailelerin yaşayabileceği gerilim unsurlarının farkına varılmalıdır (Beaty, 2000).

Mangır ve Alisinanoğlu (1993), yaptığı çalışmada, üvey kardeşe sahip olan 17 yaş grubundaki gençlerin üvey kardeşi bulunmayan gençlere göre kendini kabul düzeyi ortalamalarının daha yüksek olduğunu saptamışlardır. Bu durumun üvey kardeşler arasındaki rekabet ve üvey ebeveyne kendini kabul ettirme çabasının bir sonucunun olabileceği, ayrıca bu durumdaki çocukların daha çabuk olgunlaşma sürecine girdiği de ifade edilmektedir.

3.4. Tek Ebeveynli Aileler, Boşanmış Aileler

Tek ebeveynli aileler genellikle düşük sosyo ekonomik düzeyde bulunmaktadır. Genellikle tek annenin bulunduğu aileler tek babanın bulunduğu ailelere göre daha düşük ekonomik düzeydedir. Tek ebeveynli aileler çocuklarına bakımına ve eğitimine daha az zaman ayırmaktadırlar (Henniger, 2005). Boşanma oranının artmasıyla birlikte tek ebeveynli ailelerde artmaya başlamıştır (Beaty, 2000).

Araştırmalar boşanmanın hem çocuk hem de aile üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Ebeveynlerin sinirli oldukları, yalnızlık hissettikleri, endişe duydukları, depresyon gibi sağlık sorunları yaşadıkları görülmektedir. Boşanmanın hem kadın hem erkek üzerinde etkisiyle birlikte çocuklar üzerinde olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Boşanmış ailelerin çocuklarında saldırganlık, akademik başarıda düşüklük, yaşlılarıyla bir arada bulunmakta güçlük yaşadıkları bulunmuştur (Amato ve Keith, 1991; Hetherington, 1989, 1990, 1993). Zill, Morrison, and Coiro (1993), yaptıkları çalışmalarda yetişkinlik döneminde de bu çocukların yaşadıkları olumsuzlukların devam ettiğini, bu çocukların yetişkin olduklarında aileleri ile ilişkilerinin az olduğu, yüksek okul öğrenimini bırakma, davranış problemleri gösterme ve psikolojik destek aldıkları görülmektedir (Akt.:Hughes ve Kirby, 2000).

Ailede bir ebeveynin bulunmayışı, duygusal ve parasal yönden sıkıntıların yaşanması, iki ebeveyn arasında çatışmanın devam etmesi gibi faktörler çocuk üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır (Bukatko ve Deahler, 2004). Hiç evlenmeden çocuk sahibi olmuş annelerin veya boşanmış ve tekrar evlenmemiş anne- babaların ve üvey ebeveynlerin çocuk gelişimi üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Boşanan ailelerin çocukları, anne baba arasındaki çatışmalar, yoksulluk, hayatın günlük akışının bozulması gibi değişikliklerinden etkilenmektedirler. Eğer ebeveynler resmi olarak bir boşanma yaşamamışlar ve ailesel çatışmalar devam ediyorsa çocuk yine olumsuz şekilde etkilenmektedir. Çocuklar tek ebeveynle yaşarken veya bir üvey ebeveynle yaşarken de okulda davranış problemleri yaşamakta ve okul başarısı düşebilmektedir (Bee ve Boyd, 2004).

5. BOŞANMA

Hızlanan toplumsal değişimler, farklı sosyo ekonomik kesimlerden ve değer yargı sisteminden gelen kişiler arasında evliliklerin sayısını arttırmıştır. Farklı kesimlerden gelen kişilerin evlilikleri sarsıntılar karşısında daha kolay yıkılmaktadır. Kadının toplum içindeki yerinin değişmesi de bazı toplum kesimlerinde boşanma sayısının artmasında önemli bir etmenddir. Eşlerin kişisel psikolojik güçlükleri evliliklerin bozulmasında en önemli etmenlerden biridir. Böylesi durumlar genellikle eşlerin evliliğe ilişkin bilinçli ve bilinç dışı beklentileri arasında farklılık ve uyumsuzlıklardan kaynaklanmaktadır. Günümüzde evliliklerin bozulmasına karşı, toplumun geliştirdiği tutum geçmişe oranla daha esnekler (Çelikoğlu, 1997).

Boşanma kararı genellikle aylar ya da yıllar süren bir gelişim sürecinden geçerse de çoğu kez ani bir patlama olarak görülmektedir. Evlilik ne denli mutsuz olursa olsun yine de boşanma kararı insanları korkutan bir olaydır. Karar güçleştiren bir etmen de durumun çocuklara nasıl açıklanacağıdır. Kararı ve nedenleri gizlemeye çalışmak veya üstü kapalı bir şekilde açıklamak, çocukta belirsizlik ve güvensizlik yaratabilmektedir. Sorunlu bir evliliğin yürütülmesi mi yoksa boşanmanın mı çocuk üzerinde daha büyük bir zorlama yaratacağı konusunda bir genelleme yapmak oldukça güçtür. Bugünkü baskın görüş, mutsuz evliliğin ne çocuklara ne de çiftlere yarar getirmedığı yönündedir (Çelikoğlu, 1997).

4.1. Türkiye’de Boşanma İstatistik Verileri

Yapılan araştırmalara göre Türkiye’de yılda yaklaşık 600 bin çift evliliğe adım atmakta, bununla birlikte boşanma başvurusunda bulunan çiftlerin sayısı her geçen yıl daha da artmaktadır. Yaklaşık her yıl 100 bin çift boşanmaktadır. Bu rakamlar değerlendirildiğinde 1983’ten sonra doğanların yüzde 45’i, yapacakları evlilikler boşanma ile sonuçlanacaktır. Ayrıca 1990’larda doğmuş çocukların üçte birinin annesiyle babası,

çocuk daha 18 yaşına gelmeden boşanacak. Bu durum yeni bir toplumsal sorunu da beraberinde getirmiş bulunmaktadır. "Boşanmış ailelerin çocukları" (Çetindağ, 2009).

Boşanmış ailelerin çocuklarının psiko-sosyal problemlerinin yanı sıra evlilik kurumuna, nikâh biçimine ve evliliğin devamına ilişkin görüş farklılıklarının bulunması olasıdır. Nitekim Türkarşlan ve Yurtkuran Demirkan (2007) Türkiye genelinde üniversite son sınıf öğrencilerinin evliliğin kuruluşuna ilişkin görüşlerini inceledikleri araştırmada; araştırma kapsamına alınan gençlerin çoğunluğunun (%86,8) anlayamayan gençlerin boşanması fikrine sahip oldukları saptanmıştır. Çocuklu ailelerin boşanma fikrine gençlerin yarısı onay verirken; gençlerin diğer yarısı çocuklu gençlerin boşanması fikrine olumlu bakmaktadırlar. Bu durumun istatistiksel verilerle de desteklendiği görülmektedir.

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 2003-2007 yılları arasında evlenme ve boşanma oranları;

- 2003 yılında 575.257 çift evlenmiş; 92.637 çift boşanmıştır.
- 2004 yılında 625.635 çift evlenmiş; 91.022 çift boşanmıştır.
- 2005 yılında 651.896 çift evlenmiş; 95.895 çift boşanmıştır.
- 2006 yılında 650.233 çift evlenmiş; 93.489 çift boşanmıştır.
- 2007 yılı verilerine göre ise boşanma oranı 94.219 olarak saptanmıştır.

Tablo 1. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Verilerine Göre Evlilik Süresine Göre Boşanma Oranları

	2006		2007	
	Sayı	%	Sayı	%
Toplam	93 489	100	94 219	100
1 yıldan az	3 948	4.2	3 779	4.0
1-5	35 869	38.4	35 641	37.8
6-10	20 387	21.8	20 870	22.2
11-15	12 660	13.5	12 757	13.5
16+	20 625	22.1	21 172	22.5

Tablo 1'deki 2006- 2007 yılı verilerine göre boşanma oranlarının evliliğin ilk 5 yılı içinde en fazla olduğu; ikinci sırada ise, 16 yıl ve daha fazla süre evli olan çiftlerde gerçekleştiği görülmektedir (TÜİK,2008.).

Tablo 2. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Verilerine Göre Bölgelere Göre Boşanma Oranları

	%/00
İBBS	Boşanma oranı
İstanbul	1,8
Batı Marmara	1,6
Ege	1,8
Doğu Marmara	1,4
Batı Anadolu	1,6
Akdeniz	1,4
Orta Anadolu	1,3
Batı Karadeniz	1,2
Doğu Karadeniz	0,7
Kuzeydoğu Anadolu	0,5
Ortadoğu Anadolu	0,5
Güneydoğu Anadolu	0,5

Tablo 2 incelendiğinde en fazla boşanma oranı Ege bölgesinde ve İstanbul'da olduğu görülmektedir (Kaynak: TÜİK, Boşanma İstatistikleri).

Tablo 3. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Verilerine Göre Boşanma Nedenleri

Boşanma sebepleri (2006 yılı verileri)	% / %	
	Kadın	Erkek
Aldatma/aldatılma	31,9	34,8
Sorumsuzluk ve ilgisizlik	21,0	20,0
Dayak/kötü muamele	17,0	-
İçki/kumar	12,2	3,6
Eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması	3,9	14,5
Terk etme	0,7	-
Çocuk olmaması	1,4	0,8
Evin geçimini sağlayamama	1,1	1,4
Yüz kızartıcı suç	1,3	1,0
Çocuklara karşı kötü muamele	0,3	1,3
Eşin ailesinin karışması	0,3	0,4
Diğer	9,0	22,2

Tablo 3'e göre; çiftler boşanma nedeni olarak ilk sırada aldatma; ikinci sırada sorumsuzluk ve ilgisizlik, üçüncü sırada dayak ve kötü muameleyi göstermişlerdir (Kaynak: TÜİK; Aile Yapısı Araştırması, 2006).

Aile Sosyal Araştırmalar kurumunun yaptığı ve 1991–2000 yıllarının boşanma nedenlerinin yer aldığı araştırmada çiftlerin boşanma nedeni olarak en fazla şiddetli geçimsizliği gösterdikleri saptanmıştır. Boşanmış çiftlerin yaş ortalamasının erkeklerde 25–39; kadınlarda ise 20–34 arasında olanların en fazla boşanma gerçekleştiren yaş grubu olduğu saptanmıştır (www.aile.gov.tr. 2009).

4.2. İstatistiksel Verilere Göre Boşanma Nedenlerinin Tartışılması

Kırsal kesimde kadının ekonomik özgürlüğünün bulunmaması kadınların boşanma oranlarına sınırlama getirebilmektedir. Kentleşmenin hız kazanması ile kadın haklarının gelişmesi, eğitim düzeyinin yükselmesi ve kadının toplumsal yaşama katılımı beklenenin aksine kadının evliliğe ilişkin uyumunda olumlu rol oynamadığını göstermektedir. Yaşamdaki hızlı değişiklikler, rastgele yapılan evlilikler, kısa tanışmalar sonucunda ailelerin onayını almadan yapılan evlilikler, değişik din ve toplumsal sınıftan yapılan evliliklerin sevgiden başka ortak yanı bulunmamakta ve maalesef uzun süreli olamamaktadır. Boşanma talebinin kadın tarafından gündeme getirilmesinin 1960'lı yıllara göre fazlaşmış bulunması söz konusu düşünceyi desteklemektedir (Keskin, 2007).

Sağlıklı kişisel gelişim göstermeyen bireylerin bu yetersizliklerini davranışlarına da yansıtırları düşünülebilir. Zira sorumluluk, doğruluk ve dürüstlük, öfke kontrolü küçük yaşlardan itibaren kazanılması gereken psiko-sosyal özelliklerdir. Bu özellikler küçük yaşlarda eğitimle kazanılmadığında bireyin sonraki yaşamında davranış problemlerine, sağlıksız evlilikler gerçekleştirmelerine neden olabilmektedir. Bireyin sorumluluk sahibi, dürüst, güvenilir, içinde bulunduğu toplumun yararına çalışma gibi özelliklerinin kazanılması veya bencil, yalancı sorumsuz, tutarsız kişilik özelliklerine sahip olması sosyalleşme sürecinin sağlıklı veya sağlıksız gerçekleşmesinin göstergesidir (Özbey, 2009). Sağlıklı sosyalleşme sürecinde kazanılan sosyal beceriler bireysel ve ahlâkî değerler üzerine kurulmaktadır. Dürüstlük, sorumluluk, doğruluk gibi temel değerler bireyin hayatına yön vermektedir. Kişinin hayatına ilişkin verdiği kararlarda söz konusu değerler sistemi önemli rol oynamaktadır (McArthur, 2002).

Günümüzde iletişim sorunu, ahlâkî değerlerdeki yıpranmışlık, karşılıklı sevgi ve saygının azalması, hoşgörünün unutulması gibi insani değerlerdeki yıpranmışlık iş yerlerinde ve toplumun diğer kesimlerinde de hissedilmekle birlikte en fazla ailede kendisini göstermektedir (Fındıkcı, 2000). Aldatma, sorumsuzluk, dayak ve kötü muamelelerin boşanma nedenleri arasında ilk sırada yer almaları; ailede veya okulda bireyin akademik bilgilerle donatılmasına karşılık gerçek hayatta doğru davranışların ne olduğunu öğretecek, doğru karar vermelerine yardımcı olacak ahlâkî değerleri yeterince kazanamadıklarını düşündürmektedir.

Toplumda cinsel yasakların giderek azalması ve evlenmeden birlikte yaşamaya gösterilen kolaylık ve medyanın bu noktada özendirici yayınları, evlilik dışı ilişkilerden doğan çocuklar nedeniyle zorla yapılan evlilikler evliliklerin kısa ömürlü olmalarına neden olabilmektedir (Keskin, 2007). Diğer taraftan evliliklerinin yürüyebileceğinden yeterince emin olmadan, çiftlerin çocuk sahibi olması ya da çocukları aileyi kurtarmada araç olarak görmeleri de evliliklerdeki uyumsuzluğu perçinleyerek boşanma oranlarını arttırabilmektedir. Zira yapılan bazı araştırmalarda çiftlerin çocuk sahibi olduktan sonra evlilikteki uyumlarının azaldığı saptanmıştır (Demiray, 2006).

5. BOŞANMANIN BİREYLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

5.1. Boşanmanın Ebeveyn Üzerindeki Etkisi

Boşanma sorunlu bir ortamdan kurtuluş gibi görünse de ayrılmanın zorunlu olduğu durumlarda dahi bazı sorunların başlangıcı olabilmektedir. Yapılan araştırmalarda boşanmış kadınların üçte ikisinde; boşanmış erkeklerin ise üçte birinde önemli ruhsal sorunlar bulunduğu saptanmıştır. Özellikle ekonomik özgürlüğü olmayan ve çocuklarının sorumluluğunu da üstlenmiş kadınlar boşanmadan çok daha fazla olumsuz etkilenmektedirler (Yörükoğlu,1998). Bu süreçte *çocuk sayısı, ekonomik koşullar ve çevre* önemli rol oynayan temel noktalar. Eşlerinden ayrılmış olan bireyler sosyal ortamlarda kendilerini kişisel, sosyal, mesleki ve cinsel alanlarda yeniden tanımlamaya ve tanımladıkları bu yeni kimliğe alışmaya çalışmaktadırlar (Keskin, 2007).

Boşanan eşlerden birisinin çocuklarla ilgili fazla sorumluluk üstlenmesi, çocuk için maddi ve manevi destek için eski eşle yaşanan tartışmalar, velayetinde olmayan ebeveynle çocuğun iletişiminin kesilmesi, çocuğun okul ve çevre değişimi ile karşı karşıya kalması, özellikle kadın açısından ekonomik problemlerin ortaya çıkması, çocuk babada kalmış ise çocuğun bakımı konusu boşanma sonrasında yaşanabilecek problemlerden bazılarıdır (Çamkuşu Arifoğlu, 2006). Boşanmayı takip eden 1-2 yıl çiftlerin oldukça ümitsiz, çaresiz, stresli ve karmaşık bir ruh haline sahip olmaktadır. Boşanma toplumsal kimliğini ve ekonomik güvencesini kaybeden kadınlarda duygusal açıdan derin izler bırakırken; erkeklerde duygusal destekçisini kaybetme, yalnızlık hissetme, depresyon, intihar, yüksek hastalık belirtileri gibi durumlara neden olabilmektedir (Akar,2005).

5.2. Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkisi

Hukuki yönden evlilik sözleşmesinin bitmesi gibi görünmesine karşılık bütün aile üyelerini sarsan karmaşık bir olay olan boşanma; çocuklar için travmatik olma özelliği taşıyan; hukuki, psikolojik ve sosyal boyutlarıyla çocukların yaşamlarını derinden etkileme gücüne sahip bir süreçtir. Bu süreçte en çok yara alan kesim sevilme ve güven

ihtiyacının en çok hissedildiği dönemde olan çocuklardır. Yapılan araştırmalar çocukların kötü giden evlilikleri bile boşanmaya tercih ettiklerini, boşanmaya hiçbir şekilde hazır olmadıklarını özellikle eşler arası problemlerin çocuklara hissettirilmediği durumlarda boşanmayı kesinlikle kabullenemediklerini göstermektedir (Öztürk,2006). Bununla birlikte çocukların varlığı nedeniyle eşler arası problemlerin çözümlenmeden askıya alınması ve sorunlar yumağına dönen evliliklerin zoraki devam ettirilmeye çalışılması da bazen çocukların psikososyal gelişimleri üzerinde boşanmadan daha fazla olumsuz etki meydana getirebilmektedir. Eşler boşanmamış görünmekle birlikte eşler arasındaki iletişim kopukluğu veya gerginliklerden meydana gelen sürekli bir stres ortamı evliliğin zaten devam edemediğinin göstergesidir. Söz konusu durum boşanmış ve gerekli psikolojik ve sosyal desteği alan çocukların daha avantajlı olduklarını söyleyebilmek mümkündür (Şirvanlı Özen,1998).

Boşanma sosyolog ve eğitimciler tarafından toplumun temelini sarsan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Zira yapılan araştırmalarda boşanmış ailelerden gelen çocukların kurdukları evliliklerde de boşanma oranlarının yüksek olduğunu göstermektedir (Mangır ve Alisinanoğlu,1993; Keskin, 2007). Bu durum boşanmanın sadece iki kişi arasında gerçekleşmediği ve boşanmanın olumsuz sonuçlarının çocukların tüm yaşam biçimini etkilediğini göstermektedir. Çocuğun boşanma sırasında hangi yaş grubunda olduğu boşanmanın hangi noktalarda daha olumsuz etki bırakabileceğinin de göstergesi olabilmektedir.

Yapılan araştırmalarda boşanmalarda en fazla kız çocuklarının etkilendiği saptanmıştır. Özellikle 5-6 yaş grubundaki kız çocuklarında bu etki daha belirgin olabilmektedir (Mangır ve Alisinanoğlu,1993; Keskin, 2007). Babadan yoksun kalan erkek çocukların ise boşanmadan çok daha fazla etkilendiği saptanmıştır. Bu nedenle boşanma sonucu baba yoksunluğu bulunan erkek çocukları için Amerika'da gönüllü ağabeylik veya babalık yapan bireylerin çalıştığı (Big Brother) kuruluşlar bulunmaktadır (Keskin, 2007).

Ailenin parçalanması durumunda çocuk, anne ve babanın yokluğundan farklı şekillerde etkilenebilmektedir. Boşanma ile evden ayrılan baba erkek çocuğunu güçlü bir rol modelden ve erkek çocuklarda sorumluluk, başarı, babalık rolü, diğer insanlarla ilişki gibi konularda erkek davranışlarını öğrenmekten mahrum bırakır. Babasız büyüyen erkek çocuklar başkalarına bağımlı ve saldırgan davranışlar geliştirebilirken; babasız kalan kız çocukları karşı cinsle ilişki kurmakta zorlanırlar ve ilişkilerinde babaları tarafından ihmal edilmiş çocukluk - ergenlik dönemlerini tekrar yaşayarak çoğunlukla ayrılıkla noktalanmış ilişkiler yaşarlar (Benedek ve Brown,1997).

Anne yoksunluğu yaşayan çocukların başkalarına karşı gerçek duygusal bağları olamamakta ve anti sosyal davranışlar gösterebilmektedirler. İkinci dünya savaşı sırasında nevroz tanısı ile tedavi edilen 2228 askerden %48'inin bölünmüş aileden geldikleri veya çocukluk sürelerini duygusal gerilimlerin yoğun olduğu ailelerde geçirdikleri

saptanmıştır. Bağımlılık, olgunlaşmamışlık ve çekingenlik anne sevgisinin olmadığını gösteren ortak belirtilerdir. Ailenin çeşitli nedenlerle parçalanmasında baba yoksunluğu söz konusu olduğunda ise; çocukta okula ilgisizlik, akademik başarısızlık, bilişsel gelişimde gerilik, karakter ve davranış bozuklukları veya ilişki bozuklukları gelişebilmektedir. Yapılan araştırmalarda psikolojik, kültürel ve ailesel etkenlerin yanı sıra baba yoksunluğunun intiharla en çok ilişkili faktör olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte baba yoksunluğunda çocuklarda denetim mekanizmasının (süperego, vicdan) oluşmasını, erkeklerde cinsel kimlik kazanımını da etkileyebilmektedir. (Dönmezer,1999).

Boşanma ya da anne babasının yeniden evlenmesi ile karşılaşan çocuk, tek ebeveynli bir evde veya üvey anne baba ve kardeşlerle yaşamak durumundadır. Bu yeni durumların her birinde çocuk yeni aile yapısına uyum sağlamaya çalışmakta ve uyum sorunları yaşamaktadır. Bunlarla birlikte anne babanın boşanması çocuğu hem davranışsal, psikolojik ve akademik problemlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bazı çocuklar yaşamın bu büyük stresleriyle baş edebilir ve gücünü çabuk toplayabilir, ama yine de ergenlik öncesindeki pek çok çocuk uyum sorunlarını yaşamaktadır. Ailenin boşanmasının ergenlik ve yetişkinlik döneminde de etkisi devam etmektedir. Boşanmanın, bu bireyler üzerinde öğrenim seviyesinde düşüklük, uyum problemleri yaşama, intihar oranlarında artış gibi etkileri görülmektedir (Hawkins, 2008). Anne babası boşanan çocuklarda ebeveyn gözetimi ve ilgisi azalmakta ve bunun bir sonucu olarak çocuklar üzerindeki sosyal destek sistemi azalmaktadır (Spain, 2008). Boşanmanın uzun süreli etkilerini araştıran araştırma bulguları da bulunmaktadır. Amato ve Cheadle (2005), boşanmanın üç kuşak arasında ilişkisini araştırmışlardır. Bu araştırmaya göre, büyükanne ve büyükbabası boşanmış torunlarda problemler görülmüştür. Torunlarda düşük öğrenim seviyesi, evliliklerinde uyumsuzluk, anne babalarıyla ilişkilerinin niteliğinin yetersiz olması gibi sonuçları saptanmıştır. Ancak ek çalışmalara gereksinim bulunmaktadır (Akt.: Hawkins, 2008).

Nilsen (1999), ailesi boşanmış üniversite öğrencilerinin daha esnek olduğu, başkalarının düşüncelerine daha empatik yaklaştığı, aşka ve evliliğe karşı tutumlarının ise duygusal olmadığını ifade etmektedir (Akt.: Spain, 2008). Şirvanlı Özen (1998) yılında yaptığı çalışmada eşler arası çatışma ve boşanmanın farklı yaş ve cinsiyetteki çocukların davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek üzerindeki rolünü incelemiştir. Araştırma sonucunda, çatışma yaşayan ve boşanmış anne babaların çocukları bu durumları yaşamayan çocuklara göre daha az sosyal destek algılamaktadırlar. Çocukların çevreden aldıkları sosyal destek algısının artmasıyla, depresyon ve kaygı düzeyi azalmakta olduğu sonucu bulunmuştur. Sönmez (2001), anne-babası boşanmış ergenlerle anne babası boşanmamış ergenlerin benlik imgelerinin karşılaştırmıştır, araştırma sonucunda, anne babası boşanmış ergenlerin anne babası boşanmamış ergenlere göre benlik imgelerinde düşüklük görülmüştür.

Boşanmanın çocuğu nasıl etkilediği konusunda genelleme yapmak zordur. Çünkü her boşanma olayı kendine özgü karmaşık ve çok yönlüdür. Ancak çocuğun yaşına bakılarak onu nasıl etkileyebileceğine yönelik bir genelleme yapılabilir (Mangır ve Alisinanoğlu, 1993).

Bebekler: Bebeklerin boşanma olayından çok fazla zarar görmediği düşünülebilir, bu durumun bebeğin boşanma öncesindeki aile çatışmalarını anlamaması, taraf tutmak zorunda olmamasının bir sonucu olduğu söylenebilir (Mangır ve Alisinanoğlu, 1993). Bu dönemde bebekler boşanmayı anlayamayabilirler, ancak ebeveynde meydana gelen değişiklikleri hissedebilirler ve bu değişikliklere tepki gösterebilirler. Bebekler boşanmaya; iştahsızlık, mide bozuklukları (daha fazla kusma gibi), daha kaygılı ve huzursuz olma gibi tepkiler gösterebilirler (Clark, 2009).

Bu durumda ebeveynler;

- Sıradan günlük işlerini yapmaya devam etmelidirler,
- Bebeğin karşısında sakin davranmalıdır,
- Diğer aile üyeleri ve ailelerden yardım alınmalıdır,
- Bebek dinlenirken çocuğa bakan ebeveyn de dinlenmelidir,
- Sıcaklığı ve güveni sürdürmeye devam edilmelidir,
- Bebek beğendiği oyuncaklardan, giysilerinden, battaniyesinden mahrum bırakılmamalıdır(Clark, 2009).

İki- İki Buçuk Yaş Çocukları: Çocuğun iki- iki buçuk yaşlarına rastlayan boşanmalarda, çocuklar terk edilme korkusu yaşayabilmektedir. Bu korku, anne baba arasındaki anlaşmazlıkların boşanma sonrasında devam ettiği durumlarda daha da artmaktadır (Mangır ve Alisinanoğlu, 1993).

Bu dönemde çocuk, bir ebeveynin taşındığını, uzaklaştığını anlar, fakat neden olduğunu anlayamaz. Daha çok ağlama ve sarılma davranışları gösterme, uyku problemleri, bebeksi davranışlara geri dönme, kızgın hissedebilir, fakat neden böyle hissettiğini anlayamayabilir, ebeveyni görmediği zaman telaşlanabilir, geri çekilebilir, saldırgan davranışlar gösterebilir (Clark, 2009).

Bu durumda ebeveynler;

- Günlük işlerine devam etmelidirler,
- Çocuğa karşı güven verici olmalı ve onu özenle beslemelidirler,
- Bazı bebeksi davranışlara izin vermeli ancak bu davranışlara belli sınırlar konulmalıdır,
- Çocuklara özel zaman ayırmalıdır (kucağa alma, kitap okuma gibi)

- Çocuğundiğeryetişkinlerlevakitgeçirmesi sağlanmalıdır (büyükbaba, büyükanne,yakın arkadaş vs.)(Clark, 2009).

3- 6 Yaş Dönemdeki Çocuklar

Bu dönemde çocuklar boşanmanın veya ayrılmanın ne anlama geldiğini anlamamakta, bununla birlikte bir ebeveynin yaşamlarında eskisi kadar aktif olmadığını da anlamaya başlamaktadırlar (Clark, 2009). Çocukta, saldırgan davranışlar görülebilir, çocuğun özgüveni zedelenebilir, hayal gücü azalabilir, çekingenlik sergileyebilir (Mangır ve Alisinanoğlu, 1993).

Beş altı yaş arasında bu tepkilere ek olarak endişe, rahatsızlık, abartılmış korkular ve saldırganlık görülebilir. Sekiz yaşın altındaki çocuklar benmerkezci düşünce yapısına sahip oldukları için, boşanmadan dolayı kendilerini sorumlu hissederler ve cezalandırılmaları gerektiğini düşünürler (Mangır ve Alisinanoğlu, 1993, Clark, 2009). Bu yaşlar arasındaki çocukların dikkatleri dağınıktır sık sık kazalar yapabilirler, birlikte yaşadığı ebeveynine karşı kırgındır. Daha fazla kabus görebilirler. Bir ebeveynin ani yokluğundan dolayı aşırı üzüntü duyabilirler (Clark, 2009).

Bu durumda ebeveynler;

- Çocuğuyula sık sık konuşmalı ve onun duygularını anlatması için yardımcı olmalıdır,
- Çocuğa boşanmadan kendisinin sorumlu olmadığını anlatılmalı ve onunla devamlı ilgilenileceğini hissettirilmelidir,
- Çocuğa güvende olduğunu söylenmelidir,
- Çocuğun vesayetini almayan ebeveynin düzenli bir şekilde çocuğun hayatında varlığını sürdürmesine izin verilmelidir (Haftada birkaç kez telefon görüşmesi, ev ziyaretleri gibi),
- Çocuğa diğer ebeveyni ziyaret edebileceği fırsatlar oluşturulmalıdır (Clark, 2009).

İlköğretim Dönemindeki Çocuklar

Boşanmayı anlamaktadır, artık anne ve babasının birbirini sevmediğini ve birlikte yaşayamayacaklarını anlamaya başlamaktadırlar. İlkokul dönemindeki çocuklar, boşanma olayı karşısında şiddetli üzüntü, korku ve kaygı tepkileri vermektedirler (Mangır ve Alisinanoğlu, 1993).Anne ve babasının boşanması karşısında çocuk aldatılmışlık duygusu hisseder, anne ve babasını tekrar birlikte olacağı umudunu taşır, ayrılan ebeveyn tarafından reddedildiğini hisseder, okulu ve arkadaşlarını gözardı eder, baş ve

mide ağrılarından şikâyet eder, ne olduğunu anlamaya çalışır, iştah kaybı, uyku sorunları, ishal gibi sağlık sorunları yaşayabilir (Clark, 2009).

Bu durumda ebeveynler;

- Ebeveynler çocukların duygularını anlatmalarına fırsat vermelidir,
- Çocuğun hayatında meydana gelen değişiklikler hakkında çocukların bütün sorularına cevap verilmelidir,
- Çocukla açık iletişim kurulmalıdır,
- Korku ve depresyon belirtilerine karşı dikkatli olunmalı, depresyon ve yoğun ve uzun sürerse profesyonel yardım alınmalıdır,
- Birlikte özel zaman planlanmalıdır,
- Bundan sonraki yaşamda her şeyin iyi ancak biraz daha farklı olduğunu anlatarak çocuğun şüphelerini giderilmeye çalışılmalıdır,
- Çocuğun özel hayatına saygı duyulmalıdır,
- Çocuğa “ağlama”, “cesaretli ol” gibi, açıklamalarda bulunmamalıdır (Clark, 2009).

Ergenlik Öncesi ve Ergenlik Dönemi

Bu dönemde çocuklar anne babalarının ayrılıklarına öfkeyle tepkide bulunmaktadırlar ve bu tür aile problemlerinden utanç ve sıkıntı duymaktadırlar. Çocuklar gelecekle ilgili kaygı yaşamakta ve gelecekteki ekonomik durumlarının kötü olacağından endişelenmektedirler(Mangır ve Alisinanoğlu, 1993). Çocuklar kendilerini sinirli hissederler ve hayal kırıklığı yaşarlar ve terkedilmiş hissederler. Genç kendisinin hemen büyümesi gerektiğini hisseder, kendisinin asla uzun süreli bir işe sahip olmayacağını düşünür (Clark,2009).

Bu durumda ebeveynler;

- Hem anne ile hem baba ile iletişimin sürdürülmesi sağlanmalı,
- Çocuğun suçluluk duygusundan uzak tutmalı,
- Ailesel çatışmalara çocuk dahil edilmemeli,
- Ek bir danışmanlık düşünülmelidir (Clark, 2009).

Ergenlerde yüksek oranda daha fazla endişe, depresyon, akademik problemler görülürken, bu etki yetişkinlik döneminde de devam etmektedir. Anne- babası boşanmış çocuklar, yetişkin olduklarında, eğitim ve gelir seviyelerinde düşük olduğu, kişisel ilişkilerde zorluklar yaşadıkları ve psikolojik sıkıntılarının olduğu ifade edilmektedir (Amato, 2000; Akt.: Marchetti, 2008).Ancak boşanmanın çocuklar üzerindeki bu olumsuz etkilerini genellemek her zaman mümkün değildir. Hawkins (2008), Spain (2008), üniversite öğrencilerini ailesel durumları ile stres ve akademik başarı ortalamaları ara-

sında ilişki olmadığını saptamışlardır. Çelikoğlu (1997), boşanmanın çocukların benlik saygısına etkisini incelediği çalışmada, boşanmış aile çocuklarının benlik algısının boşanmamış aile çocukları ile karşılaştırıldığında, azda olsa daha yüksek olduğu sonucunu bulmuştur.

BOŞANMAYI ÖNLEME ÇALIŞMALARI

Boşanmanın meydana getirdiği olumsuzluklar hem ebeveynler hem de çocuklar üzerinde kendisini güçlü bir şekilde hissettiren sosyal problemler olarak karşımıza çıkabilmektedir ancak boşanmaların tamamıyla ortadan kaldırılması mümkün olmayabilir. Ancak evlilik öncesi ve sonrasında alınabilecek çeşitli önlemlerle bu oranı daha düşük düzeylere çekebilmek mümkündür.

Evlilik Öncesinde ve Evlilik Sürecinde Neler Yapılabilir?

Ülkemizde boşanmaların artışını engellemek ve ailelerin daha sağlıklı temeller üzerine inşa edilmesini sağlamak amacıyla çeşitli çalışmalar son yıllarda hız kazanmıştır. Bu amaçla Evlilik Öncesi Danışma Merkezleri, Aile ve Evlilik Terapileri Dernekleri ve Aile Danışma Merkezleri önemli işlevler yerine getirmektedir.

Evlilik Öncesi Danışma Merkezleri; henüz evlenmemiş veya evlenmiş olan çiftlere evlilik içi iletişim ve uyumu arttırarak evlilikte eşler arası görülen davranış problemlerine odaklanarak karşılıklı ilişkileri yeniden düzenleme görevini sürdürmektedir. *Aile ve Evlilik Terapileri Dernekleri*; hem ailelerin hem de bireylerin başarılı bir yaşam için gerekli gördükleri değişim sürecinde onlara yol göstericilik görevini üstlenmiştir. *Aile Danışma Merkezleri*; aile içindeki bireylerin sağlıklı kişilik geliştirebilmelerine destek olma, bireyin güçlenmesinde etkin rol oynama ve çocuk yetiştirme gibi konularda yol gösterici olma ve toplumsal yaşama uyum sağlamada rehberlik yapma gibi görevleri yerine getirmektedir (Keskin, 2007).

Boşanmadan en çok etkilenenlerin çocuklar olduğu dikkate alınacak olunursa söz konusu merkezlerde evlilik sözleşmesi ile hayatlarını birleştirmiş olan çiftlerin birer anne ve baba adayı olduğu düşünülerek; evlilik yeterince sağlanılmadan eşlerin çocuk sahibi olmamaları önerilmelidir. Bununla birlikte yolunda gitmeyen evliliklerde çocuğun evliliği kurtarıcı rol oynayabileceği yanılıgına düşmemek gerekmektedir (Tezel Şahin ve Özbey, 2007).

Boşanma Sonrasında Neler Yapılabilir?

Kadın Konuk Evleri ve Kadın Danışma Merkezleri boşanma sonrasında kadınlara yol göstermek ve psikolojik destek sağlamak amacı taşıyan kuruluşlardır (Keskin, 2007). Bununla birlikte eşlerin çocuklarına ilişkin sorumlulukları konusunda daha hassas davranmaları, boşanmış olsalar da çocuklarının gereksinim duyduğu zamanlar-

da daima yanında olmaları, çocukla ilgili kararlarda veya çocuğun vereceği kararlarda ebeveynlerin ortak hareket etmeleri, her iki ebeveynin çocukla vakit geçirmeye özen göstermeleri çocuğun boşanma sonrası yaşayabileceği sorunları azaltmada önem taşımaktadır (Çetindağ,2009).

Boşanma sonrasında çocukların karmaşık duygular yaşamaması ve bu sürece uyumunu kolaylaştırmak için;

- Ebeveynler tarafından çocukla nitelikli vakit geçirmeye ve onların duygularını paylaşmaya önem verilmesi,
- Çocukların yanında diğer ebeveyni eleştirmekten kaçınılması,
- Eski eşle kavgaya ve anlaşmazlıkların sürdürülmemesi veya çocuğun önünde bu durumlardan uzak durulması,
- Çocukların kendilerine güvenlerinin gelişmesi ve sorunlarla başa çıkma becerilerinin gelişmesi için destek olunması,
- Boşanma sonrası çocuklarda meydana gelebilecek davranış problemleri karşısında olumlu stratejiler kullanılarak sabırlı olunması gerekmektedir (Benedek ve Brown,1997).

6. ÖNERİLER

➤ Öncelikle her eğitim kademesinde muhatap olunan yaş grubuna yönelik kişisel gelişim için destekleyici eğitim programları, seminerler verilerek bireylerin sağlıklı kişilik geliştirebilmelerine destek olunmalıdır. Zira evliliğin devamı psikolojik açıdan güçlü, mantıklı, olaylara çok yönlü bakabilen, problem çözme becerisi gelişmiş bireylerle mümkün olabilmektedir.

➤ Evlilik kararı vermiş bireylerin evlilikle ilgili seminerleri takip etmeleri teşvik edilmeli; kitle iletişim araçları yoluyla evliliğin birey ve toplum açısından önemi ele alınarak, evliliğin bir oyun değil saygın bir kurum olduğu ve kurulmasında olduğu gibi bozulmasında da büyük sorumluluklar üstlenilmesi gerektiği konusunda bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır.

➤ Anne babaların evlilik çatışmalarının yüksek düzeyde olması ve boşanmayla sonuçlanmış olması çocukların ruh sağlığı üzerinde olumsuz yönde rol oynamaktadır. Anne babaların bu durumun bilincinde olmalarının sağlanmasına yönelik eğitim programları hazırlanmalı ve kitle iletişim araçları aracılığıyla bu eğitim programlarının yaygınlaştırılmalıdır.

➤ Ebeveynler çocuk yanında tartışmamalı, çocukları kavgaların içine dahil etmemeli, çocuklar taraf tutmaya zorlanmamalı ve suçlanmamalıdır. Çocuklara karşı her zaman tutarlı davranmalı, boşanmadan sonra da etkili birer ebeveyn olmaya devam etmelidir. Ebeveynlerin yokluğu durumunda, çocuğun onun yerini dolduracak bir modele ihtiyaç duymakta olduğu bilinmelidir. Boşanmadan sonra çocuk için en uygun tarafın kim olacağı iyice incelenmeli ve mahkemenin doğru kararı alması sağlanmalıdır.

Anne babanın boşanmasından sonra çocuk evden ayrılan ebeveyni düzenli ve sürekli olarak görebilmelidir.

➤ Okulda öğretmenler çocukların ilgilerini çekecek etkinlikler yaparak, çocukların dikkatlerini okul faaliyetlerine çekerek, evdeki problemlerden uzaklaşmasını sağlamalıdır. Okullarda zaman zaman, ailedeki parçalanma ve bunların çocukların üzerindeki etkisi ile ilgili seminerler düzenlenerek aileler bu konularda bilgilendirilebilir.

➤ Boşanma sonrasında çocukların sorumluluğunu almış olan ebeveynin ihtiyaç bulunan alanda (ekonomik, eğitim, çocuk bakımı vb.) ilgili kurumlar tarafından desteklenmesi için çalışmalar yapılabilir.

➤ Çocukları ve ergenleri eğiten öğretmenler için parçalanmış aile ve bu ailelerin çocuklarıyla ilgili hizmet içi eğitim programları düzenlenebilir.

➤ Okullarda planlı olarak rehberlik servisleri tarafından boşanmış aile çocukları ve aileleri için uygun destek sağlanabilir. Çocukların en çok etkilendiği noktalar belirlenerek bu noktalara yönelik iyileştirme çalışmaları sınıf öğretmenlerinin desteği ile sürdürülebilir.

KAYNAKÇA

- AKAR, H. (2005). **Psikiyatrik Yardım Talebi Olanlar İle Yardım Talebi Olmayan ve Boşanma Aşamasında Olan Çiftlerde;Çift Uyum ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin Karşılaştırılması**. Uzmanlık Tezi. Sağlık Bakanlığı Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi 12. Psikiyatri Birimi. İstanbul.
- AUGELLO, A.L. (2007) **Father Presence and Children's Development**. (Unpublished M.S.) The Pace Universty: United State
- BEE, H., Boyd, D. (2004) **The Developing Child**. United State: Pearson Education Inc
- BENEDEK, E.P. nad BROWN, C.F. (1997). **Boşanma ve Çocuğunuz**. *Çocuğunuzun Boşanmanızla baş etmesine Nasıl Yardımcı Olursunuz?*(Çeviren: Serap Katlan).HYB Yayıncılık Ankara.
- BUKATKO, D., Deahler, M. W. (2004) **Child Development**. New York: Houghton Mifflin Company
- BULUT, I. (1983). *Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri Hakkında Bir Araştırma*.**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Fakültesi Dergisi**. Cilt: 1, Sayı: 2-3(77- 109)
- CLARK, J. A.(2009). *Focus on Kids: The Effects of Divorce on Children* http://www.classbrain.com/artread/publish/article_40.shtml (17.02.2009)
- ÇAMKUŞU ARİFOĞLU, B.(2006).Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programının Çocukların Boşanmaya Uyum, Kaygı ve Depresyon Düzeylerine Etkisi. Yayımlan-

mamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Hemşireliği Programı: Ankara

ÇELİKOĞLU, C. (1997). **Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisinin İncelenmesi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara

ÇETİNDAG, M.G. (2009).Boşanma ve Boşanmanın Çocuk Üzerine Etkileri. AR-GE. Sivas Rehberlik ve Araştırma Genel Müdürlüğü.www.sivasram.gov.tr. 2009-02-04.

DEMİRAY, Ö.(2006). **Evlilikte Uyumun Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı:Diyarbakır.

DÖNEMZER, İ.(1999). **Ailede İletişim ve Etkileşim**. Sistem Yayıncılık. Ankara.

FINDIKÇI, İ. (2000). **Bilgi Toplumunda Eriyen Değerler Eğitimi.Yaşadıkça Eğitim**. (68). 3-4.

HAWKINS, E.J.(2008). **Parental Divorce, Psychological Distress and Academic Achievement of College Students**. (Unpublished Doctoral Dissertation).The Miami University

HENNİGER, M.L. (2005) **Teaching Young Children An Introduction**. New Jersey: Pearson Prentice Hall

HUGHES, R., Kirby, J.J. (2000)*Strengthening Evaluation Strategies for Divorcing Family Support Services: Perspectives of Parent Educators, Mediators, Attorneys, and Judges.Family Relations*.Vol: 49, No: 1 (53–61)

TÜİK (2008). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2007 Yılı Sonuçları Sayı:104
26 Haziran 2008 www.tuik.gov.tr 2009–02–04

TÜRKARSLAN, N. ve YURTKURAN DEMİRKAN, S. (2007). *Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Görüş ve Düşünceleri*. T.C.Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Bilim Serisi. Yayın No:132.

KESKİN, İ.(2007). **Boşanmanın Sosyolojik ve Psikolojik Nedenleri ve Ortaya Çıkarıldığı Sonuçlar (Niğde İli Örneği)**.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitimi Programları ve Öğretim Bilim Dalı:Niğde.

MANGIR, M. - Alisinanoğlu, F (1993). **Boşanmış Ailelerden Gelen 17 Yaş Grubu gençlerin Kendilerini Kabul Düzeylerinin İncelenmesi**. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: Ankara

MARCHETTİ, D. E. M. (2008). **A Comparative Study Of Divorced Families And Families Utilizing Supervised Visitation Services: Child Behavior, Interparental Conflict, Parenting Attitudes And Parental Stress**. (Unpublished Doctoral Dissertation). The University of Montana

- MCARTHUR, J.R.(2002).**The Why, What, and How of Teaching Children Social Skills.** *The Social Studies.* July/August.183-185 .
- OECD (1997) Parents as Partners in Schooling
- ÖZEN, Ş. D. (1998). **Eşler Arası Çatışma Ve Boşanmanın Farklı Yaş Ve Cinsiyetteki Çocukların Davranış Ve Uyum Problemleri İle Algıladıkları Sosyal Destek Üzerindeki Rolü.** (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara
- ÖZBEY, S.(2009) **Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeğinin(PKBS/2) Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması ve Destekleyici Eğitim Programının Etkisinin İncelenmesi.** (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara
- ÖZTÜRK, S. (2006). **Anne-Babası Boşanmış 9–13 Yaşlarındaki Çocuklar İle Aynı Yas Grubundaki_ Anne-babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi.**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitimi Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı: İzmir.
- SÖNMEZ, F. (2001). **Anne-Babası Boşanmış Ergenlerle Anne Babası Boşanmamış Ergenlerin Benlik İmgelerinin Karşılaştırılması.** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul
- SPAIN, B. K. (2008). **Family Diversity: A Quantitative Study Of The Impact Of Divorce And Family Structure On The Academic Performance Of College Students.**(Unpublished Doctoral Dissertation). The Capella University
- ŞİRVANLI ÖZEN, D.(1998).**Eşler Arası Çatışma ve Boşanmanın Farklı Yaş ve Cinsiyetteki Çocukların Davranış ve Uyum Problemleri İle Algıladıkları Sosyal Destek Üzerindeki Rolü.** Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- TEZEL ŞAHİN, F. ve ÖZBEY, S. (2007). **Aile Eğitim Programlarına Niçin Gereksinim Duyulmuştur? Aile Eğitim Programları Nende Önemlidir?Aile ve Toplum Dergisi.** Cilt:3. Sayı:12 7–13
- YÖRÜKOĞLU, A. (1998).**Çocuk Ruh Sağlığı.** 23.Basım. Özgür Yayınları. İstanbul
www.sivasram.gov.tr

BAŞKAN – Değerli Dekanımıza teşekkür ediyorum.

Görüldüğü gibi bütün tebliği arkadaşlarımızın aslında söyleyecekleri çok şey var ama gerçekten çok yorulduk. Yine de bir şekilde burada oluşumuz, sabırla, metanetle dinleyişimiz, daha bir yarım saat bu işi götürebileceğimizi gösteriyor.

Bir de siz doğrusu bizden şanslısınız. Burası, teknik heyete de rapor etmiş olalım, yankılanıyor, doğru dürüst birbirimizi anlayamıyoruz. O yüzden yeri geldikçe başımızı sallamamız gerekiyor idiye ve sallamamış isek lütfen bu duruma yorulsun.

Buyurun Hocam.

Dr. AYŞENUR KURTOĞLU – Süre konusunu insafla ortaya koydunuz ama bu verilen 15 dakika sürede okunan metin 5,5 sayfa yetiyor. Bu pratik bir şey olarak aslında söylene, insanlar oturduğu zaman kendini daha baştan suçluluk pozisyonunda görmesi çok kötü oluyor tebliğciler için ama ona riayet edilse, ben de doğrusu iki sayfa fazla gibi oldu. 5,5 sayfa 15 dakika için çok iyidir. Bunu bir pratik bilgi olarak sunmak istedim.

BAŞKAN – “Velehünne mislüllezî aleyhine bi'l-marûf” diye bir ayeti kerimemiz var. Bu ayeti kerimeyi şöyle harfi çeviri yapalım: “Kadınların lehlerine hakları, yetkileri vardır; ne kadar aleyhlerine sorumluluk varsa, ne kadar vazifeleri varsa o kadar. Ama ölçüt de maruf, bi'lmaruf. Öyle zannediyorum ki bütün problemlerimizi bu ayeti kerime çözüyor. İlke bazında çözer. Ama bunun somut hukuk kuralları haline getirilmesi konusunda gerçekten çok ince, geniş, uzun düşüncelerimiz gerekiyor.

TARTIŞMA

Bu hatırlatmadan sonra, şimdi birkaç arkadaşımıza söz vermek istiyorum.

Her şeyden önce özür borçlu olduğum değerli arkadaşşıma, Prof. Dr. Ali Rafet Özkan'a söz vermek istiyorum. Hocam siz buyurun.

Prof Dr. ALİ RAFET ÖZKAN – Çok teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Saygı ve muhabbetlerimle hepinizi selamlayarak sözlerime başlamak istiyorum.

Çok kıymetli bilgiler aldık değerli katılımcılardan, onlara da ayrıca teşekkür ederim.

İki gündür takip ediyorum. Gözlemediğim, zihnimde beliren anlam şu oldu: İslâm hakikaten güzel bir din, en mükemmel bir din, dinlerin en berrâğı, en müberrası. Bizim dinimizde aileye karşı çok büyük, çok yüce, hanımların kıymeti çok yüceltilmiştir. Peygamber Efendimizin hadisleri bunu teyit etmektedir gibi bir psikolojik savunma hissi var gözledim. Fakat bir de vakıa var. Doğrudur, Kur'an'ın söylediği doğrudur. Peygamber Efendimiz'in söylediği doğrudur fakat Müslümanların yaptıkları yanlış. Aile içi şiddetten, namus cinayetlerinden, haksız zulümlerden vesaireden bahsediyorsak, burada bir de facto durum var ise, burada bir problem var. Dinde yok, kitapta yok, sünnette yoksa o zaman bizlerin kendi ahlâkımızı bir çek etmemiz lazım gelir diye düşünüyorum. Buradaki üç hususu paylaşacağım zamanın müsaade ettiği ölçüde sizlerle:

Birincisi: Yolculuğumuz dışarıya doğru gidiyor. Zaman içerisinde ne kadar geniş hareket edersek edelim, başladığımız yere geri döneceğiz. Bence problemi dışarıda değil, içeride, içe doğru bir yolculuk yaparak problemin çözümünü ve problemi içeride

bulacağımızı düşünüyorum. Birinci husus sizlerle paylaşacağım, sevgi olacaktır efendim.

İkincisi de yine bu tebliğlere konu olan boşanmalar, sadakatsizlikler, aldatmalar vesaireyle alakalı olacak.

Üçüncü husus ise, sekülerleşme veya küreselleşme neticesinde aileye yapılan tehditler, özellikle Ayşenur Hanım'ın yarım bıraktığı yerden tamamlamaya katkı sağlama-ya çalışacağım.

Dünkü açılış konuşmasında değerli Diyanet İşleri Başkanımız çok güzel bir tespitte bulundu. Dedi ki: Biz toplum olarak sevgi fakiri bir millet haline geldik. Bunu çok iyi düşünmek gerekiyor. Peygamber Efendimiz'in hadisi şerifinde –hatırlıyorum buradan hareket ederek- diyor ki: “Sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız.” Demek ki bir sevgi eksikliği var, gerek aile içerisinde, eşlerimiz, çocuklarımız gerekse toplum içerisinde birbirine tebessümü sadakayı cariye olarak gören bir dinin müntesipleri olarak bizler, tebessümü bile esirgiyorsak birbirimizden, burada bir problem var demektir. Peygamber Efendimiz'i anmaktaki murat, böyle bir vazifeyi yerine getirmek değil, ona olan sevgimizi, özlemimizi, onun ahlâkını içselleştirmektir, aksülamel haline getirebilmek, yansıtabilme diye düşünüyorum.

Mümin, erkek ve kadınlar huzur ve mutluluğun yerinin kalp olduğunu bilirler. Kalbi rahatsızlıklarla malül olan insanlar ise hiçbir şey ve hiçbir kimseyle de tatmin olamayacaklarının bilinci, idraki içerisinde dirler. Peygamber Efendimizin ifadesiyle kalp Allah'ın iki kudret eli arasındadır ve Allah bu kalbi dilediği gibi evirip çevirmektedir. Bundan dolayı Peygamber Efendimiz şöyle dua eder: Ey kalpleri evirip çeviren Allahım, kalbimi dinim üzerine sabit kıl. Allah da, huzura kavuşmanın yolunu şöyle tarif ediyor Rad Suresi'nin 28'inci ayeti kerimesinde: “Dikkat ediniz, kalpler sadece Allah'ı anmakla huzur bulur.”

Şimdi, bizler eşlerimizle evlenirken Allah'ın emri Peygamber'in kavliyle onları aldık, evlendik. Buradaki Allah'ın adına emanet aldık esasen eşlerimizi. Eşlerimiz bize birer emanettir. Dinimizde emanete hıyanet, münafıklık alameti olarak tavsif edilir Peygamber Efendimizin hadislerinde. Emanetlere eğer hıyanet yapılırsa, zulmediyorsa, haksızlık yapıyorsa bunları da düşünebilmemiz lazım. Nasıl ki çocuklarımız Allah'tan bize birer emanet, eşlerimiz de bize birer emanettir. Biz de Allah'ın o eşlerimize verdiği birer emanetiz. Emaneti korumamız da gerekir diye düşünüyorum.

Şimdi, boşanmalar, Allah'ın hoşuna gitmeyen bir helal olarak tanımlandı. Doğrudur, Batı dünyasında zinanın, evlilik dışı cinsel ilişkilerin çok yaygın olmasının ana sebebi, şahsi kanaatime göre boşanma yaşağının olmasındandır. Bir evlilikte sevgi bittiyse, aşk bittiyse, nefrete dönüştüyse, o hayat yaşanmaz hale geldiyse, elbette ki boşanma bir kurtuluştur. Bunun yolunu açmak lazım. İslâm'da evlilik helal olduğu gibi, meşru şartlar olgunlaştığı takdirde boşanmak da helaldir. Dolayısıyla, Hristiyan Teolojisinin-

de evlendiyseniz asla boşanamazsınız. Şartları var, zina halinde vesaire yakalanırsa boşayabilirsiniz ancak boşanmış hanımla evlenmek de yasak olarak tavsif ediliyor. Dolayısıyla bu yasaklar insanları gayri ahlâki ilişkilere yönlendiriyor.

Başkanım tehdit ederek bakıyor. Ben tebliğcilere sataşmadım, onların birer dakika hakkını kullanmak istiyorum. Soru sorma, sataşma yapsaydım, cevap hakkı olacaktı, dolayısıyla geri bize dönecekti. Ben onu kullanmak istiyorum müsaadeniz olursa. Yoksa, sözlerimi başlamadan bitirmiş olayım.

BAŞKAN – Çok teşekkür ederim, çok güzel konuşuyorsunuz, hitabetiniz de gerçekten çok güzelmiş ama gerçekten yorulduk. Daha fazla yormayalım isterseniz.

Prof. Dr. ALİ RAFET ÖZKAN – Yalnız, müsaadeniz olursa, ben şurada özellikle toplumsal olaylar doğrudan veya dolaylı olarak birbiriyle ilişki halindedir. Özellikle de küreselleşme süreciyle din de küreselleşme sürecinden etkilenmiştir ve bu etkilenme sonucunda da yeni birtakım dinî hareketler ve komünal hareketler ortaya çıkmıştır. Bu komünalizm... Tebliğciler feminist hareket veya eşcinsel ilişkilere bahsettiler. Ancak Sayın Başkanım burada temel problem, yeni dinî hareketler ve bunlarda aile hayatını yıkıcı şeyler var. Özellikle, mesela ben birkaç tanesini paylaşayım sizlerle, OSO hareketini söyleyeyim, Bahak Vank hareketi olarak bilinir. Rajdic Harka Mohan tarafından... Felsefe profesörüdür, 1953 yılında kurulmuş bir harekettir, hareketin özü şudur: Evlilik insanların önünde bir engel olduğu için parçalanmalıdır, aileler terk edilmelidir, ailelerini terk edenler de OSO'nun Asham'daki tarikat merkezine gitmelidir ve orada her şey komün olarak yapılmalıdır.

Sonra, Amerika'da, The Children Of God, Tanrı'nın Çocukları olarak bilinen bir grup var. Tanrı çocukları ismini kullanırlar ancak burada Floor to fishing adı altında cinsel ilişkiye dayalı, para karşılığı cemaate üye kazanma ilişkileri vardır. Aids hastalığı ilk defa 1987 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde Tanrı'nın Çocukları isimli grubun içerisinde neşet etmiştir.

Sonra, Raedenleri, Zolaryenleri, bunun içerisine katabiliriz. Satanistleri zaten bunun içerisine fazlasıyla koyabilirsiniz.

Özellikle, new age hareketinden bahsedildi, oraya da bir katkı olsun. New age hareketi, Marksist Leninist öğrenci hareketlerinin Amerika Birleşik Devletlerindeki bir neticesi olarak ortaya çıkan bir dinî yapılanmadır. Özellikle Doğu mistisizmi Batı okültizmiyle birlikte bir dinî yapıdır. Ateististik özellikleri olan bir gruptur.

Ben sabrınıza teşekkür ediyorum. Aslında paylaşacağım çok nokta vardı.

Teşekkür ediyorum efendim. (Alkışlar)

BAŞKAN – Çok teşekkür ediyoruz.

Kamu Yönetimi Profesörü, değerli Ali Seyyar Hocamız, buyurun.

Prof. Dr. ALİ SEYYAR – Ben ilahiyatçı değilim ama aile politikaları üzerinde çalışmalarımız olduğundan dolayı herhalde bugün buraya davet edildik.

Bugün yapılan konuşmaların üzerine birkaç not tuttum, onları kısa olarak dile getirmek istiyorum.

Aile yapımızı tehdit eden unsurların içinde elbette küreselleşme hareketleri vardır. Türkiye olarak açılma politikalarımız vardır, Avrupa Birliği süreci vardır. Biz Türkiye Cumhuriyeti devleti olarak, geliştirilmiş Avrupa Sosyal Şartının altına imza atmış bir ülkeyiz. Orada ilk maddelerinden bir tanesi, ayrımcılık yapmamak ilkesidir. Hukukî yönden hoşgörü ile bakmamız gereken bir madde gibi görünmekle birlikte, orada cinsiyetinden dolayı, etnik mensubiyetinden dolayı, dininden dolayı gibi ibareler var, kimse ayrımcılığa tabi tutulamaz, denilmektedir. Ama son genişletilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nda bir unsur daha ilave edilmiştir. "Kimse cinsel tercihinden dolayı ayrımcılığa tabi tutulamaz", denilmektedir. Bu ne demek oluyor? Artık, cinsel sapkınlıklar, sapkınlıklar, hastalık olarak değerlendirilmemektedir; daha çok tercih olarak görülmekte ve bu tercih hukukî yönden koruma altına alınmıştır. Bundan sonra takip edilecek adımlar nedir? Bu şu anlama geliyor: Homoseksüeller bundan böyle cinsel tercihlerini, herhangi bir hukukî müeyyide ile karşılaşmaksızın hayata geçirebileceklerdir ve resmî nikâh kıyma hakkını da elde edebileceklerdir.

Bu, aile yapımızı elbette ki değiştirecektir, ister beğenin veya beğenmeyin. Bundan dolayıdır ki Diyanet aile müessesesini kutsallığın ötesinde bir yere yerleştirirse... Bu bana kendi içinde çok paradoksal geliyor. İlahiyatçılarımız, din adamlarımızın aile içinde kutsal boyutu görmemesi, sekülerleşmenin bir adımı olarak görülebilir. O zaman değişik aile türlerinin çıkması hususunda kendimizi sorumlu tutmalı ve bunda bir payımız olduğunu düşünmemiz lazım.

Nitekim kutsallık olarak halk tarafından aktedildiğinden dolayı, boşanma oranlarımız her ne kadar son on yılda üç misli arttıysa da, bu rakam 150 bini aşmamaktadır yılda. Bu Avrupa ülkeleriyle mukayese edildiği takdirde, binde 1 ile ifade ediliyor. Hâlbuki Almanya'da, Fransa'da, İngiltere'de boşanma oranları yüzde 30 ve üzerinde, İskandinav ülkelerinde yüzde 50'dir. Niçin? Çünkü orada aileye manevi boyutuyla bakılmamaktadır. Manevi boyutuyla bakan aileler arasında da birbirlerini sevdikleri halde mutsuz aile tipleri de vardır. Bunu da zikretmekte fayda görüyorum çünkü bugün sabahki oturumda ailenin kurulmasına yönelik unsurların içinde neslin devamı özellikle vurgulanarak söylendi. Bu da sosyal risk açısından, bana kalırsa ailelerin mutsuzluğuna yol açabilecek bir tespittir. Bunu biraz hafife almamız lazım, alt kademelere indirmemiz lazım. Neden? Çünkü aileler bu niyetle evlenebilir ama niyet gerçekleşmeyebilir. Nitekim evlilik yapan ailelerin içinde yüzde 10 ve 20 civarında çocuk istedikleri halde bir türlü çocuğa kavuşamayan ailelerimiz var. Bu durumda neslin devamını ön planda tutan aileler mutsuz oluyor. Çünkü bana kalırsa aile çocuksuz da olabilir, gönüllü veya gayri gönüllü olarak. Dolayısıyla çocuk yapmak ailenin huzuruna bir ayrı huzur katıyor ama bu arzulara kavuşmayan ailelerimiz de var. Dolayısıyla, çocuksuz aile modelini de tasvip etmemiz ve bu şekilde mutlu olunabileceği inancını pekiştirmemiz lazım. Aksi

takdirde, çok enteresan, hanımlarımızın birçoğu ikinci evliliği, Kur'an-ı Kerim bu hususta kapı araladığı halde, müsaade ettiği halde –teşvik ettiği demiyorum, dikkatli kullanıyorum- hem ikinci evliliğe itiraz edeceğiz veya hoş karşılamayacağız hem de mutsuz ailelerin bu şekilde kalmasını sağlayacağız.

Fatma Hanım'ın ifade ettiği gibi, karışık ailelerin olması şart değil. İkinci evlilik karışık ailelerin ve bunların doğurmuş olduğu sorunların önüne geçebilir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nde mevcut Medeni Kanun laik sistem içinde –ilahiyatçı olmadığım için daha rahat konuşuyorum- bunların konuşulması ilahiyatçılar arasında da tabu olarak biliyorum. İlahiyatçılarla bir sohbet yapıyorduk, ikinci evliliğin sosyal psikolojik yönden faydalarından bahsederken, aman hocam yan odada hanımlarımız var duyabilirler, yerin kulağı var, dediler. Hâlbuki ben size başka türlü örnekler de gösterebilirim. Ben yirmi beş yıl Almanya'da yaşadım, bir İslamî dernekte başkanlık yapıyordum. Kırk yaşlarında bir Fransız Müslüman, yirmi – yirmi beş yaşlarında eşiyile geldiler ve İngiliz eşi dedi ki bana: “Ben hamileyim, hanımlık vazifelerimi tam yerine getiremiyorum. Üstelik benim kocam tüccardır, sık sık da görüşemiyoruz, yalnız kalıyorum. Ben eşime ikinci bir eş arıyorum.” Ben de aynı sizin gibi böyle bakakaldım. Tekrarlayın, tam anlamış değilim, dedim. Aynen böyle tekrarladı. Mümkün merteye gayri Müslim de olabilir, çünkü tebliğ etmek suretiyle o bayanı ben Müslüman yapmak istiyorum, dedi. Bana çok enteresan geldi. Dernekteki bütün Müslüman hanımları topladım, dedim ki bakın ne diyor bu bayan dedim. Hepsi dinlediler fakat her birisi de Türk âdet ve geleneklerinden, yetişme tarzından dolayı olacak ki, o aileyle ilişkiyi kestiler, uygun görmediler bu tarz yaklaşımları.

Dolayısıyla ben Kur'an-ı Kerim'in tasvip ettiği, hoş karşıladığı açılımları, sosyal – psikolojik olarak önemli bir gerekçe olarak görüyorum ve bunu da istisnai olarak mı görürsünüz, hangi sebepten dolayı olursa olsun, en azından istatistikî olarak, en azından kayıtlara geçmesi gerektiğine inanıyorum. Niçin? Bugün ifade edildi, siz yasaklasanız dahi ikinci veya üçüncü evlilik yapanların oranı yine yüzde 10, müsaade etseniz dahi yine yüzde 10. Bunun sebebini ben araştırdım şahsen, niçin erkekler ikinci evlilik yapmaya temayül göstermektedirler. Bu evrensel bir şeydir, fitri bir şeydir. Sadece Müslüman ülkelere has bir şey değildir. Almanya'da bu alanla ilgili bir araştırma yapılmış ve erkeklerde poliamor denilen bir duygu, bir temayül tespit edilmiş. Şöyle ifade edeyim: Bir erkek ancak bir kadını sevebilir yani Leyla Mecnun'u, Mecnun Leyla'yı sevebilir. Hayır, bu gerçek değildir arkadaşlar, bir erkek aynı esnada iki kadını da sevebilir, bu evrensel, bu fitri bir temayüldür. İstatistikler bunu gösteriyor. Yasaklasanız dahi... (Gürültüler) Fitri gerçekler vardır, yasaklasanız dahi... Bilimsel araştırmalardan bahsediyorum. Poliamor duygusu erkeklerin yüzde 30'unda, 40'ında vardır. Şartlar müsait olursa, erkekler ikinci evlilik yapıyorlar veya evliliğe benzer birliktelikler yaşıyorlar ve bu oran yüzde 10'a düşüyor.

Ben kendi nefsimde de soruyorum, birçok erkek bunu kabul edemediğinden dolayı ben burada söylüyorum. Hayır, ikinci evli değilim ama ben kendi nefsimde söylüyorum, ben aynı esnada iki kişiyi sevebilirim diyorum. Ama bu illa evliliğe mi dökülecek, hayır dökülmeyecek ama bunu inkâr etmenin bir anlamı yok. Poliamor duygusu erkeklerde yoğun olarak vardır ve istatistik raporlar bunu teyit ediyor, yüzde 10'a da bu yansıyor. Bunu da inkâr etmenin bir anlamı yok.

Bunu da biraz düşünmeniz için yeniden söyledim.

BAŞKAN – Teşekkür ederim Hocam.

Öyle bir konu açıldı ki, herkes bir şeyler söyleyecek. Fakat ben bir şey söyleyeyim: Zannediyorum ki burada iktidar bende. Daha yukarıda muktedir birisi bizi uyardı, bir an evvel bitirin çünkü bir yere intikal etmemiz gerekiyor diye. O yüzden, diğer iki konuşmacı arkadaştan rica edeceğim.

Bizim rahmetli dedelerimiz, birçokları sağlamsa cephe kaçınırlarıydılar yok değilse, kimi kördü, kimi topaldı, kimi bilmem neydi ama bunların her birinin nikâhları altında iki, üç, dört tane kadın vardı çünkü o dönemde kadınlar, bir erkeğin nikâhı altında olmayı kendi yaşamları açısından güvence olarak görüyorlardı, başka çareleri yoktu arkadaşlar. Bugün benim o dedemin yaşındaki sapasağlam adamlarımız evlenemiyorlar. Niye? Çünkü kadın bulamıyor. Talip olduğu kadının maaşı var, senin ağzının kokusunu mu dinleyeceğim bu yaştan sonra, diyor. Demek ki, sadece bir konuyla ilgili değil, birçok konuyla ilgili. Yani kadının şöyle veya böyle olması... Tabii ben bu arada, çok affedersiniz, bu feminizmin kendisinden çok faydalanmamıza rağmen işi kadın ve erkek arasında böyle hiç olmadık bir rekabete, yarışmaya götürmesini asla arzu etmem. Biz, lilinin kızlarını asla memnun edemeyiz.

Değerli Hocam çok güzel konuştu, çok güzel, hakikaten çok güzel konuştu ama kullandığı söz neydi? Biz hanımlarımızı Allah'ın adıyla aldık, dedi. Bu "aldık" kelimesi, Lili'nin kızlarını son derece rahatsız eder. Onları biz asla rahatsız edemeyiz.

Bu Lili kimdir diyeceksiniz, mitoloji falan ama bir gerçekliği ifade ediyor. Mitolojiye göre, güya Allah Lili adında bir kadın yaratmış, bu kadını Âdem gibi, aynı Âdem gibi bağımsız, müstakil yaratmış. Tabii bunların arasında, bağımsız olduğu için, bir rekabet ilişkisi, bir kavga ilişkisi doğmuş. Âdem'i baştan çıkarmış, bilmem ne yapmış, sümme haşa, Allah bakmış ki bu olmuyor, Havva'yı yaratmış, aralarında uyumu koymuş ve o Lili'nin kızları hâlâ gece uykularında Âdemoğullarını baştan çıkarmaya da devam ediyorlarmış. Bu bir mitoloji ama sonuçta bir gerçekliği ifade ediyor.

Dolayısıyla, ben diyorum ki, bu aşırı feministler, bu Lili'nin şeyleri, bir bağlantısı olması lazım. Dolayısıyla biz, Değerli Hocam bu kadar güzel konuşmasına rağmen, o söylemin o tür insanları rahatsız ettiği kanaatindeyim.

Almak dedin mi, kavga çıkması için yetiyor. Hakikaten çok çetrefilli bir konudayız. Bu tür tartışmalar pek çok alanda sürdürülmeli, yapılmalı ama az önce örneğini verdi-

ğim konu da ciddi anlamda düşünülerek, bunun daha birçok saiklerinin olduğu bilinmeli.

Değerli Prof. Ahmet Yaman Hocam.

Hocam, uyardılar mutlaka bitirmemiz gerekiyor, aksi takdirde faturayı bize ödetceklermiş.

Prof. Dr. AHMET YAMAN – Efendim, ben mitolojiden Sahih-i Müslim’e getireyim sözü. Çok kısaca arz edeceğim.

Şeytan neferlerini her gün insanların arasına fesat sokmak ve onları yoldan çıkarmak üzere gönderirmiş. Sonra gelen raporlara baktığı zaman hiç birisinden memnun olmamış. Fakat bir tanesi gelir ve şunu söylemiş: “Ey büyük şeytan, ben karı ile kocanın arasına girdim ve onları birbirlerine düşürdüm ve onları birbirinden ayırmadıkça da huzuruna gelmedim.” Böyle deyince şeytan en güzel işi sen yaptın, brovo dermiş ve “ni’me ente” sözünü kullanırmış.

Ben diyorum ki değerli misafirlerimiz, gelin şeytana yardımcı olmayalım. Bunu her açıdan yapalım. Bu açılardan bir tanesi de, fetva açısıdır. Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanımız da buradayken, ben bu fetva konusunda, çok sorumluluk isteyen bir alanda, maalesef verilen hizmeti lütfen küçük gördüğümü sanmayın ama daha özenli olması bakımından sıkıntılar olduğunu gündeme getirmeme lütfen müsaade edin. Mesela, daha dün veya önceki gün muttali olduğum iki fetvayı sizlerle paylaşayım.

Hanımefendi demiş ki “herif ineği sen sağ bu akşam.” Adam da demiş ki “yahu hanım sen boşsun.” Eyvah demiş, ben boş kelimesini kullandım. Oysa senin işin yok, elin boş, sen sağ demiş. İş müftülüğe aksetmiş, müftülükten kendilerine boşandıkları fetvası verilmiş. Nere müftüsü olduğunu söylemiyorum ama Konya dışından bir yerden telefon geldi, böyle bir olay oldu.

BAŞKAN – Ahmetçiğim, son cümle anlaşılmadı tekrar eder misin.

Prof. Dr. AHMET YAMAN - “herif ineği sen sağ bu akşam.” Adam da demiş ki “yahu hanım sen boşsun.” Dedikten sonra, eyvah ağzımdan boş kelimesi çıktı. Müftülüğü arıyorlar, müftülük boş kelimesi sarıh bir lafızdır, dolayısıyla niyete ihtiyaç yoktur, boşanma meydana gelmiştir, ikinizin arası ayrılmıştır diyor.

BAŞKAN – Geldi kafiye, gitti safiye.

Prof. Dr. AHMET YAMAN – Yani, ben bu konuda Sayın Başkanımıza standart fetvalar geliştirmelerini, bunu tamim etmelerini rica ediyorum. Telefonun başında oturan arkadaşımızın niteliği, yeterliliği nedir onu tam takdir edemiyoruz. Ama onun önünde bir belge olmasını arzu ediyorum. Lütfen boşanma konularında kendilerine gelen davaları hemen çözümlensinler, tarafları mutlaka beraberce dinlesinler ve müftülük canibindeki heyetle beraber düşünerek bir fetva versinler. Sonra bunu yazılı olarak taraflara tebliğ etsinler. Bu konuda Diyanetimizin tedbir almasının fevkalade önemli olduğunu ifade etmek istiyorum.

Buraya onlarca fetva yazmıştım ama vaktim elvermeyecek.

Tekrar saygılar sunuyorum.

BAŞKAN – Çok çok teşekkürler.

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanımız Hamza Bey, bu tarize cevap verecekler.

Prof. Dr. HAMZA AKTAN (Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı) – Bu örnek çok uç bir örnek. Hangi müftülükten kim cevap vermiş bilmiyorum ama biz Din İşleri Yüksek Kurulu olarak, talâkla ilgili bütün verdiğimiz cevaplar standarttır ve bellidir, bütün müftülükler de bunu bilir. Böyle bir durumda bu talâk vaki olmuştur diyebilecek bir adam ben tasavvur edemiyorum. Eğer varsa böyle bir şey, adı verilsin, kimse biz onunla konuşuruz; neye göre bu fetvayı verdiğini ona sorarız.

BAŞKAN – Değerli Hocama teşekkür ediyorum.

Değerli Hidayet Hanım Kardeşimiz, Havva'nın kızı olarak teşrif ediyorlar.

Dr. HİDAYET TUKSAL ŞEFKATLİ – Ahmet Bey'in söylediği gibi gerçekten, karı ile koca arasını bozmamak lazım.

Ali Bey, Ali Seyyar, hakikaten bozuyorsunuz. Bu iş... Biz, tek tek olaylara bakmamız lazım. Yani çift arasındaki anlaşmazlıklara, birileri evlenirken başlarına gelen hadiselere, ne bileyim gizli nikâh kıyan üniversite öğrencilerine veya sekreterleriyle nikâh kıyan bir müteahhide. Tek tek bu olayları düşündüğümüzde, konuştuğumuzda, kendi aramızda değerlendirdiğimizde hep akl-ı selime uygun yorumlar yapıyoruz. Kimi düşünüyoruz, işte o üniversiteli gençlerin akıbetini düşünüyoruz, sekreterleriyle evlenen müteahhidin sekreterinin başına gelecekleri düşünüyoruz, bu işi karısı duyduğu zaman onun başına gelecekleri düşünüyoruz, çocukları düşünüyoruz. Bir sürü şeyleri değerlendiriyoruz. Genellikle yaptığımız yorumlar, adalet, hakkaniyet vesaireyle alakalı yorumlar oluyor. Kimse genellikle zulüm içeren yorumlar yapmıyor.

Ama iş böyle tek tek örneklerden, pratik hayattan çıkıp da genel konuşmalara geldiğinde, bizim böyle ezeli düşmanlarımız var, Batı, modernlik, feminizm, eşcinsellik vesaire, heyülalar var. Bunların bir kısmı doğru yani gören herkesin gözü bir şeyleri görüyor. Ama mesela boşanma, boşanma dedik, yani Türkiye'de 10 bin kişide 12,5 kişinin boşanıyor olması çok mu korkutucu bir rakam? Yani, 10 bin kişide 12 kişi boşanamaz mı? 10 bin kişinin yapacağı ticarî anlaşmaları düşünün, kim bilir ne kadar mahkemede bitiyor. Ama demek ki bir sağduyu var. Ha dünyada Batı'da nikâhın bitmesi vesaire... Batı koskoca bir İkinci Dünya Savaşı yaşadı ve Batı bir sürü badireden geçti. Bunlar hiç düşünülüyor. Genellikle Batı şöyle masamıza konuluyor: Bakın, Batı'daki kadınlar kadın hakları diye ortalığa çıktılar, aile kalmadı. Yani, Batı'daki ailenin çöküşünde aslında önce erkeğin liberalleşmesi, aileden vazgeçmesi, hedonistleşmesi, haz peşine düşmesi, önce aslında erkeğin aileyi bırakması hiç masaya yatırılan bir şey değil. Bütün fatura kadına çıkarılıyor. Çünkü şöyle bir şey: Gerçekten neyin ne olduğunu merak etmiyoruz. Biz de, bizim düşmanlarımız var onlara cevap üretiyoruz. Buradaki düşmanımız ne? Kadın hakları hareketi.

Şimdi, kadın hakları hareketi şöyle bir şey: Türkiye’de, eğer bu hareket olmasaydı, sadece Türkiye’de değil dünyada da eğer bu hareket olmasaydı, kadınların hiçbir hakkı olmayacaktı. Kadınların hiçbir hakkı, birileri tarafından ihsan edilmiş değildir. Kadınlar bunları uğraşarak almışlardır. Mesela, Mücadele Suresi’ndeki kadıncağız, Havle, gidip da Hazret-i Peygamber’e şikâyet etmese, başka bir Havle gidene kadar belki o mesele askıda kalacaktı. Böyle birçok mesele, Hazreti Peygamber döneminde bile kadınların mücadeleleri, uğraşmaları, sıkıntılarıyla hallolmuş. Tabii şöyle: O zaman Hazreti Peygamber var ve Allahü Teâla’nın direkt müdahalesi var yani o zaman büyük bir koruma altında kadınlar. Ama şimdi böyle bir şey yok.

Şimdi, Allah’ın ayetlerini ve Hazret-i Peygamber’in söyleyip söylemediği belli olmayan bir sürü söz, ona atfedilen bir sürü sözü kullanan, çeşitli şekillerde kullanan, seçmeci bir biçimde kullanan... Yani bizim hadisçilerimizin en büyük özelliği, kadını övmek mi istiyorsunuz, alın size bir hadis. Yermek mi istiyorsunuz, alın size bir hadis. Bir sürü bir şey var. Dolayısıyla tutarlı olmayan, bir dinî temeli bulunmayan... Yani ideolojik şekilde davranabiliyoruz.

Peki, ben şunu sormak istiyorum: Yani bütün kadınlar sadece anne olsa, sadece çocuk doğursa ve çocuk büyütse çok mu mutlu olacaksınız, çok mu rahat edeceksiniz? Kiminle sohbet edeceksiniz, kiminle konuşacaksınız? Hiç mi kadınlarla fikir teatisi yapılmaz? Yani, kadınların az şey bilmesi, az gelişmiş olması, erkeklerin çok mu işine yarayan bir şey? Yani bütün bunları düşünmeden, sadece retorik üzerinden, feminist karşıtlığı... Kusura bakmayın hocam, feminist kelimesini kullanırken, affedersiniz, kusura bakmayın, sanki bir şeyden bahsetmiş gibi utanmanızı alışkın olmamanıza bağlıyorum ama dünyada feminizmden çok daha kötü şeyler var. O yüzden böyle eüzü besmele çeker gibi kullanmaya gerek yok.

Şunu söylemek istiyorum: Kadınlar, başka kadınların mücadeleleriyle biz bugün burada konuşuyoruz, Ayşenur Hanım da burada oturuyor ve siyasetle uğraşiyor kendisi, üniversite bitirdi, doktora yaptı, daha kariyerine devam ediyor. Böyle kadınların... Yani kadınlar modernizmden çok şey bekliyorlar veya fazla nimet peşindeler demenizi de doğrusu anlayamıyorum. Yani o zaman evimizde otururuz, çocuk bakarız. Hem modernizmin ve feministlerin açtığı yoldan gidip nimetlerinden yararlanıp hem de bunları reddetmeyi bir çelişkili tutum olarak görüyorum.

Bir şey daha söyleyeceğim: Ali Seyyar Bey de kendin... On kadın da sevebilirsiniz. Herkes oturup şöyle bir gözünün önünden güzel hanımları, yakışıklı beyleri geçirip, kaç tane adam, kaç tane kadın sevebileceğine karar verebilir ama bunun ahlâkî boyutunu hiç düşündünüz mü? Üstelik bir de bunu burada ilan etmenin ahlâkî boyutunu hiç düşünmüyorsunuz. Bunun kadınları ne kadar kırabileceğini, ne kadar inciteceğini hiç düşünmüyorsunuz. Allah karınıza sabır versin!

Teşekkür ederim.

BAŞKAN – Efendim, çok teşekkür ediyoruz.

BEŞİNCİ OTURUM

Küreselleşme Sürecinde Aile

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Nihat DALGIN

TAKDİM – Çok muhterem hocalarım ve kıymetli misafirler; sempozyumumuzun bugünkü programına hoş geldiniz.

Küreselleşme Sürecinde Aile konulu oturumu yönetmek üzere, Oturum Başkanı-mız Prof. Dr. Nihat Dalgın Hocamızı platforma davet ediyorum.

Buyurun Hocam.

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. NİHAT DALGIN – Efendim, hepinize hayırlı sa-bahlar diliyorum, sevgiler, saygılar sunuyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığımızın Türkiye Diyanet Vakfıyla birlikte organize ettiği Küreleşen Dünyada Aile isimli sempozyuma dün başladık ve dört oturum icra ettik.

Birinci Oturumda, Farklı Din ve Geleneklerde Aile konusu ele alındı.

İkinci Oturumda, İslâm Düşüncesinde Aile konusu ele alındı.

Üçüncü Oturumda, Modern Türkiye’de Aile Problemlerine değinildi.

Dün akşamki Dördüncü Oturumda ise Ailenin Dağılması ve Boşanma konusu ele alınmıştı.

Bugünkü Beşinci Oturumumuzda, Küreselleşme Sürecinde Aile konusu ele alınacaktır.

Malum olduğu üzere, Kutlu Doğum etkinlikleri vesilesiyle panel ve peşinden sem-pozyum icra edilmektedir ve bu vesileyle buradayız.

Yine, doğumunu kutladığımız Peygamber Efendimiz vesilesiyle siz misafirler, ül-kenin değişik yörelerinden buralara kadar teşrif ettiniz. Hepinize teşekkür ediyoruz. Yüce Allah’a hamdediyoruz ve bu vesileyle Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’e sonsuz salâtü selam ediyoruz.

Oturumumuzda tebliğleriyle katkıda bulunacak, sunum yapacak hocalarımızı ön-celikli olarak takdim etmek istiyorum.

Prof. Dr. Şengül Hablemitoğlu Hocamız. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fa-kültesi Dekanımız. Yerine arz ediyorum.

Yine bir konuşmacımız, Prof. Dr. Yavuz Ünal. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi ve aynı zamanda 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. Fakat kendisi katılamayacaklarını belirterek tebliğlerini göndermişler. Dr. Veysel Nargül arkadaşımız tebliğini sunacak.

Diğer bir tebliğci hocamız, Yard. Doç. Dr. Necdet Subaşı. Kendisi Muğla Üniver-sitesi Fen – Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi. Buyurun Hocam.

Diğer bir tebliğcimiz, Prof. Dr. Mehmet Erdoğan Hocamız. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. Hocam, buyurun.

Bir diğer tebliğcimiz, Şerife Altuner Hanımefendi. Antalya İl Müftü Yardımcısı. Buyurun Hocam.

Diğer oturumlarda olduğu üzere bu oturumda da âdeti devam ettirerek, bütün teb-liğci hocalarımıza 15’er dakika süre tanıyacağız ve sürenin uzatılmamasına dikkat ede-

ceğiz. Hocalarımızdan istirhamımız, 15 dakika içerisinde sunumlarını takdim etmeleridir.

Sunumlar icra edildikten sonra, katılımcı arkadaşlara yarım saat içerisinde... Tabii, yarım saati bütün katılımcılara paylaşdırmak suretiyle yarım saat süre tanıyabileceğiz. Özellikle de, hiç konuşmamış, bugüne kadar katılımcı olarak söz almamış ve almak isteyen hocalarımıza öncelik tanıyacağız.

Bunu da ifade ettikten sonra, birinci konuşmacı olarak tebliğini sunmak üzere Prof. Dr. Şengül Hablemitoğlu'na söz veriyorum.

Buyurun Hocam.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ‘AİLE YAPISI’

Prof.Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU*

ÖZET

İçinde yaşadığımız ve adına küreselleşme dediğimiz köklü değişim süreci ile ilgili olarak toplumların kültürel, ekonomik politikaları ve küreselleşmenin sosyal sonuçları, ailelerin göz ardı edildiği bir düzlemde ele alınırsa, bu büyük bir yanılgı olur. Çünkü küreselleşme sürecinin insanoğluna dayattıkları ile karşı çıkılacak veya eleştirilecek pek çok değişimin/dönüşümün odağında aileler bulunmaktadır. Küreselleşme geleceğin ekonomisi, toplumu, kültürü vs. ile ilgili bir değişim ve dönüşüm süreci olarak bugün yeryüzündeki bütün toplumları, aile kurumunun geleceği ile ilgili etkileri dikkate alma sorumluluğu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Küreselleşme kültür, yaşam biçimi, ürün ve kimlik pazarlayan; imgelerin, düşüncelerin ulus aşırı hızla yayılmasına olanak sağlayan bir dizi süreçler bütünüdür. Bu hali ile küreselleşme dünyanın görünme biçimi ile bizim dünyaya bakma biçimimizi değiştirmektedir. Değişimin ekonomik olduğu kadar, şaşırtıcı bir biçimde köklü kimlik başkalaşımına yol açan kültürel etkileri ise, en fazla hissedilenleridir. Küreselleşmenin insana yönelik en bunalımlı sorun alanı kimlik değişimi ve kimliğin yeniden yapılandırılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme evrenselleşmeyi sağlarken, yerleşik normlar, yaşam biçimleri hızla değişmektedir. Bireyler ortaya çıkan karmaşık ve dinamik ortamda kendilerini yeniden tanımlama gereksinimini kimliklerin yeniden yapılandırılması ile karşılamaya çalışmaktadırlar. Üstelik bireylerin bunu birden fazla gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda aileler/aile kurumu dünyanın her yerinde hem evrensel hem de kültürlere özgü olması ve toplumların devamlılığı olarak algılanması nedeni ile küreselleşme açısından kritik

* Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanı

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölüm Başkanı
hablemit@gmail.com/hoglu@agri.ankara.edu.tr

bir çatışma noktası, önemli bir kültürel özerklik alanı niteliği taşımaktadır. Ayrıca aile, bireyin sosyalleştiği ilk yaşam alanı olması ve her toplumun kendi kimliğini koruma yolu olarak stratejik bir önem taşıması nedeni ile değerlidir. Küreselleşmenin etkileri, anlamı ve sonuçları tartışılırken de temel bir duygusal referans noktasıdır. Bu bildiride, Türkiye’de küreselleşme ile toplumsal dönüşümün hedefinde bulunan ailelere ilişkin değişim, nedenleri ile birlikte tartışılacaktır.

1. GİRİŞ

Küreselleşme bilgi, eşya, sermaye ve insanların politik ve ekonomik sınırları aşan akışıdır. Küreselleşmeyle birlikte, fiziksel mekân algılarımız değişmektedir. “Coğrafyanın sonu” ya da “mesafenin ölümü” olarak adlandırılan bir süreçle hepimiz dünyanın küçüldüğünü hissediyoruz. Artık daha fazla insan, daha sık seyahat etmekte; elektronik iletişim dünyanın uzak bölgeleri arasındaki mesafeyi yok etmektedir. “Zaman-mekân sıkışması” olarak da adlandırılan bu durum sayesinde fikirler, kültürler ve değerler dünya ölçeğinde yayılmakta, film ve diğer medya aygıtlarıyla kültür aktarımı yapılmakta ve politik fikirler bütün dünyaya yayılmaktadır (Harvey, 1997). Bugünün dünyasının, kapitalist ekonomik sistemin gücünü pekiştiren bir küreselleşme tarafından şekillendirildiği düşünülmektedir. Kavram üzerinde tam bir fikir birliği olduğunu söylemek de güçtür. Kimileri için küreselleşme dünyanın Batılılaştırılması, kimileri için kapitalizmin yükselişi anlamına gelmektedir. Kimi yazarlar küreselleşmenin bir tektipleşme yarattığını dile getirirlerken, bazıları artan melezleşme ile çeşitlilik ve farklılığa izin verildiğini söylemektedirler. Kimi kuramcılar küreselleşme ile moderniteyi eş tutarlarken, öte yanda ‘küresel çağ’ın moderniteyi izleyen ve ondan tamamen farklı bir çağ olduğunu dile getirenler de vardır (Hirst and Thompson 1999). Küresel kültürü taşıyan iki önemli araç, bilgisayar ve iletişim teknolojileridir. Medya teknolojilerinin çoğalmasıyla dünya “küresel bir köy”e dönüşmüştür. Dünyanın farklı bölgelerindeki insanlar televizyonda savaşları, önemli spor ve eğlence olaylarını, aynı reklamları izleyebilmektedirler. Bütün bunlar bir şekilde kapitalist modernizasyonun ilerlemesine hizmet eder. Küresel bilgisayar ağlarına giren pek çok kişi de değişen fikirlerin ve imgelerin dünyaya yayılmasını sağlayarak, zaman/mekân sınırlarını aşabilir (Giddens 2005).

Küresel kültür yaşam biçimi, ürün ve kimlik pazarlamaktadır. Ulusaşırı (transnational) şirketler yerel pazarlara küresel ürünler satmak ve yerel direnci kırmak isterler, reklamcılık bunun için vazgeçilmez bir silahtır. Uydu ve kablo yayınlarıyla tüm dünyada ticari bir kültür yaygınlaştırılmak istenmektedir. Yeni teknolojilerin yayılması da toplum üzerinde çeşitli etkiler yapmakta, söz gelimi fiziksel gücün önemi azalmakta, daha esnek üretime geçilmekte ve üretimin kendisi ulus aşırı bir nitelik kazanmaktadır. “Yeni küresel iletişim otoyolu” kimilerince kutsanmakta, kimilerince de yeni bir kültürel sömürgecilik dalgası olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir (Hirst and Thompson

1999). Öte yanda küreselleşen medya hepimizi birer antropolog haline getirmektedir. Oturma odalarımızda kahvelerimizi yudumlarken, bizim için öteki olanların dünyasını ekranda izleyen antropologlara dönüşmüş bulunuyoruz (Bauman 2000). Ekran sadece bize “onlar”ın görüntüsünün elenerek yansıtıldığı, belirli görüntülerin ulaştırıldığı bir ortam değil, kendi kimliklerimizi tanımladığımız ve inşa ettiğimiz, öteki ile ilgili korkularımızı, düşlerimizi ve isteklerimizi yansıttığımız bir yerdir (Morley ve Robbins, 1997). Küreselleşmenin ekonomik sonuçlarının âdil olmadığı, ekonomik seçkinlerin ve şirketlerin küreselleşmenin meyvelerini topladığı ancak bu arada zenginler ve yoksullar, gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler, sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki uçurumun telâfi edilemez bir biçimde büyüdüğü de dile getirilmektedir. Zengin uluslar daha zayıf ulusların insanlarını, kaynaklarını ve topraklarını istismar etmeyi sürdürmektedirler. Yoksul ülkelerin içine yuvarlandıkları borç batağı 1970’lerden bu yana genişleyip derinleşmektedir. Bugün dünyada her zamankinden daha fazla yoksul insan vardır ve gerek yerel, gerekse ulusal ve küresel ölçekli şiddet, yeryüzünü dehşet ve felâkete boğmaktadır. Gezegenin ekosistemi kuşatma altındadır ve geleceği de tehlikededir (Pais 2006).

Küreselleşme bu hali ile sıklıkla dünya finans pazarları, üretim ve iletişim gibi büyük sistemler içindeki değişikliklerle birlikte ilerlese de, etkileri özel alanda yani aile kurumu içinde eş zamanlı ve güçlü bir biçimde hissedilmektedir. Bu nedenle, ailenin günümüzde küreselleşmeyi tartışanların gündeminde olmaması tuhaftır. Aile, küreselleşmeye yönelik tüm duyarlıkların her boyutunun kesinlikle bir parçasıdır ve özellikle küreselleşme siyaseti içerisindeki kültürel, sosyal ve ekonomik tartışmanın hassas bir düğüm noktasıdır. Aile hem evrenseldir, hem de ilişkiler ve etkileşim ile yaşam biçimi açısından kültürle özgüdür. Her toplumun varlığını sürdürebilmesi için aile kurumunun da varlığını sürdürmesi gerekir. Günümüzde aile bu işlevini değiştirerek ve dönüşerek ısrarla sürdürmeye çalışmakta, bir anlamda küreselleşme sürecine uyum sağlayarak gücünü korumaya çalışmaktadır (Hablemitoğlu 2004).

Küreselleşme ailenin dışında gelişen bir olgu değildir, mesafeli bir düzeyde işleyen ve bireysel işlerle kesintiye uğramayan bütüncül bir süreçtir. Ayrıca önceden tahmin edilemeyecek bir dizi süreçleri de içerir, bu nedenle kontrol edebilmek ve hepimizi etkileyebilecek yeni riskleri öngörmek olanaksızdır. Bu noktada, kaçınılmaz olarak diğer ülkeler ve diğer kültürle mensup bireylerle doğrudan iletişim kurmaya olanak sağlayan medya, internet, popüler kültür gibi bireysel olmayan kaynaklar aracılığı ile evlere ve yerelliklere küreselleştiren tüm güçlerin girmesi sonucunda ailelerin yaşamları değişir (Giddens 2000) .

1.1. Küreselleşmenin Günlük Yaşam Üzerindeki Etkisi

Toplumumuzda “değişim”in “ilerleme” ile eş anlamlı kullanımı neredeyse genel geçer bir kural haline gelmiştir. Bu kullanımın birçok insanın kabul ettiği ve yaşamını ona göre düzenlediği bir felsefe olmasıyla beraber, günümüzün ekonomik kriz orta-

mında yaşanan değişimin benzer bir içerikte mesaj verdiği düşünülemez. Bu nedenle her değişimin ilerleme olarak görülmesi mantık dışıdır. Değişim her zaman olumlu sonuçlar doğurmaz. Ve son araştırmalar gösteriyor ki, günümüzde bireyler değişimlerden artık eskiden olduğu kadar memnun değiller. Bu bulgu Türkiye’de olduğu kadar Batı toplumlarının kalbine işleyen derin bir bunalıma, sıkıntıya işaret etmektedir. İnsan olmanın ne demek olduğu ve insan olmak için gerekli koşulların neler olduğu ile ilgili fikirler erozyona uğramakta, silinip gitmektedir. Artık eskisi kadar mutlu hissetmemizin nedeni ise, mutluluğumuzun temeli olan, en samimi (yakın) ilişkilerimizin ürünü olarak ortaya çıkan -özellikle de ailevi -'samimiyet'imizin [yakın ilişki kurma yeteneğimizin] küreselleşme sürecinde sürekli azalmasıdır. Bu bağlamda, üç yönelim(eğilim) toplu yapıyı değiştirmektedir (Jacques 2004).

İlk olarak, bireyciliğin artışı dikkati çekmektedir. Batıda 60’lı yıllarda ortaya çıkan bu artış, bizde özellikle 80’lerin ikinci yarısından itibaren bireyin kendisini tüm çıkarlarının merkezi olarak algılaması ile gelişmiş, birey kendisi için evrensel bir referans noktası haline gelmiştir. Bireysel ihtiyaçlar artık her eylemi meşrulaştıran bir niteliktedir. Yaşadığımız çağın adı bencillik çağıdır. **İkinci eğilim** ise, pazarın toplumun tüm katmanlarına işleme yönündedir. Her şeyin pazara ait kılınması, toplumumuzu ve bu toplumun içinde yaşayan her bir bireyi katı bir rekabetin içine sürüklemiştir. Pazar mantığı artık evrensel, bu ideoloji artık sadece neoliberallerin değildir, hepimizindir; kullandığımız ölçütler işimizin ya da alışverişimizin sınırlarını aşmış, benliğimizin ve yakın ilişkilerimizin alanlarına da sızmıştır. Pazar devriminin ardındaki asıl gerçek çok daha derin ve sinsidir; insan olmanın ne demek olduğu artık sorgulanmamaktadır. Bireye duyulan inanç, “pazar” adlı kutsal kitapla örülmüş ve yaşam dokusunun yerini almıştır. Yaşadığımız toplumun adı benlik-pazar(ego-market) toplumdur. **Üçüncü yönelim** özel alanlarımızı daraltan, kişisel zaman kavramını yok eden, yaşama hızımızı artıran iletişim teknolojileri, yani internet ve cep telefonlarıdır. Evet, hala sosyal bir varlık olarak yaşıyoruz, ancak eskiden olduğundan sayıca daha fazla ilişki içindeyiz, kafe kültürü modern 'eğlence' toplumunun yeni sembolü haline gelmiştir. Ancak nicelik, nitelik demek değildir. İlişkilerimiz daha kozmopolit olabilir ama aynı zamanda çok daha geçici, kısa ömürlüdür.

Sosyal yaşam doğasıyla hiç de uyumlu olmayan bir şekilde pazarın ritmini ve özelliklerini yansıtmakta ve taklit etmektedir. Ve bu arada, yaşam boyu sürebileceğini varsaydığımız ailevi ilişkiler de gitgide zayıflamakta, aile kurumu gücünü yitirmektedir (Jacques 2004).

2. DEĞİŞEN ‘AİLE YAPISI’

Küreselleşme en temelde aile yapısına yansıtacak olan günlük deneyimlerin yapısını değiştirdi. Toplumlar büyük değişimlere uğradı, eskiden geçerli olan yapılar kullanılmaz oldu. Bu, yaşamın içindeki cinsiyet rollerinin, kimliğin, ilişkilerin, çalışma bi-

çimlerinin ve özellikle ailenin yeni tanımlarının yapılmasını zorunlu kıldı. Birey olmakla, aile olmakla ilişkili imgelerimiz küreselleşme ile birlikte büyük oranda değişti.

Bu bağlamda geniş aileler artık sıra dışı bir konumdalar, çekirdek aileler çok daha küçülmekte, ömürleri kısalmaktadır. Evliliklerin yarısı boşanma ile sonuçlanmakta, aileler okul öncesi çağındaki çocuklarıyla çok daha az vakit geçirmektedirler. Bilindiği gibi, yakın ilişkilerin temeli ebeveynlerin kendi aralarında ve çocuklarla olan ilişkilerinden beslenerek ailede atılmaktadır. Yakınlık, samimiyet, zamana ve sürekliliğe bağlı bir değişkendir. Karşılıksız ve koşulsuzdur. Güven duygusuna dayanır. Sonuç olarak, piyasa(pazar) tarafından geliştirilen değerlerin bir anti tezidir. Yeni egemen değerler mevcut yakın ilişkilerimizi de zedelemektedir. Evliliği ve sevgiyi/aşkı değerlendirmede bile, tüketim toplumunun ölçütlerini- yani çeşitlilik, yenilik ve harcanabilirlik- kullanmaya yönelik güçlü bir eğilim vardır. Bunun en sarsıcı, rahatsız edici örneklerini ulusal televizyon kanallarındaki eş arama, gelin-kaynana programlarında görmekteyiz. Ya da resmi nikâhsız beraberliklerin zaman zaman seviyeli birliktelik, zaman zaman inanç gereği olduğu topluma empoze edilmektedir. Cinsellik artık gazetelerin köşe yazılarında, internetin kontrolsüz siber alanlarında, televizyonların sabah programlarında güya çözüm arayan yayınlarda tüm olumsuzlukları ile yeni bir statü kazanan olguya dönüşmüştür. Ekranlardan aile içi şiddet önlenmeye, erken evliliklerin sakıncaları anlatılmaya, çözüm aranmaya çalışılmaktadır. Medya ailenin en mahrem ve çözüm bekleyen sorunlarını pazarlayarak izlenme oranlarını artırmaya çalışmakta; bu arada bireye verdiği zararları görmezden gelmektedir (Hablemitoğlu 2004).

Bu arada hepimizi meşgul etmesi gereken asıl konu, ailedeki anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkilerin yıpranmasıdır. Bu ilişkiler diğer tüm ilişkilerin temelini oluşturduğundan; güvenlik, benlik hissimizin, duygularımızın, sevmeye ve ilgi gösterme yeteneğimizin, konuşma ve dinleme becerimizin olduğu yer ailedir. İnsan olmayı öğrendiğimiz yer burasıdır. Özellikle de anne-çocuk ilişkisinin dinamikleri pazar yasaları ile taban tabana bir zıtlık içindedir. Bu dinamikler eşitsizlik ilkesine dayanır, fedakârlık karşısında karşı taraftan hiçbir karşılık beklenmemektedir. Hatta tam tersine, çocuğun verebileceği tek karşılık yine annenin karşılıksız vereceği sevgi ve fedakârlık aracılığı ile mümkün olabilir. Ancak bu en değerli ilişkinin bile temelleri sarsılmaktadır.

Kadınlar da erkeklerle eşdeğer bir şekilde iş gücü piyasasına çekildikçe, zaman kıstılması ile karşılaşılır. Bu zaman kısıtlılığı aile, özellikle de çocuklar için önemli sonuçlar ortaya koyar. Türkiye için henüz bu büyük kentler dışında geçerli olmamakla birlikte, Batıda doğum oranları tarihe geçecek şekilde düşmüştür. En temel insani işlevlerden biri olan üreme bile benlik-pazar (ego-market) toplumu tarafından kuşatılmıştır. Çiftler ebeveyn olmanın kaçınılmaz "fedakârlık"larına -zaman kaybı, gelir düşüşü, artan baskı gibi- gönülsüz yaklaşmaktadırlar. Özellikle kentlerde aileler çocuklarıyla artık çok daha az zaman geçirmektedirler. Çocuklar internette yeni bir sosyal kapital biçiminin içinde, sanal arkadaşlıklar sürdürmektedirler. Bu durum okulda akademik başarıyı

etkilemektedir. Yapılan bir araştırmada, öğretmenler çocukların okula başladıklarında diğerleri tarafından anlaşılabilir bir şekilde konuşmadıklarını, basit komutlara tepki veremediklerini, basit aritmetik hesaplamaları yapmadıklarını ve ifade yeteneklerinin çok zayıf olduğunu belirtmişlerdir (Axinn 1990, Giddens 1999).

Çocuklar ihmal edilirken, ebeveynler onlara ayırmaları gereken zamanı onlar için yaptıkları maddi harcamalarla değiştirmeye ve onların dikkatini bilgisayar oyunları gibi dış uyarıcılara çekmeye çalışmaktadırlar. İyi bir ebeveyn olmak çocukları pahalı özel okullara göndermek, kurslar aldırarak, çocukların marka giyinmelerini sağlamak olarak algılanmaktadır. Maalesef bu tüm toplumsal sınıflarda göze çarpmaktadır. Burada kutsurlu grup olarak 'para zengini-zaman yoksulu' profesyoneller buna örnek gösterilebilir. Bu durumun kesin sonuçlarını öngörmek olanaksız, ancak samimiyet ve yakınlığın önlenemez düşüşü ve duygusal zekânın azalması kaçınılmazdır. Ayrıca toplumda ergenlerin artan duygusal sorunları da bu açıdan dikkat çekicidir. Çocukları ve gençleri etkileyen bütün olumsuzluklar, değişimler maalesef kalıcı ve geri dönülmez niteliktedir. Yeni gelen nesil hiçbir değişikliğin farkında olmadan aynı duygusal varsayımları çocuklarına aktaracaktır. Fakat bu değişime yol açan sadece içinde bulunduğumuz değişen ilişki dokusu değildir. Aynı zamanda birey olarak da yakın ilişkilerden bağımsız bir şekilde değişime maruz kalmaktayız.

Bütün bunlar arasında üzerinde hem fikir olduğumuz bir kazanım söz konusu, o da medyanın bizi daha bilgili insanlar haline getirmesidir. Ancak bunda da en önemli sorun, öğrendiklerimizi giderek daha az kişisel deneyim süzgecinden geçirerek bilgiye dönüştürmemizdir. Böylece bu bilgi öznel olamamaktadır. Bildiğimiz ve güvendiğimiz insanların bize aktardığı bilgiler giderek azalıyor. Tanımadığımız, bilmediğimiz hiçbir zaman deneyimleyemeyeceğimiz bilgilere sahip oluyoruz. Aslında toplum tam da zıt yöne doğru hareket ediyor, deneyim ve yaşın yergiye uğradığı bir çeşit adolesan kültürü topluma egemen oluyor (Bauman 1999).

Örneğin, herkesin bir gün aileden birinin kaybı ile karşılaşabileceği ölüm, medya tarafından tüketilebilir ve kanıksanmış bir ürün olarak önümüze konmaktadır. Bu deneyim artık acıdan arındırılmış, gerçekten anlaşılmaktan uzak, kutlamaların ve hava durumunun arasına sıkıştırılmış, anında unutulmuş ve bu nedenle algılanamayan bir olgu haline geliyor. Bu tatmin toplumunda birilerinin yaşamının sonsuza kadar mahvolması hayal edilebilir bir şey değildir, acı profesyoneller içindir, sıradan ölümlüler için değil. İstikrarlı yerleşik toplumun çöküşü ve medya toplumunun yükselişi bizi insan olarak duyarsızlaştırmaktadır. Temel duygularla çok daha az tanışık hale geldik ki, bu temel duygular yaşamı anlamlandırmamızı sağlar. Oysa yaşam artık sadece bir alışveriş. Bu alışverişin gerçekleştiği insan grubu da artık bir "tüketim toplumu".

Tüketim toplumu insan ilişkilerini metalaştırmakla meşgul, 'kullan at' anlayışı insan ilişkilerinin doğasını bozmakta. Kullan at toplumunun anlamı sadece üretilen malları kullanarak tüketmek değil, aynı zamanda değerlerin, yaşam biçimlerinin, istikrarlı

ilişkilerin, şeylere, binalara, yerlere, insanlara ilişkin bilinen alana bağlılığın da atılabilmesi, terk edilebilmesi anlamına geliyor. İnsanlık anlam verici güçlerinin büyük kısmını, belki de hepsini yitirmektedir. Bauman (1999)'a göre; "...aile, insanın kendi incinebilir ve geçici olduğu kabul edilen varoluşu ile demir atabileceği emniyetli, kalıcı bir limandan başka bir şeyi akla getirmektedir artık. Başlatması kadar bitirmesi de, kurması kadar yıkması da kolay olan ailenin, kendisini meydana getirenlerden çok daha uzun süreceğine güvenilemiyor artık. Sonsuzluğa uzanan bu köprü de, üzerinde yürüyen insanlar kadar kırılabilir, hatta belki onlardan daha kısa ömürlü".

Küresel sosyal değişimle birlikte sosyal sorunlar yoğunlaşmakta; sokaktaki şiddet, alkol ve yasal olmayan maddelerin kötüye kullanımı, aile içi şiddet, kentlerin kenar mahallelerinin kaynaması gibi sosyal sonuçlar bireylerin ruh sağlığını etkilemektedir. Depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, intihar gibi olumsuzluklar sıklıkla yaşanmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte toplam zenginlik hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde daha da eşitsiz dağıtılmaktadır. Neredeyse tüm kıtalar çok sayıda savaş, felaket ve kriz görmüştür, bunlar hala da sürmektedir. Bunlar bireyleri zayıflatan, aileyi ve topluluk bağlarını tahrip eden bir kısır döngü yaratmaktadır. Bireyin ve toplumun korunmasında bir kalkan işlevi gören yapıların, özellikle ailenin güçsüz düşmesi, çöküşün dünya ölçeğinde artmasına neden olmaktadır (Jacques 2004).

SONUÇ

Küreselleşme geleceğin ekonomileri, toplumları ve kültürleri ile ilgili ise, hem ailenin geleceğini, hem de aileye ilişkin son 50 yıllık süreçte yaşanan ve öğrenilenlerin tümünü göz önüne alma sorumluluğu ile de ilgili olmalıdır. Küreselleşme teorisyenleri, küreselleşmenin böyle bir sorumluluğu olduğunu üstü kapalı olarak belirtmektedirler. Ancak küreselleşme onların söylediği anlamda olmamaktadır. Bütün dünya tek bir pazar, insanlar bu pazarın müşterisi olarak algılandığında; üretim maliyetlerini düşürmek için müşteri profilleri benzeşmeli ki, bir standardizasyon olsun ve ürünler kolaylıkla satılabilsin zihniyeti ile ilerleyen küreselleşme, tam tersine aile için ciddi tehdit oluşturmaktadır.

Bugün küreselleşme teorisyenlerinin anlattıkları gibi bir küreselleşme yaşansaydı eğer, dünya kendini böyle ağır bir ekonomik krizin içinde bulmazdı. Bu kriz umalım ki, küreselleşmenin sarstığı, zayıflattığı aileyi yok etmesin. Kendini küreselleşme canavarından kısmen de olsa koruyabilmiş aile Türkiye'de hala varlığını sürdürüyor. Kapitalizm ve parayatarlık "aile"yi mahvetti. Çok gelişmiş ülkelerde mutlak yalnızlığa neden oldu, az gelişmişler ülkelerde ise "aşiret" yapısını güçlendirdi. Kadını değersizleştirdi, erkeği güçlendirdi. Bunun sonucunda, küreselleşme girdabında dönen ülkelerde 2 tip aile ortaya çıktı; zengin olanlarında "çekirdek", yoksul olanlarında (yani sömürülenlerinde) "geleneksel" aile dikkati çekti. Çekirdek aile, eğer geniş-geleneksel aile ilişkile-

rini barındırmıyor ve ilişkiler mesafeli ise, Batının bağımsız yalnızlığını taşıyorsa çok da istenen bir şey değildir. Yazar Kurt Vonnegut; “...bir koca, bir karı ve birkaç çocuk aile değildir. Son derece kırılğan bir hayatta kalabilme birliğidir” der (Ülkesi Olmayan Adam, sayfa 54). Küreselleşmenin sömürdüğü bizimki gibi ülkelerde ise, yoksulluğun ve zorunlulukların bir arada tuttuğu büyük aileler var. Oysa bu büyük aile tipi, hoşgörülü bir aile biçimi değil. Güçlünün güçsüzü ezdiği, erkeğin otoritesine boyun eğen, hiç de demokratik olmayan bir yapı genellikle.

Oysa aile sevgiyi, saygıyı, anlayışı, demokrasiyi yansıtmalıdır. Küreselleşmenin dayattıkları ile bugün yaşanan krizin aileler için belirlediği yeni yapı, yoksulluk ve ataerkillik harcı ile bir arada olmaya çalışan bir topluluktur. Bizimki gibi toplumlarda, kişisel gelişim çocukluktan itibaren başlamalıdır. Akli ve vicdanı hür, yaşamdan öğrenen, öğrendiklerini çevresine aktaran, sevgi ile iletişim kuran, anlayan ve anlatabilen bireylerin yetiştiği, sevgi ve özen etiğini benimsemiş insan topluluğu olmalıdır aile...

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Axinn, N.W.**, 1990. The Impact of Globalism on Families and Households Throughout the World. In Looking Toward 21st Century. AHEA, McGraw Hill Pub., Washington.
- Bauman, Z.**, 1999. Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları. Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Giddens, A.**, 1999. Runaway World: How Globalization Reshaping Our Lives. Profile Books, London.
- Giddens, A.**, 2000. Elimizden Kaçıp Giden Dünya. Çev. O. Akın, Alfa Yay., İstanbul.
- Giddens, A.**, 2005. Sosyoloji. Çev. C. Güzel, Ayraç Yay., Ankara.
- Hablemitoğlu, Ş.**, 2004. Küreselleşme: Düşlerden Gerçeklere. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, No:246, İstanbul.
- Harvey, D.**, 1997. Postmodernliğin Durumu. Çev. S. Savran, Metis Yay., İstanbul.
- Hirst, P., Thompson, G.**, 1999. Globalization in Question: The International Economy and The Possibilities of Governance. Policy Press, Cambridge.
- Jacques, M.**, 2004. The Death of Immediate Relations. The Guardian, September.
- Morley, D., Robbins, K.**, 1997. Kimlik Mekânları. Çev. E. Zeybekoğlu, Ayrıntı Yay., İstanbul.

BAŞKAN – Hocamıza çok teşekkür ediyoruz.

İkinci tebliğ “Küreselleşme Sürecinde Nikâh ve Aile Tasavvuru.” Tebliği hazırlayan Prof. Dr. Yavuz Ünal arkadaşımız. Kendisi gelemediği için tebliğini Din Hizmetleri Şubesi Müdürlüğünde uzman olan arkadaşımız Dr. Veysel Nargül sunacak.

Buyurun.

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA DEĞİŞEN AİLE VE NİKÂH ALGISI

Prof. Dr. Yavuz ÜNAL

Soğuk savaş sonrasında dünyanın yeniden yapılanmasına yönelik sürece atıfta bulunan küreselleşme kavramı, genel olarak ekonomik bağlamda kullanılmaktadır. Bu açıdan düşünüldüğünde küreselleşme, sermaye, yönetim, istihdam, bilgi, tabii kaynaklar ve organizasyonun millilikten çıkıp, tam anlamıyla birbirine bağımlı hâle geldiği dünya çapında bir ekonomik ve siyasî yapılanmaya atıfta bulunmaktadır. Ancak kavramla kastedilen sürecin etki alanı, sadece ekonomik alanla sınırlı değildir Aksine küreselleşme, kültürel alanda aidiyet bilincini, şahsiyeti, kültüre özel değerleri ve mahremiyet sınırlarını etkilemekte hatta dönüştürmektedir.

Geçmişte büyük imparatorluklar tarafından hedeflenen dünya hâkimiyeti manifestosuyla benzer tarafları bulunsa da, günümüzde yaşanan küreselleşme süreci, hedef, sonuç ve araçlarıyla farklılığını hemen hissettirmektedir. Zira sahip olduğu teknolojik imkân ve ortaya çıkardığı sonuçlarıyla şimdiki durum, diğerleriyle kıyaslanamayacak bir fenomendir. Günümüzün teknolojik gelişmeleri, insanlık tarihinde benzeri görülmemiş sosyo-kültürel bir bütünleşmeyi hatta dönüştürmeyi sağlama kapasitesine sahiptir. Bu duruma dikkat çekmek isteyen Kemal Sayar, “Bugün medya teknolojileri marifetiyle ekonomik güçler, kazmalarını insanın varoluşsal özüne vuruyor, adeta insan karakterinin en derin yerlerini kazıyorlar”⁶¹⁷ ifadelerini kullanmaktadır. Teknolojinin imkânlarıyla dönüşen dünyamız da hızla tek ve küreselleşmiş bir sosyal mekân haline gelmektedir. Artık iç-dış, doğu-batı, ulusal-uluslararası arasında çizilmiş pre-global

⁶¹⁷ Kemal Sayar, Her Şeyin Bir Anlamı Var, Timaş, İstanbul, 2009, s.44.

dönemlere ait ayırımlar ortadan kalkmıştır. Bunun yerini her yerin ve her şeyin herkes için olduğu bir dünya almıştır.⁶¹⁸

Bu nedenle sosyolojik anlamda küreselleşme, mahallî kültürlerin ve geleneksel sosyal bağların çözüldüğü, millî devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretimin ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı, farklı bir ferdiyetçiliğin geçerli olduğu, geleneksel sosyal kurumların fonksiyonlarını yitirdiği, değerler sistemi henüz ortaya konulamamış bir süreç olarak tanımlanabilir.⁶¹⁹

Mekânın/coğrafyanın toplumsal ve kültürel düzenlemelere dayattığı kısıtlamaların azalmasıyla, pre-global dönemlere ait ulusal alan ve sınır fikirleri zayıflamıştır. Sosyal coğrafyanın dönüşümü olarak da tanımlanan bu durum, yurtsuzlaştırmayı ortaya çıkarmıştır. Yurtsuzlaştırma, kültürün, coğrafi ve sosyal bölgelerle olan doğal ilişkisinin kaybolmasını ifade etmektedir. Bu durum ise, herhangi bir toplumsal/kültürel söylemin kendini rahatça ifade edebileceği ve meşrulaştırılabileceği sosyo-kültürel bir zeminin oluşmasını sağlamıştır. Yurtsuzlaştırma süreci ile modern dönemlerdeki meta-anlatıların iflasına atıf yapan post-modernliğin oluşturduğu sosyo-kültürel ortam, bir taraftan da herhangi bir yerel oluşumun tahakküm unsuru olarak ortaya çıkmasına ve kendisini dünya çapında yaygınlaştıran 'küresel bir anlatı'ya dönüşmesine zemin hazırlamaktadır. Bir çeşit küresel-bütünleşmiş bir dünya kurma iddiasında olan bu küresel anlatı, ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda 'küresel değerler' üreterek, homojen bir dünya toplumu oluşturmayı hedeflemektedir.⁶²⁰ Teorikte her bir kültürün böyle bir şansla olmakla birlikte, bu söylem pratikte kendini üreten batı kültürünün önünü açmanın bir aracı olarak görülmektedir.

Gelişen ulaşım ve iletişim imkânları ile artan hareketlilik, fertlerin birbirlerine, aile ve akrabalarına, toprak ve vatanlarına olan bağlılıklarını da azaltmaktadır. Zira yeni eğilimde önemli olan, evrensel homojen kültürün değerleridir. Millî kültürle aşırı bağlılık, tek pazar hâline gelen dünyada, marjinalliği ifade etmekte ve nostalji olarak görülmekte; hatta yeni dünyada tutunmayı ve anlaşılmayı da zorlaştırmaktadır.

Küreselleşme, beraberinde getirdiği ferdiyetçilik ve kendi toplumuna özgü sosyal normlara bağlı olmama özellikleriyle fertlerin toplumsal kurumlara olan inanç ve bağlılığının kopmasına da yol açmaktadır. Bütün bunlar toplumsal kurumların ağırlıklarını azaltmakta; yaptırım gücünü yitirmesine neden olmaktadır. Oysaki toplumsal alanda,

⁶¹⁸ Bkz. Yakup Coştu, Küreselleşme Üzerine Bazı Düşünceler, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fak. Der., c.IV, sy 7-8, s.97.

⁶¹⁹ Mustafa, Değişim ve Kriz, İstanbul, 1995, s.32.

⁶²⁰ Bkz. Yakup Coştu, Küreselleşme Üzerine Bazı Düşünceler, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fak. Der., c.IV, sy 7-8, s.98.

istenmeyen davranış veya şahsiyetlerin engellenmesi için toplumsal refleksler geliştirilmektedir. Bunlar, kendi değerler sistemini korumak için, sağlıklı toplumların verebileceği tepkilerdir. Söz gelimi, kişi ya da davranışı damgalama, her ne kadar medeni olmamakla eleştirilse de, toplumun kendini koruma kaygısıyla ürettiği tepkilerdendir.

Toplumsal yaptırımların temel paradigmaları, yargılardan oluşmaktadır. Bu nedenle değişen yargılar, toplumsal yaptırımı etkisizleştirebilmekte; hatta imkânsızlaştırmaktadır. Zira yargı değişirken, kendisi üzerinden oluşan yaptırım gücünü de etkisizleştirmektedir. Genel geçer yeni kabuller oluşturulamadığı için, yeni güç odakları da ortaya çıkmamaktadır. Damgalama örneğine tekrar dönersek, değerlerini öne çıkaran bir toplumda damgalama/damgalanma, engelleyici, en azından aleniliği önleyici önemli bir unsurdur. Zira ayrıştırma ile başlar ve söz konusu süreç, dışlamaya kadar uzanır. Bu işleme tabi tutulan hiçbir bireyin kimliği ve nitelikleri bir şey ifade etmez. Ancak damgalamaya yol açan değer törpülendiğinde doğal olarak bu işlem de etkisizleşecektir.⁶²¹

Özelleştirme ve izafeleştirme sürecinde dinin ontolojik temellerini de tahrip eden küreselleşme süreci, bizzat dinin toplumsal alandaki etkisini de zayıflatmaktadır. Böylelikle dini küresel bir söylemin oluşması engellenmektedir.⁶²² Dinin izafeleşme ve özelleşme süreçleriyle karşı karşıya kalması, dini tecrübenin anlatım biçimlerinde bir takım değişim ve dönüşümlere de yol açmıştır. Globalizm, modernite din ilişkilerinde olduğu gibi, dinin teolojik ve ibadet boyutunda ciddi tahribatta bulunmuştur. Dini içerikleri nesnelliklerinden çıkararak göreceleştirmiştir. Ayrıca dinin toplumsal işlevini zayıflatarak küresel toplumda dini, sosyal alandan ferdi alana sıkıştırmıştır.⁶²³

Öte yandan ferdiyetçiliği esas alan küreselleşme, ferdin dayanışma içinde bulunduğu sosyal grupları da doğal olarak parçalamakta; ilişki ağı ve ahlâkî referansların anlamsızlaşmasıyla da fert kimseden yardım ve dayanışma bekleyemez hâle gelmektedir. Bu ortam içinde modern sosyal hayat, yabancılaşma, güvensizlik ve sanal ilişkiler gibi özellikleriyle mekân ve zaman kombinasyonlarının yeniden düzenlenmesini gerekli kılmaktadır.⁶²⁴ Sosyal ilişkilerin geleneksel çerçevesinden ayrılması ise, ferdi seviyede güvensizlik ve korkunun ortaya çıkması bakımından büyük bir tehlike anlamına gelmektedir.

Aile Algısı

Aile kavramına geçmeden önce algı üzerinde durulmasında yarar görülmektedir. Bir şeye dikkati yöneltmek o şeyin bilincine varma ve idrak olarak tanımlanan algı, dış dünyanın duyularla gelen imgesinin bilinçte gerçekleşen tasarımı olarak betimlen-

⁶²¹ Dr. Servet Aker, Prof. Dr. Cihad Dündar, Prof. Dr. Yıldız Peşken, "Sokaktakiler, Yazılı Basın ve Damgalama", Aile ve Toplum Dergisi, sy.11, s. 76.

⁶²² Yakup Coştu, Homojenlik ve Heterojenlik Arasında Küreselleşme-Din İlişkisi, s.5.

⁶²³ Krş. Yakup Coştu, Homojenlik ve Heterojenlik Arasında Küreselleşme-Din İlişkisi, s.9.

⁶²⁴ Richter 1997, 185-204)

mektedir. Farklı duyu organlarınca elde edilen bulgular, zihinde anlamlı bir bütüne dönüşür ve bütün, onu meydana getiren parçaların toplamının ifade ettiğinden daha fazlasını imâ eder.

Küreselleşme sürecinde, bireyselleşen ve bencilleşen fertleri nedeniyle, yapısal anlamda ciddi tahribata uğrayan aile kurumu, tarih boyunca üyeleri için bir sığınak ve güven kaynağı olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde elde ettiği konumunu ve toplumsal saygınlığını da, müntesiplerine bir kazanım olarak sunmuştur. Ailelerinin maddi imkânını kullanan bireyler, aynı zamanda onun toplumsal itibarına da varis olurlar. Bu nedenle evlilik tarafların özel hayatının görünümüne etki ettiği gibi, toplum içerisindeki ilişkilerine ve statüsüne de etki etmektedir.⁶²⁵ Bu durum, aile bireylerine özgüven aşılır, toplumsal misyonlarını belirler ve vizyonlarının ona göre şekillenmesi için onları adeta zorlar. Kendisine veya ailesine yakıştırılmadığından dolayı yapılan itham ve eleştiride, söz konusu izafet dikkatleri çekmektedir.

İlk mektep olan ailede fertler, topluma ve toplumsal yaşama hazırlanır; sorumluluk bilinci elde eder. Zira aile, bireyin sosyalizasyon sürecindeki ilk basamağı oluşturan birincil grup olma özelliği taşır. Buradaki ilişkiler ağı, diğer gruplarından çok farklı bir özellik arz eder. Birey bu grubu kendi seçmemiş, zorunlu olarak içinde doğduğu ailenin bir üyesi olmuştur.⁶²⁶ Söz konusu üyelik en yakınından başlamak suretiyle haller şeklinde çevresini kendisine öğretir. Ardından da, ailesine, akrabalarına, komşularına, milletine ve bütün insanlığa karşı yükümlülüklerinin farkına varır. Topluma ilişkin sorunların çözümünde de sorumluluk üstlenir. Söz konusu yapı ve misyon dikkate alındığı için aile şu şekilde tanımlanmıştır: *“Aile, kan bağılılığı, evlilik ve diğer yasal yollardan, aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan, bireylerin cinsel, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birimdir”*.⁶²⁷

Aile toplum için çeşitli işlevleri yerine getiren toplumsal sistemin bir alt sistemi olarak görülmektedir. Bir sistem olarak bakıldığında aile roller ve statülerle kendi birliğini devam ettirirken üst sistemi olan tüm toplumsal sistemin de devamını sağlar. Bu açıdan bakıldığında sistemin birinde meydana gelen bir değişme kaçınılmaz olarak, değişik hızlarda da olsa, diğerlerini de etkileyecektir.⁶²⁸

⁶²⁵ Bkz. Dr. Nesrin Türkarlan - Semra Yurtkuran Demirkıran, Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Görüş ve Değerlendirmeleri, Ankara, 2007, s.21.

⁶²⁶ Bkz. Dr. Nesrin Türkarlan - Semra Yurtkuran Demirkıran, Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Görüş ve Değerlendirmeleri, Ankara, 2007, s.23.

⁶²⁷ Bkz. Prof. Dr. Ahmet Battal, Boşanma Sebepleri, ADAG, İstanbul, 2008, s.3.

⁶²⁸ Bkz. Dr. Nesrin Türkarlan - Semra Yurtkuran Demirkıran, Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Görüş ve Değerlendirmeleri, Ankara, 2007, s.23.

Toplumsal bir birim olan aile, işlevini yerine getirmesi açısından sağlıklı ve sağlıklı olarak tasnif edilebilmektedir. Sağlıklı aile, kendisinden beklenen bireysel ve toplumsal fayda ve fonksiyonların karşılanmakta olduğu aile tipidir. Bu tip aile, eşlerin ve ailedeki diğer kişilerin sorumluluk şuurunu geliştirir, kişilik kazanmasına yardımcı olur; ailenin üyeleri birbirlerini destekler ve cesaret verirler. Problemleri müştereken çözerler. Birlikte olmaktan zevk alırlar. Birbirleriyle açık bir iletişim içindedirler. Ortak amaçlar uğruna yapılması gereken bireysel faaliyetlerden ve fedakârlıklardan kaçınımazlar. Birbirlerine yakın olmakla birlikte kişisel farklılıklara saygı duyarlar. Eşler arasında kesin hatlarıyla belirlenmiş otorite, aşırı kıskançlık ve devamlı üstünlük yoktur. Çiftler aile içi roller konusunda görüş ve hareket birliği içindedir. Önemli bir otorite tartışması ve çatışması yaşanmaz.

Kendisinden beklenen bireysel ve toplumsal fonksiyonları sağlıklı bir bütünlük ve beraberlik içinde yerine getiremeyen aile tipi ise sağlıksız olarak görülmektedir. Burada aile üyeleri doğrudan iletişime kapalıdır. Dolaylı ilişkiler içindedirler. Ortak konuları müzakere edemezler; kırıcı tartışmalardan sonra bireysel kararlar uygulanır. Bu ailede roller, kişilere zorla yüklenmiştir. Dolayısıyla kişiler genellikle rollerinden memnun değildirler. Aile içi ilişkilerde günü kurtarmaya yönelik olarak yapmacıklık hâkimdir. Dolayısıyla bireyler birbirlerinin gerçek yüzünü ve ihtiyaçlarını bilemezler. Aile bireyleri arasında da açık ya da örtülü bir çatışma hâkimdir.

Bu tür bir ailede öncelikle çocuklar ilk fırsatta kendi özel yaşam çevrelerini oluşturmaya çalışırlar. Gerçekleştirebildikleri takdirde, anne babadan herhangi biri ya da ikisiyle de ilişkiyi koparabilirler. Bu durum akraba çevresinden kopmak sonucunu doğuracağından, çocukların kendi kuracakları aileyi de doğal insani çevreden mahrum hale getirecektir. Eşler de ilk fırsatta birbirlerinden ayrılmaya çalışırlar. Zira bu tür bir ailenin uzun süre parçalanmadan devam etmesi çoğunlukla mümkün değildir. Ailenin beklenen yararları sağlayabilmesi için ailenin sürmesi değil, ailenin sağlıklı bir yapıya sahip olarak devam etmesi gerekmektedir.⁶²⁹

Ailenin temel fonksiyonlarını yerine getirememesi veya dağılması durumunda, doğal olarak en bağımlı ve en güçsüz olan, en fazla zararı görmektedir. Bunlar da çoğu zaman çocuk ve kadınlar olarak sıralanmaktadır. Ancak onları barındıran ve onlardan oluşan toplumun göreceği zarar da dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Toplumun yükünü taşımak üzere yetişmesi gereken bireyler, yaşam alanları olan topluma, yük olarak ortaya çıkacak ve toplumun bünyesine zarar vermeye başlayacaktır.

Dağılması veya etkisizleşmesi durumunda ailenin işlevi, hiçbir zaman tam olarak karşılanamasa da, modern dönemde kurumlara dağıtılarak telafi edilme yoluna gidilebilmektedir. Zira dağılan ailenin bireyleri bağrına basacak akraba halkası, onu karşılayacak kadar güçlü değildir. Çocuk esirgeme yurtları, kadın sığınma evleri vb. kurumlar

⁶²⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Prof. Dr. Ahmet Battal, Boşanma Sebepleri, ADAG, İstanbul, 2008, s.6-8.

bu amaçla oluşturulmuşlardır. Gelişmelerin zorunlu kıldığı bu yapılanma, kısa vadede çözüm üretse de, uzun vadede yeni sorunlara kaynaklık etmektedir.

Evlilik ve Nikâh algısı:

Ailenin ilk basamağı olan evlilik fiilen nikâhla başlamakta; aile olunması durumunda da nikâh sürdürülebilmektedir. Ancak aile olmanın evlenmekten ibaret olmadığının altı çizilmelidir. Bu nedenle öncelikle nikâhın konuşulması gerekmektedir.

İslam açısından nikâh, yaptırımı olan, hatta kişinin hayatında miladı ifade edebilecek bir akitir. Zira hayatın merkezinde olan anne-babanın yerini, önce eşler alacak ardından da çocuklarla paylaşım ve oluşum başlayacaktır. Daha önce yasak olan birçok şey bu akitle yasak olmaktan çıkacak; ibaha alanı genişleyecek ancak yeni yükümlülükler de gelecektir. Nitekim nikâh olgusuna atıfta bulunan ayetlere baktığımızda eylemlerin onunla doğrudan ilişkilendirildiğini görmekteyiz. (Bkz. 2/230, 2/235, 2/237, 4/3, 4/23, 4/24, 11/78, 28/27, 33/37, 33/49, 33/50, 33/53, 60/10, 66/10)

Hukuken geçerli sonuç doğurup doğurmaması açısından Türkiye’de evlilikler, resmi nikâh ve dini (imam) nikâh ile yapılanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Resmi evlilik evlendirme memuru nezaretinde gerekli şekil şartları yerine getirilerek yapılan evliliktir. Bu akit ile eşler hukuk düzeninin kendilerine tanıdığı haklara sahip olurlar ve aynı zamanda bazı yükümlülükler altına girerler. Resmi evlilikte bu yükümlülükler uyulmamasının müeyyideleri vardır. Hâkim yardımıyla eşler buna zorlanabilir.

Türkiye’de kurumsal bir zemini bulunmayan dini nikâh, kişilerin inançlarının gereği olarak, kalplerinin mutmain olması için yaptıkları bir ritüel olarak görülmektedir. Burada icab ve kabulle şekillenen nikâh, ilanla tamamlanmaktadır. Söz konusu unsurlardan icab ve kabul kişilerle ilişkilidir. Şahit ve ilan ise marifeti sağlayan dolayısıyla toplumun bakışını yönlendiren; toplumsal değerlerinin korunma ve devamlılığını sağlayan unsurlardandır. Burada toplumun algısı önem arz etmektedir. Söz gelimi nikâhsız birlikteliklerin, evlilik gibi sıradan bir vaka olarak görülmesi durumunda bu alanda duyarlılık olmayacaktır. Ancak sıradan görülmemesi durumunda ise, rahatsızlıklar oluşacaktır. 45-54 yaş düzeyinde yapılan bir araştırma söz konusu alanla ilgili resmi ortaya koymaktadır. Belirtilen gruptaki bireylerin %69’u çevresinde nikâhsız birlikte yaşayan çiftlerin bulunmasının kendisini rahatsız edeceğini belirtirken, %18’i rahatsız etmeyeceğini söylemekte; %11’i ise bu konuyla ilgilenmediğini; %1.4 ü ise fikrinin olmadığını söylemektedir.⁶³⁰ Yine erkeğin karısını aldatmasını kesin boşama sebebi olarak gören erkeklerin oranı %57; kadınlarınsa %60 olarak verilmektedir. Kadının kocasını aldatması ise erkeklerin %92’si, kadınların da %87’si kesin boşanma nedeni olarak

⁶³⁰ TÜİK, Aile Yapısı Araştırmaları, 2006, s.22.

algılamaktadır.⁶³¹ Her iki tespit de toplumdaki duyarlılık düzeyine dikkat çekmesi açısından önemlidir ve üzerinde durulmayı hak etmektedir.

Türünü bir tarafa bırakıp olgu olarak bakıldığında nikâh, hak ve sorumluluklar doğuran, hukuki ve idari yaptırımını bulunan bir akit olarak görülmektedir. Öyle ki akit olması açısından alım-satım sözleşmesinden hiçbir farkı yoktur. Ancak nikâh algısının değişmesi, onu yaptırım olmayan, belki de vicdan işi haline getiren bir ritüele dönüştürmüştür.

Sürece baktığımızda Cumhuriyetle birlikte resmi nikâh olarak ifade edilen ve belediyelerce kıyılan nikâhın ‘dini nikâh’ veya ‘imam nikâhı’ ile desteklenmesi yolunda bir düşünce gelişmiştir. Resmi nikâhın yaptırım gücü karşısında, dini nikâhın kalpleri mutmain kılmak gibi bir işlevi ortaya çıkmıştır. Evlilik resmi nikâhla başlamış, ancak zıfat dini nikâhla mümkün olabilmiştir. Yaptırım gücü olan resmi nikâhın öncelenmesi veya ikisinin birlikte yapılması durumunda söz konusu akit, hem bireysel ve hem de toplumsal işlevini yerine getirebilmiştir. Takip edilen politikaların da etkisiyle bugün her iki nikâhın da kıyılması genel bir eğilim haline dönüşmüştür. Nitekim yapılan araştırmalar da bunu teyit etmektedir. TÜİK tarafından 2006 yılında yapılan bir araştırmada bireylerin yapmış oldukları evliliklerin %85,9’unda hem resmi hem de dini nikâh kıydığı tespit edilmiş; %9,7’si sadece resmi; %3,7’si ise sadece dini nikâh kıydırmayı tercih etmiştir. % 0,6’sı ise hiç nikâhsız evlilik yapmıştır.⁶³²

Nikâhın, hukuki bir akit olarak değil de, dini bir ritüel olarak mütalaası, yaptırım gücünü dikkate almaksızın kalbin mutmain olması için yapılan şekilsel bir akit olarak algılanması, değişen yaşam tarzında, karşılanamayan beklentiler veya geçen hevesler neticesinde yeni sıkıntılar oluşturmaya başlamıştır. Söz gelimi erkeğin karısını dinen boşamaya yanaşmadığı hallerde, fiilen birlikte olunmamasına rağmen, dini evlilik bağının devam etmesi kadının mağdur olmasına neden olmaktadır. Erkeği zorlayacak ya da kadının boşanmış olduğuna hükmedecek bir merciin de olmaması problemin büyümesine yol açmaktadır. Burada nikâh, evlilik esnasında zorunlu görülürken, problem çıkması durumunda zulüm aracına dönüşebilmekte; ya da aksine kıymeti harbiyesi olmayan bir ritüel olarak değerlendirilebilmektedir.

Gerekçesi ne olursa olsun, resmi veya dini nikâhlardan birinin özellikle de yaptırım gücü olanın ihmali durumunda, hem birey ve hem de toplum açısından güvence olan akit, yeni sorunlara kaynaklık etmeye başlamaktadır. Özellikle dindarlık gerekçesiyle dini nikâhla yetinilmesi, arzuların gerçekleştirilmesinin bir aracına dönüşebilmektedir. Zira erkekle kız arasındaki icap ve kabul, formalite bir şahitle şekilsel olarak nikâhı tamamlamakta; ailenin ve toplumun bilgi ve rızasının önemsizleşmesi, boşamanın da erkeğin iki dudağının arasındaki ‘boş ol’ sözüne bağlanması, suiistimali kolaylaştırmak-

⁶³¹ TÜİK, Aile Yapısı Araştırmaları, 2006, s.10.

⁶³² TÜİK, Aile Yapısı Araştırmaları, 2006, s.6.

tadır. Zira hevesler geçtiğinde veya hayatın gerçekleriyle yüzleşildiğinde, hiçbir sorumluluk duyulmaksızın ve hiçbir bedeli olmadan yollar ayrılabilir. Böylece çoğu zaman erkek, nikâh akdinin gerektirdiği fedakârlık ve sorumluluktan kurtulmaktadır. Bu durumda, güven odaklı akitlerde yazıya, otoritenin bilgisine veya kayda ihtiyaç duyulduğu gibi, nikâhın da toplumsal işlevini yerine getirebilmesi için şekilsel açıdan yeniden ele alınmasında zaruret görülmektedir.

Türk-İslam kültüründe nikâh, birey açısından birlikte yaşamayı mümkün kılan, toplum açısından da kültürel değerlerin korunmasında temel referans olarak görülmektedir. Zira Türk kültüründe en ağır hakaret içeren sözler, nikâhsız birlikteliklere veya onun sonucunda ortaya çıkan çocuklara ilişkin ifadelerdir. İçselleştiremediği ve bünyesine katamadığı olumsuz davranışları dışlamak için toplum tarafından gösterilen bir refleks olarak nitelenebilecek bu ifadeler, toplumsal değerler açısından eylemin kendini değil, meşruiyetini esas almaktadır. Toplum meşru bir evlilikten meydana gelen çocuğu ailenin ve toplumun geleceği olarak görüp bağrına basarken, gayri meşru bir ilişkiden ortaya çıkan çocuğu ise veled-i zina olarak niteleyip dışlamaktadır.

Küreselleşen dünyada, nikâhın yerine dikte edilen 'seviyeli bir ilişki', 'beraber yaşamak' vb. betimlemeler, evliliği dolayısıyla nikâhı anlamsızlaştırmaktadır. Bu tavrın altında birlikte ancak sorumsuz ve bağımsız yaşama arzuları yatmaktadır. Bireyler tarafından sorumsuz ve bağımsız yaşamanın öncelenmesi, doğal olarak nikâha yaklaşımı değiştirmektedir. Daha önce her yetişkinin evlenip çocuk sahibi olması beklenir ve evlenmeyenler anormal olarak görülürken, değişen algı nedeniyle, evlenmek, çocuk sahibi olmak artık değer olmaktan çıkmıştır. Bekâr kalmak veya nikâhsız birliktelikler yaşamak bir sapma olarak görülmekten çıkıp alternatif yaşam tarzı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu gelişmede, eskilerin 'şuyûu vukuundan beterdir' dedikleri görünürlülük önem arz etmektedir. Söz gelimi, ailesinin ayıp günah olarak nitelediği şeyleri ekranlarda sürekli gören çocuk, ikileme düşmektedir. Çok sık gördüğü şeyler, sonuçta 'böylesi olayların normal, doğal hatta olması gereken olaylar olduğu mesajını kabul ettirmektedir. Böylesi ikilemler içine düşen çocuklar, ailesi ve yakın çevresinin kendisini anlamadıklarını ya da onların dünyadan haberleri olmadığı şeklinde bir savunma geliştirerek, kopma sürecini tetikleyeceklerdir.⁶³³ Aynı durum eşler için de geçerlidir. Söz gelimi kendini düşünmeye başlayan ve bencilleşen eşler yeni savunma mekanizmaları üretmek suretiyle, temel değerlerine aykırı yaşam tarzları geliştirebilmektedir. Böylece, kabullenemediği davranışlara ve değerlerinin dejenere edilmesine karşı ortaya çıkması beklenen toplumsal refleksler de buharlaşmaktadır. Açıkçası toplum gelişmelere karşı bir tavır geliştiremediği gibi onları bünyesine de katamamaktadır.

⁶³³ Yayına Hazırlayan: Ahmet Rasim Kalaycı, Medya Profesyonellerinin ve Medyanın Aile Algısı, (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü), Ankara, 2008, s. 9.

Boşanma oranlarının en yüksek olduğu ülkelerin, sırasıyla ABD (binde 4.57), Almanya (binde 4.6), İsviçre (binde 2.23) gibi modern hayatın en yoğun yaşandığı yerler olmasından hareketle, modern hayatın yaygınlaşması ile aile kurumunun zayıflaması olarak kabul edilen boşanma vakalarının artması arasında ters orantı kurulmaktadır.⁶³⁴ Zira modern hayat insanı bireyci, egoist, ben eksenli düşünmeye itmektedir. Dolayısıyla kendi kendine yeten, ihtiyacı olan şeyleri kendisi üreten, başkasının yardımına gereksinim duymayan tipler ortaya çıkmaktadır. Bu durum kişiyi sorumsuz ve vurdumduymaz hale getirmektedir. Bu hayat tarzının gereği, bir başka kişinin düşüncelerine tahammül etme, bir arada yaşama, kazandıklarını paylaşma, sorumluluk alma gibi bir eylem gerektiren konularda problemler oluşmaktadır. Sonuçta bekâr olanlar nikâh fikrine uzak durmakta; evli olanlar da ölünceye kadar kıyılan nikâhlarını basit nedenlerle bitirebilmektedir.

Öte yandan küreselleşme sürecinde evlilik, hem sosyal statü ve hem de yaşam standardı açısından bir basamak ve güvence olmaktan çıkarıldığı için, 'evlilikten sıkıldım' gibi naif bir gerekçe ile evliliklerin bitirilmesi de gündeme gelebilmektedir.

Geleneksel toplumlarda evlilik kadın için bir sosyal güvence olarak algılanmaktadır. Kadın evde ev işlerini yapar ve erkek çalışır, kazanır, aileyi korur. Bu yapı içerisinde özellikle kadının evlilik birliğini sona erdirmesi zordur. Boşanmayı gerektiren nedenler olsa dahi kadın buna katlanmaktadır. Modern toplumlarda ise her bireyin sosyal güvencesi vardır. Dolayısıyla korunmaya da ihtiyacı yoktur, huzursuzluğa ve şiddete maruz kaldığı zaman, evlilik birliğini sona erdirmeye konusunda daha rahat karar verebilmektedir.⁶³⁵ Modern dünyada bunun bir gerçeklik olarak kabul edilip, eşlere daha evlenmeden önce evlilik eğitimi verilmelidir. Evliliği sürdürmenin yollarıyla birlikte, ailenin sağlığını bozacak olan riskler de öğretilmelidir.

Nikâhın devamıyla ilgili zihinsel bu değişimin yanında, evlilik sürerken takınılan tavır değişikliği de dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Zira Diyanet İşleri Başkanlığı'nı fetva hattına veya aile bürolarına gelen soru ve sorunların önemli bir kısmı buradan kaynaklanmaktadır. Babasının emekli maaşını alabilmek için resmen boşanan ama evliliklerini dini nikâh bağıyla sürdüren ve bunu bir şekilde meşrulaştıran anlayış irdelenmelidir. Örneğin Ankara Aile Büroları kartekslerinde "Kadının ölen babasından maaş alabilmek için karı koca anlaşmalı olarak mahkemede boşanıyorlar. Adamın "ben sadece resmi nikâhımı verdim, dini nikâhımı vermedim" ifadelerinde kendisine yer bulan anlayış masaya yatırılmalıdır.

Sonuç olarak bireylerin yaşam felsefelerinin ve önceliklerinin değiştiği modern toplumda, aile ve nikâh algısında ciddi bir değişim ve dönüşüm yaşandığı ortadadır. Bu

⁶³⁴ Arş. Gör. Ömer Ergün, TMK'nın 166 ncı Maddesinde Düzenlenen Boşanma Nedenleri, ss. 523-524. <http://www.akader.org/sbard/sayilar/2005Eylul/14.pdf>

⁶³⁵ (Arş. Gör. Ömer Ergün, TMK'nın 166 ncı Maddesinde Düzenlenen Boşanma Nedenleri, ss. 523-524)

toplumun aydınları, söz konusu resmi okuyarak durumdan vazife çıkarmak mecburiyetindedir. Öncelikle bununla yüzleşilmesi, ne kadarının içselleştirilebileceği ve bunun nasıl yapılacağı üzerinde ciddi ciddi düşünülmelidir. Aksi takdirde ekonomik ve teknolojik bütün güç ve imkânları sonuna kadar kullanan küreselleşme süreci, bize özgü aile yapısını ve nikâh algısını kökten değiştirecektir.

BAŞKAN – Efendim, biz de hem tebliğin yazarına hem de sunucusu arkadaşımıza çok teşekkür ediyoruz.

Şimdi sıra, “Farklı Kültür ve Medeniyetler İçinde Müslüman Aile Yapısı” isimli sunuma geldi.

Sunumu yapmak üzere, Yard. Doç. Dr. Sayın Necdet Subaşı Hocamıza söz veriyorum.

Buyurun.

Yrd. Doç. Dr. NECDET SUBAŞI – Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Değerli konuklar, hoş geldiniz, günaydın.

Ben, Avrupa’daki Türkler üzerinde yoğunlaşacağım. Aslında farklı kültür ve medeniyetler içinde aile yapısını tartışırken, ağırlıklı olarak aklımıza gelen ana temanın Avrupa olduğunu, orada yaşayan Türkler olduğunu biliyoruz. Ama izin verirseniz, ben bu metnimi, sunumumu bir fıkraya dayandırmak isterim.

Hepinizin bildiği bir fıkradır, komutan askerine sorar: “Sağdan saldırı geliyor, ne yaparsın?” “Ona döner ateş ederim.” “Soldan saldırı geliyor ne yaparsın?” “Oraya da döner ateş ederim.” “Yukarıdan geliyor”, “aşağıdan geliyor...” Neyse komutan askeri oldukça bunaltmış, en son asker komutanına “bu savaşı sen benimle mi kazanacaksın?” demek zorunda kalmış.

Başından beri bu sempozyumda yoğunlaştığımız ana temaya dikkat kesildiğimizde herhalde aileye inanılmaz derecede bir yük bindirdiğimiz anlaşılıyor. Açıklığa kavuşturduğumuz veya kavuşturamadığımız her ne varsa, her şeyi aileyle halletmeyi düşünüyoruz. Dolayısıyla, böyle bir yüklenme, böyle bir yığınak doğal olarak askerinin durumunu bize hatırlatıyor.

Tabii ki, bütün bu sunumlarda öne çıkan teorik çerçeve bize aile yapısında çok ciddi bir değişiklik olduğunu gösterdi. Artık bildiğimiz bir dünyanın içinde değiliz, bu açık. Her şey değişiyor ve doğal olarak bu değişime paralel bir şekilde başka yapılar değiştiği gibi aile yapıları da değişiyor. Hatta dinî yorumlar, dine yüklediğimiz anlamlar da hızlı bir şekilde farklılaşıyor. Her birimiz farklı bir yöne doğru savrulmakla karşı karşıyayız. Bu iyi midir kötü müdür şimdiden kestiremiyoruz.

Dolayısıyla, çok dikkatli bir şekilde konuşmak gerekirse, artık bugün neredeyse bir diaspora havası içinde şekillenen yurt dışındaki Türklerin durumu yoğunluklu bir ilgiyi fazlasıyla hak ediyor. Dikkatli konuşmaktan söz ettim, çünkü bizde diaspora kavramı-

nın kullanımına ilişkin tereddüt ve tedirginlikler henüz bitmemiştir. Bilindiği gibi kavram, özellikle Yahudilik göç tarihiyle fazlasıyla iç içe geçmiştir ve kavramın mahiyeti Yahudileri de dikkate almamızı geliştirecek şekilde gelişmiş ve derinleşmiştir.

Türkler Avrupa'ya kesin olarak yerleşmiş durumdadırlar. Tek tük geri dönüş özlemi taşıyanlardan söz edilebilir ancak elimizdeki veriler genel yönelimin orada yerleşmekten yana olduğu yönündedir. Özellikle yeni kuşaklar için Türkiye'ye dönme arzusu yerini Türkiye'ye duyulan özleme terk etmiştir. Bu özlem diasporik pek çok anlama sahip olmakla birlikte genel geçer kanaat, Türkiye söz konusu olduğunda hissedilen duyguların nostaljik ilgilerle belirlenmiş olmasıdır.

Türkler Türkiye'ye hiçbir şekilde dönmeyi tasarlamıyor, Türkiye'ye dönmeyi ancak kendi cenazeleriyle tahayyül eden, cenaze dışında diri olarak ülkeye geri dönüş yapma fikriyatına uygulama şansı vermeyen bir gerçeklikle karşı karşıyayız. Bununla birlikte yeni düzenlemelerin kolaylaştırıcı pek çok özelliğine rağmen hala Türk cenazelerinin bin bir meşakkatle Türkiye'ye gönderildiğine de dikkat etmek gerekir. "Gâvur illerinde" defin edilmeme hassasiyeti antropolojik, psikolojik ve teolojik pek çok gerekçeyle ilişkilendirilebilir. Bu duyguya çok az vurgu yapılmıştır.

Böyle bir diaspora mantığı içinde yaşayan ve ruh hali olarak bulunduğu yerlere eklemlemeye, buralara yerleşmeye çalışan bir topluluğun artık fazlasıyla merak edilen yanı öncelikle stratejilerinin ne olduğudur. Nihayet ideolojileri nedir ve içinde yaşadıkları ülkelere karşı kültürel ve dinsel kimliklerini koruyan direnç hangi ana diskura, hangi ana referansa dayanmaktadır? Şimdiye kadar yapılan araştırmaların açıkça gösterdiği gibi, hem Türkiye'de hem de Batı'da, Türklerin bulunduğu her yerde aile çok önemli misyonlar üstleniyor. Ailenin yüklediği roller pek de sıradan şeyler değil, benim fikrime anlattığım kadar da hafife alınacak bir durum değil.

Ancak yaşama desenleri ve yeni değer haritaları, içinde yaşadığımız dünyanın oldukça şenlikli sayılabilecek boyutlarına bağlı olarak değişmeye ve sonuçta da ailenin fonksiyonlarında belli ölçülerde hissedilir bir zayıflamaya yol açtı. Hatta bu durum kimi koşullarda bir çürümeden bile söz etmemize imkân veren örnekleri açığa çıkardı. Bu nedenle, "ah eski aileler neydi?" veya "yarın şöyle olacak" gibi, nostalji ile ütopya arasında gidip gelen hayıflanma ya da umut söylemleriyle süreci tanımlamak yerine, bugün gerçekten somut olarak yaşadığımız sorunları, bunun aile üzerinden üretilmiş maliyetlerini konuşmak ve masaya yatırmak gerekir. Bu konuda, özellikle din uzmanlarımızı, sosyal bilimlerin değişik kompartmanlarından beklenebilecek katkılara açık bir hale getirmek gerekir. Aksi takdirde aileyi böyle bir romantizme kurban edeceğimiz ve işin içinden de bir türlü çıkamayacağız. Gerçekten de ben çocukluğumun ailesini özlüyorum ama şimdi oraya dönüşün de pek mümkün olmadığını görüyor ve düşünüyorum.

O halde ne yapmak gerekir? Önce sağlam bir şekilde bu yapının analizini yapmak gerekiyor. Sayın Hablemitoğlu da çok güzel vurguladılar, çünkü konuşmalarda da de-

ğınildi. Esaslı bir şekilde aile, yani tanımladığımız formuyla “bizatihi bizim olan” aile, modern dünya karşısında ciddi bir sarsıntı geçirdi, paradigma düzeyinde bozulmaya başladı. Sınır tanımaz bir referans kaybı karşısında aile artık kimileri için sadece yatılacak bir yerdir, bir mekân, bir pansiyon ya da oteldir. Bu anlayışın çoğalmasını istemem, arzu etmem ama gelişmelerin de bu yönde olduğunu bilmekte yarar var. Bunu da ifade etmek isterim.

İşte, geçmişte, gelenekle aileye yüklediğimiz o dinî anlam, aileyi din ile iç içe bir şekilde tanımlamak, bu sadece Müslümanlara ait bir şey değil, dün Şinasi Gündüz bey de anlatmıştı, Hıristiyanlık ve Yahudilikte de aile neredeyse dinî ritüellerin odak noktası olarak değerlendiriliyor. Yani bir insan bir aileye doğmakla, bir dine doğmuş oluyor yani bizim hadisi şeriflerden de hatırladığımız ve bildiğimiz kadarıyla, sonuçta insanın bütün bu kültürel envanteri ailede üretiliyor. Siz nasıl doğarsanız doğun yani İslâm fitratında doğsanız bile, aile çevreniz, sosyal çevreniz sizi başka bir dünyaya, başka bir evrene sürükleyebiliyor.

Bizim, dine ve aileye yüklediğimiz bu eş anlamların, birbirinin içine geçmiş anlamların bugün önemli ölçüde dönüşüme uğradığını söylemek gerekiyor. Bu bütün dünyada böyledir. Bizde, bir direnç var çünkü bizde sosyal değişim çok da radikal bir noktada gelişmiyor. Çok yavaştan dönüşümü fark ediyoruz ve geriye dönüp baktığımızda gerçekten de eski hikâyelerin, eski yaşadığımız şeylerin bir tarih olduğunu görüyoruz.

Modern dünyaya karşı üstünkörü bir direnç gösteriyoruz ama bu direncin içinde ciddi bir entelektüel veya felsefi çaba olmadığı için öyle kıt kanaat bir dirençle bu sürecin etkilerine karşı dayanmaya çalışıyoruz. İçi doldurulmamış, zenginleştirilmemiş, dinî veya kültürel unsurlarla takviye edilmemiş bir aile yapısını sürdürmeye çalışıyoruz. Yani, bir şekilde tahliyeye açık bir yapılanmadır söz konusu olan. Özellikle, şimdi içinde yaşadığımız aile sistemlerinin üzerine kafa yordüğümüzü sanmıyorum. Çünkü tebliğlerden anladığım kadarıyla, Diyanet İşleri Başkanlığı bu konularda ciddi adım atıyor, aile yapılarına ilişkin birtakım katkılar yapmaya çalışıyor. Bunu çok verimli, çok geliştirici bir adım olarak gördüğümü ifade etmek istiyorum.

Şimdi, Türkiye gibi referans dünyası önemli ölçüde İslâm’la bütünleşmiş bir ülkede aile yapıları çözülmüşse, Avrupa gibi iki kültür, üç kültür, farklı kültürler arasında yaşamak durumunda kalmış Türkler için aile nasıl bir sonuç yaratabilir diye düşündüğümüz takdirde, sorun daha da tehlikeli bir noktaya, daha gerilimli bir alana taşınıyor. Bu tür noktalarda yani gerilimin çok üst noktaya ulaştığı noktalarda da şaşırtıcı bir içe kapalılık, şaşırtıcı bir şekilde elde avuçta ne varsa onu koruma, ona kutsallık atfetme, Türkiye’den bagajımızda ne getirdiysek onu yüceltme ve onlar üzerinde gereksiz, bazen çok ısrarcı, bazen çok saçma sayılabilecek dirençler göstermek mümkün olabiliyor. Bu taşıdığımız şeylere, kültürel bakiyeye buna bagaj diyenler de var, gösterdiğimiz inatçı bir bağlılık da, modern dünya karşısında bizi yenilgiye uğrattıyor. Çünkü bütün bunları

asrın idrakiyle açıklayamıyoruz, bu idrak dünyasıyla savunamıyoruz. Güncelleştirilmemiş bilgiler ve davranış kalıpları bizim için sonunda bir yüke dönüşebiliyor. Bu taşıdığımız şeylerle içinde yaşadığımız dünya arasında ciddi bir bağlantı kuramıyoruz.

İşte bu, sanayi toplumunun ve modernleşme sürecinin taleplerine karşı kendisini güncelleyememiş olan bir geleneğin içine düştüğü aczdir. Bu konuda da bizim kendi içimizde yaşadığımız travmalar var. Her şey bizim günahımız değil tabii ki yani aile yapısının zorunlu tabiatı, bugüne kadar gelen, taşınan hikâyeler, yaşadığımız zaafılar... Bunların hepsi sadece bizim günahımız değil.

Bu ülke de çok ciddi anlamda toplumsal bir değişim yaşıyor. Önemli ölçüde köklü bir Batılılaşma deneyiminden geçiyor. Modernleşmeyi eksik bir şekilde kavradık, kendimize özgü ucube bir modernlik anlayışı ürettik ve bütün bunlarla da böyle bir marifete ulaştık. Kabul etmek gerekir ki bu da bizim hesabımızdır, dolayısıyla suçu da her zaman şeytanda aramamak gerekir. Bu suç bizim yaşadığımız deneyimlerle kalıcılaştırmıştır.

Avrupa'daki Türkler, kronolojiyi takip edecek olursak, ilginç bir şey, bu kronolojiyi açığa çıkarmaya çalışırken fark ettim, bunların tarihi, ayrı yapıların tarihi gibi bir şey. Ben şimdi okuyunca siz de hemen ve kolayca fark edeceksiniz, önce bekârlıkla başlıyor göç haritası ve gidenler bekâr olarak gidiyorlar, sonra bunlar, zorunlu bir şekilde pansiyon yapılanmasına geçiyorlar. Arkasından aile birleşimleri var, eşler Avrupa'ya getiriliyor. Bunu kültürel donanımı güçlendirmek, takviye etmek için transfer edilen ithal damatlar ve ithal gelinler de izliyor. Fransızlar buna bagaj evliliği diyorlar, yani bagajda getirilen evlilik.

Bagaj evlilik demelerinin sebebi de şu: Bu kavram antropolojide kullandığımız "kültürel bagaj" kavramına çok iyi bir karşılık üretiyor aslında. Çünkü o gelenlere deniyor ki "gelin ve bize kaybettiğimiz, her geçen gün kan kaybeden, zayıflayan kültürümüzü kurtarın". "Siz hijyenik varlığınızla kuruyan hayat damarlarımızı canlandırın". Böylece gelen damat ve gelinler bizi biraz daha takviye edecek ve biz biraz daha geciktireceğiz ölümümüzü. Böyle bir şey. Daha sonra da, bu ithal damat ve gelinlere karşı uygulanan, eşi benzeri görülmemiş baskılar. Sonuçta tek tek her birine dünyayı zehir eden bir kuşatma.

Avrupa Birliğinde yaşayanlar, hocam hatırlıyorum siz orada çalıştınız, Avrupa'da özellikle ithal damatlar ve ithal gelinlerin dünyalarının ne hale geldiğini herhalde orada yaşayan arkadaşlarımız bilirler. İyi niyetli bir çabadır, Türkiye'den kültürü takviye etmek, sağlam, saf bir İslam transferini, Türk kültürünü oraya taşımak gibi bir niyet gözlenmektedir. Ama genellikle hayatları çok karanlıktır.

Basit bir yerde yaşamıyoruz, Avrupa'da yaşıyoruz ve Avrupa'da şu andaki mevcut durumunu, bin yıllara varan bir süreklilik içerisinde gerçekleştirmiş. Yeni bir süreç ve bu sürecin her birinin bedeli ödenmiş bir durumdadır. Yani Avrupa bugünkü mevcut duruma, öyle birdenbire, 1923'te bizim yaşadığımız gibi gelmedi. Onlar çok uzun sa-

vaşlar, çok uzun çekişmeler ve devrimler içerisinde bugünkü sürece geldiler. Dolayısıyla, bu süreç sindirilmiş, içselleştirilmiş, sahiplenilmiş bir süreç olduğu için, asimilasyona da çok uygun bir süreç. Eğer bir toplum kendi donanımlarına çok sahip olmuştusa dışarıdan geleni yutar, dışarıdan gelenin dirençlerini kırmaya çalışır ve kendine benzetmeye çalışır. Bugün de Avrupa'da özellikle Türklerin entegrasyon ve asimilasyon bağlamında yaşadıkları sorunlar üç aşağı beş yukarı, nasıl direneceğiz, nasıl onlara karşı kendi kültürümüzü ve kimliğimizi koruyacağız sorularıyla şekillenmektedir.

Bunun için sığınacağımız üç tane ana damar var. Bunlardan birisi, din olarak İslâm. İkincisi, dil olarak Türkçe. Üçüncüsü de mekân olarak aile. Başka sığınacağımız bir şey yoktur Avrupa'da ve bu üçü de son zamanlarda, özellikle son on yıl içerisinde önemli ölçüde bir güç kaybına ve zayıflamaya maruz kalmıştır.

Mesela İslâm, Türkiye'den taşıdığımız İslâm artık Avrupa değerleri içerisinde kifayetsiz bir durumda sürüklenmektedir. Bunun İslâm'la bir alakası yok, bizim yorumlarımızla alakası var. Yani içinde yaşadığımız ülkenin, dünyamızın sorunları, beklentileri karşısında İslâm yeterince takviye edilmemiştir. İslâm bilginleri veya âlimler, Avrupa koşullarında bir yaşama sistemini besleyecek İslâm için çaba göstermekten henüz mahrumdurlar. Genellikle ben etik üzerinde çalıştığım için Diyanet yurt dışı hizmetleri, benim bildiğim kadarıyla yurt dışında Diyanet, yurt dışındaki Türkleri önemli ölçüde dondurmak ve aynı kimlikleri içinde tutmak için çalışıyor. Yani bizim bütün çabamız, Türkleri o mevcut halleriyle, Türkiye'den gönderdiğimiz halleriyle korumaya çalışmak. İşte, etli ekmeğe hoşlanacak, kuru fasulye... Bayram Namazına gidecek. Arada sırada çekecek ama dengeli Türk Müslümanı olacak, zorlarsanız Tekirdağ Müslümanı, Trakya Müslümanı olacak. Fakat bugün bu bile esaslı ölçüde aşılmaya başlıyor. Çünkü orada insanlar eğitimle ve içinde yaşadığı ülkenin kimlik sorunlarıyla yüzleştikleri zaman kendi kimliklerine bürünüyorlar. Kendi kimliklerini hangi referans setleriyle inşa edecekler asıl problem bu. Geriye döndükleri zaman, anneanneleri, babaannelerinin, dedelerinin ürettikleri bilgi sistemleri maalesef, kendi komplekslerini aşmalarına yeterince bir yol vermiyor.

Üç dakikam mı kaldı?

Bu böyle devam edecek.

Peki, teşekkür ederim. (Alkışlar).

BAŞKAN – Ben mahcup oldum, kullanabilirdiniz üç dakikayı.

Peki, teşekkür ederim, sağ olun.

Aynı hassasiyeti bundan sonraki arkadaşarımdan da bekliyorum.

Efendim, şimdi sıra, Farklı İnanç Mensuplarının Evlilikleri isimli sunumunu yapmak üzere, hocamız Prof. Dr. Sayın Mehmet Erdoğan'da.

Hocam, buyurun.

MÜSLÜMAN BİR HANIMIN GAYRİMÜSLİM BİR ERKEK İLE EVLİLİĞİ

Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN

1. Genel Olarak Evlilik:

Bir erkekle bir kadının karı- koca olarak birlikte olma, bir araya gelme, hayatı birlikte yaşama amacıyla kurdukları ilişkiye “evlilik” adı verilmektedir.

İlk insan Hz. Âdem idi. Havva ise -yaygın inanca göre- ondan yaratılmıştı. Yani aralarında bir anlamda cüziyet ilişkisi⁶³⁶ vardı. Bu durum onların birbirine eş olmasına engel olmadı. Çünkü bunda zaruret vardı.

Sonra her batında (Şit hariç⁶³⁷) biri erkek biri dişi olmak üzere yirmi kez ikiz çocukları oldu. Bu kez farklı batınlardan olmak kaydı ile kardeşler arasında evlilik de meşru oldu. Çünkü buna da ihtiyaç vardı. Sonra insan soyu çoğaldı ve artık evlilikler yakın akrabalar arasında yapılmaz oldu. Üstsoy ve altsoy ile kardeşler arasında, amca, dayı, hala ve teyze ile yeğenleri arasında bulunan yakınlık evlenme engeli sayıldı.

Bununla birlikte kardeşler arasında hâlâ evlenmeyi meşru görenler olabiliyordu. Kadının komüne ait olduğu uygulamalara da rastlanabiliyordu. Cahiliye dönemine has kadını aşağılayıcı uygulamalar vardı⁶³⁸. Keza günümüzde bazı Batı ülkelerinde eşcinsel

⁶³⁶ Fıkıh kitaplarımızda cüziyet ilişkisinin haramlık sebebi olduğu anlatılır. bkz. Hidaye, I, 192.

⁶³⁷ حاشية البجيرمي على المنهاج - (ج 12 / ص 102) (قوله شيبث) وهو ولد آدم لصليبه وكان أجمل أولاده وأفضلهم وأشبههم بآبيه وأحبهم إليه ووصيته وخليفته، ولدته أمه في بطن وحده وعمره ستعمائة سنة، وهو الذي تنتهي إليه الأنساب كما قاله الذميري اهـ، صحيح البخاري - (ج 16 / ص 86) عروة بن الربير أن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم أخبرته أن النكاح في الجاهلية كان على أربعة أنحاء فنكاح منها نكاح الناس اليوم يخطب الرجل إلى الرجل وليته أو ابنته فيصدقها ثم ينكحها ونكاح آخر كان الرجل يقول لامرأته إذا طهرت من طمثها أرسلني إلى فلان فاستنضعي منه ويعتزلها زوجها ولا يمسيها أبدا حتى يتبين حملها من ذلك الرجل الذي تستنضغ منه فإذا تبين حملها أصابها زوجها إذا أحب وإنما يفعل ذلك رغبة في نجابة الولد فكان هذا النكاح نكاح الاستنضاع ونكاح آخر يجتمع الرهط ما دون العشرة فيدخلون على المرأة كلهم يصيبها فإذا حملت ووضعتم ومز عليها لئال بعد أن تضع حملها أرسلت إليهم فلم يستطع رجل منهم أن يمتنع حتى يجتمعوا عندها تقول لهم قد عرفتم الذي كان من أمركم وقد ولدت فهو ابنك يا فلان تسمي من أحببت باسمه فيلحق به ولدها لا يستطيع أن يمتنع به الرجل ونكاح الرابع يجتمع الناس الكثير فيدخلون على المرأة لا تمتنع ممن جاءها وهن البنات كن ينصبن على أبوابهن زيات تكون علما فمن أرادهن دخل عليهن فإذا حملت إحداهن ووضعتم حملها جمعوا لها ودعوا لهم القافة ثم ألحقوا ولدها بالذي يرؤن قالتا به ودعي ابنة لا يمتنع من ذلك فلما بعث محمد صلى الله عليه وسلم بالحق هدم نكاح الجاهلية كله إلا نكاح الناس اليوم

ler arasında da evlenme yasal hale getirilmiş bulunuyor. Bu gibi aşırılıkların bir sapma olduğunu kabul ediyoruz⁶³⁹.

Başka cinslerle de evlenmenin -farz-ı muhal- caiz olmadığı belirtilir.⁶⁴⁰

Geneli itibariyle bütün insanlığın evlilik kurumuna sahip olduğunu biliyoruz. Yaygın şekliyle evliliğin bir erkek ile bir kadın arasında kurulan bir ilişki biçimi olduğunu da görüyoruz. Bununla birlikte bu ilişkinin mutlak olmadığını, bazı kayıtlamalar altına alındığını biliyoruz. Değişik evlenme engellerinin bulunduğunu görüyoruz. Kast sistemlerinde kişinin ancak kendi kastına mensup biriyle evlenebilmesi, Batı aristokrasisinde Kral oğlunun ancak bir başka kral kızıyla evlenebilmesi, bazı kabilelerde iç evlenme yasağının kardeş çocuklarını, bazen tüm kabile üyelerini de kapsayacak şekilde geniş tutulması gibi.

Günümüzde bu tür evlenme engellerinin hukuk sistemlerine de dahil edildiğini görüyoruz.⁶⁴¹

2. Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta evlilik kurumuna bakış

المهذب - (ج 2 / ص 269) يحرم إتيان المرأة المرأة لما روى أبو موسى (الأشرعى) أن النبي صلى الله عليه وسلم قال إذا أتت المرأة المرأة فهما زانيتان... ويحرم إتيان البهيمة لقوله عز وجل { والذين هم لفروجهم حافظون إلا على أزواجهم أو ما ملكت أيمانهم فإنهم غير ملومين }
 640 حاشية الجمل - (ج 16 / ص 490) (بَابُ مَا يُحْرَمُ مِنَ النِّكَاحِ) ... فَلَا يُجُوزُ لِلأَدْمِيِّ نِكَاحُ جَنَيْبَةٍ كَمَا أَقْنَى بِهِ ابْنُ يُرَيْسَ وَابْنُ عَبْدِ السَّلَامِ لَكِنْ جَوَزهُ الْقَوْلِيُّ

⁶⁴¹ Evlenme engelleri Medeni kanunda şu şekilde düzenlenmiştir:

B. Evlenme engelleri

I. Hısımlık

Madde 129.- Aşağıdaki kimseler arasında evlenme yasaktır:

1. Üstsoy ile altsoy arasında; kardeşler arasında; amca, dayı, hala ve teyze ile yeğenleri arasında,
2. Kayın hısımlığı meydana getirmiş olan evlilik sona ermiş olsa bile, eşlerden biri ile diğerinin üstsoy veya altsoy arasında,
3. Evlât edinen ile evlâtlığın veya bunlardan biri ile diğerinin altsoy ve eşi arasında.

II. Önceki evlilik

1. Sona erdiğinin ispatı a. Genel olarak

Madde 130.- Yeniden evlenmek isteyen kimse, önceki evliliğinin sona ermiş olduğunu ispat etmek zorundadır.

b. Gaiplik durumunda

Madde 131.- Gaipliğine karar verilen kişinin eşi, mahkemece evliliğinin feshine karar verilmedikçe yeniden evlenemez. Kaybolanın eşi evliliğinin feshini, gaiplik başvurusuyla birlikte veya ayrıca açacağı bir dava ile isteyebilir. Aynı bir dava ile evliliğinin feshi, davacının yerleşim yeri mahkemesinden istenir.

2. Kadın için bekleme süresi

Madde 132.- Evlilik sona ermişse, kadın, evliliğinin sona ermesinden başlayarak üçyüz gün geçmedikçe evlenemez.

Doğurmakla süre biter. Kadının önceki evliliğinden gebe olmadığına anlaşılması veya evliliği sona eren eşlerin yeniden birbiriyle evlenmek istemeleri hâllerinde mahkeme bu süreyi kaldırır.

III. Akıl hastalığı

Madde 133.- Akıl hastaları, evlenmelerinde tıbbi sakınca bulunmadığı resmi sağlık kurulu raporuyla anlaşılmadıkça evlenemezler.

Yahudilik din farklılığını bir evlenme engeli kabul eder (*Kitab-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit)* İstanbul, 1996, Tesniye,7/3; Ezra, 10/10-11). Bu yüzden yahudiler kendilerinden başkası ile evlenme konusunda titiz davranmakta ve Babil sürgününden sonra bazı tavizler verilmiş olsa da yabancılara kız vermemektedirler. (Erdem, Mustafa, “Dinler ve Aile”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, 1991, I, 343) Bununla beraber böyle bir evlenme olursa doğacak çocuğun yahudi dini kurallarına göre yetiştirilmesi şart koşulmaktadır. Kısaca, uzun bir deneme devresinden sonra bazı gayelerin gerçekleşmesi için başka din mensuplarıyla evlenmeye müsamaha gösterilmiştir. (Tümer, Günay, Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1993, s. 229)

Hıristiyanlıkta da din farklılığı evlenme engeli olarak kabul edilmiştir. Kilise XII. asırda hıristiyanlarla hıristiyan olmayanların evliliğini hükümsüz saymıştır. Roma İmparatorluğu kanunları ise hıristiyanlarla musevilerin evlenmesini kesin olarak yasaklamıştı. Daha IV. asırdan itibaren mahalli konsiller hıristiyanlarla hıristiyan olmayanların evlenmelerini yasaklayan birçok kararlar aldılar. Hatta bazı metinler hıristiyanlığın muhtelif mezhepleri arasında da evlenme yasağını kabul etmektedir. Hıristiyanlıkta evlenme Kilise, İsa ve Tanrı'nın meydana getirdiği birliği temsil eder. Oysa Hıristiyan olmayan kimselerin evlenmesi böyle bir netice doğurmaz. (Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya, 1988, s. 111)⁶⁴²

3. İslâm'ın Evlilik Kurumuna Bakışı

İslâm'ın temel kaynaklarına baktığımızda evliliğe iki farklı bakışın olduğunu söyleyebiliriz.

3.1. İnanan inanmayan ayırımına gidilmeksizin insanlığın genel kabulü doğrultusunda yapılan bakış: Buna göre evlilik adı altında bir arada yaşayan erkek ve kadını Kur'an ve Hz. Peygamber evli kabul etmektedir. Buna delil olarak şu hususlar sayılabilir:

Kur'an-ı Kerim Ebû Leheb'in karısı için “*imra'etuhû= kadını*” kelimesini kullanmaktadır.

Firavun'un karısından “*İmraetu Fir'avne*”, Yusuf peygamber zamanındaki Mısır azizinin eşinden “*imraetu'l-Aziz*” diye söz etmektedir⁶⁴³.

Sahabenin büyük çoğunluğu İslâm öncesi şirk halinde iken yapılan nikâhlar sonucu doğmuşlardır ve onlar babalarına nispet edilerek anılmışlardır.

⁶⁴² Acar, H. İbrahim, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 17, Erzurum 2002, s. 5-6.

⁶⁴³ وَقَالَ بِنُورَةٍ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَةٌ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (30) [يوسف/30-23]

وَقَالَتْ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ قُرَّةُ عَيْنٍ لِي وَلَكْ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (9) [التقصص/6-13]

صَتْرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَةٌ نُوحَ وَامْرَأَةٌ لُوطُ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاعِيَيْنِ (10) وَصَتْرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَةٌ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (11) وَمَرْيَمَ ابْنَتْ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقْتَ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُنْتِ مِنَ الْغَابِيَاتِ (12) [التحریم/8-12]

Hız. Peygamber müşrik iken Müslüman olan hiçbir kimseye nikâhını yenilemesini emretmemiştir. Eğer kâfirlerin nikâhı batıl olsaydı o zaman onlara nikâhlarını yenilemelerini emretmesi gerekirdi.

Hız. Peygamber zina eden iki yahudiyi recmetmiştir⁶⁴⁴. Eğer onların nikâhları fasit olsaydı, fasit nikâh kişiyi muhsan kılmayacağı için recmetmemesi gerekirdi.

Hız. Peygamber Müslüman olduğunda nikâhı altında dörtten fazla kadın olan kimseye onlardan dördünü tutmasını ve diğerlerinden ayrılmasını emretmiştir. Keza iki kız kardeşle evli olandan da birisini tutup diğerinden ayrılmasını istemiştir⁶⁴⁵. Eğer şirk halinde kıyılan bu nikâhlar sahit ve sabit olmasaydı o zaman böyle bir talepte bulunması anlamsız olurdu.

Böyle bir nikâhın batıl sayılması başta Hız. Peygamber olmak üzere İslâm öncesinde doğan herkesin nikâhsız doğduğu iddiası taşır. Hız. Peygamber oysa kendisinin nikâh üzere doğduğunu bir iftihar vesilesi olmak üzere şöyle ifade etmiştir: “*Ben sifahtan değil nikâhtan doğdum*”⁶⁴⁶

Bu husus tahlil konusunda da tartışılmış ve Müslüman birinin üç talakla boşamış olduğu zimmî bir kadını, zimmî bir erkeğin nikâhlanması ve ardından boşaması halinde o kadının Müslüman kocaya yeniden helal olabilmesi için bu evliliğin tahlil için gerekli şartları taşıyan evlilik sayılıp sayılmayacağı konusunda “evliliğin gerçekliğini küfrün ortadan kaldırmayacağı” esasını benimsenmiştir. Ayrıca bu ikinci evlilik sebebiyle sabit olan mehir, nesep, nafaka, iddet gibi hükümler de bu birlikteliğin şer’ân muteber nikâh sayıldığını gösterir, denilmektedir⁶⁴⁷.

Keza böyle bir evlilik içinde doğan çocukların ebeveynlerine mirasçı olacakları esas olarak kabul edilmiştir.

Evlilik engelleri dışında İslâm nikâhı için sıhhat şartı olarak aranan hususlar bulunmadan yapılmış olan evliliklerin de, o kişilerin daha sonra Müslüman olmaları halinde fesat ya da butlanına hüküm verilmemiş, bu tür evlilikler normal olarak devam etmiştir.⁶⁴⁸

İslâm fıkhı Müslümanlardan gayri bütün din sahiplerini aynı millettten kabul eder ve onların birbirleriyle evlenmelerinde bir engel görmez⁶⁴⁹. Buna göre Hıristiyan, Ya-

⁶⁴⁴İbn Sinan bin Mağne - (C 7 / 7 v 455) عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجِمَ يَهُودِيَيْنِ أَنَا فِيمَنْ رَجِمَهُمَا فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ وَإِنَّهُ يَسْتُرُهَا مِنْ الْحَجَارَةِ
⁶⁴⁵İbn Sinan bin Mağne - (C 6 / 6 v 164) (قَالَ وَهَبُ الْأَسَدِيُّ قَالَ أَسْلَمْتُ وَعِنْدِي ثَمَانُ نِسْوَةٍ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَرِ مِنْهُنَّ أَرْبَعًا

Sifn Abi Dâud - (C 6 / 6 v 165) عَنْ الصَّحَّاحِ بْنِ قَيْرُورٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَسْلَمْتُ وَتَحْتِي أَخْدَانٌ قَالَ طَلَّقْ أَيْتَهُمَا شَيْئًا
⁶⁴⁶إتحاف الخيرة المهرة - (C 7 / 7 v 7) (عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : خَرَجْتُ مِنْ نِكَاحٍ ، وَلَمْ أَخْرُجْ مِنْ سِفَاحٍ مِنْ لَدُنْ أَدَمَ إِلَى أَنْ وُلِدْتَنِي أَبِي وَأُمِّي ، لَمْ يُصِيبْنِي مِنْ سِفَاحِ الْجَاهِلِيَّةِ شَيْءٌ .

المعجم الأوسط - (C 5 / 5 v 80) (ان النبي صلى الله عليه و سلم قال خرجت من نكاح ولم اخرج من سفاح من لدن آدم إلى أن ولدني ابي وامى

⁶⁴⁷İbn Kayyim, Ahkâmu ehli'zimme, II, 614, 640

⁶⁴⁸اللباب في شرح الكتاب - (C 1 / 1 v 261) وإن تزوج الكافر بغير شهود أو في عدة كافر، وذلك في دينهم جائز، ثم أسلما أفرا عليه وإذا تزوج المجوسى أمه أو ابنته ثم أسلما فرق بينهما

⁶⁴⁹وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ [73] [الأنفال]

hudi ve Mecusi gibi farklı dinden olanların birbirleri ile evlenmesinde bir engel görülmez. Bunlar, İslâm içindeki farklı mezhep mensuplarının birbirleri ile evlenmeleri gibi kabul edilir. Çünkü küfür, ne kadar çok farklı şekillerde de olsa hepsi tek bir millet sayılır.

3.2. İslâm'ın Kendi Müntesipleri Arasında Olan Evliliğe Bakışı:

İslâm kendi müntesipleri arasındaki ilişkilere daha farklı bir gözle bakar. Bütün müminler kardeşirler⁶⁵⁰ ve birbirlerinin velisidirler⁶⁵¹. Müminlerin bu birliğini ancak mümin olanlar temsil edebilir ve bu anlamda aralarında bir fark yoktur. Müslüman olmayanların onların aleyhine olabilecek bir konumları kabul edilemez⁶⁵². Buradan hareketle Müslüman olmayan bir kimsenin müslümana velilik etmesi, onun aleyhine şahitlik etmesi, ona mirasçı olması gibi bir takım hükümler kabul edilemez görülmüş-tür⁶⁵³.

Bu bakış açısıyla İslâm, Müslümanların kendi aralarında birbirleriyle evliliğine büyük önem atfeder. Bu konuda sonradan Müslüman olmuş kimselerin evliliğine baktığı nazardan daha dikkatli bir bakış sergiler ve sıkı şartlar arar⁶⁵⁴. En başta evlenme engellerini belirlerken inanç farklılığını dikkate alır. Geleneğe göre Müslümanların ancak kendi aralarında evlenebilecekleri ilke olarak kabul edilir. Bununla birlikte Müslüman erkeğin ehl-i kitaptan olmak kaydı ile başka din mensubu kadınlarla da evlenebileceği istisnai olarak tecviz edilir.

Şimdi bu konu üzerinde ayrıntılı olarak duralım:

Müslümanın Müslüman ile evlenmesinde evlenme engellerinin bulunmaması halinde aranan bazı şartlar vardır:

1. İn'ikad şartları: Nikâh akdinin kuruluşunun kendisine bağlı olduğu temel unsurlardır. Bunlar: i. Evlenme ehliyetini haiz tarafların (erkek ve kadın) bulunması, ii. Ev-

فتح القدير لكمال بن الهمام - (ج 6 / ص 398) تَجَوَّرَ الْمُنَاكِحَةُ بَيْنَ الْيَهُودِ وَالتَّنَازَرَى وَالمَجُوسِ بِمَعْنَى تَرَوَّجَ الْيَهُودِيُّ نَصْرَانِيَّةً أَوْ مَجُوسِيَّةً وَالمَجُوسِيُّ يَهُودِيَّةً أَوْ نَصْرَانِيَّةً لِأَنَّهُمْ أَهْلُ مِلَّةٍ وَاحِدَةٍ مِنْ حَيْثُ الْكُفْرُ وَإِنْ ائْتَلَفَتْ بَعْضُهُمْ ، فَتَجَوَّرَ مُنَاكِحَةُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا كَأَهْلِ الْمَذَاهِبِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ .⁶⁵⁰ [إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ (10) [الحجرات]

⁶⁵¹ الْمُؤْمِنُونَ وَالمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ (71) [التوبة]

صحيح البخاري - (ج 10 / ص 448) وَذِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ وَاحِدَةٌ يَسْعَى بِهَا أَذْنَاؤُهُمْ

Kâfirlerin müminler üzerinde velayet yetkileri olamaz. Ayrıca bkz. el-Mâide 5/ 51; Âl-i İmran 3/ 28; el-En'am 6/ 156

⁶⁵² وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا (141) [النساء]

جامع الأصول في أحاديث الرسول - (ج 9 / ص 604) 7381: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم- : «الإسلام [يعلو] ولا يُعلى ، و يزيد ولا يُنقص».

⁶⁵³ الاختيار لتعليل المختار - (ج 2 / ص 160) (قال : وتقبل شهادة أهل الذمة بعضهم على بعض) لأن الشهادة من باب الولاية ، وهم أهل الولاية

بعضهم على بعض ، ولهذا قلنا لا تقبل شهادتهم على المسلم لعدم ولايتهم عليه وفسقه من حيث الإعتقاد

الجوهرية النيرة - (ج 3 / ص 480) قَوْلُهُ (وَلَا يَتَعَدَّى نِكَاحُ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا بِحَضُورِ شَاهِدَيْنِ خَرَّيْنِ مُسْلِمَيْنِ بَالِغَيْنِ عَاقِلَيْنِ)... وَلَا يَدْ مِنْ ائْتِبَارِ الْإِسْلَامِ فِي ائْتِكْحَةِ الْمُسْلِمِينَ لِأَنَّهُ لَا شَهَادَةَ لِلْكَافِرِ عَلَى الْمُسْلِمِ لِأَنَّ الْكَافِرَ لَا يَلِي النِّكَاحَ عَلَى ائْتِنْتِهِ الْمُسْلِمَةَ فَلَا يَكُونُ شَاهِدًا فِي مِثْلِهِ

صحيح البخاري - (ج 7 / ص 21) عَنْ ائْتَامَةَ بِنِ زَيْدِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلَا الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ

⁶⁵⁴ العناية شرح الهداية - (ج 5 / ص 108) ... لِأَنَّ الْبِقَاءَ ائْتِهْلَ مِنَ الْاِئْتِبَاءِ فَكَمْ مِنْ شَيْءٍ يُتَحَقَّلُ فِي النِّكَاحِ خَالَةَ الْبِقَاءِ وَإِنْ لَمْ يُتَحَقَّلْ فِي الْاِئْتِبَاءِ ، أَلَا تَرَى أَنَّ الْمُنْكَوحَةَ إِذَا وَطِئَتْ بِشَبِيْهَةِ ائْتَعْتَدَ لَهُ وَتَبَقَّى مُنْكَوحَةً ؟ وَلَا يَجُوزُ نِكَاحُ الْمُعْتَدَّةِ مِنْ وَطْءِ شَبِيْهَةِ ائْتِبَاءِ .

lenme engellerinin bulunmaması⁶⁵⁵, iii. İcab ve kabulün yani evlilik akdinin kurulabilmesi için gerekli irade beyanının bulunması şartlarıdır.

2.Evlenme akdinin geçerlilik (sıhhat) şartları: i. Şahitlerin bulunması ve aleniyet kazandırılması, ii. Evlilikte rıza ve ihtiyarın bulunması.

3.Evlenme akdinin yürürlük (nefâz) şartları: Tarafların veya velilerin onaylarının alınması.

4.Bağlayıcılık (lüzum) şartı: Eşler arasında denklığın bulunması ve evliliğin fiilen başlangıcını önleyici ve devamını engelleyici sağlık sorunlarının bulunmaması.

3.3. Müslümanların Müslüman Olmayanlarla Evliliği

Müslümanların müslüman olmayanlarla evliliğinin ideal görülmeceği açıktır. Çünkü nikâhın mutlu bir evliliğe dönüşebilmesi için eşler arasında her alanda bir denklik ve uyumun olması önemli bir etken görülür. O yüzden, dinin genel ilkelerine rağmen kefâet (denklik) başlığı altında erkeğin kadına belli şartlarda denk ya da daha üstün olması şartı aranır. Uyum için de esasen bu gereklidir. Evlenmek isteyen kişilere büyüklerin bu türden tavsiyeleri yerinde sayılır. Ancak bunun katı bir hukuk kuralı olması sorunlar da yaratabilir. O açıdan da üzerinde durulması gerekir.

İdeal bu olmakla birlikte Müslüman birinin Müslüman olmayan biriyle evlenebilmesi tek bir kalemde olumsuzlanmış bir durum değildir. Bunu şu alt başlıkla altında ele almak mümkündür:

3.3.1. Müslüman Erkeğin Müşrik Bir Kadınla Evlenmesi:

Müslüman erkeğin müşrik bir kadınla evlenmesi açık bir şekilde yasaklanmıştır. Bu konuda deliller şunlardır:

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَلَئِمَّةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكَحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْزُورَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan (müşrik) kadınlarla evlenmeyin. Allah’a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü’min bir cariye Allah’a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle, kadın-

⁶⁵⁵ İslâm fıkhnına göre evlilik engelleri şunlardır: I. Devamlı evlenme engelleri: 1. Kan hısımlığı: Bunlar üstsoy, altsoy, kardeşler ve kardeş çocukları, amca-hala ve dayı-teyzeden oluşur. 2. Evlilik hısımlığı: Bu kısımda üstsoy ve altsoy eşleri, kayın valide ve nineler, üvey kızlar bulunur. 3. Süt emzirmeden doğan hısımlık. II. Geçici evlenme engelleri: 1. Din farkı, 2. Üç kere boşama, 3. İddet bekleme zorunluluğu, 4. Çok eşliliğe bağlı evlilik engeli, 5. Nikâhlı eşin kız kardeş, hala ve teyzesi ile aynı anda evli olma. (Evlenme engelleri için bk. Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, Konya 2002, s. 33-36. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslâmiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, 1985, II, 106; Dağcı, Şamil, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1999, XXXIX, 175- 232, Ankara, 2000, XLI,137-193; Karataş Çınar, Hafize, *İslâm Hukukunda ve Medeni Kanunda Evlenme Engelleri*, MÜSBE. Y.L.Tezi; İstanbul 2008, Acar, H. İbrahim, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 17, Erzurum 2002)

larnızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de; iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler” (Bakara 2/221)

Bu ayet müşrik olan erkek ve kadınlarla evlenilemeyeceğini belirtmektedir. Müşrik, Allah'ı kısmen yaratıcı olarak tanısa bile O'nu değerler dünyasında bir Rab olarak görmez. Hayatını heva ve hevesleri doğrultusunda (cahiliye gidişatı biçiminde) yaşamayı esas kabul eder. Onun hayatına yön veren değerler ve bilgi kaynakları arasında vahiy bulunmaz. Bu itibarla inancının esasını vahiy oluşturan, tevhidin ikinci ayağı olarak Allah'ı mülkünde yegâne buyruk sahibi görmeyi en belirleyici inanç olarak kabul eden birisi arasında asgari de olsa bir ortak nokta bulunamaz. Bu tabii evliliğe salt cinsel ihtiyaçların giderildiği bir kurum olmanın ötesinde değer atfetme ile ilişkin bir sonuçtur. Evlilik, inşa edilecek en hayırlı ümmetin nüvesi olarak kurucu birimdir. Elbette bu birimin kurucu ilkelerinin asgari de olsa inanç düzeyinde bir ortak payda üzerine oturuyor olması esas olmalıdır.

İkinci bir delil de Mümtehine 60/10 ayetidir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاْمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَأَتَوْهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تُنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكُوفِرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكَمُ حُكْمُ اللَّهِ بِحُكْمٍ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar kâfirlere helâl değillerdir. Kâfirler de müslüman hanımlara helâl olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmeniz size bir günah yoktur. **Müşrik karılarınızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.)** Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir” (Mümtehine 60/10)

Rivayete göre bu ayet inince Hz. Ömer, Mekke'deki müşrik olan iki zevcesini boşamıştır⁶⁵⁶.

İslâm bilginleri müşrik kadınlarla evliliği caiz görmedikleri gibi, bir Müslüman erkeğin milk-i yemin ile de olsa müşrik bir kadınla cinsel ilişkide bulunmasını da caiz görmemektedirler. Yani kölelik yolu ile onun rakabesine sahip olma, ondan cinsel yön-

⁶⁵⁶صحيح البخاري - (ج 9 / ص 256) فَطَلَّقَ عُمَرُ بَيِّنَاتٍ امْرَأَتَيْنِ كَانَتَا لَهُ فِي الشَّرْكَ فَتَزَوَّجَ إِحْدَاهُمَا مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ وَالْأُخْرَى صَفْوَانَ بْنَ أُمَيَّةَ

den de yararlanmanın caiz olması için yeterli görülmemektedir⁶⁵⁷. Ancak Saîd b. el-Müseyyeb, Atâ, Tâvus gibi zevat Evtas ve benzeri gazvelerde esir alınan Arap müşrik kadınları ile milk-i yemîne dayalı olarak cinsel ilişkide bulunulması uygulamalarından hareketle bunu caiz görmüşlerdir⁶⁵⁸.

Mecusileri ehl-i kitap kabul etmeyip müşrik sayanlara göre Mecusi kadınla evlilik da aynı şekilde caiz değildir⁶⁵⁹.

3.3.2. Müslüman Bir Erkeğin Ehl-İ Kitap Bir Kadınla Evlenmesi

Müslüman bir erkeğin ehl-i kitap bir kadınla evlenmesinin cevazı konusunda da açık nass bulunmaktadır.

الْيَوْمَ أَجَلَ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ جِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ جِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْأَجْرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü’min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse, bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır.” (el-Maide 4/ 5)

Bu ayette Müslüman erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlenebilmesi için iki şart ileri sürülmektedir: 1. Kadın kitabi olacak yani ilahî kitabı olan semavî bir dine müntesip (Yahudi ya da hıristiyan) olacak. 2. (Muhsan) iffetli olacaktır.

Kadının vahye dayalı bir dine müntesip olması onu, Müslüman bir erkekle evlenmeye ehil kılmıştır. Ayrıca bu durumda kadının erkeğe bir üstünlüğü yoktur. Evlilik için aşgari şart olabilecek ortak payda (vahye dayalı bir dine mensubiyet) mevcuttur, ayrıca İslâm’ın da konumu üstün durumdadır. Yani böyle bir evlilik halinde “el-İslâm ya’lû velâ ya’lâ aleyh” ilkesi zedelenmemektedir.

Bununla birlikte siyaseten bu tür evliliklerin tavsiye edilmediği hatta yer yer yasaklanma eğilimi gösterildiği görülmektedir.

Keza bu tür evliliğin sadece zimmî olan kitabî hanımlar için olduğunu söyleyenler çoğunluğu oluşturmaktadır.⁶⁶⁰

⁶⁵⁷ روضة الطالبين - (ج 8 / ص 270) والأمة الوثنية والمجوسية والمرتدة يحرم فيها كل استمتاع وكذا المشركة والمكاتبه تبيين الحقائق - (ج 5 / ص 257)

قال رحمه الله (والمجوسية والوثنية) أي حرم عليه نكاحهما وكذا لا يجوز وطؤهما بملك اليمين

⁶⁵⁸ تبيين الحقائق - (ج 5 / ص 257) قال رحمه الله (والمجوسية والوثنية) أي حرم عليه نكاحهما وكذا لا يجوز وطؤهما بملك اليمين فتح القدير لكمال بن الهمام - (ج 6 / ص 398) تجوز المناكحة بين اليهود والنصارى والمجوس بمعنى تزوج اليهودي نصرانيه أو مجوسيه والمجوسيه يهوديه أو نصرانيه لأنهم أهل ملة واحدة من حيث الكفر وإن اختلفت نحلهم ، فتجوز مناكحة بعضهم بعضا كأهل المذاهب من المسلمين . وأجاز سعيد بن المسيب وعطاء وطائس وعمر بن دينار وطء المشركة والمجوسية بملك اليمين لورود الإطلاق في سنننا العرب كأوطاس وغيرها وهن مشركات . والمذهب عندنا وعند عامة أهل العلم منع ذلك لقوله تعالى { ولا تنكحوا المشركات } فإما أن يزاد الوطء أو كل منه ومن العقد بناء على أنه مشرك في سباق النبي

⁶⁵⁹ تبيين الحقائق - (ج 5 / ص 257) وقال داود الظاهري وأبو ثور : يجوز تزوج المجوسية برؤى ذلك عن علي بناء على أن المجوس من أهل الكتاب

Bunun ihtiyaca mebni o döneme mahsus bir ruhsat olduğunu, Müslüman hanımların sayısının çoğalmasıyla artık böyle bir ruhsata ihtiyaç kalmadığını dillendirenler olmuştur.⁶⁶¹

Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu iddia eden yahudilerle Hz. İsa'nın Allah olduğuna inanan hıristiyanların müşrik olduğunu kabul eden ve dolayısıyla böyle bir inanca sahip sözde ehli kitap olan kadınlarla evliliğin haram olduğunu söyleyenler olmuştur. Abdullah İbn Ömer, Muhammed İbn Hanefiye ve Zeydiye imamlarından el-Hadi bu görüştedirler⁶⁶². İmamiyye'nin de bunun haram olduğuna kail olduğu belirtilmektedir. İbn Teymiyye de hür Müslüman kadınlar varken onlarla evlenmenin caiz olmadığını belirtmiş ve cevazın bir tür ruhsat kapsamında olduğunu ifade etmiştir⁶⁶³.

Bu düşüncede olanlar, ehl-i kitabın hepsinin bir olmadığını, evlenilmeleri caiz olan kitabi hanımların şu ayetlerde anlatılan ehl-i kitap özellikleri taşıyanlar olduğunu söylerler:

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتَّبِعُونَ آيَاتِ اللَّهِ أَنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ (113) يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ]

“Kitap ehlinin hepsi bir değildir. Onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okuyup duranlar vardır. Bunlar Allah'a ve ahiret gününe inanır, kötülükten men eder, iyiliklere koşarlar. İşte onlar iyilerdendir. (Âl-i İmrân 3/113-114)

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah'a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk göründür.” (Âl-i İmrân 3/199)

Ancak bu inanç şekillerine sahip Yahudi ve Hıristiyanların bizzat Kur'an tarafından müşrik değil kâfir olarak nitelendikleri bilinmektedir⁶⁶⁴. Dolayısıyla hükmün helal-lik açısından mutlaklığı üzerinde bırakılması, ancak siyaseten gerekli hallerde yasaklanması yoluna gidilmesi bizce tercih edilen anlayış olmaktadır.

Uygulamada Hz. Osman, Huzeyle b. el-Yeman, Talha b. Ubeydillah, Ka'b b. Malik gibi bazı sahabelerin ehl-i kitap kadınlarla evlendikleri bilinmektedir⁶⁶⁵.

⁶⁶⁰ Tefsir الرازي - (ج 5 / ص 474) قال سعيد بن المسيب والحسن { والمحصنات من الذين أوثقوا الكتاب { يدخل فيه النميات والحريبات ، فيجوز التزوج بكلهن ، وأكثر الفقهاء على أن ذلك مخصوص بالذمية فقط ، وهذا قول ابن عباس ، فإنه قال : من نساء أهل الكتاب من يحل لنا ، ومنهن من لا يحل لنا

⁶⁶¹ تفسير الرازي - (ج 5 / ص 474) روي عن عطاء أنه قال : إنما رخص الله تعالى في التزوج بالكتابية في ذلك الوقت لأنه كان في المسلمات قلة ، وأما الآن فبين الكثرة العظيمة ، فزالت الحاجة فلا جرم زالت الرخصة

⁶⁶² تفسير الرازي - (ج 5 / ص 474) وكان ابن عمر رضي الله عنهما لا يرى ذلك ويحتج بقوله { وَلَا تَتَّخِذُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا } [البقرة : 221] ويقول : لا أعلم شركاً أعظم من قولها : إن ربها عيسى

⁶⁶³ قرار المجمع الفقهي في زواج المسلمة بغير المسلم 14.03.2006

⁶⁶⁴ لَعَنَ كَفَرُ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثَةٌ ثَلَاثَةٌ (73) [الماندة]

⁶⁶⁵ Acar, H. İbrahim, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 17, Erzurum 2002, s. 11.

Hz. Ömer ile Huzeyfe b. Yeman arasındaki yazışma⁶⁶⁶ da bu konuda alınabilecek siyasi tavra bir örnek olacak mahiyettedir.

3.3.3. Müslüman Kadının Müslüman Olmayan Müşrik veya ehli kitap da olsa bir erkekle evlenmesinin haramlığı konusunda icma olduğu ileri sürülmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla bu konuda en güçlü delil de budur.

Kurtubi şöyle der: “Ümmet, bir müşrikin mümin bir kadına hiçbir surette yanaşmayacağı konusunda icma etmiştir. Çünkü böyle bir fiil İslâm’ı aşagılamak olur”⁶⁶⁷

F. Razi de “Mü’min bir kadının kâfir biri ile (müşrik, kitabî, Mecusi...) evlenmesinin asla helal olmayacağı konusunda herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır” demektedir⁶⁶⁸.

Bu konuda kullanılan deliller ise şunlardır:

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَ وَلَا مَؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَا أُعْجَبُكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan (müşrik) kadınlarla evlenmeyin. Allah’a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü’min bir cariye Allah’a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah’a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de; iman eden bir köle, Allah’a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler” (Bakara 2/221)

Ayette geçen “müşrik(erkek)leri nikâhlamayın” ifadesi “Müslüman bir kadını müşrik biriyle evlendirmeyin” şeklinde yorumlanmaktadır.⁶⁶⁹

Delil olarak kullanılan ikinci ayet şudur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاْمْتَحِنُوهُنَّ إِنَّهُنَّ عَلِمْتُمُوهُنَّ مِنْ مُّؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَأَتَوْهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكُوفِرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكَ حُكْمُ اللَّهِ بِحُكْمِ بَيْنِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Ey iman edenler! Mü’min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar

⁶⁶⁶Müsnif عبد الرزاق - (ج 7 / ص 178) 12676 ان عمر بن الخطاب كتب إلى حذيفة بن اليمان وهو بالكوفة ونكح امرأة من أهل الكتاب فكتب أن فارقه فإنك بأرض المجوس وإني أخشى أن يقول الجاهل قد تزوج صاحب رسول الله - صلى الله عليه وسلم - كافرة - ويجعل الرخصة التي كانت من الله فيتزوجوا نساء المجوس ففارقه

⁶⁶⁷تفسير القرطبي - (ج 3 / ص 72) وأجمعت الأمة على أن المشرك لا يطأ المؤمنة بوجهه، لما في ذلك من الغضاضة على الإسلام.

⁶⁶⁸ et-Tefsîrül-kebir, VI, 64.

⁶⁶⁹تفسير القرطبي - (ج 3 / ص 72) {وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَا أُعْجَبُكُمْ} ... : {وَلَا تَنْكِحُوا} أي لا تزوجوا المسلمة من المشرك.

kâfirlere helâl değillerdir. Kâfirler de müslüman hanımlara helâl olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmeniz size bir günah yoktur. Müşrik karılarımızın nikâhlarına tutunmayın. (Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kâfir kocalarından) isteyin. Kâfirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir” (Mümtehhine 60/11)

Bir başka argüman Müslüman kadın ile gayri Müslim erkek arasında velayet ilişkisinin bulunamayacağı esasıdır. Nitekim İmam Şâfiî şöyle demektedir: “Ayet her ne kadar Müslüman kadının puta tapar Arap müşrik erkeğe haram olduğunu ifade ediyorsa da ehli kitap müşriklerinin erkekleri de aynı şekilde hükme dahildir. Çünkü Müslümanlarla müşrikler arasında velayet bağı koparılmıştır. Bildiğim kadarıyla bu konuda bir ihtilaf da yoktur”.⁶⁷⁰

Çağdaş âlimlerimizden Kardavî'nin de belirttiği gibi evlilik birlikte yaşamının bir sonucu olarak birinin diğerini temsil etmesini, birbirlerinin velisi olmasını, işlerini üstlenmesini ve birbirinden sorumlu olmalarını (velayet ve kavamlık) gerekli kılar. Müslüman bir erkek gayrimüslim kitabî bir kadının velisi olabilir. Bunda bir sakınca görülmez. Buna karşılık gayrimüslim bir erkeğin Müslüman bir kadın üzerinde velayetinin bulunması kabul edilemez: Çünkü Allah şöyle buyurmaktadır: وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا “Allah, mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir” (Nisa 4/141)

Diğer taraftan kadın, konumu itibariyle kocasına itaat edecektir. Evlilik gereği bu onun vazifesidir. Bu durumda kadın Allah'a ve Rasulüne itaat borcunu yerine getiremeyecektir.

Bir diğer argüman ise İslâm'ın konum itibariyle üstün olması gereğinin ileri sürülmesidir. Bu konuda “el-İslâm, ya'lû velâ yu'lâ” şeklinde rivayet edilen hadisler bulunmaktadır. Bu ilkedен hareket eden bazı sahabiler, farklı dinden olanların birbirilerine mirasçı olmaları ilke olarak mümkün değil iken, müslümanı kâfire mirasçı kılabilmişler, aksini ise tecviz etmemişlerdir. Nitekim rivayete göre Muâz'a bir yahudinin mirası meselesi getirilmiş, o da onun Müslüman olan oğlunu kendisine mirasçı kılmıştır. Verdiği hükmü temellendirmek üzere de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şöyle buyurduğunu söylemiştir: “İslâm, üstte olur, onun üzerine başkası geçemez. İslâm artırır eksiltmez”⁶⁷¹.

⁶⁷⁰ أحكام القرآن للشافعي - (ج 1 / ص 189)

قال الشافعي رحمه الله وإن كانت الآية نزلت في تحريم نساء المسلمين على المشركين من مشركي أهل الأوثان يعني قوله عز و لا تتكحوا المشركين حتى يؤمنوا فالمسلمات محرمان على المشركين منهم بالقرآن بكل حال وعلى مشركي أهل الكتاب لقطع الولاية بين المسلمين والمشركين وما لم يختلف الناس فيما علمته

⁶⁷¹ سنن أبي داود - (ج 8 / ص 120) 2524 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي حَكِيمٍ الْوَأَسِطِيِّ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُرَيْدَةَ

Yapılan izahlar arasında en güçlü gerekçe şudur: Müslüman kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi Müslüman bir erkeğin kitabi bir hanımla evlenmesine benzemez. Çünkü Müslüman erkek, kitabi hanımın inançlarına kendi dininin icabı saygı göstermek zorundadır. Çünkü bir Müslüman, kitabi dinlerin de esas itibarıyla hak olduklarına inanmak ve onların kurucularını birer peygamber olarak yüceltmek ve isimlerini saygı ile anmak durumundadır. Oysa tersi durumda hal böyle değildir. Bir Yahudi veya hıristiyan Müslümanlığın hak din olduğunu kabul etmez, onun peygamberini peygamber olarak tanımaz, üstelik de onun bir yalancı vb. olduğuna inanır. Hal böyle olunca da evlenmiş olduğu Müslüman kadının inancına özünde müeyyidesini bulan bir saygı gösteremez. Kişisel olarak koca bunu yapabilse bile aile çevresi bunu yapamaz. Bu da kadının ve dolayısıyla inancının yani Müslümanlığın aşağılanması sonucunu kaçınılmaz olarak doğurur. Böyle bir sonuca ise baştan rıza gösterilemez.

Gayrimüslim koca, Müslüman olan hanımını kendi dinine çağırır, onu kendi yaşıntısına ortak etmek ister. Kadın ise genelde kocasına tabi olur. Bu ise sonuçta onu Müslümanlıktan günbegün uzaklaştırır.

Ebû Hayyân'ın da işaret ettiği gibi böylesi bir evliliğin yasaklanmasının altında yatan sebep aslında şudur: Kâfir ile evlilik İslâm nazarında haram olan şarap içme, domuz eti yeme ve benzeri (maddî ve manevî anlamda) pis olan şeylere bulaşma, çocukların hak dinden uzaklaştırılması gibi sonuçları kaçınılmaz kılar.⁶⁷² Bu yüzden de böyle bir sonuçtan kadını korumak gerekir.

Evlilik her ne kadar bir erkek ile bir kadın arasında olsa da, bunun tüm ümmeti ilgilendiren bir yönü vardır. Bu itibarla İslâm'ın genel çıkarı gözetilmek zorundadır. Gayrimüslim bir kadının Müslüman erkeğe tabi oluşu kabul edilebilir ama aksi durum asla kabul edilemez. Kötü örnek olunamaz.

Denk birini bulamama gibi mazeretler kabul edilemez. Çünkü Müslüman olmayan birinin Müslümana denkliği zaten düşünülemez.

Böyle bir girişim dinin intiharıdır.

Evlilik sonucunda erkeğin Müslüman olmasının ümit edilmesi de böyle bir nikâhı caiz kılamaz. Onun sureta Müslüman olması da yetmez, Müslümanlığında ciddî olduğunun gözlenmesi gerekir. Böyle biri sırf evlenmek için Müslüman olsa ve evlendikten sonra eski dinine dönse, mürted kabul edilir.

Bu tür bir evliliğin yapılması halinde derhal iptali yoluna gidilir. Doğan çocukların nesebi zina mahsulü çocuklar gibi sabit olmaz ve miras cereyan etmez.

أَنَّ أَحْوَيْنَ اخْتَصَمَا إِلَى تَجْبِي بْنِ يَعْمَرَ يَهُودِيٍّ وَمُسْلِمٍ فَوَرَّثَ الْمُسْلِمُ مِنْهُمَا وَقَالَ حَدَّثَنِي أَبُو الْأَسْوَدِ أَنَّ رَجُلًا حَدَّثَهُ أَنَّ مَعَادًا حَدَّثَهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْإِسْلَامُ يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ فَوَرَّثَ الْمُسْلِمُ جَامِعَ الْأَصُولِ فِي أَحَادِيثِ الرَّسُولِ - (ج 9 / ص 604) - 7381 - (د) أَبُو الْأَسْوَدِ النَّوَلِي - رحمه الله - : قال : أُنِّي مَعَادُ بَمِيرَاتِ يَهُودِيٍّ ، فَوَرَّثَهُ ابْنَاهُ لَهُ مُسْلِمًا ، وَقَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : «الْإِسْلَامُ [يَعْلُو وَ] لَا يُغْلَى ، وَ يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ» .⁶⁷² الْبَحْرُ الْمَحِيْطُ - (ج 2 / ص 370) وَفِي هَذِهِ الْآيَةِ تَنْبِيهُ عَلَى الْعَلَةِ الْمَانِعَةِ مِنَ الْمَنَاكَةِ فِي الْكُفْرِ ، لِمَا هُمْ عَلَيْهِ مِنَ الْإِتْيَانِ بِالْمَحْرَمَاتِ مِنْ : الْخَمْرِ وَالْخَنْزِيرِ ، وَالْإِنْغِمَاسِ فِي الْقَانُورَاتِ ، وَتَرْبِيَةِ النَّسْلِ وَسُرْقَةِ الطَّبَاعِ مِنْ طِبَاعِهِمْ ، وَغَيْرِ ذَلِكَ مِمَّا لَا تَعَادُلُ فِيهِ شَهْوَةُ النِّكَاحِ فِي بَعْضِ مَا هُمْ عَلَيْهِ ، وَإِذَا نَظَرَ إِلَى هَذِهِ الْعَلَةِ فِيهِ مَوْجُودَةٌ فِي كُلِّ كَافِرٍ وَكَافِرَةٍ فَتَقْتَضِي الْمَنْعَ مِنَ الْمَنَاكَةِ مَطْلَقًا .

Müslüman bir erkeğin müşrik (dinsiz) bir kadınla evlenmesinin İslâm nazarında gene yasak olması, bu konunun tarafgirlikle izahını geçersiz kılar. Yani ehl-i kitabın “Siz Müslümanlar bu konuda taraflı davranıyor, erkek sizden olunca caiz, kadın sizden olunca caiz değildir” diyorsunuz şeklindeki bir ithamını yersiz hale getirir. Belli ki burada evliliğin devamını mümkün kılıcı, eşler arasında var olması amaçlanan meveddet ve rahmetin mevcudiyeti için asgari de olsa ortak bir zemin arayışı esas olmaktadır. Bu yüzden erkek de olsa kadını inançlarından ötürü aşağılayıcı bir konumda olması halinde evlilik için ona da izin verilmemiş olmaktadır.

el-Meclisü'l-İslâmîyyi li'l-fetvâ, el-Ezheri'ş-Şerîf, el-Mecmau'l-Fıkhî el-İslâmî... gibi fetva kuruluşları olsun, teker teker âlimler olsun bu konuda görüş birliği içerisinde olmuşlardır. Bu da –bizce- yasaklığın dayanağını oluşturan en güçlü argümanı (icma) oluşturmaktadır.

Uygulamanın da bu doğrultuda olduğunu biliyoruz. Nitekim Osmanlı Aile Hukuk Kararnamesinin 58. Maddesi “Gayr-ı Müslimin bir müslimeyi tezevvücü batıldır “ şeklinde düzenlenmiştir.

Bir Mülâhaza:

Kullanılan âyetlerin yeterince güçlü delil olamayacakları kanaatindeyiz. Çünkü sözü edilen âyetlerin her ikisi de Arap müşriklerle ilgilidir.

Arap müşriklerle ilgili ayetlerin genelleştirilmesinin ne kadar doğru olacağı üzerinde durulmalıdır. Çünkü Kur'an'da birçok âyet müşrik Araplara yönelik özel hüküm hatta bazen ültimatolar içermektedir. Çünkü Bedir öncesi savaşa verilen izinle birlikte fiili savaşlar yapılmış ve Müslüman olan ve şehirlerde yaşayan herkesin Medine'ye hicret etmeleri iman şartı olarak beyatlerde yer almıştır. Bundan böyle müşrik Araplarla safların net olarak ayrılması siyaseti hasmane ikili ilişkilerin en belirleyici karakteri olmuştur. Bu siyaset Fetih'e kadar devam ettirilmiş ve Fetihle birlikte artık –maksat hâsıl olduğu için- hicret siyaseti terk edilmiş⁶⁷³, verilen ültimatomla⁶⁷⁴ da İslâm'ın başkenti (Ümmü'l-kurâ) olan Mekke ve haremine hiçbir müşrikin girmesine izin verilmeyeceği⁶⁷⁵ belirtilmiştir. Artık müşrik Araplar ya Müslüman olacaklardır ya da haklarında kılıç hüküm verecektir⁶⁷⁶. Bu merkez daire genişleyip Cezire'nin dışına doğru taşık-

⁶⁷³صحیح البخاری - (ج 10 / ص 120) عَنْ مَجَالِيعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَأَجِي فَقُلْتُ بَايَعْنَا عَلَى الْهَجْرَةِ فَقَالَ مَضَتْ الْهَجْرَةُ لِأَهْلِهَا فَقُلْتُ عَلَامَ تَبَايَعْنَا قَالَ عَلَى الْإِسْلَامِ وَالْجِهَادِ

⁶⁷⁴بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (1) فَيَبِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَلِمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ (2) وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فِيهِمْ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تُولَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ آلِيمٍ (3) إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا الْبَيْعَةَ الَّتِي كَفَرْتُمْ إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ الْبَاطِنِينَ (4) فَإِذَا انْتَسَخَ الْأُمُورُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْضُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (5) [التوبة:1-6]

⁶⁷⁵يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نجسٌ فلا يقربوا المسجد الحرام بعد عامهم هذا وإن جفتم عيلة فسوف يغنيكم الله من فضله إن شاء إن الله عليم حكيم

[التوبة:28]

⁶⁷⁶البحر الرائق - (ج 13 / ص 301) أَنَّ مُشْرِكِي الْعَرَبِ ، وَالْمُرْتَدِّينَ لَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ الْجَزِيَّةُ بَلْ إِنَّمَا الْإِسْلَامُ أَوْ السُّيُفُ

ça diğer unsurlardan cizyenin kabul edilebileceği ilke olarak benimseniyor⁶⁷⁷. Aynı keskin siyaset onlara uygulanmıyor ve buna gerek de duyulmuyor. İslâm'ın Cezire dışında yayılabilmesi için aslında buna da zaruret bulunuyor. Tıpkı yeni doğan bir çocuğun kuvöze konulması ve orada hiçbir mikrobik unsura yer verilmemesi gibi Merkez ile ilgili özel bir siyaset izleniyor. Ama daire genişledikçe önlemler yumuşuyor. Ehl-i kitabın kuzeye doğru sürülmesi yarımada ile sınırlı kalıyor, hatta yarımada dahilindeki Benî Taglib arap müşriklerine bile müsamaha edilip, bulunan bir çözümle varlıklarına müsaade ediliyor⁶⁷⁸.

Son dönemlerde İslâm dünyasında bu konuda cevaz veren kimseler çıkmıştır. Ancak bunlar oldukça marjinal kalmış ve içlerinden ciddiye alınanlar şiddetli eleştirilerin hedefi olmuştur.

Bunlar arasında sayabileceğimiz isimlerin başında Sudan'ın aynı zamanda siyasî önderi de olan Dr. Hasan Turabî gelmektedir. İnternet sitelerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla hakkında çok sayıda reddiye yayınlar yapılmıştır. Bu konuda kendi ifadelerinin yazılı bir metnine ulaşamadık. Ancak onun kadının da devlet başkanı olabileceği, Müslüman bir kadının gayri Müslim bir erkekle evlenebileceği, kadının şahitliğinin erkeğin şahitliğine denk olacağı, hımâr'dan maksadın başı değil, kadının göğsünün ve güzel yerlerinin örtülmesi olduğu doğrultusunda, geleneksel ve tutucu tavrı eleştiri bağlamında (parti toplantısında) bir beyanı olmuştur. Akabinde de öyle anlaşılıyor ki İslâm dünyasında ciddi anlamda eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak bunlar aynı zamanda Turabî'nin ne denli itibara alındığının da bir göstergesi olmalıdır.

Suudi Arabistan müftüsü Abdülaziz b. Abdullah Âlu'ş-Şeyh bu görüşlerin Kur'an, sünnet ve icmaa muhalif olduğunu söyleyerek reddetmiştir.

Kardâvî, icmaa ve yerleşik fıkha aykırılığını belirterek reddetmiştir. Kardâvî, Turabî'nin aslında bu görüşünü 1975 yılında Amerika'da açıkladığını ve o zaman kendisine bundan maksadının “Müslüman olan bir kadının eşinin Müslüman olmaması halinde evliliklerinin devam edeceği hakkında olduğunu” açıkladığını belirtmiştir.⁶⁷⁹

Ülkemizde ise Hüseyin Atay ismi öncü olarak ortaya çıkmaktadır: O, müslüman kadınların ehl-i kitap erkekleriyle evlenmelerini yasaklayan bir nassın bulunmadığını dolayısıyla bu tür evliliklerin mümkün olabileceğini şu sözleriyle dile getirmektedirler. “Kur'anda ehli kitap erkekleriyle evlenilmez diye açık bir ayet yoktur. Evlenme müçtehidlerin içtihadlarına ve zamanın şartlarına göre verilmiş sosyal bir hükümdür.

⁶⁷⁷ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ [التوبة/27]

⁶⁷⁸ الجامع الصغير وشرحه النافع الكبير - ث - (ج 1 / ص 126) في الصحاح وبنو تغلب قوم من مشركي العرب طالبهم عمر رضي الله عنه بالجزية فأبوا وقالوا نحن نعطي الصدقة مضاعفة فصولها على ذلك فقال عمر هذه جزيتكم فسموها ما شئتم المبسوط - (ج 12 / ص 273) وَعَمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَرَادَ أَنْ يُوظَّفَ الْجِزْيَةَ عَلَى نِصَارَى بَنِي تَغْلِبَ ثُمَّ صَلَّحَهُمْ عَلَى الصَّدَقَةِ الْمَضَعَّةِ ، وَقَالَ هَذِهِ جِزْيَةٌ فَسَمَّوْهَا مَا شِئْتُمْ ، وَكَانُوا مِنَ الْعَرَبِ .

Nikâh yönünden yapılan akidde bir eksiklik iras etmez. Hıristiyan kadınla evlenmedeki nikâh akdinde bir bozukluk olmadığı gibi. Yani Hıristiyan kadınla evlenmek nikâh akdini geçersiz kılmadığı gibi erkekle evlenmek de geçersiz kılmaz. Gayri müslimle evlenecek kız eğer dinini biliyor ve onun şuurunda ise onu çocuklarına etrafına ve hatta kocasına aşılabilir. Ama dininden hiçbir haberi yoksa ona aldırış etmiyorsa zaten kaybedilmiş biridir. Belki daha az zararı dokunabilir. Ama şunu da unutmamalı ki böyle bir kimse belki de psiko-sosyal sebeplerle eski aidiyetini daha çok arar ve ona bağlanabilir.”

“Gayrimüslim ülkelerdeki Müslüman erkeklerin Müslüman kızlarla evlenmek yerine ehl-i kitap bayanlarla evleniyor olmaları, Müslüman bayanın ömür boyu Müslüman bir erkekle evlenme şansını kaybetmesine neden olmaktadır. Bekârlık çok işkence-li bir durum olup, İslâm dini insanlara işkence çektirmek için gelmemiştir. Bu gerekçe ile Müslüman bayanın, Müslüman bir erkekle evlenme şansının olmadığı/az olduğu yerlerde, ehl-ikitap erkekle evlenebilecektir”.

“Ben İslâm’ın insanlara maddi ve manevi sıkıntı çektirmek için gelmediğini, onların huzurunu kaçırmak, Allah’ın yarattığı tabii haklardan mahrum etmek için hükümler koymadığını biliyor ve ona inanıyorum. İslâm’ın getirdiği hükümlerde insan tabiatını zorlama ve insani haklarını kullanmasını yasaklama diye bir tutumu yoktur. Bu nedenle, Müslüman bayanın ehl-i kitap erkekle evlenebileceği fetvasını verdim”.

(Atay, Hüseyin, *Kur’an’a Göre Araştırmalar I*, Ankara,1993, s.58-59)

Yaşar Nuri Öztürk de benzer açıklamalar yapmakta ve şöyle demektedir: “Ehl-i Kitap erkeklerle evlenme konusunda Kur’an’ın bir beyanı yoktur. Ancak müşriklerle evlenme yasağının hükme bağlanmasından sonra ehl-i kitap kadınlarıyla evlilik müsaadesinin açıkça ifadeye konması bu kitlenin erkekleriyle evlenmenin müslümana yasak olduğunun ilanı olarak değerlendirilmiştir. Bu Kur’an’da yer almayan bir hükmü Kur’an’a yamatmaktır. Siyasal ve sosyolojik gerekçelerle böyle bir yasağın getirilmesine hiçbir diyeceğimiz yoktur. Fakat yasağın zorlama te’villerle Kur’an’a dayandırılması savunulamaz. Çünkü Allah’ın dinine hüküm eklemeye kalkmak gerekçesi ne olursa olsun bir günahtır. Fakihlerin anılan yasağı koymalarının gerekçesi şudur: Kadının gayri müslim bir aileye gitmesi orada eriyip Müslümanlığını kaybetmesiyle sonuçlanır. Buna müsaade edilmemelidir. Fakihlerin bu yaklaşımı kadınları tam insan saymamalarından kaynaklanmaktadır. Hayat birçok yerde fakihleri yalanlamaktadır. Onların düşündüğünün tersine çoğu kez ehl-i kitap kadınlarla evlenen erkekler heder olup gitmekte, ehl-i kitap erkeklerle evlenen kadınlarsa hem kendilerini korumakta hem de doğacak çocukların İslâm’a ısındırılmasında birinci derecede rol oynamaktadırlar. Benliğini yitirme veya doğacak çocuklara etki edip etmeme bir cinsiyet meselesi değil, bir iman,

kültür ve kişilik meselesidir.” Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'daki İslâm*, İstanbul, 2000, s.425-426.⁶⁸⁰

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun bu konuda bir kararı bulunmamaktadır. Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı I'de aslında bu konu da gündeme alınmış idi. Ancak sonuç bildirgesinde konunun yeterince tartışılmasının ileriki toplantılara ötelendiği ifade edilmektedir⁶⁸¹. Doğrusu bu konuda bir kapı aralanmasına sanki bir ihtiyaç hissedildiği, ancak cevaz vermenin netameli olduğu o yüzden de şimdilik ötelenmesi gerektiği gibi bir tavır hissedilmektedir⁶⁸².

Burada evlilik engeli oluşturan bir hukuk kuralı olarak fıkıh kitaplarında yer almayan ancak Kur'an'da sözü edilen bir hususa değinmekte yarar olabilir. O da evlenecek kişilerin iffetli olması hususudur. Acaba bu bir evlilik engeli midir?

Bu konuda âyet şöyledir:

الرَّائِبِي لَا يَنْكُحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكُحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرَّمٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

“Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu, mü'minlere **haram** kılınmıştır.” (Nur 24/3)

Fıkıh kitaplarımızda evlilik engelleri arasında zina sayılmamakta, ayetle ilgili yapılan tefsirlerde de da haramlık “tenzih”e yorulmaktadır. Bununla birlikte yaygın kabulün aksine bunun bir evlilik engeli hükmü olarak geçerliliğini koruduğuna kail olanlar da olmuştur. (Hz. Ebû Bekir, Ömer, Aişe, İbn Mesud gibi sahabelerin bu görüşte olduğu söylenir.) Ayrıca bunun evlilik esnasında eşlerden birinin zina etmesi halinde hükmün yine aynı şekilde söz konusu olduğunu kabul edenler de olmuştur.

Çoğunluk ise bunu “böyle bir fiile arzu duyma ancak bu tür bayağı insanların harcı olabilir” anlamında ahlakî düzlemde yorumlamış ve hatta bunun böyle olduğunda icma olduğu iddiası da ileri sürülmüştür. Bunun sonucunda da bu konu bir hüküm olarak evlilik engelleri arasında yer almamıştır⁶⁸³.

Sonuç olarak bizzat Allah'ın haram dediği bir şeye fukaha, hukuk açısından buna bir mani yoktur, demiş olmaktadır. Farzı muhal böyle bir evliliğin yapılmış olması halinde haram olduğu için bu nikâh batıldır denilmemekte ve o evlilik sonuçta geçerli sayılmaktadır.

⁶⁸⁰ Reddiye için bk. Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, İstanbul 2004, 204-222.

⁶⁸¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı I, 15-18 Mayıs 2002 İstanbul*, Ankara 2004. s. 784.

⁶⁸² Kaldı ki bu oturuma katılanlar arasında İsmail Yakıt, Mehmet Aydın gibi isimler bunun caiz olabileceği doğrultusunda görüş beyan etmişler, buna mukabil evlilik esnasında eşlerden birinin Müslüman olması halinde bu evliliğin sürdürülebileceği konusunda önemli bir sayıda katılımcı olumlu görüş bildirmişlerdir. (Hamza Aktan, İsmail Hakkı Ünal, İbrahim Paçacı gibi...)

Benzer bir durum da boşamada iki şahit getirmeyi emreden ayetle ilgili hatırlanabilir.

فَإِذَا بَلَغَ الْأَجَلْنِ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ

“Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun, yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun.” (Talâk 64/2)

Bilebildiğimiz kadarıyla talâkta şahitlik şartı arayanlar sadece Şia olmaktadır⁶⁸⁴. Talâkın fevri olarak kullanımının engellenmesi bağlamında bunun çok etkin bir tedbir olduğu da açıktır. Bununla birlikte genel kanı böyle bir şarta ihtiyacın olmadığı yönündedir. Geleneksel yorumcular da buradaki iki şahit tutmayı talâka değil de ricata yorma heveslisidirler ve üstelik onu da istihbaba hamlederler⁶⁸⁵.

Bu iki örnek Kur'an'da da yer alsaydı bazı konuların nasıl yorumlanacağında insanların genel telakkilerinin etkin olduğu doğrultusunda düşünmemizi gerektiriyor. Ele aldığımız konu hakkında da benzer değerlendirme yapılabilir.

Uygulamada fiili olarak böyle bir durumun olmadığını söylemek mümkün değildir. Özellikle gayrimüslimlerle iç içe yaşanan (Bulgaristan gibi) yerlerde bu kabilden evliliklere rastlanmaktadır. Küreselleşme ile birlikte bu türden evliliklere önümüzdeki günlerde daha da çok rastlayacağımız anlaşılmaktadır. Nitekim daha yakın zamanda Elif adında bir kızımızın Helmut Köhl'ün oğluna gelin gittiğini hatırlamaktayız. Hatta duasını da rahmetli hocalarımızdan Osman Şekerci'nin yaptığını ve bunun basına epey bir malzeme olduğunu biliyoruz.⁶⁸⁶

4. Gayrimüslim İken Müslümanlığı Kabul Edenlerin Evliliği

Gayrimüslim iken eşlerin Müslüman olmalarında şu ihtimaller vardır.

1. Her iki eşin de birden Müslüman olması

Her iki eşin de aynı anda Müslüman olmaları halinde onlar mevcut nikâhları üzere devam ederler. Bu konuda farklı düşünen âlim yoktur, icma vardır. Aralarında İslâm

⁶⁸⁴ “Şiaya göre “boşama iradesi adaletli ve Müslüman iki şahit huzurunda açıklanmıyorsa talak vaki olmamaktadır.

Bk. Küleyni, *el-Furû mine'l-k-Kâfi*, Beyrut 1401, VI. 62, 64, 71.

⁶⁸⁵ تفسیر النسفی - (ج 3 / ص 440) ... { وَأَشْهَدُوا } یعنی عند الرجعة والفرقة جميعاً ، وهذا الإشهاد مندوب إليه لئلا يقع بينهما التجاحد { ذَوَى عَدْلٍ مِنْكُمْ } من المسلمين

تفسیر البيضاوي - (ج 5 / ص 300) { وَأَشْهَدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِنْكُمْ } على الرجعة أو الفرقة تبرئاً عن الريبة وقطعاً للتنازع ، وهو ندب كقوله تعالى : { وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ } وعن الشافعي وجوبه في الرجعة .

⁶⁸⁶ Almanya eski Başbakanı Helmut Kohl'ün oğlu Peter ile Türk kızı Elif Sözen'in düğünü yarın Çırağan'da yapılacak... Türkiye ve Almanya'nın akrabalığı olarak değerlendirilen düğünde imam, papaz ve resmi olarak üç nikâh kıyılacak. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ali Müfit Görtuna'nın kıyaacağı resmi nikâhtan önce Beyoğlu'ndaki Saint Antuan Kilisesi'nde papaz nikâhı kıyılacak.

www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2001/05/25/inci1/inci1.html - 20k

Alman haber ajansları ayrıca baba Kohl'ün iki dinde nikâh kıyılabilmesi için Katolik Kilisesi'nin onayını aldığına da söyledi. Sosyetenin imamı Âdem Erim, "Elif'i doğduğundan beri tanırım. Dualarla onu yurtdışına uğurladık. Elif ailesi gibi çok inançlı bir insan. Benim tanıdığım Elif, Peter'i mutlaka imana getirecektir" diye konuştu.

arsiv.sabah.com.tr/2001/05/28/d01.html

şeriatına göre evlilik engeli sayılacak nesep veya süt yakınlığı sebebiyle bir mani yoksa mevcut nikâhları devam eder. Hz. Peygamber zamanında insanlar bu şekilde Müslüman olmuşlar, Hz. Peygamber onlara ne nikâhın şartlarını ne de keyfiyetini sormamıştır. Bu da kesin olarak mevcut nikâhın İslâm tarafından kabul edildiğini ortaya koyar⁶⁸⁷.

2. Eşlerden birinin önce diğeri sonra müslüman olması hali:

Bu durum hakkında seleften halefe çok sayıda ihtilaf ortaya çıkmıştır. Konuyu İbn Kayyim'in *Ahkâmu ehli'z-zimme* adlı eserinden özetlemek istiyoruz:

1. Kadının Müslüman olması halinde nikâh kendiliğinden münfesihi olur. Kadının kitabi olup olmayışı, kocanın onun ardından göz açıp kapayacak kadar dahi olsa kısa bir süre ya da uzun bir zaman sonra Müslüman olması durumu değiştirmez. Nikâhın devamı için tek yol ikisinin de aynı anda Müslüman olmalarıdır. Kocanın önce Müslüman olması halinde kocanın Müslüman olduğu an itibarıyla kadının nikâhı düşmüş olur. Bir an bile olsa gecikme halinde durum değişmez. Tabiin ve ehl-i zâhirden bir grubun görüşü budur. (II, 642-643)

2. Ebû Hanife'nin görüşü şöyledir: Eşlerden hangisi Müslüman olursa olsun, eğer İslâm ülkesinde ise, diğeri Müslüman olması teklif edilir. Eğer öbürü de Müslüman olursa nikâhları devam eder⁶⁸⁸. Müslüman olmaya yanaşmazsa o zaman araları ayrılır. Bu durumda iddete de itibar edilmez⁶⁸⁹.

Eğer dar-i harpte iseler ve kadın Müslüman veya muâhid olarak bizim İslâm yur-dumuza çıkıp gelmiş ise İslâm ülkesine vasil olduğu anda eşi ile aralarında ayrılık meydana gelir. Eğer çıkmaz orada kalır ve üç hayız miktarı beklerse ve bu arada kocası Müslüman olmamışsa aralarında ayrılık meydana gelir ve iddet olmak üzere üç adet miktarı kadar daha bekler. Bu bir fesih mi yoksa bir talak mıdır konusu tartışmalıdır.

3. Bu üç ay zarfında kocanın Müslüman olması halinde eşler nikâhları üzere devam ederler.

⁶⁸⁷أحكام أهل الذمة - (ج 2 / ص 641) وقد أسلم خلق في زمن النبي ونساؤهم وأقروا على أنكحتهم ولم يسألهم رسول الله عن شروط النكاح ولا عن كفيته وهذا أمر علم بالتواتر والضرورة فكان يقينا

⁶⁸⁸ Osmanlı Dönemi uygulaması da bu şekildedir:

Belge: Başbakanlık Osmanlı Arşivi/ C. Adliye Numara: 1150

Ma'rûz-ı dâî devlet-i aliyeleridir ki

Bahr-ı Sefid'de vaki Tekfur Dağı'na (Tekirdağı) tabi Havra ahalisinden olup Galata'da müsafıratın sakine Erakine bt.

Vilaho nam Nasraniyye tarih-i i'lâm günü bi hidayetillâhi Teala cemî-i edyan-ı bâtiladan teberri ve şeref-i İslâmla müşerrefe ve ityan-ı kelimeteyni şehadeteyn edup bittalep ismi Hanife tesmiye olunup lakin mebzurenin hali küfründe zevci Morfo nâm zimmî zikrolunan Tekfur Dağı'nda mütemekkin olmağla beyenlerinde olan nikâhın tefriki zevci merkûmun huzuruna tevkif olunduğu galata bâb mahkemesinde tescil ve huzur-ı âlilerine i'lâm olundu.

El-emru limen lehu'l-emr

28 Zilhicce 1204

⁶⁸⁹الميسوط - (ج 6 / ص 148) أَنَّ دَهْقَانَ بَهْرَ الْمَلِكِ أَسْلَمَتْ فَأَمَرَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنْ يُعْرَضَ الْإِسْلَامَ عَلَى زَوْجِهَا فَإِنْ أَسْلَمَ ، وَإِلَّا فَرَّقَ بَيْنَهُمَا ، وَأَنْ دَهْقَانًا أَسْلَمَ فِي عَهْدِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَعُرِضَ الْإِسْلَامَ عَلَى امْرَأَتِهِ فَأَبَتْ فَفُرِّقَ بَيْنَهُمَا

4. Kadın kocasından evvel Müslüman olursa o anda araları ayrılır. Adamın daha önce Müslüman olması halinde kadın iddet içinde Müslüman olursa karısı olmaya devam eder. Aksi takdirde iddetin bitiminde aralarında ayrılık hâsıl olur.

5. Evzaî, Zührî ve Leys, İmam Ahmed, İmam Şâfiî ve İshak'a göre eşlerden birinin diğerinden önce Müslüman olması halinde bakılır. Eğer zıfâf gerçekleşmemiş ise nikâh ortadan kalkar. Zıfâf gerçekleşmiş idi ise ve diğeri iddet içinde Müslüman olmuşsa nikâhları üzere devam ederler. Diğerinin Müslüman olmasından evvel iddetin bitmesi halinde nikâh münfesihtir.

6. Abdullah b. Yezîd el-Hatmî'nin rivayetine göre evli bir Hıristiyan hanım Müslüman olmuş, Hz. Ömer kadını muhayyer kılmış ve dilerse kocasından hemen ayrılabilceğini, dilerse onunla kalabileceğini ifade etmiştir. Ravi "onunla kalması" ifadesini, onun nikâhı altında kalmak şeklinde değil aksine onun Müslüman olmasını bekler, ne zaman Müslüman olursa o zaman karısı olur. Bu süre isterse yıllarca sürsün önemli değildir, şeklinde izah etmiştir. Görüşler içerisinde en sahih olanı budur. Sünnet de buna delalet etmektedir. Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye'nin tercihi de bu doğrultudadır⁶⁹⁰.

7. Hz. Ali'den şöyle rivayet edilir: Kâfir olan eşlerden birinin Müslüman olması halinde kadın hicret yurdunda olduğu sürece kocası onun nikâhına başkalarından ziyade daha çok layıktır. Gene Hz. Ali'den: "Kadın şehrinden ayrılmadığı sürece kocası onun nikâhına daha çok hak sahibidir" dediği rivayet edilmiştir.

8. Zührî şöyle demiştir: Kadının Müslüman olup kocanın Müslüman olmaması halinde, aralarını sultan ayırmadığı sürece nikâhları üzere devam ederler⁶⁹¹.

9. Davud b. Ali şöyle demiştir: Zimmî kadın Müslüman olur fakat kocası Müslüman olmazsa kadın kocasının yanında kalır, fakat cinsel ilişkide bulunamazlar.

İbrahim en-Nehaî'den Zimmî bir erkeğin zimmî eşinin Müslüman olması halinde kadın kocasının yanında kalır, demiştir. Hammad b. Ebû Süleyman da böyle fetva vermiştir. Ben bunu şöyle izah ediyorum: Onların maksadı bağın (ismet) hala mevcut olduğu bu itibarla da kadına nafaka ve sükna borcunun devam edeceği, fakat buna karşılık cinsel ilişkide bulunamayacakları şeklindedir. Nitekim cumhura göre zimmînin ümmü veledinin Müslüman olması halinde de durum böyledir⁶⁹².

İbn Kayyım görüşler arasındaki tercihini desteklemek üzere şöyle bir açılım getirir:

Nikâhın üç şekli vardır: 1. Lüzum (bağlayıcı) hali, 2. Haram ve münfesihtir olma hali: Başlangıç itibarıyla kendisi ile evlenilmesi caiz olmayan bir kadın ile evli olan kimsenin Müslüman olması örneğinde olduğu gibi. 3. Caiz hale dönüşmesi ve beklemeye alınması hali: Bu iki durum arasında bir haldir. Bunda ne nikâhın bağlayıcılığından söz edile-

⁶⁹⁰ عن عبدالله بن يزيد الخطمي أن نصرانيا أسلمت امرأته فخيرها عمر بن الخطاب رضي الله عنه إن شاءت فارقتة وإن شاءت أقامت عليه وعبدالله بن يزيد الخطمي هذا له صحبة وليس معناه أنها تقيم تحته وهو نصراني بل تنتظر وتتربص فمتى أسلم فهي امرأته ولو مكثت سنين فهذا قول سادس وهو أصح المذاهب في هذه المسألة وعليه تدل السنة كما سيأتي بيانه وهو اختيار شيخ الإسلام أحكام أهل الذمة - (ج 2 / ص 647)

⁶⁹¹ عن الزهري إن أسلمت ولم يسلم زوجها فيما على نكاحهما ما لم يفرق بينهما سلطان أحكام أهل الذمة - (ج 2 / ص 648)

⁶⁹² المعنى - (ج 24 / ص 439): (وإذا أسلمت أمٌ ولدت النصراني، مُنعت من وطئها، والتلذذ بها، وأجيز على نكحتها)

bilir ne de tamamen bittiğinden dem vurulur. Bu durumda kadın bir açıdan ayrılmış (bain) olur, diğer bir açıdan ise nikâhı devam etmekte sayılır. Ebû'l-Âs b. er-Rebî' hüdne (barış) esnasında Medine'ye gelmiş, kendisi o zaman müşrik imiş, karısı Zeyneb (Hz. Peygamber'in kızı olmaktadır) onun, evine inip inemeyeceğini sormuş. Hz. Peygamber de "O senin eşindir fakat sana yanaşamaz!" diye cevap vermiştir. (II, 651) Bu üçüncü durumda nikâhın her yönden ne butlanına ne de lüzumuna hükmedilemez. O yüzden Müminlerin emiri (Hz. Ömer) bu durumdaki kadını bazen muhayyer bırakmış, bazen aralarını ayırmış, bazen ikincisinden Müslüman olmasını istemiş, yanaşmayınca da ayırma yoluna gitmiştir. (II, 652)

İbn Kayyim açıklamalarını şöyle sürdürür: Hz. Peygamber eşlerden birinin Müslüman olması halinde karı koca arasını hiçbir şekilde ve durumda ayırmamıştır. Malik'in İbn Şihâb'dan naklettiğine göre Safvan b. Ümeyye ile karısı Velid bt. Mugîre'nin kızının Müslüman olması arasında bir ay kadar bir süre bulunmaktadır. Karısı Mekk'e'nin fethi gününde Müslüman olmuş iken Safvan kâfir olarak Huneyn ve Taif savaşlarına Müslümanların safında katılmış, ondan sonra Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber bunların arasını ayırmamış ve onlar eski nikâhları üzere hayatlarını sürdürmüşlerdir. (II, 652)

Zührî'nin beyanına göre Ümmü Hakîm, Fetih gününde Müslüman olmuş kocası İkrime ise kaçmış ve Yemen'e gitmiştir. Karısı arkasından yola düşerek Yemen'de onu bulmuş ve Müslüman olmasını sağlayarak getirmiş ve o da Hz. Peygamber'e bey'at etmiştir. Bu Taif kuşatmasından sonra Medine'ye dönüşten sonra olmuştur. Buna göre aralarında üç ay gibi iddetin bitebileceği bir süre geçmiş olmaktadır. Buna rağmen Hz. Peygamber, onların evliliklerine herhangi bir şekilde müdahale etmemiştir. (II, 654)

Ebû Süfyan, fetih öncesi ordu henüz Mekk'e'ye girmeden Müslüman olmuştu. Karısı Hind ise henüz Müslüman olmamıştı ve fetih sonrasında Müslüman olmuştu. Hz. Peygamber onların nikâhlarına bir şey dememişti. Bilindiği gibi Hz. Peygamber, Zeyneb'i kocası Ebû'l-Âs'a altı sene sonra (bir rivayette iki sene sonra) yeni bir nikâh, mehir vb. olmaksızın vermişti. (II, 659) Abbâs b. Abdulmuttalib, karısı Ümmü'l-Fadl'dan epey bir zaman sonra Müslüman olmuştu.

Hz. Ali de bu gibi durumda zaman uzasa bile kadının eski kocasına verileceği fetvasında bulunmuştur.

Bütün bu örnekler gösteriyor ki kadının Müslüman olup kocasının Müslüman olmaması halinde kadın kocasının Müslüman olmasını bekleyebilir. Kadın kocasının Müslüman olmasını beklemeyi tercih etmişse ve sonunda kocası da müslüman olmuşsa onunla hayatını sürdürmeye devam eder. Hz. Peygamber döneminde bizzat kendi kızı Zeynep örneğinde de olduğu gibi kadınlar böyle yapmaktaydılar. Fakat bu bekleme döneminde cinsel ilişkiye giremezler. Koca, kocalık hukukuna sahip olmaz. İnisiyatif tamamen kadının elindedir. Müslüman olması halinde ise bu kez ne yeni bir nikâh akdine, ne mehre ne de veli ve şahit şartına ihtiyaç duyulmaz. Kadının mücerret bekle-

miş olması icâb, kocanın da Müslüman olması kabul yerine geçmiş olur. Bunun böyle olmasının esasını bu dönemdeki nikâh akdinin caiz olması oluşturur. Kadının kendi seçimi olduğu için bir zararı yoktur, bunda dini esaslara aykırılık da bulunmamaktadır. Dolayısıyla da kadının beklemesi, kocanın da Müslüman olması halinde nikâhları eski bağlayıcı haline yeniden kavuşur.

Doğrusu Zeyneb olayında bazı rivayetlerden öğrendiğimiz önemli bir ayrıntı vardır. Şöyle ki: Zeyneb, Medine'ye geldikten sonra kendisine Hz. Ömer talip olmuş ve Hz. Peygamber'e arzusunu iletmış, o da kızı Zeyneb'e durumu açmıştır. Zeyneb'in cevabı ise: "Bildiğin gibi -ya Rasulallah- Ebû'l-Âs çok iyi bir damattı. Eğer uygun görürsen onu beklemeyi arzu ediyorum." şeklinde olmuştu. Hz. Peygamber de onun bu arzusunu sükût ile karşılamıştı⁶⁹³.

Bu ayrıntı gerçekten önemlidir. Şöyle ki: Eğer Zeyneb'in eşinden ayrılmış olması evliliği fiilen bitirmiş olmasaydı, başka bir tabirle Ebû'l-Âs'ın Zeyneb üzerinde herhangi bir hakkı bulunsaydı Hz. Peygamber gelip de kendisine Hz. Ömer'in talebini iletmezdi. Daha başta Hz. Ömer'in böyle bir talebi olamazdı. Bu da gösteriyor ki Ebû'l-Âs zaviyesinden bu nikâh bitmiş olmaktadır. Ancak Zeyneb'in bekleyeceğini ifade etmesi ve Hz. Peygamber'in de bunu sükût ile karşılaması, inisiyatifin tek taraflı olarak Zeyneb'in elinde olduğunun kanıtı olmalıdır.

Kardavî'nin daha önce de değinildiği gibi Turabî'nin Müslüman olan bir kadının kocasının Müslüman olmaması halinde onunla birlikte yaşayabilir şeklindeki görüşünü değerlendirirken kendisinin o vakit ona muvafakat etmediğini, fakat daha sonra İbn Kayyim'in eserinde yukarıda serdedilen görüşlere muttali olduğunu ve bunlar içerisinde kadının kocası ile birlikte yaşamaya devam edebileceğini de ifade eden görüşün de olduğunu söylemesi burada hatırlanabilir⁶⁹⁴.

Kocanın Müslüman olup, müşrik olan kadının Müslüman olmaya yanaşmaması halinde kocanın kadını nikâhında tutmaya devam etmesi halinde kadın zarar görür ve bunda bir yarar da yoktur. Çünkü koca kadının nikâh sebebiyle hak etmiş olduğu hukuksuz yerine getirmese zâlim olur. O yüzden de Allah Teâlâ "Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın!" buyurmuştur. Bu buyrukla erkeklerin kâfir kadınları nikâhları altında tutmaları yasaklanmıştır. Buna göre kocanın Müslüman olması halinde kadından Müslüman olması istenir, yanaşmazsa aralarının ayrılması gerekir.

Son olarak "*el-İslâm ya'lû*" ilkesini, "İslâm mevcut olanlara ilave yeni bir kazanımdır..." şeklinde okumak da mümkündür. Bu durumda gayri Müslim iken Müslüman olan bir kadının ihtidası, beraberinde mevcut yuvasının yıkılması gibi bir sonucu zorunlu olarak doğurmamalıdır. Mevcut evliliğini sürdürüp sürdüremeyeceğinin kararını

⁶⁹³ وكان عمر خطبها إلى النبي فذكر لها النبي ذلك فقالت أبو العاص يا رسول الله حيث علمت وقد كان نعم الصهر فإن رأيت أن تنتظره فسكت النبي عند ذلك أحكام أهل الذمة - (ج 2 / ص 673)

⁶⁹⁴ <http://www.asharqalawsat.com/details.asp?section=4&issueno=10000&article=358344&feature=>

bizzat kadının kendisi vermelidir. Kadın yeni dinî yaşantısını mevcut yuvasında sürdürebileceğine inanıyorsa, bunun imkânlarını öngörebiliyorsa devam ettirebilmeli, aksi halde kocasına bir süre tanınmalı ve sonrasında ayrılmalıdır. Ama bunun kararını yine kendisi verebilmelidir. Bizzat Kur'an'da Nuh ve Lut peygamberlerin karılarının inkârcılıklarından, Firavun'un karısının ise buna mukabil mümin olmasından bahsedilmektedir⁶⁹⁵. Bu da asla ideal olmamakla birlikte bu türden evliliklerin sürdürülebileceğini en azından bir imkân olarak göstermelidir. Evliliğin sosyal insanî bir kurum olduğu, inançlı inançsız herkesin buna ihtiyaç göstermesinden anlaşılmaktadır. Keza İslâm'ın Müslüman olmayanların evliliğini de evlilik olarak tanımış olması bunun bir göstergesi olmalıdır. Evlilik Hıristiyanlıktaki gibi "Kilise, İsa ve Tanrı'nın meydana getirdiği bir birlik" de değildir. Elbette ki hayatımızda son derece önemli olan evlilik gibi bir kuruma dini bir hava vermek son derece elzem bir şeydir. Ama onu insani ihtiyaçlarımızın birlikte, bir arada karşılandığı sosyal bir kurum olarak görmek daha isabetli olacaktır.

5. Sonuç:

Sonuç olarak şunu söylemek istiyoruz: Evlilik hayatın birlikte yaşandığı bir huzur ortamı olmalı, arada meveddet ve rahmet bulunmalıdır. Bunun en ideal anlamda gerçekleşebilmesi kefaet şartlarının bulunmasına bağlıdır. Bu anlamda eşlerin kültürel aidiyetleri bile son derece önem arzeder. Ancak bu gibi şartların katı hukuk kuralları şekline getirilmesi de yanlış olur. Bütün insanlar aynı değildir. Bütün şartlar da eşit değildir. Mevcut farklılıkları da dikkate alarak daha esnek bir yaklaşım sergilenebilmelidir. Özellikle Müslümanların sayıca son derece az olduğu yerlerde, Müslüman ülkelerde evlilik için aranan şartların aynısı aranmamalıdır. Hele Bedir ve Fetih arası tamamen hasmane ilişkiler ve safların ayrıştırılması esasına dayalı yaşanan dönemle ilgili veriler bu gibi konularda kesin delil olarak kullanılmamalıdır. Bu dönemin pek görülmemek istenmeyen yönlerine de atfî nazarda bulunulabilmelidir. Söz gelimi Zeyneb'in Müslüman oluşu ile, Bedir sonrasında Medine'ye gelişi yani eşinden fiilen ayrılışı arasında geçen şu kadar senelik bir zaman vardır. Zeyneb'in bu dönem içinde müşrik olduğunu herhalde kimse söylemiyor. Ama bu dönemde o eşi ile birlikte aile ilişkisini sürdürüyordu⁶⁹⁶. Kimse bunu delil olarak kullanmıyor. Buna mukabil müşrik kadınların Müslüman olarak Medine'ye çıkıp gelmeleri halinde onların sınanması ve eğer gerçekten Müslümanlarsa onların asla Mekke'ye geri gönderilmemesini emreden âyet, her

⁶⁹⁵صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأةَ نُوحٍ وَامْرَأةَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ (10) وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأةَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ [التحریم/12-10]

⁶⁹⁶المسيرة النبوية لابن كثير - (ج 2 / ص 521) وزينب رضی اللہ عنہا أسلمت حين بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم وهاجرت بعد بدر بشهر تهذيب سيرة ابن هشام - (ج 1 / ص 206) وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يحل بمكة ولا يحرم مغلوباً على أمره وكان الإسلام قد فرق بين زينب بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم حين أسلمت وبين أبي العاص بن الربيع إلا أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان لا يقدر أن يفرق بينهما فأقامت معه على إسلامها وهو على شركه حتى هاجر رسول الله صلى الله عليه وسلم

hale şamil olacak şekilde genelleştirilerek kullanılıyor. Bu tavır bizler için rahatsız edici olmasa da kor ateşi avucunda tutanlar için üzücü ve zorluk çıkarıcı olabiliyor. Nitekim bunu Mecmau'l-fikhi'l-islâmi'ye bu konuda adeta yalvarırcasına bir çıkış yolu gösterilmesi ricasında bulunan Washington Uluslararası İslam Düşüncesi Enstitüsü'nün soru üslubunda ve heyetin yukarıdan ve kestirmeci cevap ve tavrında görebiliyoruz⁶⁹⁷.

et-Tayyibâtu li't-tayyibîn... (24/6) İyiler iyilere lâyıktır. Ama ne yapalım ki herkes nezih değil. O zaman onlara, "Eh ne yapalım "Kursak kavurgasını ister" deyip evliliklerini onaylıyoruz.

Benzer bir tavır bu konuda niye gösterilmesin? Hele böyle bir birlikteliğin sonuçlarının zina sonuçlarına benzetilmesi ve doğacak çocukların neseplerinin gayrimeşru sayılması gerçekten ağır olmuyor mu?

Ferah 05.04.2009

BAŞKAN – Yalnız, sade vatandaşlarımız da var. Fazla kafalarında kuşku kalmasın diye bireysel görüşümü arz etmek istiyorum.

Yabancılarla evlilik deyince, yabancı kadınlarla, yabancı erkeklerle evlilik anlamına gelmekte. Hatta Şerife Hanım'a da sordum bu konuya değinecek misiniz hocam diye. Hocam ben realiteden hareketle bir şeyler söyleyeceğim dedi, tebliğimi ona göre hazır-

⁶⁹⁷ Washington Uluslararası İslam Düşüncesi Enstitüsü'nün soruları:

Üçüncü soru: Birçok Müslüman hanım, çoğu zaman kendilerine denk Müslüman erkek bulunmadığı dolayısıyla her an kötü bir yola düşme ya da şiddetli geçim sıkıntısına uğrama tehlikesiyle karşı karşıya bulduklarını iddia etmektedirler. Bu durumda Müslüman bir kadının özellikle Müslüman olabileceğini umarak bir gayrimüslimle evlenmesinin hükmü nedir?

Cevap: Müslüman bir hanımın gayrimüslim biriyle evlenmesi dinimizde, kitap, sünnet ve icma delilleriyle yasaklanmıştır. Böyle bir evlilik gerçekleşse bile bätül (hükümsüz) olup nikâh akdine bağlanan hiçbir hukuki sonucu doğurmaz ve bu evlilikten doğan çocuklar da gayrimeşru sayılır. Bu evliliğin erkeğin Müslüman olması beklentisi ile yapılması ise bu hükmü değiştirmez.

Dördüncü Soru: Evlendikten sonra Müslüman olmuş bir kadınla henüz Müslüman olmayıp küfür üzere bulunan eşi arasında karı koca ilişkilerinin devam etmesinin hükmü nedir?

Kadının bu kocasından ayrılması halinde kötü yola düşmelerinden ve toplum içinde kaybolup gitmelerinden endişe ettiği çocukları bulunduğu ve aralarında evlilik ilişkisinin devam etmesi durumunda kocanın Müslüman olacağını ümit ettiği de dikkate alınırsa eşile arasındaki bu ilişkinin devam etmesinin hükmü ne olur?

Ayrıca, kadın kocasının hidayete ermesi noktasında fazla ümitli olmamakla beraber, kocası kendisine iyi muamelede bulunuyorsa ve kocasını terk ettiğinde Müslüman bir koca bulamaması muhtemel ise bu durumda hüküm farklı olur mu?

Cevap: Kocanın Müslüman olmayı kabul etmediği bir durumda karısının İslam'a girmesi ile aralarındaki nikâh akdi kendiliğinden bozulur. Artık bu kadının kocası ile ailevi ilişkisini sürdürmesi caiz değildir. Ancak kadın iddet süresini tamamlamak için bekler ve kocasının bu süre içerisinde Müslüman olması halinde önceki nikâh akdi altında kocasına döner. Fakat kadının iddet süresi sona erdiği halde kocası hala Müslüman olmamışsa, bu durumda evlilik akdi tamamen sona erer. Artık bu süre sona erdikten sonra koca Müslüman olup, eski eşine dönmek isterse bu ancak yeni bir nikâh akdi ile mümkün olur. Kocanın -Müslüman olmadığı sürece -eşine iyi muamelede bulunmasının ise böyle bir evlilik ilişkisinin sürdürülmesini caiz kılacak bir etkisi yoktur. (İslam Fıkıh Akademisi, *Kararar ve Tavsiyeler*, Karar sayısı 11, İstanbul 1995, s. 42)

ladım dedi. Onun için ben araya girmek ihtiyacı hissettim. Yani, gayri Müslimlerle evlilik caiz midir değil midir anlamında.

Efendim, bütün dinlerle aslanan kendi dindaşlarıyla evlenmektir ki mutluluk, huzur, saadet de ancak böyle korunabilir. Farklı dinlerle evlilik, diğer dinlerde de hoş karşılanmamaktadır. Tabii, Müslüman – gayri Müslim diye ikiye ayırdığımız zaman iki kavram oluşuyor. Müslüman malum biliyorsunuz, gayri Müslim deyince Müslüman olmayan anlamına gelmektedir. Müslüman olmayanlar da iki gruba ayrılıyor: Ehli kitap ve ehli kitap olmayan şeklinde. Kur’anî ifadeler, hukukî ifadeler. Müslümanlarla ilişki noktasında Ehli kitabın durumu biraz farklıdır. Dolayısıyla, yine Kur’an-ı Kerim’de yer bulduğu üzere, Müslümanlar, ehli kitapların kestiğini yiyebilir, ehli kitabın hanımlarıyla evlenebilir. Mâide sûresi 5. Ayeti kerimesinde “El-yevme uhille leküm ...” buyuruluyor.

Ehli kitap kavramı da tartışmalı kapsam noktasında. Kim ehli kitap kavramı içerisine girer? Çok geniş düşünenler var, çok dar düşünenler var ama genel kanaat, Yahudiler, Hristiyanlar ve son araştırmalar sonucunda Şinasi Bey’in ortaya koyduğu bir şey, Sabiler de ehli kitap kavramı içerisindedir. Dolayısıyla, bu ayeti kerimenin kapsamına Yahudilerin, Hristiyanların ve Sabîilerin namuslu kadınlarının girdiği aşikâr.

Tabii bu ayeti kerime bir vecibe, yükümlülük yüklemiyor, bir ruhsat, bir mubah, bir hak tanıyor. Hemen bu ayeti kerimenin uygulanması açısından Peygamberimize bakarsak. Hazret-i Peygamber bu tür evlilikleri hoş karşılamıyor. Arkadaşlarından Yahudi, Hristiyan bir kadınla evlenebilir miyiz, filanla evlenmek istiyorum dendiğinde, hoş karşılamadığını ifade ediyor. Hazret-i Ömer hoş karşılamıyor. Hatta Peygamberimiz bir valinin bir Yahudi kadınla evlendiğini duyunca, ona mesaj gönderiyor ve hanımı boşamasını istiyor. “Ya emire’l-müminin, bunlarla evlilik haram mı kılındı ki boşayayım?” “Hayır, haram değil ama boşamanı istiyorum,” diyor. Hoş karşılamadığını ifade ediyor.

Dört büyük mezhep imamına baktığımız zaman, hiç birisi hoş karşılamıyor, hepsi mekruh görüyorlar. Özel şartlarla kullanılabilir bir ruhsat olarak değerlendiriyorlar. Mezhebimiz Hanefi mezhebi büyük çoğunlukla herhalde buradaki katılımcıların. Hanefi Mezhebinde, İslâm ülkesinde yaşayan bir gayri Müslim ehli kitap bir bayanla evlenmek mekruh, onların ülkesinde Almanya, Fransa gibi Avrupa’da düşünelim, gayri Müslim bir ülkede, onların muhsan kadınlarıyla evlenmek, Yahudi veya Hristiyan bir kadınla evlenmek tahrimen mekruhtur, harama yakın mekruhtur diyorlar ve bunun da gerekçelerini söylüyorlar.

Bunun ötesinde, gayri Müslim erkekle Müslüman bayan evlenebilir mi? Doğrusu bu üç beş yıldır çoğunlukla gündemde bir konu. Yine tartışmalardan birisinde bu konu gündeme gelmişti ve sonuca ulaşamamıştık ve ben de memleketime, Samsun’a dönünce bunu kendime bir görev addettim, İslâm hukukuna göre Müslüman – gayri Müslim evliliği diye profesörlük tezi olarak da sunduğum bir çalışma yaptım. Orada vardığım,

ulaştığım sonuç, Müslüman bayanın gayri Müslim herhangi bir erkekle, ehli kitapla dahi evlenemeyeceği yönündedir. Sayın Hocam Mehmet Bey de kitaptan haberdardırlar. Keşke burada, orada değindiğim, oradaki tezlerimi de ele alarak onu eleştirseydi, onun üzerine bir tez kursaydı.

Mümteherine 10'uncu ayeti kerime benim kitabımda da var ama ben de onu kendi görüşüme temel olarak almamışım, aksine ben de aynı görüşleri o ayeti kerimenin yeni bir evlilik hayatına hüküm koymadığı, devam eden evliliklerle alakalı olduğu ve oradan hareketle ben şu sonuca vardım: Gayri Müslim bir bay, kadın Müslüman olmuşsa, kocası Yahudi ya da Hristiyan konumundaysa, devam eden bir evlilik sürecinde bu, baştan değil. Baştan caiz olmadığını düşünüyorum. Hayat devam ederken bu yuva yıkılır mı, yıkılmaz mı? Kanaatime göre, kitabımda da arz ettim, kadın muhayyerdir, dilerse evliliği sonlandırabilir, boşanma davası açar, dilerse, bu adamı ben zaten tanıyorum, benim dinime diyanetime, yeni dinime zararı olmaz, yeni çevremi de yadırgamaz, ben burada İslâm'ı daha güzel anlatabilirim diyorsa, o şekilde... Yani Müslüman bir bayan, ama eski kocası Yahudi ya da Hristiyan olarak evliliğe devam edebilir düşüncesindeyim.

Doğrusu daha başka, epeyce delillerimiz, ayetlerden ve hadislerden akli ve nakli delillerimiz vardı. Bunlar üzerine tekrar eleştiri, yeni bir görüş ortaya konulsa... Hayır, bunlar çürüktür, doğru değildir, dolayısıyla Müslüman bayanla gayri Müslim erkek evlenebilir dense oldukça saygı duyarız. Doğrusu onları görmezden gelerek, bir görüş ortaya koymanın çok da doğru olmadığı kanaatindeyim.

Böyle bir parantez açtım bir şeyler söylemek için.

Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. MEHMET ERDOĞAN – Efendim, doğrusu ben onu okusaydım... Bir tebliğ hazırladım, bilimsel olmasına da oldukça özen gösterdim. Zatı âlinizin kitabı da var. Ama, ben burada, bu hâzırın....

Demek ki, kimseyi kınamayacaksınız.

Ben buradaki değerli katılımcılarımıza bakınca, doğrusu tebliğimi de ben e-mail yoluyla gönderdim ama gördüm ki katılımcı arkadaşlarımızın ellerinde yok. Yani o organizasyonla ilgili bir şey. Dolayısıyla ben şimdi buradaki muhatap kitlesini dikkate alarak, ona göre bir konuşma yaptım ve irticali konuşma yaptım.

Arz ederim.

BAŞKAN – Hocam teşekkür ederim.

Efendim, şimdi sıra, Yabancı Kadınlarla Evlilik isimli tebliğin sunumuna geldi.

Sunumunu yapmak üzere Şerife Altuner Hanımefendiye söz veriyorum.

Buyurun efendim.

YABANCI KADINLARLA EVLİLİK

Şerife Hanım ALTUNER

Giriş

Doğumla başlayan ölümlle noktalanayan hayat sürecinin önemli dönüm noktalarından birini evlilik –nikâh- oluşturur. Sözlükte “birleştirme, bir araya getirme; evlenme, evlilik; cinsel ilişki” gibi anlamlara gelen nikâh kelimesi fıkıh terminolojisinde, şer’an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akde dayalı evlilik ilişkisini ifade eder.⁶⁹⁸

Günümüz İslâm hukukçularından bazıları fıkıh eserlerindeki yaygın nikâh tanımını esas alırken çağdaş eserlerde ve yasama metinlerinde “neslin sürdürülmesi ve korunması”, “hayat ortaklığı”, “hayat arkadaşlığı”, “eşlerin karşılıklı hak ve yükümlülükleri” gibi unsurları da içeren nikâh tanımları yapılmıştır.⁶⁹⁹

Kur’an-ı Kerim’in Konuya Bakışı

Sünnetullah insanların evlenme yolu ile biyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemiştir. İslam’da nikâh konusunda esas olan Müslüman’ın Müslüman’la evlenmesidir. Evlenmeyi emreden Nur Suresi 32.ayette “..içinizden evli olmayanları Evlendirin...”⁷⁰⁰ Yani “içinizden Müslüman olanlardan evli olmayanları evlendirin” diyerek, Müslümanların birbirleri ile evlenmeleri gerektiğine vurgu yapmıştır. Müslümanların hiçbir surette müşriklerle evlenmesinin helal olmadığı da çok açık bir şekilde ifade edilmiştir⁷⁰¹.

⁶⁹⁸ Fahrettin Atar, “Nikâh” maddesi DİA İstanbul 2007, c. XXXII, s. 112

⁶⁹⁹ Fahrettin Atar, a.g.m. , s. 114

⁷⁰⁰ Kur’an 24/32

⁷⁰¹ Kur’an 2/221

Müşrik, Allah Teâlâ'ya zatında veya sıfatlarında ortak koşan, başka tanrı veya tanrıların veya tanrının sıfatını taşıyan varlıkların bulunduğu inanan, bunlara tapan kimsedir.

Kâfirlerle evlenme konusunda açık bir ayet bulunmamakla beraber, puta tapan veya Allah ikidir, üçtür diyen müşrikle evlenmek haram kılındığına göre, Allah hiç yoktur diyenle evlenmek konusunda da durum bundan farklı olamaz.

Bununla beraber Müslümanların gayrimüslimlerden ehli kitap olanlarla evlenmesi ise ihtiyaç halinde gündeme gelen bir konu olmuştur. Zira Mâide Suresi 5.ayette, Müslüman erkeklerin mehirlerini vererek namuslu ehli kitap kadınlarla evlenmelerinin helal kılındığı⁷⁰² bildirilmekle bu konunun genel evlilik emri dışında bir ruhsat olduğu da anlaşılmaktadır.

Ancak Müslüman hanımların gayrimüslimlerden ehli kitap erkeklerle evlenmesi konusuna bir açıklık getirilmemiştir.

Bu konuya değişik açılardan bakan âlimler olmakla beraber konunun yeteri derecede tartışıldığı ve bir sonuca bağlandığı söylenemez.

Bu konuya geniş açıdan bakanlar, namuslu ehli kitap hanımlarla evlenmenin ilgili ayette helal kılındığının belirtildiği, ancak ehli kitap erkeklerle evlenmeye temas edilmediği ve haram hükmüne yer verilmediği için haram olmaması gerektiğini söylerken, konuya dar açıdan bakanlar, bunun asla caiz olamayacağı görüşünü ileri sürmektedirler.

Nikâh, Müslüman olsun gayrimüslim olsun bütün dünyada geçerli bir akittir. Bu da dünyanın kamu düzeni ile ilgilidir. Fıkıh eserlerinde Müslümanlar bakımından câiz ve sahih bir nikâh akdi yaparak evlenmiş olan -ehli kitap olsun olmasın- gayrimüslimlerin Müslüman olmaları halinde bu nikâhlarının geçerliliğini koruyacağı belirtilir. Buna göre, söz konusu nikâhın yapıldığı esnada İslâm'ın öngördüğü velâyet, şahitlik gibi şartlara riayetsizlik dikkate alınmayıp Müslüman olduğu anda nikâhın devamına engel bir durumun bulunup bulunmadığına bakılır. Eğer nikâhın devamına engel bir durum yoksa evlilik devam eder.⁷⁰³

YABANCI KADINLARLA EVLİLİĞİN NEDENLERİ

Hemen her toplumda ideal olan; eşlerin kendi dili, kendi dini ve kendi kültürlerinden olmasıdır. Eski tarihlerden bu yana toplumlar kendi din ve kültürlerini korumak için bu tür evlilikleri teşvik etmiş, farklı ırkların birlikteliğine sıcak bakmamışlardır.

İnsanlar, gerek iş gerek eğitim gerekse turizm gibi sebeplerle farklı ülke ve dinî topluluklarda uzun veya kısa süreli bulunmaktadır. Doğulular için Avrupa'nın teknolojisi ve bilgi birikimi; Avrupalılar içinse doğunun egzotizmi ve mistisizmi cezbedici

⁷⁰² Kur'an 5/5

⁷⁰³ Fahrettin Atar, a.g.m. , s. 116-117

idi. Bu da insanların birbirlerine ilgi duymaları için yeterli bir sebepti ve sosyal etkileşim olarak devamı da gelecekti. Bir kadınla erkek birbirleri ile karşılaşır, hoşlanırlar, severler, evlenirler ve birlikte yaşarlar. Bu son derece doğaldır; hele küreselleşen ve gittikçe küçülen dünyamızda... Bir de buna küresel iletişim ve buluşma ortamı olan siber âlemi eklersek sınırların tamamen ortadan kalktığı görülür.⁷⁰⁴

Ancak her insan ayrı bir dünya anlayışından hareketle yapılan evlilikleri genellemeler yaparak belli bir kalıba oturtmak pek mümkün gözükmemektedir. Yabancı kadınlarla evliliğe yol açan bazı ana unsurları şöyle sıralamak mümkündür:

1- Turizm Faktörü

Küreselleşen ve büyük bir köy haline dönüşen dünya konjonktüründe; “medeniyetler beşiği” olarak şöhret bulmuş ülkemizi görmek, gezmek isteyen insan gruplarının her geçen gün nitelik ve nicelik bakımından arttığı görülmektedir.

2006 Yılında ülkemizi 19.819.833 yabancı ziyaret etmiş, bunlardan 6.011.183 tanesi Antalya’ya gelmiştir. 2007 Yılında ülkemize 23.341.074 turist gelmiş, bu sayının 7.291.356 tanesini Antalya ağırlamıştır. 2008 Yılında ülkemize 26.336.677 yabancı ziyaretçi gelmiş, 8.564.513 tanesi Antalya’yı gezip görmüştür. 2009 Yılıının ilk iki –ocak, şubat- ayında ise Türkiye geneli 751.817 yabancı turist ağırlamış, 219.492 si Antalya’yı görüp gezmıştır.⁷⁰⁵

Yabancı ziyaretçiler içinde ilk sıraları Almanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna, İsrail almaktadır. En az Endonezya’dan ziyaretçi alan ülkemiz⁷⁰⁶, özellikle kıyı şeridinde kültürel renkliliğe şahit olmaktadır.

Turizmde yoğunluktan nasibini alan yerleşim bölgelerinde duygusal yoğunluk da had safhadadır. Romanlara, filmlere, şarkılara konu olan “yaz aşkları” gerçeğe taşınmaktadır. Rus asıllı Oksana ile garson Veli’nin aşkları haberlere konu olabilmektedir. Bu tür hikâyelerin birçoğu hüsrana, acı ve gözyaşı ile biterken, az bir kısmı da aile olma yolunu tutmaktadır.

2- İş İmkânları

1917 Yılında Ekim Devrimini gerçekleştiren Rusya, sosyalizme dayalı bir devlet yapısı oluşturdu. Eski Rusya İmparatorluğu’nun sömürgeleri olan birçok devleti de kapsayan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Doğu Avrupa’da ki birçok ülke ile birlikte Varşova Paktını imzalayarak Doğu Bloğunun liderliğini üstlendi⁷⁰⁷. Turizm ve iş imkânları gibi sebepler bir tarafa, bu ülkelerin halkları, kendi içine kapalı politika

⁷⁰⁴ Hamit Er “Dinler Arası Evlilikler” I. Din Hizmetleri Sempozyumu içinde Ankara 2008, c. II, s. 590

⁷⁰⁵ <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?>, <http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/BelgeGoster.aspx?>

⁷⁰⁶ <http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/BelgeGoster.aspx?>

⁷⁰⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya_tarihi

sonucu çaresiz, sessiz ve gizliydi. Tüm dünya ülkelerince tanınmazlar, bilinmezlerdi. 1990'lı yıllarda Doğu Avrupa ülkelerinin dağılması, 1991 yılının aralık ayında ise Sovyetlerin dağılarak Rusya Federasyonunun kurulması dünya siyasetinde önemli siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik sonuçlar doğurmuştur.

Sovyet Rusya'dan ayrılan ve kendi ayakları üzerinde durmakta zorlanan ülkeler bir yandan bağımsızlık mücadelesi veriyorlar, diğer yandan ekonomik sıkıntılarla boğuşuyorlardı. Bu ülkelerdeki üniversiteli işsizler topluluğu, Türkiye'nin turizm sektöründe ihtiyaç duyduğu dil bilen eleman açığını bir imkân olarak değerlendirdiler. Orta halli bir otelin mutfağı veya saunasında işletme mezunu, tıp mezunu Violeta'ya, Olga'ya rastlamak mümkündü. Ülkeleri Moldova çok sıkıntı içinde idi. Maaşlar komik denecek kadar az, yaşam standardı çok düşüktü. Bu durumu sadece Doğu Bloğu ülkelerine has kılmak acımasızca bir değerlendirme olur. Turizmde iş imkânları tüm dünya ülkeleri için cezbedici bir konu idi. Ayrıca başka iş kolları da yabancı iştirakçileri çekmekteydi. İnşaat, fabrikalaşma, enerji, sağlık gibi iş kollarının yetişmiş eleman ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaç yabancı çalışanlardan da karşılanabiliyordu. İş ortamı birçok etkileşimi peşinden getirdiği gibi karşı cinslerin birbirlerinden etkileşimine de ortam hazırlıyordu. Birliktelikler meydana geliyor, sonrasında bildik kareler yaşanabiliyordu.

3-Eğitim Faktörü

Eğitim amaçlı ülkemize misafir olan yabancı uyruklu öğrenciler, lisans veya lisansüstü eğitimden faydalanmak için kalmaktadırlar. Yabancı kadınlarla evlilik konusunda hep ülkemize gelişleri ele aldık. Bununla birlikte yabancı kadınlarla evlilik hususunda ülkemizden farklı ülke ve topluluklara gidişin de önemli bir faktör olduğu unutulmamalıdır.

Özellikle 1990'lı yıllarda Doğu Bloğundaki sosyal ve siyasal değişim ve dönüşümle dünya dengeleri değişmeye başladı. Eğitim, imar ve ekonomi anlamında ülkemizden bu ülkelere ve diğer bölgelere akış başladı. Kazakistan, Gürcistan, Romanya gibi devletlere mimar, mühendis, fırıncı gibi her tür meslek grupları yanında eğitim amaçlı öğrenci gruplarının da gittiği görüldü. Ayrıca ülkemiz sınav sisteminde başarılı olamayanlar başkaca sosyo-dinî faktörlerin de etkisiyle diğer dünya üniversitelerini tercih ederek ülkeler arası eğitim, ekonomi ve kültür akışının önünü açmış oldular.

Delhi doğumlu Rajesh, ihtida etmek için odama geldiğinde biraz sohbet etme imkânı bulduk. Rajesh, Hindu inancısına mensup bir beyefendi idi. Almanya'da yaşıyordu. Üniversitede öğretim elemanı idi. Üniversitede okuyan Müslüman Türk kızına duyduğu duygusal yakınlık neticesinde evlenmişlerdi. Rajesh'in yanında yaşları 18, 12, 6 civarında, "Oğullarımız" diye tanıştırdığı üç çocuğu vardı. Türk kızıyla 20 yılı aşkın evlilerdi. "Niçin şimdi İslam?" soruma; "eşini çok sevdiğini, ona ilk günkü gibi âşık olduğunu ve artık onun gibi yaşamak istediğini" söyledi. Çocuklar evde şehadet getirmişlerdi. Üç

delikanlıyı bir dahaki gelişinde getirmek ve ihtida belgelerini almak üzere bizden ayrıldı.

4-Oturum Alma Konusu

Global yeniden yapılanma, tüm dünyada insanları yaşamlarının geleneksel kaynaklarından koparmıştır. Süreç içinde birçok kadın geçim kaynağı olarak fuhşa itilmiştir. Uluslararası suç ağları, ulusal sınırları içinden geçerek örgütlenen ve kârlı bir iş alanı olan kadın ticaretinden yararlanmaktadır. Tüm dünyada sayıları giderek artan kadın ve genç kızların cinsel sömürü amaçlarıyla ticareti bu ağlar tarafından yapılmaktadır. Son otuz yılda, Türkiye insan ve kadın ticaretinde hem transit hem de hedef ülke konumundadır. Bu süreç, kamu düzeni, ticareti yapılan kadınların insan hakları ve cinsel yolla bulaşan hastalıkların yayılması açısından ciddi problemler teşkil etmektedir.

İlk olarak “bagaj ticareti” yani eşya satmak veya satın almak için turist olarak ülkeye giriş yapan kadınlar şeklinde başlayan süreç, hızlı bir şekilde fuhuşu da içeren örgütlü faaliyetler şekline dönmüştür. Yabancı kadınların Türk erkeklerle evlenerek kolaylıkla Türk vatandaşlığına girmesi, insan ticareti halkalarının Türkiye’de kolaylıkla oluşmasına izin veren anlaşmalı evlilikleri getirmiştir. Diğer yandan, bu durum sonuç olarak otoriteleri vatandaşlık kanununu değiştirmeye iten bir kamu meselesi haline gelmiştir.⁷⁰⁸

Yabancı uyruklu bir kadın yasa dışı suçlardan dolayı yakalanması durumunda ceza almayacak, muayeneden geçirilip sınır dışı edilecektir. Şayet kadının evli olması halinde sınır dışı edilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı gerek formalite yapılan evlilikler gerek suç oranının artması birbirine paralel ilerlemektedir. 1985-2000 yılları arası kayıtlara bakıldığında yapılan evliliklerin farklı sebeplerden dolayı “oturum alma” maksatlı yapıldığı görülür. 11/02/1964 tarihinde kabul edilen 22/02/1964 tarih 11638 sayılı Resmî gazetede yayınlanan 403 sayılı Türk Vatandaşlığı kanununda:

Madde 5: Bir Türkle evlenen yabancı kadın Türk vatandaşlığına geçmek istediğinde (resmî makamlar önünde) evlenmek istediğini veya vatansız bulunduğunu veyahut evlenmekle eski vatandaşlığını kaybettiği takdirde Türk vatandaşlığını kendiliğinden kazanır. İbaresini bulunmakta iken yaşanan sıkıntılardan dolayı 04/06/2003 tarihli değişik madde 4866 sayılı kanun ile “Bir Türk vatandaşı ile evlenme, kendiliğinden Türk vatandaşlığını bahşetmez. Ancak, bir Türk vatandaşı ile evlenme nedeniyle Türk vatandaşlığını kazanmak isteyen yabancılar en az üç yıldan beri evli olmaları, fiilen birlikte yaşamaları ve evliliğin devamı kaydıyla, yurt içinde en büyük mülki idare amirliklerine, yurt dışında ise Türk konsolosluklarına yazılı olarak başvuruda bulunabilirler. Başvuru üzerine İçişleri Bakanlığınca yapılacak inceleme ve soruşturma sonucunda, aranan şartları taşıdıkları anlaşılan kişiler, bu durumun

⁷⁰⁸ www.ksgm.gov.tr sayfa 10/29

tespitine ilişkin karar tarihinden itibaren Türk vatandaşlığını kazanırlar,” şeklinde değiştirilmiştir. Ülkemizde yapılan kanun değişikliğinden sonra ciddi bir değişim yaşanmış, yapılan evliliklerde farklı maksatlar büyük ölçüde azalmış daha seviyeli adımlar atılmaya başlanmıştır. Aynı şekilde Türkiye’den farklı ülkelere geçici olarak giden ve kalıcı olarak yerleşim hakkı almak isteyen Türk erkekleri yabancı bayanlarla evlilik yolunu seçerek oturma hakkını elde etmektedirler. Her halükarda aynı sıkıntılar farklı bireylerde farklı hikâyeler olarak yaşanmaktadır. Ayrıca Akdeniz kıyı şeridinde cinsel ve ekonomik amaçlı evlilikler gerçekleşmektedir. Yaş ortalamaları 60 ve üzeri olan yabancı uyruklu bayanlarla Türk gençleri arasında yapılan evlilik muameleleri kısa zamanda boşanma ile sonuçlanmaktadır.

EVLİLİK SONRASI OLUŞAN SIKINTILAR

Göz görmüş, gönül sevmiş ve aşk oluşuvermiştir. İlk adımında hiç problem yoktur. Çünkü aşk vardır ve aşk her şeye kadirdir!Âşıkların aşamayacakları hiçbir engel yoktur! Oysa bu sevginin onlara getireceği sıkıntılardan habersizlerdir.

Ülkemizde boşanmalarda; kendi ilinde, kendi köyünde hatta komşusu veya akrabasıyla yapılan evliliklerde bile önceki yıllara nazaran son yıllarda bir hayli artış görülmüş, dünyanın bir ucundan diğer ucuna kurulan yuvalarda birçok problem baş göstermektedir. Bunlardan en sık görülen problemleri belli başlı şöyle sıralamak mümkündür.

1-Kültür Anlaşmazlığı

Türk aile yapısına uygun davranma isteği birçok yabancı gelinde uyumla ilgili problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Hatta bazı âdetler onlar için “anlamsız” olarak algılanmaktadır. Örnekleme yapmak gerekirse:

Yabancı kadınlarla evlilikte kadınların kabul edemediği bir davranış biçimi “el öpme” âdetidir. Moldovalı Tatyana 11 yıllık evli olmasına rağmen hâlâ neden yolda, sokakta her karşılaşmada orta yaş ve üzerindeki insanların ellerini öpmesi gerektiğini anlamıyor ve kabullenemiyordu.

Belaruslu Michaella ve görüşülen yabancı bayanlar, Türk insanının neden bu kadar meraklı olduğuna bir anlam veremiyor. Özellikle Ruslar ve Rusya Federasyonu’ndan ayrılan devletler topluluğuna mensup gelinlerimiz, özel hayatlarının sorulmasından nefret ediyorlar. Çünkü bu bayanlar eğer severek ve isteyerek, herhangi bir özel amacı olmaksızın yuva kurmuş iseler Akdeniz kıyı şeridinde ailesine sadık bir eş ve titiz bir anne sıfatıyla anılıyorlar. Ailelerine olan düşkünlükleri ve ketum halleriyle tanınıyorlar. Özellikle erkeğin akrabaları tarafından didik didik sorgulanmak en tahammül edemedikleri şeyler arasındadır.

“-Evlilikten önce ne iş yapıyordun?”

“-Yemek yapmayı biliyor musun?”

“-Gusül alıyor musun?”

Bu şekilde uzayıp giden soru zincirine bekâret, fuhuş gibi özel soruların eklenmesi onları çok kızdırmaktadır.

Türk insanının “tarhana çorbası bilip bilmediğinden, eve ayakkabısı ile girip girmediğine” kadar olan sorularına “ bu kadar merak neden?” sorusu ile cevap veriyorlar ve kayınvalidenin aşırı müdahalesine çok kızıyorlar. Ayrıca birçok yabancı uyruklu bayan kendi kültürlerinde sağlam aile yapısının farkındadır. Genellikle evlilik sonrası eşe sadakat noktasında sıkıntı yaşamayan bayanlar Türk erkeğinin günlük maceralara kapılabildiğini, geleneğin “erkeğin aldatmasını” hoş görüp kadına daha sert bir üslupla yasaklamasına bir anlam veremediklerini ifade etmektedirler.

2-Doğacak Çocukların Dinî ve Millî Kimliği

Farklı dinlerin farklı kültürlerin birleşiminde en çok sıkıntıyı oluşturan çocuk konusudur. Her evlilikte sevgi, paylaşım gibi duygular galip gelebildiği gibi geçimsizlik ve uyum problemleri baş gösterebilir. Bu gibi durumlarda mutluluk veya mutsuzluk insanların kaderi haline dönüşebilmektedir. Mutsuzluk ayrılığı, ayrılık boşanmayı beraberinde getirir. Toplum normlarına uygun evliliklerde bu sıkıntı, biraz acı biraz gözyaşı ile göğüslenebilir. Ama evlilikte tarafın biri yabancı tabiiyete mensup ise daha dramatik durumlar ortaya çıkabilmektedir. Çocuk veya çocuklarını ülkesine kaçıran eşten alabilmek için resmi makamlara yalvaran anne profilini görmek her an için mümkün olabilmektedir.

Batı Akdeniz kıyılarında çok sık rastlanılan bu tür evliliklerde daha doğmamış çocuğun pazarlığı anne karnında yapılmaktadır. Çünkü olayın duygusal boyutu “senin dinin benim dinim” farkındalığı hamilelik vuku bulduğunda daha fazla gündeme gelmektedir. Çiftleri bir endişe sarmakta ve taraf kazanma durumuna düşülmektedir. Ortada paylaşılacak bir birey vardır ve bu birey hangi tarafın olacaktır?. İsmi, sünneti, vaftizi sözün özü dinî ne olacaktır? Bu durumda eşler arasında farklı uygulamalar yaşanmaktadır.

Müslüman erkek farklı dine mensup eşini sevmekte ve kendisi de mensubu olduğu İslam hakkında çocuklarına rehberlik yapacak bilgi boyutunda değilse bu konudaki eğitim yetkisi eşine geçebilmektedir. Çocukların eğitilmesi anne tarafından ve annenin inanç ekseninde gelişmektedir.

Konunun bir farklı boyutu ise tebliğin hazırlandığı anlarda yaşadığımız ve sıkça yaşamaktan mutluluk duyduğumuz yönde idi. Aslen Romanyalı olan Florentina, Müslüman Türk eşyle 10 yıldır evli ve Antalya’da yaşıyordu. Ağlayarak “çok araştırdım, 4 aydır uyuyamıyorum, içim bir hoş oluyor, Müslüman olmadan yaşamak istemiyorum” dedi. Kayın validesi ve kayın pederi ile müftülüğümüze gelen Florentina’nın, şehadetinden sonra onlarla kucaklaşarak ağlaması bizim de duygulanmamıza vesile

oldu. Yabancı bir bayanla yapılan evlilikte; eğer kadın hasretini çektiği yuva sıcaklığına kavuşmuşsa çocuklar İslam bilgisi ve annenin mensubu olduğu yabancı kültürü ile yoğruluyorlardı.

Çocukların yetiştirilmesinde üçüncü bir boyut vardır ki o da gelecek nesiller içerisinde bireysel kimlik açısından sıkıntılı bir kuşağın yetişmesi demektir. Çünkü Batı Akdeniz kıyı şeridinde bu evlilikler sık ve alışılmış bir hale gelmiştir. Alışveriş edilen halk pazarından büyük alışveriş merkezlerine kadar her tarafta sarı saçlı, cin bakışlı çocuklar ve onların yabancı oldukları hemen hissedilen annelerine rastlanmaktadır. Resmi rakamlara göre sadece –turizm haricinde- Antalya’da 13 bin Rus yaşıyor. Onlara göre bu rakam 15 bini bulmuş durumda. Yüzde 80 i bayan ve bayanların birçoğu Türkiyemiz’in gelini. Özellikle Antalya hava limanından dünyanın her ülkesine olan ulaşım imkânı yabancı yerleşimcilerin en büyük avantajı durumundadır. Antalya’da durum böyle iken ilçelerimizde ise yabancı uyruklu gelinlerimizde ilk sırayı Almanlar, Norveçliler ve Ruslar oluşturmaktadır. Bu kadar çok ve çeşitli kültürlerin buluşması sonucu doğan çocukların yetiştirilmesinde de farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu konuda farklı tutumlar ve davranışlar olmasına rağmen yabancı gelinlerimiz bir konuda hem fikirdirler. Erkek çocukların sünnetine hemen hemen tamamına yakını sağlık unsurunu göz önüne alarak olumlu bakmaktadırlar. Çünkü onlara göre sünnet “dine dâhil olma” anlamı taşıymıyordu. Bundan dolayı gayrimüslim bayanlar sünnet konusunda eşlerine zorluk çıkarmıyorlardı. Ama konu vaftiz olunca sıkıntı büyüyor, evliliklerin bozulma sebeplerinden bir tanesini de “vaftiz” oluşturuyordu. Çünkü gayrimüslim bayanlar çocuklarının vaftiz olmasını genelde dini kaygılarla değil, kendilerine yandaş, dindaş aramak; evlilikte taraf olmak için istiyorlardı. Kendileriyle ve onlara yakın olan sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan görüşmelerde yıl içerisinde doğan çocukların vaftiz töreni için İstanbul’daki kiliseden Antalya’ya 2–3 kez rahibin geldiğini öğrenmiş bulunuyoruz.

Yabancı bayanlarla yapılan evliliklerin kanayan yarası çocuklardır. Yaz mevsiminde camiye gönderilerek evde babanın gönlü alınırken diğer yandan istavroz çıkartarak kötülüklerden korunabileceği öğütlenmektedir. Ukraynalı Alina 32 yaşında idi. Lise çağlarında ilk cinsel deneyimini edinmiş ve hamile kalmıştı. Bir kızı olmuş ve kızı ile birlikte büyüyordu. İş için geldiği Antalya’da İslamiyet’ten etkilenerek ihtida etmişti. Ünlü bir Türk sporcuya âşık olmuş evlenmişti. İlköğretimde okuyan kızının da Müslüman olmasını istiyordu. Böylece kızının ergenliğe ait bazı hırçınlıklarının biteceğine inanıyordu. Bizden kızı Karina ile görüşmemizi ve onu ikna etmemizi istedi. Karina ile ikna etmek için değil dertleşmek için görüşebileceğimizi belirttik. Genç kızın sözleri düşündürücüydü: “Annemi bir türlü anlamıyorum, neden bu kadar endişeleniyor, sınıftaki Müslüman arkadaşlarımdan birçok ateist olan var ki; ayrıca Rusya’dan akrabalarım din konusunda çok çelişkili bilgiler veriyorlar. Bazen dinim olmasa da olur diyorum” dedi. Görüşmelerimiz sonunda güzel bir ihtida töreni yapılarak, tekrar gö-

rüşmek üzere ayrıldık. Bu tür örneklerin çoğalması ümidimiz olsa da genel yapı itibarıyla farklı kültürlerin buluşması sonucu doğan çocuklarda genelde her iki dini de bilen ama ikisini de benimsemeyen bir tutum gözlenmektedir. Antalya’da günden güne çoğalan bu aile yapısına halk alışmış; trafikte, alışverişte, hastanede uyum içerisinde yaşamaktadır. Ama onlar bu aile yapısının başrolündeki yabancı gelinler; çocuklarını Türk okullarında değil, kendi kurdukları Rus ve karma kültürlerden oluşan okullarda okutmak istemektedirler. Hatta bu yapıdaki bir okulun ilk girişimleri yapılmış; gerekli izin, bina gibi ortamların hazırlanması ile bu hayata geçirilecektir.

3-Dini İnanç ve Ritüellere uyum problemi

Yabancı uyruklu bayanlar Müslüman eşleriyle evlendiklerinde, gayrimüslim olmaları bir şeyi değiştirmiyor. Evde Müslüman eşin evliliğe ait dini inanışları uygulamak istediği anlaşılmaktadır. Bayanların zorlandıkları ana konulardan bir tanesi de eşlerinin onlardan gusül abdesti almalarını istemesidir. Gayrimüslim olan bayanlardan birçoğu bunu sağlık açısından güzel bulmasına rağmen, ağza ve burna su vermenin mantığını anlamaya çalışıyorlar. Özellikle mühtedi olmayanlar Müslüman eşinin ondan neden bu abdesti almasını istediğine bir anlam veremiyor.

Gürcistanlı Lamara, Müslüman eşiyile evlendi. Zaman içinde Kur’an-ı Kerim’i anlayarak okumaya başladı. Hakkını vererek Müslüman olmak istiyordu. Namaz ve gusül abdestlerini usulüne uygun bir şekilde alıyor, bilemediklerini bize danışıyordu. Zaman içerisinde onu ikna etmekte zorlanmaya başladık. Tıpta “obsesif kompulsif” diye isimlendirilen halk söylemi ile “takıntı hastalığı” belirtilerini göstermeye başlamıştı. Ne kadar yıkanırsa yıkansın aldığı gusül abdesti olmuyormuş gibi sanki bedeninde kuru yer kalıyormuş gibi hissediyordu.

İngiliz Lesley John evlenmiş, ihtida etmişti. “Nur” ismini almıştı. Oturduğu muhitte “Nur hanım” diye tanınmış, doğruluğu ile kendisini sevdirmişti. Kur’an-ı Kerim’i İngilizcesinden defalarca okumuş, ayetleri yorumlamaya çalışıyordu. “Kurban” kelimesinin yakınlık ifade ettiğini oysa Türk toplumunun günden güne birbirinden koptuğunu, büyük alışveriş merkezlerinin önünde oluşan kuyruklara bir anlam veremediğini söylüyordu. Küçükbaş kuzuya 250 lira vermeyerek kurbanlarını kesmeyenlerin 350 lirayı bir ayakkabıya verdiğini sorguluyor; “bu nasıl Müslümanlık?” diyordu. Ayrıca hacca gitmek istiyor ve bu konuda bir kolaylık sağlanmasını bekliyordu.

2006 yılı ramazan ayının ortalarına doğru ikinci vakti yabancı uyruklu bir gelin adayımız ihtida için kapımızı çaldı. Rus Tatiana’nın dudaklarındaki kuruluk ve dermansızlık dikkatimizi çekti. Eşi yanında yoktu. Eşinin ailesi ile birlikte gelmişti. Antalya’nın sıcaklığında ramazan ayı zorlu geçiyordu. “Hayırdır gelinimiz hasta mı?” diye sorunca damat tarafı “hayır hasta değil ama ramazan ayı girdi gireli oruç tutuyor” dediler. Hemen “tabi damat beyden etkilendi onu yalnız bırakmamak için oruç tutuyor” dedim. Damat tarafı biraz garipseyerek yüzüme baktı. “Hayır, damat ömründe hiç oruç tut-

maz, bizde pek tutmayız ama Tatiana bizim akrabalarından birinden etkilendi. Oğlumuz da ben sana karışmam; tutarsın ama ben yorgun olurum, oruç tutmamı bekleme” dedi. Aslında örnekleri çoğaltmak arttırmak mümkündür. Yeryüzünde ne kadar insan hayatı varsa o kadar farklılık olduğuna inanmak gerekir. Özellikle yabancı gelin olmuş, damat olmuş hiç fark etmiyor. Anlaşılan şu ki; bizim kendi insanımızı iyi yetiştirmemiz bilgi ve ahlâk düzeyinde çalışmalar yapmamız gerekiyor.

Sonuç ve Öneriler;

Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığımızca 05.02.2009 tarih ve 0173 sayılı yazı ile ilere gelen talimat, ihtida eden ve ihtida sonrası Türkiye’de kalacak olan bireylerle irtibatın koparılması açısından çok önemli bir adımdır. Özellikle evlilik nedeniyle taşra teşkilatlarımızda yapılan ihtida merasimlerinin daha nitelikli yürütülmesinde ve ihtida sonrası -mümkünse- ilişkilerimizin devam etmesi konusunda Diyanet İşleri Başkanlığına önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Teklifler:

1- İlçelerimizde ihtida edenlerin belge ve bilgileri, ilçe müftülüklerimiz tarafından Diyanet İşleri Başkanlığına gönderilmektedir. Evlilik sebebiyle yapılan ihtidaların il müftülüğüne bildirilmesi sağlanmalıdır.

2- Özellikle Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu bulunan il müftülüklerimize mühtedinin iletişim bilgilerinin (gizli kalmak koşuluyla) ulaştırılması temin edilmelidir.

3- Bilhassa ülkemizin sahil şeridinde yer alan ve ihtida işlemlerinin çokluğu ile dikkat çeken illerimizde özel görevlendirmeler yapılması sağlanmalıdır.

4- Yabancı kadınlarda evlilik oranının nüfusa kıyasla istatistikî çalışmalarının hazırlanması cihetine gidilmelidir.

5- Antalya’da mühtedilere kendi dillerinde Kur’an-ı Kerim ve ilmihal bilgilerini içeren kitaplar hediye ediyoruz. Başkanlığımız ve Türkiye Diyanet Vakfı’nın yayınları arasında İngilizce, Rusça ve Almanca Kur’an-ı Kerim bulunmasına rağmen, ilmihal bilgilerini içeren kitaplar yok denecek kadar azdır. Özellikle Rusça’da diğer yaynevlerinin bastığı birkaç sayfalık kitapçıklar bulunmaktadır. Mühtedilerin kendi dillerinde yazılmış kapsamlı ve hacimli ilmihal isteklerine karşı cevap verememenin üzüntüsünü yaşamaktayız. Rusça ve diğer dillerde kapsamlı ilmihal açığının giderilmesi yoluna gidilmelidir.

6- Hz. Peygamber’in hayatını konu alan yabancı dilde (özellikle Rusça) eserlerin bulunmaması yine eksik olduğumuz noktalardan birisidir.

7- Mühtediler tören bitiminden birkaç gün sonra olacak düğünlerine davet ediyorlar; hatta şahit olmamızı istiyorlar. İllerimizde mühtedilerin düğün ve doğum gibi mutlu olaylarına katkıda bulunmayı sağlayacak bir fon oluşturulması sağlanmalıdır.

8- Dil bilen elaman sayısını çoğaltma konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

9- Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığınca yurt dışında organize edilecek etkinliklerde bu konu göz önüne alınmalıdır.

10-Mühtedi olsun veya olmasın yabancı uyruklularla yapılan evliliklerle ilgili çalışan sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığımızca da Aile İrşat ve Rehberlik bürolarına benzer bir alt birimin oluşturulması sağlanmalıdır.

BAŞKAN – Hocama teşekkür ediyorum.
Bu şekilde sunumlar sona ermiştir.

TARTIŞMA

BAŞKAN - Şu anda katılımcılara söz vermek istiyorum. Malum yarım saat içerisinde tüm katılımcıları konuşturabilme imkânımız var. Önce söz almak isteyenleri görelim, onların isimlerini kaydedelim, ona göre yarım saati bölelim.

İki arkadaşımız katılımcı vasfıyla söz almak istediler.
Kendilerine beşer dakika süre veriyorum.
Prof. Dr. Saffet Köse Hocayı kürsüye davet ediyorum.

Prof. Dr. SAFFET KÖSE – Teşekkür ederim Sayın Başkan.
Hazırûnu ve Hazırâtı hürmetle selamlıyorum.

Arapça “hâzırûn” ifadesine, karşımızda bulunan herkes dahil ise de ailenin tartışıldığı bir ortamda ve özellikle bayanların çoğunlukta bulunduğu salonda ayrıca onlara vurgu yapılması açısından Mehmet Erdoğan hocam haklı.

Gayri Müslim erkekle Müslüman kadının evliliği konusunda bir hususu arz etmek üzere huzurlarınıza geldim.

Öncelikle şunu söylemek istiyorum: Kur’ân-ı Kerim, evrensellik ve süreklilik özelliğinin tabii sonucu olarak, zaman ve mekân üstü çerçeve prensipler, temel ilkeler getirmiştir. İslam’a evrensellik ve süreklilik kazandıran da aslında bu hususiyetidir. Bunun dışında, maslahatın sabit olduğu, insanların menfaatinin zaman ve mekân üstü olduğu konularda ise teferruata girmiştir, ayrıntılı hükümler girmiştir. Bunların sayısı da son derece azdır. Ayrıntıya girdiği hükümler içerisinde aileyi ilgilendiren konular önemli bir örnek teşkil eder. Evlilik öncesi ilişkiler, evliliğin işleyişini konu alan birtakım esaslar veya evlilik sonrası uyumsuzlukların ortaya çıkması halinde alınacak tedbirler, evliliğin sona ermesi durumunda de uygulanacak hükümlerin temel özelliği budur. Bir başka açıdan da aile hukukunun helal ve haram alanına giren konuları vardır. Kur’ân-ı Kerim bunları teferruatlı bir şekilde açıklamıştır.

Özellikle Maide Suresi’nin 5’inci ayeti kerimesinde, Müslüman erkeklerin –belki bir ruhsat ve istisnai bir durum olarak- ehli kitap kadınlarının iffetli olanlarıyla evlenebileceklerini beyan buyurmasına rağmen daha hassas ve daha özel olan Müslüman bir kadının ehli kitaptan veya diğer dinlerden bir erkekle evlenebileceğini belirtmemiş olmasının haramlığa delalet ettiğini düşünüyorum. Çünkü *ırzlar konusunda asıl olanın*

hürmet yani haramlık olduğu bir fıkıh kuralıdır. Bu konuda yani evlenme hususunda hangi şeyin ne kadar, ne ölçüde helal olduğunu bizzat Cenab-ı Hak belirlemiştir. Buna göre, Kur'an'ın, Müslüman bir erkeğin ehli kitap kadınlarının iffetli olanlarıyla evlenebileceğine izin verirken tersi duruma sükküt geçmesi ona izin vermediğine delalet eder. Ayrıca bu konuda da icmâ oluşmuştur.

Biraz önce verilen örnekte, İran bölgesinde vali olarak bulunan ve ehl-i kitaptan (Yahudi) bir kadınla evlenen Huzeyfe b. Yemân'ın Hazret-i Ömer'in o kadını boşamasını talep ettiği mektuba verdiği cevapta aslında bu husus bir anlamda görülmektedir. Huzeyfe kendisine soruyor: “Bu kadınla evlenmem helal mi, haram mı?” O da “helal” diyor ama idarecilerin model olma özelliği var. Eğer bir idareci böyle bir evlilik yaparsa, halk da benzer evliliklere başvuracağı yani Müslüman erkekler gayri Müslim kadınlara yöneleceği için Müslüman kadınlar bundan zarar görecekler. Bu sebeple Hz. Ömer bunu yasaklamak istiyor. Huzeyfe mektup geldiğinde bu kadını boşamıyor, bir müddet sonra, mesela iki ay sonra boşuyor. Kendisine soruluyor, niye halife istediği zaman boşamadın da şimdi boşuyorsun? Orada söylediği çok ilginç bir söz var, diyor ki: “Eğer halife istediği zaman boşamış olsaydım, halk benim gayri meşru bir iş yaptığımı düşünürdü, oysa şimdi boşuyorum ki bu fikir izale olsun diye.”

Sonuç olarak Kur'an ve sünnet bu konuda haramı ve helali belirlemiştir. Maide Suresi'nin 5'inci ayetinin de bu açıdan konuyu netleştirdiğini düşünüyorum ve gayri Müslim bir erkekle Müslüman kadının evlenemeyeceği konusunda bize önemli bir hüküm getirdiğini ifade etmek istiyorum.

Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – Biz de teşekkür ediyoruz.

Şimdi, Doç. Dr. İbrahim Hilmi Karşlı Hocam, buyurun.

Doç. Dr. İBRAHİM HİLMİ KARSLI – Bütün dinleyenlere saygılarımı sunuyorum. Önce organizasyonla ilgili bir teklifimi arz etmek istiyorum.

Bu sempozyumda farklı bir uygulamaya gidildi. Normalde müzakereci olarak katılmamız gerekirdi ve elimizde de tebliğlerin bulunması icap ederdi. Fakat bu uygulamanın doğurduğu birtakım mahzurlar ileri sürülerek, tebliğler bizlere gönderilmedi. Ancak görüldüğü gibi, tebliğler müzakerecilerle gönderilmediği takdirde, sempozyum amacına ulaşmıyor ve müzakere ortamı oluşmuyor. Dolayısıyla kendimize göre birtakım konuları gündeme getiriyoruz. Belki de sadet dışı oluyor.

BAŞKAN – İbrahim Bey, her oturumda konuşabilirsiniz diye böyle yapılmış olmalı.

Doç. Dr. İBRAHİM H. KARSLI – Bunun birtakım faydaları olabilir ama doğurduğu mahzurları ifade etme babında bunları söyledim ve pek uygun olmadığını düşünüyorum.

Efendim, dün konuşmacılarımızdan Cafer Sadık Hoca, ailenin tanımlanmasında Rum Suresi 21'inci ayetinin esas alınmasının daha uygun olacağını ifade etti. Bu ayet

bildiğiniz gibi, kadın ve erkeğin aynı cinsten yaratıldığı bu sayede huzur buldukları ve ailede merhametin, şefkatin esas olduğunu beyan eder. Klasik dönem tefsir kültürüne baktığımızda, bu ayet üzerinde fazla durulmadığı anlaşılmaktadır. Ama modern dönemlere geldiğimizde bu ayetin bir öncelik kazandığını görüyoruz.

Şimdi müsaadenizle, bu ayetle ilgili yaptığım bir tespiti sizlerle paylaşmak istiyorum. Malum olduğu üzere ailede bireyler arası ilişkilerden bahsedilirken, hak ve sorumluluklar dile getirilmektedir. Ancak aile ortamı sadece hak ve sorumlulukların yerine getirildiği bir yer değildir. Aksi takdirde incelikten ve ruhtan yoksun mekanik ilişkiler ağından bahsetmiş oluruz. Dolayısıyla aile ortamı psikolojik ve hukuki yönleri ile beraber aynı zamanda manevi, varoluşsal bir oluş biçimini ortaya koymaktadır. Başka bir anlatımla aile manevi olgunlaşmanın, ruhi tekâmülün bir zeminidir. Yani dindarlığımızı geliştirmeye yönelik önemli fırsatlar yakaladığımız ve değişik tecrübeler yaşadığımız bir mekândır.

İzah etmeye çalışayım. Az önce atıfta bulunduğum Rum Suresi 21. ayetini öncesi ve sonrasıyla bir bütünlük içerisinde incelediğimizde, burada Yüce Mevla'nın insana olan lütuf ve ihsanı bizlere hatırlatılmaktadır. Bu bağlamda gelen bir dizi ayet “ve min âyâtihî” ifadeleri ile başlamaktadır. Yani evrende Allah'a götüren sembollerden, O'nun azamet ve kudretini ortaya koyan işaretlerden bahsedilmektedir. Bu açıdan baktığımız zaman “ve min âyâtihî en halaga lekum min enfüsikum ezvâcen liteskunû ileyha” ayetinde de aile hayatında Allah'a götüren işaret ve sembollere işaret edilmektedir. Hakikaten, her birimiz aile ortamında manevi duyarlılığı artıran son derece önemli tecrübeler yaşamaktadır. Yani hamilelik dönemi, çocuğun dünyaya gelmesi, büyümesi bu süreçte aile bireylerinin yaşadıkları sevgi, şefkat, merhamet duyguları vb; işte bütün bunlar bizim manevi olgunluğumuz için son derece önemlidir.

Özellikle hamilelik döneminin, Mevla'ya yaklaşmanın zirve noktasını teşkil ettiğini düşünüyorum. Tecrübelerimiz bunu gösteriyor. Nitekim, Kur'an ilgili bir ayette karı-kocanın bu duyarlılığına atıfta bulunuyor. “Felemmâ eskalet de'avellahe rabbehumâ lein âteytenâ sâlihan lenekûnenne mineşşâkirîn” (Araf, 189). “...Gebeliği ağırlaşınca her ikisi de Rableri Allah'a, eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız” diye karı-koca dua ederler, yalvarıp yakararak Allah'a iltica eder, O'ndan sâlih ve sağlam evlat isterler. Nitekim hamilelik psikolojisiyle ilgili yapılan araştırmalarda, doğumun yaklaşması ile karı-kocanın ve özellikle annenin dünyaya gelecek bebeğin sağlığı ile ilgili endişelerinin arttığı ve daha hassas bir duruma geldikleri bizlere anlatılmaktadır. Nitekim ayette de, “...gebeliği ağırlaşınca...” ifadeleri ile muhtemelen bu sürece işaret edildiği anlaşılmaktadır.

Kur'an-aile ilişkisi bağlamında söylenecek başka hususlar da vardır. Fakat zaman yetersizliği sebebiyle detaya inmem mümkün değildir.

BAŞKAN – İbrahim Bey, beş dakikanız doldu.

Doç. Dr. İBRAHİM H. KARSLI – Öyle ise kısaca şunları ifade edeyim: Kanaatime göre bu sempozyumda Kur'an'ın aile konusundaki yaklaşımı müstakil bir tebliğle daha detaylı bir şekilde ele alınması gerekirdi. Gerçi hocalarımız kısmen bahsettiler ama tamamlanması gereken yönler vardır. Meselâ, Yusuf kıssası, Lokman'ın oğluna yaptığı nasihatler bunlardandır. Bu bağlamda çocuk - ebeveyn ilişkisi, çocuk - baba ilişkisi, çocuk - anne ilişkisi konuları üzerinde durulmalıydı. İnşallah bundan sonraki benzeri çalışmalarda bu eksiklikler giderilir.

Ben tekrar gerçekleştirilen bu organizasyonda emeği geçen herkese teşekkür ediyor, hepinize saygılarımı sunuyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – Hocamıza teşekkür ediyoruz bu değerlendirmelerinden dolayı.

Değerlendirme Oturumu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hamza AKTAN

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. HAMZA AKTAN - Biraz gecikmeyle başlamış oluyoruz.

Bu durumda 15 dakikadan fazla bir zaman ayıramayacağız değerlendirmeci arkadaşlarımıza.

Ben sözü sağdan başlatmak üzere, Sayın Hülya Alper Hanımefendi'ye veriyorum.

Doç. Dr. HÜLYA ALPER - Tertip komitesine, Balıkesir Müftülüğüne ve isimlerini sayma imkânı bulamadığımız programın icra edilmesine katkısı olan herkese teşekkürlerimi arz ediyorum.

Üç gün boyunca burada çeşitli problemleri tartıştık, konuştuk aile merkezinde. İlk gün katılma imkânım olmadı yurt dışında olduğum için. İkinci günden itibaren programların hepsini dikkatli bir şekilde takip etmeye gayret ettim.

Çıkan sonuç bence şu: Problemlerin çözümünden ziyade, problemlerin çokluğunu ve büyüklüğünü gördüm. Açıkçası bu sempozyumların belki metodunu mu değiştirmek lazım veya başka çalışmalar mı yapmak lazım bilemiyorum ama her zaman bir zaman sıkıntısı... Zaman yüzünden tebliğciler istediklerini dile getiremiyorlar ve o sebeple de hep konular çözüme ulaşmadan kalıyor.

Belki atölye çalışmaları yapılmalı, aile konusunda, aileyi işleyen atölye çalışmalarına ağırlık verilmeli diye düşünüyorum.

Bir başka husus: Benim alanım aslında kelim alanı. O yüzden aile merkezli değil de kendi alanımı ilgilendiren hususlarla ilgili birkaç şey söylemek istiyorum.

Ne zaman İslâm'dan bahsetsek, İslâm'ı konuşsak, her zaman bir karışıklık ortaya çıkıyor, bir kavram karışıklığı ortaya çıkıyor, ona değinmek isterim.

Şöyle ki: Tabii İslâm deyince biz öncelikle Kur'an-ı Kerim ve Hazret-i Peygamber'in o Kur'an'ı vahye uygulamasını anlıyoruz. İslâm Deyince anladığımız birinci anlam bu.

İkincisi: Müslümanların tarihi tecrübesindeki İslâmî yaşantıları anlaşılıyor. Bir de günümüzdeki Müslümanların uygulamaları. Problem de, bu farklı farklı İslâm diye isimlendirdiğimiz şeyleri birbirinin yerine kullanmamızdan kaynaklanıyor. Şöyle ki: Özellikle Müslüman hanımlar durumdan şikâyet edince veya İslâm dışı çevrelerde İslâm'daki kadına eleştiriler getirince, a bakın işte Kur'an-ı Kerim'de böyle, hadislerde bu yok, İslâm'da kadının hakkı verilmiştir diye cevaplar veriliyor. Ama bu tür cevaplar üretmek problemleri çözmekte yeterli değil. Çünkü biz çok iyi biliyoruz ki, yaşanan hiç de Kur'an-ı Kerim'deki gibi değil, Hazret-i Peygamber'in sünnetindeki gibi değil.

Ben tekrar konuyu kadın konusuna çekmek istemiyorum ama burada yine maalesef dile getirmek durumundayım, hâlâ Müslüman hanımların, gerek toplumsal hayatı gerek aile hayatındaki ilişkilerde problemler var. Keşke adalet merkezli uygulamalar olabilse ama onun olmadığını görüyoruz.

Bir kavram kargaşası yaşanıyor. Açıkçası, yine ideal üslubun ve reel üslubun ayrımını yapamadığımızdan dolayı karışıklıklar yaşandığını düşünüyorum. Bu netlik olmadan, doğru bir sonuca ulaşmamız zor gözüküyor.

Bir başka husus: Kendi eleştirisini yarına erteleyenler, kendinden diğerine yönelttikleri eleştirel bakış açısını kendisine yöneltmeyenler hiçbir zaman doğru sonuca ulaşamayacaktır. Bizim de yapmamız gereken bu. Kendi geleneğimize de eleştirel bakabilmeyi öğrenmeliyiz. Ne geleneği temize çıkarmak gibi bir gaye üstlenerek ne de geleneği kritik etmek için fırsat kollayan bir bakış açısıyla değil ama kendi geleneğimizden... Kendimizi eleştirmeden, kendi kendimize eleştiri oklarını kendimize çevirmeden sağlıklı, adaletli, Kur'an'ın ruhuna ulaşmamız imkânı olmadığını düşünüyorum ve bu noktada hâlâ da problemler olduğunu düşünüyorum.

Tabii, buradaki dinleyicilerin çoğu hanım ama konuşmacıların çoğu erkek maalesef ve aile konusunda çok pratik örnek vereceğim size, kendimizden hareketle örnek vereceğim. Ben, bize verilen programdan hareketle... Tabii, katılmayan dinleyiciler var. Bu programı hazırlayanlara teşekkürlerimle birlikte eleştirilerimi de ifade etmek durumundayım. Aileyle ilgili bir konuda... Ailede en etkin kişinin hanım olduğunu hepimiz söyledik. Şöyle saydım ben, 9 hanım bildiri sunuyor, 11 bey. Katkıda, 2 hanım katkıcı var, 11 tane de bey katkı sağlıyor. Hidayet Hanım ile Hatice Hanım'ın gücünden dolayı yeterli diye düşünülmüş. Oturum Başkanlarının 6'sı da beylerden oluşmuş, hiç oturum başkanı hanım yok. Bu bizim aslında bakış açımızın ne olduğunu göstermeye yeten küçük bir örnek diye düşünüyorum.

Buradaki hocalarımın hepsine sorsam, herkes, yok böyle bir şey der. Adalet bunu mu gerektiriyor, aile konusunda erkekler mi daha çok konuşması gerekiyor, bu noktada bilemiyorum...

Öyle yani. Bu listelerde bulunanları ben saydım. Gerçeği konuşalım. Zihninizdeki şeylerle yaptıklarınız birbirinden farklı. Bunu ayırmak için bunları ifade ettim. Zihninizde söylediğimizde hep ideal bir imaj var yani prenses muamelesi gören, sultan muamelesi gören hanımlar var ama gerçekte bu böyle değil ve bunun tipik örneğidir bu.

Hidayet Hanım çok güzel söyledi, atıf yapmak istiyorum, gerçekleri konuşalım demişti. İşte bu bunun küçük bir göstergesi diye dile getirdim.

Ama bu yine de sevindirici, şunu da ifade edeyim: Yıllar önce, İSAM öğrencisi olduğum yıllarda "İslâm'da Kadın" diye bir sempozyum düzenlenmişti İSAM tarafından bir tane hanım vardı, onun dışındakilerin hepsi erkekti ve o zaman da eleştirmiştim ben, İslâm'da Kadın'ı erkekler konuşuyor diye.

Şimdi, o anlamda güzel gelişmeler var, bu noktada iyiye doğru bir gidişatı da gözlemliyorum. O noktada, zalim erkekler – zavallı kadınlar gibi bir imaj oluşturmak istemem. Bu da yanlış bir söylem... Çünkü bizim özellikle kendi hayatımızda belirli bir noktaya gelmemizde –isimlerini zikretmek isterim burada- Prof. Dr. Mustafa Saim Yeprem hocalarımın çok büyük katkıları olmuştur. Onların ben hep pozitif bir ayrımcı-

lık yaptıklarını da söyleyebilirim. Bu noktada olumlu bir gelişme var ama hâlâ problem yok değil. Buna dikkat çekmek için bu örneği verdim.

Aile konusundan bahsederken... Tabii ben burada sayfalarca not aldım ama hepsini dile getirmeye vaktim olmayacak. Burada sayın hocalarımı değerlendirmek de hadim değil ama böyle bir görev verildiği için dile getireceğim. Çok önemli konulara dikkat çektiler. Mesela, Sayın Burhanettin Tatar, aile kavramını konuşurken, şöyle bir ifade kullanmıştı: “Günümüzde aileyi toplumsal yapının geleneklerinden bağımsız olarak değerlendirmek hatalıdır.” Ben kendisine katılıyorum ve nitekim Sayın Şengül Hablemitoğlu da konuşmasında toplumsal dinamiklere, günümüzdeki dinamiklere dikkat çekti. Bunlar aslında bu anlamda birbirini tamamlayıcı oldu. Ailenin yapı taşı olduğuna özellikle vurgular yaptılar.

Bu anlamda toplumun yapısını, toplumsal gerçekleri göz ardı ederek de sonuçlar üretmenin bize faydası olmayacak, pratikte faydası olmayacağını görmüş olduk.

Günümüzde bireyciliğin artması, her şeyin pazar mantığıyla algılanması, marketlerin artması... Ben Sayın Hablemitoğlu'nun tebliğinden aldığım notlarla atıflar yapıyorum buna. Bunlara birlikte çözüm ürettiğimiz zaman faydalı sonuçlara ulaşacağız elbette.

Tabii, Türkiye’de yaşayan Müslümanlar olarak, hepimiz vahyin ışığında, vahiyle aydınlanmış insanlar yetiştirmek istiyoruz. Ama bir taraftan da günümüzde devam eden , bizim dışımızda şekillenen bir hayat şartı var. Aslında, sadece aile konusunda değil bütün konularda problem buradan kaynaklanıyor. Biz, hem inançlarımıza sadık kalarak, dinî değerlerimize sadık kalarak hem de bu toplumda yaşamayı nasıl başaracağız? O sebeple kitapta artık, bu noktada... Hazret-i Peygamber zamanında aile şöyleydi, böyleydi... Çok güzel, ben de çok mutlu oluyorum ama bunlar bize bir şey söylemiyor. Onları bir kenara bırakıp, onlardan değerler anlamında ilham alarak elbette, bugünün insanına bugün uygulanabilir ama yeni bir vahiyden faydalanarak çözümler üretmek ihtiyacında olduğumuzu anladım ben bu konuşmalardan.

Tabii söylenecek çok şey var bu noktada ama şöyle: Burada konuşmalar biraz akademik çerçevede seyretti. Ben halktan da katılımcılara birkaç şey söylemek istiyorum onlara da bir mesaj olsun diye.

Özellikle hanımlara yönelik bazı şeyler dile getirmek istiyorum. Tekrar vurgulamak gerekir ki ailede çocuğun gelişimi, ister çalışsın ister çalışmasın annenin omuzlarındadır. O yüzden annelerin yapacağı çok şey var. Şu anlamda çok şey var: Anneler dini öğrenmeyi veya çocuğun gelişmesini öğretmenine, hocasına... onlara emanet ederek sonuca ulaşamazlar. Bire bir ilişkiler her yerde olduğu gibi aile hayatında da çok önemli. Ben, okumanın, öğrenmenin, kendini geliştirmenin yaşlı olmadığını düşünüyorum. Özellikle hanım dinleyicilerimize bilhassa bunu vurgulamak istiyorum. Hanımların okuma konusunda maalesef eksiklikleri var. Hep hocaya danışmak, dini anlatmak

konusunda da da... Sanki hep birilerinin görevi bazı şeyleri yapmak. Hayır ama kendimizi bu noktada geliştirmemiz gerekir.

Mesela Hazret-i Peygamber'i konuşuyoruz. Hazret-i Peygamber'in aile hayatını konuşuyoruz ama sorsam ben hanımlara, çok az şey biliyoruz onun hakkında. Kur'an'dan çok az şeyi biliyoruz. Bilgilerimizin eksik olduğu bir durumda, pratiğe dönüşmesi söz konusu olmaz. Hazret-i Peygamberimizin hepimiz için en güzel örnek olduğundan bahsedebiliriz. Hazreti Peygamber'i en çok sevmemiz gerektiğinden bahsedebiliriz ve burada ifade ederiz ama sevmek, bilmek, tanımak olmadan sevgi gerçekleşmez. Biz Allah'ı ve Resulünü seviyorsak, kaynaklarımızı da iyi bilmek durumundayız. Bu sadece ilim adamlarının görevi değil, öğrenmenin yaşı yok diye düşünüyorum ve hanımlara da böyle bir tavsiyeyle, tekrar teşekkürlerimi arz ediyorum. Burada üç gün çok güzel tebliğ sunuldu, umarım istifade edilir ve olumlu sonuçlara ulaşılır diyerek, teşekkürlerimi arz ederek konuşmamı bitiriyorum. (Alkışlar)

BAŞKAN – Hülya Hanım'a teşekkür ediyorum.

Şimdi sola dönüp sözü Zeki Sayar Bey'e bırakıyorum.

Buyurun efendim.

ZEKİ SAYAR (Diyaret İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi) – Efendim ben de başta Sayın Başkan olmak üzere herkesi saygıyla, hürmetle selamlıyorum. Yüce Peygamber'in Kutlu Doğumunu andığımız bu kutlu haftada herkesin Kutlu Doğumunu tebrik ediyorum. Yüce Peygamber'in engin şefaatine ulaşmamıza bu toplantımızın vesile olmasını diliyorum.

Şöyle bir hadisle başlamak istiyorum: Bir sahabe gelir Hazret-i Peygamber'e "Ya Resulullah kıyamet ne zaman kopacak?" Hazret-i Peygamber, kıyamet bir gün kopacak, önemli değil, şu veya bugün. Kıyamet için ne hazırladın, deyince, der ki sahabe: "Ya Resulullah, Allah'ın bunca nimetine karşı benim kayda değer bir hazırlığım yok. Ama Allah'ı ve Resulünü çok seviyorum." Hazret-i Peygamber, "o halde kişi kıyamette sevdiğiyle beraberdir."

Burada, üç gündür, Balıkesir'de, hakikaten gerek açılış programı gerek devam eden günlerde, sizler Hazret-i Peygamber'e olan sevginizi ortaya koydunuz. Ben de şu duayla başlamak istiyorum: Sizler, bizler peygamberimizi çok seviyoruz, bu sevginin onun örnekliğini hayatımıza taşımamıza ve kıyamette onunla beraber olmamıza vesile olmasını Cenab-ı Hak'tan diliyorum.

Başkanlığımızca her yıl geleneksel olarak Sevgili Peygamber'imizin doğum yılı ve silesiyle yapılan Kutlu Doğum etkinlikleri çerçevesinde bu yıl Küreselleşen Dünyada Aile konulu sempozyumda, gerçekten üç gündür, ilim adamlarımızca, yanılmıyorsam 25 civarında tebliği sunulmuş aile konusunda, geniş bir çerçevede aileyle ilgili bilgiler, hükümler, problemler, öneriler ortaya kondu.

Toplumun temelini oluşturan aile konusunda bizleri aydınlatan, inşallah kitap olarak basıldığında daha çok insanın yararlanacağı bu tebliğleri bizlere sunan, onlara katkı

lımcı olarak iştirak eden, daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayan bütün bilim adamlarımıza özellikle teşekkür ediyorum.

Ayrıca burada, edeple, saygıyla, hakikaten hep salonu doldurarak dinleyen değerli katılımcı konuklara da teşekkür ediyorum.

Açılış programlarında her yıl Başkanlığımız farklı bir bölge ve illerin seçilmesini başlattı son yıllarda. Bunun da yerinde olduğunu düşünüyorum. Bu, Hazret-i Peygamberin tanınmasına, yaygınlaşmasına vesile olmaktadır.

Bu sene yirmi yıldan beri kutlanan Kutlu Doğum Haftasına bu yılki katılım da gösterdi ki, gerçekten Kutlu Doğum Haftası giderek aziz milletimiz nezdinde büyük bir kabul görmekte, Peygamber Efedimizin bütün yönleriyle, olabildiğince tanınmasına, kavranmasına, ahlaki ve kültürel değerlerimizin aktarılmasına, hatta millet – devlet kaynaşmasına vesile olmak gibi çok hayırlı bir hizmetiçin önemli bir platform oluşturmaktadır.

Yine, bu sene bu kültürel etkinliklerin odak noktasına ailenin konulması da, kanaatimce çok yerinde olmuştur. Bu vesileyle bu fikri ortaya koyanlara, Başkanlığımızın bu fikri benimseyerek bu sene konu olarak aileyi almasına da ayrıca teşekkür ediyorum. Çünkü gerçekten burada üç gündür dinlediğimiz, öğrendiğimiz gibi, insanlık tarihi boyunca âdeta aile, toplumun kalbi olmuştur ve bunu Hazret-i Peygamber'in bir hadisiyle dile getirmek istiyorum. Malum, Yüce Peygamber “Dikkat edin, insan bedeninde bir et parçası vardır eğer o sağlam ve sahih olursa, bütün dünya sağlam ve sahih olur. Eğer o bozulursa bütün dünya bozulur. Dikkat edin, bu kalptir.” Tıpkı bunun gibi, aile de toplumun kalbidir. Zira, aile sağlam ve düzgün olursa, bütün toplum da sağlamdır ve düzgün olacaktır.

Ayrıca, insanlık yuvasının cennet olduğunu biliyoruz. Son yuvasının da cennet olması, hakikaten cenneti yansıtan bir ailenin kurulması ve nesillerin orada yetiştirilmesiyle mümkündür.

Yine bizim kültürümüzde –değerli bilim adamlarımız çok vurgu yaptılar- aile sevgi ve merhamet temelleri üzerinde kurularak, temel insani ve ahlâkî değerlerin öğrenildiği, ilk din duygusunun, vatan ve insan sevgisinin aşılandığı ve bu değerlerin nesilden nesle aktarıldığı gerçekten evrensel bir kurumdur. Bugün için, burada yine çok vurgu yapıldı, ailenin, aile kurumunun yerini dolduracak, onun yerine konacak, onun icra ettiği fonksiyonları yerine getirecek başkaca kurum bulunmamaktadır. Bu sebeple fert olarak, kurum olarak, hatta sivil toplum örgütleri olarak, kısaca bütün Müslümanlar olarak ailenin korunması, desteklenmesi, güçlendirilmesi, bizlerin ve çocuklarımızın gelecekle açısından gerçekten hayati önemi haizdir.

Günümüzde popüler kültürün, lüks ve israfın, alkolün –bağışlayın söyleyeceğim- sigaranın, uyuşturucunun, kumar gibi zararlı alışkanlıkların sürekli yıpratdığı, hırpaladığı aile, olanca ezilmişliğine, sarsılmışlığına rağmen, toplum olarak yine bugün bizleri

ayakta tutan, karşılaştığımız zorluklar, sıkıntılar, problemler karşısında yegâne sığındığımız liman gibidir.

Kur'an-ı Kerim, evlenme akdini sorumlulukları ağır bir sözleşme olarak ifade etmekte. Tebliğlerde buna da vurgu yapıldı. Bu nedenle aile kurulurken, Hazret-i Peygamber'in her alanda olduğu gibi, bu alandaki buyruklarına da mutlaka kulak verilmeli, eş seçimi ve eşler arasındaki denklik hakikaten önem arz etmekte, ve bu husus gözden uzak tutulmamalıdır.

Yine, aile kurumundan beklenen, nesiller arasındaki köprü olma, mutluluk ve huzur yuvası olma, nesillere sevgi, saygı, hoşgörü ve sorumluluk bilinci kazandırması, ben duygularının biz duygularına dönüştürülmesi, sosyal kişiliklerimizin oluşturulması için ailenin sağlam, aile bireylerinin belirtilen nitelikleri sağlayacak donanımda bulunmasının da önemli olduğunu düşünüyorum.

Değerli misafirler, aslında sorunsuz aile yoktur. İnsanın bulunduğu her yerde problem, sorun olacaktır. Burada önemli olan, sorunları büyütmeden, konuşarak, birbirlerini dinleyerek, paylaşarak çözme becerisi gösterebilmektir.

Her konuda olduğu gibi, bu konuda da Hazret-i Peygamber bizim için mükemmel bir örnektir çünkü biliyoruz ki, onun hayatında hiçbir güzellik ihmal edilmemiştir. Onun örneğinde, aile içi problemlerin çözümü, ideal bir ailenin tesisi, korunması ve yaşatılması hususunda alacağımız önemli örnekler olduğunu düşünüyorum. Bir – iki örnek vermek istiyorum.

Mesela Hazret-i Peygamber'in eşleri de insandı, onlar da melek değildi, istekleri vardı. Hazret-i Peygamber'in aile hayatında hiç problem olmadığını söyleyemeyiz. Burada, basıldığı zaman görülecek, benim de notlarım var ama Hazret-i Peygamber bunları nasıl çözmüş? Bir defa, ailede sadakatin çok önemli olduğunu vurgulamamız gerekiyor. Bazı tebliğcilerimiz değindiler. Mesela, fetihler gerçekleşip Medine'deki sosyal hayat yükselince, Hazret-i Peygamber'in eşleri de, Peygamber (s.a.v.)'a birtakım taleplerde bulunurlar, ilgili ayetler gelir. Hazret-i Peygamber, ehli beyt olduklarını, bu yaşantıyı sürdürmesi gerektiğini ifade eder ama isterlerse onları boşayabileceğini söyler ama onlar sadakatle Allah Resulünü seçerler.

Ailede gerçekten güven duygusu da çok önemli. Zaten Peygamber'imizin en temel özelliklerinden birisi, Muhammedü'l-Emin, güvenilir olmasıdır. Malum, yine vurgulandı, Peygamber'imize ilk vahiy gelince, ilk duygularını, düşüncelerini Hazret-i Hatice ile paylaşmıştır. Yeni bir olay, farklı bir olay ama Hazret-i Hatice Validemiz, "Ya Muhammed sen yetimi gözetirsin, yoksulun elinden tutarsın, dolayısıyla Allah seni mutlaka koruyacaktır. Dinini bana tebliğ et, ben sana inanıyorum." demiştir.

Bu sevgi, saygı, özellikle sevgi sözcüğü günümüzde çok kullanılan ama zannediyorum biraz da istismar edilen bir kavram. Ailenin temelinde hakikaten sevgi ve saygı önemli bir yer işgal etmekte. Bir kardeşimiz tebliğinde söylemişti, Bedir Savaşı'nda alınan esirler arasında Hazret-i Peygamber'in damadı da bulunuyordu, Ebû'l-As. Yapı-

lan sözleşme gereği, esirler belli bir fidye ödeyerek serbest kalırlardı. Ebû'l-As da hanımı Zeynep'ten bir miktar fidye göndermesini istemişti. O da hazırladığı biraz para, bir de annesinden kendisine intikal eden bir gerdanlık gönderir. Bu gerdanlık Hazret-i Hatice'nin ona hatırasıdır. Peygamber'imiz bunu görünce duygulanır. Der ki, bunu iade etseniz olmaz mı? Hakikaten vefa çok önemlidir.

Yine Peygamber'imiz, Mekke fethedilince “Ya Resulullah nerede gecelemek istersiniz?” Der ki, bana cenneti muallânın karşısında bir yer hazırlayın, zira orada Hatice var. Yani bu sevgi, saygı çok muhtaç olduğumuz hususlardan birisi.

İffet duygusundan... Zaman azalıyor.

Mesela nezaket... Bunu bir türlü... Mesela, Hazret-i Peygamber gece namaz kılmak için eşlerinden izin istemiştir. “Ya Aişe, müsaade eder misin Rabbime ibadet etmek istiyorum.”

Dengeli bir hayat kurmak, bu konuda da Hazret-i Peygamber örnektir. Bazı sahabeler gelmişler, Hazret-i Peygamber'in ibadet hayatını tetkik etmiş, kendileri şu kanaate varmışlar: Birisi demiş ki, ben sürekli oruç tutacağım, bir başkası ben hep geceleri namaz kılacığım, bir başka eşlerimle beraber olmayacağım. Hazret-i Peygamber bunu onaylamamış, zira nefsinizin, eşlerinizin, çocuklarınızın sizin üzerinizde hakkı vardır, buyurmuştur.

Ahde vefa... Kısaca ifade etmek istediğim hususlar.

Sonuç olarak, ben Kutlu Doğum Haftasının milletimizin hayatına ufuk getirmesini bu manada diliyorum. Burada, Kutlu Doğum Haftası boyunca bizlere en güzel misafirperverlik gösteren, başta Diyanet İşleri Başkanlığımız Din Hizmetleri Dairemiz Başkanı ve onun mesai arkadaşları, müdür arkadaşlar, hepsine gönülden teşekkür ediyorum. Ayrıca, Balıkesir İl Müftümüz ve onun mesai arkadaşlarına da teşekkür ediyorum.

Tekrar hepimizi en derin saygı ve hürmetlerimle selamlıyorum.

BAŞKAN – Zeki Bey'e teşekkür ediyoruz.

Şimdi, Erciyes Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Beylü Dikeçligil Hocamızı dinleyeceğiz.

Buyurun.

Prof. Dr. BEYLÜ DİKEÇLİGİL (Erciyes Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) – Teşekkür ederim.

Sevgili Peygamberimizin doğumu vesilesiyle Kutlu Doğum Haftasında bir arada olmak, bu üç günü geçirmek bile büyük bir lütuf hepimiz için. Bazı konularda farklı düşüncelere... Tabii bu konuda ilahiyatçı ve derin bilgi sahibi olan hocalarımızın dışında, bizler de karınca kararınca hepimiz, her zaman bu konularla ilgilenmeye çalışıyoruz.

Düşünce farklılıklarına, yorum farklılıklarına, gözlem farklılıklarına rağmen, burada herkesin yüreğinin Kur'an ve sünnetin özünün yaşanması dileğiyle çarptığını ben biliyorum yani hepimiz bunu zaten yaşıyoruz. Bu bakımdan, çok mutluyum bugün hep

bir arada olmaktan. Gerçekten, bir iltifat olarak söylemiyorum, bir sosyolog olarak biz ister istemez olanı gözlemleyen ve biraz eleştirel bakan sosyal bilimcileriz. Bu özelliklerimize rağmen de, zaten Necdet Hoca çok güzel bu şeyi yansıtan bir konuşma yapmıştı. Bütün eleştirel bakışa rağmen, samimiyetle ifade ediyorum, çok güzel bir üç gündü, her bakımdan. Bütün düzenleyenlere, burada ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere, burada görev alan herkese çok çok teşekkür ediyoruz.

Benim için anlamı şöyle farklı: Biz biraz artık yaşıyoruz... Güzel bir şey tabii, Allah sağlıklı yaşlanmayı nasip etsin ama biraz tarih olmaya başladık. 1990'da Aile Araştırmaları Kurumu kurulduğu zaman Kurucu Araştırma Dairesi Başkanlığını yapmıştım ve gençlerimiz vardı pırıl pırıl, sonra bürokraside çok güzel görevlere geldiler, orada kalanlar da çok güzel şeyler yaptılar, yapıyorlar. O zamanlar bu konular yeni tartışmaya açılmıştı ve feminist hareketler de yeni başlıyordu. İlk aile şurasında kıyamet kopmuştu.

Aslında Aile Araştırma Kurumu –şimdi ismini zikretmeye gerek yok- bazı milletvekili hanımlarımızın da parlamasına, şöhret bulmasına da yardımcı oldu, onların o hani aşırı, ölçü tanımaz tepkileriyle ilgili. O zamanlar, kendi değerlerimize önem veren insanlarımız, aile konusunda çok ürkekti. Bugün buna hoca haklı olarak eleştirilerini yöneltti ama o zamanlar, inanın boşanma sözcüğü, Aile Araştırma Kurumunun bütün iyi niyetine rağmen, konuşulamazdı, ailevi problemler. Böyle ütöpik, olması gerekene göre yapılmış bir aile var ve onu korumalıyız, çok tehdit altında. Hep söylemler, sizin de ifade ettiğiniz gibi, daha çok erkekler konuşuyordu ama Hidayet Hanım gibi yine çok cesur, düşündüğünü rahatlıkla ifade eden genç hanımlar vardı tesettürlü. Bir dönemdi.

Oradan bugüne o kadar güzel gelişmeler olmuş ki. Şimdi bir şeyleri cesaretle söylemeyen yani çekinen –cesaretsizlik anlamında değil o- akademisyen hocalarımız çok güzel şeyler söylüyorlar. Belki görüş farklılıkları aralarında ufak tefek olabilir ama bunun ifade edilmesi, tartışılmaya açılması bile çok büyük bir adım.

Artık, insan hayatında çünkü olması gereken ve olan var. Biz sosyologlar, bu ayrıma çok dikkat ederiz, böyle analitik düşünmek zorundayız, doğamızda olan bir şey bu. Olması gereken, olması istenen, beklenen vardır; bir de olup biten fiili hayat vardır. Olması gereken, burada, aile konusunda tartıştığımızda, şüphesiz Kur'an ve sünnet bize olması gerekeni ifade eder. Kur'an'ın muamelâta ait hükümlerini bir tarafa bırakıp özüne bakarsak, evrensel gerçeği, olması gerekeni söyler, olması istenen. Hepinizin bildiği gibi, o güzel insanın, o güzel Peygamber'imizin bütün o soyut fikirleri hayatında somutlaştırması, davranışlarında yaşamasıyla bize olması gerekenin somut örneğidir.

Orada da zamanın ve mekânın şartları var. Sosyolojik bağlamını ayıklayarak onun özünü keşfetmek ve bu zaman ve mekân şartlarında onun evrensel olan özünü yaşamamız önemli.

Olan ve olması gereken anlamında başlangıçta her şey karmakarışıktı ama şimdi, burada baktığımda, bu analitik açıdan baktığımızda, olması gereken tabii olacak çünkü onlar size yol gösterecek, olanı daha iyi anlayabileceğiz. Biz sosyal bilimciler, ilahiyatçılar bize olması gerekeni bildirirken, sosyal bilimciler olanla uğraşır. Tabii olan ile olması gereken oranını incelediğimiz zaman, olumlu olumsuz her yönüyle, olan ile olması gereken arasındaki mesafeyi de görürüz, nasıl ulaşacağımızı görürüz. O anlamda, bilim ve din, bu ilişkide de beraberdir, ayrılamaz. Ama olanı incelerken, biz mümkün olduğu kadar değer ve hükümlerimizi bırakıp, olduğu gibi göstermeye çalışırız ve onun içinde de olumlu – olumsuz bir iç içelik vardır gerçeklikte.

Biz artık çok şanslı bir dönemde yaşıyoruz. Bizim gençliğimiz pozitivismin o kısır çekişmeleriyle hiç nefes aldırılmaz baskısı altında geçti. Bu dönemin gençleri şanslı, artık gerçekleri daha rahat, daha rasyonel, daha gerçekçi bakabiliyoruz. Gerçeği biz parçalara bölüp ayıramayız pozitivismin istediği gibi. Sonra istediğimiz parçayı seçip, onu inceleyip, ondan sonra ondaki sonucu bütün gerçekliğe, bütüne genelleştirip bilim buydu falan... Artık bıraktık onu. Gerçekliğin o parçaları arasındaki ilişkiler, bağıntılardır, etkileşimdir bütün dediğimiz. Bütün, parçaların toplamı falan değildir, bütün sadece bağıntılardır, parçalar arasındaki bağıntılardır. Bu bağıntıları incelerken görüyoruz ki, olumlu olumsuz hep iç içedir yani dinî söylemle din dışı söylem iç içedir, hak – batıl iç içedir, olumlu olumsuz, faydalı faydasız, güzel çirkin, doğru yanlış iç içe. Bu iç içelikte bizim çözümlememiz de, birey olarak hayatımızda olması gereken... Din bize, en güzel, en sağlam, her şeyi bütün ahengiyle, gerçekliğin ahengini yansıtan, sistemi yansıtan bir değerler ve bir referans çerçevesi olarak sunar. Ama bu iki ayrımı yaptığımız zaman, olması gereken ve olan arasındaki mesafeyi gözlemlemek zorundayız ki biraz azaltalım ve sorunlarımızın üstesinden gelelim. Ama bir de biliriz ki gerçekçi olarak, hayat bir sorun çözme sürecidir, bir imtihan alanıdır.

Burada söylemek istediğim, olması gerekenle ilgili o kadar güzel konuşmalar oldu ki, ben gerçekten çok mutlu oldum. Eskiyle mukayese ettiğimde, hocalarımdan güzel şeyler görmedim diyebilirim. O zamanlar hakikaten daha politikaydı yani kadınla ilgili söylenenler. Kadını aileyle ilgili bağlantılandırmak bile bu kesimlerde pek şey değildi, kadının adı yoktu aile konuşulurken o zaman. Şimdi ama kadının da ayrı bir birey, bir fert olarak görüldüğünü gözlemledim.

Olması gerekenle ilgili böyle. Olan dediğimizde şunu fark ettim: Olanla ilgili yapılan çalışmaların aslında çok daha az sunulduğu bir gerçek. Biz tebliğlere baktığımızda, 23 tebliğ sunuldu, bunlardan ilahiyatçı kökenli olan 16 tebliğ var. Ama bunlar içinden sadece... Şimdi, olanla olması gerekenin birbiriyle bağlantısını, vazgeçilmezliğini anlattığım için rahatlıkla söyleyebiliyorum, bu bir eleştiri falan değil. Ama olanla ilgili sorunları ortaya koyan, pratikten gelen çalışmalar çok az. Hiç olmazsa bir dengenin kurulması lazım. Üç bayan arkadaşımız harikulade şeyler sundular.

Diyanette o kadar güzel adımlar atılıyor ki ben dışarıdan birisi olarak yorumluyorum. Diyanet İşleri Başkanını da şahsen tanımıyorum ama her zaman çok büyük bir takdir ve gururla izliyorum, Diyanette olanları da öyle. Bu kadar hanımların olması, aslında Diyanetin olumlu şeylerinin de bir göstergesi. Bu 16 tebliğ, hepsi birbirinden değerli çalışmalar. Sosyologlar ise daha az, dört taneydi ve iletişimi de katarsak toplam beş konuşma vardı. Bir de pratikten gelenlerden üç kişi, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğünden Rahime Hanım çok güzel sunumunu katarsak dört tane vardı. Aslında, bu tür çalışmaların çok daha artması, hatta yöntem açısından, belki biz üniversite olarak, sosyal bilim araştırmacıları olarak her zaman yardımcı olmaya hazırız. Bu tür çalışmaların çoğalması, belki sırf bu olanın, neler olabildiği konusundaki çalışmalar... Bilmiyorum belki de yapıyordur, özel oturumların, sempozyumların hazırlanması, tartışılması lazım. Tabii yine olması gerekenle birlikte. Çünkü herkesin isteği, aradaki mesafenin azaltılması. O ne kadar azaltılırsa, o kadar sağlıklı, huzurlu, yapıcı bireyler ve toplum olacak. Çünkü sadece ben, biz meselesi değil. Buradaki iki şekli, ben ve bizde de söz konusu. Ben ve biz dengesinin kurulması gerekiyor. Dinimiz böyle bir din diye görüyorum ben. Tabii kendi bilgilerimin sınırlılığını bilerek bunu söylüyorum, sosyal bilimci olarak söylüyorum. Ben ve bizin, determinizm ve indeterminizmin de iç içeliği var burada. Bir şeyler, kurallar var ama öyle bir din ki bu bireye inanılmaz nefes alma alanları bırakıyor, indetermine durumlara da yer veriyor. Sırf o atomun yapısındaki o gerçeklik öyle bir şey ki, bütün o bilimi buraya yansıtmış, sosyal hayata, birey hayatına. Ben bunu hep cemaatle namazda görürüm. Farzları toplumla, biz olarak kı-larsınız ama siz orada sünneti ister kılın ister kılmayın, orada bireye bırakmıştır, bene bırakmıştır. Böyle bir dinin mensupları olarak, gerçeklik nasıl işliyorsa, Yaradan o gerçekliğin işleyiş mekanizmasını, kurallarını tabii ki Kur'an'la onu bize bildirmiştir.

Dolayısıyla bu dengeleri her zaman kurarak, ben ve biz dengelerini, nasıl böyle bir denge üzerinde kâinat işliyorsa, bu tür çalışmalarda olan ve olması gerekenin de dengelerini kurarak belki çalışmalar yapılırsa, bu adımlar, çok daha büyük, daha verimli bir şekilde atılacaktır diye düşünüyorum.

Bütün çalışmalar gerçekten değerliydi. Burada, klasik aile ile modern aile konusunda bir tebliğde, geçmişte yerleşmişliğe ait, modern ailede gelecek ve sürgün hayatı, yani yuva artık orada çok güzel değerlendirmeler yaptı hocamız. Artık, biz olanı, zamanın ve mekânın şartları içinde değerlendirmek zorundayız. Zaten bu sempozyum başlığına da yansıtmış yani küreselleşme diyor. Hayatımızın en büyük olgusu küreselleşme. Sayın Hocamız da, Erdoğan Hocamız da ifade etmişti. Küreselleşmeden kaçış yok. Çok kötüdür, bir projedir, bizi mahvedecek... Tamam, o bir yönü ama aynı zamanda durdurun dünyayı incek var diyemezsiniz. Şimdi dünya küreselleşme diye dönüyor. O sürece katılmak zorundayız. O zaman, bize daha bilinçli, daha rasyonel, daha yapıcı, daha üretken olmak düşüyor.

Bu tür çalışmalar onu gösteriyor. Küreselleşmeyle ilgili de çok güzel bildiriler sunuldu. Ben hepsinde teker teker notlar aldım, değerlendirmeleri yaptım ama maalesef kısa bir süre içinde bunların hepsini aksettirebilmek mümkün değil.

Bu konuda söyleyeceklerim bu kadar. Belki daha fazla şeyler söylenebilir ama herhalde sürem bitiyor.

Burada sizlerle tanış olmaktan son derece mutluyum. Beni davet ettiğiniz ve bu fırsatı tanıdığımız için ve bu kadar güzel ağırladığınız için hepimize teşekkür ediyorum. Bundan sonraki daha pratiğe yönelik, hayatın içinden, o müftülükteki hanım arkadaşlarımızın yaptığı güzel çalışmaların daha çoğalarak, Aile Araştırma Kurumunun, bize daha çok yansıtılması dileğiyle ve bize bu birbirinden değerli bilgileri veren ilahiyatçı hocalarımızın bu çalışmalarının yine bizleri aydınlatması dileğiyle hepimize teşekkür ediyorum.

BAŞKAN – Değerli hocamıza, bu değerlendirmesinden dolayı çok teşekkür ediyoruz.

Ben de aslında burada bir değerlendirme yapmak durumunda idim, burada Oturum Başkanı olarak başka bir arkadaşımız oturacaktı, biz değerlendirme yapanlar arasında olacaktık. Ama böyle oldu. Ben de birkaç kelimeyle ifade edeyim düşüncelerimi.

Hocamızın de belirttiği gibi, tebliğlerin bir kısmı olması gerekeni, ideali ortaya koydu. Bir kısmı da olanı, mevcudu, vakıyı ortaya koydu. Aslında bütün mesele, tarım toplumu şartlarında vücut bulmuş, gayet güzel uygulanmış, çok iyi sonuçlar vermiş bir geleneğin bugünkü şartlara adapte edilmesi, onun yerine bugün neyi ikame edebileceğimiz, neyi koyabileceğimiz meselesidir. İşte bu, asıl zor olan kısım.

Peygamberimizin (sav) problem çözücü, hem de kolayca bir problemi çözücü bir vasfı var. Hazret-i Resulullah'ı bu vasfıyla çok iyi incelemek lazım. Hangi durumlarda hangi problemi nasıl çözmüş? Öyleyse, bizim bugün tarım toplumu şartlarında, yani bir topluma bağlı geniş aile ortamında, o ortamda çok tatlı, çok sıcak bir atmosfer var, anne var, baba var, nine var, dede var, hâlâ var, teyze var, amca var, dayı var, kuzenler var, yeğenler var vesaire. Orada bir sevgi yumağı içerisinde insan büyüyor. Gelenekler var, görenekler var, töreler var, onlar çalışıyor güzel güzel gidiyor. Başlarına bir sıkıntı geldiği zaman hemen o hısım akraba, konu komşu onun sıkıntısını gidermeye koşardı. Ama bu toprağa bağlı hayat şartlarında mümkündü ve ona göre oluşmuştu.

Bugün ise sanayileşen bir dünyada, daha da ilerisi küreselleşen bir dünyada o eski yapı kayboldu, insanlar topraktan koptular, büyük şehirlere, metropollere geldiler, orada iş kurmaya, iş bulmaya çalıştılar. Milyonların içerisinde yapayalnız. Böyle bir duruma geldiler.

Az önce Şengül Hablemitoğlu Hocamız bir alıntı yapmış idi. Bir kadın ve bir kocayla bir çocuktan oluşan aileye, birlikteliğe aile denmez. Bunlar her an kırılmaya müsait, çok çabuk bozulmaya müsait, çok zayıf bir yapıdır demişti. Doğru söylemiş. Bugün gerçekten şehirde insanlarımız yapayalnız. Çekirdek aile, kapı komşusunu tanımıyor.

Bu durumda o tarım toplumunun şartlarında sığındığı, güvendiği, kendisini emniyette ve güven içinde hissettiği o ortamı bugün ona bu mevcut sanayi toplumu içerisinde nasıl sağlayacağız, onu yalnızlıktan nasıl kurtaracağız, işte bunun ortaya konması lazım, mühendislik burada lazım.

Peygamberimiz (sav) ve ashabı Mekke'den Medine'ye akın akın gruplar halinde Hicret ediyorlar. Medine'de bunlar nasıl yer edinecekler, nerede oturacaklar, nasıl barınacaklar, nerede yatıp kalkacaklar, ne yiyip içecekler? Büyük problem bu. Mesela bugünün şartlarında böyle bir durum olsa, hemen bir göçmen kampı kurarlar, çadırlarla falan, yarı buçuk hijyenik ortam da belki bozuk. O şartlarda oturturlar. Dünyada bugün görüyoruz bunun örneklerini biz. Yani muhacirler, göçmenler geliyorlar, kamplarda iskân ediliyorlar. Ama Hazret-i Resulullah onların her birini bir Medineli aileyle kardeş yapıyor ve onlara bir barınak, hem de içinde beraber oturacakları, sohbet edecekleri, aynı çatı altında birlikte yaşayacakları bir ev, bir mekân, bir yuva temin ediyor, problemi hallediyor. Sonra bunlar ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durmaya başlayacakları anda ise, artık onlar eskisi gibi kardeşleriyle ortaklık yapmıyorlar, kendi işlerini kurmuş olarak, onlara yük olmaktan çıkıyorlar. Ama bu geçiş döneminde kolayca mesele hallediliyor.

Biliriz, bir kişi istemeyerek, gayri iradi birinin ölümüne sebebiyet verse, onun diyetini ödemek zorundadır. Bu diyet de az para değildir, 100 deve ödeyecek, dünyanın servetidir. Bunu ödeyemez bir adam. Bunu, hısım akrabası, akile denen konu komşu, yakınları birleşirler öderler idi. Ama bu tebliğler, cihat faaliyetleri vesaireyle ashabı kiramanın bazıları kendi beldelerinden koptular. Kendisi diyelim ki gitmiş Kafkas cephesinde, orada cihat yapıyor. Diyelim ki bir ölümüne sebebiyet veriyor. Nerede bulacaksın Yemen'deki hısımını, akrabasını da bunun diyetini ödettireceksin? Hazret-i Ömer bu defa, meslektaşları aynı deftere kayıtlı kimseleri bir aile kabul ediyor, yani o askeri birliği bir aile kabul ediyor, onlar bir akile oluşturarak başı dara düşen o kimseyi, o ekonomik çöküntüden kurtarıyorlar. İşte problem çözme bu. Yani değişen şartlardan, geçmiş değerleri o günün şartlarına adapte ederek, yeniden, onu koruyarak ama yeni şartlara uydurarak... Bir toplum mühendisliği yapıyor bir anlamda.

Peygamberimizin (sav) örnekleri, hayatından örnekler küçük bireylerin hukukunu, bireylerin problemini çözmekten, toplumların problemlerini çözmeye kadar, problemi nasıl çözüyordu bunun örnekleri çok. Hazret-i Resulullah'ı bu konuda örnek almak lazım. Evet, Hazret-i Resulullah'ın evliliği, çocuklarıyla, hanımlarıyla olan ilişkileri tamamen sevgi, saygı, hürmet ve hukuka saygı temeline dayalı. Her şeyden önce sıcakkalpli sevgiye dayalı, hoşgörüyeye dayalı, müsamahaya dayalı. Ama bugünün insanında bunu, gelin bunu yaşatın demeniz mümkün değildir. Onun vasatını hazırlayacaksınız. Sabahtan akşama kadar yorulmuş bir insanın, kadın da çalışıyor o da yorulmuş, geliyorlar evde yorgun, geçim sıkıntısı var, çocuklar problem, okul masrafları var, şu var, bu var. Yani o stres bunlara bir türlü yumuşak ve müsamahakâr, hoşgörülü

olma imkânı vermiyor. Onların hoşgörülü, müsamahakâr, yumuşak olabilmesi için o psikolojiyi yakalayabileceği sığınak lazım yani bir çevre lazım, arkadaş mı olur, dost mu olur, ne olur bilemiyorum.

Mesela bugün Diyanet İşleri Başkanlığının aile büroları bir başlangıçtır ama bu resmî bir kurum, bu bir yere kadar. Ama resmiyetten öte, daha sıcak, daha samimi kişisel ilişkiler büyüyerek grup haline gelmeler, oraya sığınmalar olabilir. Nasıl olabilir onu tam bilemiyorum. Yani bunların araştırılması, yapılması lazım gelir.

Bayan katılımcıların çokluğu... Hocalarım, bayanlara niye yeterince söz verilmedi, hak verilmedi diyorlar da, hak ettikten sonra alıyorlar. Kendisi de itiraf etti hocahanım, bir zamanlar bu kadar da bir orantı yok iken bugün yüzde 30 orantısına gelmiş. İlahiyat fakültelerinde kız öğrencilerin oranı yüzde 70 olarak ifade ediliyor ortalama. Yani 100 öğrencide 70 öğrenci kız ve erkek öğrenciler biraz hoyrat, tembel, çalışmıyor; kız öğrenciler ise daha çok derse dikkatli, ciddiye alıyor, çalışıyor ve dereceye giriyor, başarılı oluyor. Bunlar lisanslarını bitirdikten sonra yüksek lisans yapacaklardır, bunların bir kısmı doktora yapacaklardır ve inşallah temenni ederiz, daha yüksek mevkilere doğru geleceklerdir. Kadınların yükselmesi, bu toplumda problemlerin daha çabuk çözülmesine vesile olacaktır diye düşünüyorum ben. Bu arkadaki büyük dalga, şu öndeki küçük bendi de aşacak. Bunu canı gönülden temenni ediyorum, gerçekten sadece erkeklerle bu işler olmaz, kadınlar da erkekleriyle beraber, hatta onların dolduramayacağı yerleri de doldurarak, bu toplumda çok şey yapabilirler, üretebilirler, bunda da muvaffak olunuz inşallah.

Ben Kutlu Doğum'un inşallah gelecek yıllarda daha mutlu, daha düzgün, daha problemsiz şartlara doğru giderek kutlanacağını umuyorum ve daha nice Kutlu Doğumlarla inşallah beraber olmak ümidiyle hepinize saygılar, sevgiler sunuyorum.

Bu arada Mehmet Bekaroğlu Bey bizim Din Hizmetleri Daire Başkanımız. Bu organizasyonu yapan ve bunun zahmetini çeken arkadaşımız. Bununla alakalı olarak, bu faaliyetle alakalı olarak ifade edeceği bazı şeyler olabilir. Kendisini kürsüye davet ediyorum.

Buyurun Mehmet Bey.

MEHMET BEKAROĞLU (Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Dairesi Başkanı) – Çok teşekkür ederim Sayın Başkanım.

Çok kıymetli hocalarım, kıymetli meslektaşlarım, çok değerli Balıkesirliler; hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Öncelikle sempozyumumuzun açılış merasimimizi büyük bir kalabalıkla onurlandırdığınız için hepinize teşekkür ediyorum. Çok kıymetli hocalarımıza, sempozyum boyunca gerek panelist olarak, gerek katılımcı olarak bilgilerinizi, birikimlerinizi katarak bu ilmi ziyafeti zenginleştirdikleri için gerçekten teşekkür ediyorum.

Efendim, güzel bir sempozyum izledik, gördük. Geçmiş yıllarla da kıyasladığımız zaman gerçekten güzel bir ilmi ziyafet oldu. Bunu itiraf etmek gerekiyor. Ama herhalde

bu toplantının flaş noktası bu hazırun kelimesi oldu. Bu vesileyle bir anekdotu anlatmak isterim. Milli Mücadelede önemli rol oynamış bir şehirde bulunuyoruz, birkaç gün sonra da 23 Nisan. İlber Ortaylı Hoca'nın bir kitabından okumuştum. Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Atatürk, doğu illerine bir ziyaret yapmış, toplamış oradaki mollaları, onlara ülkenin içinde bulunduğu şartları anlatmış, ne yapmaları gerektiğini anlatmış, ondan sonra da gidin siz bunları halka anlatın demiş. Salmış onları köylere. Yanında bulunanlar demiş ki ona, paşam, güzel iyi de, bunların hiç birisi Türkçe bilmez demiş. Olsun, Türkçe bilmeseler bile Türk gibi düşünürler, demiş. Şimdi, bu hazırun kelimesi, Arapça'dan Türkçe'ye geçmiş bir kelime. Arapça dil ormanından gerek bir dal olarak, gerek bir ağaç olarak Türk dil ormanına geçse bile, kanımca Türkçe bir anlam yüklenerek geçmiştir. Tabii Türkçe bir problemdir, Türkçe konusu bir problemdir, bu burada tartışılacak bir şey değil ama ya biz bunun yerine ikame edeceğimiz kelimeyi bulmalıyız veya bu kelimenin hanımları da ihata ettiğini düşünerek bunu kullanmalıyız diye bir nükte yapmak istiyorum.

Yine, Necdet Subaşı Hocamız, Diyanet İşleri Başkanlığının Avrupa'daki çalışmalarıyla ilgili değerlendirmeler yaptı, çok güzel değerlendirmeler yaptı. Bendeniz de Avrupa'da çalıştım, dolayısıyla o değerlendirmelerdeki eksikliklerle ilgili, eksiklikler varsa ben de kendimi onlarla ilgili sorumlu hissediyorum. Ayrıca da bu konularda çalışan ilgili daire başkanı arkadaşımız da burada yoktur, onun adına da, onu savunma babında da olsa bir – iki kelime söylemek isterim. Bitişğinde lokaller var, acaba biz bu lokalere uydu anteni koysak da Türk televizyonlarını izlese olur mu? Bu dine karşı bir davranış olur mu, olmaz mı? Diye böyle çok sordular bize. Televizyondaki programların ne şekilde olduğunu bilmemize rağmen, bazı programların, aman ha koyun ve Türkçeyi oradan öğrenin, Türk Dilinden, Türk kültüründen kopmayın diye çok fetva verdik.

Biliyorsunuz Avrupa'daki olay, asimilasyon mu olsun, entegrasyon mu olsun, bazıları entegrasyon olsun ama içinde asimilasyon da olsun diye önemli iki kavram arasında gidip geliyor. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bakışına göre, asimile olmadan insanlar, oradaki vatandaşlarımız buldukları topluma entegre olabilirler. Başından beri Diyanet İşleri Başkanlığının oradaki hizmet politikası böyledir. Bunun da vurgulanmasını istedim.

Zaman meselesi gerçekten problem. Bu seferki sempozyumumuz, geçmiştekilerin aksine, azıcık statükoyu değiştirsin diye düşündük, özellikle de Saim Yeprem Hocamızın da burada büyük katkısı vardır, kendileri burada yok, şükranla anmak isterim. İşte bu zaman problemine birazcık da çözüm olsun diye, klasik anlamda müzakereci değil, katılımcı olarak hocalarımızı alalım, daha fazla... Hocamızın da ifade ettikleri gibi, daha fazla, istedikleri her konuda hocalarımız, katılımcı hocalarımız konuşma imkânı bulabilsinler düşüncesiyle böyle bir yeni deneme olmuştur. Görüldü ki bu da çözüm olmadı.

Nasrettin Hoca bir ara kaybolmuş, sevenleri arıyorlar onu. Bir gün bakmışlar ki bir yerden çıkmış geliyor, omzunda bir bağlama. Gelmiş, yanaşınca, hocam bu nedir demişler. Bağlama, demiş. Çalsana dinleyelim, demişler. Olur demiş. Oturmuş, çalmaya başlamış, bir yeri tutmuş hep aynı tele vuruyor, hep aynı ses çıkıyor, çalıyor çalıyor aynı ses çıkıyor. Demişler ki, ya hoca, biz çok bağlama bilmeyen gördük ama böylesini dinlemedik. Şöyle elin aşağı yukarı gidip geliyordu, güzel sesler çıkıyordu. Ha, onlar benim tuttuğum yeri arıyorlar, demiş. Onun için bu zaman problemini çözeni biz de arıyoruz. Bunu çözerseniz rahatlayacağız.

Belki önümüzdeki dönemlerde katılımcılara daha az, tebliğcileri daha çok veya birisinin sayısını sabit tutup öbürünü daha az mı seçmemiz lazım, onu tabii yukarıdaki hocalarımıza götüreceğiz, yine değerlendireceğiz.

Ben, bizi yalnız bırakmadığınız için, hocalarımız değerli birikimleriyle bu işe katkı sağladıkları için, hepimize teşekkür ediyorum. Ama her şeyden önce bu çalışmalar sırasında bize gönülden destek veren Sayın Diyanet İşleri Başkanımıza, diğer ilgililere, benim dairedeki çalışma arkadaşlarımıza ve Balıkesir Müftümüne ve müftülük personeline hepimize şükranlarımı arz ediyorum.

Daha nice güzel platformlarda buluşmak üzere sevgi ve saygılar sunuyorum.

BALIKESİR MÜFTÜSÜ NECDET ÇETİN – Balıkesir’imizde icra edilmiş olan bu güzel olayda ilmen, fikren ve maddi manevi katkılarda bulunan tüm kardeşlerime, ilim ve bilim insanlarımıza gerçekten huzurunuzda teşekkür ediyorum.

Sürçü lisan ettikse affola, hatamız varsa hatalarımızın bağışlanması dileğiyle, sizlerin bundan böyle daha fazla bizlerin yanımızda olmanızı diliyorum, istirham ediyorum. Bir vesileyle, başka vesilelerle inşallah daha sık bir araya gelmeyi ümit ediyorum.

Burayı dolduran, gelen, dinleyen, bizi mahcup etmeyen hanımefendilere ve beyefendilere de ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

Allah sizlere zeval vermesin efendim, güler yüzünüz solmasın efendim, gönlünüz hep Hazret-i Peygamber (s.a.v.)’e doğru meyleden, Allah’a ulaşan duygularla dolu olsun diye dua ediyorum ve hocalarımın bay – bayan meselesinde bir tek şey söyleyeceğim, bayanlarımızın adedinin artmasına, hoca bayanlarımızın adedinin artmasına çok ihtiyacımız var efendim. Bizler malumu âliniz bu işin temelinden uğraşan, yani sahada uğraşan, vadide çalışan insanlarız. Bundan hareketle diyoruz ki, bayan arkadaşlarımızın yetişip bu konularda çalışıp, bayanlarımıza hitap etmesine ihtiyacımız var. Allah hocalarımıza, yetişenlere, yetişmekte olanlara hepimize yardım etsin. Biz her zaman sizinle beraberiz. Allah cümlelizden razı olsun.